

MOLDCOOP
MOLDCOOP

UNIVERSITATEA
COOPERATIST-
COMERCIALĂ DIN
MOLDOVA
TRADE CO-OPERATIVE
UNIVERSITY OF MOLDOVA

Conferința
științifico-practică internațională

„DEZVOLTARE ECONOMICĂ ȘI CERCETARE”
21-23 Iunie 2023

C I S P
E 2 I S P C
DEC UCCM
EDR TCUM
CHISINAU 2023

International
scientific-professional conference

„ECONOMIC DEVELOPMENT AND RESEARCH”
JUNE 21-23, 2023

CULEGERE DE LUCRĂRI ȘTIINȚIFICE

Chișinău, Republica Moldova | Republic of Moldova, Chisinau
<http://conference2023.uccm.md/index.php/en/>
2023

CZU 082=135.1=111

D 35

Culegerea de lucrări a fost aprobată în ședința Senatului Universității Cooperatist-Comerciale din Moldova, proces-verbal nr. 8 din 5 iulie 2023.

Recenzenți

Paraschivescu Andrei Octavian, dr., conf. univ., Universitatea „George Bacovia”, Bacău, România

Ulian Galina, dr. hab., prof. univ., Universitatea de Stat din Moldova

Timuș Angela, dr., conf. cercet., Institutul Național de Cercetări Economice al ASEM

Colegiul de redacție al Serviciului Editorial

Șavga Larisa, redactor-șef, UCCM

Căpățînă Sofia, redactor, UCCM

Fulga Viorica, designer, machetator, UCCM

Autorii poartă răspundere pentru conținutul și corectitudinea textelor.

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA

"Dezvoltare economică și cercetare", conferință științifico-practică internațională (2 ; 2023 ; Chișinău). Conferința științifico-practică internațională "Dezvoltare economică și cercetare" = International scientific-professional conference "Economic development and research", [ediția a 2-a], 21-23 iunie 2023 : Culegere de lucrări științifice / colegiul de redacție: Șavga Larisa (redactor-șef) [et al.]. – Chișinău : [UCCM], 2023. – 474 p. : fig., tab. color.

Cerințe de sistem: PDF Reader.

Antetit.: MOLDCOP: Cooperația de Consum din Republica Moldova, Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova. – Texte : lb. rom., engl. – Rez.: lb. rom., engl., rusă. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art.

ISBN 978-9975-81-149-1 (PDF).

© UCCM, 2023

ORGANIZATOR | ORGANISER

UCCM | TCUM

Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova | Trade Co-operative University of Moldova

PARTENERI | PARTNERS

Uniunea Centrală a Cooperativelor de Consum din Republica Moldova

The Central Union of Consumer Co-operatives of the Republic of Moldova

Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, România

„Dunărea de Jos” University of Galati, Romania

Institutul Național de Cercetări Economice

The National Institute for Economic Research

Universitatea „George Bacovia”, Bacău, România

“George Bacovia” University of Bacau, Romania

Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane”, Academia Română, Iași, România

Economic and Social Research Institute “Gheorghe Zane”, Romanian Academy, Iași, Romania

Universitatea „Artifex” din București, România

„Artifex” University of Bucharest, Romania

Universitatea de Agrobusiness și Dezvoltare Rurală, Bulgaria

University of Agribusiness and Rural Development, Bulgaria

Universitatea de Economie și Comerț din Poltava, Ucraina

Poltava University of Economics and Trade, Ukraine

Universitatea de Comerț și Economie din Lvov, Ucraina

Lviv University of Trade and Economics, Ukraine

Universitatea din Split, Republica Croația

University of Split, Republic of Croatia

Universitatea Rovira i Virgili, Spania

Rovira i Virgili University, Spain

Universitatea Florida din Valencia, Spania

Florida University of Valencia, Spain

Universitatea din Pannonia, Ungaria

University of Pannonia, Hungary

CONTEXT

Economia Republicii Moldova tranzitează printr-un continuu proces de reformare, respectiv necesitatea identificării noilor soluții, modele și strategii ce pot contribui la dezvoltarea durabilă a sistemului economic actual este o tematică de importanță pentru societatea națională și internațională.

Conferința „Dezvoltare economică și cercetare” este la a II-a ediție, organizată cu prilejul aniversării a 30 de ani de la înființarea UCCM.

Creșterea economică se bazează pe trei componente principale: a) capitalul (investițiile în imobile, echipamente și resurse umane), b) creșterea forței de muncă, și c) progresul tehnologic. Astfel, creșterea economică este rezultatul activităților inovatoare, al forței de muncă calificate și al productivității cercetării. În cadrul acestor modele se sugerează faptul că investițiile în cercetare-dezvoltare conduc la inovare și dezvoltare tehnologică datorită capitalului uman și al acumulării de cunoștințe.

Domeniul de cercetare-dezvoltare în Republica Moldova se confruntă cu necesitatea utilizării eficiente a resurselor, asigurarea unui proces de cercetare bazat pe excelență, integrat în circuitul internațional de cercetare și orientat spre satisfacerea necesităților crescânde ale societății și ale economiei naționale. În acest sens, cercetările și preocupările pentru asigurarea competitivității, sustenabilității și a unui amplu proces de inovare a economiei la diferite niveluri și în diverse contexte au devenit deosebit de relevante.

Orientările actuale ale societății în ansamblu și perspectivele de dezvoltare economică, influențate de efectele nefaste de ordin social și economic sunt actuale teme de discuție dintre

CONTEXT

The economy of the Republic of Moldova is transiting through a continuous process of reformation, namely the need to identify new solutions, models, and strategies that can contribute to the sustainable development of the current economic system is an important topic for the national and international society.

The "Economic development and research" conference is in its 2nd edition, organized on the occasion of the 30th anniversary of the establishment of the Trade Co-operative University of Moldova (TCUM).

Economic growth is based on three main components: a) capital (investment in real estate, equipment, and human resources), b) labor force growth, and c) technological progress. Thus, economic growth is the result of innovative activities, skilled labor, and research productivity. These models suppose that R&D investment leads to innovative and technological development due to human capital and knowledge accumulation.

The field of research and development in the Republic of Moldova faces the need for efficient use of resources, ensuring a research process based on excellence, integrated into the international research circuit, and oriented towards meeting the growing needs of society and the national economy. In this sense, research and concerns for ensuring competitiveness, sustainability and a broad process of innovation of the economy at different levels and in various contexts have become particularly relevant.

The current orientations of society as a whole and the perspectives of economic development, influenced by the adverse social and economic effects, are current topics of discussion among representatives of the academic, research, and

reprezentanții mediului academic, de cercetare și de afaceri.

Prin cercetare-dezvoltare, economia națională își va consolida potențialul său competitiv la nivel regional și internațional, generând astfel bunăstare pentru toți cetățeni săi.

Totodată, un rol important în realizarea acestui deziderat revine educației. Schimbului de experiență și diseminare a celor mai eficiente tehnologii și practici educaționale contribuie la consolidarea calității procesului de formare profesională inițială și continuă în domeniul economic.

Scopul conferinței este de a disemina și valorifica rezultatele investigațiilor științifice privind crearea unui mediu performant și sustenabil de dezvoltare economică a Republicii Moldova, precum și de a discuta barierele existente. pentru a îmbunătăți eficiența implementării realizărilor științifice fundamentale și aplicate.

Obiectivele conferinței:

- Fundamentarea provocărilor asupra dezvoltării economico-sociale și securitate multidimensională;
- Identificarea soluțiilor în dezvoltarea sustenabilă a întreprinderilor în condițiile provocărilor actuale;
- Perfecționarea reglementărilor legislative și normative în vigoare;
- Identificarea importanței și a beneficiilor economiei circulare;
- Relevarea oportunităților de dezvoltare a educației și cercetării în învățământul superior.

business environment. Through research and development, the national economy will strengthen its competitive potential at the regional and international levels, thus generating well-being for all its citizens. Education also plays an important role in achieving this goal.

The exchange of experience and the dissemination of the most effective technologies and educational practices contribute to strengthening the quality of the process of initial and continuous professional training in the economic field.

The purpose of the conference is to disseminate and capitalize on the results of scientific investigations regarding the creation of a performing and sustainable environment for the economic development of the Republic of Moldova, as well as to discuss the existing barriers. To improve the efficiency of the implementation of fundamental and applied scientific achievements.

Objectives of the conference:

- Basing the challenges on economic-social development and multi-dimensional security;
- Identifying solutions in the sustainable development of enterprises under the conditions of current challenges;
- Improving the legislative and normative regulations in force;
- Identifying the importance and benefits of the circular economy
- Identifying opportunities for the development of education and research in higher education.

COMITETUL ȘTIINȚIFIC

1. **Larisa Șavga**, prof. univ., dr. hab., rector, UCCM (Republica Moldova), copreședinte
2. **Petro Kutsyk**, prof., dr. hab., rector, Universitatea de Comerț și Economie din Lvov (Ucraina)
3. **Andrei-Octavian Paraschivescu**, conf. univ., dr., rector, Universitatea „George Bacovia” din Bacău (România)
4. **Oleksiy Nestulia**, prof. univ., dr. hab., rector, Universitatea de Economie și Comerț din Poltava (Ucraina)
5. **Alexandru Lucian Manole**, prof. univ., dr., rector, Universitatea ARTIFEX din București (România)
6. **Bohdan Semak**, prof., dr. hab., prorector, Universitatea de Comerț și Economie din Lvov (Ucraina)
7. **Nataliia Pedchenko**, prof., dr. hab., prorector, Universitatea de Economie și Comerț din Poltava (Ucraina)
8. **Mercedes Herrero**, dr., Universitatea din Florida, Valencia (Spania)
9. **Rafaela Pizarro**, dr., Universitatea din Florida, Valencia (Spania)
10. **Goran Ćorluka**, lect. univ., dr., Universitatea din Split (Croatia)
11. **Ana Beatriz Hernandez Lara**, dr., Universitatea Rovira i Virgili (Spania)
12. **Angels Niñerola Montserrat**, dr., Universitatea Rovira i Virgili (Spania)
13. **Ildikó Neumanné Virág**, conf. univ., dr., Universitatea Pannonia (Ungaria)
14. **Carmelia Mariana Bălănică Dragomir**, conf. univ., dr., Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați (România)
15. **Georgiana Tacu**, cercet. șt., Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gheorghe Zane”, Iași (România)
16. **Alina-Petronela Haller**, cercet. șt. gr. II., dr. hab., Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gheorghe Zane”, Iași (România)
17. **Biser Krastev**, conf. univ., dr., Universitatea de Agrobusiness și Dezvoltare Rurală, Plovdiv (Bulgaria)
18. **Plamen Lakov**, prof. univ., dr., Universitatea de Agrobusiness și Dezvoltare Rurală, Plovdiv (Bulgaria)
19. **Rodica Perciun**, conf. cercet., dr. hab., INCE (ASEM) (Republica Moldova)

SCIENTIFIC COMMITTEE

- Larisa Șavga**, Prof, Dr. Hab., Rector, TCUM (Republic of Moldova)
- Petro Kutsyk**, Prof, Dr. Hab., Rector, Lviv University of Trade and Economics (Ukraine)
- Andrei Octavian Paraschivescu**, Assoc. Prof., PhD, Rector, “George Bacovia” University of Bacau (Romania)
- Oleksiy Nestulia**, Prof, Dr. Hab., Rector, Poltava University of Economics and Trade (Ukraine)
- Alexandru Lucian Manole**, Prof., PhD, Rector, Artifex University of Bucharest, (Romania)
- Bohdan Semak**, Prof., Dr. Hab., Vice-Rector, Lviv University of Trade and Economics (Ukraine)
- Nataliia Pedchenko**, Prof, Dr. Hab., Vice-Rector, Poltava University of Economics and Trade (Ukraine)
- Mercedes Herrero**, PhD, Florida University, Valencia (Spain)
- Rafaela Pizarro**, PhD, Florida University, Valencia (Spain)
- Goran Ćorluka**, Lect., PhD, University of Split (Croatia)
- Ana Beatriz Hernandez Lara**, PhD, Rovira i Virgili University (Spain)
- Angels Niñerola Montserrat**, PhD, Rovira i Virgili University (Spain)
- Ildikó Neumanné Virág**, Assoc. Prof., PhD, University of Pannonia (Hungary)
- Carmelia Mariana Bălănică Dragomir**, Assoc. Prof., PhD, “Dunărea de Jos” University of Galati (Romania)
- Georgiana Tacu**, Scientific Researcher, Economic and Social Research Institute “Gheorghe Zane” (Romania)
- Alina-Petronela Haller**, Scientific Researcher, Degree II, Dr. Hab., Economic and Social Research Institute “Gheorghe Zane” (Romania)
- Biser Krastev**, Assoc. Prof., PhD, University of Agribusiness and Rural Development, Plovdiv (Bulgaria)
- Plamen Lakov**, Prof. PhD, University of Agribusiness and Rural Development, Plovdiv (Bulgaria)
- Rodica Perciun**, Prof., Dr. Hab., NIER (AESM) (Republic of Moldova)

20. Victoria Iordachi, conf. cercet., dr., INCE (ASEM) (Republica Moldova)	Victoria Iordachi, Assoc. Prof., PhD, NIER (AESM) (Republic of Moldova)
21. Tatiana Colesnicova, conf. cercet., dr., INCE (ASEM) (Republica Moldova)	Tatiana Colesnicova, Assoc. Prof., PhD, NIER (AESM) (Republic of Moldova)
22. Daniel Gherasim, conf. univ., dr., Universitatea „George Bacovia” din Bacău (România)	Daniel Gherasim, Assoc. Prof., PhD, “George Bacovia” University of Bacau (Romania)
23. Nelu Niță, conf. univ., dr., Universitatea „George Bacovia” din Bacău (România)	Nelu Nita, Assoc. Prof., PhD, “George Bacovia” University of Bacau (Romania)
24. Violeta Urban, lect. univ., dr., Universitatea „George Bacovia” din Bacău (România)	Violeta Urban, Lect., PhD, “George Bacovia” University of Bacau (Romania)
25. Gabriela-Daniela Bordeianu, lect. univ., dr., Universitatea „George Bacovia” din Bacău (România)	Gabriela-Daniela Bordeianu, Lect., PhD, “George Bacovia” University of Bacau (Romania)
26. Tudor Tuhari, prof. univ., dr. hab., UCCM (Republica Moldova)	Tudor Tuhari, Prof., Dr. Hab., TCUM (Republic of Moldova)
27. Tatiana Bucos, conf. univ., dr., Academia de Studii Economice din Moldova (Republica Moldova)	Tatiana Bucos, Assoc. Prof., PhD, Academy of Economic Studies of Moldova (Republic of Moldova)
28. Elena Fuior, prof. univ., dr., UCCM (Republica Moldova)	Elena Fuior, Prof., PhD, TCUM (Republic of Moldova)
29. Feodosie Pitușcan, conf. univ., dr., UCCM (Republica Moldova)	Feodosie Pitușcan, Assoc. Prof., PhD, TCUM (Republic of Moldova)
30. Oxana Livețchi, conf. univ., dr., UCCM (Republica Moldova)	Oxana Livețchi, Assoc. Prof., PhD, TCUM (Republic of Moldova)
31. Tatiana Zavațki, conf. univ., dr., șef departament, UCCM (Republica Moldova)	Tatiana Zavațki, Assoc. Prof., PhD, Head of Department, TCUM (Republic of Moldova)

COMITETUL ORGANIZATORIC

1. **Sofia Căpățină**, conf. univ., dr., prorector, UCCM (Republica Moldova), copreședinte
2. **Mariana Ivanova**, prof. univ., dr., rector, Universitatea de Agrobusiness și Dezvoltare Rurală, Plovdiv (Bulgaria)
3. **Liliana Dandara**, conf. univ., dr., prorector, UCCM (Republica Moldova)
4. **Zlatka Grogorova**, prof. univ., dr., Universitatea de Agrobusiness și Dezvoltare Rurală, Plovdiv (Bulgaria)
5. **Mariana Asenova**, prof. univ., dr., Universitatea de Agrobusiness și Dezvoltare Rurală, Plovdiv (Bulgaria)
6. **Mercedes Aznar**, dr., Universitatea din Florida, Valencia (Spania)
7. **Nataliia Manzhura**, conf. univ., dr., Universitatea de Economie și Comerț din Poltava (Ucraina)
8. **Yuliia Perehuda**, conf. univ., dr., Universitatea de Economie și Comerț din Poltava (Ucraina)

ORGANIZATIONAL COMMITTEE

1. **Sofia Căpățină**, Assoc. Prof., PhD, Vice-Rector, TCUM (Republic of Moldova), president
2. **Mariana Ivanova**, Prof., PhD, Rector, University of Agribusiness and Rural Development, Plovdiv (Bulgaria)
3. **Liliana Dandara**, Assoc. Prof., PhD, Vice-Rector, TCUM (Republic of Moldova)
4. **Zlatka Grogorova**, Prof., PhD, University of Agribusiness and Rural Development, Plovdiv (Bulgaria)
5. **Mariana Asenova**, Prof., PhD, University of Agribusiness and Rural Development, Plovdiv (Bulgaria)
6. **Mercedes Aznar**, PhD, Florida University, Valencia (Spain)
7. **Nataliia Manzhura**, Assoc. Prof., PhD, Poltava University of Economics and Trade (Ukraine)
8. **Yuliia Perehuda**, Assoc. Prof., PhD, Poltava University of Economics and Trade (Ukraine)

9. Petar Pepur, lect. univ., dr., Universitatea din Split (Croatia) 10. María Victoria Sánchez Rebull, dr., Universitatea Rovira i Virgili (Spania) 11. Xavi Càmara Turull, dr., Universitatea Rovira i Virgili (Spania) 12. Viktória Csizmadiáné Czuppon, conf. univ., dr., Universitatea Pannonia (Ungaria) 13. Alina Florentina Săracu, lect. univ., dr., Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați (România) 14. Gabriela Fotache, lect. univ., dr., Universitatea „George Bacovia” din Bacău (România) 15. Florin Radu, lect. univ., dr., Universitatea „George Bacovia” din Bacău (România) 16. Radu Bucșă, lect. univ., dr., Universitatea „George Bacovia” din Bacău (România) 17. Ovidiu Bontaș, lect. univ., dr., Universitatea „George Bacovia” din Bacău (România) 18. Marilena Doncean, cercet. șt. gr. III., dr., Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gheorghe Zane”, Iași (România) 19. Ciprian Alecu, cercet. șt. gr. III., dr., Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gheorghe Zane”, Iași (România) 20. Cristian Marian Barbu, prof. univ., dr., Universitatea ARTIFEX din București (România) 21. Ghenadie Ciobanu, dr., Universitatea ARTIFEX din București (România) 22. Ghenadie Șavga, conf. univ., dr., Academia de Studii Economice din Moldova (Republica Moldova) 23. Corina Gribincea, dr., INCE (ASEM) (Republica Moldova) 24. Viorica Popa, dr., INCE (ASEM) (Republica Moldova) 25. Nataliya Mitsenko, prof., dr. hab., Universitatea de Comerț și Economie din Lvov (Ucraina) 26. Igor Mishchuk, prof., dr. hab., Universitatea de Comerț și Economie din Lvov (Ucraina) 27. Viorica Fulga, conf. univ., dr., UCCM (Republica Moldova) 28. Corina Cușnir, conf. univ., dr., decan, UCCM (Republica Moldova) 29. Inga Zugrav, conf. univ., dr., UCCM (Republica Moldova) 30. Tatiana Baran, lect. univ., drd. UCCM (Republica Moldova)	Petar Pepur, Lect., PhD, University of Split (Croatia) María Victoria Sánchez Rebull, PhD, Rovira i Virgili University (Spain) Xavi Càmara Turull, PhD, Rovira i Virgili University (Spain) Viktória Csizmadiáné Czuppon, Assoc. Prof., PhD, University of Pannonia (Hungary) Alina Florentina Săracu, Lect., PhD, „Dunărea de Jos” University of Galați (Romania) Gabriela Fotache, Lect., PhD, “George Bacovia” University of Bacau (Romania) Florin Radu, Lect., PhD, “George Bacovia” University of Bacau (Romania) Radu Bucșă, Lect., PhD, “George Bacovia” University of Bacau (Romania) Ovidiu Bontaș, Lect., PhD, “George Bacovia” University of Bacau (Romania) Marilena Doncean, Scientific Researcher, Degree III, PhD, Economic and Social Research Institute “Gheorghe Zane” (Romania) Ciprian Alecu, Scientific Researcher, Degree III, PhD, Economic and Social Research Institute “Gheorghe Zane” (Romania) Cristian Marian Barbu, Prof., PhD, Artifex University of Bucharest, (Romania) Ghenadie Ciobanu, PhD, Artifex University of Bucharest, (Romania) Ghenadie Șavga, Assoc. Prof., PhD, Academy of Economic Studies of Moldova (Republic of Moldova) Corina Gribincea, PhD, NIER (AESM) (Republic of Moldova) Viorica Popa, PhD, NIER (AESM) (Republic of Moldova) Nataliya Mitsenko, Prof., Dr. Hab., Lviv University of Trade and Economics (Ukraine) Igor Mishchuk, Prof., Dr. Hab., Lviv University of Trade and Economics (Ukraine) Viorica Fulga, Assoc. Prof., PhD, TCUM (Republic of Moldova) Corina Cușnir, Assoc. Prof., PhD, Dean, TCUM (Republic of Moldova) Inga Zugrav, Assoc. Prof., PhD, TCUM (Republic of Moldova) Tatiana Baran, Lect., PhD student, TCUM (Republic of Moldova)

CUPRINS

S1	IMPACTUL CRIZEI CONTEMPORANE ASUPRA DEZVOLTĂRII ECONOMICO-SOCIALE ȘI SECURITATE MULTIDIMENSIONALĂ	THE IMPACT OF THE CONTEMPORARY CRISIS ON ECONOMIC-SOCIAL DEVELOPMENT AND MULTIDIMENSIONAL SECURITY	16
	KEY AREAS OF REFORMING THE UKRAINIAN ECONOMY		17
	Petro KUTSYK Lviv University of Trade and Economics, Ukraine		
	SUSTAINABLE REGIONAL TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE ON THE EXAMPLE OF SELECTED CROPS GROWN IN BULGARIA		20
	Plamen LAKOV Krasimir LEVKOV University of Agribusiness and Regional Development, Bulgaria		
	EFECTELE PANDEMIEI DE COVID-19 ASUPRA PIETEI MUNCII ȘI ASUPRA ȘOMAJULUI ÎN ROMÂNIA		32
	Daniel GHERASIM Adrian GHERASIM Universitatea „George Bacovia” din Bacău, România		
	FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF EXISTENTIAL CHALLENGES AND THREATS		42
	Oksana KOPYLYUK Oleksandra MUZYCHKA Lviv University of Trade and Economics, Ukraine		
	THE ROLE OF SCIENCE DIPLOMACY IN THE MULTIDIMENSIONAL SECURITY SYSTEM		47
	Mariana MYRONOVA Lviv University of Trade and Economics, Ukraine		
	THE STATE OF UKRAINE'S ECONOMY AND THE MAIN TASKS FOR ITS POST-WAR RECOVERY AND DEVELOPMENT		51
	Valentyna KUTSYK Lviv University of Trade and Economics, Ukraine		
	CORUPȚIA DIN ROMÂNIA CONTEMPORANĂ. CAUZELE ȘI FACTORII CARE O FAVORIZEAZĂ		54
	Nelu NIȚĂ Universitatea George Bacovia din Bacău, România		
	ASISTENȚA FINANCIARĂ EXTERNĂ: O REVIZUIRE A LUCRĂRILOR AUTORILOR STRĂINI		66
	Vladimir STERPU Tatiana SPĂTARU Universitatea de Stat din Moldova		
	ANALIZA VÎNZĂRILOR AUTOMOBILELOR NOI PE PIAȚA DE CONSUM DIN RM ȘI EVOLUȚIA ACESTEIA PENTRU ANII 2020-2022		73
	Mihail CERNAVCA Svetlana FEDORCIUCOVA Academia de Studii Economice din Moldova		
	A SYSTEMATIC APPROACH TO DETERMINING THE ESSENCE OF		79

INFRASTRUCTURE**Nataliia TRUSHKINA**Research Center for Industrial Problems of Development of the NAS of Ukraine
Kharkiv, Ukraine**FACTORS OF FORMATION OF SOCIAL QUALITY**

86

Viktoria BLYZNIUK

State Organization “Institute for Economics and Forecasting”, NASU, Ukraine

Liubov YATSENKO

National Institute for Strategic Studies

PERCEPEREA CONSUMATORULUI FINAL PRIVIND MANAGEMENTUL

90

INFRASTRUCTURII DRUMURILOR ÎN REPUBLICA MOLDOVA**Aliona OBOROCEANU**

Școala Doctorală Științe Economice, USM

Rodica PERCIUN

Institutul Național de Cercetări Economice (ASEM)

MANAGEMENTUL DEȘEURILOR SOLIDE CA PARTE A PROMOVĂRII

103

EFICIENȚEI ECOLOGICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA**Dragoș MACARI****Anna CÎȘLARI**

Universitatea de Stat din Moldova

THE ROLE OF THE SERVICE QUALITY MANAGEMENT SYSTEM IN

108

MEDICAL INSTITUTIONS**Dalia DREIHER**

Free International University of Moldova

S2	DEZVOLTAREA SUSTENABILĂ A ÎNTREPRINDERILOR ÎN CONDIȚIILE PROVOCĂRILOR ACTUALE	SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES UNDER THE CONDITIONS OF CURRENT CHALLENGES	117
-----------	--	--	------------

**DEVELOPMENT OF NATURE-BASED HOSPITALITY SERVICES UNDER
THE CONDITIONS OF CURRENT CHALLENGES**

118

Mykola ROHOZA

Academy of Economic Sciences of Ukraine; International Academy of Biotechnology

Valentyna STOLYARCHUK**Valentyna ISHCENKO**

Poltava University of Economics and Trade, Poltava, Ukraine

EXPANDING THE USE OF INNOVATIVE MARKETING TOOLS BY

124

ENTERPRISES IN THE PERIOD OF MARTIAL LAW**Bohdan SEMAK**

Lviv University of Trade and Economics, Ukraine

STRATEGII DE MARKETING ALE TURISMULUI VITIVINICOL

128

Viorica GUȚAN

Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova, Moldova

Universitatea „Dunărea de Jos din Galați, România

Gheorghe Adrian ZUGRAVU

Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, România

MODERNIZATION OF THE LOGISTICS SYSTEM AS A CONDITION FOR

143

ENSURING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES

Nataliya MITSENKO	
Ihor MISHCHUK	
Lviv University of Trade and Economics, Ukraine	
PRACTICI ȘI OPORTUNITĂȚI DE APLICARE A REGIMURILOR SPECIALE DE IMPOZITARE ÎN AGRICULTURĂ	146
Cristina UNGUR	
National Institute for Economic Research	
ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СУЖДЕНИЯ БУХГАЛТЕРА В УСЛОВИЯХ СТАНДАРТИЗАЦИИ УЧЕТА И ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ	152
Tudor TUHARI	
Trade Co-operative University of Moldova	
PROBLEMS AND POSSIBILITIES OF RECOVERY DOMESTIC MARKET OF UKRAINE	158
Irena SVYDRUK	
Lviv University of Trade and Economics, Ukraine	
FINANCING THROUGH "BUSINESS ANGELS" - A STEP TOWARDS SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN THE FIELD OF WINE PRODUCTION	161
Mariana G. ASSENOVA	
University of Agribusiness and Rural Development, Plovdiv, Bulgaria	
Nikola BUYUKLIEV	
Representative of the practice, owner of "Buyuk" winery in the Republic of North Macedonia	
Eleonora DANAILOVA	
University of Agribusiness and Rural Development, Plovdiv, Bulgaria	
TRĂSĂTURILE SISTEMULUI DE CONTROL FINANCIAR PUBLIC INTERN DIN REPUBLICA MOLDOVA	169
Iulia CAPRIAN	
Liliana BUZILA	
Tatiana BALAN	
Iurie CAPRIAN	
Universitatea de Stat din Moldova	
SECRETS OF SUCCESSFUL NEGOTIATIONS	175
Olha HNYLIANSKA	
Lviv University of Trade and Economics, Ukraine	
CULTURAL TOURISM - TRENDS, OPPORTUNITIES AND SUSTAINABILITY THROUGH THE PRISM OF PLOVDIV AS A KEY TOURIST DESTINATION	179
Zlatka GRIGOROVA	
Alexander DAVCHEV	
University of Agribusiness and Rural Development, Plovdiv, Bulgaria	
SINERGIA FUNCȚIONALĂ CONCEPTUALĂ A COMPARTIMENTELOR BAZEI INFORMAȚIONALE UNITARE – FACTOR SUSTENABIL DECISIV AL DEZVOLTĂRII UNITĂȚILOR MATERIALE ECONOMICE ÎN MEDIUL ACTUAL AL PIEȚEI	189
Tudor Ștefan LEAHU	
Universitatea Liberă Internațională din Moldova	
ANALYSIS OF THE LIQUIDITY OF COMMERCIAL BANKS IN BULGARIA IN RECENT YEARS	199
Biser KRASTEVA	

University of Agribusiness and Rural Development, Plovdiv, Republic of Bulgaria	
INVESTING IN THE HOTEL INDUSTRY IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY AND THE STRUGGLE FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT	210
Stefan STEFANOV	
University of agribusiness and rural development, Plovdiv, Bulgaria	
EFECTELE CONTROLULUI CORPORATIV: PARTICULARITĂȚI ȘI TENDINȚE	218
Iulia CAPRIAN	
Tatiana BALAN	
Universitatea de Stat din Moldova	

S3	ECONOMIA CIRCULARĂ ȘI COOPERATIVELE – CONTRIBUȚIE ÎN DEZVOLTAREA SOCIO- ECONOMICĂ ECHILIBRATĂ	CIRCULAR ECONOMY AND COOPERATIVES – CONTRIBUTION TO BALANCED SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT	225
	THE ROLE OF THE INTERNATIONAL COOPERATIVE MOVEMENT IN THE DEVELOPMENT OF THE GREEN ECONOMY		226
	Serhiy SEMIV		
	Lviv University of Trade and Economics, Ukraine		
	EVALUATION OF INVESTMENTS AND EXPENSES FOR AIR AND CLIMATE PROTECTION IN ROMANIA, IN THE CONTEXT OF CLIMATE NEUTRALITY		229
	Carmelia Mariana BĂLĂNICĂ DRAGOMIR		
	Dunărea de Jos” University of Galati, Romania		
	Aurel Gabriel SIMIONESCU		
	”Constantin Brâncoveanu” University, Romania		
	UTILIZAREA PLASTICULUI ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ ȘI REPUBLICA MOLDOVA		237
	Iulia PERCIUN		
	Institutul Național de Cercetări Economice (ASEM)		
	CIRCULARITATEA ÎN ECONOMIE: EXPLORAREA ESENȚEI ȘI IMPORTANȚA INDICATORILOR DE CIRCULARITATE		252
	Olga TIMOFEI		
	Institutul Național de Cercetări Economice (ASEM)		
	ANALIZA ACTIVITĂȚILOR ÎNTRERINDERILOR RTEC (REGIA TRANSPORT ELECTRIC) ȘI PUA (PARCUL URBAN DE AUTOBUZE) ÎN MUNICIPIUL CHIȘINĂU		263
	Liudmila POLODIUC		
	Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău		
	FINANȚAREA MODELELOR DE AFACERI PENTRU ECONOMIA CIRCULARĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA		270
	Aliona DODU		
	Universitatea Tehnică a Moldovei		
	Maria OLEINIUC		
	Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți		

S4	MODERNIZAREA CADRULUI LEGISLATIV-NORMATIV ÎN CONDIȚIILE MEDIULUI ÎN CONTINUĂ SCHIMBARE	MODERNIZATION OF THE LEGISLATIVE-NORMATIVE FRAMEWORK IN THE CONDITIONS OF THE CONSTANTLY CHANGING ENVIRONMENT	280
	LEGALIZAREA PLASĂRII ÎN CÂMPUL MUNCII A CETĂȚENILOR STRĂINI ÎN REPUBLICA MOLDOVA		281
	Nicolai ROMANDAȘ Universitatea Cooperatist Comercială din Moldova		
	Andrei FURCULIȚĂ		
	EXTRĂDAREA LA NIVELUL UNIUNII EUROPENE VS. REPUBLICA MOLDOVA		291
	Svetlana PRODAN Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova		
	Elena PETROV		
	REFLECȚII CU PRIVIRE LA PROCESUL DE ARMONIZARE A CODULUI CIVIL AL REPUBLICII MOLDOVA ȘI LEGII PRIVIND SOCIETĂȚILE PE ACȚIUNI CU ACQUIS-UL EUROPEAN		301
	Liliana DANDARA Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova		
	EXTRĂDAREA CA FORMĂ A ASISTENȚEI JURIDICE INTERNAȚIONALE ÎN MATERIE PENALĂ		310
	Angela CUCIURCĂ Universitatea Tehnică a Molodovei		
	Virginia ZAHARIA Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova		
	LEGAL REGULATION OF UKRAINE'S ECONOMIC SECURITY IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW		324
	Khrystyna HORETSKA Maryna OLASHYN Olexandr KOTUHA Lviv University of Trade and Economics, Ukraine		
	DIPLOMAȚIA ECONOMICĂ - PRIORITATE STRATEGICĂ PENTRU PROCESUL DE EUROPENIZARE A REPUBLICII MOLDOVA		328
	Liliana CIBUC Oxana LIVITCHI Trade Co-operative University of Moldova		
	RĂSPUNDEREA JURIDICĂ PENTRU CAUZAREA DAUNELOR MEDIULUI		336
	Nicolae SLUTU Anatolie DOGA Universitatea de Studii Europene		
	ÎNREGISTRAREA BUNULUI IMOBIL DIN PROPRIETATEA COMUNĂ ÎN DEVĂLMĂȘIE A SOȚILOR ÎN ASPECTUL CADRULUI LEGAL NAȚIONAL		340
	Liliana DANDARA Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova		
	Mihaela ANTON Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”		

ASPECTE CONCEPTUALE PRIVIND ELEMENTELE COMPONENTE A INSTITUȚIEI RĂSPUNDERII DISCIPLINARE A SALARIAȚILOR ÎN SFERA MUNCII	343
Nicolai ROMANDAȘ Universitatea Cooperatist Comercială din Moldova	
Eduard GURIN Universitatea de Studii Europene din Moldova	
ROLUL BĂNCILOR ÎN PROTECȚIA MEDIULUI (STUDIU COMPARAT)	347
Sergiu CEAUȘ Academia de Studii Economice din Moldova	
CONSOLIDAREA APĂRĂRII DREPTURILOR ECONOMICE ALE PERSOANELOR PRIN MECANISME ANTICORUPȚIONALE	363
Andrei GUȘTIUC Ludmila GUȘTIUC Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice	
EFICIENTIZAREA ACTIVITĂȚII ADMINISTRAȚIEI PUBLICE ÎN CONTEXTUL IMPLEMENTĂRII STRATEGIEI DE REFORMĂ A ADMINISTRAȚIEI PUBLICE DIN REPUBLICA MOLDOVA PENTRU ANII 2023-2030	383
Oleg GRAUR Universitatea de Stat din Moldova	
CONCEPTUL ȘI TRĂSĂTURILE SPECIFICE ALE MECANISMELOR JURIDICE DE PROTECȚIE A DREPTURILOR OMULUI ÎN CADRUL ORGANIZAȚIEI NAȚIUNILOR UNITE	397
Virginia ZAHARIA Ala LUCA Trade Co-operative University of Moldova	
STUDIU PRACTIC PRIVIND ACORDAREA CREDITELOR LA PERSOANE JURIDICE (Partea I-a)	407
Mariana Rodica ȚÎRLEA Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București, România	

S5	EDUCAȚIA ȘI CERCETAREA – CATALIZATORI AI CREȘTERII ECONOMICE ȘI A BUNĂSTĂRII	EDUCATION AND RESEARCH – CATALYSTS OF ECONOMIC GROWTH AND WELL-BEING	411
"TO STAND NEXT TO THE MOST ECONOMICALLY DEVELOPED NATIONS", OR HOW MAGAZINE "TRADE AND ECONOMIC GUIDE" HAS SPREAD THE ECONOMIC KNOWLEDGE AMONG UKRAINIAN DIASPORA IN CANADA			412
Mariana KONYK Lviv University of Trade and Economics, Ukraine			
TIME-DRIVEN ACTIVITY-BASED COSTING AS COST MANAGEMENT STRATEGY: A BIBLIOMETRIC LITERATURE REVIEW			417
Fernanda YAGUACHE Universidad Técnica Popular de Loja			
M. Victòria SÁNCHEZ-REBULL Angels NIÑEROLA			

Rovira i Virgili University	
ELEMENTE DE CERCETARE ÎN CONTABILITATE	434
Sofia CAPATINA	
Trade Co-operative University of Moldova	
O NOUĂ ABORDARE A EVALUĂRII ȘTIINȚEI: UTILIZAREA INDICELUI	440
TIMMY	
Vladimir MOCAN	
Universitatea de Stat din Moldova	
MODERN METHODS OF SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF WELL-	447
BEING OF THE CHILDREN IN DIFFICULTY	
Mihail CIOBANU	
National Institute for Economic Research of the Academy of Economic Studies of	
Moldova	
СОВРЕМЕННЫЕ ФОРМЫ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО	457
ПАРТНЕРСТВА В ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАНИЯ	
Anna CÎȘLARI	
Dragoș MACARI	
Tatiana BALAN	
Universitatea de Stat din Moldova	
THE WELFARE LEVEL OF ROMANIA IMPACTED BY EUROPEAN FUNDS	463
Silvia MAZĂRE	
USPEE "Constantin Stere"	

S1

**IMPACTUL CRIZEI CONTEMPORANE ASUPRA DEZVOLTĂRII
ECONOMICO-SOCIALE ȘI SECURITATE MULTIDIMENSIONALĂ**

**THE IMPACT OF THE CONTEMPORARY CRISIS ON
ECONOMIC-SOCIAL DEVELOPMENT AND MULTIDIMENSIONAL
SECURITY**

KEY AREAS OF REFORMING THE UKRAINIAN ECONOMY

Petro KUTSYK, Prof. PhD

Lviv University of Trade and Economics, Ukraine

E-mail: kutsykpetro@gmail.com

Abstract

The publication provides an assessment of the damage inflicted to Ukraine's economy by the war caused by the Russian Federation. The problematic aspects of the economy in the context of war are identified and key reforms are highlighted. The importance of restructuring the economy through innovations and accelerated development of the manufacturing industry is substantiated.

Keywords: *economy of Ukraine; problematic aspects; major reforms.*

Introduction

Despite all the problematic aspects (in particular, before the war, the main problems for large enterprises were the judicial system and inadequate protection of property rights, integration into new markets, export barriers and access to foreign capital markets; for small and medium-sized businesses, the main problems were the judicial system and weak protection of property rights, petty corruption in regulatory authorities, complex tax administration, high tax burden and lack of affordable financing; the deterioration of the business climate in 2020-2021; weak readiness of foreign private investors to work in Ukraine, which leads to a low inflow of foreign direct investment, etc.), the Ukrainian economy ended 2021 with a record GDP of \$200 billion, \$6.7 billion in foreign direct investment, and a 34.7% increase in exports of goods and services.

Results obtained and discussions

Despite all the difficulties, Ukraine has managed to maintain relative macroeconomic stability in the war and overcome the large-scale stoppage of production and labor outflow caused by the movement of people to safe places, and, in fact, reverse these processes. As for the problematic aspects of Ukraine's economy in the context of the war, since the war has been going on for more than a year, businesses and citizens of Ukraine will continue to feel its negative impact. According to expert estimates, the GDP decline by the end of 2022 will be 30-35%. The total direct and indirect losses of the Ukrainian economy have already reached USD 850-900 billion and will continue to grow. Therefore, among the problematic aspects of the Ukrainian economy in the context of the ongoing war, we would like to draw attention to:

1) full or partial shutdown or bankruptcy of commercial companies due to destroyed facilities, loss and narrowing of sales markets in Ukraine and abroad, unfulfilled foreign contracts, including due to currency restrictions

2) high unemployment, massive outflow of personnel outside the country and the risk of non-return of a significant number of Ukrainian citizens who have gone abroad to seek temporary refuge from armed aggression;

- 3) changing the balance of labor force by region;
- 4) blocked ports and narrow logistics, which will continue to hamper export development;
- 5) destruction of supply chains for raw materials and finished goods;
- 6) reduced bank activity and freezing of investment projects.

The following **key reforms** are necessary for economic recovery and development:

1. Structural reorganization of the economy through innovation and accelerated development of the manufacturing industry (attracting investment, increasing exports, import substitution). In terms of attracting investment, the goal should be to increase the level of investment to 30-35% of GDP over the next 8-10 years. EU support in the form of joint investment funds and guarantees could be an effective way to stimulate investment.

Increasing exports should be considered as one of the strategic alternatives for Ukraine's future economic growth. However, given that the main part of Ukraine's exports are raw materials and semi-finished products, the transition to the production and export of higher value-added products should be accelerated.

Israel can serve as an example for Ukraine of successful structural reforms based on innovation. In order to achieve economic growth, Israel has carried out a structural transformation of its economy, relying on innovative and high-tech industries. In recent years, Israel has become a rapidly developing innovative economy thanks to special government programs aimed at supporting the science and technology sector. In particular, over the past 10 years, the country has spent more than 4 to 5.4% of its GDP on public research and development (from 4% in 2010 to 5.4% in 2020). Israel's high-tech industries have been the main driver of economic growth. In 2021, production in high-tech industries grew by more than 10%, and its share in the country's GDP was 15.3%. In 2021, Israel's exports of high-tech products accounted for 54% of the country's total exports (16% of high-tech goods and 38% of high-tech services). For comparison, in Ukraine, high-tech industries currently account for about 5% of GDP. Also worthy of note for Ukraine is the fact that Israel, taking into account the threats posed by its neighbors, began to rapidly and purposefully develop its defense sector, in particular, began to produce complex military systems that, in addition to significantly strengthening the country's defense capabilities, also took a significant position in its exports of high value-added products. Israel is now among the 10 largest exporters of military equipment. This example should also serve as a vivid example for Ukraine, as it has a significant need for high-tech military equipment and weapons, and the potential to become a leading manufacturer and exporter of such equipment and weapons. Another example is the experience of South Korea, Singapore, Hong Kong, and Taiwan. The experience of these countries shows how prioritizing the development of export industries, especially those that produce higher value-added products, can be an important driver of economic growth. In this case, the main driving force behind their development was investment in innovation, a strict policy in the development of high-tech industries, promotion of research and development, and retraining of the labor force. Moreover, export promotion policies can be applied both in neoliberal regimes (as in Singapore and Hong Kong) and in hybrid regimes (as in South Korea and Taiwan).

2. The flourishing of SMEs through deregulation and market incentives, reducing the tax burden, expanding access to knowledge, markets, capital, and creating a comfortable business environment. This can be triggered by the implementation of a public procurement program that would not only cover the immediate needs of the authorities but also support local SMEs; giving priority to local enterprises in public procurement; expanded regional economic development

programs and greater participation of SMEs in them; and the creation of alternative transportation routes, through neighboring countries and by river barges.

3. Reform the labor market by introducing market principles of relations between employees and employers. The need to modernize labor legislation exists both in the context of introducing a normal system of motivation for effective work through adequate remuneration, and in the context of the European integration process and the need to adapt labor legislation to European standards. New immigration and reintegration policies and active employment programs should help reintegrate Ukrainians who return to the labor market. Such programs should be developed and implemented in cooperation with business and academia.

4. Implementation of the economic part of the EU-Ukraine Association Agreement. In addition to certain new restrictions, for example, on green energy, labor protection policy, trade liberalization, etc., it provides new opportunities. In particular, cooperation with export credit agencies of other countries can help to attract financing to prepare Ukrainian businesses to work under EU rules; exporters will receive institutional support, such as training and market access; enterprises will be able to receive financial and technical support to improve compliance with industry certifications and standards to enter the EU market (e.g., product traceability); through cooperation with employment agencies (EURES), access to Ukrainian labor in the EU can be ensured.

5. Reform of state property management: privatization and corporate governance.

6. Reform of markets, reduction of the influence of monopolies and deoligarchization of the economy.

7. Tax reform by reducing the administrative tax burden (simplifying tax administration) and introducing a progressive income tax scale for the rich, following the example of the US and the EU.

8. Reform of the judicial system and law enforcement agencies in the field of economic crimes. The authorities must carry out genuine and effective judicial reform, guarantee the rule of law, and eradicate corruption. These are traditional pre-war problems, but they have become acutely relevant again during the war and it is therefore important to urgently implement reforms to address these issues.

Conclusions

Therefore, in order to solve its economic problems (both those inherited from the peaceful period, when a model of crony-oligarchic capitalism with high levels of corruption and a backward economic structure was formed, and the new ones acquired under the influence of a full-scale war and caused by the requirements of the European integration process) and modernize the economy on an innovative basis, Ukraine needs to implement the above reforms.

References

1. Results of the Chamber survey "Business climate in Ukraine: forecasting in uncertainty". American Chamber of Commerce in Ukraine. - https://chamber.ua/wp-content/uploads/2022/10/survey_new_UKR_final.pdf
2. How Ukraine should restore the economy and business after the war. - <https://forbes.ua/money/yak-pisslyavnyi-ukraina-mae-vidnovlyuvati-ekonomiku-ta-biznes-velike-doslidzhennya-deloitte-15122022-10501>

SUSTAINABLE REGIONAL TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE ON THE EXAMPLE OF SELECTED CROPS GROWN IN BULGARIA¹

Plamen LAKOV, Prof., PhD

University of Agribusiness and Regional Development, Bulgaria

E-mail: plakov@uard.bg

Krasimir LEVKOV, Prof., PhD

University of Agribusiness and Regional Development, Bulgaria

E-mail: klevkov@uard.bg

Abstract

The dominant place of crop production in the structure of agriculture in Bulgaria raises a number of questions for the researcher, including those related to regional projections in the development of the sector.

In the present study, the authors aim to reveal the main sustainable regional trends in the development of agriculture, including in the context of the COVID-19 pandemic. In order to achieve the set goal, an analysis of the development of crop production – as a leading sub-sector of agriculture – was made.

The study is limited to the use of agricultural land and the leading crops in terms of land use and yield – wheat and sunflower. Relevant conclusions and summaries have been made.

Key words: *agriculture, arable land, region, agricultural production.*

Introduction

Agriculture is a traditional branch of the primary sector in the Bulgarian economy. Its two main sub-sectors: crop production and livestock production, produce, on the one hand, food products for direct consumption and, on the other, raw materials for the industry. The complex socio-economic and ecological efficiency of agriculture depends on the combination of economic factors and biological patterns². Most of the sub-sectors are widespread and are highly dependent on soil and climatic conditions. Soils are the main means of production in crop production and have a significant, albeit indirect, influence on the development of livestock production. The intensification of the sector and the rate of increase of the total agricultural production are constrained by the clearly defined seasonality and the limited productive potential of soils, plants and animals.

The aim of the present study is to reveal the main sustainable regional trends in agricultural development, including in the context of the COVID-19 pandemic. Despite the fact that its share in the restructuring process of the Bulgarian economy is decreasing (See *Fig. 1.*), the importance of agriculture defines it as one of the strategic branches for the National Economy, and this is another argument to pay special attention to the sector.

¹ This publication was prepared under INVEST FOR EXCELLENCE IN REGIONAL SUSTAINABILITY (INVEST4EXCELLENCE) project. The project has received funding from the European Union's Horizon 2020 Research and Innovation Programme under Grant Agreement No 101035815. Responsibility for the information and views set out in this paper lies entirely with the authors.

² See: **Lakov, Pl.** Regional Economy (second, corrected and supplemented edition). Pleven: Chista priroda, 2015 (in Bulgarian)

Figure 1. Share of sectors in the national economy by years (in %)

When determining the importance of agriculture, we must note not only the strategic place it occupies among other economic activities. Its place in the structure of the national economy is also determined by the main indicators presented in *Table 1*.

Table 1. Main Agricultural Indicators in Bulgaria (in %)

Indicators / Years	1991*	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2019	2020	2021	2022
GDP share	15,2	16,4	10,8	10,5	9,4	8,9	7,8	6,9	6,5	7,7	7,8
GVA share	-	8,7	5,4	5,5	5,2	4,1	3,6	3,8	3,3	4,2	4,1
Employment share	19	24,6	20,1	6,7	7	-	-	6,6	6,6	6,3	6,1
Import share	0,7	2,2	10	9,5	9,4	10,3	10,9	11	7,0	7,5	-
Export share	7,1	6	17,4	18,4	16,7	16,2	17,1	16	9,0	12	-

Source: National Statistical Institute, Agricultural Report of the Ministry of Agriculture and Food; * Year of reference

The data clearly shows that the share of agriculture is decreasing: both as a part of GDP and as added value. This trend deepens in the period 2014–2022. The analysis does not confirm the statement that agriculture is one of the leading branches of the national economy. This also applies to those permanently employed in the sector. Their share has decreased by more than two times over the period considered and today ranges between 6% and 7%.

On the other hand, trade in agricultural products has grown both in import and export. This leads to the conclusion that agriculture is increasingly producing for foreign markets, i.e. it is increasingly tied to the world market of agricultural products.

The data during the COVID crisis (2020-2021), compared with the previous period, show, on the one hand, the lowest result as far as GVA is concerned, and on the other hand, an increase of GVA and stabilization of the share in the GDP. The result in the export and import of agricultural products is similar. It must be concluded that the sector was not significantly affected by the crisis. The decline, for obvious reasons, is more pronounced in trade in agricultural products. Nevertheless, in the critical year 2020, in contrast to the

negative trade balance of the country for this year, in the trade with agricultural products it is positive by about BGN 290 million (with exports BGN 4 786.078 million and imports BGN 3 998.875 million)³

The changes that have occurred in the ratio between the main subsectors of agriculture are also of interest. The data presented in *Table 2* outline a sharp change in the ratio between crop production and livestock production after the socialist period. After 1990, crop production is constantly increasing its share. Animal production shows the opposite trend.

For 2020, crop production has undergone a certain decline and is already 66.84%; respectively, livestock production has a share of 24.61%. For 2021 and 2022, however, the share of livestock production continues to decrease and is below 20%. Such a decline in livestock production is unknown in the development of Bulgarian agriculture from the end of the 20th century and the first two decades of the 21st century. Other activities have insignificant fluctuations (*Figure 2*).

Table 2. Structure of Production Branches of Sector „Agriculture“ (in %)

Activity / Year	1985	1989	1990	1991	2012	2013	2014	2015	2016	2019	2020	2021	2022
Crop production	42,18	46,3	49	54,4	60,7	60,7	64,1	65,4	67,7	69,3	66,8	75,1	74,9
Livestock production	57,82	53,7	51	45,6	27,4	27	26	25,3	23,3	22,4	24,6	18,0	18,2
Services	-	-	-	-	5,9	6,2	6,1	6,3	6	5,9	5,9	5,1	4,8
Secondary activities	-	-	-	-	6	6,1	3,8	3	3	2,4	2,6	1,9	2,1

Source: National Statistical Institute, Agricultural Report of the Ministry of Agriculture and Food

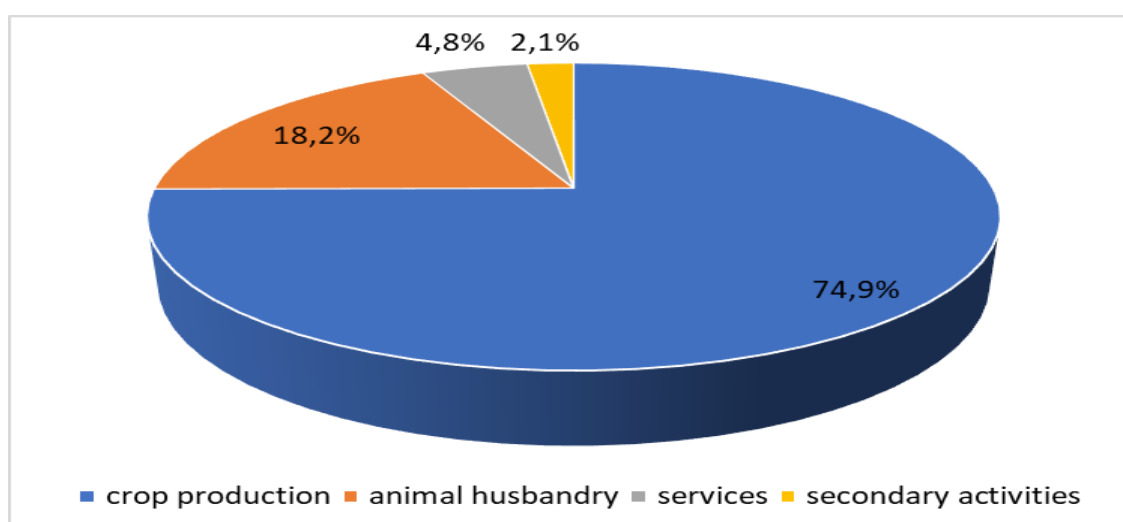

Figure 2. Structure of production branches of sector „Agriculture“ (for 2022)⁴

³ See: Agricultural Report of the Ministry of Agriculture and Food for 2021

⁴ National Statistical Institute

The dominant place of crop production compared to livestock production in the structure of agriculture (more than three times) poses a number of questions to the researcher, including those related to regional projections in the development of the sub-sector.

To achieve the set goal, the authors set themselves the task of analyzing the regional trends in the development of crop production, as a leading sub-sector of agriculture.

For the sake of brevity, the study is limited to the use of agricultural land and a limited number of agricultural crops – the leading ones in terms of cultivated areas and yield: wheat and sunflower.

Findings

Use of agricultural land

Crop production is the sub-sector dedicated to land cultivation, therefore it is highly dependent on natural conditions, has a seasonal nature, carries an increased risk for investments, etc. Important for its development is the land as the main means of agricultural production. Its quantity and quality determine the territorial location of specific economic activities and the type of crops grown.

There are 21 types of soil in Bulgaria, with the largest share of the: cinnamon soils (*Chromic Cambisols*), black earth soils (*Nitisols*), grey forest soils (*Luvisols*), Planosols, alluvial-meadow soils (*Fluvisols*) and vertisols (*Vertisols*). This implies good opportunities for cultivating a variety of crops and at the same time influences the territorial location of production. The soil cover forms the land fund and includes farmed land, fallow land, forest, built-up and other areas. The area with agricultural purpose (land under cultivation) is formed by arable land, permanent crops, permanently grassed areas for agricultural use (including high mountain pastures and grassed surfaces with low productive potential), family gardens and agricultural land that has not been cultivated for more than three years (See: *Table 3.*). The total area of agricultural land in the Republic of Bulgaria is as follows⁵:

- ✓ 2017: 5,224,402 ha, which is 47.08% of the land fund;
- ✓ 2019: 5,222,925 ha, which is 47.00% of the land fund;
- ✓ 2020: 5,227,902 ha, which is 47.00% of the land fund;
- ✓ 2021: 5,227,350 ha, which is 47.09% of the land fund;
- ✓ 2022: 5,226,087 ha, which is 47.10% of the land fund.

The data show that the area of land under cultivation is approximately the same, with an annual change of less than 1%.

Arable land is of direct importance to agriculture. It mainly consists of fields and areas occupied by permanent crops as part of the land under cultivation. In our country, the share of arable land in 2014 was 66.8%, in 2015 – 69.7%, in 2016 – 66.75%, in 2017 – 66.49%, in 2019 it was 68.7%, and in 2020 is 68.89% of the used agricultural area. The dynamic line shows that the cultivated land varies over the years within 3%. In 2022, it is 68.8% of the used agricultural area or 3,455,143 ha, which confirms the above statement. However, in absolute terms, there is a trend towards a decrease in cultivated areas before the COVID-19 pandemic (See *Figure 3.*). In the years of the pandemic, the trend is the opposite.

⁵ Ministry of Agriculture, Agrostatics Department

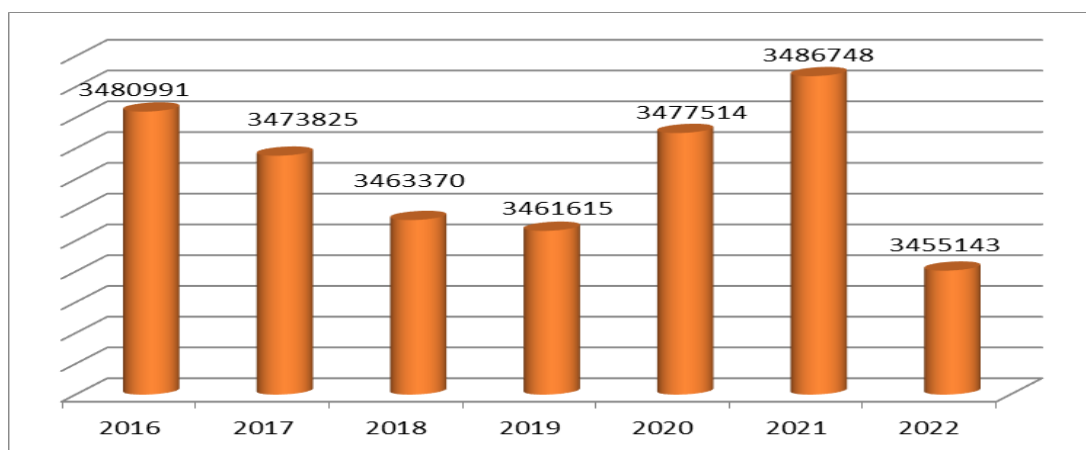

Figure 3. Cultivated land by years (in hectares)⁶

Of interest are the changes that occurred in the amount of cultivated land after the reforms (after 1990). According to NSI data, the cultivated land for 1990 was 4,642,900 ha, and for 1992 – 4,640,200 ha. Compared to recent years, it has significantly decreased and in 2022 it represents 74.5% of the land cultivated in 1992. This finding gives reason to conclude that in Bulgaria the opportunities to include new land in the economic turnover are still not exhausted.

The regional distribution of arable land shows that the Northwest region is the most provisioned – 23.4% of the arable land in Bulgaria, and the Southwestern region is the least provisioned (5.4%). The uneven distribution of arable land, presented by districts, delineates in more detailed way the regional differences (*Figures 4. and 5.*)⁷.

Over 40% of the arable land is concentrated in 6 districts. Only the districts of Dobrich, Pleven and Vratsa own 23.6% of it⁸. This territorial concentration with a clear dominance over Northern Bulgaria inevitably affects the regional distribution of the crops grown.

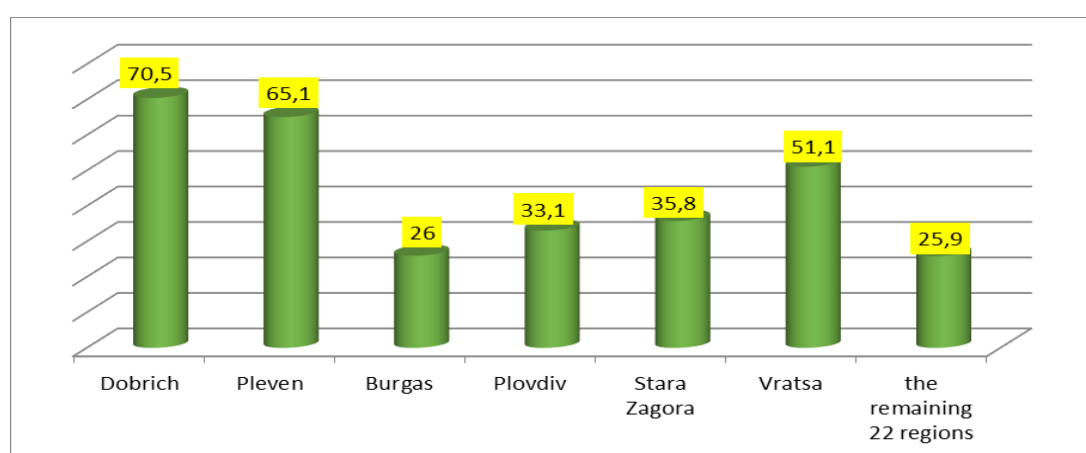

Figure 4. Arable land as a percentage of the total area of the district (2022)

⁶ Data from the Ministry of Agriculture, Agrostistics Department, BANSIK 2022, Results and analyses, № 419, October 2022.

⁷ Data from the Ministry of Agriculture, Agrostistics Department, BANSIK 2022, Results and analyses, № 419, October 2022.

⁸ Ibid.

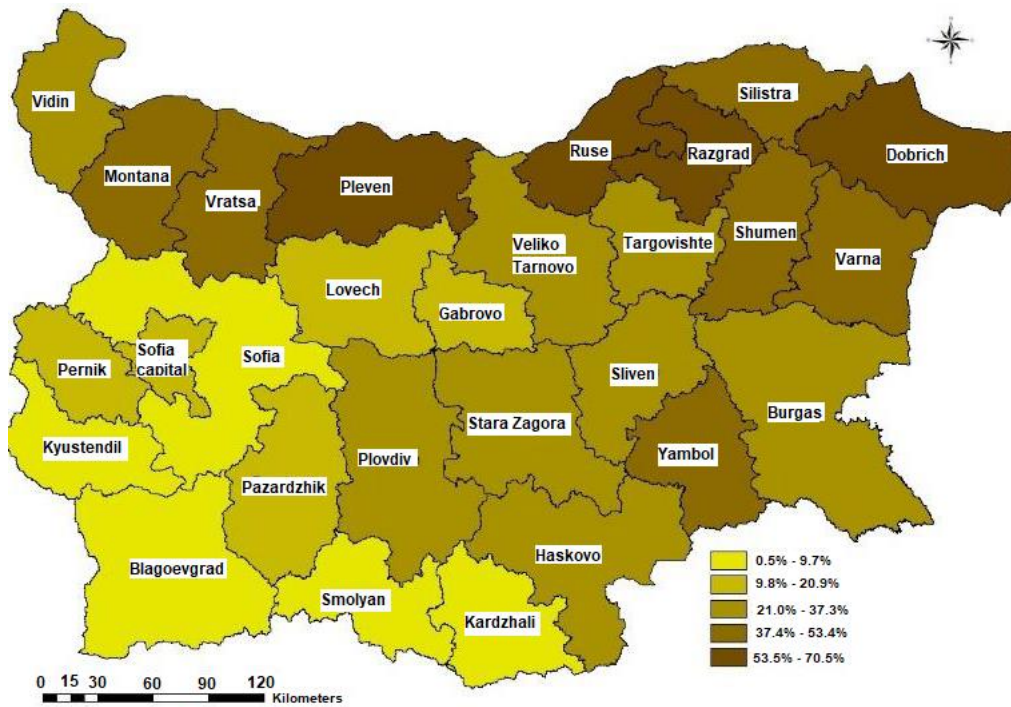

Figure 5. Relative share of arable land areas compared to the area of the respective district (2022)⁹

The main crops are traditionally grouped as follows: cereals, technical, fodder, vegetables (including potatoes), permanent crops, etc. The leading crop production subsectors in terms of their relative share in the structure of arable land and the amount of production are the cereals and the technical crops. The smallest areas are occupied by permanent crops (vines and fruit trees) and vegetables¹⁰ (Figure 6.)¹¹.

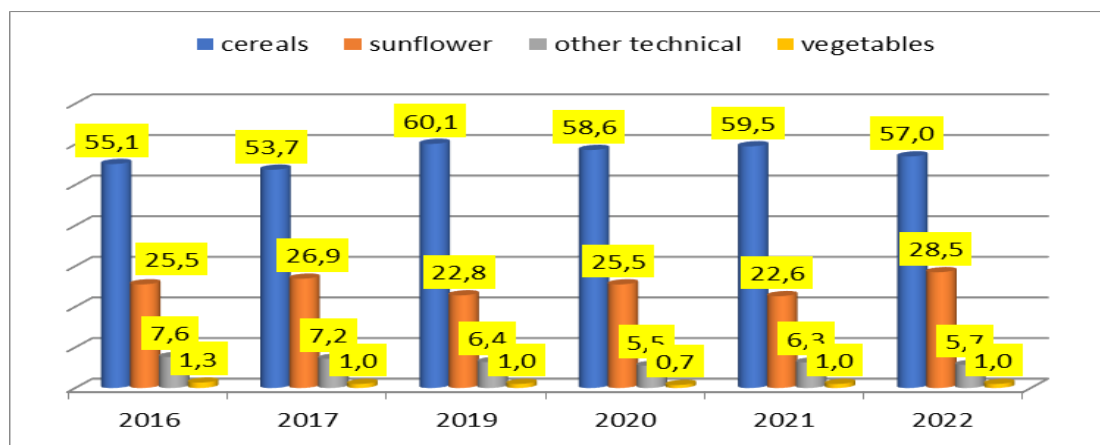

Figure 6. Share of planted areas of major agricultural crops by year (in %)

In Table 3, the use of cultivated land is represented by its structure.

⁹ Data from the Ministry of Agriculture, Agrostatistics Department, BANSIK 2022, Results and analyses, № 419, October 2022.

¹⁰ Valchev, N., Lakov, Pl. National and Regional Agrarian Policy. Pleven, Chista priroda, 2016 (in Bulgarian)

¹¹ Data from the Ministry of Agriculture

Table 3. Structure of the cultivated land in Bulgaria (in hectares)

Categories	2016 г.	%	2017 г.	%	2019 г.	%	2020 г.	%	2021 г.	%	2022 г.	%
Wheat	1215684	35	1197768	35	1250478	36	1203964	34,6	1250478	36,0	1207969	35,0
Barley	168244	4,8	138122	4	112264	3,5	131340	3,78	112264	3,2	127270	3,7
Rye and triticale	30909	0,9	30639	0,9	28163	0,8	25875	0,74	28163	0,8	31327	0,9
Oat	15675	0,5	19730	0,6	13866	0,4	11386	0,33	13866	0,4	13632	0,4
Maize	468762	14	461085	13	641555	19	642373	18,5	641555	18,4	572048	16,6
Other cereals	21304	0,6	19600	0,6	26352	0,8	22757	0,65	26352	0,8	14549	0,4
Sunflower	887845	26	934715	27	789604	23	888200	25,5	789604	22,6	985591	28,5
Tobacco	13930	0,4	10506	0,3	4849	0,1	5440	0,16	4849	0,1	3207	0,1
Other oilseeds	196958	5,6	181067	5,2			120055	3,45				
					158305	4,6			158305	4,5	146800	4,2
Other industrial	55144	1,6	58848	1,7								
					57878	1,7	65209	1,88	57878	1,7	48837	1,4
Potatoes	10109	0,3	12909	0,4	11177	0,3	11524	0,33	11177	0,3	10285	0,3
Beans and other pulses	33928	1	78389	2,3	42167	1,2	24989	0,72	42167	1,2	22198	0,6
Fresh vegetables	46527	1,3	33312	1	35627	1	25705	0,74	35627	1,0	21206	0,6
Other feed	14223	0,4	17705	0,5	13859	0,4	8345	0,24	13859	0,4	5940	0,2
Meadows of legumes	105371	3	115447	3,3	117708	3,4	119134	3,43	119942	3,4	104618	3,0
Meadows of cereals	3422	0,1	2504	0,1	6625	0,2	8152	0,23	7345	0,2	5010	0,1
Fallow lands	191537	5,5	159959	4,6	149636	4,3	161565	4,65	149636	4,3	132752	3,8
Greenhouses	1419	0	1520	0	1503	0	1502	0,04	1704	0,04	1904	0,1
Arable land	3480991	69	3473825	69								
					3461615	69	3477514	68,9	3486748	69,1	3455143	68,8
Family gardens	15367	0,4	15258	0,4	14636	0,3	14231	0,28	13728	0,27	13332	0,4
Fruit plantations	77625	2,1	84320	2,3								
					90221	1,8	91339	1,8	90261	1,79	83572	2,4
Vineyards	52517	1,5	53251	1,5	53005	1,2	51356	1,2	50252	1,21	47551	1,4
Total permanent crops	140966	2,8	148094	2,9								
					152738	3	151518	3	149042	2,95	139341	2,7
Utilized agricultural area	5021412	96	5029529	96								
					5037470	96	5047252	96,5	5046597	96,5	5022062	96,1
Total agricultural area	5214640	100	5224402	100	5222925	100	5227902	100	5227350	100	5226087	100

Source: Ministry of Agriculture; the calculations are by the authors

The stable growth of the areas occupied by sunflowers is impressive, and for 2022 they are in second place after wheat with a share of 28.5%. For 2022, grain and technical crops occupy more than 91% of cultivated land. If we compare these data with the data for the period up to 1990-91, we find a significant change in the structure of cultivated land (*Figures 6. and 7.*)¹².

¹² Statistical reference book, 1992.

The share of areas occupied by technical crops increased almost three times and the share of areas occupied by permanent crops and vegetables decreased more than 5 times. Bulgaria is steadily establishing itself as one of the grain-producing regions of the European Union (relative to the country's territory). On the other hand, the country is relinquishing traditional positions occupied in the past as a producer of vegetables, fruits and grapes.

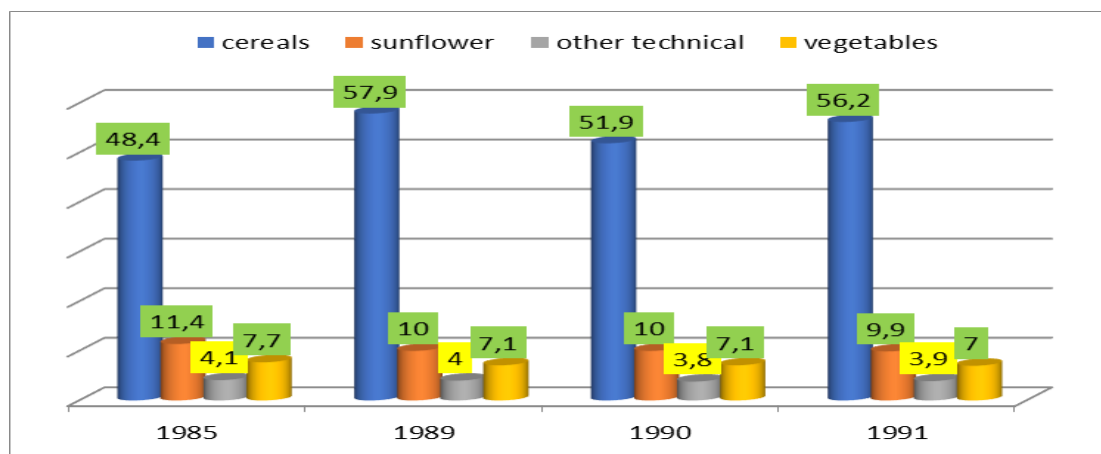

Figure 7. Share of planted areas of main agricultural crops by years (in %)

Wheat and Sunflower Cultivation: Regional Projections

For the sake of brevity of the exposition, as an example, we will analyze the crops which account for the largest share of the cultivated area of the country (for 2022 - 63.5%) – wheat and sunflower (See Table 3.).

Breadmaking cereals. Wheat is the leading breadmaking cereal in Bulgaria. It occupies the largest area and has the largest production. – about 1,208 million ha and 6,230,430 tones by 2022 (including einkorn and spelt), with production tending to increase (Figure 8)¹³. The low yield obtained in 2020 is striking, which is due to unfavorable conditions in that year (not the covid crisis). On the other hand, the obtained yield in 2021 is often defined as a record for the country, exceeding 7 million tones¹⁴.

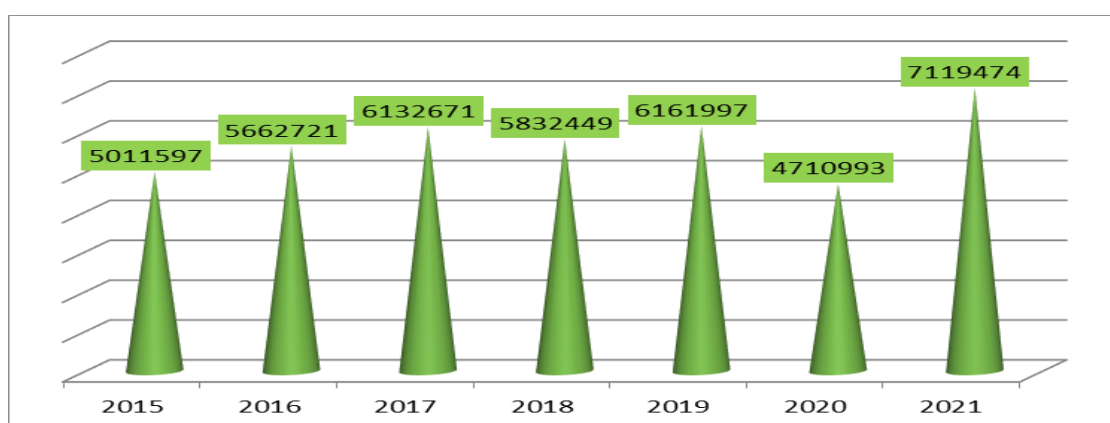

Figure 8. Wheat yield by year (in tons)

¹³ Ministry of Agriculture, Agrostatistics Department

¹⁴ Ministry of Agriculture, Agrostatistics Department; Yields from field crops – 2021 harvest, № 400 – March 2022.

The highest share of areas with wheat is in the following regions: Varna, Dobrich, Razgrad, Ruse, Pleven and Yambol. Accordingly, Gabrovo, Smolyan, Blagoevgrad, Kardzhali are the ones with the lowest share (Figures 9. and 10.).

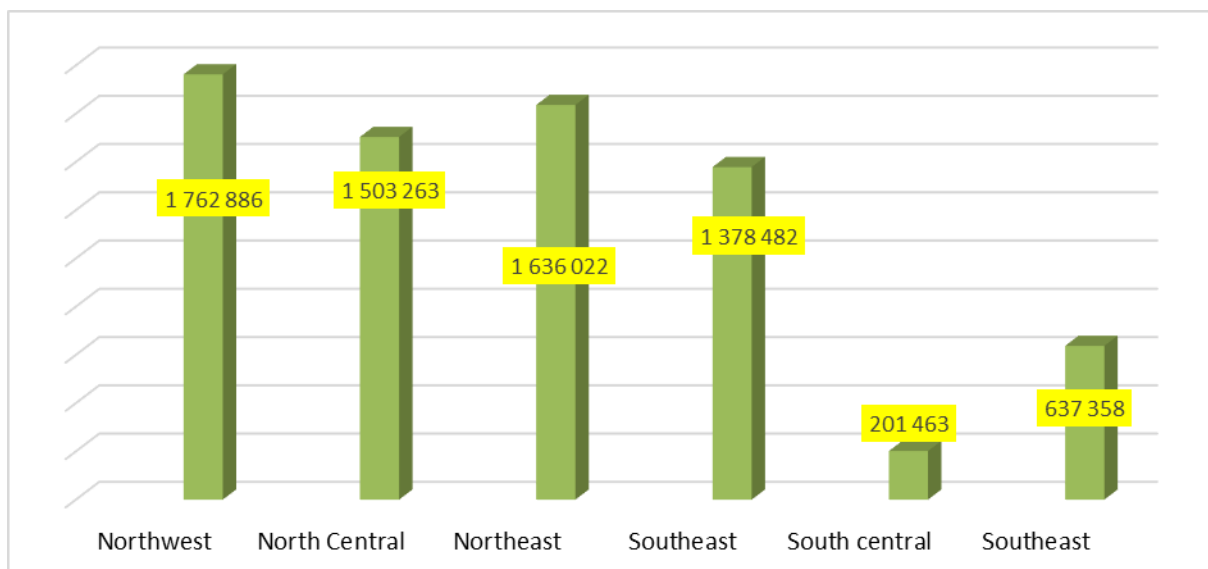

Figure 9. Wheat yield by region for 2021 (in tons)

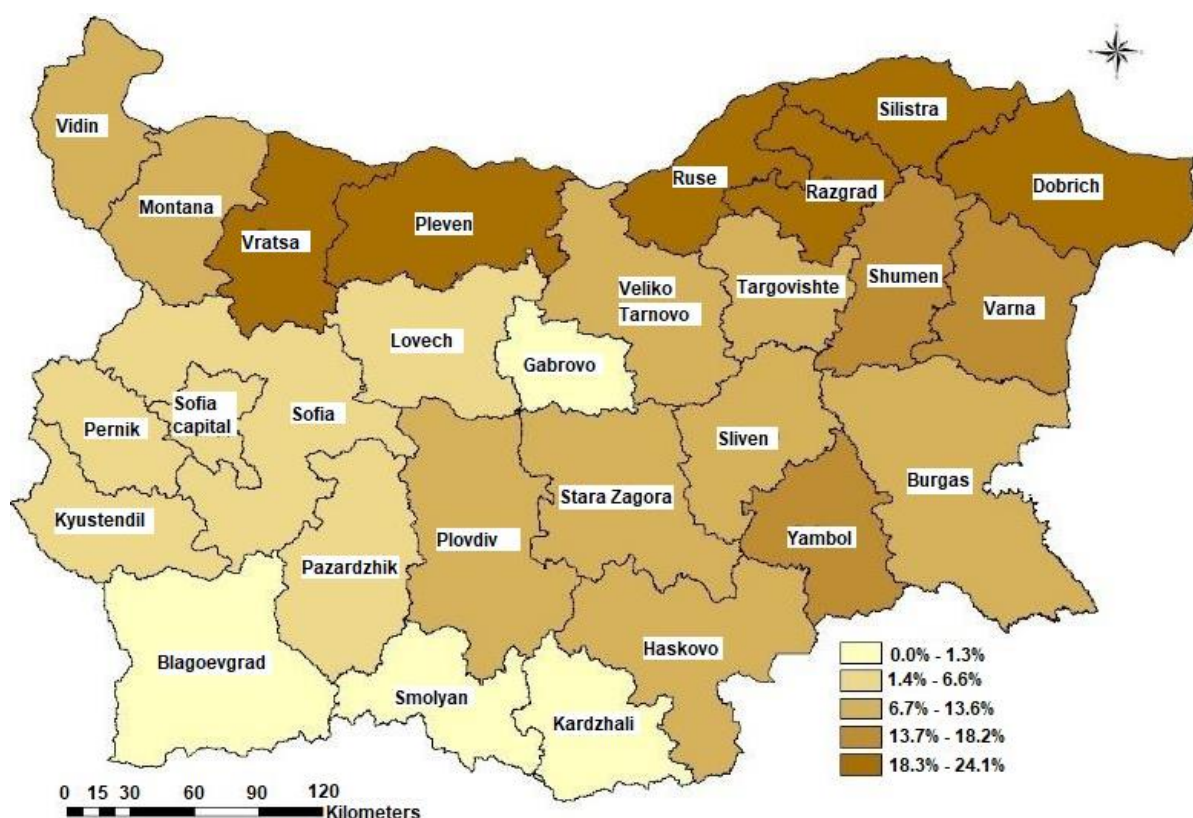

Figure 10. Relative share of wheat areas compared to the area of the respective district (2022)¹⁵

¹⁵ Data from the Ministry of Agriculture, Agrostatistics, BANSIK 2022, Results and analyses, № 419, October 2022.

Industrial Crops. Industrial crops are the second most important in the country, both in occupied areas and in yield.

The main oilseed crop in our country is *the sunflower*. It is not soil-demanding, it is drought-resistant, but yields depend on rainfall in the active growing season. In 2014, the areas occupied by sunflower were 877,538 ha, and the yield was 2,010,668 tones. In 2019, the areas are 815,561 ha, or approximately 23% of the arable land, and the yield reached 1,914,072 tones.

The years 2020 and especially 2021 are of interest. For 2020, the areas occupied are 824,244 ha, or 25.54% of the farmed land, and the yield is 1,720,299 tones. In 2021, 836,469 ha were planted with sunflower and 1,989,068 tones were harvested. It turns out that the COVID crisis that affected other sectors of the national economy, did not have a significant impact on the production of field crops. Crop yields are affected by soil and climate conditions, which are the reason for lower yields in 2020. For example, sunflower production in 2020 was 10.1% below the previous year's level, due to a decrease in average yield of 10.8%.

Sunflower is grown mainly in the areas of the Danube plain: Dobrich, Plevan, Vratsa, etc. To a lesser extent, in southern Bulgaria: the regions of Stara Zagora, Sliven, Yambol and Burgas – approximately 30% (*Figure 11.*).

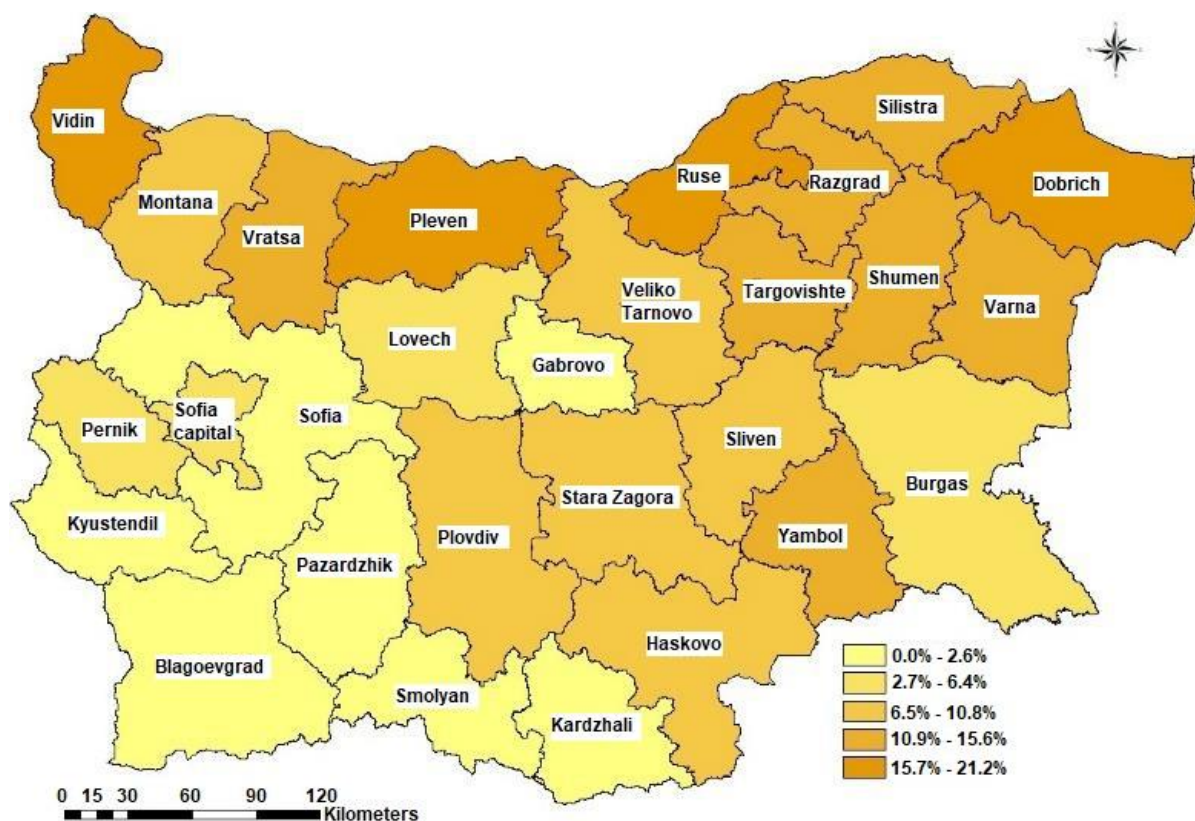

Figure 11. Relative share of sunflower areas compared to the area of the respective district (2022)¹⁶

¹⁶ Data from the Ministry of Agriculture, Agrostatistics, BANSIK 2022, Results and analyses, № 419, October 2022.

In general, the total production of wheat and sunflower tends to increase. The average yields for 2022 are as follows: for wheat – 5,166 kg/ha and for sunflower 2,306 kg/ha. The leading regions are presented in *Figures 10.* and *11.*

Summaries and conclusions

The data, facts and analyzes presented give reason to draw some conclusions and summaries. Several persistent negative trends are observed in the development of the agricultural sector in Bulgaria.

The share of agriculture is decreasing both as a share of GDP and as value added. The statement that agriculture is one of the leading branches of the national economy is not confirmed.

The main reason for the decrease in the share of agriculture in GDP, GVA and employment in the sector (mainly land-farming machinery workers) is the production of low value-added products in the crop sub-sector. No high value added industries such as vegetable production are being developed.

Traditional agricultural productions in the past, such as livestock, fruit and vegetable production, have significantly decreased. Imports are required (the market does not tolerate a deficit), which negatively affects the country's trade balance.

On the other hand, cereals and especially sunflower consistently dominate the others. In many regions, in the crop sub-sector, monoculture agricultural production is established, mainly in the regions that have the main share of arable land.

Trade in agricultural products has grown. Agriculture increasingly produces for foreign markets and is linked to the world market of agricultural products. Within the European Union, the country is specialized as a cereal-producing region with an annual cereal production of more than 10 million tonnes (of all crops).

A number of issues remain unresolved in the sector, the most important of which are:

- ✓ Integration of agricultural production and food production¹⁷.
- ✓ Full recovery and development of the *production – processing – product – market* chain.
- ✓ Use of cereals as raw materials and their massive inclusion in production chains in the country, which will also affect the regional economy.

The conclusion is confirmed that the huge public financial resources allocated over the years to support agriculture could have been used more efficiently in the regions.¹⁸

¹⁷ See: Annual report for 2016 of the Institute for Economic Research at the Bulgarian Academy of Sciences.

¹⁸ **Lakov, Pl., N. Valchev**, Regional Trends in the Development of Crop Production in Bulgaria // In: Collection of reports from the International Scientific and Practical Conference "Bulgaria of the Regions, 2018", organized by UARD-Plovdiv, October 19-21, 2018, AI "Talent", p. 275-285. ISBN 978-619-203-229-6 (on-line) (in Bulgarian).

Bibliography

1. Аграрен доклад, МЗХ, С., 2006–2022. / Agricultural Report, Ministry of Agriculture and Food, S. 2026-2022.
2. Вълчев, Н. Национална и регионална аграрна политика. Пловдив: Изд. ЦДО към ВУ „Земеделски колеж“, 2011. / Valchev, N. National and Regional Agrarian Policy. Plovdiv: Center for Distance Learning to the Higher School "Agricultural College", 2011.
3. Бояджиев, В. Икономикогеографските приоритети на българското земеделие. С.: Парадигма, 2014. / Boyadzhiev, V. Economic and Geographical Priorities of Bulgarian Agriculture. S.: Paradigma, 2014.
4. Годишен доклад за 2016 г. на Институт за икономически изследвания при БАН. / Annual report for 2016 of the Institute for Economic Research at the Bulgarian Academy of Sciences.
5. Лаков, Пл. Регионална икономика (второ, поправено и допълнено издание). Плевен: Чиста природа, 2015, -194 с.: с табл., граф., фиг. и карти. / Lakov, Pl. Regional Economy (second, corrected and supplemented edition). Pleven: Chista priroda, 2015, p. 194, with tables, graphs, figures and maps.
6. Лаков, Пл. Аспекти на регионалната аграрна политика на България за периода 2014–2020 // *Годишник*, Том III, 2015, Пловдив: АИ на ВУАРР, с. 145–183. / Lakov, Pl. Aspects of the Regional Agrarian Policy of Bulgaria for the Period 2014–2020 // *Yearbook*, Volume III, 2015, Plovdiv: AI of AURD, p. 145-183.
7. ЛАКОВ, П., Н. Вълчев, Регионални тенденции в развитието на растениевъдството в България // Сб. с доклади от Международна научно-практическа конференция „България на регионите, 2018“, организирана от ВУАРР-Пловдив, 19-21 октомври 2018, из. АИ“Талант“, стр.275-285, ISBN 978-619-203-229-6 (on-line). / Lakov, Pl., N. Valchev, Regional Trends in the Development of Crop Production in Bulgaria // In: Collection of reports from the International Scientific and Practical Conference "Bulgaria of the Regions, 2018", organized by UARD-Plovdiv, October 19-21, 2018, AI "Talent", p. 275-285. ISBN 978-619-203-229-6 (on-line)
8. МЗ, отдел „Агостатистика“. / Ministry of Agriculture, Agrostatistics Department
9. МЗ, отдел „Агостатистика“, Резултати и анализи, № 334 – 2017. / Ministry of Agriculture, Agrostatistics Department, Results and analyses, № 334 –2017.
10. МЗ, отдел „Агостатистика“, Резултати и анализи, № 346 – юни 2018. / Ministry of Agriculture, Agrostatistics Department, Results and analyses, № 346, June 2018.
11. МЗ, отдел „Агостатистика“, ГДЗРП, Структура на земеделските стопанства за 2020 г. / Ministry of Agriculture, Agrostatistics Department, Directorate-General Agriculture and Regional Policy, Structure of agricultural holdings for 2020.
12. МЗ, агостатистика, БАНСИК 2022, Резултати и анализи, № 419 – октомври 2022. / Ministry of Agriculture, Agrostatistics Department, BANSIK 2022, Results and analyses, № 419, October 2022.
13. Национален стратегически план за развитие на селските райони (НСПРСР) 2007–2013 г. / National Strategic Plan for Rural Development (NSPRD) 2007–2013.
14. Национална „Програма за развитие на селските райони за периода 2014–2020 г.“ / National Rural Development Programme 2014-2020
15. Програма за развитие на селските райони (ПРСР) за периода 2007–2013 г. / Rural Development Program 2007-2013.
16. Статистически справочник за 1991 и 1992 г. / Statistical reference for 1991 and 1992

EFECTELE PANDEMIEI DE COVID-19 ASUPRA PIETEI MUNCII ȘI ASUPRA ȘOMAJULUI ÎN ROMÂNIA

Daniel GHERASIM, dr., conf. univ.

Universitatea „George Bacovia” din Bacău, România

E-mail: daniel.gherasim@ugb.ro

Adrian GHERASIM, dr., conf. univ.

Universitatea „George Bacovia” din Bacău, România

E-mail: adrian.gherasim@ugb.ro

Abstract

The sensitive balance of the labour market, which is in the sphere of contradictory influences, needs a multilateral approach when the determinants of labour supply and demand meets. These processes call for a reconsideration of labour market strategies that is consistent with the other features of the macroeconomic framework.

Keywords: *Labour market, unemployment, employment, market balance, human resources*

Introducere

Șomajul și ocuparea forței de muncă influențează funcționarea pieței muncii. Ocuparea forței de muncă și șomajul semnifică stările opuse care sunt determinate de relația dintre cererea și oferta de muncă. Obiectul unor largi dispute formate de definirea și măsurarea șomajului. Opiniile și punctele de vedere exprimate în legătură cu șomajul au fost împărțite în timp, deși acesta a apărut o dată cu capitalismul, descifrarea cauzelor, formelor și efectelor șomajului au putut fi realizabile la apariția macroeconomiei moderne

Rezultate obținute și discuții

1. Piața muncii în România

Piața muncii poate fi definită ca loc de întâlnire, în spațiu și timp, pe total și pe structură, a cererii de muncă cu oferta de muncă¹

De asemenea, deoarece în România piața muncii este într-o continuă formare, în procesul de întărire a acesteia este necesară schimbarea unor reguli, prin noi legi, reguli de funcționare, prin înființarea de noi instituții, cât și prin încercarea de a schimba modalitatea de gândire dar și comportamentul angajaților și angajatorilor.

„Conținutul pieței muncii a constituit, în decursul timpului, obiectul diferitelor teorii opționale, unele fiind favorabile muncii, altele fiind favorabile celorlalți factori de producție – capitalul sau factorul natural. Realitatea demonstrează că în acest context s-au acumulat elemente de continuitate potrivit cărora munca rămâne valoarea fundamentală care, prin creativitate științifică, prin eficiență și moralitate caracterizează viața și evoluția individului și comunităților umane pe diverse trepte de dezvoltare”².

¹ Ion Ignat, Ion Pohoăț, Gheorghe Luțac, Gabriela Pascariu (2002), *Economie Politică*, ediția a II-a, Editura Economică, București, p.255

² Emilia Ungureanu (2001), *Piața muncii*, Editura AGIR, București

2. Piața muncii. Definiții și considerații generale

Nu orice nevoie de muncă se realizează prin piața muncii, iar ca aceasta să fie considerată cerere de muncă trebuie să îndeplinească o condiție, și anume condiția salarizării, adică, ca o nevoie de muncă să fie cerere de muncă, aceasta trebuie să fie prestată contra unui salariu. Piața muncii constă în consolidarea relațiilor dintre patroni și angajați sau dintre firmele patronale și cele ale salariaților, deci, pe piața muncii se acordă raporturile de muncă contra unui salariu.

„Mecanismul de funcționare a pieței muncii reprezintă un ansamblu de legături între partenerii individuali autonomi, ca viitori salariați, și patronatele autonome care solicită și utilizează munca salariată, precum și legăturile și negocierile dintre reprezentanții acestor două părți, adică organizațiile de sindicat și organizațiile patronatelor, care se derulează după reguli predeterminate”³.

Pe piața muncii se întrunesc 3 mari categorii de interese, și anume:

- Capitalul, care este reprezentat de patroni, sau de cei care posedă serviciile de muncă;
- Factorul de muncă, reprezentat de sindicate, de personalul care satisface serviciile de muncă;
- Statul.

Apariția sindicatelor și a statului în piața muncii, a dus la o apropiere între forța cererii și a ofertei cât și la îmbogățirea și creșterea ariei de activare a pieței muncii. În contextul apariției celor două noi forțe, piața muncii se transformă în suma unor hotărâri plurivalente, economice, social-politice, care au în vedere atât firmele cât și structura societății.

În România, piața muncii din ultimii ani a fost influențată de dezvoltarea din punct de vedere economic și social al țării.

Piața muncii se poate analiza în două ipostaze:

- Piața muncii derivată, prin prisma dimensiunii și structurii de ocupare, de profesie și de teritoriu a cererii de muncă. Cererea pieței muncii este derivată, oferta de muncă este stabilită de aceeași cerere, așadar putem afirma faptul că toată piața muncii este una derivată. Aceasta trăsătură a pieței muncii este de o importanță deosebită pentru a înțelege ce este și ce se execută pe piața muncii, pentru a putea aborda teoretic și practic piața muncii și pentru a ajusta echilibrul și dezechilibrul din aceasta.
- Piața muncii principală din punctul de vedere al formării ofertei de muncă, sub aspect cantitativ și structural - calitativ al potențialului de muncă, al intrărilor - ieșirilor de pe piața muncii, a structurii demografice și ocupațional - profesionale și de calificare, al propensiunii și capacității efective de mobilitate etc.⁴.

Egalitate de gen și șanse în cadrul pieței muncii. Există studii care susțin că una din problemele de pe piața muncii ar fi discriminarea și/sau egalitatea de șanse între sexul persoanelor. Chiar dacă au fost înregistrate progrese în ceea ce privește numărul de femei de pe piața muncii, mai ales în domeniul învățământului, al sănătății, al comerțului, există în continuare probleme în ceea ce privește numărul scăzut de femei care activează într-un sector de pe piața muncii. Statisticile și studiile făcute de INSSSE⁵ în acest sens arată că femeile sunt

³ Marin Băbeanu (2007), *Piața muncii-mecanisme reglatoare*, Editura Universitaria, Craiova

⁴ Anghelache C, (2009), *România 2009 - starea economică în criză profundă*, Editura Economică, București, p.

25

⁵ Institutul Național de Statistică

majoritare în domeniul sănătății (78,5%), comerțului (70%), educației (74%), iar bărbații conduc în domenii precum industria extractivă (85.5%), în domeniul energetic (77%), transport (75%), iar cel mai mare procentaj se înregistrează în domeniul construcțiilor, unde bărbații ocupă 90% din piața muncii.

3. Cererea și oferta de muncă

Esențială pentru a defini cererea și oferta de muncă este starea lor salarială.

Cererea de muncă este nevoia de muncă salariată care apare la un anumit moment în economie. Cererea de muncă este determinată de creșterea economică, de nivelul productivității muncii, de forma producției și de formele și regimul de ocupare. Cererea de muncă este de numărul de locuri de muncă, din această categorie nefăcând parte studenții, femeile casnice, sau alte categorii de persoane nesalariate. O altă precizare ar fi aceea că nevoia de muncă nu este aceeași cu cererea de muncă „nevoia de muncă este necesarul virtual al volumului total de muncă și cererea de muncă este necesarul real al volumului total de muncă, condiționat de efectivitatea locurilor de muncă.

Cererea de muncă vine de la firmele care, pe baza unui contract de muncă, angajează muncitori care au experiență în anumite domenii, în schimbul unui preț numit salariu.

În funcție de creșterea sau diminuarea salariului, cererea de muncă poate înregistra și ea creșteri sau descreșteri.

În continuare voi prezenta câțiva factori principali care contribuie la creșterea sau scăderea cererii de muncă:

- Prețul bunurilor care provin de pe urma muncii;
- Măsura în care munca este înlocuită cu un alt mod de producție;
- Schimbarea prețului unui mod de producție care a înlocuit munca;
- Calitatea muncii;
- Așteptările pe care le au întreprinzătorii cu privire la evoluția afacerilor.

Resursele de muncă sunt alcătuite din populația care este aptă de muncă și care are vârsta necesară pentru a munci. Acestea sunt compuse din persoanele care fac parte din piața muncii, cele care întreprind activități casnice dar și de cele îndeplinesc vârsta de muncă, însă sunt studenți, elevi, masteranzi, etc.

În al doilea rând resursele de muncă sunt influențate și de factorii demografici ai unui stat, adică natalitatea, mortalitatea, media de viață a unei persoane, condiția socială a acesteia, etc. Persoanele care sunt apte de a munci sunt acele persoane care au vârsta legală de muncă (minim 16 ani pentru muncă part-time și minim 18 ani pentru muncă full-time). Nu fac parte din categoria persoanelor apte de muncă, persoanele invalide, femeile casnice, studenții, militarii, cei care nu desfășoară activități de pe urma cărora să câștige un salariu și cei care nu doresc să se angajeze.

Pe piața muncii, fiecare persoană se află sub efectul de substituție și sub efectul de venit. În continuare vom explica ce semnifică cele două efecte:

1. Efectul de substituție apare în urma interesului persoanei de a dori un venit cât mai mare, motiv pentru care acesta depune mai multă muncă, scăzând astfel timpul liber, necesar pentru refacerea forței de muncă.

2. Efectul de venit este datorat creșterii salariale care îi permite persoanei să aibă un trai la care acesta aspiră și ca urmare, salariatul își va reduce astfel timpul de muncă pentru a avea mai mult timp liber.

Oferta de muncă reprezintă cererea de locuri de muncă cu scopul de a se obține salarizarea. Totodată aceasta are la bază întreaga populație a unei țări, de aici rezultând de fapt că se face referire la populația aptă care aspiră la un loc de muncă stabil.

Oferta de muncă este determinată de multitudinea de factori, astfel:

- Populația activă clasificată după vârstă;
- Nivelul salariului care cu cât este mai mare, cu atât și oferta de muncă crește;
- Proprietățile individuale care reprezintă averile fiecărei persoane active;
- Tradițiile și obiceiurile culturale care pot influența deciziile ofertanților de muncă.

Oferta de muncă se deosebește de celelalte oferte prin următoarele particularități:

- Are o elasticitate mai scăzută comparativ cu celelalte oferte;
- Realizarea ofertei de muncă are nevoie de mai mult timp pentru a se reuși pregătirea tuturor persoanelor până când acestea ajung la vârsta angajării;
- Oferta de muncă este perisabilă deoarece cel care face oferta de muncă nu poate aștepta la nesfârșit pentru a putea angaja pe cineva pe locul de muncă respectiv;
- Oferta de muncă nu se realizează după principiile economiei de piață, pentru că tinerii sunt educați și pregătiți ca persoane, nu ca mărfuri, în altă ordine de idei oferta de muncă este influențată și de alți factori non-economici cum ar fi, vârsta, genul, starea psihică și de sănătate a persoanei, etc.

Concluzionând cele prezentate anterior, putem preciza că cererea și oferta de muncă sunt mult influențate de nivelul salariului, deoarece odată cu creșterea salariului, oferta de muncă va crește, însă nu același lucru putem spune și despre cererea de muncă, deoarece în momentul creșterii salariului, locurile de muncă se scumpesc, ofertanții fiind astfel nevoiți să recurgă la alte metode pentru a-și satisface cererea de muncă.

4. Șomajul în România

„Dacă la începutul secolului al XIX-lea, eventualele întreruperi sau absențe în procesul muncii erau considerate situații efemere, cauzate de factori pur sociali, odată cu începutul secolului al XX-lea, când în economiile capitaliste au apărut primele dezechilibre importante (care au culminat cu marea criză a anilor 1929 - 1933), fenomenul șomaj a captat din ce în ce mai mult atenția lumii economice, aceasta conștientizând că ocuparea forței de muncă este o problemă de natură economică și destul de complexă.”⁶

Șomajul involuntar indică starea specifică a persoanelor șomere, care deși doresc să lucreze pentru un salariu mai mic, nu pot realiza acest lucru deoarece acele locuri de muncă practic, nu există. Așadar, situația în care, din motive subiective, alegi să nu lucrezi deoarece nu ești mulțumit de salariu, de locul de muncă, sau că acel loc de muncă nu este pe măsura studiilor efectuate este total diferită de situația în care cel care caută un loc de muncă, nu îl găsește disponibil în localitatea sau în zona în care locuiește. Șomajul involuntar nu este natural sau normal și nici un rău necesar sau unul veritabil pentru economie.

Șomajul poate fi determinat și de o scădere a salariilor, care ar avea un impact în rândul angajaților, făcându-i pe mulți dintre ei să renunțe la actualul loc de muncă pentru a căuta un altul care să îi ofere salariul cu care acea persoană să poate duce un trai decent, lucru ce ar putea dura foarte mult. Ca urmare a acestui aspect, sunt persoane care în momentul în

⁶ Daniel Gherasim (2019), *Bazele Macroeconomiei*, Editura Junimea, Iași, p. 142

care suferă o scădere salarială, sunt mulțumiți cu indemnizația de șomaj, preferând să încaseze o sumă mai mică de bani dar să aibă mai mult timp liber.

Șomajul este catalogat ca un fenomen negativ care este manifestat la o intensitate mare. Este un fenomen care este întâlnit în orice economie în România, fiind obiectul unor studii care datează încă din secolul XIX-lea. Dacă vorbim din perspectiva pieței muncii, șomajul este surplusul ofertei față de cererea de muncă, adică numărul prea mare de forță de muncă în concordanță cu persoanele angajate.

5. Cauzele și efectele

Pandemia de COVID-19 a afectat în mod direct atât piața muncii cât și șomajul din România, deoarece, odată cu apariția bolii coronavirus, angajatorii au fost nevoiți să oprească recrutările de noi angajați, dar și șomerii au renunțat să mai caute un loc de muncă unde ar fi fost nevoiți să ia contact zilnic cu un număr mare de persoane.

Pandemia a provocat tulburări economice și sociale în întreaga lume, inclusiv în țara noastră. Aceasta a afectat comerțul, exporturile și importurile, multe companii fiind nevoite să trimită în șomaj o mare parte din angajați din lipsa comenzilor și a activităților firmei respective, iar cele care au putut face posibilă munca de acasă au încercat să implementeze acest lucru încă de la începutul pandemiei, pentru a nu fi nevoiți să oprească total producția firmei. Din cauza pandemiei numeroase instituții, cum ar fi cele de învățământ, au adoptat programul de învățământ online pentru a evita infectarea personalului și a elevilor, dar și pentru a evita trimiterea în șomaj a cadrelor didactice.

Șomajul a crescut foarte mult o dată cu apariția coronavirus, multe persoane fiind obligate să intre în șomaj, și foarte puține să fi făcut acest lucru din proprie inițiativă.

6. Efectele pandemiei de COVID-19 asupra pieței muncii și asupra șomajului în România

Pandemia a afectat piața muncii încă de la începutul acesteia, potrivit Institutului Național de Statistică, în prima parte a pandemiei, rata șomajului a fost de 5.4%, înregistrându-se o creștere a acestuia, față de aceeași perioadă a anului 2019. Această pandemie a dus la o scădere drastică a populației ocupate, crescând considerabil numărul șomerilor. Un alt efect negativ al pandemiei asupra pieței muncii a fost acela că nici persoanele ocupate nu au putut să își mai desfășoare activitățile la locul de muncă, astfel, în prima parte a pandemiei, numărul persoanelor care nu au lucrat a fost de peste un milion de persoane, numărul acestora scăzând ulterior până la 284.000 în perioada octombrie-noiembrie 2020. Angajatorii au fost și ei afectați, deoarece din lipsa comenzilor, a materiilor prime sau a clienților, au fost nevoiți, aceștia au fost nevoiți să trimită angajații în concediu fără plată sau în șomaj.

Creșterea șomajului nu a fost o surpriză pentru piața muncii din România. Lipsa activității din fabrici, restaurante, și alte firme au obligat angajatorii să trimită personalul în șomaj pentru a nu intra în faliment. Primele afectate au fost restaurantele, barurile, cluburile și spațiile comerciale, care au fost închise din cauza răspândirii rapide a virusului COVID-19. Decizia autorităților de a închide toate aceste firme, i-a afectat grav pe patroni, care au fost nevoiți să se reorienteze sau să se adapteze la situația creată de această pandemie. Restaurantele și fast-food-urile au adoptat metoda livrării la domiciliu pentru a reduce din pagubele create de închiderea societății, încercând astfel să țină sub control rata șomajului, care crescuse excesiv.

Au urmat după, o serie de analize care au încercat să țină în picioare instituțiile statului, adică instituțiile de învățământ, instituțiile publice (ANAF, primării), prin munca de acasă, prin cursuri și examene susținute online.

La un an de pandemie, conform unui sondaj realizat de BestJobs, cu angajații care au fost afectați de această situație, s-a descoperit că 64% dintre angajați își doresc ca după ce pandemia va lua sfârșit, își doresc ca la locul de muncă să aibă posibilitatea de a lucra de acasă o perioadă din lună, dacă nu permanent. Din cei 64%, 23% au considerat că ar fi bine să lucreze de la distanță cel puțin o zi pe săptămână, iar 12% ar dori ca dintr-o lună, să meargă la birou de maxim 4 ori.

Pe de altă parte 56% dintre angajați și-ar dori să reînceapă munca la birou, fiindu-le dor de întâlnirile cu colegii, și cred că ar avea o eficiență mai mare la muncă, deoarece acasă ar fi distrași de copii, de animalele de companie și de alte activități care i-ar face să își piardă interesul pentru a duce la bun sfârșit sarcinile de la locul de muncă.

Piața muncii a fost afectată și din cauza lipsei ofertei de muncă, angajatorii neavând nevoie de forță de muncă, au oprit procesele de recrutare de personal, iar posibili angajați au rămas fără un job, fiind nevoiți să se mulțumească cu indemnizația de șomaj, sau încercând să caute un alt job, deși ar fi fost pe un salariu mai mic.

Din cauza izbucnirii și răspândirii rapide a acestei pandemii, piața forței de muncă a înghețat în anul 2020. Angajații au ales protecția lor pe primul plan, iar angajatorii au angajat mai puține persoane decât în anii precedenți, unii dintre ei oprind de tot procesul de recrutare.

După o perioadă, după ce a început să se adopte tot mai mult munca la distanță, companiile au mers pe această metodă.

„Pe fondul incertitudinii create de pandemie, piața forței de muncă a cunoscut un ușor îngheț anul trecut. Angajații au preferat stabilitatea și siguranța, iar angajatorii au recrutat mai puțin decât în anii anteriori sau chiar deloc. După o perioadă de expectativă, pe măsură ce munca de la distanță s-a dovedit funcțională în multe sectoare, companiile au început să regândească relațiile de muncă, având în prim plan flexibilitatea și mobilitatea. Angajatorii au înțeles că schimbările din ultimul an nu sunt conjuncturale și că trebuie să își adapteze modelele de business acestor tendințe. Ne aflăm, deci, în pragul unui proces de transformare care va avea loc pe termen lung, iar faptul că multe companii au inclus în bugetele pentru 2021 creșteri salariale arată că atât angajatorii, cât și angajații se obișnuiesc treptat cu noua normalitate”⁷.

În ceea ce privește șomajul, conform datelor avute la dispoziție de cei de la ANOFM⁸, în finalul anului 2020, rata șomajului era de 3.38%, cele mai afectate categorii de persoane fiind cele cu vârsta cuprinsă între 30 și 39 de ani, care reprezentau 131.576 de șomeri din numărul total de 296.051 înregistrați în acea perioadă.

Un alt studiu realizat de o comunitate online de angajați, în anul 2020 arată că dintre șomerii care vor să plece în străinătate pentru a munci, deoarece consideră că țările pentru care ar opta, au un sistem sanitar mai bine dezvoltat, și de asemenea educația este mai calitativă.

⁷ <https://ziarullumina.ro/societate/analiza/tendintele-pietei-muncii-din-romania-sub-spectrul-pandemiei-161453.html> accesat la data de 24.05.2022.

⁸ Agenției Naționale de Ocupare a Forței de Muncă.

Prin urmare, pandemia de coronavirus a afecta atât piața muncii cât și șomajul, prin scăderea drastică a locurilor de muncă și a activității întreprinderilor.

7. Implementarea programului „Telemunca”⁹

Pentru a preveni răspândirea coronavirusului multe societăți au adoptat programul Telemunca, astfel, firmele au stabilit un program de muncă individualizat astfel încât să nu se creeze aglomerări de angajați în incinta firmei. A fost modificat programul de muncă, așadar fiecare salariat lucra de la domiciliul său, pentru a preveni infectarea cu noul virus, dar și pentru a nu ajunge în situația ca firma să își suspende activitatea din cauza numărului mare de infectări.

Nu toți angajatorii au putut realiza acest program, fiind nevoiți să își trimită angajații în concediu sau în șomaj tehnic.

Termenul de telemuncă este definit ca “o formă de organizare a muncii prin care salariatul, în mod regulat și voluntar, își îndeplinește atribuțiile specifice funcției, ocupației sau meseriei pe care o deține în alt loc decât locul de muncă organizat de angajator, folosind tehnologia informației și comunicațiilor”¹⁰.

Conform legii 81 din 30 martie 2018, fiecare telesalariat trebuie să aibă un contract individual de muncă în care să fie precizate aceleași drepturi salariale ca un angajat care își desfășoară activitatea la program normal, venind zilnic la firmă.

Telemunca a putut fi introdusă de la începutul stării de urgență, iar fiecare firmă a adoptat acest aspect, în limita disponibilităților, prin decizia tuturor angajaților și prin respectarea următoarelor elemente de conținut:

- Telemunca trebuie să fie emisă în scris și să cuprindă informarea care să confirme că angajatul lucrează de la domiciliu;
- Precizarea perioadei de desfășurare a programului firmei prin telemuncă;
- Afișarea programului de muncă și o metodă prin care patronul să poată să efectueze controale angajaților pentru a vedea dacă aceștia își îndeplinesc sarcinile care li se cuvin;
- Obligația angajatorului de a pune la dispoziție angajatului, orice materiale sau materii prime, după caz, de care angajatul are nevoie pentru a-și desfășura activitatea, cât și transportul produselor rezultate din munca acestuia.

Pentru ca acest program să se afle sub litera legii, acesta trebuie să respecte o serie de condiții impuse de Legea 81/20.03.2018, și anume:

- „să asigure mijloacele aferente tehnologiei informației și comunicațiilor și/sau echipamentele de muncă sigure necesare prestării muncii, părțile putând conveni printr-un acord scris inclusiv să fie utilizate cele proprii ale telesalariatului, cu specificarea condițiilor de utilizare;
- să instaleze, să verifice și să întrețină echipamentul de muncă necesar, cu excepția cazului în care părțile convin altfel;

⁹ Este activitatea prin care se utilizează Tehnologia Informației și Comunicațiilor (TIC) pentru realizarea unei activități lucrative la distanță de locul unde este nevoie de rezultatul muncii sau de locul unde s-ar fi desfășurat lucrul în mod normal.

¹⁰ LEGE nr. 81 din 30 martie 2018 privind reglementarea activității de telemuncă.

- să asigure condiții pentru ca telesalariatul să primească o instruire suficientă și adecvată în domeniul securității și sănătății în muncă, în special sub formă de informații și instrucțiuni de lucru privind utilizarea echipamentelor cu ecran de vizualizare: la angajare, la introducerea unui nou echipament de muncă, la introducerea oricărei noi proceduri de lucru.”¹¹.

De asemenea, telesalariatul are și aceste obligații pe care trebuie să le respecte, cum ar fi:

- Să comunice angajatorului ce echipamente utilizează pentru realizarea telemuncii, dar și despre condițiile în care acesta își desfășoară activitatea și permiterea accesului pentru a realiza protecția muncii conform contractului de muncă;
- Să nu schimbe regulile de protecție a muncii stabilite anterior;
- Să utilizeze echipamente și aparatură care să nu îi pună în pericol viața sau integritatea acestuia;
- Să respecte regulile impuse de angajator în legătură cu folosirea echipamentelor oferite de către acesta;
- Să respecte confidențialitatea datelor și informațiilor la care are acces pe timpul desfășurării programului.

Implementarea acestui program, are o serie de beneficii atât pentru angajator cât și pentru angajat. Din seria de beneficii ale angajatorului putem enumera:

- Reducerea cheltuielilor, deoarece acesta nu mai este nevoit să utilizeze multă energie electrică, nu trebuie să mai pună la dispoziție birouri sau locuri de parcare pentru angajați, nu mai are nevoie nici de o persoană care să dezinfecteze și să facă curățenie în birouri după terminarea programului de muncă, etc.

De asemenea, angajatul are și el o serie de avantaje, în continuare enumerând care sunt cele mai importante:

- Economisirea banilor și a timpului personal, deoarece angajații nu vor mai pierde orele în trafic, în drum spre muncă și nici nu vor mai consuma bani pentru efectuarea transportului la/de la muncă, în fiecare zi;
- Sănătatea psihică a acestuia ar fi mai bună, deoarece nu ar mai trăi stresul de la birou, fiind mereu în locul în care acesta se simte cel mai confortabil, și anume la el acasă;
- Folosirea timpului pe care telesalariatul îl pierde zilnic ducându-se la muncă, pentru a sta cu familia, copiii, prietenii, sau pentru a se relaxa la o plimbare în aer liber.

Cu privire la telemuncă, aceasta este printre preferințele angajaților dar și a angajatorilor și după finalul pandemiei, iar companiile se vor axa pe adaptarea acestui program, astfel încât să devină cât mai eficient în viitorul apropiat.

Telemunca a fost astfel o metodă implementată pentru a nu intra într-o criză economică, dând posibilitatea firmelor cărora, domeniul de activitate le permitea acest lucru, să nu intre în insolvență, sau mai rău, să dea faliment, ajutând astfel și piața muncii, oferind locuri de muncă, salarii, ținând rata șomajului la un nivel acceptabil.

¹¹ LEGE nr. 81 din 30 martie 2018 privind reglementarea activității de telemuncă, articolul 7.

Concluzii

Imediat după ce a luat sfârșit starea de alertă, odată cu finalul pandemiei de coronavirus, piața muncii a dat semne de îndreptare, firmele reluându-și activitatea, angajații revenind la locurile de muncă și la viața de dinainte de pandemie. Aceste lucru nu au fost realizate brusc, ci într-o perioadă de timp, pe care o putem numi o perioadă de acomodare cu viața normală. În această perioadă atât angajații cât și angajatorii trebuie să dispună de multă răbdare, deoarece, în acești doi ani de pandemie, am fost afectați atât fizic cât și moral.

Piața muncii a suferit o mare transformare în această perioadă, pandemia făcându-i pe angajatori să evolueze pe piața muncii aplicând noile tehnologii apărute, cum ar fi, adoptarea în continuare a muncii de acasă, sau a „programului hibrid”¹², implementarea noilor tehnologii și tehnici moderne pentru realizarea sarcinilor de la locul de muncă, etc.

Pentru a putea pune în aplicare aceste noi tehnici moderne, angajații ar trebui să aibă cunoștințe minime în domeniul IT, sistemul de învățământ fiind nevoit să implementeze aceste noțiuni în cursurile din învățământul gimnazial, liceal și cu o aprofundare mai mare în ciclul universitar.

De asemenea, angajatorii ar putea investi în angajații săi și în pregătirea acestora în vederea formării lor pentru a putea să lucreze într-o companie care are ca program de muncă, telemunca sau programul hibrid.

Astfel, am putea spune că pandemia a avut și un rol benefic în cadrul pieței muncii, făcându-i pe angajatori să adopte noi metode prin care să își desfășoare activitatea în cadrul firmei.

Pe perioada pandemiei, nefiind posibilă întâlnirea față în față a angajatorului cu posibilul angajat, pentru a susține un interviu de angajare, aceștia au fost nevoiți să apeleze tot la mediul online în vederea susținerii interviurilor de angajare. Acest lucru ar putea rămâne și după perioada pandemiei, deoarece ar simplifica programul de recrutare al angajaților, ar crește numărul de interviuri care pot fi susținute într-o zi, fiind mai comod atât pentru angajați cât și pentru angajatori.

Șomajul a început să scadă după perioada de pandemie, fiind disponibile din nou locuri de muncă datorită creșterii cererii de muncă.

Rata șomajului a scăzut de la 5.3% cât era în luna octombrie a anului 2020, la 4.9% în ianuarie 2022.

Pandemia a afectat într-o mare măsură rata șomajului, deoarece din cauză că multe companii și-au oprit activitatea sau au redus-o la minim, patronii au fost nevoiți să trimită în șomaj o parte din personal, pentru că nu ar fi fost benefic pentru ei să le ofere salarii tuturor angajaților, iar producția companiei să fie foarte mică, spre zero.

Durata șomajului a fost și ea afectată, deoarece cei ce se aflau în căutarea unui loc de muncă au fost nevoiți să mai aștepte, sau le-a fost îngreunat procesul de angajare din cauza închiderii firmelor și companiilor din domeniul HoReCa¹³.

¹² Programul hibrid ar presupune că angajații lucrează de acasă, dar și de la birou. Practic, munca hibridă înseamnă că, plecând de la telemunca, angajatorul și angajatul convin ca acesta să vină și la birou.

¹³ HoReCa este o abreviere pentru 3 cuvinte Hoteluri, Restaurante și Cafenele (Catering) folosit cel mai mult în Europa și anume în Scandinavia (Suedia, Norvegia, Danemarca, Islanda și Finlanda), Benelux (Olanda, Belgia și Luxemburg) și Franța. Acest termen este folosit în industria ospitalității pentru a transmite foarte clar o activitate ce se referă simultan la servicii de cazare și alimentație (mâncare și băutură).

Bibliografie

1. Anghel Mihai, Diaconu Anișoara (2016), *Modele de echilibru și autoregresive utilizate în prognoze macroeconomice / Equilibrium and autoregression models used for macroeconomic prognosis*, *Romanian Statistical Review*, Nr. 7;
2. Anghelache Constantin (2009), *România 2009 - starea economică în criză profundă*, Editura Economică, București;
3. Armstrong Martin (2003), *Managementul Resurselor Umane. Manual de practică*. Editura Codecs, București;
4. Băbeanu Marin (2007), *Piața muncii-mecanisme reglatoare*, Editura Universitaria, Craiova;
5. Brăileanu Tiberiu, Plopeanu Aurelian (2012), *Economie politică*, Editura Institutul European, București;
6. Ciochină-Barbu Ioan (2012), *Asigurările de șomaj*, Editura Pim, Iași;
7. Ciora Cristian (2013), *Analiza performanței prin creare de valoare*, Editura Economică, București;
8. Conf. univ. Dr. Gherasim Daniel (2019), *MACROECONOMIE Suport de curs*, Universitatea George Bacovia, Bacău;
9. Flauzat Denise (1992), *Economie contemporaine*, Editura P.U.F., Paris;
10. Foris Tiberiu (2016), *Managementul Resurselor Umane*. Editura Universității „Transilvania”, Brașov;
11. Gherasim Daniel (2005), *Convergențe în teoriile privind esența prețurilor*, Editura Economică, București;
12. Gherasim Daniel (2005), *Convergențe în teoriile privind esența prețurilor*, Editura Economică, București;
13. Gherasim Daniel (2019), *Bazele Macroeconomiei*, Editura Junimea, Iași.

FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF EXISTENTIAL CHALLENGES AND THREATS

Oksana KOPYLYUK, Prof. PhD

Lviv University of Trade and Economics, Ukraine

E-mail: kopylyuk@ukr.net

Oleksandra MUZYCHKA, Assoc. Prof., PhD

Lviv University of Trade and Economics, Ukraine

E-mail: olexmu@gmail.com

Abstract

In the conditions of the war, the level of financial security of Ukraine became critical. Risks and threats manifest in the following main components of security: banking, debt, monetary, insurance, currency, and budget. The author's approach presents the identification of risks, threats and dangers, which require appropriate detection and minimization tools. Emphasis is placed on internal and external sources of financing post-war reconstruction of Ukraine.

Keywords: *financial security, risks, threats, dangers*

Introduction

The war with Russia is accompanied by significant destruction, mining of the temporarily occupied territories, a drop in the main indicators of activity in all branches of the Ukrainian economy, an increase in the number of injured and temporarily displaced persons, an imbalance of budgets at all hierarchical levels of management. Such conditions actualize the need to study existential threats and dangers and to find ways of financial support not only for military expenses, but also for financing the post-war reconstruction of Ukraine. Despite a significant number of studies of the problems of ensuring security at the national and regional levels, as well as in terms of its main components, the issues of assessing the level of the financial component of economic security and developing measures to identify risks, threats and dangers in conditions of martial law remain insufficiently developed.

Results obtained and discussions

The financial component of security takes a priority place in the economic security of the country and characterizes the state of the financial system, existing disparities in the formation of budgets of all hierarchical levels of management, and the influence of banking, debt, currency, monetary credit, budget security, and existential risks and threats.

According to T. S. Aksyonova's research, the financial security of the state is the state of the financial system of the state and its components, which characterizes by the presence of the necessary conditions to ensure the socio-economic development of the country [1, P. 132]. We consider this approach legitimate from the point of view of assessing the state of financial security, but the author does not define its components.

From the point of view of ensuring equilibrium, the financial security of the state interprets as the state of its financial, monetary, currency, banking, budgetary, insurance and fund systems. It is characterized by balance, resistance to internal and external negative influences, the ability to prevent external financial expansion, ensure the effective functioning of the national economic system and economic growth [2, P. 117].

The financial security of the state is the state of the financial system, which characterizes by the totality of accumulated financial and monetary resources and their sufficiency for innovative, and investment development of the country, taking into account existential risks, threats and dangers.

In our opinion, a number of components characterizes the country's financial security, namely: banking, budget, debt, monetary, currency and insurance security. In terms of these components, the deterioration of the level of the main indicators reflecting the level of financial security of Ukraine was noted.

According to our research, loans granted to legal entities and individuals accounted for the largest share of the assets of Ukrainian banks. Bank loans for 2017-2021. Increased by 5.4% from UAH 1,090,914 million in 2017 up to 1149567 million hryvnias in 2021. A large share of non-performing loans in Ukrainian banks remains a threat to banking security, which decreased by 41.9% or UAH 249,868 million and amounted to 01.01.2022. UAH 345,131 million. The share of non-performing loans in the pre-war period decreased from 54.5% to 30.0%.

A significant volume of non-performing loans is concentrated in JSC CB "Privatbank", that is, half of their total value, namely 39.7% or UAH 2,362,111 million in 2017 and 50.6% or UAH 176,533 million in 2021. Therefore, a significant amount of non-performing loans and the need for their restructuring, minimization or liquidation at the expense of reserves remains a threat to the activity of state banks.

The influence of monetary policy on the level of bank security manifests through the following criteria:

- 1) the ability of the monetary sphere to perform its tasks and functions in the conditions of the existence and influence of external and internal threats;
- 2) stability of the monetary sphere;
- 3) independence of the state monetary policy;
- 4) the ability to independently determine and ensure the achievement of strategic and tactical goals of monetary regulation;
- 5) the ability of the monetary system to stimulate economic growth.

Since the beginning of the war in Ukraine, there has been a significant increase in interest rates on loans for corporate and retail clients, which is primarily due to an increase in the level of inflation and an increase in the NBU discount rate. The NBU discount rate is a monetary instrument by which the NBU sets a benchmark for the subjects of the money market regarding the cost of attracted and placed monetary resources. In 2021 The National Bank of Ukraine increased the discount rate 5 times, which was 10% before the war, and has increased to 25% in 2022

Insurance penetration rate as a share of insurance premiums in GDP during 2017-2022 was in the range of 1.5-2%, which negatively characterized the non-banking financial market

from the standpoint of assessing the level of security. The optimal value should be at least 8%. The actual values confirm the insufficient development of the market of insurance services in Ukraine.

To date, various concepts are considering, involving both the involvement of international insurers and the creation of a military insurance pool in Ukraine. Creation of an effective insurance system for military and political risks is one of the priorities of the NBU. Recently, almost all players of the insurance market have created products that allow the insurance of individuals and their property against various military risks. Along with that, there are exceptions to insurance against war risks. The regions where active hostilities are ongoing. Insurance companies try to help customers and are ready to take on part of the coverage of war risks. However, the amount of compensation remains insignificant and this does not contribute to the general development of insurance services under martial law. In particular, in the case of hull insurance, many companies cover only 10% of the value of war risks, and such coverage does not compensate for losses and does not ensure the spread of insurance protection in war conditions.

Unfortunately, it is almost impossible to obtain war risk reinsurance due to the restrictions of the National Bank of Ukraine for contracts concluded after May 31, 2022. During the war, it is also impossible to re-insure military risks abroad.

The level of debt security of Ukraine is at a critical level. A complex economic, political and military situation, structural disparities in the national economy, aggravation of problems in the foreign economic sphere, war and related losses, social tension - all this requires additional financial resources, which the state really does not have. Against the background of the growing budget deficit, which today covers mainly at the expense of external borrowings, the effective use of the resources involved, as well as the constant and effective monitoring of the state of debt security, are extremely important.

The level of budgetary security makes it possible to assess the degree of manifestation of relevant threats. In particular, there is a low level of balance and stability of the state budget in relation to the influence of adverse external factors and improper establishment of effective management of the country's cash flows. The ratio of the state budget deficit to GDP in war conditions has a negative value, which indicates the presence of a permanent state budget deficit

The ratio of the volume of aggregate payments for servicing and repayment of the state debt to state budget revenues significantly exceeds its critical value of 16%. This situation is the result of a significant increase in the share of service payments and debt repayment, which are associated with the need to repay loans from the International Monetary Fund. In particular, at the end of March 2023, another extended financing program signs between Ukraine and the IMF, which provides for the allocation of \$15.6 billion. This is already the 13th program in 30 years of cooperation between Ukraine and the IMF. The first tranche received on April 3, 2023 and amounted to 2.7 billion dollars. At the first stage of the program, planned for 2023-2024, attention focuses on:

- ensuring a sustainable budget in 2023, increasing revenue mobilization, including by avoiding new measures that could reduce tax revenues;
- maintaining a stable decrease in inflation and a stable exchange rate, including by

maintaining the relevant currency reserves;

- promoting long-term financial stability, including by preparing a deeper assessment of the state of the banking sector and further promoting central bank independence. Implementation of the program is associated with a number of obligations. Among the priority ones - until the end of 2023 carrying out detailed diagnostics of banks, and by the middle of 2023 preparation of the NBU action plan for the settlement of problem assets. In addition, the government should coordinate the nationalization of banks with the IMF [3].

Along with the dynamics of the exchange rate of the hryvnia in relation to foreign currencies, the financial dollarization of the country's economy also significantly affects the state of the country's currency security. The level of dollarization of the money supply in wartime conditions increased from 24 to 26% and was higher than its critical value. The higher the level of dollarization, the worse the national currency performs the functions of money in the domestic market. At the same time, the high level of dollarization causes:

- the increase in the sensitivity of the exchange rate to changes in the money supply;
- additional pressure on the country's gold and currency reserves as a result of the need for NBU interventions;
- decrease in the effectiveness of the discount rate as a tool for regulating the money supply;
- increased sensitivity of the structure and volumes of the money supply to fluctuations in the exchange rate of the national currency and devaluation expectations.

A significant threat to the currency security of Ukraine in modern conditions is a high level of dollarization of the economy; growth of gross foreign debt; negative balance of payments; reduction of the country's international reserves. To a certain extent, the level of currency security of the state characterizes the presence or absence of a deficit in its trade balance, which allows assessing the movement of currency funds. To date, the situation that has developed in the foreign exchange market of Ukraine is not stable and needs changes.

The conducted studies of financial security allow us to state the decrease in its level, unstable trends in the development of the domestic financial system and the need to develop measures for the post-war reconstruction of Ukraine's economy.

Conclusions

The war with Russia and the search for sources of financial support for military expenditures, the post-war reconstruction of Ukraine's economy, taking into account the shortage of internal resources in the war-weary economy, require a study of the level of financial security and its main components. It is worth noting that the external aid, which is extremely necessary for the modernization of the financial system and the economy, will enter the economy through the following main channels:

- 1) increasing Ukraine's own budget capacity to finance the reconstruction program, when foreign funds go directly to the budget;
- 2) supplementing the national programs of Ukraine with certain projects or programs that will be financed and controlled by external donors;

3) provision of guarantees and risk insurance for private investments.

When overcoming the devastating consequences of the war and creating conditions for the sustainable development of Ukraine, it is worth relying on a balanced and well-founded policy of public spending. The state budget and foreign aid should play an important role in restoring and modernizing the public sector and supporting the reconstruction of the private sector.

References

1. Aks'onova T. S. Aktual'ni zahrozy ta ryzyky finansoviy bezpetsi Ukrayiny ta rol' derzhavy u yiyi zabezpechenni. Investytsiyi: praktyka ta dosvid. 2021. № 17.
2. Semenoh A. Yu., Khomutenko A. V., Barvinok V. Yu. Sutnist' ta znachennya finansovoyi bezpeky derzhavy. Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. 2018. Vyp. 29. Ch.2.
3. 13-ta prohrama spivpratsi z MVF: intensyvna terapiya v umovakh viyny ta shans na vidnovlennya u povoyenny period [online] Available: <https://cost.ua/13-ta-programa-spivpratsi-z-mvf-intensyvna-terapiya-v-umovah-vijny-ta-shans-na-vidnovlennya-u-povoyennyj-period>.

THE ROLE OF SCIENCE DIPLOMACY IN THE MULTIDIMENSIONAL SECURITY SYSTEM

Mariana MYRONOVA, Assoc. Prof., PhD
Lviv University of Trade and Economics, Ukraine
E-mail: myronowa@gmail.com

Abstract

Under modern conditions an important question arises about the specificity of international relations between scientists, diplomats and politicians in the field of formation and implementation of states foreign policy for the sake of multidimensional security. The basis of this is the concept of science diplomacy and the analysis interaction between the world of science and the state foreign policy. At the national level scientific diplomacy is focused on realizing the special state interests and at the international level – on the cooperation development and solving common problems. This specific nature of science diplomacy means that it can be a factor in modern international relations as a competition tool and a cooperation mechanism.

Keywords: *science diplomacy; diplomacy for science; multidimensional security; international relations.*

Introduction

The two main factors that usually determine international economic relations are economic cooperation and the promotion of knowledge to ensure the scientific potential growth. The latter perspective promotes both direct and indirect national interests and encompasses the concept of science diplomacy.

Science diplomacy is extremely important today. The emergence of new global challenges, geopolitical changes, and an increase in the degree of tension in international relations bring to the fore the role of scientists in the international cooperation expansion, public diplomacy implementation, decision-making for multidimensional security.

Results obtained and discussions

Science diplomacy is a form of international relations that uses scientific and technological cooperation to promote peace and stability. The concept of science diplomacy was given a modern emphasis and widespread at the meeting at Wilton House (UK) in 2009 with the support of the Royal Society (London) and the American Association for the Advancement of Science (AAAS). The most influential result of this meeting was the development of a widely used taxonomy of the science diplomacy:

- 1) science in diplomacy: science that provides advice to inform and support foreign policy goals;
- 2) science for diplomacy: scientific cooperation to improve international (including economic) relations;
- 3) diplomacy for science: diplomacy that promotes international scientific cooperation.

While this taxonomy has been useful for academic and theoretical discussions any particular international scientific activity often serves multiple purposes such as developing better international economic relations.

The idea that science has a special role to play in multilateral global interaction originated in and was promoted by institutions in economically developed countries such as USA, UK, Germany, France, and is now taken as part of the rationale for key scientific advisory roles in the highest echelons of national governments in most countries.

The tools of science diplomacy are extremely rich. In addition the nature of science as a human activity with the overall goal of progress, improvement of human existence and knowledge based on verifiable scientific evidence makes scientific cooperation often one and sometimes the only platform for dialogue between countries in times of diplomatic crisis. Science and cooperation between scientific communities are also an excellent way to build understanding and trust between societies and countries due to the perception of science as a neutral and non-politicized category. However the current Russo-Ukrainian War illustrates both the potential of science diplomacy and its weaknesses. The freezing of scientific contacts as a reaction of a significant part of the international scientific community to the condemnation of Russia's aggression shows that the world of science is not and cannot be absolutely neutral. There is also one feature of science diplomacy that is often emphasized by practitioners. Science diplomacy is a marathon not a sprint. Its effects cannot be expected in the short term.

Experts from the American Association for the Advancement of Science (AAAS) and the Royal Society of Great Britain usually talk about the role of soft power of science during the Cold War in their publications on science diplomacy. For example, the prominent American molecular biologist Nina Fedoroff, former president of the AAAS and former advisor to the US Secretary of State for Science and Technology, explained her involvement in science diplomacy as follows: *“My position is not a political one: I have served current Secretary of State Condoleezza Rice and I will serve Secretary-designate Hillary Clinton upon her assumption of office this month. I accepted the position because my involvement in scientific interactions between US scientists and scientists in the former Soviet Union through the 1990s convinced me of the profound stabilizing influence that scientific interactions can exert between countries with deeply discordant ideologies and political systems”* [1, p. 9]. Even three decades after the Cold War this view remains quite widespread. The idealized attributes of science as an open and collaborative activity practiced around the world by expert communities that share common principles and goals are at the heart of the arguments in favour of science diplomacy [2].

Canadian expert Daryl Copeland argues that science *“offers a chance to turn adversity into opportunity by fostering solidarity, cooperation, and action in concert among all peoples and nations”* and that science diplomacy *“serves as a critical medium of international political communication when regular diplomatic channels are strained, blocked, or nonexistent”* [3].

Another dimension of science diplomacy is supporting and facilitating the participation of domestic researchers in international scientific projects or, more broadly, the internationalization of science. Modern science is a team and international activity. No country let alone a university or research institute has sufficient financial, human, infrastructural or natural (e.g. genetic) resources to conduct research on its own. The need for

internationalization is also related to the problems that scientists seek to solve. These are global issues such as climate changes, demographics and health issues. This makes international scientific cooperation a necessity and scientific diplomacy can both help initiate it (for example, through the international organizations activities) and promote the participation of domestic researchers in international research consortia.

International scientific cooperation aimed at the generation and exchange of knowledge is related to another important dimension of science diplomacy, i.e. the provision of expert knowledge for the purposes of the decision-making process at the national and international levels purposes. Today decision-making processes cannot take place without expert consultations, including representatives of science. Decision-makers turn to experts because the subject of the decision requires special knowledge. Consultations of draft regulations and strategic documents with specialists in one or another field make the decision-making process reliable and legitimate. This is another reason for the widespread use of scientific/expert knowledge in the process of making political decisions. This makes science diplomacy even more important. One of the tools is the promotion and involvement of experts from a certain country in international advisory bodies, epistemological groups or permanent advisory bodies of international organizations. Thanks to the presence of domestic experts in international consultative bodies states gain an indirect influence on the results of the decision-making process at the international level. In addition it is also an element of forming the state's prestige forming its image as a reliable partner, which represents a high meaningful level.

Equally important is the use of tools of science diplomacy to promote the state at the international arena. With the help of numerous advertising or information activities, which are often linked to instruments of cultural, public or economic diplomacy states want to influence how they are perceived. The use of tools such as students' and researchers' mobility programs is aimed at promoting the research and higher education sector as offering wide opportunities. The spectrum of this activity should also include activities aimed at popularizing the scientific or intellectual achievements of a certain state. This serves to improve the positive state's image in another state's society.

Conclusions

Science diplomacy means the activity of institutions and scientists in international relations aimed at creating and expanding a network of international contacts, participation of the scientific community of the state in international scientific projects where the goals can be both the goals of the state's foreign policy and tools for ensuring multidimensional security. If the strengths of science, which are theoretically used to promote and justify its status as an aid in international economic relations are indeed applied, then in the most difficult, crisis circumstances the science diplomacy should remain a viable alternative to the settlement of international economic relations. This raises a broader question about the real potential and capabilities of science for diplomacy, and of the global scientific community as a provider of rational discourse and understanding.

References

1. FEDOROFF, N. V. Science Diplomacy in the 21st Century. *Cell* [online]. 2009, vol. 136 (1), pp. 9-11. Available: <https://doi.org/10.1016/j.cell.2008.12.030>.
2. CRESO, SÁ. The Importance of Science Diplomacy During Difficult Times [online]. 2022. Available: <https://www.universityaffairs.ca/opinion/policy-and-practice/the-importance-of-science-diplomacy-during-difficult-times/>.
3. COPELAND, D. Bridging the Chasm. Why Science and Technology Must Become Priorities for Diplomacy and International Policy. [online]. 2015. Available: <https://www.sciencediplomacy.org/perspective/2015/bridging-chasm>.

THE STATE OF UKRAINE'S ECONOMY AND THE MAIN TASKS FOR ITS POST-WAR RECOVERY AND DEVELOPMENT

Valentyna KUTSYK, Prof., PhD

Lviv University of Trade and Economics, Ukraine

E-mail: valentynakutsyk@gmail.com

Abstract

The publication examines how Ukraine's economy has developed in recent years, especially in 2020-2021, and the dynamics of its positive results. It is analyzed how government decisions through regulation have influenced the positive dynamics of the economy. The impact of the full-scale war of the Russian Federation on the functioning of the economy in 2022 is characterized. The main tasks of economic recovery in the postwar period are outlined.

Keywords: *economy of Ukraine; regulation; strategic tasks.*

Introduction

During 2020 – early 2022, Ukraine's economy was overcoming the consequences of the ongoing COVID-19 pandemic and, while not yet being fully recovered from the effects of the hybrid war unleashed by the Russian Federation in 2014, but thanks to the Government's anti-crisis and incentive programs, demonstrated successful adaptation to functioning under the restrictions caused by quarantine measures, as well as the ability to respond to rising global energy and food prices without disrupting macro stability and positive development dynamics. However, the full-scale war of the Russian Federation has significantly affected Ukraine's economy, its structure and performance.

Results obtained and discussions

Let's look at the **key indicators of Ukraine's pre-war economy**. In recent years, Ukraine's economy, despite the shortcomings of the raw material consumer model of development, has proven that it is able to withstand and adapt to significant force majeure circumstances.

Since 2014, Ukraine's economy has been functioning in the context of Russia's hybrid war against Ukraine and, having shown relative resilience, quickly moved from the crisis phase to the recovery phase. Thus, in 2016-2019, Ukraine's GDP increased by 12% (in 2014-2015, it decreased by 15.8%).

In our opinion, the most effective governmental management decisions related to the system and process of state regulation of the economy include:

- business support programs (businesses received UAH 65 billion under the program "Affordable Loans 5-7-9%" and UAH 6.5 billion under quarantine programs);
- measures to financially support job creation (400 thousand new jobs were created);
- effective management of state property and privatization, in particular, corporate governance reform was implemented at public sector entities, including the top 15

state-owned companies, as a result of which the state received tens of billions of hryvnias in dividends, more than UAH 5 billion went to the state budget through the intensification of privatization processes.

As a result, Ukraine ended 2021 with a record GDP of \$200 billion, \$6.7 billion in foreign direct investment, and a 34.7% increase in exports of goods and services. All this helped to improve the welfare of the population - the real growth of the average nominal wage of full-time employees was 10.5%, and overall real disposable income increased by 4.3% [2].

How the war of the Russian Federation has affected the Ukrainian economy. As a result of the full-scale war unleashed by the Russian Federation, Ukraine's economy has undergone changes.

In total (according to the survey by Advanter Group [3] as of 10.06.2022), almost half of the enterprises are stopped (18.7%) or almost stopped (28.1%), total direct losses of SMEs are estimated at USD 83 billion, business activity is declining, and exporters face limited opportunities due to the blockade of ports - current logistics routes cover less than 20% of exports. More than 10 million Ukrainians (~25% of the population) have fled their homes, including 7.5 million who have gone abroad. As a result, at least 3 million Ukrainians have already lost their jobs, and 53% of the population is at risk of losing them (according to the UN). The unemployment rate is estimated to have risen above 30%. According to expert estimates, the level of wages has decreased from 9 to 58% in various sectors of economic activity, and wage arrears have exceeded UAH 3 billion. Budget expenditures almost doubled due to increased spending on defense, business support, and humanitarian aid.

According to various analytical data of the Government of Ukraine, the biggest losses are incurred:

- 1) due to the destruction of production facilities - energy, housing and utilities, transportation, metallurgy, oil refining, and defense industry enterprises;
- 2) as a result of the actual suspension of investment projects due to extremely high investment risks - construction, machine building;
- 3) as a result of reduced demand from the population that is under occupation, in the area of active hostilities, or is forced to leave Ukraine (due to the migration of more than 7.5 million citizens outside the country alone, approximately 20% of demand is underformed), economic activity in the service sector and certain types of industrial activity (hotel and restaurant business, as well as sectors of the economy that belong to the creative industries, in particular production and distribution of films and videos, literature and publishing, art, architecture and design, advertising agencies, theater and concert halls, museums, light industry);
- 4) due to the destroyed transport infrastructure, blocked ports, and restrictions on cross-border foreign currency payments (except for payments for critical imports), more than 50% of exports were lost during the three months of the war, which, given the significant share of agricultural products in Ukraine's exports, also threatens global food security;
- 5) due to the narrowing of the range of domestic goods and the shortage of energy imports, pressure on inflation and the exchange rate is increasing).

Given the above, we have identified medium-term and strategic tasks for the postwar recovery and development of the national economy.

Medium-term tasks and measures for the stage "Restoration, restart of the economy and institutions", 2023-2025

- 1) reduce the regulatory and administrative burden on business and introduce new support tools for small and medium-sized businesses;
- 2) rebuild destroyed and damaged facilities, build new production facilities, in particular for processing local raw materials, increasing the value chain in Ukraine;
- 3) promote full productive employment and the realization of the individual's abilities in labor.
- 4) expand access to markets for high value-added products, in particular, to ensure full access to the G7 and EU markets;
- 5) conduct pre-accession negotiations, deepen economic integration with the EU and sign the membership agreement in December 2024;
- 6) review the level of market concentration in key sectors of the economy, taking into account the actual control structure.

Strategic objectives and measures of the Structural Modernization and Full Integration into the EU stage, 2026-2032

1. Significantly increase exports of processed products with a higher share of added value.
2. Ensure the economy's transition to new innovative development trends.
3. Ensure the functioning of a flexible and business-oriented regulatory system.
4. Ensure the adaptation of Ukraine's economy to the criteria, necessary for integration with the EU and to gain full membership in the EU.

Conclusions

The objective necessity of state regulation of the economy during the war and in the postwar period is explained by the need to overcome the shortcomings of market self-regulation and to perform certain economic functions. The so-called economic functions of the state that would ensure the recovery and rapid growth of Ukraine's economy. It is important to fulfill the medium-term and strategic tasks that we have justified, taking into account the changes that will take place in the national economic system.

References

1. Ministry of Finance of Ukraine. - <https://www.mof.gov.ua/en>
2. Ministry of Economy of Ukraine. - <https://me.gov.ua/?lang=en-GB>
3. Advanter Group. - <https://advanter.ua/eng>

CORUPȚIA DIN ROMÂNIA CONTEMPORANĂ. CAUZELE ȘI FACTORII CARE O FAVORIZEAZĂ

Nelu NIȚĂ, dr., conf. univ.
Universitatea George Bacovia din Bacău, România
E-mail: nelu.nita@ugb.ro

Rezumat

Corupția reprezintă una dintre problemele cele mai grave cu care se confruntă România post-decembristă, chiar în condițiile în care a fost primită în structurile euro-atlantice, prin asumarea angajamentelor de aderare la sistemul de valori democratice ale acestora. Acest fapt rezultă atât din cercetările sociologice efectuate în rândul populației, din cercetările organizațiilor societății civile specializate în domeniu, cât și ale organismelor europene și internaționale. Mai mult de atât, cu preponderență în ultimii ani, zilnic au apărut știri și informații în România, despre sume mari de bani deturnate de oficialități publice, despre fraude la fondurile publice destinate infrastructurilor, școlilor, spitalelor și altor investiții din România, despre contracte dezavantajoase ale statului cu parteneri interni și internaționali, despre achiziții publice nelegale și produse achiziționate la prețuri exorbitante față de cele practicate pe piața internă și internațională, despre personalități ale vieții publice și politice cercetate penal și condamnate, sau aflate în diferite faze ale urmăririi penale. În toate aceste cazuri se vorbește și despre corupție. Prin acest studiu ne-am propus să analizăm principalele cauze ale corupției din România post-decembristă, precum și factorii individuali și situaționali de natură a favoriza producerea și menținerea acestui fenomen grav, a căror cunoaștere ar putea fi de natură a identifica și elimina din timp orice element care poate favoriza corupția.

Cuvinte cheie: *corupție; cauze; factori individuali ai corupției; factori situaționali ai corupției; prevenirea corupției.*

Introducere

Fenomenul corupției din România constituie una dintre cele mai grave probleme cu care se confruntă țara, fenomen care a început să ia amploare după 1990, când transformările economice și sociale post-decembriste au provocat o puternică stare de anomie, ce a condus la un grav dezechilibru între nevoile populației și posibilitățile de a le fi satisfăcute de societatea românească aflată în tranziție. Mai concret spus, scăderea continuă a nivelului de trai, salariile mici, creșterea galopantă a prețurilor și inflației, reducerea locurilor de muncă și creșterea șomajului, dificultățile de găsi un nou loc de muncă și o locuință, politizarea instituțiilor statului și dezvoltarea birocrăției, etc., au condus la adoptarea continuă de practici ilegale și imorale pentru satisfacerea nevoilor în continuă creștere.

Deși corupția este un fenomen complex și universal, acest flagel se manifestă diferit, în ceea ce privește nivelul corupției și formele sale de manifestare, de la țară la țară, de la regiune la regiune, de la localitate la localitate, de la o entitate organizațională la alta. Mai mult, în opinia specialiștilor, „corupția ca dimensiune și forme de manifestare este întotdeauna expresia unui anumit context socio-cultural”¹.

Din punct de vedere istoric, apariția și evoluția corupției este puternic legată de procesele economice, politice, sociale, juridice sau culturale, produse în diferitele societăți istorice, care s-au succedat de-a lungul anilor în toate societățile timpului. Astfel, în opinia specialiștilor, ca fenomen social, „corupția se produce și re-produce în societate”, astfel încât,

¹ H. Benaissa, „Corruption and the Socio-Cultural Context” (Corupția și contextul socio-cultural), A cincea conferință internațională anticorupție, Amsterdam, 1992.

din cauza „formelor de manifestare și a consecințelor sale”, ea „pare să fie indisolubil legată de evoluția și transformările pe care le cunoaște orice societate umană”².

Etiologic, cauzele de ordin social și individual ale actelor de corupție au loc într-o strânsă interdependență, raportat la toate procesele profunde ale schimbării politice, economice, sociale și culturale dintr-o societate. Astfel, factorii criminogeni ai fenomenului corupției pot fi localizați la nivelul individualului, a microsocietății și a macrosocietății aflate într-o permanentă relaționare, ceea ce configurează complexitatea cauzală a acestui fenomen.

În considerarea factorilor criminogeni individuali, cu mult timp în urmă, Platon afirma că: „*lăcomia umană este sursa corupției și aceasta erodează valorile morale ale colectivității și obiectivele sale comune*”, pentru ca, în timpurile noastre, Caiden să constate că: „*lăcomia, ca și cauză a corupției, apare atunci când persoane cu un caracter negativ ajung în poziții de putere*”³, iar Warren să aprecieze că „*urmărind să-și satisfacă lăcomia, persoanele sau grupurile corupte cauzează excluderea unor categorii sociale din procesele decizionale care îi afectează direct, rezultând un deficit de democrație*”⁴.

Ca urmare, eficiența și eficacitatea proceselor de prevenire și combatere a fenomenului corupției impun o analiză responsabilă, temeinică și profundă a cauzelor, condițiilor și factorilor care favorizează săvârșirea actelor de corupție la nivel național, regional și local, după caz, precum și la nivelul fiecărei entități organizaționale, fie ea publică sau privată, care să asigure proiectarea și fundamentarea celor mai bune strategii, programe și planuri de prevenire și combatere a actelor de corupție.

1. Principalele cauze ale corupției din România post-decembristă

Criminalitatea constituie un fenomen extrem de complex, individual, social, natural și juridic, la geneza căruia își aduc contribuția o multitudine de categorii de factori criminogeni, cum ar fi: factori individuali, care vizează individul ca unitate biopsihosocială, factori situaționali, factori sociali, economici, culturali și politici, care vizează mediul economico-social în care trăiește individul, factori naturali și geografici, care vizează mediul natural al individului, etc. O clasificare și o analiză completă a factorilor criminogeni este extrem de dificilă, datorită complexității și variabilității acestora, precum și datorită faptului că, atât actul infracțional, cât și fenomenul infracțional, în ansamblul său, sunt rezultatul acțiunii conjugate a mai multor categorii de factori.

Ca fenomen al criminalității, corupția, în general, are o multitudine complexă de cauze, de la cauze, factori și variabile de nivel micro, la cauze, factori și variabile de nivel macro, de la simple cauze ce țin de diverși factori individuali ai fiecărei persoane implicată în actele de corupție⁵, până la cauze complexe ce țin de factori de natură politică, economică, socială și culturală.

² D. Ioan, D. Banciu, S.M. Rădulescu, 2005, *Corupția în România. Actualitate și percepție socială*, Editura Lumina Lex, București, p. 11.

³ Caiden, G.E. și Caiden, N., „Administrative Corruption”, în Richter, W.L., Burke, F. și Doig, W.J., *Combating Corruption, Encouraging Ethics*, Washington: ASPA Publications, 1999, pp. 61-69.

⁴ Warren, M.E., „What Does Corruption Mean in a Democracy?” 2004, *American Journal of Political Science*, vol. 48, nr. 2, pp. 328-343.

⁵ Avem în vedere aspecte menționate deja în lucrare, factori individuali cum ar fi: „*lăcomia*”, în ceea ce îl privește pe corupt, și „*mentalitatea*” - că numai dacă dă bani își poate rezolva problema, din partea corupătorului.

Pentru ca prevenirea și combaterea corupției să fie eficace și eficientă, este necesară identificarea, cunoașterea și înțelegerea cauzelor profunde ale diferitelor manifestări ale actelor de corupție, în baza cărora să poată fi identificate și implementate cele mai bune măsuri în vederea eliminării actelor de corupție și a diminuării fenomenelor de corupție până în zona unor limite acceptabile de societate, cunoscând că niciodată criminalitatea nu poate fi eliminată complet.

Printre *principalele cauze ale corupției endemice* ca fenomen al criminalității, manifestate în România post-decembristă, le menționăm pe următoarele⁶:

- *lipsa voinței și a responsabilității politice* de combatere efectivă, eficace, eficientă și sustenabilă în timp a corupției din instituțiile statului; în fapt mai mult se vorbește decât se face, ori chiar se face ceva împotriva justiției, ceea ce poate conduce și la subminarea statului de drept; în acest sens, la timpul său, Mihai Eminescu afirma: „*greșelile politicianului sunt crime, căci în urma lor suferă milioane de oameni nevinovați, se împiedică dezvoltarea unei țări întregi și se împiedică, pentru zeci de ani înainte, viitorul ei*”; în numeroase cazuri, un rol important în neaplicarea legilor care incriminează infracțiunile de corupție îl are, prin excelență, lipsa voinței politice⁷, ale cărei efecte nefaste se răsfrâng și asupra precarității și insuficienței resurselor din justiție, precum și în ceea ce privește îndrumarea și instruirea insuficientă a persoanelor responsabile cu aplicarea legii;

- *lipsa unei bune guvernări și reaua-credință în îndeplinirea angajamentelor asumate prin convenții internaționale*, de către grupurile de putere aflate temporar la guvernare, constând, după caz, în implementarea instrumentelor internaționale și europene de luptă împotriva corupției după bunul plac și interesele personale sau de grup, interese care sunt contrare interesului general național, precum și în modificarea nedemocratică și netransparentă prin ordonanțe de guvern a legislației anticorupție⁸, pentru a corespunde propriilor interese de moment, astfel încât legislația națională nu mai este conformă instrumentelor și recomandărilor organismelor internaționale și europene, semnate și ratificate de România, referitoare la prevenirea și combaterea corupției;

- *starea de gravă anomie⁹ și de dezorganizare* din ultimii 30 de ani, rezultat al tensiunii ridicate dintre obiectivele și scopurile politice care, în multe situații, nu au corespuns

⁶ Niță Nelu, 2012, Corupția endemică-cauză principală a subminării democrației din România, articol publicat în volumul „Marea criminalitate în contextul globalizării”, volum editat de Editura Universul Juridic, București.

⁷ O voință politică consolidată în lupta împotriva corupției, presupune : - asigurarea conformității legislației naționale anticorupție cu standardele internaționale și europene, prin introducerea în sistemul național de aplicare a legii a legislației moderne necesare unei lupte eficiente împotriva infracțiunilor de corupție care sunt tot mai sofisticate; - consolidarea capacității organelor de justiție penală pentru aplicarea legii în vederea detectării, investigării și trimiterii în judecată a persoanelor vinovate de corupție, prin utilizarea de mijloace moderne de investigații; - aplicarea legislației anticorupție și asigurarea pedepsirii comportamentului corupt prin sancțiuni disuasive, proporționale și eficiente, indiferent de poziția politică, economică și socială a persoanelor care comit acele infracțiuni; - întărirea integrității organelor judiciare și dezvoltarea capacității instanțelor în vederea judecării nepărtinitoare a infracțiunilor de corupție și a folosirii legislației moderne anticorupție.

⁸ Cu privire la modificarea nedemocratică și netransparentă prin ordonanțe de guvern a legislației anticorupție, mass-media face referiri frecvente la „marșea neagră”, aspect care pune în evidență modul netransparent și viciat al elaborării unor ordonanțe de urgență în ședințe de guvern care au loc pe timpul nopții, dimineața la prima oră acestea fiind publicate în Monitorul Oficial al României. Prin asemenea ordonanțe, au fost modificate codurile penale și de procedură penală, legile justiției, etc., afectând modul de funcționare a instituțiilor judiciare.

⁹ Din perspectiva lui Emil Durkheim, anomia este pusă pe seama societății care, ca rezultat al dezorganizării normative, conduce la reducerea posibilităților de control asupra individului și a activității sale. În aceste condiții, structura socială devine anomică și tinde spre dezintegrare, pentru a se restructura pe baze noi. Conform

interesului general al societății românești, și mijloacele mai puțin licite de realizare a acestora, utilizate de către oricare dintre forțele politice aflate temporar la putere, atât la nivel central, cât și la nivel local; un rol important în accentuarea stării de anomie este dat de haosul din sistemul legislativ românesc al ultimilor ani care nu mai asigură nici precizie și nici predictibilitate, multe norme legale având caracter conflictual care favorizează creșterea criminalității, inclusiv în ceea ce privește corupția;

- *sofisticarea mecanismelor de săvârșire a faptelor de corupție*, astfel încât, în condițiile unei voințe politice contrare luptei anticorupție, aplicarea în practică a legislației penale și combaterea corupției devine o provocare extrem de dificilă și lipsită de succes pentru autoritățile responsabile cu aplicarea legii și urmărirea penală;

- *nerespectarea și netranspunerea corectă în practică a legislației* existente la nivel național și european, conform obligațiilor asumate prin tratatele Uniunii Europene;

- *învățarea comportamentului corupt prin imitație*, în lipsa unor modele pozitive de comportament, comportamente prin intermediul cărora sunt însușite și valorificate diferite oportunități ilegale; în concepția lui Gabriel Tarde¹⁰, „oamenii se imită cu atât mai mult cu cât sunt mai apropiați; imitația merge de sus în jos; este imitat superiorul de către inferior; marea tendință de imitare se răspândește de la clasele superioare la cele inferioare; tot așa este cazul și cu corupția”; în aceste condiții se dezvoltă și un spirit de solidaritate specific comportamentelor adoptate în comun, pe baza cărora sunt acceptate și tolerate unele acte și fapte de corupție, considerate ca fiind normale, potrivit specificului vieții sociale românești; procesul de învățare implică asimilarea metodelor și tehnicilor de comitere a infracțiunilor de corupție cu asigurarea confidențialității totale, orientarea motivelor, raționalizărilor și atitudinilor, în funcție de interpretarea favorabilă sau defavorabilă a dispozițiilor legale;

Alte cauze, cu rol semnificativ în comiterea actelor de corupție din România sunt: *solidaritatea politică* cu persoanele și apropiații acuzați de fapte de corupție, *nivelul slab de instruire școlară și de educație*, ca urmare a ineficienței unor instituții românești tradiționale, precum familia și școala, dar și mass-media prin educația informală pe care o promovează, *capacitatea administrativă redusă*, care acționează ca un stimulent pentru corupție și constă în lipsa de determinare a instituțiilor statului și a liderilor acestora, de a impune propriului personal aplicarea și respectarea regulilor strict necesare prevenirii și combaterii corupției, *ineficiența organizațiilor și a instituțiilor statului* pe linia sistemului de control intern și extern, inclusiv cu privire la controlul, prevenirea și combaterea incompatibilităților și a conflictelor de interese, *lipsa de informare și conștientizare a angajaților*, cu privire la corupție și la consecințele acesteia, etc.

Din perspectivă criminologică, corupția este considerată ca făcând parte din criminalitatea „gulerelor albe”, cauzele acesteia constituind rezultat al activității persoanelor cu înclinație majoră către corupție și medii criminogene, în contextul existenței unor factori individuali și situaționali favorabili atitudinilor și comportamentelor coruptibile, precum și a

teoriei lui Merton, anomia este transferată individului sub forma frustrării sociale. Astfel, ordinea socială este stabilă atunci când există un echilibru între scopurile ce urmează a fi atinse și mijloacele disponibile pentru a le atinge. Când acest echilibru se rupe își face apariția dezorganizarea socială. Deci, anomia se naște ca rezultat al tensiunii dintre scopuri și mijloace.

¹⁰ Gabriel Tarde, 1988, Penal Philosophy, Pantheon, New York.

interacțiunii dintre acești factori¹¹ determinată de *lăcomie*, de *dorința de îmbogățire rapidă*, de *viața de lux ce se dorește a fi trăită* (vestimentație, imobile și autoturisme scumpe, excursii și concedii exotice), etc., așa cum se poate vedea în figura 1.

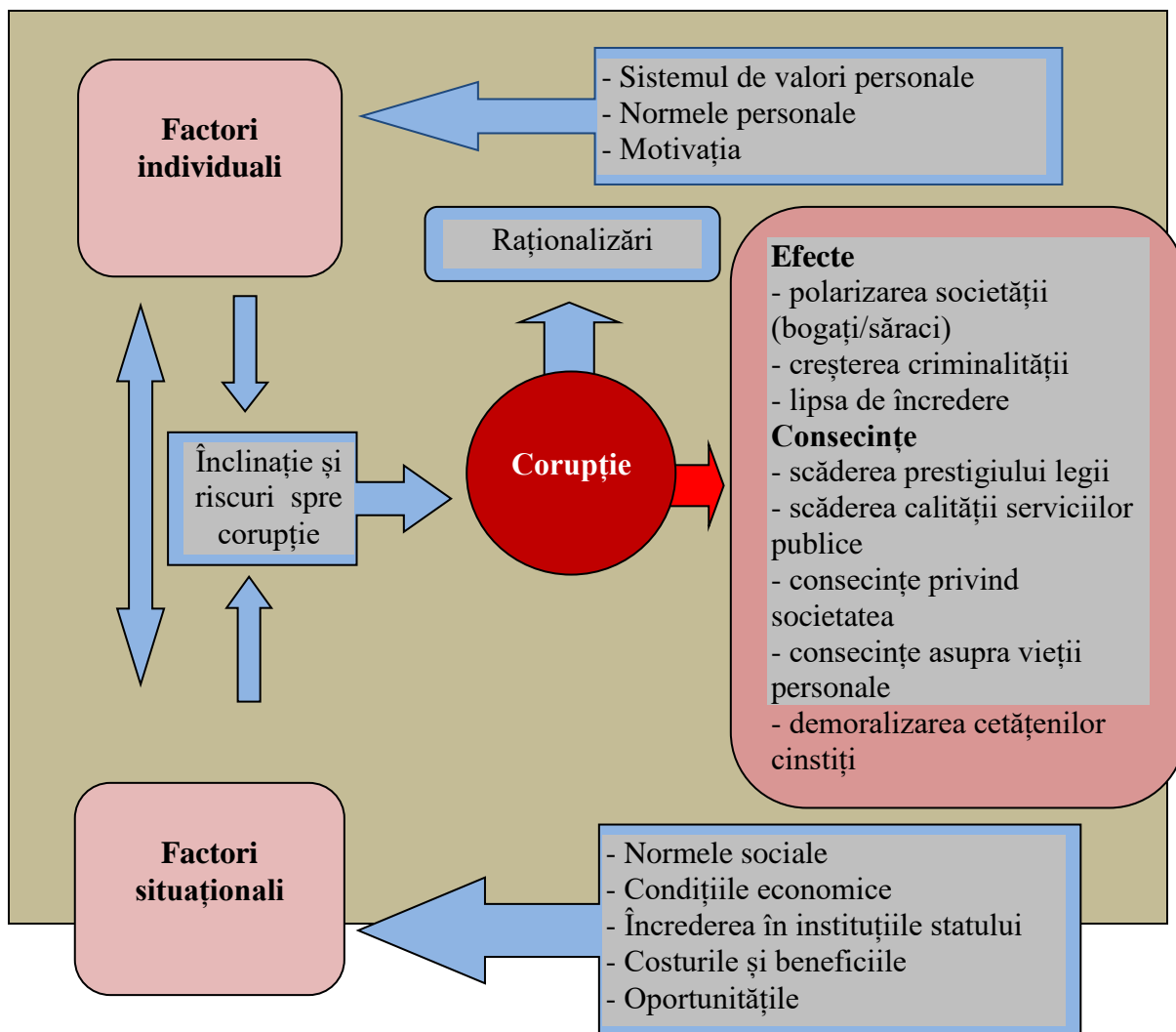

Figura 1. Factorii individuali și situaționali ai corupției ca act

În continuare vom prezenta principalii factori individuali și situaționali favorabili atitudinilor și comportamentelor coruptibile.

2. Factorii individuali ai corupției

Corespunzător figurii nr. 1, principalii *factori individuali cu rol important în corupție*, ca act individual, sunt următorii:

¹¹ Huisman, W. & G. VandeWalle, 2010, The Criminology of Corruption, in: De Graaf, G., P. von Maravic and P. Wagenaar, The Good Cause: Theoretical Perspectives on Corruption, Leverkusen: Barbara Budrich Publishing; Gorsira, M., A.J.M. Denkers en W. Huisman (2014), De Psychologie Van Corruptieverklaringen in de publieke en de private sector, Reeks Criminologie 8, Amsterdam: Vrije Universiteit; Tavits M., 2010, Why do people engage in corruption? The Case of Estonia, Social Forces; Roman A., 2014, The multi-shade paradox of public corruption: the Moldovan case of dirty hands and collective action, Crime, Law and Social change.

a. **sistemul de valori personale și conflictul cultural**. În acest sens avem în vedere opinia lui Schwartz, la care aderăm, conform căruia, sunt 10 grupe de valori importante¹² care ar trebui să facă parte din sistemul de valori morale al fiecărei persoane și care ar trebui să reprezinte „scopuri dezirabile, cu importanță variată, care servesc drept principii directe în viețile oamenilor”¹³; lipsa unora dintre aceste valori, ori prezența lor în ponderi diferite la nivel individual, este de natură să favorizeze și producerea actelor de corupție; valorile sunt standarde pe care și le definește fiecare individ, pentru a trăi conform lor, acestea influențând atitudinea și comportamentul; valorile personale se conturează din copilărie și deși sunt foarte stabile în timp și sunt preexistente momentului apariției diferitelor situații criminogene, unele valori nu se păstrează; deși sunt subiective, valorile personale sunt influențate de mediul exterior, cum ar fi: părinții care contribuie la construirea primului set de valori, școala, grupurile de apartenență, mass-media, de oamenii considerați model de comportament, de cultura organizațională, etc.; ca urmare, sunt și valori personale care se transformă odată cu înaintarea în vârstă; dintre **valorile relevante pentru corupție** menționăm trei categorii de valori, respectiv: - **valorile egoiste**, pe baza cărora persoanele cu valori egoiste puternice se concentrează pe un rezultat mai bun pentru ele, considerând că sunt mai importante beneficiile¹⁴ în urma comiterii actelor de corupție, decât riscurile asumate în acest sens; - **valorile specifice puterii**, prin care persoanele își doresc cu orice preț statut social și prestigiu care le conferă autoritate, control și dominanță asupra oamenilor și resurselor, de natură a le aduce și mai multă bogăție; - **valorile hedoniste**, corespunzătoare unui trai fericit, plin de plăceri și distracție pe tot parcursul vieții. **Conflictul cultural** desemnează lupta între valorile morale aflate în dezacord. În concepția lui Thorsten Sellin, una dintre situațiile generatoare de conflict cultural, care poate conduce la comportamente coruptibile este „*conflictul dintre legi arbitrare sau dintre legi care favorizează corupția, pe de o parte, și indivizi care se supun unor concepții morale sănătoase, pe de altă parte*”¹⁵; **dintre valorile personale importante pentru existența unor comportamente incoruptibile sunt: onestitatea, integritatea, responsabilitatea și răspunderea, curajul, adevărul și dreptatea, etc.**; în fiecare organizație,

¹² Tabelul de valori al lui Schwartz cuprinde 10 grupe de valori, astfel: **1. Universalism** (valori: înțelegere, apreciere, toleranță și protecție pentru binele oamenilor, deschidere, o lume frumoasă, înțelepciune, egalitate, liniște sufletească, dreptate socială, etc.); **2. Putere** (valori: statut social și prestigiu, control sau dominanță asupra oamenilor și resurselor, recunoaștere socială, bogăție, putere socială, autoritate, etc.); **3. Binefacere** (valori: conservarea și îmbunătățirea bunăstării celor apropiați, prietenie adevărată, dragoste matură, o viață cu sens, responsabilitate, loialitate, onestitate, săritor, etc.); **4. Realizare** (valori: succes personal prin demonstrarea competențelor conform standardelor sociale, influent, de succes, ambițios, capabil, inteligent); **5. Tradiție** (valori: acceptarea tradițiilor și ideilor pe care cultura tradițională și religia le furnizează, respect, umilință, detașare, credință, moderație, acceptarea soartei, etc.); **6. Hedonism** (valori: plăcere și satisfacție personală, bucuria de a trăi, indulgent cu sine, etc.); **7. Conformitate** (valori: limitarea acțiunilor, înclinațiilor și impulsurilor ce ar putea deranja pe alții sau să încalce normele și așteptările sociale, auto-disciplină, respect, politețe, etc.); **8. Stimulare** (valori: senzații tari, lucruri noi și provocări adevărate, îndrăzneală, varietate în viață); **9. Siguranță** (valori: siguranță, armonie și stabilitate în societate, sănătate, siguranța familiei, ordine socială, curățenie, securitate națională, etc.); **10. Auto-direcție** (valori: independență în gândire și acțiune, libertate, curiozitate, creativitate, alegerea propriilor obiective, intimitate, respect de sine).

¹³ Schwartz S.H., 1992, Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. Advances in experimental social psychology.

¹⁴ Beneficii ale corupției considerate ca fiind importante de către persoanele corupte: câștiguri financiare, statut, o viață mai bună pentru familie, satisfacție personală, oportunități de carieră și promovare, creșterea puterii și a influenței în societate, obținerea diferitelor forme de protecție, tratament preferențial, etc.

¹⁵ T. Sellin, “Culture, Conflict, and Crime”, în RDPC (belge), nr. 9/1960, citat de Valerian Cioclei, Manual de criminologie, Curs universitar, Ediția a II-a, 2003, Editura All Beck, București.

fie ea instituție publică sau companie privată, sistemul de valori este implicat în formarea și dezvoltarea **culturii organizaționale**¹⁶, care este specifică fiecărei entități;

b. **normele personale**. Normele personale sunt reprezentate de credințele morale proprii unei persoane, acestea fiind reguli explicit exprimate sau implicite, pe care o persoană le urmează atunci când se găsește într-o situație care impune o acțiune de corupție sau un răspuns din partea sa, în cazul faptelor de corupție de care ia cunoștință¹⁷. În concepția lui Tavits, normele personale joacă un rol important în actele de corupție, în sensul că riscul încălcării legii și a standardelor normative este mai mare în cazul persoanelor cu norme morale slabe, care fac ca acestea să nu reziste la tentațiile de orice fel, specifice corupției; asemenea persoane merg de regulă pe principiul că „regulile sunt făcute să fie încălcate”; persoanele cu norme morale puternice, care sunt împotriva încălcării legii și a standardelor, au credințe tot atât de puternice privind caracterul imoral al corupției; în funcție de sistemul de valori și norme personale, înclinația spre corupție este mai mică sau mai mare.

c. **motivațiile**. Motivațiile personale, cu rol în corupție, reprezintă motivele pentru care, în prezența anumitor factori situaționali, unele persoane doresc și se angajează în acte de corupție, iar altele nu; *în cele mai multe cazuri persoanele corupte nu pot oferi o motivație pentru faptele lor de corupție*, mai ales că asemenea fapte, în general, nici nu sunt recunoscute de către persoanele cercetate, care consideră că, în fapt, nu au făcut nimic greșit¹⁸; în puținele cazuri când persoanele cercetate recunosc că acțiunile lor sunt acte de corupție, motivațiile acestora se referă preponderent la faptul că „sistemul în care lucrează încurajează sau tolerează corupția”, „există corupție și mai mare la nivel înalt și nu se întâmplă nimic grav”, „corupția este o practică la nivel național”, „toată lumea procedează în acest fel, așa că nu putea să fie el diferit, o excepție”, „i s-a cerut de către șeful său să procedeze astfel și, în caz contrar, și-ar fi pierdut locul de muncă”, etc.; printre motivele care țin de mentalitate și stau la baza corupției mai sunt: 1. **în cazul corupătorilor**: - „sentimentul că, dacă nu oferă ceva, simt că nu sunt băgați în seamă”, „convingerea că nu i se va rezolva problema dacă nu oferă mită” (șpagă, bacșiș, ciubuc); - „convingerea că numai prin identificarea și apelarea la relații se poate rezolva în mod favorabil problema”; 2. **în cazul corupților**: - „presiunea din partea colegilor și șefilor”; - „insistențele și presiunea din partea corupătorilor”; - „obiceiurile și tradiția care țin de cultura organizațională privind corupția”, etc.; în alte cazuri motivații importante sunt legate de: „obținerea unei poziții mai bune la locul de muncă”, „statutul social”, „reputația”; de asemenea, deși multe studii pun în evidență că nu câștigul financiar

¹⁶ Cultura organizațională este constituită din întreg ansamblul de valori, principii, practici și cutume, care definesc fiecare instituție sau companie.

¹⁷ În acest sens, ca normă personală anticorupție, proprie unei persoane care are ca valoare importantă integritatea, avem în vedere auto-impunerea unui angajament de către fiecare persoană, conform căruia „**eu nu iau și nu voi lua mită niciodată**”, principiu de viață și regulă pe care trebuie să o prezinte explicit de fiecare dată când are ocazia, dar și să rezulte implicit din atitudinea și comportamentul pe care îl are în diferite situații în care apar oportunități de corupție, în sensul că asigură îndeplinirea de calitate a serviciilor către populație, conform atribuțiilor pe care le are, necondiționat și cu un grad înalt de empatie. Ca orice alt angajament, regula de a nu lua mită niciodată trebuie respectată cu cea mai mare sfințenie în orice împrejurare. În legătură cu o asemenea persoană nu trebuie și nu vor exista niciodată suspiciuni de corupție.

¹⁸ În opinia unor asemenea persoane, acțiunile lor au fost perfect normale și nu pot fi etichetate ca fiind acte de corupție, justificarea constând în negarea caracterului ilegal al acțiunilor lor. În cazurile de corupție la nivel înalt, de regulă, persoanele cercetate consideră că dosarele lor sunt „dosare politice” sau „erori judiciare”, astfel încât din postura de victime acuză magistratii și justiția făcută de aceștia. De multe ori, persoanele cercetate consideră că sunt doar pioni într-un sistem corupt mult mai mare, în care superiorii nu sunt niciodată condamnați.

este cel mai important factor motivator al corupției, în special în cazul persoanelor cu o situație financiară foarte bună, sunt și cazuri când o motivație importantă o reprezintă „câștigul financiar în scop personal și pentru întreținerea familiei”¹⁹; în alte situații, printre motivele comiterii actelor de corupție persoanele cercetate menționează faptul că „nu s-au gândit la posibilitatea de a fi prinse, și nici la alte consecințe negative”, deoarece nu au perceput că fac ceva greșit, întrucât toată lumea face la fel fără niciun fel de consecințe; în cazul comiterii unor acte repetate de corupție, principala motivație a persoanelor corupte este aceea că „odată ce ai comis un act de corupție, nu mai contează cealaltă, rezultatul în cazul prinderii este același”, ceea ce pune în evidență cât de grea este prima decizie infracțională de a comite primul act de corupție, acesta fiind momentul care trebuie prevenit prin activitățile preventive desfășurate în vederea menținerii neatinsă a stării de integritate din organizație.

d. **raționalizările.** Constă în tehnicile verbale ale infractorilor, care sunt utilizate pentru a neutraliza gravitatea și culpabilitatea comportamentului lor corupt; aceste tehnici verbale reprezintă raționamente anterioare comiterii faptelor de corupție, care permit persoanelor corupătoare și corupte să încalce legea sau standardele normative, prin întărirea propriei convingeri că acel comportament este normal și corect, și nici într-un caz nu este un comportament deviant sau criminal²⁰; prin aceleași tehnici de raționalizare, atunci când nu mai pot nega implicarea lor, infractorii au tendința de a încerca să prezinte ca acceptabilă implicarea lor, prin negarea vătămării, negarea victimelor, negarea ilegalității, prin apel la loialități superioare, prin difuziunea sau transferul responsabilității către alții sau către grupuri mai mari²¹.

3. Factorii situaționali ai corupției

Conform figurii nr. 1, principalii **factori situaționali cu rol în săvârșirea actelor de corupție**, ca act individual, care sunt generați și au legătură cu mediul extern al infractorilor, sunt următorii:

a. **normele sociale.** În criminologie, conceptul de norme sociale se referă și la acele reguli nescrise cu privire la atitudinea, comportamentul și modul de acțiune a persoanelor în diferite contexte specifice, în raport cu normele legale²² și cele morale²³. *Normele legale*, în esență, se referă la *normele descriptive* (care indică ce se face și cum se face), la *normele prescriptive* (care recomandă ce ar trebui făcut) și la *normele de interdicție* (care interzic să se

¹⁹ În cazul salariilor mici, studiile pun în evidență că este imposibil ca persoanele cele mai puternice să nu ceară, iar cele mai slabe să nu aștepte ceva în plus, deoarece trăim într-o lume haotică. A se vedea și Studiul privind corupția din România, din 2015: https://drept.unibuc.ro/dyn_doc/anunturi/studiul-experiente-directe-fenomenul-coruptiei-ale-persoanelor-condamnate.pdf

²⁰ A se vedea și: Coleman James W., 1987, Toward an Integrated Theory of White-Collar Crime, American Journal of Sociology.

²¹ Ashfort B.E., V. Anand, 2003, The Normalization of Corruption in Organizations, Research in Organizational Behavior; Coleman James W., 1987, Toward an Integrated Theory of White-Collar Crime, American Journal of Sociology.

²² Când vorbim de normele legale, vorbim de legislație, în care un rol important îl are norma juridică care este o regulă de conduită generală, impersonală și obligatorie, instituită și sancționată de autoritatea publică. Forma normei juridice este specifică dreptului, aceasta fiind: lege, ordonanță simplă sau de urgență, hotărâre de guvern, decret, ordine ale miniștrilor, etc. Aceste reguli de conduită, fiind impersonale, au caracter general fiind obligatorii pentru toți cei cărora li se adresează, inclusiv persoanelor care activează în instituțiile fundamentale specifice puterilor legislative, executive și judecătorești ale statului.

²³ Normele morale, care reprezintă reguli de bună purtare a persoanei în societate și care se bazează pe valorile umane fundamentale, cum ar fi: bine, adevăr, dreptate, integritate, cinste, respect, frumos, etc.

facă ceva anume), cu prevederea unor sancțiuni și pedepse în cazul normelor de interdicție, sau prohibitive, cum se mai numesc acestea. Deși, au caracter general și sunt obligatorii pentru toți cei cărora li se adresează, în mediul lor social, în funcție de mulți alți factori obiectivi și subiectivi, oamenii își formează diferite percepții referitor la aceste norme și la respectarea lor. La fel și în cazul normelor morale. Ca și factor situațional criminogen, cu privire la normele sociale specialiștii apreciază că „*este mai posibil ca oamenii să comită infracțiuni atunci când cei din jurul lor fac acest lucru*”²⁴, iar Tavitz constată că „*persoanele sunt mai susceptibile la corupție când percep că un comportament corupt este aprobat și răspândit printre semenii lor*”, aceasta ținând în special de mentalitate.

b. **condițiile economice.** Având legătură cu nivelul macro al societății, condițiile economice care determină constrângeri personale de tot felul, determinate de salarii mici și de sărăcie, pot fi de natură a da oamenilor impresia că este necesară și justificată corupția pentru supraviețuirea lor și a familiilor lor. În acest context, ca factor situațional, condițiile economice negative pot servi drept raționalizare a corupției și motivație pentru actele de corupție săvârșite.

c. **încrederea în instituțiile statului.** Încrederea în stat și în instituțiile supreme ale acestuia (Parlament, Guvern, Justiție), constituie un factor situațional relevant în ceea ce privește nivelurile temporare ale corupției, evoluția și tendințele acesteia, în timp. Astfel, orice situație de anomie²⁵ și criză instituțională²⁶, cu norme și granițe neclare între ceea ce este acceptabil și ce nu este acceptabil în societate, are ca efect negativ slăbirea autorității instituțiilor statului datorită ineficienței și ineficienței acestora, concomitent cu dezvoltarea tendințelor de creștere abuzivă a puterii publice în scopul satisfacerii unor interese personale sau de grup, precum și tolerarea actelor de corupție, valorile și normele sociale având tendințe și evoluții centrate spre caracteristici negative, cu grave accente criminogene.

d. **costurile și beneficiile.** Acest factor situațional pune în evidență, din punct de vedere criminologic, analiza balanței dintre *avantajele faptelor de corupție*, în sensul beneficiilor obținute din corupție (câștiguri financiare și materiale, tratament preferențial în calitate de consumator, obținerea de privilegii, plăcerea și reducerea frustrării, etc.), și *dezavantajele faptelor de corupție*, în sensul riscurilor asumate în urma comiterii acestor fapte²⁷. Costurile sunt legate, de regulă, de analiza tuturor posibilităților de descoperire a faptelor de corupție comise în anumite situații și împrejurări, precum și de riscurile asociate

²⁴ Dong B., Dulleck U., Torgler B., 2012, Conditional corruption. Journal of Economic Psychology.

²⁵ Anomie înseamnă „fără”, și este sinonimă cu starea de dezorganizare a societății, caracterizată prin lipsa sau imperfecțiunea legilor, cu rol important în influențarea negativă a valorilor și normelor personale, la nivel de individ și de societate.

²⁶ Cauzele crizelor instituționale sunt multiple, dar în ceea ce privește corupția, foarte importante sunt cele care se referă la: - promovarea și expansiunea, cu caracter endemic, permanent, a amatorismului și a incompetenței, până la cele mai înalte niveluri, în cadrul instituțiilor abilitate să exercite controlul pentru aplicarea legilor; - lipsa de hotărâre și de flexibilitate, în a dota structurile de combatere a criminalității și a crimei organizate, cu mijloace și tehnologii moderne, comparativ cu structurile criminale, care utilizează cele mai moderne asemenea mijloace, aflându-se întotdeauna cu mulți pași înaintea autorităților abilitate să le combată; - pasivitatea și toleranța față de încălcările legii, și chiar complicitatea la comiterea de fapte antisociale, a unor persoane cu atribuții de conducere și de control.

²⁷ O analiză cost-beneficiu a corupției presupune că funcționarul va cântări, înainte de a lua mită, care este câștigul său făcând acest lucru, cât de mari sunt riscurile de a fi prins și care sunt consecințele negative pe care le va avea de suportat dacă va fi prins. În mare măsură, o astfel de judecată face și cel care oferă mită: ce efort (financiar, material, etc.) este justificat pentru a obține un bun sau un serviciu.

descoperirii faptei, respectiv ancheta care urmează și durata acesteia, interacțiunea cu organele de anchetă, modul în care poate fi anchetat (în stare de reținere și arest preventiv), finalizarea judecății cu condamnare și executare, durata condamnării, etc. Conform teoriei alegerii raționale, luarea deciziei de a comite fapte de corupție este rezultat al analizării și cântării costurilor și beneficiilor. Astfel, în funcție de oportunitățile ivite, dimensiunile relative percepute asupra costurilor și beneficiilor poate influența motivația și decizia în direcția săvârșirii de infracțiuni de corupție sau în direcție contrară. În același timp, costurile efective sub forma consecințelor de a fi prins, arestat și condamnat cu închisoare, cât și a consecințelor anticipate asupra viitorului vieții personale și profesionale (suferințe psihice proprii, suferințe aduse familiei și copiilor, pierderea serviciului, etc., care pot cântări mult în balanța costurilor și beneficiilor) în urma descoperirii faptelor de către autorități, ar trebui să aibă un impact negativ în ceea ce privește intenția de a comite infracțiuni de corupție în viitor. Un rol important în luarea deciziei anticorupție îl are *rezistența la tentații*. O asemenea decizie are caracter permanent și se bazează pe principii de viață și muncă solide, în care oamenii, indiferent de oportunități, de costuri și beneficii, spun NU clar corupției, în orice situație. Astfel, trebuie precizat că persoanele cu un sistem puternic de valori și norme personale, care dau dovadă de integritate și respectă necondiționat prevederile legii și ale standardelor, sunt persoane care rezistă la orice fel de tentații, astfel încât nu mai fac analize ale balanței cost/beneficiu, refuzând, fără a sta pe gânduri, implicarea în acte și fapte de corupție. În legătură cu costurile corupției, Klitgaard afirmă că și cel care este responsabil de combaterea corupției va face un calcul de natură economică pentru a stabili: „care este nivelul de pericolozitate a încălcărilor legii pe care vrea să le combată, care sunt resursele care trebuie alocate, dacă sunt posibile efecte negative și dacă nu pot fi identificate mijloace alternative. Uneori (menționează Klitgaard) poate fi mai potrivit să elimini elementele care favorizează corupția, decât să aplici pedepse”²⁸.

e. *oportunitățile*. Oportunitățile²⁹, din punct de vedere criminologic, constă în existența și tendințele evoluției unor condiții situaționale specifice, reprezentate de prilejuri favorabile care influențează atitudinea și comportamentul persoanelor în direcția săvârșirii faptelor de corupție. În funcție de oportunitățile existente la un moment dat, comportamentul corupt este mai mult sau mai puțin atractiv. Principalele oportunități în ceea ce privește comiterea actelor de corupție sunt reprezentate de: 1. necesitatea percepută de oameni pentru respectarea regulilor privind integritatea sau, după caz, 2. posibilitatea de a încălca regulile referitoare la integritate, având în vedere costurile și beneficiile încălcării. La modul practic, oportunitățile au legătură cu locul de muncă sau cu viața profesională a persoanei mituite, astfel că principala posibilitate de apariție a acestora este legată de o întrebare simplă și pur românească a mituitorului, care este auzită tot timpul vieții „*nu știi pe cineva care poate să... ?*”³⁰, iar de aici până la implicarea reciprocă a celor două persoane în acte de corupție nu mai este decât foarte puțin.

²⁸ Klitgaard R., 1988, Controlling Corruption, Berkely: University of California Press.

²⁹ Oportunitățile de corupție se referă la ocaziile pe care infractorii le apreciază ca fiind favorabile trecerii la act prin comiterea faptelor respective, în condițiile valorilor și normelor sociale cu care se asociază.

³⁰ Prin această întrebare, care reprezintă o căutare și identificare de „*pile, cunoștințe și relații*” în vederea rezolvării unei probleme de către potențialul mituitor, este inițiat și procesul de săvârșire a infracțiunii de dare și luare de mită.

Factorii individuali și situaționali cu înclinație și riscuri spre corupție, conduc la producerea multiplelor acte de corupție, mai mari sau mai mici, acestea având ca principale efecte negative polarizarea continuă a societății în bogați și săraci, creșterea criminalității și lipsa de încredere în toate instituțiile statului, inclusiv în cele fundamentale. De asemenea, printre principalele consecințe ale corupției favorizate de factorii menționați sunt puse în evidență scăderea prestigiului legii, scăderea calității serviciilor publice, demoralizarea cetățenilor cinstiți, etc., care pot conduce, în același timp, la producerea unor impresionante crize, de la cele politice, până la cele identitare, ceea ce face parte din specificul actual al României.

Concluzii

Din datele expuse mai sus rezultă că, în România, cauzele corupției sunt extrem de complexe, începând cu lipsa voinței politice, până la menținerea unor mentalități individuale și colective tradiționale și învechite.

Mai grav este faptul că, în România, datorită corupției endemice, se dezvoltă o adevărată cultură a impunității³¹ și nepăsării, care determină ca sistemul judiciar să nu fie suficient de eficace și eficient, pentru identificarea, cercetarea și tragerea la răspundere penală a persoanelor cu funcții în stat, vinovate de comiterea unor infracțiuni cu consecințe grave care afectează dezvoltarea echilibrată, din punct de vedere economic și social a țării.

Un rol însemnat în corupția din România îl au factorii individuali și situaționali, care sunt favorabili atitudinilor și comportamentelor coruptibile, iar cunoașterea acestora, la nivel macro, micro și instituțional, considerăm că poate fi de natură a identifica și elimina din timp orice element care poate favoriza corupția, astfel încât pe primul loc să fie activitățile de natură preventivă și nu cele specifice combaterii infracționalității prin pedepse penale.

Ținând cont de cele prezentate, în opinia noastră, activitățile de natură preventivă sunt în măsură să asigure sustenabilitate și durabilitate în reducerea și limitarea corupției din România, cu condiția ca acestea să aibă la bază și exemplul personal al unor adevărați „lideri vocaționali”, astfel încât imitarea modelelor pozitive de comportament să se generalizeze și să fie în beneficiul național, al întregii societăți românești.

Referințe bibliografice

1. H. Benaissa, „Corruption and the Socio-Cultural Context” (Corupția și contextul socio-cultural), A cincea conferință internațională anticorupție, Amsterdam, 1992.
2. Caiden G.E., Caiden N., „Administrative Corruption”, în Richter, W.L., Burke, F. și Doig, W.J., Combating Corruption, Encouraging Ethics, Washington: ASPA Publications, 1999.
3. Coleman James W., Toward an Integrated Theory of White-Collar Crime, American Journal of Sociology, 1987.
4. D. Ioan, D. Banciu, S.M. Rădulescu, Corupția în România. Actualitate și percepție socială, Editura Lumina Lex, București, 2005.
5. Klitgaard R., Controlling Corruption, Berkely: University of California Press, 1988.

³¹ Cultura impunității este un tip de cultură specific, generator de criminalitate, prin care autorii de infracțiuni sunt încurajați în desfășurarea de activități infracționale ca urmare a instalării unei stări de nepăsare în cadrul societății, în general, și a instituțiilor de autoritate, în special. În cazul nostru, prin dezvoltarea culturii impunității, a stării de nepăsare indusă de unii politicieni și de unele mass-media, este încurajată corupția.

6. Niță Nelu, Corupția endemică-cauză principală a subminării democrației din România, articol publicat în volumul „Marea criminalitate în contextul globalizării”, volum editat de Editura Universul Juridic, București, 2012.
7. T. Sellin, “Culture, Conflict, and Crime”, în RDPC (belge), nr. 9/1960, citat de Valerian Cioclei, Manual de criminologie, Curs universitar, Ediția a II-a, Editura All Beck, București, 2003.
8. Gabriel Tarde, 1988, Penal Philosophy, Pantheon, New York.
9. Warren, M.E., „What Does Corruption Means in a Democracy?”, 2004, American Journal of Political Science, vol. 48, nr. 2.
10. https://drept.unibuc.ro/dyn_doc/anunturi/studiul-experiente-directe-fenomenul-coruptiei-ale-persoanelor-condamnate.pdf

ASISTENȚA FINANCIARĂ EXTERNĂ: O REVIZUIRE A LUCRĂRILOR AUTORILOR STRĂINI

Vladimir STERPU, dr., lect. univ.
Universitatea de Stat din Moldova
E-mail: vladimir.sterpu@gmail.com

Tatiana SPĂȚARU, dr. hab., conf. univ.
Universitatea de Stat din Moldova
E-mail: spatarutatiana66@gmail.com

Abstract

The main objective of the work is to present the bibliographic reference of studies on external financial assistance. In order to achieve this objective, empirical studies were reviewed, which are grouped according to the issue addressed. The applied research methods are induction and deduction, analysis and synthesis. The authors' contribution resides in the creation of the bibliographic reference and the identification of trends in the study of external financial assistance. The formulated conclusions show both the effectiveness of external financial aid and the problems faced by donor and recipient states.

Keywords: external financial assistance, review, foreign authors.

Introducere

Asistența financiară externă își face apariția după Războiul Doi Mondial, ca rezultat al necesității cooperării interstatale și extinderii relațiilor economice internaționale. Odată cu dezvoltarea integrării internaționale crește rolul factorilor exogeni în dezvoltarea socio-economică a multor state. Printre acești factori exogeni se enumeră și asistența financiară externă, care este un important instrument pentru creșterea ratei de integrare a statelor în economia mondială. Resursele financiare externe ajută economiile naționale de a-și depăși contradicțiile interne dintre cererea crescândă pentru investiții și lipsa acestora în interiorul țării. Motivele pentru alocarea asistenței financiare externe s-au diversificat în timp. Acestea includ asistarea nevoilor umanitare, ajutorarea țărilor în curs de dezvoltare de a-și asigura dezvoltarea și reduce sărăcia, extinderea unor obiective strategice, iar mai recent sunt asistarea situațiilor de conflict, promovarea drepturilor omului și libertății de exprimare.

Studiul elaborat își propune drept scop revizuirea unor lucrări ale autorilor străini privind asistența financiară externă. Aplicarea inducției și deducției, analizei și sintezei oferă posibilitatea înțelegerii problemei de cercetare și identificării nivelului de studiere a acesteia la nivel internațional.

Rezultate obținute și discuții

La tema abordată una dintre publicațiile mai timpurii este realizată de autorul Mosley P. *The Political Economy of Foreign Aid: A Model of the Market for a Public Good* [1]. Analizând economia politică a ajutorului extern din perspectiva unui model de piață pentru bunăstarea publică, studiul polarizează pe două dimensiuni răspunsurile la întrebarea: Ce determină tipul și cantitatea ajutorului extern acordat de țările donatoare? Unul dintre ele

oferă un tratament teoretic bazat pe teoria bunurilor publice care nu este în concordanță cu datele disponibile, iar celălalt oferă corelații empirice fără nicio teorie explicativă. Primul model, Pincus, Olson și Zeckhauser, tratează ajutorul, ca și apărarea, ca pe un „bun public internațional”. Țările mici, după această abordare, sunt libere, cheltuind ele însele relativ puțin în timp ce obțin beneficii din cheltuielile țărilor mai mari. Al doilea model, Hoadley și Beenstock, descoperă corelații între raportul ajutorului unei țări față de PNB și anumite variabile independente despre care se poate aștepta să o influențeze (de exemplu, PNB-ul țării respective, dependența acesteia privind comerțul exterior, poziția guvernului său în spectrul ideologic și starea economiei interne). Cu toate acestea, aceste constatări nu se încadrează în niciun cadru teoretic, astfel încât este dificil să se stabilească ce anume este adevărat. Autorul lucrării tratează ajutorul extern ca pe un bun public pentru care există o piață, deși una extrem de imperfectă, deoarece consumatorii – contribuabilii din țările donatoare – sunt ignoranți în privința naturii acesteia, nemaivorbind de prețul mărfii pe care o cumpără. Din această perspectivă, factorii din partea cererii (adică răspunsul contribuabililor la programul de ajutor al țării lor) vor ajuta la determinarea cantității de ajutor plătit, precum și factorii din partea ofertei, cum ar fi dorința guvernului donator de a obține beneficiile strategice sau comerciale din ajutor [1].

Whu Foreign Economic Assistance? este titlul articolului autorului Vernon W. Ruttan [2]. Se reiterează că există un acord general în literatura economică, că resursele curg între țări ca răspuns la piața stimulentei care sporesc eficiența economică globală și bunăstarea atât în țările bogate, cât și sărace. S-a susținut, de asemenea, că în pofida prezenței imperfecțiunilor pieței de capital, transferul resurselor de la guvernele țărilor dezvoltate către guvernele țărilor în curs de dezvoltare, poate determina îmbunătățirea bunăstării atât în țările dezvoltate, cât și în cele în curs de dezvoltare. Două argumente au fost, de obicei, utilizate în sprijinul transferurilor care includ o componentă de finanțare. Un set de argumente se bazează pe interesul economic și strategic în sine al țării donatoare. Un al doilea set de argumente se bazează pe responsabilitatea etică sau morală a rezidenților țărilor înstărite către rezidenții țărilor sărace. Ambele seturi de argumente au făcut obiectul unei provocări continue în discuțiile științifice privind asistența economică străină [2].

Concluzia formulată rezidă în slăbiciunea argumentului de interes în sine pentru asistență străină. Argumentele individuale (sau de grup), când sunt examinate cu atenție, adesea se dovedesc a reprezenta o agendă ascunsă pentru transferuri interne de resurse mai degrabă decât internaționale. Responsabilitatea etică, de asemenea, oferă o bază pentru judecățile făcute despre gradul de inegalitate în asistența economică străină. Autorul consideră că începând din anii '50 (sec. XX-lea), înțelegerea despre procesul de dezvoltare a făcut progrese majore. Dar niciodată nu pot fi cunoscute pe deplin consecințele oricărei activități de asistență sau intervenție în sisteme sociale complexe și interdependente. Limitarea cunoștințelor despre cum să acorzi și să folosești ajutorul pentru a contribui cel mai efectiv la dezvoltare impune obligațiunea de a evalua consecințele asistenței strategice pentru a avansa capacitatea de a înțelege rolul asistenței externe în procesul de dezvoltare [2].

În contextul discuțiilor despre ajutorul străin se înscrie contribuția autorului Graham C., care în articolul *Foreign Aid* [3], analizează o perioadă în care întregul buget pentru afaceri externe este supus atacurilor, inclusiv importanța abordării eficienței ajutorul extern. Asistența oficială pentru dezvoltare, sau AOD, așa cum se numește componenta de asistență

externă a bugetului pentru afaceri externe, reprezintă aproximativ jumătate din acest buget și este probabil partea despre care publicul este cel mai sceptic. Statele Unite, cândva lider mondial în ajutoare globale, se afla (la momentul editării lucrării, 1997) după Japonia, Germania și Franța privind sumele absolute. În ceea ce privește procentul din PIB, cu 0,1% din PIB-ul american alocat pentru AOD, Statele Unite ale Americii se aflau mult sub pragul tuturor donatorilor națiunilor industrializate. Acest lucru pune în pericol în mod clar conducerea SUA nu numai în instituțiile financiare internaționale, cum ar fi Banca Mondială, dar și în dezbaterile ajutorului în general. Washingtonul este din ce în ce mai văzut ca nedorit să-și plătească cotizațiile globale.

Au existat multe dezbateri despre eficiența ajutorului. Unul dintre motivele pentru dezbaterile extinse asupra ajutorului este că atât de multe obiective diverse determină alocarea acestuia, încât este greu de evaluat cât de eficient este acesta. Deși creșterea economică nu este în mod evident unicul obiectiv al asistenței externe, este unul dintre puținele domenii în care dovezile empirice permit evaluarea. Creșterea este, de asemenea, importantă, deoarece fără creștere este dificil, dacă nu imposibil, să se realizeze toate celelalte obiective – securitate, drepturile omului, democrație – atribuite ajutorului. Dezbaterile a fost intensificate de o serie de studii care au descoperit o relație negativă între fluxurile condiționate de ajutor și creșterea economică, în special în țările cu venituri mici din Africa.

Aceleași studiu, totuși, constată, că orientarea mai largă a politicii pe care ajutorul urmărește să-l promoveze (politici economice deschise, favorabile pieței, cu un management macroeconomic prudent), produce rezultate puternice în țările din întreaga lume. Iar experiența multor țări asiatice și a multor țări din America Latină confirmă că politicile adecvate dau rezultate bune. Aceste constatări ridică trei întrebări despre fluxurile de ajutor. În primul rând, ajutorul este ineficient sau statele slabe din punct de vedere economic s-ar fi descurcat mult mai rău fără ajutor? În al doilea rând, cât de eficientă este condiționalitatea în forma sa, cum este alocat ajutorul și cum funcționează? Și în al treilea rând, care este relația cauzală? Politicile produc creștere sau condițiile economice inițiale mai bune facilitează implementarea unor politici mai bune? [3].

Dacă în literatura științifică din deceniile '80-'90 (sec. XX-lea) s-a depus efortul de a înțelege și teoretiza fenomenul ajutorului extern, deja noul secol vine cu explicații asupra funcționalității, responsabilității și eficacității. Riddell R.C. în *Does Foreign Aid Work?* [4] lansează discuția despre creșterea numărului donatorilor de ajutor și sumelor totale ale ajutorului acordat, afirmând că ajutorul devine o „afacere” de mai multe miliarde de dolari. Începutul anilor 1990 a fost martor la o scădere bruscă a volumului ajutorului, iar discursul însoțitor a ridicat semne de întrebare cu privire la supraviețuirea ajutorului în epoca post-Război Rece. Cu toate acestea, așa cum s-a întâmplat în perioadele anterioare de recesiune, nu a existat doar o revigorare a ajutorului, primul deceniu al secolului XX-lea rămâne pe cale de a fi perioada celei mai rapide expansiuni a ajutorului cunoscut vreodată, în ciuda unei scurte scăderi în 2006 și 2007. Autorul afirmă că, sistemul de ajutor internațional este o parte recunoscută a sistemului global de relații internaționale, angajând sute de mii de oameni. Este percepută ca având un rol crucial în eforturile comunității internaționale de a atinge Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului (ODM) față de care toate statele membre ale ONU rămân angajate. În ciuda acestor evoluții, în cea mai mare parte a istoriei sale, ajutorul extern a întâmpinat opoziție, iar binefacerea asumată - în special pentru cei care îl primesc - a fost

contestată. Criticile viguroase la adresa presupuselor beneficii ale ajutorului au venit din partea celor de la extremele „stângii” și „dreptei” politice, de la care critica a fost condusă mai puțin de percepțiile și analizele eșecurilor imediate ale ajutorului și bazate mai mult pe convingerea că acesta a atins într-adevăr un nivel mai larg precum și obiective pe termen lung. Aceste obiective au fost principalul obiect al criticii. Pentru „stânga” politică, ajutorul a fost criticat deoarece a fost perceput ca un instrument (de succes) în extinderea forțelor pieței în lumea în curs de dezvoltare, o armă eficientă în promovarea obiectivelor și relațiilor imperialiste. Pentru „dreapta” politică, ajutorul pentru dezvoltare a fost criticat pentru că a fost evaluat ca împiedicând (cu succes) dezvoltarea și extinderea mai rapidă a piețelor și a forțelor pieței și pentru că făcea parte dintr-un sistem care încuraja statul să intervină direct în dezvoltare, un proces perceput ca provocând rate de creștere și dezvoltare mai lentă decât se presupune că ar fi fost fără ajutor și strategii intervenționiste. Din aceste perspective, problema cu ajutorul nu consta în faptul că nu a funcționat - ci tocmai că a funcționat [4].

În consecutivitatea logică a studierii problemei evidențiem studiul realizat de autorii Qayyum U. și Haider A. *Foreign Aid, External Debt and Economic Growth Nexus in Low-Income Countries: The Role of Institutional Quality* [5]. Studiul analizează capitalul străin și calitatea instituțională, care joacă simultan un rol important în procesul de dezvoltare a țărilor cu venituri mici. În mare parte, țările în curs de dezvoltare nu au ajuns la fondurile necesare pentru a stimula creșterea economică. Odată cu această constrângere, acestea se confruntă cu o scădere a calității guvernării. Veniturile câștigate scăzute și cheltuielile guvernamentale mari sporesc dependența de capitalul străin, mai ales sub formă de ajutor extern și datorie externă. Doar disponibilitatea fondurilor străine nu este suficientă pentru a stimula creșterea economică, este nevoie de o bună guvernare alături de o mai bună calitate a instituțiilor care să acționeze ca un catalizator și să îmbunătățească eficiența capitalului. Buna guvernare stabilește reguli imparțiale, previzibile și aplicate în mod consecvent sub formă de instituții și, prin urmare, cruciale pentru creșterea susținută. Acele țări care au instituții bune prezintă rate de creștere pozitive ori de câte ori stocul de capital crește, dar în țările cu instituții proaste, creșterea investițiilor de capital poate duce la rate de creștere negative și a altor activități neproductive. În acest context, se susține că instituțiile, precum și ideologia modelează performanța economică. Luând în considerare tehnologia utilizată, instituțiile afectează performanța economică prin determinarea costului de tranzacție și de producție. Regulile formale, constrângerile informale și caracteristicile aplicării acestora formează împreună instituțiile. Instituțiile afectează performanța economică, iar diferența de performanță a economiilor este influențată practic de modul în care evoluează instituțiile. Autorul citat susține că teoria economică neoclasică este de puțin ajutor în investigarea surselor de sub performanța economică, deoarece instituțiile sunt înțelese de la sine în baza modelelor lui Agénor și Montiel. Piețele factorilor și ale produselor funcționează eficient în prezența unor instituții politice și economice bune care asigură costuri reduse de tranzacție și angajament credibil. Cu toate acestea, faptele empirice ale țărilor în curs de dezvoltare arată o corelație pozitivă între creșterea economică per capita și calitatea instituțiilor în materie de bună guvernare [5].

Referențialul bibliografic realizat relevă aplicarea studiilor de caz în elucidarea impactului ajutorului financiar extern asupra unor regiuni extinse. În contextul lucrării autorilor Gounder R. și Sen K. *What Motivates Foreign Aid: A Case Study of Australia's Aid*

to Indonesia [6] ajutorul extern are un rol important de a permite țărilor cu venituri mici să realizeze un proces de dezvoltare economică autosusținut. Reducerea sărăciei constituie un obiectiv important al ajutorului. Echilibrul motivațiilor între nevoile țărilor beneficiare și interesele țărilor donatoare a devenit însă principiul de bază al alocării ajutorului. Această lucrare oferă un studiu de caz folosind date despre ceea ce motivează ajutorul Australiei către Indonezia. Fiind aplicată metodologia econometrică sunt analizate serii de date și variabile care justifică modelele de ajutor extern pentru perioada de timp 1970/71-1995/96.

În esență, dezbateră în cadrul dezvoltării economice privind rolul ajutorului acordat țărilor în curs de dezvoltare a ajuns la concluzia că ajutorul economic nu este singurul mecanism prin care țările dezvoltate pot acorda ajutor: comerțul internațional liber și deschis poate activa și favoriza dezvoltarea economică. Declarațiile din țările donatoare indică, în general, mai multe obiective. Țările donatoare acordă ajutor extern unor țări și altora nu. În plus, aceste modele se schimbă în timp. Care sunt motivațiile țărilor donatoare în acordarea unui astfel de ajutor? De exemplu, în contextul Australiei, Bill Hayden (al 21-a Guvernator General al Australiei) a susținut că Australia are trei obiective, primul fiind „promovarea progresului economic și social în țările în curs de dezvoltare și al doilea, și al treilea, fiind interesele politico-strategice și, respectiv, comerciale”. În mod similar, declarațiile oficiale ale guvernului Statelor Unite (SUA) sugerează, pe de o parte, că ajutorul este conceput pentru a oferi „ajutor umanitar” și pentru a promova „dezvoltarea economică și socială pe termen lung a persoanelor cu venituri mici” [6].

Lucrarea autorului Subrahmanian K. K. *Role of Foreign Aid and Investment*, scrisă la începutul anilor '70 (sec. XX-lea), identifică câteva trăsături importante ale relațiilor economice dintre India și țările dezvoltate, care decurg din ajutorul și investițiile străine și evaluează reperatele experienței indiene asupra temei mai generale a rolului capitalului străin în dezvoltarea economică a națiunilor „libere” din lumea a treia [7].

India este una dintre cele mai importante națiuni din lumea în curs de dezvoltare, care a primit asistență externă masivă. Spre deosebire de alți beneficiari mici de ajutor, ea este plasată într-o poziție favorabilă pentru a negocia condițiile și modelele de ajutor și, de fapt, a reușit să atragă asistență externă, în general, în cadrul sistemului strict de planificare, pentru a ajuta în atingerea propriilor priorități și scopuri determinate fără a se implica în alianțe militare sau a-i afecta suveranitatea. Cu toate acestea, faptul că India a trebuit să se confrunte cu multe vicisitudini și să facă ajustări dureroase în politicile sale reflectă realitățile mai dure ale relațiilor economice dintre partenerii „inegali” din joc. Experiența indiană pare, așadar, relevantă pentru evaluarea globală a rolului capitalului străin în dezvoltarea economică a țărilor în curs de dezvoltare. Lucrarea evidențiază principalele caracteristici asociate cu ajutorul și investițiile străine oferite de țările dezvoltate de când India și-a atins independența față de stăpânirea străină și urmărește semnificația acestora pentru țările dezvoltate în completarea inelului de dependență față de ele în vederea consolidării stabilității lor economice și deținerea și dominația în afacerile economice interne din India într-o manieră mai nouă și mai subtilă, dar efectiv imperialistă. Evident, capitalul străin nu a fost examinat exclusiv în ceea ce privește impactul său asupra dezvoltării economice indiene, ci în primul rând în contextul relațiilor economice internaționale. Tema implicită în lucrare este că programul de cooperare internațională pentru dezvoltarea lumii a treia este administrat și controlat pentru a contribui mai mult la interesele țărilor dezvoltate decât la dezvoltarea

națiunilor sărace și, prin urmare, dependența excesivă de capitalul străin este de natură să facă națiunile „libere” din lumea a treia dependente din punct de vedere economic de țările bogate și puternice și subordonate politic față de acestea [7].

Un alt studiu de caz, care supune testării impactul ajutorului extern este realizat de Uneze E. *Testing The Impact Of Foreign Aid On Domestic Private Investment In West Africa* [8]. Bazându-se pe literatura vastă privind alocarea ajutorului, această lucrare examinează dacă ajutorul extern are vreun impact asupra investițiilor private din Africa de Vest, controlând alți factori determinanți ai investițiilor private. În consecință, studiul investighează dacă ajutorul multilateral și ajutorul bilateral afectează diferit investițiile private. Într-o analiză conexă, se examinează impactul incertitudinii ajutorului asupra investițiilor private. Rezultatele arată că ajutorul multilateral afectează investițiile private în mod pozitiv, dar nu și cel bilateral, iar incertitudinea ajutorului, definită de coeficientul de variație, are un impact negativ asupra investițiilor private și, prin urmare, reduce impactul ajutorului asupra investițiilor private interne. De când George Marshall, în 1947, a vorbit despre ceea ce este cunoscut astăzi ca Planul Marshall, a apărut o literatură vastă și neconcludentă, care examinează impactul asupra investițiilor și creșterii ajutorului extern. Autorul citat identifică că unele studii constată că investiția este cel mai important canal prin care ajutorul afectează pozitiv creșterea economică. Aceasta se bazează pe ideea că ajutorul este destinat finanțării investițiilor ca bază pentru creșterea economică. Dar această lucrare, totuși, evidențiază investițiile private, deoarece acestea sunt mai direct legate de creșterea economică din țările în curs de dezvoltare decât de investițiile din sectorul public [8].

Concluzii

Problema asistenței financiare externe este una actuală și se regăsește în literatura științifică internațională. Referențialul bibliografic denotă dificultatea abordării problemei studiate. Mecanismul de coordonare și management al asistenței financiare a cunoscut un progres important, deși continuă să fie deficient în practicile moderne de aplicare.

Statele din emisfera sudică au beneficiat de volume considerabile de asistență financiară externă pentru dezvoltare, însă eficiența utilizării acesteia determină discuții și condiționează necesitatea identificării metodologiilor de măsurare a impactului asupra dezvoltării indicatorilor socio-economici ai statelor recipiente.

Referențialul bibliografic realizat servește drept suport pentru explicarea tendințelor longitudinale și transversale în asistența financiară externă, inclusiv pentru utilizarea experiențelor de cercetare în ulterioarele analize privind impactul asistenței financiare externe.

Referințe

1. MOSLEY, P. The Political Economy of Foreign Aid: A Model of the Market for a Public Good. [Economia politică a ajutorului extern: un model de piață pentru bunăstarea publică] În: *Economic Development and Cultural Change* Vol. 33, No. 2, Chicago: The University of Chicago Press, 1985, pp. 373-393. ISSN: 0013-0079.
2. RUTTAN, Vernon W. Why Foreign Economic Assistance? [De ce asistență economică străină?] *AgEcon Search. Bulletin* nr 87-2, February, 1987. 34 p. Disponibil: <https://ageconsearch.umn.edu/record/7481?ln=en>.

3. GRAHAM, C. Foreign Aid. [Ajutorul străin] În: The Brookings Review, Vol. 15, No. 2, Brookings Institution Press, 1997, pp. 19-20. ISSN: 0745-1253.
4. RIDDELL, R.C. Does Foreign Aid Work? [Ajutorul extern funcționează?] În: Doing Good or Doing Better: Development Policies in a Globalising World. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2009, pp. 47-80. ISBN-978-0199544462.
5. QAYYUM, U., HAIDER, A. Foreign Aid, External Debt and Economic Growth Nexus in Low-Income Countries: The Role of Institutional Quality. [Ajutorul extern, datoria externă și legătura de creștere economică în țările cu venituri mici: rolul calității instituționale.] În: The Pakistan Development Review, Vol. 51, No. 4. Islamabad: Pakistan Institute of Development Economics, 2012, pp. 97-115. ISSN: 0030-9729.
6. GOUNDER, R., SEN, K. What Motivates Foreign Aid: A Case Study of Australia's Aid to Indonesia. [Ce motivează ajutorul extern? Un studiu de caz al ajutorului Australiei pentru Indonezia] În: The Journal of Developing Areas, Vol. 33, No. 3, March 1999. Tennessee: College of Business, pp. 379-394. ISSN: 0022-037X.
7. SUBRAHMANIAN K. K. *Role of Foreign Aid and Investment*. [Rolul ajutorului și investițiilor străine.] În: Social Scientist Vol. 1, No. 6, New Delhi, 1973, pp. 3-29. ISSN: 0970-0293.
8. UNEZE, E. Testing the Impact of Foreign Aid on Domestic Private Investment in West Africa. [Testarea impactului ajutorului extern asupra investițiilor private interne în Africa de Vest. În: African Review of Money Finance and Banking, Centre for Socio-economic Dynamics and Cooperation of the University of Bergamo, Bergamo, 2010, pp. 59-84. ISSN: 11243163.

ANALIZA VÂNZĂRILOR AUTOMOBILELOR NOI PE PIAȚA DE CONSUM DIN RM ȘI EVOLUȚIA ACESTEIA PENTRU ANII 2020-2022

Mihail CERNAVCA, dr., conf. univ.
Academia de Studii Economice din Moldova
E-mail: cernavca.mihail@ase.md

Svetlana FEDORCIUCOVA, dr., conf.univ.
Academia de Studii Economice din Moldova
E-mail: fedorciucova.svetlana@ase.md

Actualitatea temei. Vânzările de autoturisme într-o țară indică nivelul de bunăstare a populației. Piața auto din Republica Moldova a devenit o nișă profitabilă de afaceri, cât pentru dealerii oficiali ai automobilelor noi, atât și pentru persoanele fizice care importă din alte țări automobilele pentru a le revinde cu profit pe teritoriul țării, astfel creându-se mai multe afaceri neînregistrate.

Scopul lucrării este de a prezenta evoluția vânzărilor de automobile noi comercializate pe piața de consum a Republicii Moldova.

Obiectivele lucrării sunt următoarele: analiza vânzărilor anuale ale automobilelor noi în dinamică pentru anii 2020-2022; calcularea cotei de piață a companiei DAAC-Hermes în vânzarea automobilelor noi pentru anii 2020-2022; reprezentarea pe branduri ale automobilelor noi vândute pentru anii 2020-2022.

Piața auto din Moldova pare să fie una specifică, aparent chiar independentă față de ce se întâmplă la vecini. Pe alocuri, mergem contrar tendințelor din regiune, iar acest fapt a fost confirmat din plin în ultimii ani. Într-o perioadă incertă, dictată de pandemie, războiul de la vecini, moldovenii au cumpărat la greu mașini. În anul 2021 importurile au crescut cu aproape 40 %, față de 2020, și au depășit puțin cifra anuală de 45500 de unități. Aproape 39 mii din ele sunt rulate, iar 6818 sunt automobile noi. În 2022, piața autoturismelor din Uniunea Europeană s-a contractat cu 4,6%, iar la noi și a păstrat trendul pozitiv, și a crescut în comparație cu 2021, cu 14,0% (vezi tab. 1).

În ceea ce privește constructorii de automobile, cele mai multe autoturisme noi înmatriculate în toată Europa sunt reprezentate de:

- Grupul VW cu 2.789.888 unități, în scădere cu 5,7 %;
- Grupul Stelantis cu 2.052.543 unități, în scădere cu 13,7 %;
- Grupul Renault cu 1.061.560 unități, în scădere cu 2,9% (din care Dacia: 475.511 unități, în creștere cu 15,8 % față de 2021).

Autoturismele de marca Ford au fost înmatriculate în 2022 în număr de 516.614 unități noi, în scădere cu 0,3 % față de anul precedent.

Analiza vânzărilor automobilelor noi pe segmente (vezi tab.1) ne demonstrează că moldovenii dau prioritate segmentului J (SUV), care are cea mai mare pondere în vânzări - 72,4 %.

Tabelul 1. Analiza vânzărilor automobilelor noi pe segmente

Segmentul auto	2020	2021	2022	Pondere în 2022	În comparație cu 2021	În comparație cu 2020
Total vânzări auto noi	5212	6818	7770	100,0%	14,0%	49,1%
A (supermini)	4	3	5	0,1%	66,7%	25,0%
B (mini)	816	927	763	9,8%	-17,7%	-6,5%
C (small)	441	426	352	4,5%	-17,4%	-20,2%
D (middle)	197	227	275	3,5%	21,1%	39,6%
D (middle) Premium	23	37	50	0,6%	35,1%	117,4%
E (business)	65	81	51	0,7%	-37,0%	-21,5%
F (superior)	33	46	36	0,5%	-21,7%	9,1%
J (SUV) Subcompact	427	737	1029	13,2%	39,6%	141,0%
J (SUV) Compact	1191	1894	2193	28,2%	15,8%	84,15%
J (SUV) Compact- Midsize	807	1143	1281	16,5%	12,1%	58,7%
J (SUV) Premium Subcompact	89	88	69	0,9%	-21,6%	-22,5%
J (SUV) Premium Compact	174	171	239	3,1%	39,8%	37,4%
J (SUV) Premium Midsize	361	371	501	6,4%	35,0%	38,8%
J (SUV) Fullsize	0	1	4	0,1%	300,0%	
J (SUV) Premium Fullsize	68	66	132	1,7%	100,0%	94,1%
J (SUV) Luxury Off-Road	87	113	179	2,3%	58,4%	105,7%
MPV (minivan)	136	143	207	2,7%	44,8%	52,2%
S (sport, coupe, cabrio)	25	22	28	0,4%	27,3%	12,0%
Pick-Up	90	101	138	1,8%	36,6%	53,3%
LCV (light cargo veh.)	68	115	128	1,6%	11,3%	88,2%
CV (cargo veh., max weight =<5t.)	94	101	104	1,3%	3,0%	10,6%
Minibus (10-17 seats)	16	5	6	0,1%	20,0%	-62,5%

Analiza datelor ne dă posibilitatea să constatăm că în 2022 au fost comercializate 7770 unități de autoturisme noi, dintre care 5627 unități sunt din segmentul J (SUV), i-ar din acestea 1124 unități – J (SUV) Premium. În comparație cu anii 2020 și 2021 acest segment a avut cele mai mari creșteri de vânzări. Segmentul B(mini) cu 9,8 %, ceea ce constituie 763 de autoturisme noi comercializate în 2022 ocupă locul doi. Segmentele C (small) și D (middle) ocupă locul 3 și 4 cu 4,5 % și 3,5 corespunzător.

Un interes aparte prezintă analiza vânzărilor pe mărci (vezi tab.2). Din datele prezentate putem observa că în perioada analizată (2020 - 2022) volumul vânzărilor automobilelor noi a fost permanent în creștere. Din volumul total de vânzări a automobilelor noi în perioada analizată (2020 - 2022) cea mai mare pondere o are DAAC Hermes. În anul 2022 DAAC Hermes a comercializat 3783 de automobile noi din volumul total de vânzări, ceea ce constituie 48,7 %.

Tabelul 2. Analiza vânzărilor pe mărci

MARCA	2020	2021	2022	Ponderea în 2022	În comparație cu 2021	În comparație cu 2020
Total vânzări auto noi	5204	6812	7770	100%	14,1%	49,3%
DAAC Hermes	2659	3000	3783	48,7%	26,1%	42,3%
TOYOTA	706	1123	1135	14,6%	1,1%	60,8%
DACIA	887	991	1120	14,4%	13,0%	26,3%
SKODA	704	654	971	12,5%	48,5%	37,9%
KIA	394	686	573	7,4%	-16,5%	45,4%
SUZUKI	209	382	458	5,9%	19,9%	119,1%
RENAULT	223	304	439	5,6%	44,4%	96,9%
HYUNDAI	293	420	296	3,8%	-29,5%	1,0%
BMW	179	215	295	3,8%	37,2%	64,8%
MERCEDES	265	228	283	3,6%	24,1%	6,8%
FORD	224	163	271	3,5%	66,3%	21,0%
HAVAL	80	191	230	3,0%	20,4%	187,5%
PEUGEOT	95	136	209	2,7%	53,7%	120,0%
VOLVO	128	174	162	2,1%	-6,9%	26,6%
GEELY	0	0	140	1,8%		
PORSCHE	80	76	105	1,4%	38,2%	31,3%
LEXUS	62	74	100	1,3%	35,1%	61,3%
LAND ROVER	95	91	98	1,3%	7,7%	3,2%
HONDA	43	54	96	1,2%	77,8%	123,3%
CHERY	0	34	93	1,2%	173,5%	
MITSUBISHI	66	111	85	1,1%	-23,4%	28,8%
BAIC	8	72	85	1,1%	18,1%	962,5%
VW	116	73	80	1,0%	9,6%	-31,0%
MAZDA	65	80	64	0,8%	-20,0%	-1,5%
AUDI	44	33	63	0,8%	90,9%	43,2%
NISSAN	119	145	56	0,7%	-61,4%	-52,9%
FIAT	3	61	40	0,5%	-34,4%	1233,3%
OPEL	4	20	33	0,4%	65,0%	725,0%
GREAT WALL	13	13	31	0,4%	138,5%	138,5%
TESLA	7	11	29	0,4%	163,6%	314,3%
LADA	29	107	26	0,3%	-75,7%	-10,3%

CHANGAN	6	6	15	0,2%	150,0%	150,0%
GAZ	7	26	12	0,2%	-53,8%	71,4%
JAGUAR	23	24	10	0,1%	-58,3%	-56,5%
JEEP	4	5	9	0,1%	-58,3%	-56,5%
CITROEN	2	0	6	0,1%		200,0%
BYD	0	0	6	0,1%		
JAC	0	1	6	0,1%	500,0%	
PIAGGIO	0	0	6	0,1%		
MINI	2	4	5	0,1%	25,0%	150,0%
BENTLEY	1	1	4	0,1%	300,0%	300,0%
FAW	0	4	3	0,0%	-25,0%	
UAZ	10	4	2	0,0%	-50,0%	-80,0%
SUBARU	0	1	2	0,0%	100,0%	
SKYWELL	0	0	2	0,0%		
POLESTAR	0	0	2	0,0%		
ACURA	0	2	2	0,0%	0,0%	
INFINITI	2	1	2	0,0%	100,0%	0,0%
HOZON	0	0	2	0,0%		
GAC	0	0	1	0,0%		
FERRARI	0	0	1	0,0%		
CADILLAC	1	1	1	0,0%	0,0%	0,0%
ALFA ROMEO	0	2	1	0,0%	-50,0	
DODGE	1	0	1	0,0%		
MASERATI	0	2	1	0,0%		
MOBILVETTA DESING	0	0	1	0,0%		
IVECO	0	0	1	0,0%		
XPENG	1	1	0	0,0%	-100,0%	-100,0%
WELTMEISTER	1	1	0	0,0%	-100,0%	-100,0%
ZOTYE	1	0	0	0,0%		-100,0%
VAZ	0	1	0	0,0%	-100,0%	
GENESIS	1	2	0	0,0%	-100,0%	
CHEVROLET	0	1	0	0,0%	-100,0%	

Comparând volumul vânzărilor automobilelor noi în 2022 comparativ cu 2021 și 2020 putem vedea din tab.2 că ponderea lor a constituit respective 26,1 % și 42,3 %.

Pentru o analiză detaliată a pieței automobilelor noi, sunt prezentate figurile 1, 2 și 3, unde se urmăresc vânzările pe categorii de mărci. Astfel, cele mai mari vânzări de automobile noi pentru anul 2020 (fig. 1) top 10 sunt reprezentate de Dacia, Toyota, Skoda, Kia, Hyundai, Mercedes, Ford, Renault, Suzuki, BMW. Remarcăm faptul că Dacia, Skoda, Suzuki, Ford, Renault sunt comercializate de către DAAC Hermes. Este necesar de menționat că în perioada analizată (2020 - 2022) au fost comercializate 63 de modele de automobile. Analiza datelor din tab.2 ne dă posibilitatea de a concluziona, că din numărul total de 63, numai 22 de mărci au vânzări mai mari de un procent, restul au vânzări sub un procent.

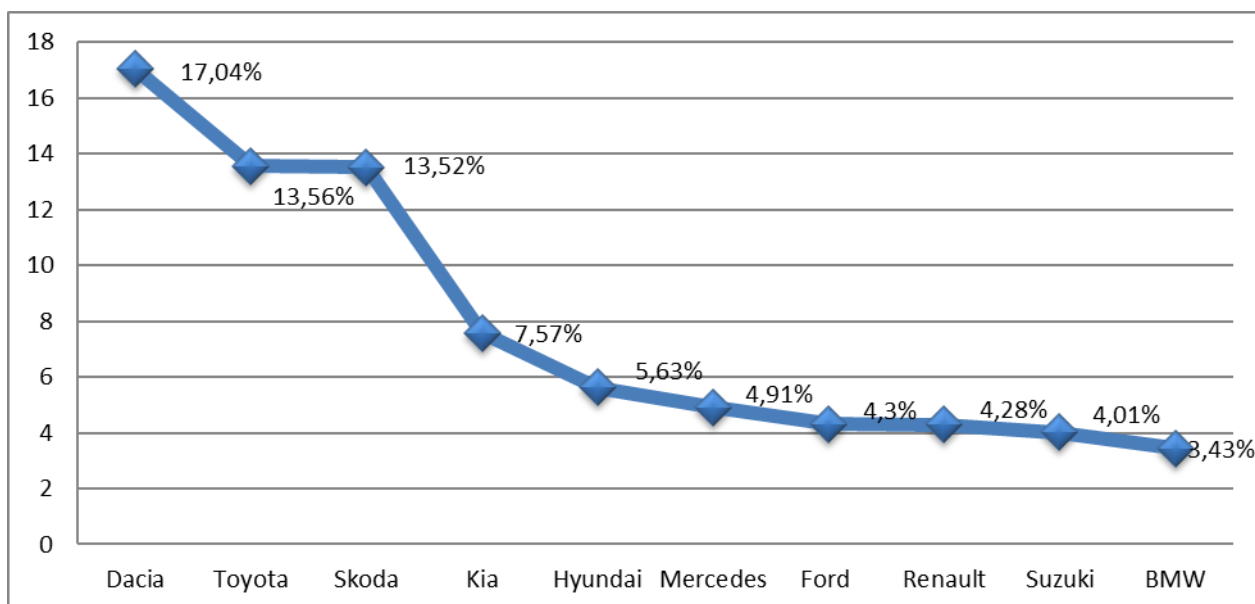

Fig. 1. Vânzările anuale pentru automobile noi, grupate pe branduri (2020)

Sursă: Realizat de către autor în baza datelor oferite de către ÎS CRIS Regstru și DAAC Hermes

Pentru anul 2021, TOP 10 automobile noi vândute s-a modificat, Toyota și-a mărit vânzările și s-a clasat de pe locul 2 pe locul 1, iar Dacia s-a clasat pe locul 2, pe locul 3 s-a clasat KIA, fiind urmată la mică distanță de Skoda.

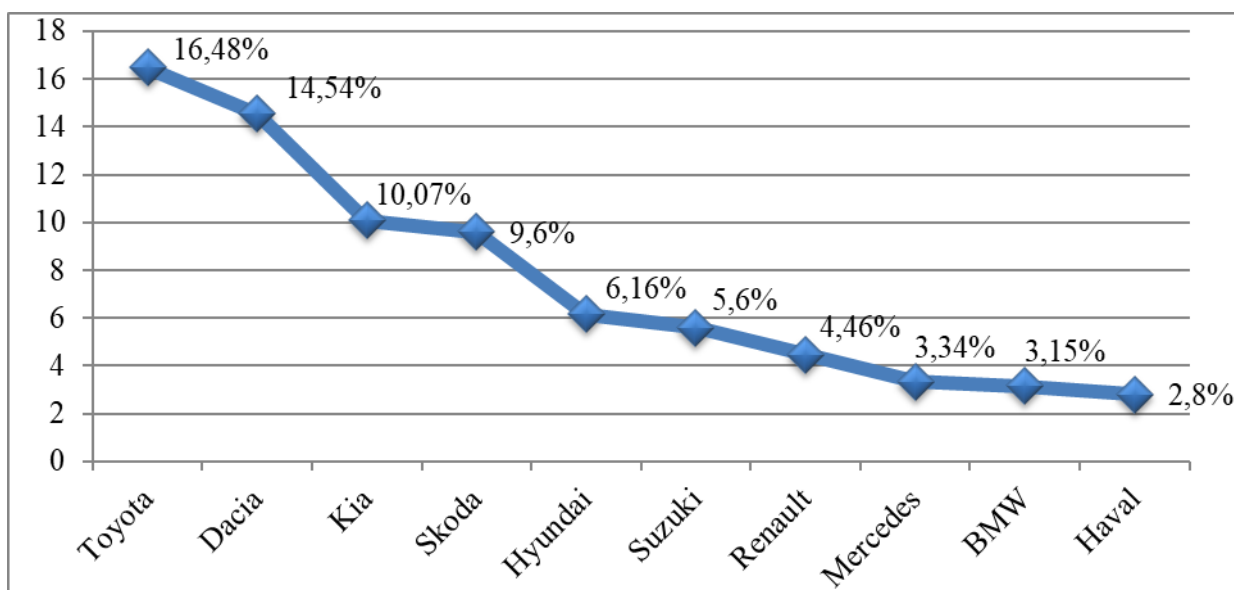

Fig. 2. Vânzările anuale pentru automobile noi, grupate pe branduri (2021)

Sursă: Realizat de către autor în baza datelor oferite de către ÎS CRIS Regstru și DAAC Hermes

Pentru anul 2022, TOP-10 automobile noi vândute pe piață, iarăși s-a modificat. Toyota și Dacia și au păstrat locurile fiind urmate la o mica distanță de către Skoda. Kia s-a poziționat pe locul IV datorită micșorării volumului de vânzări cu 16,5 % în comparație cu 2021.

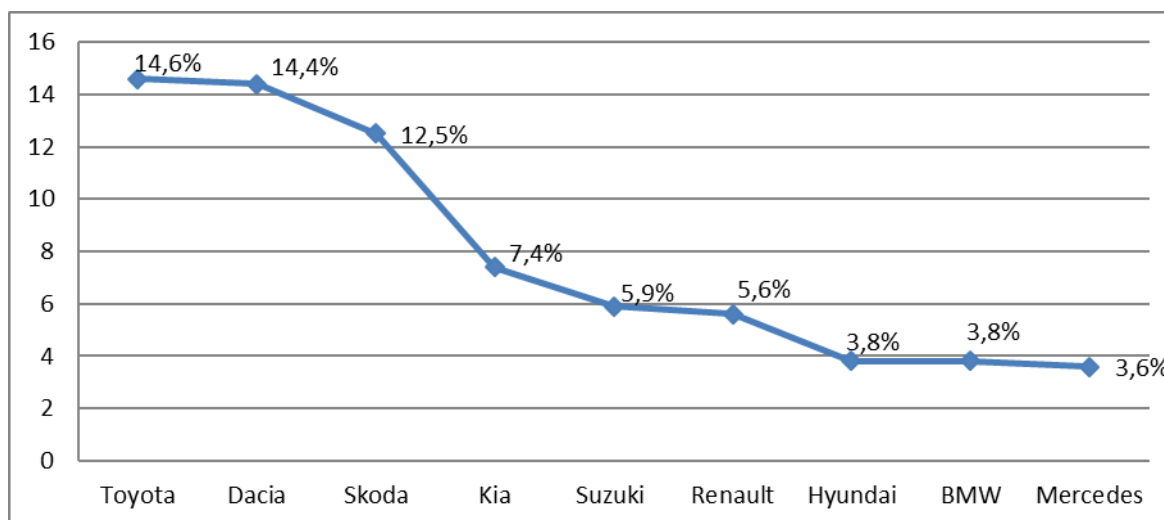

Fig. 3. Vânzările anuale pentru automobile noi, grupate pe branduri (2022)

Sursă: Realizat de către autor în baza datelor oferite de către ÎS CRIS Registru și DAAC Hermes

Concluzii

În perioada analizată (2020 - 2022) piața globală de producere și comercializare a automobilelor noi a avut de suferit datorită declanșării pandemiei în toată lumea și începerii războiului din Ucraina. Analiza datelor statistice din UE ne demonstrează că în 2022 au fost comercializate automobile noi în număr de 9256078 de unități, în scădere cu 4,6% față de 2021.

Dacă ne referim la piața auto din Moldova este necesar de menționat că pe alocuri, mergem contrar tendințelor din regiune. În anul 2021 importurile au crescut cu 40% față de 2020, iar în 2022 cu 14 % față de 2021 (vezi tab. 1). Din volumul total de vânzări a automobilelor noi în perioada analizată (2020 - 2022) cea mai mare pondere o are DAAC Hermes. În anul 2022 DAAC Hermes a comercializat 3783 de automobile noi din volumul total de vânzări, ceea ce constituie 48,7%. Analiză detaliată a pieței de consum a automobilelor noi pe categorii de mărci prezentate în figurile 1, 2 și 3 ne demonstrează că cele mai mari vânzări de automobile noi pentru anul 2020 (fig. 1) top 10 sunt reprezentate de Dacia, Toyota, Skoda, Kia, Hyundai, Mercedes, Ford, Renault, Suzuki, BMW. Remarcăm faptul că Dacia, Skoda, Suzuki, Ford, Renault sunt comercializate de către DAAC Hermes. Este necesar de menționat că în perioada analizată (2020 - 2022) au fost comercializate 63 de modele de automobile. Analiza datelor din tab.2 ne dă posibilitatea de a concluziona, că din numărul total de 63, numai 22 de mărci au vânzări mai mari de un procent, restul au vânzări sub un procent.

Bibliografie

1. Date statistice oferite de Biroul Național de Statistică
2. Date statistice oferite de către ÎS CRIS Registru
3. Date statistice oferite de către S.A. DAAC Hermes

A SYSTEMATIC APPROACH TO DETERMINING THE ESSENCE OF INFRASTRUCTURE

**Nataliia TRUSHKINA, PhD, Senior Researcher,
Doctoral Candidate, Senior Research Officer**

Research Center for Industrial Problems of Development of the NAS of Ukraine Kharkiv,
Ukraine
E-mail: nata_tru@ukr.net

Abstract

In today's conditions of globalization of the economy, transformational changes are taking place in individual industries in the structure of the economic complex. At the same time, the main role is played by the infrastructural support for the development of the spheres of economic activity. Therefore, infrastructure is a critically important component of national economies in the context of ensuring the national security of the countries of the world in the international security system.

With the use of a system approach and classification method, interpretations of the term "infrastructure" proposed by various scientific schools were conditionally systematized, according to such groups as: system; systemic economic category; complex of types of economic activity; part of the economy; proper conditions; resource; mechanism; a component of the environment, etc. At the same time, most authors consider infrastructure as a "growth point" of the national economy, relying on the theories of accommodation, economic growth, and innovative development.

It is proposed to consider the infrastructure as a set of various institutions (institutions, organizations, funds, agencies), institutions (rules, norms), types of economic activity necessary for maintenance and ensuring effective functioning and management of the national economy from the standpoint of national security of the state.

The expediency of applying a system approach to understanding the essence of infrastructure is substantiated. This is due to the fact that with the help of this approach it is possible to generalize the essence and meaning of the concept of "infrastructure", to take into account scientific achievements and practical experience in the development of critical infrastructure objects.

Keywords: national economy, infrastructure, concept, conceptual and categorical apparatus, theoretical analysis, systemic approach.

JEL: E62, E69, F30, G20, H54

Introduction

Currently, the intensification of globalization and European integration processes has a significant impact on the transformational changes of individual industries in the structure of the national economy in the countries of the world. At the same time, infrastructural support for the development of spheres of economic activity is of great importance. Therefore, infrastructure is a critically important component of the national economies of various countries around the world.

An unprecedented level of infrastructure development is predicted in the coming decades. This development is a response to the growing global demand for infrastructure in most countries of the world. Global investment in infrastructure reached an all-time high of approximately 2.3 trillion dollars per year. According to an expert assessment, by 2040, 94 trillion dollars will be needed to create new infrastructure capital investment. This exceeds the cost of existing global infrastructure (approximately 50 trillion dollars). According to the estimates of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), annual investments in infrastructure amount to 6.9 trillion dollars. OECD experts claim that this

volume is necessary to achieve the Sustainable Development Goals by 2030. At the same time, the World Bank invests approximately 24 billion dollars in infrastructure development every year, and the European Investment Bank – 21.5 billion dollars USA (19.1 billion euros) [1].

It should be noted that without proper state management and regulation, infrastructure development will not be efficient and effective. At the same time, improving the management of existing infrastructure assets can save up to 15% of investments in infrastructure development.

The study of various aspects of the development of infrastructure as a component of the economic system is given considerable attention by leading scientists, namely: D. Aschauer, M. Blaiklock, J. Clark, Z. Dacko-Pikiewicz, H. Dźwigoł, B. Frischmann, G. Hedtkamp, A. Hirschman, R. Jochimsen, A. Kwilinski, W. Lewis, A. Marshall, R. Miśkiewicz, K. Murphy, W. Nordhaus, R. Nurkse, A. Pesenti, P. Rosenstein-Rodan, W. Rostow, P. Samuelson, A. Schleifer, U. Simonis, H. Singer, K. Szczepańska-Woszczyzna, R. Vishny, A. Youngson.

In the scientific literature, you can find many concepts of “infrastructure”. Their analysis allows us to conclude that today there is no single scientific position regarding the formulation of this definition. This is due, first of all, to the fact that the researchers are representatives of different scientific schools with their own approaches and characteristics. And, secondly, the ambiguity and multifacetedness of the concept of “infrastructure”.

It is worth noting that infrastructure from a scientific point of view is a universal category, as it is used in various sciences. Accordingly, in each scientific direction, its own system of categories was formed, which is used to study the value of infrastructure. In economic science today, there is already a significant list of categories in the process of learning the features of infrastructure functioning within individual economic systems. Among them, the following can be named: “infrastructure”, “infrastructural support”, “infrastructural potential”, “production infrastructure”, “market infrastructure”, “social infrastructure”, “investment infrastructure”, “financial infrastructure”, “credit infrastructure”, “information infrastructure”, “intelligent infrastructure”, “smart infrastructure”, etc.

In this regard, despite the wide range of scientific research on the chosen topic, the debatable nature and multifaceted nature of certain issues require further scientific development.

Thus, this problem determined **the purpose of the paper**, which is to justify the need to apply a systemic approach to understanding the essence of infrastructure.

Research methodology. The theoretical and methodological basis of the research is the provisions of the institutional theory, in particular paradigms of evolutionary development; theory of systems, globalization, clustering, transaction costs, infrastructure; concepts of transport logistics, strategic, marketing and logistics management, national and information security, sustainable development. The research is based on systemic, structural-functional, linguistic, synergistic and logical-semantic approaches.

The following general scientific methods were used in the research process: dialectical, historical, formal-logical, axiomatic, theory of logic and hypothetical-deductive, analysis and synthesis, induction and deduction, component analysis, comparative analysis, analogy, classification, structural-logical generalization.

Research results

Various approaches to defining the term “infrastructure” are offered in the scientific literature (R. Miśkiewicz et al. [2-6]; H. Dzwigol et al. [7]; K. Szczepańska-Woszczyzna et al. [8-11]; O. Prokopenko & R. Miśkiewicz [12]; P. Saługa et al. [13-14]; A. Kwilinski [15]; H. Coban et al. [16] and other). Among them are:

1. political-economic, philosophical-logical and economic-theoretical;
2. structural, attributive, functional;
3. chronological, genealogical, structural-logical, functional;
4. economic, historical, geographical;
5. economic, sectoral, regional, evaluation;
6. chronological, genealogical, theoretical-economic, institutional, evolutionary, marketing, logical-informational, structural-logical, functional, process, complex, systemic, territorial, post-industrial, informational-network, transformational;
7. structural, systemic, functional, process, organizational;
8. reproductive, sectoral, functional, territorial, systemic and evolutionary.

So, from the point of view of various researchers (I. Butyraska [17]; N. Ivanova [18]; V. Zhupanenko [19]; M. Dubyna & V. Prokopenko [20]; Y. Bocharova [21]; I. Sadchykova [22]), theoretical and methodological approaches to the definition of infrastructure are classified according to the following groups: theoretical-economic, institutional, resource, branch (sectoral), structural-functional, systemic approaches.

Within the framework of the institutional approach, infrastructure is studied as a separate component of the market economy and one of the most important conditions of social development. It is worth noting that within the framework of institutional theory, the authors of this concept of infrastructure research primarily focus on the fact that this category is directly related to the set of rules, norms, and principles that underlie both the development of society and the functioning of economic systems. The second approach is resource-based, in which infrastructure is considered as a necessary resource for the effective development of the economy, acceleration of economic processes in the country. The next approach to the consideration of the concept of “infrastructure”, which occurs quite often in scientific literature, is the sectoral approach, or it is also called sectoral. According to this approach, infrastructure is defined by scientists as a set of branches of the national economy that ensure the effective functioning of tangible and intangible production, sustainable development of the national economy. The structural-functional approach involves consideration of the infrastructure depending on the functions it performs in the modern conditions of the development of economic systems. The next approach to considering the infrastructure category is a systemic approach. It should be emphasized that the outlined approach is a fairly common methodological basis for considering the essence of various categories, individual objects and processes. Therefore, the system approach is the most common among scientists who study the essence and content of infrastructure. The application of the system approach consists in considering the infrastructure as a separate, integral system of interconnected elements that interact with each other and have a common purpose of functioning.

Differences in the interpretation of “infrastructure” are explained not only by the variety of approaches, but also by the concepts in their composition. Five main concepts have

been formed in the economic literature (N. Ivanova [18]; Yu. Belenkiy [23]; S. Sehedá [24]; O. Bohuslavskiy [25]):

- 1) overhead costs – creation of a set of economic conditions for the functioning of commodity circulation and the development of commercial activity;
- 2) institutional – the choice of institutional forms of infrastructure organization and formation of the mechanism of interaction of market institutions;
- 3) marketing – the formation of an infrastructure that serves the entire system of markets based on the priority of the consumer's interests;
- 4) distribution – the selection of effective channels of goods movement and their serving infrastructure for various types of markets;
- 5) logistic – rationalization of transport and storage processes, material, financial and information flows in the sphere of circulation.

P. Pykhov & T. Kashina [26] distinguish the following infrastructure concepts: overhead costs (P. Samuelson, J. Clark); economic growth (W. Rostow, W. Lewis, R. Nurkse et al.); institutional (R. Jochimsen et al.), marketing (P. Kotler). It is believed that these concepts do not contradict each other, but provide an opportunity for a multifaceted representation of the interpretation of the concept of “infrastructure”.

D. Kotelevets [27] proposes to single out several approaches to using the “infrastructure” category:

- 1) consideration of infrastructure in the context of the functioning of another economic system, namely: “tourism infrastructure”, “transport infrastructure”, “financial market infrastructure”, “agricultural infrastructure”, “telecommunication infrastructure”, “environmental infrastructure”, etc. In this case, the outlined types of infrastructure are considered as separate complex economic systems, which have their own principles of functioning and development, properties and functions;
- 2) consideration of infrastructure in the context of the study of individual economic processes and areas that are common to the branches of the national economy. In this case, such categories as “investment infrastructure”, “innovation infrastructure”, “institutional infrastructure”, “social infrastructure”, etc. are used;
- 3) consideration of certain types of infrastructure in the context of the study of other economic systems (sectors of the economy). For example, “transport infrastructure of agriculture”, “innovative infrastructure of the tourism industry”, “institutional infrastructure of the banking system”;
- 4) consideration of infrastructure within separate spatial economic systems, for example, “infrastructure of the national economy”, “infrastructure of regions”. In this context, it is also customary to consider certain types of infrastructure and their role in the development of these systems (“transport infrastructure of regions”).

H. Hrozov [28] emphasizes that methodological approaches to the explanation of the essence of the category of infrastructure can be divided into two directions: political economy and management-economic. According to the first approach, infrastructure is analyzed as a category of political economy. Consideration of the place and role of infrastructure in social production at a new stage of development of economic relations is envisaged. The explanation of the essence of infrastructure according to the second approach is based on the idea of it as a means of increasing the efficiency of management to meet the needs of firms and households.

So, the essence of the category of infrastructure according to different approaches is as follows: the first (political-economic) approach characterizes infrastructure as the conditions for the functioning of business entities, the second (management-economic) reflects infrastructure through its functional impact on the process of economic reproduction. Given the definition of the role of infrastructure in the economy, which should be revealed in the definition of the term “infrastructure”, it is important to evaluate both approaches and build a definition that would best take into account the properties of infrastructure as a factor that forms the conditions of economic reproduction and its functional purpose.

Conclusions

As a result of research [29-33], it was established that there is currently no single definition of the category “infrastructure”, significant differences in the interpretation of the genesis of infrastructure, its composition, classification and elements were found.

At the same time, most authors consider infrastructure as a “growth point” of the national economy, relying on the theories of accommodation, economic growth, and innovative development. It was established that there are four main approaches to the genesis of the concept of "infrastructure" (chronological, etymological, historical (historical-formational and historical-civilizational), economic). At the same time, only the economic approach studies the formation of infrastructure as an economic category.

It can be argued that all approaches are justified and relevant, since the very concept of “infrastructure” is complex and multifaceted. Their application depends on the goals of the research – the optimal integrated model of the infrastructure should reflect and take into account all the mentioned aspects, since the isolated use of them significantly narrows the researcher's understanding of the essence of the infrastructure.

At the same time, in our opinion, it is expedient to apply a systemic approach, since it is possible to generalize the essence and meaning of the concept of “infrastructure”, to take into account scientific achievements and practical experience in the formation of critical infrastructure, as well as to monitor the processes of its restoration and modernization in the conditions of post-war reconstruction national economy of Ukraine.

Prospects for further research consist in the analysis of the essence of the concept of “national security” and its components; generalization of theoretical approaches to the understanding of national security in the countries of the world.

References

1. Thacker, S., Adshead, D., & Fay, M. et al. (2019). Infrastructure for sustainable development. *Nature Sustainability*, 2, 324-331. <https://doi.org/10.1038/s41893-019-0256-8>.
2. Miśkiewicz, R. (2018). The importance of knowledge transfer on the energy market. *Polityka Energetyczna*, 21(2), 49-62. <https://doi.org/10.24425/122774>.
3. Miskiewicz, R. (2020). Efficiency of electricity production technology from post-process gas heat: Ecological, economic and social benefits. *Energies*, 13(22), 6106. <https://doi.org/10.3390/en13226106>.
4. Miśkiewicz, R. (2021). Knowledge and innovation 4.0 in today's electromobility. In Z. Makiela, M. M. Stuss, R. Borowiecki (Eds.), *Sustainability, Technology and Innovation 4.0* (pp. 256-275). London, UK: Routledge.
5. Miśkiewicz, R., Rzepka, A., Borowiecki, R., & Olesiński, Z. (2021). Energy Efficiency in the Industry 4.0 Era: Attributes of Teal Organizations. *Energies*, 14(20), 6776. <https://doi.org/10.3390/en14206776>.

6. Miśkiewicz, R., Matan, K., & Karnowski, J. (2022). The Role of Crypto Trading in the Economy, Renewable Energy Consumption and Ecological Degradation. *Energies*, 15(10), 3805. <https://doi.org/10.3390/en15103805>.
7. Dźwigol, H., Dźwigol-Barosz, M., Zhyvko, Z., Miśkiewicz, R., & Pushak, H. (2019). Evaluation of the energy security as a component of national security of the country. *Journal of Security and Sustainability Issues*, 8(3), 307-317.
8. Kurowska-Pysz, J., Wróblewski, Ł., & Szczepańska-Woszczyna, K. (2017). Identification and assessment of barriers to the development of cross-border cooperation. *Innovation Management and Education Excellence through Vision*, 3317.
9. Rajiani, I., Bačík, R., Fedorko, R., Rigelský, M., Szczepańska-Woszczyna, K. (2018). The alternative model for quality evaluation of health care facilities based on outputs of management processes. *Polish Journal of Management Studies*, 17(1), 194-208.
10. Stverkova, H., Pohludka, M., Kurowska-Pysz, J., Szczepańska-Woszczyna, K. (2018). Cross-border entrepreneurship in Euroregion Beskydy. *Polish Journal of Management Studies*, 18(2), 324-337.
11. Hussain, H.I., Szczepańska-Woszczyna, K., Kamarudin, F., Anwar, N.A.M., & Saudi, M.H.M. (2021). Unboxing the black box on the dimensions of social globalisation and the efficiency of microfinance institutions in Asia. *Oeconomia Copernicana*, 12(3), 557-592.
12. Prokopenko, O., & Miśkiewicz, R. (2020). Perception of “green shipping” in the contemporary conditions. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 8(2), 269-284. [https://doi.org/10.9770/jesi.2020.8.2\(16\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2020.8.2(16)).
13. Saługa, P. W., Zamasz, K., Dacko-Pikiewicz, Z., Szczepańska-Woszczyna, K., & Malec, M. (2021). Risk-Adjusted Discount Rate and Its Components for Onshore Wind Farms at the Feasibility Stage. *Energies*, 14(20), 6840. <https://doi.org/10.3390/en14206840>.
14. Saługa, P. W., Szczepańska-Woszczyna, K., Miśkiewicz, R., & Chład, M. (2020). Cost of equity of coal-fired power generation projects in Poland: Its importance for the management of decision-making process. *Energies*, 13(18), 4833. <https://doi.org/10.3390/en13184833>.
15. Letunovska, N., Kwilinski, A., & Kaminska, B. (2020). Scientific research in the health tourism market: a systematic literature review. *Health Economics and Management Review*, 1, 8-19. <https://doi.org/10.21272/hem.2020.1-01>.
16. Coban, H. H., Lewicki, W., Sendek-Matysiak, E., Łosiewicz, Z., Drożdż, W., & Miśkiewicz, R. (2022). Electric Vehicles and Vehicle–Grid Interaction in the Turkish Electricity System. *Energies*, 15(21), 8218. <https://doi.org/10.3390/en15218218>.
17. Butyrska, I. V. (2006). *Infrastrukturne zabezpechennia rehionalnoho rozvytku: problemy ta shliakhy yikh vyryshennia [Infrastructural support of regional development: problems and ways to solve them]*. Chernivtsi: Books-XXI [in Ukrainian].
18. Ivanova, N. V. (2010). Henezys ekonomichnoi katehorii «infrastruktura» ta yii rol u suspilnomu podili pratsi [The genesis of the economic category “infrastructure” and its role in the social division of labor]. *Efektynna ekonomika – Efficient economy*, 11. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=392> [in Ukrainian].
19. Zhupanenko, V. M. (2010). Suchasne traktuvannia infrastruktury ekonomiky [Modern interpretation of the infrastructure of the economy]. *Oblik i finansy APK – Accounting and finance of agricultural industry*, March 19, 129-138. Retrieved from <https://magazine.faa.org.ua/suchasne-traktuvannya-infrastrukturi-ekonomiki.html> [in Ukrainian].
20. Dubyna, M. V., & Prokopenko, V. Yu. (2015). Kredytna infrastruktura: osoblyvosti vyznachennia sutnosti katehorii [Credit infrastructure: peculiarities of defining the essence of the category]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Ser.: Ekonomika – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Ser.: Economy*, 1(45), 209-212 [in Ukrainian].
21. Bocharova, Y. G. (2019). Rozvytok innovatsiinoi infrastruktury natsionalnoi ekonomiky: teoriia ta praktyka [Development of innovative infrastructure of the national economy: theory and practice]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Dnipro: Alfred Nobel University [in Ukrainian].
22. Sadchykova, I. (2020). Kontseptualni polozhennia obgruntuvannia sutnosti katehorii «infrastruktura» [Conceptual provisions of substantiation of the essence of the category “infrastructure”]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 4(24), 155-169 [in Ukrainian].
23. Belenkiy, Yu. et al. (2002). *Infrastrukturne zabezpechennia konkurentnoi ekonomiky rehioniv (metodolohiia i mekhanizmy) [Infrastructural support of the competitive economy of the regions (methodology and mechanisms)]*. Lviv: Institute of Regional Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
24. Sehed, S. A. (2012). Do pytannia roli infrastruktury v systemi rynkovykh vidnosyn [To the question of the role of infrastructure in the system of market relations]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU. Ser.: Ekonomichni nauky – Collection of Scientific Works of VNAU. Ser.: Economic Sciences*, 1(56), 136-143 [in Ukrainian].

25. Bohuslavskiy, O. V. (2016). Osnovni pidkhody do vyvchennia elementiv rynkovoï infrastruktury u suchasniï ekonomitsi ta osoblyvosti yikh zastosuvannia [Basic approaches to the study of elements of market infrastructure in the modern economy and features of their application]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky – Theoretical and applied issues of economics*, 1, 69-76 [in Ukrainian].
26. Pykhov, P. A., & Kashina, T. O. (2016). Infrastruktura kak ob'ekt ekonomicheskikh issledovaniy [Infrastructure as an object of economic research]. *Zhurnal ekonomicheskoy teorii –Journal of Economic Theory*, 1, 39-46 [in Russian].
27. Kotelevets, D. (2022). Sutnist infrastruktury ta yïi vplyv na rozvytok ekonomichnykh system [The essence of infrastructure and its influence on the development of economic systems]. *Digital Transformations of Modernity: Proceedings of the Multidisciplinary International Scientific-Practical Conference (Portugal, Coimbra, January 24, 2022)* (pp. 64-66). Chernihiv: REICST [in Ukrainian].
28. Hrozov, H. D. (2009). Sotsialno-ekonomichna infrastruktura rehionu yak ob'iekt derzhavnogo upravlinnia [Socio-economic infrastructure of the region as an object of state administration]. *Naukovi pratsi MAUP – Scientific works of MAUP*, 4(23), 59-65 [in Ukrainian].
29. Kyzym, M. O., Khaustova, V. E., & Trushkina, N. V. (2022). The essence of the concept of “critical infrastructure” from the standpoint of national security of Ukraine, *Business Inform*, 12, 58-78. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-12-58-78> [in Ukrainian].
30. Khaustova, V., Tirlea, M. R., Dandara, L., Trushkina, N., & Birca, I. (2023). Development of Critical Infrastructure from the Point of View of Information Security. *UNIVERS STRATEGIC – Revistă de Studii Strategice Interdisciplinare și de Securitate*, XIV, 1(53), 170-188.
31. Bezpartochnyi, M., Trushkina, N., & Birca, I. (2023). Critical infrastructure development management mechanism: theoretical aspects. *Current issues of the management of socio-economic systems in terms of globalization challenges: scientific monograph* (pp. 612-628). Košice: Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7799542>.
32. Trushkina, N. (2023). Evolution of theoretical views on the essence of the concept of “infrastructure”. *Věda a perspektivy*, 3(22), 125-143. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-3\(22\)-125-143](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-3(22)-125-143) [in Ukrainian].
33. Trushkina, N. (2023). The essence of the concept of “development of critical infrastructure”. *Moderní aspekty vědy: XXIX. Díl mezinárodní kolektivní monografie* (str. 149-163). Česká republika, Jesenice: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. [in Ukrainian].

FACTORS OF FORMATION OF SOCIAL QUALITY

Viktoriya BLYZNIUK, PhD

State Organization “Institute for Economics and Forecasting”, NASU, Ukraine

E-mail: Viktoria Blyzniuk72@gmail.com

Liubov YATSENKO, PhD

National Institute for Strategic Studies, Ukraine

E-mail: yatsenkol59@gmail.com

Socio-economic security, social cohesion, social integration and the expansion of social opportunities are recognized as the main characteristics of social quality, which is a comprehensive characteristic of meeting the material and spiritual needs of people and society as a whole, living conditions and achieving goals, free development and opportunities. The concept of social quality, proposed by European researchers [1, 2], made it possible to formulate a qualitatively new, promising approach to understanding social processes, social relations, and measuring the quality of social development. It is based on the idea of a modern approach to the formation of a conducive environment for the active participation of people in economic, social, political and cultural life, which contributes to the development of abilities, the full disclosure of personal potential, the satisfaction of human needs and the increase of well-being.

Social quality is a complex, multifaceted, multilevel, multidimensional concept that arose in the conditions of modern realities and is formed under the direct and indirect influence of a system of factors of an external and internal, subjective and objective nature. The system of factors is understood as a set of economic, social, political, ecological, cultural, and spiritual conditions of existence of a society that are interconnected in the process of life. A significant number of factors are interdependent and interrelated and affect social quality by strengthening or weakening the effect of influence.

Realization of social quality lies in the plane of state policy, which organically enters into all spheres of social life. So, it can be argued that social quality is a modern paradigm of human development, a guideline of state policy of every democratic country, but its multidimensionality is determined by the need to develop an effective toolkit of state regulation and varying intensity of state policy measures.

Dimensions of social quality are the level of comfort and security of existence, stability of the environment of life, spirituality, human dignity, social well-being, satisfaction with the level of consumption of material goods, freedom of choice and social activity in various spheres of life, knowledge, needs, mentality, the formation of civil society, social justice, personal development, emotional well-being, etc.

Social quality is one of the dynamic concepts that brings new emphasis to the formation of modern policy regarding socialization of social relations and improvement of social quality parameters. The main priorities and tasks of modern development, which are of a complex and systemic nature and are global and universal for all countries, regardless of the level of development, are formulated within the framework of the 17 Sustainable

Development Goals until 2030, approved by the UN General Assembly. Tasks related to the realization of these goals are directly or indirectly in the coordinate system of social quality.

In the process of implementing the policy of social quality, the member states of the European Union develop their economy in the direction of ensuring a high level and standards of living, social protection, education and quality of health, promoting productive employment and improving working conditions, creating a barrier-free environment and social inclusion, overcoming poverty and inequality. In practice, this policy is implemented through the mechanisms and tools of traditional socio-economic, demographic, educational, youth and environmental policy, social support policy, employment, anti-discrimination, achieving real equality of representatives of different groups in various spheres of socio-political, economic life, etc. The foundations, principles, directions, priorities and goals of such a policy are established and implemented within the framework of legal, programmatic and strategic documents adopted at the international and national levels. And although the content and methods of managing the framework of this policy differ significantly in different countries, they are all aimed at creating favorable conditions for the realization of rights and opportunities for participation in the social and economic life of society, increasing one's own well-being, opportunities and personal potential. Each EU country, in the process of achieving goals for improving the quality of life, has accumulated certain experience and formed development potential in the direction of ensuring high standards of quality of life, inclusiveness of social protection, decent working conditions, overcoming poverty, inequality and social isolation. Among the participating countries, there is a different level of achievement of the specified goals, and this, as a rule, correlates with the level of socio-economic development of the country and social stability. One of the defining modern trends in the socialization of economic development in European and other developed countries is the large-scale introduction of innovative technologies into the social sphere. Social innovations, which are an effective tool for the implementation of social values, are aimed at ensuring high rates of socio-economic progress and permeate all spheres of human activity (social, economic, cultural, political, spiritual) [3]. The practical experience and lessons of the countries of the European community regarding the implementation of social quality goals are useful for countries moving along the European integration vector.

Factors ensuring social quality are primarily related to ensuring the stability and efficiency of the economic system, which serves as the foundation of the country's social development and determines the level of well-being of the population. In line with modern world trends, the implementation of these tasks lies in the plane of overcoming the defects of the market mechanism; ensuring macroeconomic stability; formation of competitive advantages of the economy and acceleration of progressive structural and institutional changes in the economy; development of social infrastructure, achieving balance and inclusiveness of the labor market, overcoming disparities and failures in the functioning of its institutions; promotion of socialization and humanization of social relations. Achieving a new quality of economic growth in the context of social quality determines social effects, the level and quality of life of the population, the positive elasticity of the development of social processes in the country. Agreeing with scientists, it is worth emphasizing that the development of the economic system is largely determined by scientific and technical progress, which permeates the economic, social, state-institutional, ecological subsystems,

giving them new qualities that can act both for the benefit of progressive development and in the reverse directions, depending on the vector of their action [4]. In particular, scientific and technical progress is a source of comprehensive and consistent increase in labor productivity, which in turn determines the economic development of society and the improvement of the population's well-being. It is labor productivity that creates the basis for the socio-economic development of the state, the growth of the standard of living of the working population and their families, the solution of social problems and the motivation for productive employment. Its positive dynamics affects the volume of the public product, efficiency and productivity in the field of production of public goods. At the same time, in the modern world, innovations have become a determining factor not only of the latest forms of social organization of society, but also a factor in choosing the goals of social development.

An important basis for the process of improving social quality is the sphere of labor application. After all, work is the foundation of social progress. The labor market acts as a key dominant of the economic system, labor productivity, economic growth, the formation of competitive production advantages, the well-being of the working population and, in general, social progress and social harmony in society directly depend on its condition. The processes of globalization and changes in the content and forms of work, the rapid spread of innovations bring to the fore the state itself, which has the opportunity to integrate employment policy into the strategy of reforms of the socio-economic development of the country, ensure macroeconomic transformations, increase the welfare of the population, and create favorable conditions for development and life. The field of employment needs adjustment in the direction of stimulating productive work, creating appropriate conditions for safe, high-quality, effective work with decent pay in various sectors and branches of the economy, reducing social risks, developing industrial democracy, social justice and inclusiveness. An important factor in improving social quality is the regulatory influence of the state through employment policy, social, innovation, gender, scientific and educational policy, within which the levers of direct or indirect influence on the development of the labor market and the harmonization of social and labor relations are used.

Occupying a central place in the system of social and moral values, social justice, which is a key principle of the welfare state and a factor of society's consolidation, is the fundamental criterion for evaluating society's activities in terms of ensuring and protecting the civil and economic rights of its members. The concept of justice presupposes equality of rights and opportunities for access of all members of society to public goods, satisfaction of material and non-material needs. Implementation of the principle of social justice is an extremely important aspect in the field of ensuring social quality. Violation of the principle of social justice is primarily associated with manifestations of discrimination and social exclusion (rejection), which is an obstacle to the development and social progress of society. The possibility of realizing the principle of social justice can be achieved only with sufficient rates of economic growth and financial stability, which will allow solving social problems, counteracting social risks and ensuring social stability.

It is important to note political factors that significantly affect the level and quality of life. These factors include: the stability of the institution of law and observance of human rights and freedoms, the level of tension in society, the ability of the political system of

society to respond promptly to threats in society, the strength of real democracy and the effectiveness of political institutions of power.

Natural factors that affect the conditions and quality of human life in terms of comfort and safety deserve special attention. After all, the unsatisfactory state of the natural environment and excessive man-made load leads to the destruction of the traditional system of life support with extremely negative socio-economic consequences, in particular, the emergence of long-term risks of a medical and demographic nature. The continuous process of deterioration of the quality of air, soil, water resources, and vegetation creates threats to the health of the population. Therefore, an important task in terms of ensuring the social quality of modern society is the formation of an ecological imperative, the main tool of which is the environmentalization of society's consciousness, aimed at achieving optimal interaction between society and nature, and the environmentalization of the material and spiritual life of society.

Factors affecting social quality are correlated with social well-being, as an integral characteristic that includes numerous aspects of relationships in society and reflects a subjective assessment of satisfaction with living conditions and material condition, social status, opportunities to realize life goals, success of socio-economic adaptation to changing social reality, professional activity, legal protection. As part of social well-being, objective characteristics such as social activity in various spheres of social life and social security, health status, level of education, family status should also be taken into account. At the same time, the satisfaction of life needs is considered in terms of dynamism, taking into account confidence in the future [5]. So, social well-being reflects the state determined by socio-economic factors and the influence of various social phenomena, processes and institutions. All this indicates that all the mentioned factors are closely interrelated, interdependent and require their comprehensive consideration when solving the problem of ensuring social quality.

References

1. Beck, W., F. Thomese, L. J. G. van der Maesen, and A. Walker, eds. 2001. *Social Quality: A Vision for Europe*. The Hague: Kluwer Law International
2. Walker A., van der Maesen L. (2004). *Social Quality and Quality of Life. Challenges for Quality of Life in the Contemporary World* / Glatzer W., Von Below S., Stoffregen M. (eds). *Social Indicators Research Series*. Vol. 24. Dordrecht: Springer. PP. 13–31. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4020-2903-5_2
3. Irtischeva I.O., Gurina O.V., Rabotin Yu.A. Possibilities of implementing the experience of social development of EU countries into domestic practice). *Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University*, 2018. 20. P.6-11. [in Ukrainian].
4. Fedorova N.E. Factors of progressive socio-economic development and the place of science among them. *Economy and society*. No. 9. 2017. P. 39-48. [in Ukrainian].
5. Andrews F.M. *Population Issues and Social Indicators of Well-Being*. The University of Michigan. Human Sciences Press, 1983; Bradburn N.M. *The Structure of Psychological of Well-Being*. Chicago: Aldine, 1969; Diener Ed., Oishi S., Richard E.L. *Personality, Culture and Subjective Well-Being: Emotional and Cognitive Evaluations of Life* // *Annu. Rev. Psychol.* 2003. Vol. 54. P. 403-425.

PERCEPEREA CONSUMATORULUI FINAL PRIVIND MANAGEMENTUL INFRASTRUCTURII DRUMURILOR ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Aliona OBOROCEANU, drd.
Școala Doctorală Științe Economice, USM
E-mail: andriana74@gmail.com

Rodica PERCIUN, dr. hab, prof. univ.
Institutul Național de Cercetări Economice (ASEM)
E-mail: perciunrodica.ince@gmail.com

Abstract

In the modern world, regional discrepancies in terms of economic development are a challenge. The existence of transport networks allows the country's riches to be highlighted, from the beauty of the landscapes to the route of goods and passengers. One of the most important means for the Republic of Moldova is the state ownership of public roads through which the development of the national economy can be influenced in accordance with the general interests of the country. However, for the Republic of Moldova, in addition to other major problems, the problem of roads remains a priority, the solution of which has a significant role in the economic development of the country. The problem of transport networks is of major interest and consists in building a network that corresponds to the interests of the national economy.

This article presents the main results obtained from the survey on the final consumer's perception of the outputs of road infrastructure management in the Republic of Moldova.

The applied methodology includes qualitative and quantitative scientific methods, such as: analysis and synthesis, induction and deduction, critical analysis of materials, investigation and survey.

Keywords: Roads, road infrastructure, management, outputs, road infrastructure management, Republic of Moldova

Introducere

În prezent, o mare atenție se acordă infrastructurii drumurilor, deoarece este un element important al infrastructurii de transport în toate țările și la toate nivelurile de guvernare. Unul dintre obiectivele principale ale dezvoltării oricărui stat constă în crearea unei infrastructuri durabile a drumurilor. Infrastructura drumurilor se referă la un complex tehnologic care include un set de facilități și este conceput pentru a asigura procesul de transport. Într-adevăr, accesul, calitatea și nivelul de dezvoltare a infrastructurii drumurilor reprezintă unul din principalii indicatori, care determină nivelul de bunăstare și de dezvoltare a unei țări, deoarece drumurile reprezintă rețeaua principală de transport care conectează așezările geografice și permit desfășurarea activității economico-sociale performante.

În rezultatul cercetării literaturii de specialitate, constatăm că nu există prea multe și variate definiții pentru termenul infrastructura drumurilor.

În sensul larg, termenul de infrastructură este explicat de DEX, și definiția este următoare: "un ansamblu de elemente, un sistem de relații între elementele fundamentale ale unui macrosistem" [4]. În sensul îngust, se consideră că infrastructura este un complex de părți interconectate ale unui proces, domeniu, sector etc., care este gestionat de un sistem de management. Infrastructura (lat. infra - „dedesubt”, „sub” și lat. structura – „structură”, „locație”) este “un complex de structuri sau obiecte de servicii interconectate care alcătuiesc

și asigură baza funcționării sistemului” [3], [12].

De asemenea, categoria infrastructurii drumurilor cuprinde obiecte de mai multe tipuri: structuri rutiere: piețe, poduri (inclusiv pietonale), treceri de pietoni subterane și supraterane, tuneluri; parcare; camere video; semafoare; denivelări artificiale; treceri de cale ferată [2], [10], [11], [7]. Infrastructură drumurilor înseamnă dotări și echipamente rutiere, inclusiv rețeaua de drumuri, locuri de parcare, locuri de oprire, sistem de drenaj, piste pentru biciclete, poduri și poteci [1].

Un sistem de management al infrastructurii drumurilor trebuie să conțină nu doar componente, tehnici, procedee, metode, dar și obiective clar stipulate. Managementul infrastructurii drumurilor are ca scop principal optimizarea performanțelor globale ale sistemelor de transport prin îmbunătățirea continuă a infrastructurii drumurilor publice în vederea creșterii siguranței traficului rutier.

Niculescu Ov., Verboncu I. [8], [9] stipulează următoarele resurse: *materiale, umane, financiare și informaționale*. Variabilele resurselor pot fi clasificate conform dimensiunilor sale, în acest caz, putem avea următoarele mărimi: *de intrare, de stare și de ieșire* (conform lui Dobre I. și Mustață-Horpos F. [6]).

În calitate de outputuri ale managementului infrastructurii drumurilor se consideră calitatea și robustețea drumurilor, produsele specifice aferente infrastructurii drumurilor, tipurile de drumuri, obiecte de artă, poduri, marcaje, viteza de trafic, durata călătoriei, precum și securitatea traficului și impactul infrastructurii drumurilor asupra gradului de dezvoltare a economiei naționale.

În prezentul studiu, în calitate de outputuri au fost tratate următoarele elemente: gradul de dezvoltare a infrastructurii drumurilor, calitatea drumurilor, viteza de trafic și durata călătoriei (prezența ambuteiajelor), securitatea traficului.

Studiu a fost bazat pe un chestionar, care a constatat opinia consumatorului final cu privire la perceperea outputurilor infrastructurii drumurilor, menționate mai sus. Acest chestionar a fost efectuat în format mix, prin interogarea participanților în format direct și online, în baza platformei digitale: <https://mail.google.com/mail/u/1/#inbox/FMfcgzGsmqxlCzCqFZCXKlGHstsfFsf>.

În procesul chestionării, ne-am condus ca eșantionul să fie reprezentativ în funcție de vârstă, sex, regiunea geografică. De menționat că participarea la chestionar a fost benevolă, anonimă și neremunerată. Sondajul a conținut întrebări care urmăreau identificarea calității drumurilor, gradului de satisfacere a respondenților privind infrastructura drumurilor, impactul infrastructurii drumurilor asupra calității vieții respondenților, identificarea altor outputuri (cum ar fi, crearea benzilor de cicliști, marcaje, centuri, informare) etc.

Metodele de cercetare aplicate cuprind metode științifice calitative și cantitative, de diagnosticare, precum: analiza și sinteza, inducția și deducția, analiza critică a materialelor, ancheta și sondajul.

Caracteristica generală a respondenților

În rezultatul chestionării au fost recepționate răspunsuri de la 524 de persoane, respectiv, la sondaj au participat 47% femei și 53% bărbați. Dacă ne referim la vârsta respondenților, menționăm că 34,6% dintre respondenți aparțin grupei de vârstă 36-45 de ani, 20% au vârsta între 26-35 ani, iar 19,7% se încadrează în intervalul 19-25 ani. Majoritatea

respondenților sunt din mediul urban (75,7%) și reprezintă mun. Chișinău (45,9%). Regiunile Nord, Sud, Centru sunt reprezentate corespunzător, după cum urmează: 14,6%, 22,6%, 16,9%. Din totalul de respondenți, 72% au indicat că sunt posesori de automobil (Figura 1).

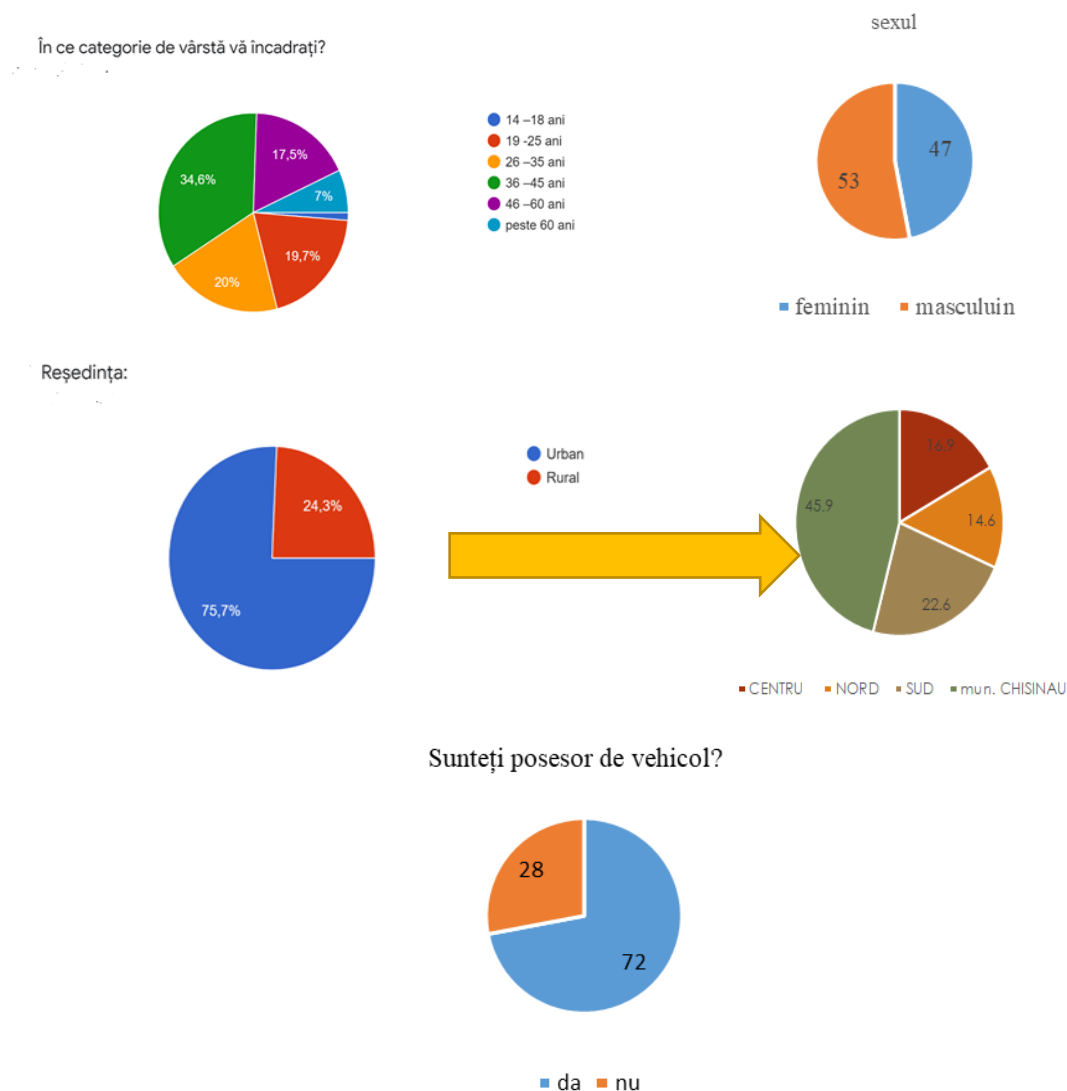

Fig. 1. Caracteristica eșantionului

Sursa: elaborată de autor în baza chestionarului

Rezultatele obținute

Pentru **identificarea aspectelor comportamentale caracteristice consumatorului final în raport cu calitatea drumurilor**, respondenții au fost rugați să evalueze mai multe afirmații legate de frecvența utilizării drumurilor. Astfel, 78% din respondenți au răspuns că efectuează zilnic deplasări cu transportul rutier, 9% din respondenți – de cel puțin 2 ori pe săptămână, alte 4% – o dată pe săptămână. Deci, aceste răspunsuri ne confirmă că respondenții cunosc situația privind outputurile infrastructurii drumurilor, despre care am

menționat mai sus.

Cât de des vă deplasați pe drumuri cu transportul rutier?

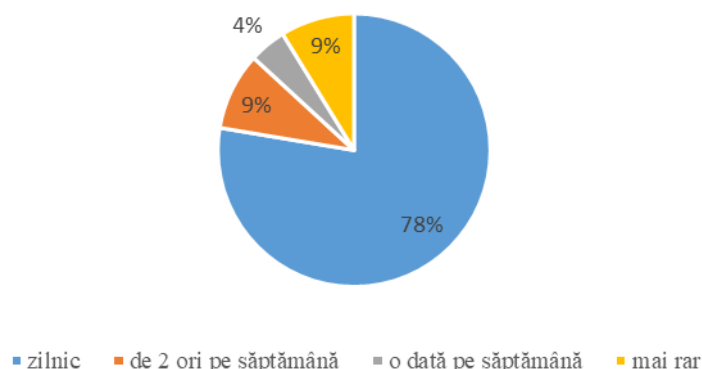

Fig. 2. Frecvența de deplasare pe drumuri cu transport rutier, %

Sursa: elaborată de autor în baza chestionarului

Pentru a identifica pe care drumuri se deplasează, respondenții au fost rugați să răspundă la următoarele întrebări: Cât de des vă deplasați pe drumuri naționale? și Cât de des vă deplasați cu transport pe drumuri locale (în localități)? Astfel, am identificat frecvența deplasărilor și diferite tipuri de drumuri, și anume: circa 49% din respondenți se deplasează pe drumurile naționale de 2 ori pe săptămână, 20% – o dată pe săptămână, 16% – mai rar, dar trebuie să atragem atenția că circa 15% se deplasează zilnic pe drumurile naționale. Utilizarea drumurilor locale, urbane este următoarea: 86% de respondenți se deplasează zilnic, 11% – de cel puțin de 2 ori pe săptămână și alte 3% – o dată pe săptămână.

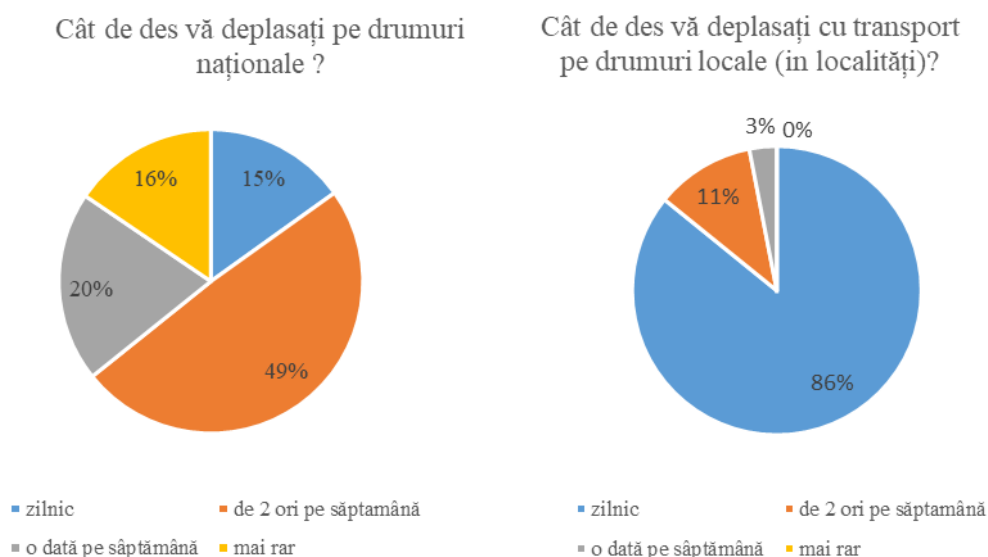

Fig. 3. Frecvența de deplasare după tipuri de drumuri, %

Sursa: elaborată de autor în baza chestionarului

Din cei 523 de respondenți, 72% reprezintă utilizatori de mijloace de transport privat,

25% sunt pasagerii în transportul public, iar 3% reprezintă șoferii profesioniști care prestează servicii de transport.

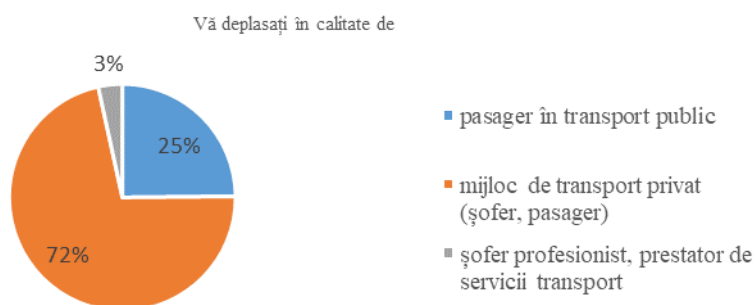

Fig. 4. Apartenența respondenților privind utilizarea mijloacelor de transport, %

Sursa: elaborată de autor în baza chestionarului

Calitatea outputurilor în cazul infrastructurii, după cum menționam și anterior, se determină prin nivelul de dezvoltare a acesteia. Astfel, în paragrafele precedente s-a efectuat diagnosticarea stării drumurilor, dar important este să identificăm și perceperea consumatorului final. Astfel, 97,9% din respondenți au pronunțat că în R. Moldova infrastructura drumurilor este slab dezvoltată, 0,8% consideră că infrastructura este dezvoltată, iar 1,3% nu știu. Nici un respondent nu a menționat că în R. Moldova există infrastructură foarte dezvoltată a drumurilor. Următoarea întrebare a stipulat perceperea respondenților referitor la noțiunea de infrastructură dezvoltată. În acest sens, 94% din respondenți consideră că o infrastructură dezvoltată a drumurilor trebuie să includă principalele outputuri, cum ar fi: calitatea drumurilor (răspuns: drumuri noi – 98,9%, securitatea maximă a traficului – 98,9%, drumuri de centură – 97,5% etc., Figura 5.

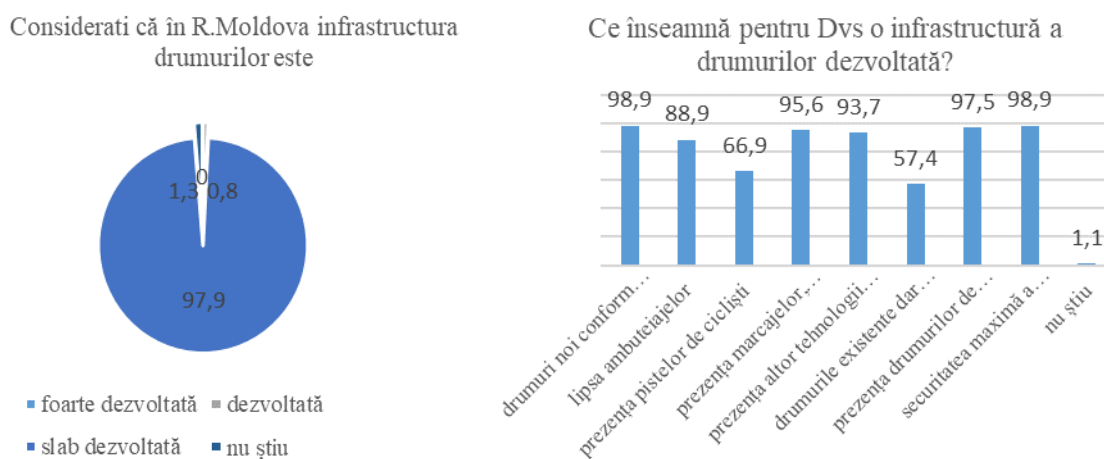

Fig. 5. Distribuția respondenților privind perceperea infrastructurii drumurilor în R. Moldova, %

Sursa: elaborată de autor în baza chestionarului

După cum menționam, o infrastructură a drumului duce inevitabil la dezvoltarea

economică a unei țări. Or, într-o țară unde se atinge un nivel de dezvoltare economică se atestă și îmbunătățirea calității vieții a populației. Astfel, **impactul unei infrastructuri slabe a drumurilor asupra calității vieții** a fost determinat în baza următoarei întrebări: În cazul în care considerați că infrastructura drumurilor este slab dezvoltată, cât de mult Vă afectează aceasta, calitatea vieții Dvs?

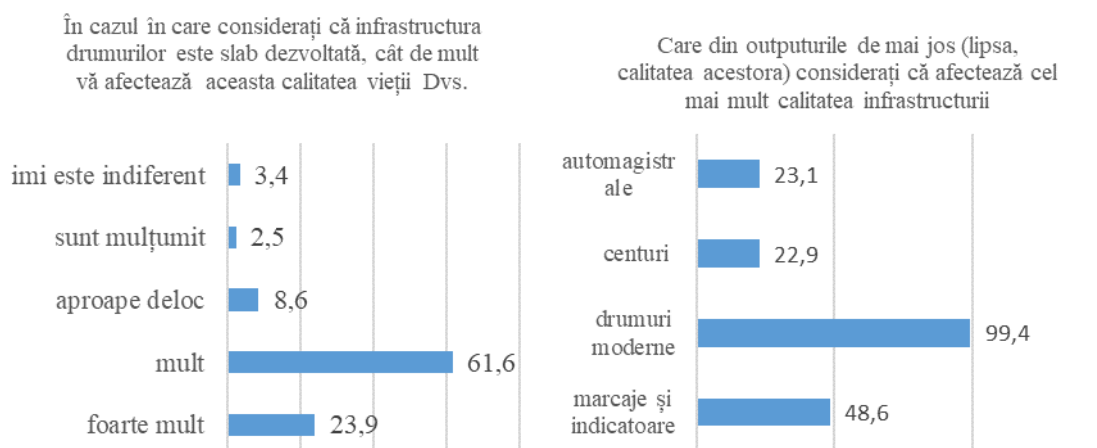

Fig. 6. Opinia respondenților privind impactul unei infrastructuri slabe a drumurilor asupra calității vieții

Sursa: elaborată de autor în baza chestionarului

Așadar, s-a constatat că 62% din respondenți sunt afectați mult, 24% – foarte mult, iar circa–9% nu sunt afectați aproape deloc. Totodată, aproximativ 23% din respondenți au considerat că lipsa magistralelor, a centurilor afectează outputurile infrastructurii prezente a drumurilor, iar lipsa drumurilor moderne a constituit răspunsul majoritar – 99%.

Următorul set de întrebări a fost destinat **identificării principalelor cauze, în viziunea respondenților, care conduc ca outputurile infrastructurii drumurilor să nu fie calitative**. Urmare chestionării, am identificat că: majoritatea respondenților consideră că mijloacele financiare sunt gestionate ineficient (circa 97%), 95% consideră că nu există surse financiare suficiente, 78% indică managementul infrastructurii ineficient, 48% au punctat faptul că nu există resurse tehnice moderne și 64% au considerat că insuficiența resurselor umane calificate în domeniu reprezintă cauza principală care duce la outputuri necalitative adică drumuri de necalitative, lipsa drumurilor noi, lipsa centurilor, lipsa altor active ale infrastructurii. Totuși, circa 98% au menționat că toate aceste cauze cumulate duc la o infrastructură a drumurilor slab dezvoltată în R. Moldova.

Setul de întrebări, destinat pentru identificarea soluțiilor de îmbunătățire a outputurilor managementului infrastructurii drumurilor în viziunea respondenților, a constat din următoarele întrebări: Cum credeți pentru a obține outputuri calitative, ce acțiuni trebuie să efectueze managementul, în primul rând? Cum vedeți evitarea ambuteiajelor de trafic? Ce părere aveți despre prezența benzilor pentru cicliști în infrastructura drumurilor municipale, orașenești?

Stipulați principalele cauze, în viziunea dvs, care conduc la infrastructura drumurilor slab dezvoltată

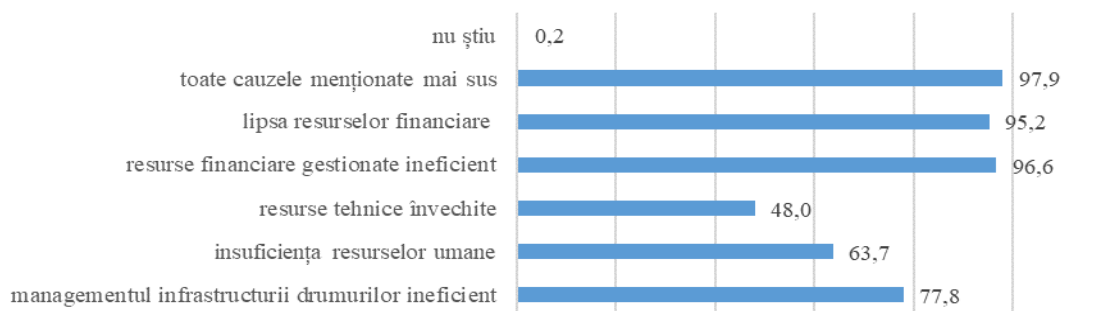

Fig. 7. Opinia respondenților privind cauzele care conduc la infrastructura drumurilor slab dezvoltată în R. Moldova

Sursa: elaborată de autor în baza chestionarului

Analiza răspunsurilor a permis să identificăm următoarele opinii: circa 92% din respondenți au considerat că construirea drumurilor noi este cea mai eficientă cale spre perfecționarea infrastructurii drumurilor, 80% din respondenți sunt de părerea că îmbunătățirea infrastructurii existente constă în efectuarea lucrărilor de menținere și reparație a drumurilor existente și 67% pledează pentru modernizarea infrastructurii existente prin diverse dotări.

Referitor la evitarea ambuteiajelor, circa 81% din respondenți au pledat pentru construcția centurilor sau a altor variante de ocolire, 98% – pentru construcția benzilor suplimentare, circa 31% consideră că starea excelentă a drumurilor va duce spre evitarea ambuteiajelor în trafic, iar 23% din respondenți consideră că dezvoltarea căilor de transport „verde” va duce, inevitabil, la lichidarea ambuteiajelor.

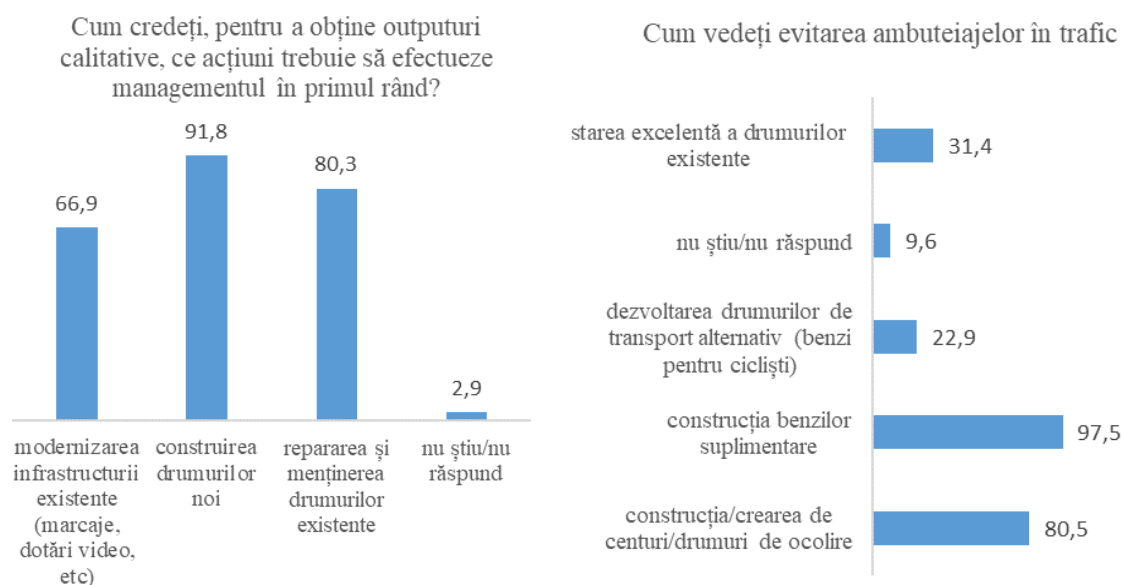

Fig. 8. Opinia respondenților privind identificarea soluțiilor de îmbunătățire a outputurilor managementului infrastructurii drumurilor în R. Moldova

Sursa: elaborată de autor în baza chestionarului

În contextul actual al dezvoltării durabile și a orașelor verzi, se discută insistent despre necesitatea diversificării mijloacelor de transport în favoarea transportului alternativ pe drumurile municipale. Următoarea întrebare a fost destinată pentru a vedea perceperea respondenților cu privire la apariția benzilor de cicliști. Circa 80% din respondenți consideră apariția benzilor pentru cicliști drept una foarte necesară, 57% – nu sunt interesați, iar 29% sunt de părerea că benzile de cicliști nu sunt necesare.

Fig. 9. Opinia respondenților privind necesitatea diversificării mijloacelor de transport în favoarea transportului alternativ

Sursa: elaborată de autor în baza chestionarului

Gradul de informare a fost identificat prin intermediul răspunsurilor la următoarele întrebări: Cât de informat sunteți Dvs. despre situația privind drumurile (prezența drumurilor în reparație, ambuteiaje, panouri de informare a transportului public)? Numiți cauza dezinformării?

Analiza răspunsurilor a permis să constatăm că respondenții, în mare parte, sunt foarte slab informați, doar circa 2% consideră că sunt bine informați privind situația drumurilor. Circa 95% din respondenți au indicat faptul că puțin informați. Cauza acestei dezinformări constă în faptul că pentru 23% din respondenți nu prezintă interes asemenea informație, 54% nu sunt interesați de aceasta, iar 57,4% nu știu de unde să afle asemenea informații sau sursele de informare sunt considerate incomode (30%).

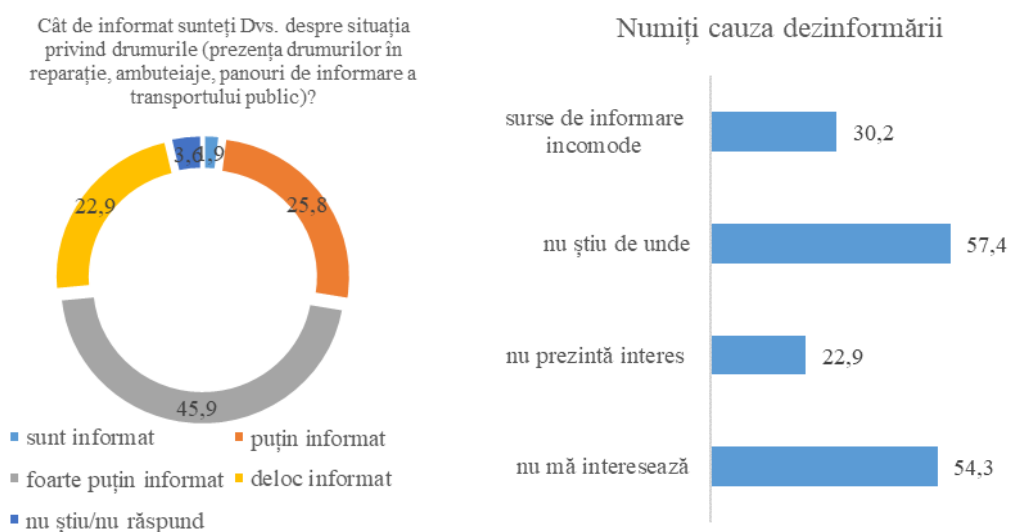

Fig. 10. Distribuția respondenților privind gradul de informare a acestora

Sursa: elaborată de autor în baza chestionarului

Următoarea întrebare a fost destinată concretizării preferințelor respondenților cu privire la sursele de informare. Circa 86% au ales aplicațiile digitale drept cea mai accesibilă și comodă cale de informare, mass-media este pe locul 2 cu circa 77% din total respondenți.

Cum considerați care surse de informare privind starea drumurilor, drumuri cu circulație oprită (întreruptă), ambuteiaje ar fi mai accesibile și comode pentru Dvs.?

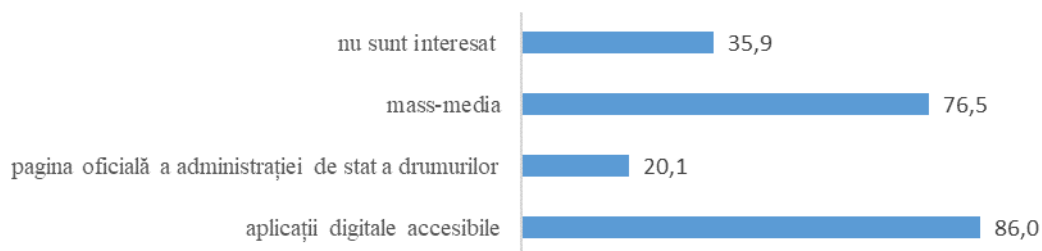

Fig. 11. Distribuția respondenților referitor la preferințele cu privire la sursele de informare

Sursa: elaborată de autor în baza chestionarului

Conform literaturii de specialitate, outputurile unei infrastructuri dezvoltate trebuie să posede anumite caracteristici, cum ar fi calitatea drumurilor, comoditatea, confort, siguranța traficului, reziliență etc. Așadar, pentru a înțelege perceperea de către populație a importanței acestor criterii, am indicat în chestionarul realizat o întrebare, în care am rugat respondenții să ierarhizeze, după importanță (preferință), principalele caracteristici. Astfel, pe primul loc, a fost poziționată siguranța traficului, care, reprezintă un indicator ce caracterizează gradul de dezvoltare a infrastructurii drumurilor. Pe locul 2, consumatorii finali au selectat calitatea drumurilor (aici se are în vedere atât starea drumurilor existente cât și construcția drumurilor noi), comoditatea drumurilor și reziliența acestora se plasează pe locul 3 și 4, confortul drumurilor a însumat 298 de puncte, situându-se pe ultimul loc.

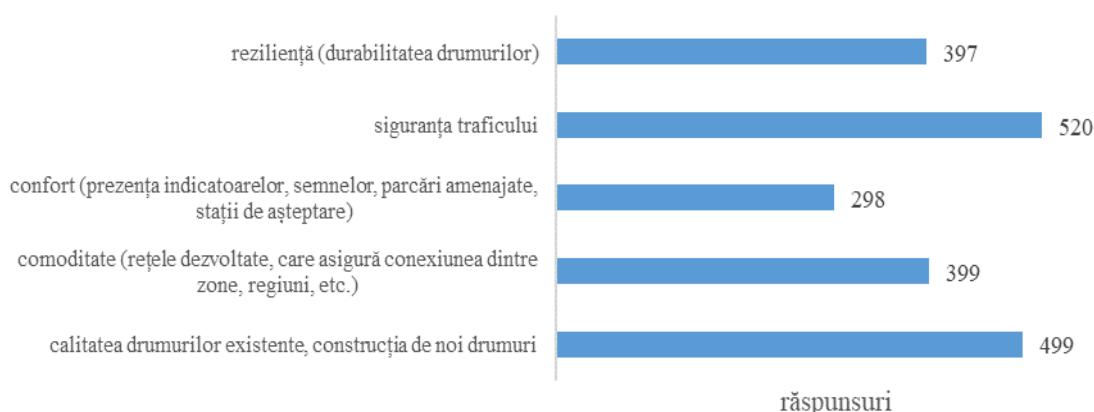

Fig. 12. Opinia respondenților referitor la perceperea principalelor caracteristici ale outputurilor moderne

Sursa: elaborată de autor în baza chestionarului

Concluzii și recomandări

Răspunsurile ne-au confirmat ipoteza că consumatorul final nu este mulțumit de infrastructura drumurilor din Republica Moldova, precum și de managementul acesteia.

În urma efectuării acestui sondaj venim cu următoarele recomandări:

Investiții în infrastructura drumurilor, inclusiv prin PPP și alte alternative de finanțare inovatoare și atragerea fondurilor externe accesibile

Atragerea partenerilor privați pentru finanțarea construcției și exploatarea drumurilor oferă noi posibilități de expunere a resurselor alternative în dezvoltarea infrastructurii drumurilor. Parteneriatul public-privat presupune cooperarea între partenerul public și partenerul privat, având ca scop sporirea eficienței infrastructurii drumurilor, fiecare partener asumându-și riscuri și responsabilități concrete. Având în vedere că proiectele de infrastructură a drumurilor sunt investiții publice de importanță strategică pentru R. Moldova, care urmează să asigure conectivitatea cu coridoarele de drumuri europene și creșterea mobilității mărfurilor, este oportună concesionarea rețelelor de transport cu partenerii privați. Statul poate interveni cu acoperirea cheltuielilor pentru forța de muncă utilizată de către partenerul privat în construcția/reabilitarea drumurilor publice, precum și întreținerea periodică a rețelelor de transport. Dezvoltarea progresivă a mecanismelor economice în gospodărirea drumurilor, în special cu referire la concesiune și cercetările inovatoare de finanțare conduc la formarea condițiilor pentru lichidarea neajunsurilor privind asigurarea infrastructurii de calitate, precum și perfecționarea managementului prin reformarea cadrului de administrare și gestionare a rețelelor de transport prin atragerea investițiilor private.

R. Moldova nu poate mobiliza investițiile masive suficiente pentru reabilitarea drumurilor numai din surse interne, dar sunt necesare și surse externe de finanțare. Respectiv, devine o necesitate elaborarea și implementarea unui Plan de reformă pentru atragerea investițiilor din surse externe, cu un accent major de importanță privind atingerea performanțelor în reabilitarea/construcția drumurilor de calitate. Instituțiile Financiare Internaționale rămân surse disponibile pentru finanțarea investițiilor de scară largă, utile pentru sectorul drumurilor. În acest sens menționăm că, încă din anul 1992, R. Moldova este membru al Grupului Băncii Mondiale, iar din anul 1994 – al Asociației Internaționale pentru Dezvoltare. Banca Mondială sprijină investițiile în modernizarea infrastructurii și proiecte cu beneficii regionale sau globale pentru mediu. Cooperarea între Banca Mondială și BERD a permis elaborarea studiului de fezabilitate privind reabilitarea drumurilor. Moldova a devenit membru al IFC din anul 1995. IFC a acordat 87 de milioane de dolari din fondurile sale proprii și a asigurat 25 milioane de dolari în consorții pentru proiecte de infrastructură de drumuri. UE dezvoltă o relație tot mai strânsă cu R. Moldova pentru integrarea economică treptată și aprofundarea cooperării politice. R. Moldova este o țară partener în cadrul Politicii Europene de Vecinătate, cu un plan de acțiune comun UE-Moldova, bazat pe Acordul de Parteneriat și Cooperare. R. Moldova este, de asemenea, un participant activ în programul Parteneriatului Estic al UE pe ambele piste multilaterale și bilaterale și a parafat Acordul de Asociere și Acordul de Liber Schimb Cuprinzător și Aprofundat în noiembrie 2013. BEI are mandatul de a oferi finanțare pentru R. Moldova în conformitate cu Acordul Cadru, semnat în noiembrie 2006. R. Moldova este eligibilă pentru a primi finanțare pentru proiectele de interes comun în domeniul infrastructurii de mediu, de transport, energie și telecomunicații. În

această ordine de idei, se consideră destul de importantă aprofundarea extinderii managementului strategic privind atragerea și absorbția fondurilor externe pentru modernizarea, reabilitarea/construcția infrastructurii drumurilor și asigurarea securității la trafic.

Interconexiunea la rețelele de transport TEN-T

Stabilirea unor proceduri mai clare, mai rapide și mai eficiente în vederea îmbunătățirii principalelor legături de transport europene va ajuta dezvoltarea interconexiunii la rețelele de transport TEN-T până în anul 2030. Conectarea R. Moldova la rețeaua TEN-T reprezintă un factor important pentru stimularea competitivității economice a țării pe plan internațional, dar totodată, va duce la dezvoltarea economiei naționale în contextul dezvoltării durabile.

Dezvoltarea sistemului adecvat de management al traficului rutier prin digitalizarea și creșterea nivelului de educație în acest sens

Digitalizarea traficului rutier va conduce la mutații profunde în natura muncii și în cererea de competență prin fluidizarea traficului și creșterea sustenabilității drumurilor. Odată cu creșterea nivelului de digitalizare, confortul mobilității și siguranței traficului va fi îmbunătățită considerabil. Un exemplu de digitalizare în acest sens ar fi crearea aplicației de baze de date [194], prin care ar fi utilizate datele pentru recunoașterea inteligentă a indicatoarelor rutiere și pietonale, trecerile de pietoni, marcajele rutiere, hidranții, transformatoarele electrice, stâlpii, coșurile de gunoi, procentul de spații verzi și multe altele. Pe lângă aceasta, toate informațiile despre starea drumului, a numărului de mașini poate fi organizat într-un format electronic accesibil pentru toți cetățenii. Aplicațiile reprezintă un element actual, iar promovarea acestui instrument accesibil și ușor de folosit va crea noi posibilități pentru fiecare persoană. Intervențiile reale vor permite îmbunătățirea sistemului și actualizarea lui continuă. Pentru viitor, managementul inteligent al traficului cu utilizarea datelor de trafic și mediu va constitui un element vital prin utilizarea senzorilor, precum și a sistemelor de analiză, prognoză și informaționale, drumul fiind conectat la managementul traficului printr-o rețea de comunicare.

Digitalizarea reprezintă noua etapă de dezvoltare a transportului de mărfuri și logistică, astfel e-CMR-ile digitalizate reprezintă un avantaj semnificativ pentru membrii lanțului de aprovizionare. Considerăm că e-CMR sau CMR electronic este cel mai important document, pe lângă comanda de transport. Acest document este creat în depozit, este transmis în mod automat și electronic transportatorului rutier, având posibilitatea să îl primească pe telefon sau tabletă. În curând și documentele de confirmare ale mărfii livrate, PoD (proof of delivery), vor fi generate electronic, ceea ce va conduce la un proces digital simplificat. În acest fel, transportatorii vor avea informațiile referitoare la încărcătură instantaneu, astfel încât să poată începe operațiunile legate de livrare – inclusiv de facturare – în timpul transportului și nu după sosirea acestuia.

Software-ul L2R (Long Life Road) reprezintă o aplicație necesară pentru funcționarea optimă a sistemului de management al drumurilor (PMS) care conține 3 module: Modul 1 L2R Base (baza de date), Modul 2 L2R Measure (colectare de date privind starea de degradare) și Modul 3 L2R Programme (stabilire strategii de întreținere).

Având în vedere că mobilitatea continuă să crească și este transformată radical prin digitalizare, decarbonizare și inovație, oportunitățile de a îmbunătăți în continuare performanțele în materie de siguranță trebuie valorificate prin interconectarea cu sistemul educațional, acesta contribuind la formarea capacităților de luare a deciziilor a participanților la trafic.

Crearea și dezvoltarea cadrului de monitorizare și control eficient a autovehiculelor de

mare tonaj prin instalațiile de măsurare a greutății automate.

Vehiculele de mare tonaj au un impact considerabil la degradarea prematură a drumurilor și podurilor. Astfel, luând în considerație investițiile semnificative efectuate pentru a menține în stare bună infrastructura drumurilor, apare necesitatea de a implementa un sistem de monitorizare eficient și inteligent a autovehiculelor care circulă cu depășire de masă pe axă, cu scopul de a proteja infrastructura de transport auto. Pentru a oferi posibilitatea de fixare în timp real a încălcărilor înfăptuite de conducătorii auto a transportului de mare tonaj, cu scopul de a garanta durabilitatea drumurilor publice prin neadmiterea deteriorării acestora, considerăm oportună implementarea cântăririi în mișcare (sistemul Weigh-In-Motion, WIM), conceput pentru a susține eficient aplicarea greutății pe drum, ce măsoară vehiculele care circulă cu o viteză de trafic redusă sau normală fără oprirea acestora.

Sistemul WIM utilizează senzori piezoelectrice sau quartz în covorul asfaltic pentru a cântări și a clasifica vehiculele. Cu ajutorul acestui sistem sunt adunate informații foarte detaliate, de exemplu: dimensiunile autovehiculelor, tipurile acestora, numărul de osii, greutatea pe osie, greutatea totală a autovehiculului. Sistemul detectează și identifică automat vehiculele supraîncărcate la diferite viteze și pe un număr nelimitat de benzi, folosind camere de integrare. Datele automate de aplicare a greutății sunt procesate instantaneu pe marginea drumului și se pun la dispoziție în timp real. De exemplu, amenzile pentru vehiculele supraîncărcate se emit automat, iar siguranța rutieră este crescută.

Sistemul WIM poate fi identificat la nivel de sistem Hight Speed WIM, precum și Low Speed WIM.

Astfel, Hight Speed WIM reprezintă un sistem de cântărire de mare viteză, care se instalează pe drumuri naționale pentru a cântări vehicule la viteze normale (20-130 km/h), pentru a detecta, număra și clasifica vehiculele. Clasa de încredere a acestui sistem este de 95%. Hight Speed WIM se utilizează pentru verificarea camioanelor supraîncărcate înainte de o zonă de control echipată cu cântărire statică sau Low Speed WIM.

Low Speed WIM este un mijloc de cântărire pe fiecare osie a autovehiculului. Oferă un mijloc de măsurare a greutății autovehiculelor, fie static fie dinamic, aplicând limitele de greutate a vehiculelor sau prevenirea supraîncărcării pentru companiile de transport.

Punctele de monitorizare și control sunt identificate reieșind din situația reală a traficului, realizat de camioanele cu mare tonaj ca să nu creeze o sursă de congestii în plus în condițiile în care traficul este deja deosebit de aglomerat.

Crearea traseelor pentru mersul cu bicicleta în cadrul proiectelor de reabilitare a drumurilor, acolo unde este fezabil

Elaborarea și implementarea planurilor strategice de mobilitate urbană și rurală privind stabilirea orientărilor cu privire la modul în care în localitățile țării să fie reduse emisiile pentru flotele urbane și monitorizate îmbunătățirile mobilității, inclusiv servicii de taxiuri și de transport la cerere, mobilizarea eficientă a rețelei de transport public, atractivitatea opțiunii pentru mobilitatea activă, cum ar fi: mersul cu bicicleta, facilități de parcare, echipamente de reîncărcare a vehiculelor cu emisii zero (automobile electrice). Dezvoltarea acestora, în mod instantaneu, vor contribui la reducerea emisiilor de CO₂ îmbunătățirea calității aerului și a sănătății oamenilor, contribuind la dezvoltarea stilului de viață mai activ și mai sănătos.

Bibliografie

1. BLAZEY, A., GONGUET, F., STOKOE, P. Maintaining and Managing Public Infrastructure Assets. In: SCHWARTZ, G., FOUAD, M., HANSEN, T., VERDIER, G. (editors). Well spent : how strong infrastructure governance can end waste in public investment. Washington: IMF, 2020, pp. 265-281. ISBN: 978-1-51351-181-8. <https://doi.org/10.5089/9781513511818.071>
2. CIUBUC, Ion. *Studiu privind îmbunătățirea normelor de proiectare a infrastructurilor rutiere din punct de vedere al siguranței*: tz. de master: Programul de studiu: Drumuri, Materiale și Mecanizare în Construcții. Universitatea Tehnică a Moldovei. Chișinău, 2022 [citată 20 mai 2022]. Disponibil: <http://repository.utm.md/bitstream/handle/5014/19796/Ciubuc-Ion-FUA-DMMC-2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
3. DICU M. Sisteme manageriale la infrastructuri de transport rutier. Volumul 1. Comentarii și interpretări. 2010. 227 p. Disponibil: <https://pdfslide.net/documents/sisteme-manageriale-la-drumuri.html>
4. Dicționarul Explicativ al limbii române, DEX, disponibil pe <https://dexonline.ro/> [citată pe 20.01.2020].
5. Dicționar de termeni de drumuri, disponibil pe <http://amac.md/biblioteca/data/26/01/Vocabular/Dictionar-termeni-drumuri.pdf>, [citată pe 20.01.2020].
6. DOBRE I, MUSTAȚĂ-HORPOS F, *Simularea proceselor economice*. Disponibil: <http://www.asecib.ase.ro/Dobre/html>
7. MATASARU, T. *Construcția drumurilor. Partea 1: Infrastructura*. București : Editura didactica și pedagogica, 1963. 235 p.
8. NICOLESCU, Ov., VERBONCU, I. *Fundamentele managementului organizației*. Ediția a III-a. București: Publishing House, 1997. 328 p. Disponibil: <https://ru.scribd.com/document/395934731/Fundamentele-Managementului-Organizatiei>
9. NICOLESCU, Ov., VERBONCU, I. *Management*. Ediția a III-a. București: Ed. Economică, 1999. 596 p.
10. PLĂMĂDEALĂ, V., PLAMADEALA, A. The roads of the future. In: *Journal of Engineering Science*. 2019, vol. 26, no. 2, pp. 22-35. ISSN 2587-3474, eISSN 2587-3482. Disponibil: http://repository.utm.md/bitstream/handle/5014/5933/JES_2019_2_pg22_35.pdf?sequence=1&isAllowed=y
11. PRIYATININGSIH, K., SUTRISNO, M. Road infrastructure asset management strategy and its impact on the environment. *IOP Conference. Series: Materials Science and Engineering*. 2020, vol. 830, issue 2, 6 p. <https://doi.org/10.1088/1757-899X/830/2/022030>
12. SCHRAVEN, D., HARTMANN, A., DEWULF, G. Research orientations towards the ‘management’ of infrastructure assets: an intellectual structure approach. In: *Structure and infrastructure engineering*. 2015, vol. 11, no. 2, pp. 73-96.

MANAGEMENTUL DEȘEURILOR SOLIDE CA PARTE A PROMOVĂRII EFICIENȚEI ECOLOGICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Dragoș MACARI, drd.
Universitatea de Stat din Moldova

Anna CÎȘLARI, drd.
Universitatea de Stat din Moldova
E-mail: cep1usm@mail.ru

Abstract

Solid waste represents all materials and products that have exhausted their consumption value. Their accumulation in different forms now represents an important threat to the ecological security of the Republic of Moldova. Likewise, within the "green" economy based on the concept of ecological efficiency, solid waste becomes a specific form of raw materials. Solving the problems generated by them are in the sights of solid waste management. The purpose of this paper is to present the specific aspects of the organization of solid waste management in the Republic of Moldova. To achieve this, available statistical data, expert opinions, and current legislation and policy documents in the field of solid waste management in the Republic of Moldova were examined. The study carried out allows the outline of some beneficial perspectives of the solid waste processing activity.

Keywords: ecological efficiency, solid waste, waste management.

Introducere

De la începutul anilor 2000, în Republica Moldova se constată o situație foarte complicată în domeniul ecologic.

În acest context, Centrul Național de Mediu raportează că, la momentul de față, în Republica Moldova există 1139 gunoiște cu o suprafață totală de 1224,0 ha. La fel, entitatea publică nominalizată menționează: „Depozitele sunt organizate de autoritățile publice locale și, în general, nu respectă standardele de mediu. Conform datelor statistice, cantitatea de deșeuri menajere solide este în continuă creștere, de la 2172,8 mii m³ în 2008 la 3043,1 mii m³ în 2018. Circa 90% din cantitatea de deșeuri municipale colectate de serviciile de salubritate a fost evacuată prin depozitare, colectarea selectivă fiind organizată parțial în municipiul Chișinău și unele centre raionale. Ratele de reciclare și de recuperare a deșeurilor sunt încă foarte scăzute” [14].

Experții internaționali, la rândul lor, au făcut anumite constatări în privința generării deșeurilor în Republica Moldova [14]:

- Din 2015 se atestă o tendință clară de reducere a deșeurilor de producție. Între 2010 și 2019, cantitatea deșeurilor de producție generate s-a redus cu 34,3%.
- Deșeurile colectate de la populație și consumul gospodăriilor au avut o dinamică similară între 2014 și 2017, și o traiectorie diferită după 2018.
- Între 2014 și 2020, deșeurile formate la gospodării s-au majorat cu 20,9%, iar consumul gospodăriilor s-a mărit doar cu 5,4%.

În Strategia de gestionare a deșeurilor în Republica Moldova pentru anii 2013-2027 se spune următoarele: „Actualmente, cea mai utilizată metodă de tratare a deșeurilor menajere este depozitarea pe sol, care reprezintă frecvent o sursă importantă de poluare a solului și a apelor subterane. În acest context, salubritatea localităților și managementul deșeurilor urbane constituie un obiectiv important al structurilor guvernamentale și locale. Anual, prin intermediul serviciilor de salubritate, din localitățile urbane se transportă la depozite de deșeurii menajere solide circa 1144-2210 mii m³ de deșeurii” [3].

În prezent, în Republica Moldova este lansat procesul de constituire a economiei „verzi” bazată pe respectarea conceptului de eficiență ecologică. Gestiunea deșeurilor solide a devenit un element important al acestui proces.

Articolul are drept scop prezentarea eforturilor depuse în Republica Moldova în domeniul managementului deșeurilor.

Abordările conceptuale ale managementului deșeurilor solide

În anul 1997, legislația Republicii Moldova a definit deșeurile drept “substanțe, materiale, obiecte, resturi de materii prime provenite din activități economice, menajere și de consum, care și-au pierdut, integral sau parțial, valoarea inițială de întrebuințare, dintre care unele sunt reutilizabile după prelucrare”. [5]

La fel, deșeurile au fost divizate în mod principial:

- *De producție* – deșeurii rezultate în urma unor procese tehnologice;
- *Menajere* – deșeurii provenite din activități casnice și de consum;
- *Periculoase* – deșeurii toxice, inflamabile, explozive, corosive, infecțioase sau de altă natură, care, introduse în mediu, pot aduce daune plantelor, animalelor sau omului (Figura 1).

Figura 1. Divizarea deșeurilor

Apoi a fost introdusă noțiunea de *deșeurii municipale* ca „deșeurii provenite din gospodărie și deșeurii similare care provin din activități comerciale, industriale și administrative” [6].

Categoria de „deșeurii solide” se referă la următoarele componente: sticlă, hârtie, plastic, cauciuc, metale feroase și neferoase, cartoane multimateriale, substanțe organice, aparatură de uz casnic, aparatură electronică și deșeurii chimice menajere (Figura 2) [1].

Figura 2. Componentele deșeurilor solide

În interpretarea Enciclopediei Britanice, managementul deșeurilor solide constă în „colectarea, tratarea și eliminarea materialului solid care este aruncat deoarece și-a îndeplinit scopul sau nu mai este util” [9].

Legislația Republicii Moldova utilizează noțiunea de gestionare a deșeurilor, avându-se în vedere „colectarea, transportul, valorificarea și eliminarea deșeurilor, inclusiv supravegherea acestor operațiuni și întreținerea ulterioară a amplasamentelor de eliminare, inclusiv acțiunile întreprinse de un comerciant sau un broker” [6].

Managementul deșeurilor solide poate fi examinat din două perspective.

Din perspectivă imediată, este vorba de evitarea creării condițiilor insalubre, poluării mediului și răspândirea bolilor infecțioase. În acest context, managementul deșeurilor solide cuprinde o mare varietate de probleme administrative, economice și sociale care trebuie gestionate și rezolvate [9].

Din perspectiva strategică, este vorba de activități complexe întreprinse pentru atingerea unor scopuri globale de protecție a mediului și a sănătății oamenilor, precum și raționalizarea utilizării resurselor materiale cu minimizarea influenței asupra naturii.

Tendințele strategice și politice ale managementului deșeurilor solide în Republica Moldova

Managementul deșeurilor solide constituie o parte din complexul de activități întreprinse în Republica Moldova pentru soluționarea problemelor ecologice.

Începutul managementului deșeurilor solide a fost pus prin aprobarea, în anul 1997, a Legii privind deșeurile de producție și menajere [5], care a lansat reglementarea protecției mediului înconjurător, gestionarea deșeurilor de producție și menajere în scopul reducerii acestora și reintroducerii lor maximale în circuitul economic, prevenirii poluării mediului.

În anul 2016 a fost aprobată Legea privind deșeurile [6], care a stabilit „bazele juridice, politica de stat și măsurile necesare pentru protecția mediului și a sănătății populației prin prevenirea sau reducerea efectelor adverse determinate de generarea și gestionarea deșeurilor și prin reducerea efectelor generale ale folosirii resurselor și creșterea eficienței folosirii acestora”.

În februarie 2023, Ministerul Mediului a inițiat consultări publice asupra proiectului Hotărârii Guvernului pentru aprobarea Proiectului de modificarea a Legii nr. 209/2016 privind deșeurile [2].

Un moment important în implementarea managementului deșeurilor solide în Republica Moldova a fost aprobarea Strategiei de gestionare a deșeurilor în Republica Moldova pentru anii 2013-2027, în care găsim următoarea declarație: „Gestionarea deșeurilor devine o prioritate națională a politicii de prevenire a poluării mediului ce urmează a fi rezolvată în Republica Moldova. Agravarea problematicii deșeurilor, în special a deșeurilor menajere solide, este generată de modul defectuos în care sunt realizate în prezent diferite etape de procesare a deșeurilor” [3].

Acest document de politici prevede cele mai eficiente opțiuni de gestionare a deșeurilor [3], precum:

- 1) prevenirea producerii de deșeuri, încetinirea și inversarea ratei de creștere a deșeurilor și a proprietăților periculoase ale deșeurilor generate;
- 2) reutilizarea și reciclarea, prin utilizarea deșeurilor ca materii prime secundare, fără prelucrare suplimentară sau cu prelucrarea ulterioară;
- 3) recuperarea prin extragerea în continuare a valorii (inclusiv a energiei) din deșeurile generate;
- 4) eliminarea prin înhumarea în depozitele de deșeuri a componentelor de deșeuri care nu pot fi reutilizate, reciclate și recuperate, pentru a limita emisiile în mediul înconjurător.

Programul de activitate al Guvernului „Moldova vremurilor bune” [11] a stabilit priorități pentru realizarea sarcinilor trasate în documentele de politici și întreprinderea măsurilor de remediere a situației prin indicatorii de realizare conform Planului de Acțiuni pentru anii 2021-2022 [4].

În Programul nominalizat a fost stabilită drept prioritate dezvoltarea managementului deșeurilor prin activități concrete:

- Dezvoltarea și aplicarea mecanismelor financiare eficiente pentru implementarea principiului de responsabilitate a producătorului în vederea sporirii gradului de deșeuri reciclate și diminuarea volumului de deșeuri depozitate.
- Realizarea investițiilor în infrastructura de colectare, sortare și valorificare a deșeurilor, inclusiv prin accelerarea absorbției fondurilor europene disponibile și atragerea fondurilor adiționale necesare pentru îmbunătățirea sistemului de gestionare a deșeurilor în Republica Moldova.

Indicatorul de impact de dezvoltare pentru Orizontul anului 2025 prevede reducerea cu 15% a volumului de deșeuri municipale degajate în mediu.

Strategia Națională de dezvoltare ”Moldova Europeană 2030” [7] în Obiectivul specific 10.1. „Îmbunătățirea calității apei, aerului și solurilor” prevede crearea sistemelor integrate de gestionare a deșeurilor prin dezvoltarea infrastructurii și a serviciilor necesare.

Proiectul elaborat de Guvernul Republicii Moldova al Planului național de dezvoltare pentru anii 2023-2025 în Obiectivul specific 10.1. „Îmbunătățirea calității apei, aerului și solurilor” prevede „colectarea, conservarea și distrugerea poluanților organici persistenti, a deșeurilor menajere solide și deșeurilor chimice” [10].

În anul 2022 a fost aprobat un împrumut în sumă de 25 milioane Euro pentru finanțarea Proiectului privind Deșeurile Solide din Moldova. [12] În afară de aceasta, acest proiect este susținut de un grant de 5,6 milioane Euro din fondul multidonator E5P [8].

Scopul proiectului constituie „finanțarea investițiilor prioritare pentru îmbunătățirea serviciilor de management al deșeurilor solide, stabilirea sistemelor integrate de management al deșeurilor solide în trei Zone participante de Management al Deșeurilor, în conformitate cu Strategia Națională de Management al Deșeurilor din Moldova și angajamentele țării în temeiul Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană” [12].

Proiectul va permite extinderea, regionalizarea și crearea unui sistem regional consolidat de management al deșeurilor solide în zonele participante. Se presupune că acesta să servească drept model pentru un sistem durabil de gestionare a deșeurilor solide în întreaga țară [8].

Prima zonă de management al deșeurilor care vor beneficia de sprijin în cadrul acestui proiectul include raioanele Ungheni, Nisporeni și Călărași, fiind prevăzută o investiție estimată la circa 19,48 milioane de Euro.

Concluzii

În Republica Moldova implementarea managementului deșeurilor solide a devenit un imperativ al timpului, dictat, dintr-o parte de situația dezastruoasă în domeniul ecologiei, iar, din altă parte, de necesitatea aplicării principiilor de eficiență ecologică. Practica internațională a elaborat de multă vreme tehnicile și condițiile de infrastructură necesare gestiunii deșeurilor solide. Ele și-au găsit reflectarea în legislația națională a Republicii Moldova, precum și documentele de politici aferente, care, la momentul de față, sunt în deplină derulare și urmează să producă rezultate importante într-o perspectivă medie și lungă.

Bibliografie

1. Comunicare prezentată la seminarul Inspectoratului Ecologic de Stat pentru colaboratorii debutanți din 02.11.2012, <http://inseco.gov.md/wp-content/uploads/2010/06/Comunicare-Andronic-deseuri1.pdf>
2. Consultări publice: Legea privind deșeurile și analiza impactului de reglementare, <https://www.mediu.gov.md/ro/content/4187>
3. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova Nr. 248 din 10.04.2013 cu privire la aprobarea Strategiei de gestionare a deșeurilor în Republica Moldova pentru anii 2013-2027 (Publicată la 12.04.2013 în Monitorul Oficial Nr. 82 art. 306)
4. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova Nr. 235 din 13.10.2021 cu privire la aprobarea Planului de acțiuni al Guvernului pentru anii 2021-2022 (Publicată la 05.11.2021 în Monitorul Oficial Nr. 266-272 art. 541)
5. Legea Republicii Moldova Nr. 1347 din 09.10.1997 privind deșeurile de producție și menajere (Publicată la 05.03.1998 în Monitorul Oficial Nr. 16-17 art. 101)
6. Legea Republicii Moldova Nr. 209 din 29.07.2016 privind deșeurile (Publicată la 23.12.2016 în Monitorul Oficial Nr. 459-471 art. 916)
7. Legea pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova Europeană 2030” Nr. 315 din 17.11.2022 (Publicată la 21.12.2022 în Monitorul Oficial Nr. 409-410 art. 758)
8. MIRBABAEVA, Nigina. Better solid waste infrastructure for Moldova, <https://www.ebrd.com/news/2023/better-solid-waste-infrastructure-for-moldova.html>
9. NATHANSON, Jerry A. (2023) Solid-waste management, <https://www.britannica.com/technology/solid-waste-management>
10. Pentru aprobarea Planului național de dezvoltare pentru anii 2023-2025, <https://cancelaria.gov.md/ro/content/pentru-aprobarea-planului-national-de-dezvoltare-pentru-anii-2023-2025>
11. Programul de activitate al Guvernului „Moldova vremurilor bune”, https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/programul_de_activitate_al_guvernului_moldova_vremurilor_bune.pdf
12. Proiectul privind Deșeurile Solide din Moldova, <https://www.ebrd.com/projects/psd-translation>
13. Spre o transformare verde în Republica Moldova, <https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2022/02/report-green-growth-indicators-republic-moldova-2021-rom.pdf>
14. Waste management, https://www.environment.md/en/waste_management

THE ROLE OF THE SERVICE QUALITY MANAGEMENT SYSTEM IN MEDICAL INSTITUTIONS

Dalia DREIHER, PhD student

Free International University of Moldova, Chisinau

E-mail: dreier@gmail.com

Abstract

Medical institutions play a crucial role in providing quality healthcare services to individuals and communities. As the demands and expectations of patients continue to evolve, it becomes imperative for these institutions to ensure the highest standards of service quality. In this context, the implementation of a Quality Management System (QMS) emerges as a vital tool for medical institutions to enhance their efficiency, effectiveness, and overall patient satisfaction. This study is designed to explore methods for improving the efficiency of a medical institution using a QMS. QMS is a key tool for enhancing the company's competitiveness in modern conditions. The purpose of the study is to identify specific aspects of organizational development in the healthcare sector, where QMS-based management principles are applied. The author examines the implementation of a quality management system in Israeli hospitals as an illustrative example. The study demonstrates that the utilization of QMS in healthcare leads to a high level of patient care and directly impacts their satisfaction with medical services. This study lays the groundwork for further enhancements in healthcare's quality management system.

Keywords: *quality management system, quality management, medical institution*

Introduction

Healthcare is a sphere of high social importance for the global community. Currently, there is a constant search for innovative solutions in both managerial methods and the introduction of new technologies in the healthcare field. However, ensuring high-quality medical care remains a major challenge for modern healthcare systems in most countries. This fact may seem paradoxical, as the medical field should inherently prioritize the quality of its work and set an example for other industries. Therefore, the primary objective of healthcare is to bridge the management gap and actively adopt experiences from other industries, while developing a unique management methodology that considers the specificities of healthcare.

The issue of the quality of medical services is currently recognized as a complex set of challenges. To address these problems, a multitude of studies and relevant initiatives are required. These may encompass various areas such as medical education, government regulations, the development and implementation of new technologies, and more. However, it is crucial to emphasize the significance of intra-organizational management within medical institutions.

As you are aware, the quality of medical care relies on well-organized and coordinated actions that undergo continuous analysis and monitoring. Therefore, the objective of this study is to identify the avenues for the development of healthcare organizations that are managed through the utilization of quality management system tools.

The significance of this study is linked to the consolidation of the fundamental principles outlined by the Israeli Ministry of Health concerning quality assurance in healthcare. These principles encompass monitoring clinical quality indices, ensuring the safety of treatment, improving the opinion of patients about the Israeli healthcare system and

ensuring uninterrupted treatment [9]. It is essential to assess the practical implementation of these principles to identify weaknesses and gaps within the broader context of improving the quality management system of medical services in general hospitals.

The object of this study is the state medical institutions of general profile in Israel. In the present economic landscape, it becomes increasingly necessary to introduce new forms of quality management in Israeli healthcare. These forms should ensure maximum efficiency of medical institutions while minimizing costs and maintaining high-quality medical care. As you may know, in Israel, the issue of ensuring the quality of medical care is predominantly addressed through quality control and evaluation. This is substantiated by numerous scientific studies and publications, the legislative framework, and practical examples.

Results obtained and discussions

Based on global experience, including that of Israel, it is well-established that quality in the provision of medical services does not arise solely through control, but rather through planned and deliberate efforts at every stage [5, p. 1]. This concept entails activities focused on enhancing processes to ensure the attainment of the desired level of quality at each phase of delivering medical services. Consequently, quality control and assessment are merely individual components within a comprehensive framework. Furthermore, the quality management system is increasingly viewed as a subsystem, rather than a stand-alone management system within a medical organization. Its functioning is geared towards enhancing customer satisfaction, improving the effectiveness of technological processes, and encompassing the diverse range of activities performed by a medical organization.

The Israeli healthcare system is widely recognized as one of the highest-quality systems in the Western world, as evidenced by international comparisons across a diverse range of quality indicators [13]. According to a report by the World Health Organization, Israel stands on par with Western European countries and holds a prominent position in global rankings. This accomplishment can be attributed to various factors, including the 1994 Law on National Health Insurance [7], the well-structured and organized healthcare system, which emphasizes sustainable public medicine, and the exceptional professionalism exhibited by healthcare practitioners in the clinical field. Additionally, the presence of institutions dedicated to research and education contributes to maintaining the quality of the healthcare system [4].

In recent years, substantial progress has been made in the regulation of the legislative framework pertaining to the quality of healthcare [3]. Alongside the long-standing practice of measuring quality among the population, new regulations concerning National Health Insurance, quality indicators, and communication were formulated and adopted in 2012 [12]. Notably, Israeli general hospitals have achieved significant advancements in the quality of services provided. These include [8]:

- the measurement of service quality in public hospitals,
- the establishment of an information-sharing infrastructure within the healthcare system,
- the implementation of initiatives focused on ensuring safe treatment.

Consequently, Israel possesses a well-established system of legislation that governs the quality of medical services [6]. This system serves to guarantee and safeguard the rights and interests of patients.

The author conducted a study examining the implementation of principles related to ensuring the quality of medical services as outlined by the Israeli Ministry of Health. These principles are presented in Table 1.

Table 1. Principles for ensuring the quality of medical services in Israel

Principle	Characteristic	Expected result of implementing the principle
Monitoring of clinical quality indices	Regular collection of data on clinical quality indicators	Improving the overall quality of care and improving outcomes
Ensuring the safety of treatment	Development and implementation of protocols to prevent errors	Reduced adverse events and improved patient safety
Improving the opinion of patients about the Israeli healthcare system	Systematic study of patients' opinions and collection of feedback	Increasing patient satisfaction and improving their perception of the healthcare system. Increasing the level of patient safety.
Ensuring uninterrupted treatment	Development of a health coordination system and continuum	Ensuring uninterrupted and timely receipt of medical care. Improved coordination between different specialists.

Source: developed by the author based on Quality Assurance in the Health System. Israel. <https://www.gov.il/en/departments/guides/patientsafety>

The study involved describing each principle and testing their practical implementation within Israeli general hospitals. Based on the conclusions drawn for each principle, recommendations were proposed to enhance the overall approach to the application of the quality management system in general hospitals in Israel.

Principle: Monitoring of clinical quality indices

As previously mentioned, quality in healthcare is closely linked to control and inspections. Having the ability to measure quality through a standardized index system is a crucial tool for enhancing quality at the national level. The Ministry of Health has a responsibility to improve the quality of healthcare in the country by monitoring clinical quality indices [11, p.153]. This monitoring applies to all medical areas within the treatment framework, including general hospitals, geriatrics and psychiatry, health insurance funds, dental clinics, and outpatient clinics. It also encompasses the monitoring of patient feedback. Through this monitoring process, specific targets are set for each index, enabling the attainment of the highest level of quality and continual improvement of medical services in the country. The structural components of these indices include quality, process, result, infrastructure, and structures, as depicted in Figure 1.

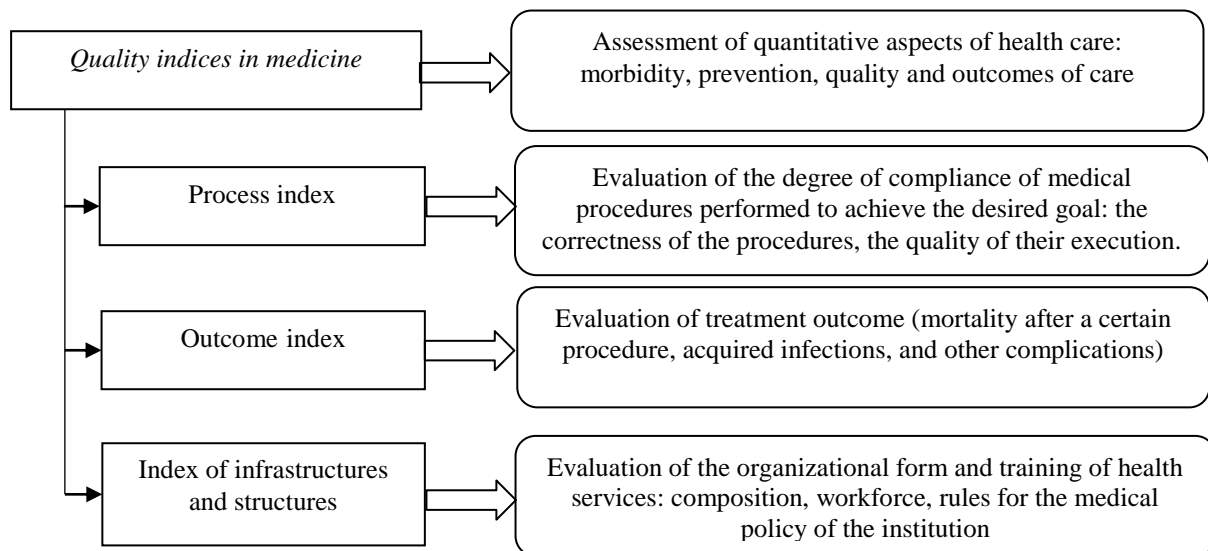

Figure 1. The system of indexes for monitoring the quality of medical services in Israel

Source: developed by the author

The quality index in medicine serves as a criterion that quantitatively reflects various aspects of healthcare. A criterion is an objective and measurable variable that can be repeatedly assessed. Measurement forms an integral part of an organization's endeavors to enhance the quality of its healthcare services. Indexes can be fundamentally classified into three groups: process, result, and infrastructure and structures.

Process indices measure the extent to which medical procedures are performed to achieve a desired goal. These indexes are based on the assumption that correctly performing the right procedures increases the likelihood of achieving the desired result. The indexes are built upon published scientific studies that establish a link between process quality and the attainment of desired outcomes.

Outcome indexes display the results of treatment. By monitoring the outcome and process indexes over time, standards can be developed to enhance the overall quality of the healthcare system. The result index can also serve as a proxy for assessing the overall quality of the organization. However, non-quantitative factors, which are beyond the control of clinicians, can impact the scores. These factors may include the influence of the environment, infrastructure, medical services, the socio-economic background of the patient, or complex clinical situations.

Infrastructure and structural indexes are based on the organizational structure, training of health services, composition of the workforce, and the rules and medical policies of an organization or health system. The underlying assumption of these measurements is that the health authority has an adequate quantity and quality of financial and human resources to deliver high-quality healthcare services.

According to the author, when combined, all three indices provide a comprehensive and reliable assessment of quality management in the field of medicine. As a general rule, a higher proportion of infrastructure and structure indices, along with the process index, in the overall quality index measurements indicates greater reliability of the result index. It is important to note that quality indices cannot replace important initiatives, methods, and other

mechanisms necessary for ensuring quality management in medicine. This applies to the entire system, such as promoting competition among insurers and medical service providers, investing in medical technology, as well as physician training, including support for advanced training, the development of clinical guidelines, and the formulation of foundational documents. Furthermore, stable data indicates that the use of quality indices in hospitals over several years has led to significant improvements in the level of care, cost-effectiveness, and transparency of processes in developed countries [2].

Not long ago, five clinical process quality indices were selected and approved, leading to the launch of a national program to monitor these quality indices in general hospitals across Israel using a computerized information database [1]. Simultaneously, there is an ongoing data collection effort to monitor outcome indices, as well as the implementation of clinical quality index monitoring in all hospitals in Israel.

In the field of quality measurement in the healthcare community, there has been a longstanding national program led by the University of Jerusalem and supported by the National Institute of Health Policy and the Ministry of Health [14].

Principle recommendation:

According to the author, the following recommendations can be considered for the practical implementation of the principle of "Monitoring of Clinical Quality Indices" in the field of medical institution management:

- Establish clear and specific clinical indicators, identifying key indicators that best reflect the quality of care provided. These indicators may pertain to safety, efficacy, availability, and patient satisfaction.
- Develop an effective system for collecting and analyzing data on clinical indicators, utilizing electronic medical records and information technology to automate data collection, ensuring accuracy and reliability of information.
- Define regular intervals for monitoring clinical quality indices, whether monthly, quarterly, or yearly, based on the specific needs and nature of the facility.
- Embrace the concept of continuous improvement, investing in the ongoing enhancement of the monitoring system, analyzing the effectiveness of implemented measures, and making necessary adjustments when needed.

Principle: Ensuring the safety of treatment

The implementation of the second principle, which focuses on ensuring the safety of treatment, is similar to many Western countries such as England, the USA, Denmark, and Australia. In Israel, this principle is addressed at the Ministry of Health through the Department of Treatment Safety within the Department of Quality of Medical Services. The main objective of this department is to lead efforts in improving treatment safety in the healthcare system and reducing patient harm incidents. To ensure a high level of patient safety, it is essential for the system to continuously study and evaluate its accumulated experience while assessing potential future risks.

The department's work primarily involves studying incidents, with a clear focus on process improvement and preventing future errors. It collaborates with hospitals, aiming to promote responsibility for treatment safety and encourage the reporting of incidents. The department also trains facilitators in treatment safety, both within hospitals and the community, prepares and distributes educational materials for healthcare professionals, and

provides guidance for heads of treatment safety departments on specific issues.

These efforts contribute to an overall commitment to enhancing treatment safety in healthcare, fostering a culture of learning, and continually improving practices to better serve patients.

Principle recommendations:

The author suggests the following recommendations for a more productive implementation of the principle:

- Ensure regular staff training on security issues, including error handling and emergency situations [10]. Provide hospital staff with updated information on the latest recommendations and best practices in treatment safety.
- Increase patient awareness of treatment safety. Develop informational materials and programs to educate patients about treatment safety issues.
- Foster collaboration with other institutions and experts by encouraging hospital management to participate in knowledge-sharing initiatives and exchange best practices in treatment safety with representatives from other hospitals and industry experts.

These recommendations aim to enhance the implementation of the principle, ultimately promoting a safer treatment environment and better outcomes for both staff and patients.

Principle: Improving the opinion of patients about the Israeli healthcare system

The principle of improving the patient's perception of the Israeli healthcare system is directly linked to the individual's personal experience and encompasses their overall impression of the healthcare system throughout their continuous treatment. This perception is influenced by factors such as doctor-patient communication, the patient's expectations of the healthcare system, and the organizational culture of the institutions they interact with. In recent years, the patient's personal experience has gained significant prominence in discussions about healthcare systems, not only in Israel but also globally, in response to various social developments:

- Increased public awareness of patients' rights.
- Growing demand for transparency and opportunities for quality improvement.
- Focus on patient safety departments.
- Calls for equality in healthcare services.
- Rising utilization of electronic media for medical information retrieval, patient information sharing, referrals to specialists, and exploration of alternative medical procedures and devices, among others.

The Israeli Ministry of Health, similar to many other health organizations worldwide, is actively working to promote this issue. The Ministry has established standards that reflect positive patient experiences, which serve as the basis for developing tools to measure patient satisfaction levels. Surveys are conducted in healthcare institutions, including hospitals, clinics, and affiliated facilities, to assess the extent of patient satisfaction. The results of these surveys are made available to the general public and serve as valuable information for the healthcare system to identify potential gaps, improve services, and make necessary corrections.

The Israeli Ministry of Health is actively working towards integrating the concept of patient satisfaction with medical services across all levels of the healthcare structure. This initiative involves managers, department directors, and staff members who receive specialized training on the subject of "patient experience." The training encompasses skill development, fostering a service-oriented culture, and promoting positive dialogue with patients and their families. Establishing patient satisfaction standards and metrics is a crucial parameter for enhancing patient-physician communication, as well as improving the overall quality and reliability of the healthcare system. Encouraging dynamic and ongoing dialogue around patient satisfaction greatly contributes to building trust and fostering collaboration between doctors and patients.

Principle recommendations:

- Foster a patient-centered culture by creating an environment in which patients are at the forefront of attention and focus in all aspects of the hospital. It is crucial for all hospital staff to recognize the importance of enhancing the patient experience and actively work towards achieving it.
- Conduct a comprehensive analysis of the patient experience by implementing a system for collecting patient feedback, which may include surveys, focus groups, or online platforms. This feedback will provide valuable insights to improve patient care and satisfaction.
- Develop and implement a patient support program that encompasses various services, such as psychological support, counseling, and other resources aimed at assisting patients in their healthcare journey.

These recommendations aim to enhance the patient experience, ensuring that patients feel valued, supported, and receive the necessary care and attention throughout their interaction with the hospital.

Principle: Ensuring uninterrupted treatment

Ensuring continuous and consistent treatment as a principle entails maintaining the duration of medical services provided to the patient, particularly during transitions between doctors or treatment frameworks. It is crucial to document reliable information and facilitate communication between physicians to ensure high-quality and appropriate medical care. Continuity of care also encompasses smooth transitions between different departments, requiring coordination, cooperation, and effective communication among doctors in various clinics, health insurance funds, hospitals, and different hospital departments. This continuity extends to transitions between hospitalization and discharge and vice versa.

Continuity of treatment holds immense significance for both the patient and their doctor. It fosters a positive patient experience, reduces costs, and improves overall health outcomes. Maintaining continuity of care is especially crucial for individuals requiring extensive healthcare services, including the elderly, those with complex conditions, individuals with mental health issues, and chronic illness patients.

To uphold treatment continuity in Israeli hospitals, computer technologies are being developed for national medical information systems. These systems serve as the foundation for patient and treatment-related information infrastructure, while ensuring the utmost confidentiality of private information.

Principle recommendations:

- Train staff and promote standardized practices regarding the importance of continuous and consistent treatment. Ensure that all professionals are aware of the standards and procedures and emphasize the significance of aligning their practices with other professionals and departments.
- Enhance and streamline the accessibility of patient information for all healthcare professionals involved in their care. Utilize electronic medical records and information systems to provide easy access to crucial information such as diagnosis, medical history, recommendations, and treatment plans.
- Educate patients about the importance of continuous and consistent treatment. Provide them with comprehensive information about their treatment plan, recommendations, and contact details. Encourage patients to share feedback on their treatment experience and establish mechanisms for receiving and incorporating their feedback.

These recommendations aim to improve the continuity and consistency of treatment, ensuring effective communication, informed decision-making, and positive patient outcomes.

Conclusions

A principles-based quality management system in healthcare facilities plays a vital role in enhancing the efficiency and quality of services provided. It is an integrated management approach that revolves around standard setting, control processes, and continuous improvement. The quality management system in Israeli hospitals encompasses crucial elements such as the development of standards and procedures, monitoring of quality indicators, staff training and development, and patient feedback. All these components are interconnected and aimed at achieving a high level of service quality.

In this regard, the continuous improvement of the quality management system in medical institutions assumes a significant role. One effective approach is the method proposed by the author, involving an analysis of the practical implementation of the fundamental principles underpinning the system for ensuring the quality of medical services in hospitals. This analysis serves as a driving force for strengthening the principles and developing more productive ways to implement them, while updating the range of activities initially aligned with the principle's objectives.

Enhancing the quality management system enables medical institutions to optimize workflow processes, enhance resource efficiency, and improve treatment outcomes. It fosters standardization and consistency in operations, while enhancing transparency and accountability to patients and society.

References

1. ALTSHULER, A., MANDELKERN, R., KARADAG, R. Israel Report. Sustainable Governance Indicators 2022. 85 p. https://www.sgi-network.org/docs/2022/country/SGI2022_Israel.pdf
2. AHRQ Quality Indicator Tools for Data Analytics. <https://www.ahrq.gov/data/qualityindicators/index.html>
3. ANGEL, Y., NIV-YAGODA, A., GAMZU, R. Adapting the Israeli national health insurance law to the 21st century—a report from the 19th Dead Sea Conference. *Israel Journal of Health Policy Research*. 2021. <https://ijhpr.biomedcentral.com/articles/10.1186/s13584-020-00432-y>
4. Best Healthcare in the World. *Wisevoter*. <https://wisevoter.com/country-rankings/best-healthcare-in-the-world/>

5. DREIHER, D., BLAGORAZUMNAYA, O., BALICER, R., DREIHER, J. National initiatives to promote quality of care and patient safety: achievements to date and challenges ahead. *Israel Journal of Health Policy Research*, 2020, nr. 9(62), pp.1-16. ISSN 2045-4015.
6. Health and climate change: country profile 2022: Israel. No. WHO/HEP/ECH/CCH/22.01. 06. *World Health Organization*, 2022. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/352628/WHO-HEP-ECH-CCH-22.01.06-eng.pdf?sequence=1>
7. Israel National Health Insurance Law of 1994. <https://www.gov.il/he/Departments/legalInfo/bituah01> (Hebrew)
8. LEVI, B., DAVIDOVITCH, N. The Healthcare System in Israel: An Overview. *State of the Nation Report: Society, Economy and Policy* 2022. <https://www.taubcenter.org.il/wp-content/uploads/2022/12/Health-Overview-ENG-2022.pdf>
9. Ministry of Health Israel. https://www.gov.il/en/departments/ministry_of_health/govil-landing-page
10. OECD report on medical education and training in Israel. *OECD*, Mai 2023. 76 p. <https://www.oecd.org/health/OECD-report-on-medical-education-and-training-in-Israel.pdf>
11. OVČINA, A., et al. Clinical Health Care Indicators Monitoring as an Indicator of Health Services Quality and Safety. *Journal of Applied Health Sciences= Časopis za primijenjene zdravstvene znanosti* 2019, 5. (2), pp. 153-162. ISSN 2459-5640.
12. State health insurance regulations (quality indicators and information delivery), 2012. <https://www.health.gov.il/LegislationLibrary/Bituah15.pdf> (Hebrew)
13. The National Program for Quality Indicators: For General and Geriatric Hospitals, Psychiatric Hospitals, Mother & Baby Health Centers and Emergency Medical Services (Ambulances). Report for 2013-2021. *Quality and Safety Division Health Services Research Department Israel Ministry of Health Jerusalem*. 2022. https://www.gov.il/BlobFolder/reports/quality-national-prog-2013-2021/he/files_publications_quality_indicators_quality-national-prog-2013-2021-summary-eng.pdf
14. Quality Assurance in the Health System. Israel. <https://www.gov.il/en/departments/guides/patientsafety>

S2
DEZVOLTAREA SUSTENABILĂ A ÎNTREPRINDERILOR ÎN
CONDIȚIILE PROVOCĂRILOR ACTUALE

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES UNDER THE
CONDITIONS OF CURRENT CHALLENGES

DEVELOPMENT OF NATURE-BASED HOSPITALITY SERVICES UNDER THE CONDITIONS OF CURRENT CHALLENGES

Mykola ROHOZA, Prof., PhD

Honored Worker of Science and Engineering of Ukraine;
Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine;
Academician of the International Academy of Biotechnology

Valentyna STOLYARCHUK, Assoc. Prof., PhD

Poltava University of Economics and Trade, Poltava, Ukraine
E-mail: w_stol@yahoo.com

Valentyna ISHCENKO, Assoc. Prof., PhD

Poltava University of Economics and Trade, Poltava, Ukraine

Abstract

New challenges permanently emerge in Hospitality due to different crisis conditions. The current shift in the guests' priorities boosts the hospitality establishments to offer the services of human-nature interaction. The nature-based hospitality services have a potential to be beneficial to different participants: hoteliers, guests, economy, and society. The purpose of this paper is to study an opportunity of development the nature-based hospitality services. The study result shows a lot of guests' dissatisfaction with the nature-based hospitality services. Hoteliers should consider not only the quantity but also the quality of the guest-nature interactions. The study reveals a need in the appropriate methodology of an effective elaboration of the nature-based hospitality services. Moreover, these methods should not only be effective but easy to use, because hoteliers are often novices in the modern methodology field. This paper determines a scientific interest in an effective arrangement of supplying the nature-based hospitality services. There are a lot of lacks in this domain that put barriers to its effective development. Hoteliers have also to rethink the quality of their activity and provide possibility to implement different measures and initiatives that increase the guests' health and well-being benefits by human-nature interaction.

Keywords: *Hospitality, Crisis, Nature-based Services, Guests' priorities, Tourist's Experience, Health and Well-being*

Introduction

Hospitality is permanently affected by different crises, natural disasters, technogenic catastrophes, etc. [6]. But the COVID-19 pandemic has caused a large, clear break with existing practices [7]. Hence, the international organizations recognize the current shift in hospitality guests' priorities [11-13]. In particular, the World Bank points out that the COVID-19 pandemic has increased an interest in outdoor and nature-based activities [13]. Scientists and hoteliers note a growth in a number of the hospitality guests willing to visit nature-based facilities. However, they note that the interest in sustainable travel and accommodation has grown rapidly since 2016, pandemic only spurring it [13, p. 1]. Currently, scientists point out an appearance of two new interdependent problems caused by Russia's invasion to Ukraine. The first of them is the environmental damages from war. The second is threats to human life and health due to degradation of ecosystems and technogenic catastrophes [4, p. 38]. Thus, hoteliers have to take into account these changes by the development strategy elaboration of their business.

The academic literature shows that the population's health and well-being benefits from the nature-based activities [1, 3, 9]. Especially, scientists point out that the natural environment plays a key role in sustaining the psychological and physical health [3, p. 1952]. They note that the time spending in the natural environment provides positive effect such as it reduces stress, depression, and anxiety; it provides better sleep and improves mental health; it creates greater happiness, well-being, and life satisfaction; it reduces aggression, diabetes, and obesity; improves immune functions, etc. [1, p. 2]. Scientists identify that the everyday things contribute to well-being and even 'simply viewing green space can offer a range of health benefits' [11, p. 2]. In the end of previous century, scientists have already recognised health and well-being benefits of the nature use. For instance, Jennings & Gaither [3] point out ecosystem services such as cultural (e.g., outdoor recreation), regulating (e.g., climate mitigation), etc. In such a way, hotel owners and managers could consider the human-nature interaction as a good opportunity to get new business development trend. The high demand for the nature-based accommodation services actualizes an opportunity for hoteliers to offer a support to the measures and initiatives implementation which reduces the guests' health risk factors. The latter facilitates sustainable development of this hospitality sub-sector. However, the opportunity to achieve these benefits are not enough studied and the possibilities to realize it by the hospitality establishments are not well-articulated.

Results obtained and discussions

The analysis of practice reveals a wide variety of types of the nature-based hospitality services [2, 5, 8]. Nevertheless, hoteliers, implementing their different sub-types, do not pay enough attention to the problem of their quality and guest satisfaction. However, scientists stress the importance of taking into account "not only the quantity, but also – and even more so – the quality of the natural elements" [9, p. 13]. They underscore that not only duration but also the forms of human-nature interaction, quantity and types of the natural, "green elements" are relevant for supporting human health and well-being [1, 9, 11]. However, despite this evidence, key issues still remain unresolved [1]. And some scientists point out that the natural environment can be linked to "disservices" [3, p. 1959]. Thus, there is a scientific interest in an effective arrangement of supplying the nature-based hospitality services.

It is also important to take into account the guests' experience in the nature-based hospitality services. However, the academic literature does not represent the results of the problem study in this context. In order to investigate the opportunities of the development the nature-based hospitality services, the guests' responses have been studied. Websites operated by online travel companies contain user-generated content and provide good possibility to study travellers' responds and analyse their experiences [10]. The hotel visitors' reviews represented on such traveller platforms (in particular, TripAdvisor, Bookincom) have been looked for to see the problems of practical in the nature-based hospitality services domain. The analysis result of these visitors' responds shows that even the best of the accommodation establishments (offering the nature-based services) face often the sharp criticism of their guests about the services, facilities or attractions. Key examples of them, enlightening for hotel leaders, are displays in the Affinity diagrams (appendix, figure A.1). The main result of

the study is represented as the Data Model of tourists' experience in the nature-based hospitality services (the TENBHS Data Model) in figure 1.

Figure 1. Data Model of tourists' experience in the nature-based hospitality services

Source: the authors' elaboration

These data illustrate logical entity types (fig. 1). The results of study of the guests' respond revealed a lot of negative feedback even about safety. Currently, safety is recognised as one of main tourists' priorities. Due to crisis affect, hospitality visitors often look for peace and privacy. However, the study results show that a lot of the travellers complain about this component of service (appendix B, fig. 3). Practitioners often implement different solutions made in an easy way through mimicking nature. They do not take into account the modern methodology. Therefore, hoteliers fall into the "traps" by elaboration an innovation in a domain of the nature-based activities. This lack causes a lot of the guests' dissatisfaction with the nature-based services (fig. 1). The study result also shows that the hospitality establishments often implement only one aspect of the human-nature interaction. The dynamics of the introduction of new services is affected, due to a number of problems such as the nature-based services elaboration and lack of sufficient economic resources. Thus, the implementation of new services is unsatisfactory. Therefore, the thorough study of above-mentioned issues provides a possibility to find out the approaches to the effective elaboration of the methodological tools of new services creation. Moreover, the efficiency of these methods if determined by their difficulty and an effort to use, because hoteliers are often novices in the field of modern methodology. A high academic level of latter is often a foiling hindrance to apply them in hospitality practice.

Conclusions

The sub-sector of the nature-based hospitality services has a potential to be beneficial to different participants: the hoteliers, guests, economy, and society. However, in this domain there are a lot of lacks that create barriers to their effective development. In order to solve the problem of the development of the hospitality sector, we propose to apply the methodological approaches to implementation of a strategy based on a services quality. Firstly, there is a need to take into account not only the quantitative but also qualitative issues of the natural elements in the services, elaborating an innovation. Secondly, there should be a focus on the possibility to ensure the particular aspects of the health benefits and well-being. Hoteliers, using the

innovation of such activity type, get opportunity to develop their business through the implementation the nature-based accommodation services. Thus, the actual purpose is to investigate tasks of the process organization and methods of ensuring their effectiveness.

The study result shows that the research in this domain is in its infancy. Thus, the deeper investigation of this trend is perspective in provision of mechanisms and tools for the development of accommodation services in natural conditions. As the first step, it should be to study the possibility of transferring effective methodological tools from other domains. Research of the nature-based accommodation services should focus on providing health and well-being benefits. The effectiveness of these services requires the determination of the necessary additional information for the development of nature-based accommodation services. This challenge is caused due to fact that the nature-based hospitality services contain more than a single benefit and complement multifunctionally each other in maximizing the range of benefits. So, the elaboration of the multimethodological base for this domain is a prospective trend of the future study. Additionally, there is a special need to pay more attention to an environmentally friendly design of the nature-based hospitality facilities. Hence, the further task is to study the process of an encouraging implementation of the sustainable development as a key step in the nature-based hospitality services development. It could be also noted that a lot of the key terms in this scientific field are used too generically and with limited understanding of the relative values or benefits of different service sub-types and how these complement one another. Recognizing the limitations of our study, we also call for future research to examine and extend our tentative theoretical conclusions.

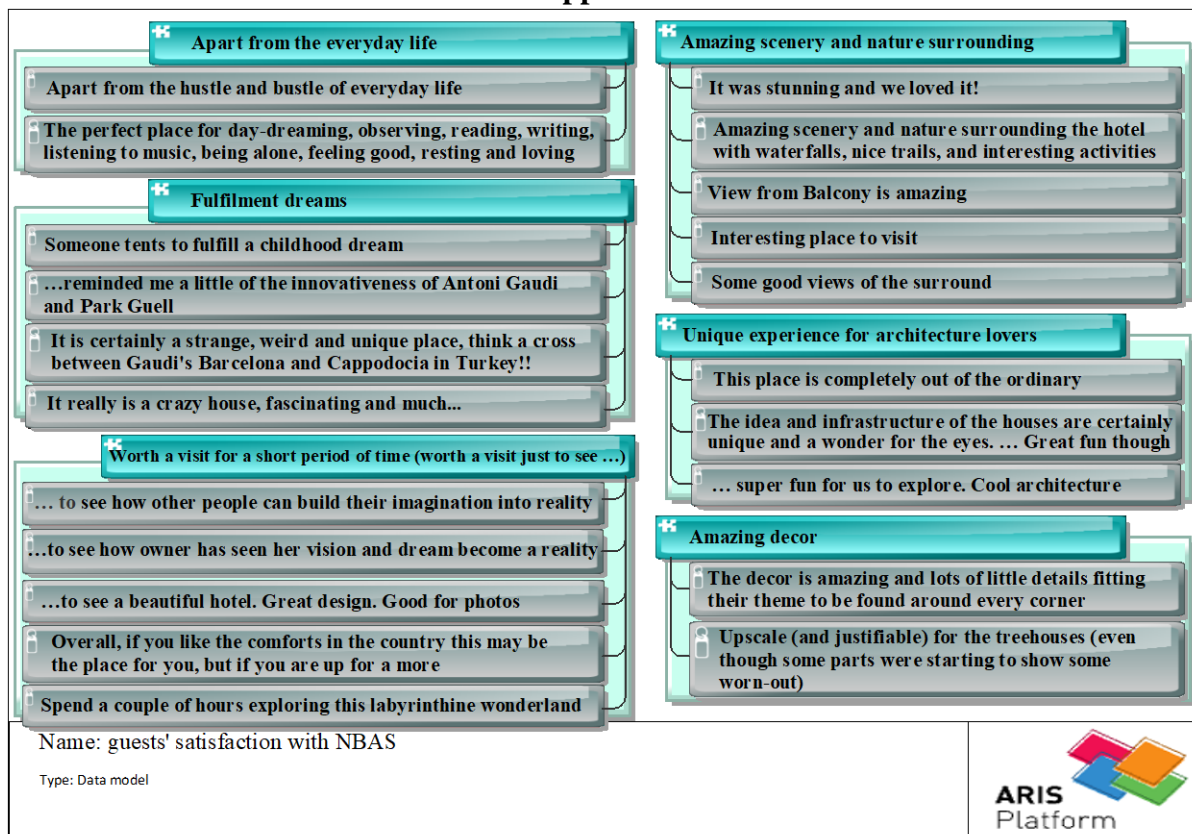
Authors' contributions. Academic literature analysis and review preparation, V.S. and V.I.; conceptualisation, investigation and data analysis, V.S.; supervision M.R.; summarizing of the research findings, and conclusion V.S.

References

1. Frumkin, H.; Bratman, G. N.; Breslow, S. J.; Cochran, B.; Kahn, P. H. Jr; Lawler, J. J.; Levin, P.S.; Tandon, P. S.; Varanasi, U.; Wolf, K. L. and Wood, S. A. Nature Contact and Human Health: A Research Agenda. *Environmental Health Perspectives*. Vol. 125, Iss. 7. 2017. https://doi.org/10.1289/EHP1663open_in_new
2. Hang Nga Guest House and Art Gallery (n. d.). *TripAdvisor: Hang Nga Guest House and Art Gallery*. https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g293922-d451015-Reviews-Hang_Nga_Guest_House_and_Art_Gallery-Da_Lat_Lam_Dong_Province.html
3. Jennings, V., & Gaither, C. (2015). Approaching Environmental Health Disparities and Green Spaces: An Ecosystem Services Perspective. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 12(2), 1952–1968. MDPI AG. <http://dx.doi.org/10.3390/ijerph120201952>
4. Khrushch, O., Moskalets, V., Fedyk, O., Karpiuk, Y., Hasiuk, M., Ivantsev, N., Ivantsev, L. and Aijjumend, H. (2023). Environmental and Psychological Effects of Russian War in Ukraine. *Grassroots Journal of Natural Resources*, 6(1): 37-84. Doi: <https://doi.org/10.33002/nr2581.6853.060103>
5. Rabeang Pasak Tree House Resort (n. d.). *TripAdvisor: Fotos de Rabeang Pasak Tree House Resort*. https://www.tripadvisor.co/Hotel_Review-g1961657-d3312222-Reviews-Rabeang_Pasak_Tree_House_Resort-Doi_Saket.html
6. Rohoza, M. and Stolyarchuk, V. (2022). Development Opportunities for the Accommodation Industry: Evidence from European Countries. *European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation*. 2022. 12(1). p. 12-30. DOI: <https://doi.org/10.2478/ejthr-2022-0001>
7. Santos, M. A., Madrid, C., Haegeman, K., & Rainoldi, A. (2020). Behavioural Changes in Tourism in Times of COVID-19: Employment scenarios and policy options, *JRC Science for Policy Report*. Publications Office of the European Union. <http://dx.doi.org/10.2760/00411>
8. Sanya Big Tree Seven Star Hotel (n. d.). *Trip.com: Sanya Big Tree Seven Star Hotel*. <https://www.trip.com/hotels/sanya-hotel-detail-5398387/sanya-big-tree-seven-star-hotel/?checkin=2021-12-23&checkout=2021-12-24&adult=1&cm=1>

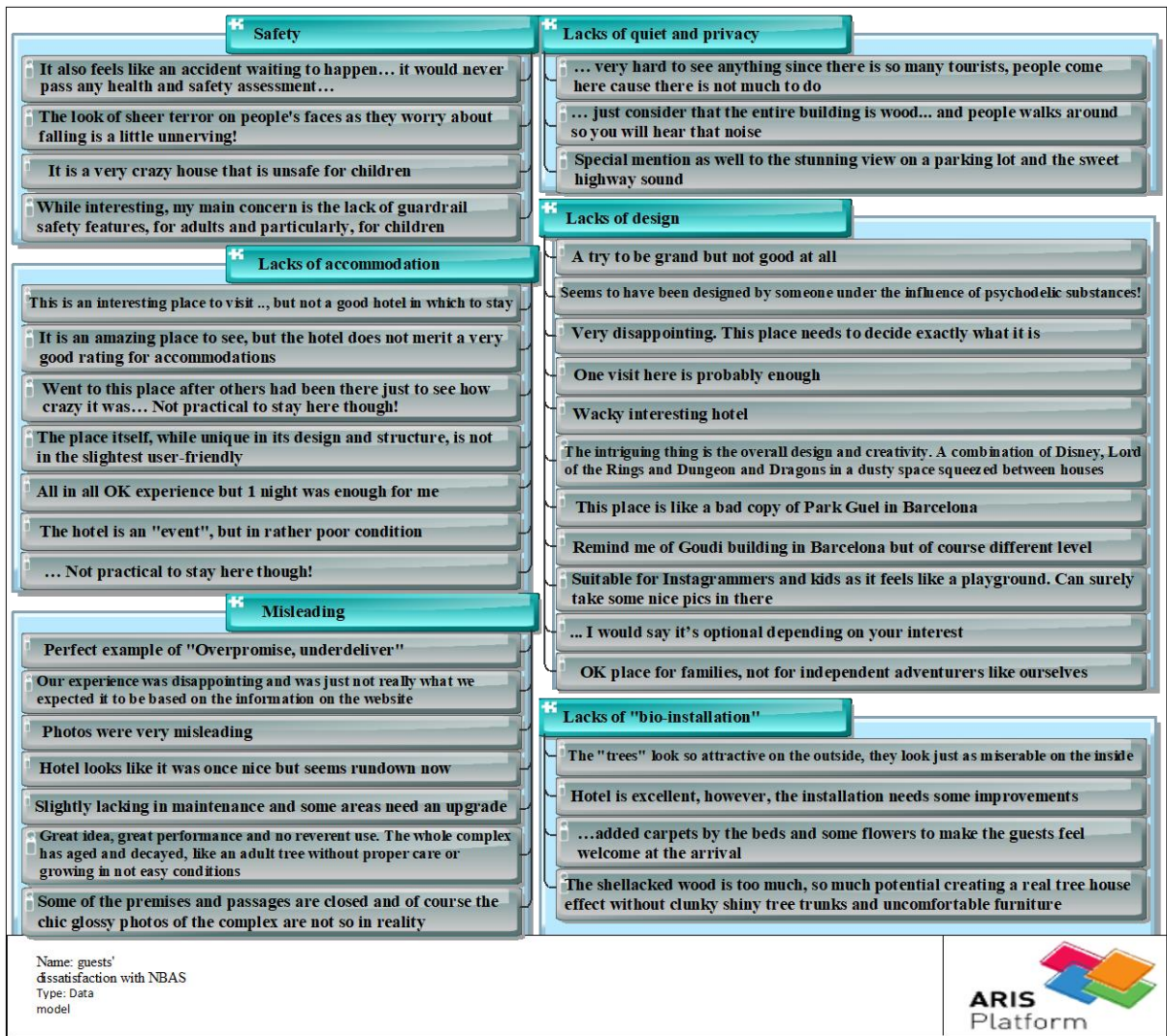
9. Shentova, R., de Vries, S., & Verboom, J. (2022). Well-Being in the Time of Corona: Associations of Nearby Greenery with Mental Well-Being during COVID-19 in The Netherlands. *Sustainability*, 14(16), 10256. MDPI AG. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.3390/su141610256>
10. Thi, N. V., Hung, V. V., Tuckova, Z., Pham, N. T., & Nguyen, L.H.L. (2021). Guest Online Review: An Extraordinary Focus on Hotel Users' Satisfaction, Engagement, and Loyalty. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*. <https://doi.org/10.1080/1528008X.2021.1920550>
11. Thompson, C., W., Aspinall, P., Roe, J., Robertson, L., & Miller, D. (2016). Mitigating Stress and Supporting Health in Deprived Urban Communities: The Importance of Green Space and the Social Environment. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 13(4), 440. MDPI AG. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.3390/ijerph13040440>
12. UNWTO (2020). Impact of COVID-19 on global tourism made clear as UNWTO counts the cost of standstill. *UNWTO News Release*. Madrid. <https://www.unwto.org/news/impact-of-covid-19-on-global-tourism-made-clear-as-unwto-counts-the-cost-of-standstill>
13. World Bank (2022). *Shifting Tourism Demand: Risk, Health, and Sustainability in the Age of COVID-19*, 2022. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/38143>

Appendix

Appendix A. Figure 2. Affinity diagram – the guests' satisfaction with the nature-based accommodation services

Source: the authors' elaboration, based on the literature review [2, 5, 8]

Appendix B. Figure 3. Affinity diagram – the guests' dissatisfaction with the nature-based accommodation services

Source: the authors' elaboration, based on the literature review [2, 5, 8]

EXPANDING THE USE OF INNOVATIVE MARKETING TOOLS BY ENTERPRISES IN THE PERIOD OF MARTIAL LAW

Bohdan SEMAK, Prof. PhD

Lviv University of Trade and Economics, Ukraine

E-mail: bbsemak@ukr.net

Abstract

The Ukrainian economy suffered significant economic losses as a result of the aggressive war unleashed by Russia. Economic activity in the conditions of war requires the development of new marketing strategies for business entities. Only those companies that, under these conditions, will take into account the needs and interests of their customers as much as possible can become successful. The key to success is the development of new or quick and effective adaptation of existing marketing strategies to the crisis conditions of doing business under martial law. Ideas and practical recommendations for the implementation of marketing activities in the conditions of war are proposed.

Keywords: *marketing; martial law; strategies; marketers; business.*

Introduction

The global economic crisis provoked by COVID-19 pandemic forced a fundamental review of approaches to long-term planning in the field of marketing. Marketing teams around the world had to adapt at an accelerated pace to new market reality that changed almost daily. Similar processes took place in Ukraine. When the pandemic began, domestic businesses actively launched innovative marketing campaigns and drew consumers' attention to their goods and services, and gradually most companies adapted to operating in new conditions. However, on February 24, 2022, a new crisis began in Ukraine, which cannot be compared with any of the previous crises either in terms of scale or consequences of impact not only on the domestic, but also on the global economy. And the name of this crisis is war. Until then, none of the Ukrainian businesses had experience of operating in wartime conditions. There new problems emerged related to development and application of marketing strategies adapted to new conditions. Solving these problems is currently on the agenda of the Ukrainian authorities, academic staff and business leaders.

Results obtained and discussions

According to the data provided in the UN report, as a result of the full-scale war unleashed by Russia against Ukraine, the Ukrainian economy shrank by more than 35%. Due to the Russian invasion, the monthly budget deficit of Ukraine is estimated at 5 billion dollars. According to UN economists, although the European Union plans to allocate 18 billion euros for economic support to Ukraine in 2023, this may not be enough [1]. The direct total material losses after 12 months of war estimates over \$140 billion. The total losses of Ukrainian industrial enterprises, including unearned profits, exceeded \$15 billion. Escaping from the war, 8 million of its citizens left Ukraine [2].

After the war started, all domestic business, without exception, entered a stressful period. The first reaction of the business was shock and a complete stoppage of activity, as the

situation at the frontline developed rapidly and unpredictably. However, after two months of hostilities, it became clear that this war will not end quickly and businesses in the unoccupied territories must work to keep employees and not lose sales markets. The decisions of the Ukrainian authorities in the field of taxation and preferential export regimes for domestic goods created by Western partner countries contributed a lot to this. The war turned out as a real “stress test” for domestic marketers.

It also allowed companies managers to understand how prepared their employees of marketing departments are for extraordinary crisis situations, whether they are ready to act outside of the plan and whether they can use the maximum possible resources for the benefit of the business.

The war exposed the need for multiprofile specialists with systemic, creative thinking and a desire to take the initiative on the ground. It is worth noting that the COVID-19 pandemic also prompted this, so, paradoxically, after the pandemic, domestic business turned out to be more prepared for the challenges of martial law. Today, Ukrainian companies need marketers-tacticians, because the strategy in crisis conditions is mostly determined by the top management. The management, as a rule, has a plan of anti-crisis actions, and often managers have gone through more than one crisis in the market, so they know how to develop strategy during this period. However, there is currently a shortage of tactical level employees who can implement this strategy on their own.

From the list of “hard skills” of marketers during the war, analytics will be extremely in demand - a specialist must be able to calculate, analyze and understand what benefit his activity brings to the company. It is equally important to understand how the actions of a particular employee will affect certain metrics - for example, indicators of sales profit growth. Therefore, marketers who cannot form a basic analytical report or improve their efficiency on their own, will have a difficult time in the labor market during the period of hostilities in the country. If we talk about “soft skills”, now the managerial skills of marketers are becoming especially relevant [3].

The effectiveness of a marketer who does only what is written in his job instruction is currently ambiguous. Ukrainian business right now is like a stormy sea: if the boat capsizes, the actions of each team member are important to bring that boat back to balance. During the war, the requirement for marketing specialists to focus on work results, and not only on business processes, is a key to success.

“Military” topics are not something new for scientists who study the development of marketing thought. In particular, the phrase “marketing wars” is well-known in academic circles, which in 1986 was studied in detail by Al Ries and Jack Trout in their book of the same name. The main idea of the book “Marketing Warfare” is that marketing is a “war”. According to the authors, the same laws apply to marketing as to armed conflicts. In their work, the authors refer to military laws described in K. Clausewitz's book (1832) and make analogies with marketing. The authors see the basis of any marketing activity in a deep understanding of the company's current position on the market. This position, in their opinion, accordingly determines the type of “war” that the company should conduct - defensive, offensive, flanking or guerrilla. For each type of “war” the basic laws are written in the book [4]. Thus, the “marketing war” is a struggle for strategically important channels of

distribution of goods, sales markets, etc. In the modern understanding, marketing wars are an effective strategy for gaining, maintaining and developing competitive advantages. The authors of the theory of “marketing wars” claim that competitors are the main and only enemy in business.

The key to success is the development of new or quick and effective adaptation of existing marketing strategies to the crisis conditions of doing business under martial law. The following strategies will be the most relevant:

- wide application of content marketing and demonstration of one's “expertise”;
- active work of the company's marketers with market news and setting precedents;
- involvement of “opinion leaders” to participate in marketing campaigns;
- wide use of guerrilla marketing.

The application of content marketing involves the answers of marketers to questions that are often asked by buyers due to the uncertainty that reigns in the market in crisis conditions. Marketers must in practice prove to buyers that they are really well acquainted with the goods they sell and their quality characteristics. Such demonstrative “expertise” on the part of marketers promotes trust in the process of communication with target markets and has a positive effect on sales volumes. This can be achieved in two ways: running a blog on the company's official website or in popular messengers to establish communication with customers and provide answers to their questions; creating and managing the company's YouTube channel, where videos useful for consumers will be loaded regularly.

When the war started most companies simply stopped working for an indefinite period of time as well as stopped communicating with customers, but some of them were not lost and published clear instructions on the Internet for customers on how to purchase their goods and under what conditions during the war. This is a precedent. Marketers in wartime conditions must carefully monitor the market and react correctly at the right moment not only from the standpoint of changes in the product or service offer, but also from the standpoint of communication with customers. This will allow not only to save the business, but also to receive income. During wars and other upheavals, people especially listen to bloggers and stars, want to know what they think and how they act in difficult situations, so that they can do the same.

When engaging an opinion leader (influencer), marketers need to pay attention to two points: it is necessary to choose the “right” influencer - that is, whose subscribers represent the most target audience, which is a potential market for the company; cooperation with an influencer should be as “natural” as possible. For example, if a popular blogger in the video accidentally picks up a phone and says how glad he is to have bought it, it looks natural and gives a completely different effect than a direct advertisement of this phone.

One of the most effective ways of using guerilla marketing in crisis market conditions is the method of product promotion not on behalf of the company directly, but on behalf of “customers”, who are actually fake characters. In fact, we are talking about the creation by marketers of fake accounts on popular platforms and messengers and promoting useful content through them, which will attract a larger number of customers.

Conclusions

The consequence of the war, which Russia started against Ukraine and that will end sooner or later, will be not only a new world order, but also the need to improve marketing strategies already in the new conditions of the post-war revival of the economy of our country. It is quite obvious that many businesses will leave the market and a large part of qualified marketers will be forced to look for work. Competition of qualified and motivated marketers for jobs will increase in the post-war period. Those marketing employees who can quickly develop and practically demonstrate the necessary skills for working in new market conditions will be in strong demand.

References

1. ООН предупреждает, что ближайшие перспективы для Содружества Независимых Государств и Юго-Восточной Европы на фоне войны в Украине и высокой геополитической неопределенности остаются неустойчивыми. [online] Available: https://www.un.org/development/desa/dpad/wpcontent/uploads/sites/45/WESP2023_PR_CIS_SEE_R.pdf
2. The year of unbreakable strength: 25 figures to characterize Ukraine's economic losses during the war. [online] Available: <https://mind.ua/en/publications/20253782-the-year-of-unbreakable-strength-25-figures-to-characterize-ukraines-economic-losses-during-the-wa>
3. СЕМЕНОК И. Маркетинг во время кризиса: какие направления и специалисты становятся востребованными. [online] Available: <https://www.thinkwithgoogle.com/intl/consumer-insights/consumer-trends/marketing-in-atime-of-crisis/>.
4. RIES AL, TROUT JACK Marketing Warfare. 2005, ISBN 9780071460828 (ISBN10: 0071460829) McGraw-Hill Education, 216 p.

STRATEGII DE MARKETING ALE TURISMULUI VITIVINICOL

Viorica GUȚAN, asist. univ., drd.
Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova, Moldova
Universitatea „Dunărea de Jos din Galați, România
E-mail: viorica.gutan@mail.ru

Gheorghe Adrian ZUGRAVU, dr., prof. univ.
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, România
E-mail: zugravuadrian@yahoo.com

Abstract

The wine tourism industry faces many challenges that affect sales revenue. These challenges require winemakers to develop measures that will contribute to their financial success.

The purpose of the investigation is to research the current situation of the wine tourism of the Republic of Moldova in order to create marketing strategies to improve the profitability of these enterprises and increase the visibility of the wine tourism of the Republic of Moldova at the European level.

The present study was carried out based on the following scientific research methods: analysis, synthesis, comparison, grouping, systematization, etc. The applied materials are the studies of various scientific works related to the research topic, the national tourism development program 2026, the activity report of the ONVV, the best practices guide on tourism marketing in the Republic of Moldova.

The main results recorded and the contribution of the authors consists in researching the position of the Republic of Moldova in the wine tourism circuit, defining and analyzing the components of marketing strategies, how to develop marketing strategies and SWOT analysis of the activity of wine tourism in the Republic of Moldova.

Based on the investigations presented, the authors recommend marketing strategies, which will contribute to the development and improvement of the competitiveness of wine tourism at the level of the Republic of Moldova, at the world level, as well as at the level of any entity that practices or expects to practice this type of activity.

Keywords: wine tourism, marketing strategies, SWOT analysis, competitiveness.

Introducere

Turismul vitivinicol este o ramură relativ nouă a turismului din Republica Moldova. În Republica Moldova turismul vitivinicol s-a conceput la începutul secolul XXI. Totodată, putem constata că această activitate a turismului își lărgeste dimensiune din ce în ce mai amplu și se dezvoltă continuu în activitatea vinăriilor din țară. Pe an ce trece, numărul vinăriilor din Republica Moldova este în creștere și tot mai multe vinării dezvoltă în activitatea sa turismul. Ca consecință, se observă îmbunătățirea condițiilor de primire pentru turiști și calitatea ofertelor turistice.

Potrivit asociațiilor de ghizi din Republica Moldova, „vinăriile sunt cele mai importante” atracții pentru a menține interesul vizitatorilor [13]. Este de menționat, că turismul vitivinicol este o atracție deosebită atât pentru turiștii externi – non-rezidenți, cât și pentru cei interni - rezidenți. Această formă de turism oferă posibilitatea turiștilor din afara țării să facă cunoștință cu tradițiile populare ale băștinașilor, iar turiștilor din țară aflați în orașe industrializate, poluate și aglomerate să se deplaseze în spații rurale retrase și liniștite pentru a se recrea într-o atmosferă plăcută și relaxantă. Vinăriile din Moldova reprezintă locul ideal pentru degustarea celor mai bune vinuri moldovenești, locul de stat la povești alături de prieteni și de a servi bucate tradiționale moldovenești.

Turismul vitivinicol se încadrează în categoria turismului rural, turismul oenogastronomic și turismului sustenabil. Succesul, competitivitatea și sustenabilitatea dezvoltării turismului vitivinicol în Republica Moldova este direct proporțional cu strategiile de marketing adoptate de statul Republica Moldova, precum și de fiecare vinificator în parte. Performanțele turismului vitivinicol sunt determinate de criteriile de atracție a vizitatorilor în dezvoltarea turismului vitivinicol. Astăzi este foarte dificil să câștigi încrederea și fidelitatea consumatorilor, ar trebui accesate spații noi, specifice, precum și noi modalități de prezentare a produselor turistice.

Strategiile de marketing reprezintă politicile promovate de întreprinderile vitivinicole, tur-operatorii, agențiile de turism privind cerințele de consum turistic, metode și tehnici adaptate ofertei proprii la aceste cerințe ale pieței, în vederea satisfacerii lor și a realizării unei activități economice rentabile. Politicile de marketing includ cele patru componente: strategii de produs, de preț, de distribuție și promovare. Toate aceste strategii îmbinate contribuie la sporirea vânzărilor pachetelor turistice vitivinicole [2, p.107].

Cercetări privind strategii de marketing a turismului vitivinicol pot fi identificate în acte normative internaționale, programe de parteneriat (Acordul UE-Republica Moldova), proiecte de investiții cu finanțare europeană (Programul Bridge), programe naționale de dezvoltare a turismului, în lucrările cercetătorilor străini, cât și autohtoni. Cercetătorii lucrărilor științifice identificate de autori sunt Blazheska Daliborka, Nickova Meri [3], Pilar Bahamonde, Stefan Beier, Laca Beilic and others [11] FREW, Elspeth., WILLIAMS, K.M.[8], Henche Blanka Garcia[1], Mironescu Roxana [2] etc.

Rezultatele prezentei cercetări au fost examinate în 2 secțiuni:

1. Componentele strategiilor de marketing ale turismului vitivinicol.
2. Analiza SWOT a activității turismului vitivinicol în Republica Moldova.

Prezentul studiu are drept scop cercetarea particularităților turismului vitivinicol și a ofertelor potențiale a acestui tip de turism prestat în vederea elaborării unor strategii de marketing îndreptate spre atragerea turiștilor și satisfacerea așteptărilor acestora.

Obiectivele cercetării sunt:

- Identificarea poziției actuale a turismului vitivinicol în Republica Moldova pe piața turistică;
- Evidențierea și dezvăluirea componentelor strategiilor de marketing ale turismului vitivinicol;
- Formularea unor strategii de îmbunătățire a ofertei turistice vitivinicole.

Rezultate obținute și discuții

1. Componentele strategiilor de marketing ale turismului vitivinicol

Republica Moldova face parte din top 10 țări ale producătorilor și exportatorilor de vin din lume [10]. Vinurile moldovenești sunt recunoscute peste hotare ca fiind unele dintre cele mai aromate vinuri [13]. Statisticile arată că viticultura reprezintă 7 % din totalul de exporturi și aproape 3 % din PIB-ul Republicii Moldova. Republica Moldova exportă circa 93-95 % din întreaga producție vinicolă.

Prin art. 105 din Acordul de Asociere RM-UE au fost evidențiată direcția de cooperare între părți semnatare în ceea ce privește formarea și consolidarea capacităților pentru a

îmbunătăți standardele serviciilor, precum și dezvoltarea și promovarea turismului local, la care se referă și turismul vitivinicol [4].

Moldova se remarcă prin organizarea Zilei Naționale a Vinului, fiind unica sărbătoare națională dedicată vinului în lume. În anul 2019 evenimentul a atras peste 70 de mii de oameni, iar din discuțiile cu hotelierii rezultă că nu există o perioadă a anului în care cererea pentru cazare să fie mai mare decât în preajma zilei Vinului [5, p.18].

În 2018 Moldova a fost gazda a celui mai important eveniment de talie internațională din domeniul turismului vitivinicol, la Chișinău fiind desfășurată cea de-a treia Conferință Globală a Turismului Vitivinicol, organizată de către Agenția de Investiții sub egida Organizației Mondiale a Turismului pe lângă ONU (UNWTO) - o recunoaștere oficială a faptului că țara este o destinație vitivinicolă importantă pe harta mondială a turismului.

În anul 2004 a fost aprobat Programul Național în domeniul turismului „Drumul Vinului în Moldova” cu scopul de a promova pe plan internațional Republica Moldova ca destinație turistică vitivinicolă, a stabili legătura între sectorul turistic și sectorul vitivinicol, de a amplifica potențialul economic și valorifica potențialul uman din mediul rural și de a proteja, conserva și dezvolta patrimoniul de valoare turistică și a-l valorifica la nivel competitiv [14]. Traseele vinicole ale Drumului Vinului îi conduc pe călători la explorarea producătorilor de vin din patru regiuni viticole istorice: Codru, Valul lui Traian, Ștefan Vodă și Divin.

Începând cu anul 2020, „Drumul Vinului Moldovei” este prima ruta cultural-turistică certificată de Consiliul Europei ca parte a ITER VITIS Les Chemins de La Vigne en Europe [6]. „Iter Vitis – Les Chemins de la Vigne” este rețeaua pan-europeană de rute și experiențe turistice dedicate vinului, care are scopul de a promova călătoriile de descoperire a patrimoniului divers din Europa, să protejeze biodiversitatea vinului, evidențiind unicitatea acestuia într-o lume globalizată, precum: diversitatea interculturală, dialogul inter-cultural transfrontalier și dezvoltarea durabilă a turismului. Ruta „Drumul Vinului Moldovei” cuprinde 7 itinerare vinicole și gastronomice unice, 30 de vizite la vinării, crame, vinoteci, zeci de evenimente cultural-turistice și numeroase experiențe culturale, istorice și gastronomice, și înglobează un total de 1 560 km de circuite în cele trei regiuni viticole cu Indicație Geografică Protejată. Drumul Vinului Moldovei a fost premiat în categoria „Destinație Turistică Culturală Durabilă în 2020”, în cadrul concursului organizat de Rețeaua Europeană de Turism Cultural (ECTN) [6].

Globalizarea și Acordul de Asociere RM-UE sunt fenomene care au adus nenumărate avantaje pentru antreprenorii vitivinicoli și afacerile lor în realizarea produselor și a tururilor vitivinicole, oportunitatea de a explora noi piețe de desfacere, îndepărtarea obstacolelor comerciale, adaptarea rapidă la progresul tehnologic, accesul la finanțare inovatoare etc. În același timp, a condus și la accelerarea concurenței, motiv pentru care a apărut și dificultatea vinificatorilor de a atinge, menține și îmbunătăți competitivitatea lor pe piață.

În vederea unei cercetări temeinice privind strategiile de marketing ale turismului vitivinicol, în prim plan vom stabili definițiile de strategie, marketing și strategii de marketing. Deși definițiile respective pot fi identificate în diferite cercetări ne vom opri la două definiții oferite de Enciclopedia liberă Wikipedia, care în viziunea autorilor întrunește perfect toate definițiile identificate [7]:

- 1) „Strategia este un set integrat de opțiuni care poziționează organizația, într-un anumit domeniu, pentru a obține rezultate superioare pe termen lung”, în viziunea prof. Michael Porter și Prof. Jan Rivkin, de la Harvard Business School;
- 2) „Strategia este un set coerent de politici și acțiuni proiectate pentru a depăși cele mai importante provocări cu care se confruntă organizația” în concepția prof. Richard Rumelt, de la UCLA Anderson School of Management.

După câte observăm noțiunea de strategie ține de decizii și politici pe termen lung. Însă, orice planificare pe termen lung include planificări pe perioade scurte de timp. Planificarea pe termen scurt include măsuri și detalii bine definite și exprimate. Este de menționat, că atât strategiile pe termen scurt, cât și cele termen lung nu sunt complet rigide și ireversibile, acestea trebuie să fie verificate în mod constant pentru a avea succes și adaptate dezvoltării pieței respective [11, p. 5].

În accepțiunea generală, *marketingul* reprezintă „știința și arta de a convinge clienții să cumpere”. Philip Kotler, fondatorul „managementului marketingului” modern, profesor de marketing internațional la Școala Superioară de Management J. L. Kellogg, din cadrul Universității din Northwestern din SUA, definea marketingul ca „un proces social și managerial prin care indivizi sau grupuri de indivizi obțin ceea ce le este necesar și doresc prin crearea, oferirea și schimbul de produse și servicii la o anumită valoare” [7].

Prin urmare, marketingul este important pentru orice afacere, inclusiv în turismul vitivinicol, deoarece acesta are menirea să studieze necesitățile consumatorilor, care mereu sunt în continuă schimbare și dezvoltare. În funcție de rapiditatea cu care se schimbă gusturile consumatorilor, trebuie modificate și strategiile de marketing.

Specialiștii în marketing [1, 10, 7], evidențiază 4 aspecte (numite și 4 P, marketing mix) necesare de a fi luate în calcul la elaborarea strategiilor de marketing turistic: produsele, prețurile, distribuirea și promovarea (figura 1).

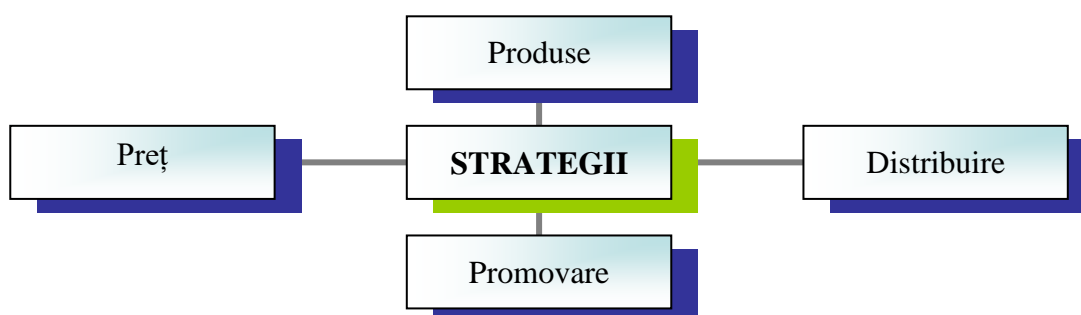

Figura 1. Aspecte ale strategiilor de marketing vitivinicol

Sursa: Elaborată de autori

Aplicând aceste aspecte pentru turismul vitivinicol atenția managerilor la elaborarea unor strategii de marketing vor viza strategiile de:

- 1) produs - calitatea pachetului sau turului turistic vitivinicol [1, p. 119];
- 2) preț - stabilirea prețurilor diferențiate pentru pachetul turistic [1, p. 149];
- 3) distribuire - informarea potențialilor consumatori cu ofertele turistice vitivinicole [1, p. 167];
- 4) promovare – publicare, reclamare a produselor turistice vitivinicole [1, p. 189].

Să examinăm fiecare strategie ale turismului vitivinicol în parte prin sublinierea unor puncte slabe și forte a tururilor vitivinicole prestate de antreprenorii din Republica Moldova în baza cercetărilor efectuate de autori și analizei aferente .

Definirea produsului turistic este activitatea cea mai importantă a marketingului în vederea atragerii consumatorilor potențiali. Produsul turistic vitivinicol trebuie să încorporeze experiențe unice, aspecte culturale și obiceiuri tradiționale, contactul cu varietatea, cu ceva nou și inedit. Calitatea ofertei turistice vitivinicole cu diferențiere a produsului – ține de oferirea a:

- produsului turistic vitivinicol individual sau specific (de exemplu, o locație la o vinărie, cramă, beci, castele etc.);
- produsul turistic total, care este combinarea diverselor produse turistice vitivinicole specifice (de exemplu, turismul vitivinicol la câteva întreprinderi cu alte resurse turistice în zonă (gastronomie, peisaje, monumente, suvenire etc.) cu includerea transportului, alimentației, cazare, activități de recreere, magazine cu produse vitivinicole și suvenire, atracțiile locale și alte servicii suplimentare).

Potrivit asociațiilor de ghizi, vizitatorii sunt din ce în ce mai mult în căutarea unor activități interactive, cum ar fi spectacole folclorice, master-class în artizanat, muzică, produse cosmetice și produse alimentare. În prezent vinăriile Asconi și Etcetera propun activități variate [13]. Spre exemplu, vinăria Asconi pe lângă tururile vitivinicole propune următoarele activități: masterclassul de copt plăcinte, somelier junior și bucătar, Wine Art cu Vasile Botnaru, drumeție 10 km pe traseul Puhoi – Geamăna [17].

O problemă atestată este lipsa unităților de cazare la vinării. În prezent dispun de unități de cazare vinăriile: Asconi, ATU, Castel MIMI, Chateau Vartely, Mircești, Et Cetera, Kara Gani, Poiana, Purcari. Hotelurile de standard mai înalt (patru și cinci stele) sunt situate cu precădere în Chișinău, iar un număr limitat de unități de cazare sunt oferite la vinăriile mai mari (Castelul Mimi, Purcari, Chateau Vartely, de exemplu). Hotelurile din Chișinău, incluse în segmentul superior, sunt considerate a fi dificil de rezervat în prealabil și sunt costisitoare. Totodată, vizitatorii vinăriilor pot fi cazați în structuri de cazare rurale și agroturistice.

Stabilirea *prețurilor diferențiate* pentru serviciile turismului vitivinicol este o altă strategie de a atrage cât mai mulți potențiali vizitatori. La baza stabilirii prețurilor trebuie să fie pusă calitatea produsului oferit, care este determinată de infrastructură și serviciile oferite.

Elementul preț are un rol foarte important în comercializarea și rentabilitatea unei oferte turistice. Prețul trebuie ajustat în funcție de weekend-uri, zile libere din săptămână sau evenimente speciale, grupuri sau cereri speciale [1, p. 150]. Conceperea strategiei de prețuri a întreprinderii vitivinicole este o sarcină importantă pe care trebuie să o realizeze cei responsabili de comercializarea pachetului turistic vitivinicol. Strategia prețurilor pachetelor turistice vitivinicole este influențată de multipli factori [1, p. 160]:

- piața și concurența;
- obiectivele întreprinderii;
- costurile;
- ciclul de viață a produsului turistic vitivinicol (durata turului turistic vitivinicol);
- relația cu alte instrumente comerciale (vizează turismul receptor, turismul intern, mijloace de promovare și de stimulare (politica de stimulare);
- interdependența cererilor de produse oferite de turismul vitivinicol.

În viziunea autorilor, prețurile ar putea fi variate și în funcție de alți factori, cum ar fi: locația vinăriei, unicitatea vinăriei, care sunt valorificate prin medaliile câștigate la diferite concursuri internaționale.

Strategiile de prețuri pot fi [1, p.160-166]: diferențiate, competitive, psihologice, pe linii de produse, de luare a caimacului (figura 2).

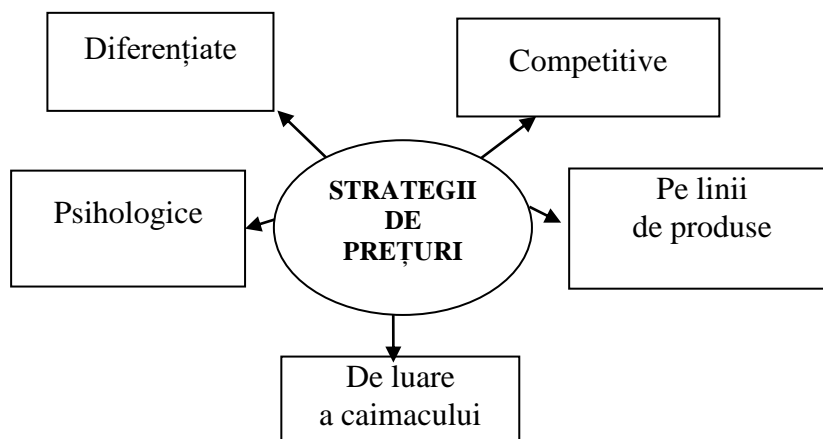

Figura 2. Strategii de prețuri

Sursa: elaborat de autori în baza [1, p.160-166]

Prețurile diferențiate (de exemplu, prețurile pot fi pentru același pachet turistic poate fi diferit pentru consumatorii rezidenți și cei nerezidenți, prețurile pot fi diferențiate în funcție de zilele săptămânii (în zile lucrătoare și de weekend) sunt prețurile diferite pentru orele de dimineață și orele de după masă). Prețurile pot fi fixe sau variabile. De exemplu, prețul poate fixat pentru turiștii în funcție de numărul de persoane participante la turul vitivinicol. Prin urmare, prețul poate fi redus pentru cantitate. (De exemplu, turul vinăriei Shateau Vartely fără degustare începe de la 100 lei pe persoană cu condiția participării unui grup de cel puțin 5 persoane și prin urmare aceeași excursie pentru 2 persoane va costa câte 250 lei, pentru 4 persoane câte 125 lei [18]). Reducerile de preț pentru un tur poate fi oferit în legătură cu anumite sărbători, aniversări a vinificatorilor (de exemplu, ziua vinului).

Prețurile competitive – se fixează prețuri egale, superioare sau inferioare în funcție de poziția și calitatea produsului turistic oferit. Prețul competitiv este prețul similar cu cel al altor entități turistice vitivinicole ce dispun de produse turistice similare.

Prețurile psihologice – aceste prețuri țin de modul în care piața percepe cuantumul prețurilor și caracteristicile produsului turistic vitivinicol, asocierea pe care o face consumatorul cu prețuri de oferte turistice similare.

Prețurile pe linii de produse – se referă la un pachet turistic care se oferă la un preț redus în raport produse ale liniei care fiecare în parte ar fi fost oferit la un preț mai ridicat (de exemplu, excursia vitivinicolă include transportul, turul vitivinicol, degustarea, vizitarea atracțiilor turistice din preajmă, cazarea. Prețul oferit pentru pachet de regulă este mai redus decât fiecare produs turistic achitat individual).

Prețurile pentru produse noi se aplică strategii de prețuri de „luare a caimacului” (fixarea unui preț ridicat pentru a atrage crema pieței, coborând ulterior prețurile pentru a

pătrunde pe noi segmente de piață) sau strategii de penetrare (inițial fixarea prețurilor joase pentru a atrage un segment cât mai mare a pieței, apoi sporirea treptată a acestora).

Cu cât produsul este mai calitativ cu atât prețul este mai mare. Deci, în mod normal, între calitate și preț trebuie să fie legătură directă. Calitatea produsului este determinată de infrastructura locațiilor turistice vitivinicole, complexitatea serviciilor, unicitatea și particularitățile produselor turistice oferite, materialul informativ expus de ghid privind fabricarea produselor vitivinicole și întreținerea spațiilor de păstrare a acestora, amabilitatea ghidului etc.

Informarea potențialilor consumatori cu ofertele turistice presupune stabilirea canalelor de informare privind: produsul turistic vitivinicol, prețul, distribuția și comunicarea (publicitate, promovare, relații publice etc.). Din momentul ce produsul a fost definit, iar prețul stabilit, produsul trebuie să ajungă pe piață și să i se anunțe existența. La nivel de marketing turistic, aceste elemente: *distribuirea și comunicarea (promovarea)* sunt foarte unite.

Distribuția produsului turistic presupune stabilirea legăturii între producător și consumator. Funcția de bază a distribuției ca instrument de marketing turistic este de a facilita accesul potențialului consumator la informațiile referitoare la servicii sau la destinația oferită și de a-i facilita într-un fel efectuarea rezervării anticipate. În cazul turismului vitivinicol produsul și serviciul turistic ce necesită a fi distribuit nu poate fi oferit consumatorului în locația sa. Prin urmare, consumatorul trebuie să se deplaseze spre produsul turistic. Locația întreprinderilor vitivinicole se află, de regulă, în zonele rurale ceea ce poate atrage și mai mult consumatorii, care vor să se afle într-o atmosferă plăcută și relaxantă. Tot mai solicitate sunt ofertele turistice vitivinicole în hoteluri sau case de vacanțe mici cu caracter familial. Majoritatea turiștilor interni ce practică turismul vitivinicol călătoresc în mod independent, iar turiștii externi cumpăra pachetele turistice de la tur-operatori sau agenții de turism internațional sau național. Agențiile de turism și tur-operatorii reprezintă legătura dintre producător și consumator.

Accesul la internet a schimbat în mod fundamental percepția turiștilor cu privire la posibilitățile de informare asupra pieței turistice. Un rol important în distribuirea informației privind prestarea serviciilor turismului vitivinicol îl are Oficiul Național al Viei și Vinului (în continuare ONVV). ONVV este o organizație care supraveghează și monitorizează activ dezvoltarea domeniului vitivinicol în Moldova, inclusiv contribuie la activitățile care încurajează turismul vinicol.

Mijloacele prin care se *distribuie* locațiile turismului vitivinicol sunt: telefon direct, agenții de turism, tur-operatori, pagina web a brandului wine of Moldova, promovată de ONVV (poate fi vizualizată în limbile romana, engleza, rusă), paginile web a întreprinderilor vitivinicole, paginile web a agențiilor de turism (excursii în 10 vinării cu oferte de peste 120 de excursii cu rezervare on-line pe pagina <https://wine.md/tourism/>), altele.

Prima campanie națională digitală „ReVin cu drag”, lansată în luna mai 2020, și-a propus să informeze constant, dar și să mențină curiozitatea vie despre toate cele 32 de crame și vinării de pe teritoriul Moldovei care oferă servicii turistice în condiții sigure.

Promovarea produselor turistice vitivinicole – poate fi efectuată prin publicitatea produsului turistic. Cea mai accesibilă și rapidă metodă de promovare este plasarea informației despre produsul turistic pe social media (site-uri web, aplicații). Platformele

online oferă acces la un număr nelimitat de utilizatori, folosind resurse financiare limitate, iar costurile pentru acest lucru fiind mai reduse decât în cazul unei strategii de marketing tradițională. Toate întreprinderile vitivinicole, care practică turism au pagini web, care detaliat descriu conținutul ofertelor serviciilor turistice acordate în tururile vitivinicole. Promovarea online se justifică în contextul în care specialiștii susțin că imaginile sunt mult mai eficiente în dezvoltarea emoțiilor decât cuvintele, deoarece o poză este procesată de 60 000 ori mai repede decât un text.

Distribuirea și promovarea informației privind produsele vitivinicole și oferta turistică aferentă întreprinderilor vitivinicole prin brandul de țară Wine of Moldova a devenit activă și are un impact bun asupra promovării turismului. Pe plan local, ONVV a generat conținut de calitate pentru paginile oficiale de Instagram, Facebook, LinkedIn și YouTube, iar acest fapt a crescut organic publicul și a contribuit la elaborarea strategiei digitale pentru întreaga industrie vitivinicolă. Pagina oficială de Facebook a Wine of Moldova a continuat să fie cea mai importantă platformă de comunicare, care generează cel mai mult conținut, interacțiuni sociale, pe plan local și internațional, dar și cea mai mare comunitate a celor interesați de produsul mândriei naționale. Totodată, a fost creată pagina Wine of Moldova pe Wikipedia, disponibilă acum în 7 limbi și activate pe motoarele de căutare campanii web, prin Display Google Network și Facebook&Instagram Ads [16].

Activități și impact [16]:

- În 2020 pagina de facebook a ajuns la 18.845 de urmăritori, în creștere cu 8,2% față de anul precedent;
- Platforma Wine of Moldova România a crescut până la 3.564 de fani;
- Versiunea poloneză a paginii de facebook Wina Moldawii a ajuns la cifra de 2.391;
- Pagina Instagram a „Wine of Moldova” are un număr de 2.782 de urmăritori, de două ori mai mult decât în anul trecut;
- Hashtag-ul #WineofMoldova este unul dintre cele mai utilizate de către internați pentru comunicare și promovare a valorii produsului mândriei naționale – Vinul Moldovei.

Mijloacele de promovare a turismului vitivinicol în Republica Moldova sunt: târgurile organizate cu ocazia sărbătorii naționale a vinului, sărbătorilor naționale, evenimente, festivaluri, ghiduri, expoziții, pliante, articole din presă, publicitatea televizată, agenții de turism, prieteni.

ONVV a elaborat Ghidul de Enoturism al Republicii Moldova, în care sunt incluse informații valoroase despre regiunile vitivinicole ale țării, soiurile de struguri culese, sunt descrise în detalii vinăriile, atât fabrici și branduri renumite cât și micro vinării. De asemenea, ghidul include descrierea atracțiilor esențiale de interes deosebit (de exemplu, tururi vinicole și degustări, cazare, magazin de suvenire, restaurante, terase, primblări cu barca, ciclism, drumeții, tenis, teren de joacă pentru copii etc.), prezentarea principalelor atracții turistice din zona vinăriilor, recomandarea pensiunilor. Ghidul include și informații generale de interes pentru călători: transport, telefoane de contact, program, rezervări, prețurile orientative. Acesta poate fi vizualizat pe pagina brandului de țară Wine of Moldova.

Promovarea la târguri și expoziții. Alegerea târgurilor se face de Agenția de Investiții de comun acord cu turoperatorii și asociațiile sectoriale, care nu achită decât o taxă mică de înregistrare și propriile costuri de deplasare.

Sursele de bază de finanțare din bugetul de stat pentru dezvoltarea industriei turismului vitivinicol sunt:

- a) instituția responsabilă de implementarea politicilor în domeniul turismului (Agenția de Investiții);
- b) Fondul național de dezvoltare a agriculturii și mediului rural (FNDAMR);
- c) Fondul național pentru dezvoltarea regională (FNDR);
- d) proiecte implementate de Organizația pentru Dezvoltarea Sectorului întreprinderilor mici și mijlocii (ODIMM).

Companiile vitivinicole la momentul actual pot beneficia de:

1) *Programul Bridje 2022-2023* [12] lansat de Agenția de Investiții în parteneriat cu Proiectul Tehnologiile Viitorului, finanțat de USAID și Suedia își propune să-și extindă piața de desfacere sau să adopte tehnologii inovative prin participarea la evenimente internaționale, precum forumuri, summit-uri, B2B meet-ups, conferințe de afaceri, târguri și expoziții, festivaluri, concursuri internaționale și vizite de studiu. Potrivit Regulamentului Programului Bridge, antreprenorii sau organizațiile interesate pot solicita rambursarea cheltuielilor de până la 1 500 USD per companie pentru taxe de participare la eveniment, servicii de zbor și de transport internațional, precum și pentru servicii de cazare. Fiecare solicitare de asistență prin intermediul programului Bridge este analizată de un comitet de selecție independent pentru a asigura obiectivitatea în luarea deciziilor (figura 3).

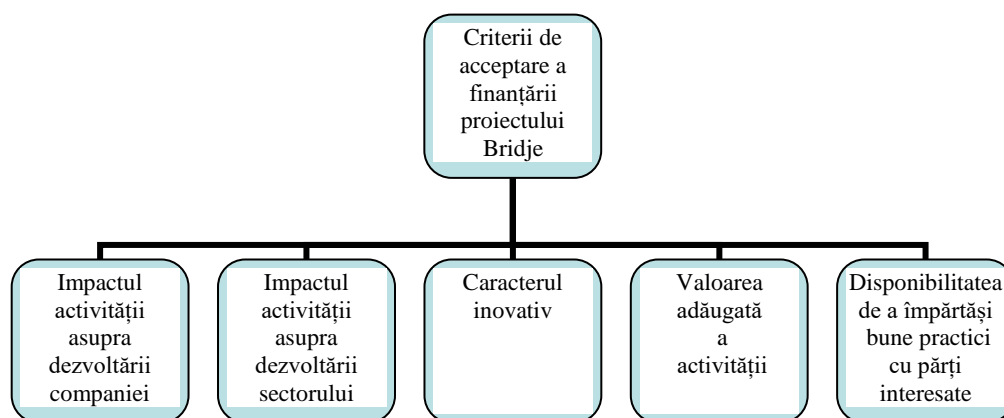

Figura 3. Criterii de acceptare a finanțării proiectului Bridje

Un exemplu elocvent, organizat în perioada 26-30 iunie 2023 de Proiectului Bridje, a fost vizita de studiu la 4-5 vinării certificate conform standardelor europene de sustenabilitate în Germania, a 7 producători de vinării mici din Republica Moldova: Rizov Wines, Crama Mingir, Vinăria Poiana, Et Cetera Wines, ATU Winery, Equinox Wines, Alter Ego. Scopul vizitei a avut obiectivul de a explora practici referitoare la viticultura durabilă, biodiversitate și metode inovatoare de producție, precum și a se familiariza și a adopta bune practici europene privind turismul vitivinicol [16].

În perioada 6–9 aprilie 2023 la Moldexpo s-a desfășurat Ediția a XXVI-a a expoziției Tourism & Travel Expo, care a prezentat programului BRIDGE to Global Markets și a organizat un workshop privind criteriile de certificare ITER VITIS pentru vinării, posibilitatea de dezvoltare a experiențelor creative, sustenabile și atractive prin conectarea mai multor sectoare în jurul rutei turistice „Drumul Vinului Moldovei”.

2) *Program de suport financiar implementat de Organizația pentru Dezvoltarea Antreprenoriatului (ODA) privind susținerea IMM.* Solicitanții, la momentul aplicării, trebuie să desfășoare activitate de antreprenoriat în turism sau activități conexe, care conține dezvoltare de produs turistic, de infrastructură turistică, activități de cazare și/sau alimentație a turiștilor, activități de agrement. Suportul financiar nerambursabil este de maxim 70% din valoarea proiectului investițional și nu poate depăși suma de 500 mii lei per beneficiar.

Astfel de programe de finanțare a activității turismului vitivinicol sunt lansate pe paginile oficiale în instituțiile abilitate de stat.

O importanță majoră o are pregătirea antreprenorilor în dezvoltarea turismului vitivinicol. Facultatea Tehnologia Alimentelor a Universității Tehnice a Moldovei a lansat în 2023 cea de-a 3-a promoție a ciclului II de studii masterale la specialitatea Oenologie, Enoturism și Piețe Vitivinicole [9]. De aici conchidem, că în Republica Moldova sunt create condiții de creștere profesională pentru antreprenorii ce practică sau preconizează să practice turism vitivinicol.

În perioada 18 mai-22 mai 2020, ONVV a organizat un program de instruire de Digital Marketing în Turism Vitivinicol, care a constat din 3 webinarii online cu Thomas Bangert (CEA TripAdvisor) din Marea Britanie și Carmina Nițescu (Antreprenor în Turism) din România. Prin urmare, au fost instruite 30 de persoane, iar post – webinar, participanții au beneficiat de consultanță individuală [16].

Tururi pentru presă și bloggeri. În 2022 peste 150 de jurnaliști, bloggeri și fotografi au fost sponsorizați în vizite de studiu și familiarizare în Republica Moldova, majoritatea fiind invitați de ANTRIM (Asociația Națională pentru Turism Receptor și Intern), cu suportul Proiectului de Competitivitate din Republica Moldova, de Agenția de Investiții, de Oficiul Național al Viei și Vinului. Estimativ 500 jurnaliști au vizitat Republica Moldova în ultimii 6 ani și au generat publicații și conținut în media internațională [16].

Moldova a ajuns să fie denumită în 2019 „o destinație turistică surprinzătoare” și „o experiență vinicolă ieșită din comun” în publicații internaționale cu renume, precum Vogue International, CNN travel, Winerist și același Lonely Planet. Jurnaliștii de la Winerist.com au realizat un top al regiunilor vinicole care merită vizitate. Lista începe cu Marea Britanie, Santa Barbara din SUA, continuă cu Franciacorta din Italia, Valea Yarra din Australia, în top mai întâlnim Bordeaux și Cognac din Franța, zona Sicilia din Italia, Alentejo din Portugalia, Provincia Western Cape din Africa de Sud, Elveția și vinăriile din Republica Moldova. În rezultat, Republica Moldova a intrat în top-urile a 10 destinații ce merită a fi descoperite, topul destinațiilor oenoturistice etc. Potrivit sursei, această zonă însoțită dintre Prut și Nistru poate cuceri turiștii prin farmecul rural, vinul incredibil de bun și bucatele tradiționale delicioase [15].

Tururi pentru tur-operatorii străini și agențiile de turism. Organizarea tururilor de familiarizare și info-tururi pentru tur-operatorii străini și agențiile de turism din Republica Moldova sunt un instrument rezultativ pentru inițierea și dezvoltarea parteneriatelor de afaceri între tur-operatori. Anual în Republica Moldova se organizează și se sponsorizează de donatori cel puțin 15 info-tururi individuale și 2 info-tururi colective pentru tur-operatori, iar rata de impact este de peste 50 %, urmând încheierea de contracte și comenzi noi [16].

Studiile efectuate ne permit să stabilim că un rol substanțial la elaborarea strategiilor de marketing îl are competitivitatea produsului turistic vitivinicol. Competitivitatea afacerii este esențială pentru diferențierea de concurenți și implicit pentru obținerea succesului.

Cercetătorii macedoneni Blazheska Daliborka, Nickova Meri sunt de părerea că pentru a defini competitivitatea unui tur vitivinicol, trebuie de acordat atenție următoarelor 3 aspecte [3, p. 177–184]:

- 1) serviciile turistice vitivinicole pe care le oferă antreprenorul și le dezvoltă continuu pot fi calificate ca unice prin esența lor;
- 2) sunt satisfăcute așteptările clienților și cum se studiază nevoile și dorințele acestora;
- 3) se cercetează punctele tari și slabe proprii pentru a determina obținerea avantajului competitiv, mai exact elementul care ar diferenția turul vitivinicol de concurenți.

Înțelegerea profundă a unicității serviciilor turistice vitivinicole pe care le oferă antreprenorul și dezvoltarea continuă a acestora presupune identificarea continuă a unor strategii care să crească veniturile din turismul vitivinicol sau cel puțin să se mențină la același nivel.

Aici evidențiem: strategii de creștere, de stabilizare, de descreștere etc. Creșterea veniturilor ar putea fi realizată prin strategia de creștere, care presupune oferirea unor noi servicii, cum ar fi primblări cu bicicleta, organizarea diferitor activități culturale, master-class-uri etc. Pentru organizarea acestor activități desigur este necesară alocarea unor noi resurse. Strategia de stabilizare: din cauza limitărilor menționate mai sus, este adesea important să se gândească la menținerea aceluiași volum, și să se gândească în schimb la o creștere calitativă, cum ar fi realizarea la magazinele vitivinicole a unor suvenire. O altă strategie ar putea fi strategia de descreștere, în cazul unor cereri mai reduse de vizitatori, poate fi majorat prețul.

Strategiile concurențiale sunt aplicate în rezultatul analizei poziției proprii pe piață a afacerii privind turismului vitivinicol față de cea a concurenților. În funcție de situație, se va utiliza strategii mai agresive sau mai cooperative, în funcție de intenția antreprenorului, de ași lărgi cota de piață sau de a o menține. Aici poate fi aplicată strategia de nișă prin îmbinarea diferitor servicii turistice în care se va obțineți avantaje de preț pentru clienți în raport cu servicii achiziționate separat, sau strategii de cooperare cu tur-operatori și agenții de turism.

Strategii orientate către clienți abordează segmentarea pieței în funcție de grupurile țintă. Criteriile de segmentare pot fi efectuate în funcție de diferite criterii. Specialiștii de marketing analizând piața turistică ar trebui să își perfecționeze produsele și publicitatea pentru a satisface dorințele, nevoile și așteptările vizitatorilor.

Astăzi, pentru a reuși, trebuie să fii cu un pas înaintea concurenței. O modalitate este de a inova în mod constant produsele și serviciile și de a realiza astfel importanța și relevanța acestora.

Turismul vitivinicol în Republica Moldova este sustenabil și dezvoltă în paralel ofertele turistice de nișă, pentru a atrage cât mai mulți vizitatori străini.

2. Analiza SWOT a activității turismului vitivinicol în Republica Moldova

În continuare vom efectua analiza SWOT a dezvoltării turismului vitivinicol în Republica Moldova, în vederea cercetării punctelor forte și oportunităților, precum și a punctelor slabe și riscurilor de dezvoltare.

Analiza SWOT prezentată va permite identificarea:

- punctelor tari și punctelor slabe a activității turismului vitivinicol existente la nivelul țării Republicii Moldova. Punctele tari reprezintă resurse sau capacități interne care oferă posibilitatea îmbunătățirii competitivității entității/organizației, ce practică turism vitivinicol. Punctele slabe sunt deficiențe din entității care o pot face vulnerabilă la o mișcare strategică a concurenților; aceste deficiențe determină o poziție de inferioritate față de concurenți.
- oportunitățile și amenințările au în vedere viitorul, și se referă la alegerile pe care le au de făcut persoanele implicate în procesul de planificare. Ele reprezintă ceea ce va fi. O oportunitate (ocazie favorabilă) apare atunci când evoluția mediului extern în raport cu entitatea pune în valoare un atu de care întreprinderea beneficiază și care oferă posibilități semnificative de îmbunătățire a competitivității față de concurenți. O amenințare sau un pericol potențial reprezintă orice situație defavorabilă din mediul extern care poate produce prejudicii pentru strategia organizației (scăderea vânzărilor sau a profitului).

Tabelul 1. Analiza SWOT a dezvoltării turismului vitivinicol în Republica Moldova

Puncte forte	Puncte slabe
<ol style="list-style-type: none"> 1. Statut cunoscut de țară viti-vinicolă la nivel mondial; 2. Existența Strategiei de Dezvoltare a Turismului „Turism 2026”; 3. Vinării și crame unice în număr de 180 de întreprinderi, iar 32 din ele practică turism vitivinicol; 4. Dezvoltarea turismului vitivinicol prin schimbul de bune practici și dezvoltarea rutei Drumul vinului și rutei turistice europene „Iter Vitis – Les Chemins de la Vigne”; 5. Ziua națională a Vinului și alte evenimente social-culturale care dezvoltă turismul vitivinicol; 6. Brandurile de propagare a turismului vitivinicol de țară pe platformele wineofmoldova și moldovatravel în Instagram, Facebook, LinkedIn și YouTube; 7. Căldura, bunătatea și ospitalitatea populației; 8. Diversitatea și caracterul multicultural al Gastronomiei; 9. Comoara valorilor naturale complementare; 10. Posibilitatea degustării și procurării vinurilor de calitate înaltă cu IGP; 11. Existența unui ghid enoturistic, inclusiv cu descărcare electronică pe paginile web wineofmoldova și moldovatravel; 12. Promarea turismului vitivinicol pe paginile oficiale: Instagram, Facebook, LinkedIn și 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Număr redus de structuri de cazare insuficiente la vinării; 2. Prețuri mari și calitate proastă în unele structuri de cazare; 3. Lipsa panourilor informative, indicatoare rutiere pentru crame și drumurile vinului; 4. Lipsa materialelor promoționale informative privind turismul vitivinicol disponibile gratuit turiștilor; 5. Drumuri proaste; 6. Oferta turistică a multor vinării este limitată; 7. Nu există date statistice cu privire la indicatorii principali aferenți turismului vitivinicol; 8. Deficitul de resurse financiare pentru organizarea și modernizarea ofertelor turismului vitivinicol; 9. Turismul vitivinicol, în bună parte, nu întrunește un număr semnificativ de atracții turistice, precum resursele naturale, istoria, cultura, sau experiențele de aventură ușoară.

<p>YouTube, Wikipedia;</p> <p>13. Calitatea vinurilor moldovenești este apreciată de distincțiile și medaliile obținute. Fiecare a treia întreprindere vitivicolă din Moldova dispune de distincții;</p> <p>14. Promovarea ofertelor de turism vitivinicol la conferințe și expoziții internaționale și regionale specializate, recunoscute în mediul profesionist.</p>	
<p>Oportunități</p>	<p>Riscuri</p>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Promovarea investițiilor în dezvoltarea turismului vitivinicol prin programe de investiții a UE în colaborare cu structurile statale; 2. Statut cunoscut de țară cu oferte turistice vitivinicole; 3. Interes crescut a turiștilor interni și externi pentru turismul vitivinicol; 4. Propagarea autenticității naturale în locurile rurale a țării; 5. Extinderea ofertelor turistice vinicole prestate de vinării 6. Crearea de site-uri web mai bune, filme de călătorie; 7. Participarea la vizite de studiu și informare în destinații oenoturistice (experiențe, servicii, valorificare și gestionare, în țările cu o ofertă dezvoltată) cu scopul de a spori aptitudinile și competențele în domeniul turismului vitivinicol; 8. Implicarea în organizarea a tururilor informaționale pentru presa străină, tur-operatori străini și formatori de opinie axate pe ruta „Drumul Vinului Moldovei” în vederea promovării ofertei de oenoturism a țării; 9. Participarea de instruire pentru formarea continuă, creștere a capacităților și aptitudinilor personalului implicat în turismul vitivinicol; 10. Implicarea în organizarea în Republica Moldova a unui eveniment recunoscut în mediul profesionist de talie internațională, pe tematica turismului vitivinicol în vederea sporirii notorietății țării, ca destinație oenoturistică, precum Conferința International Wine Tourism Conference (IWINETC), Conferințele OMT, Wine&Food Forum, etc. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Existența de destinații turistice externe, care, la prețuri similare, sau chiar mai mici, oferă condiții superioare; 2. Dezvoltarea lentă a infrastructurii; 3. Lipsa climatului investițional favorabil pentru investitorii în turism; 4. Degradarea patrimoniului arhitectural rural prin depopularea localităților rurale; 5. Deschidere insuficientă a țării în străinătate 6. Lipsa stimulentei pentru creșterea ocupării în turism; 7. Migrația forței de muncă din turism datorită condițiilor de muncă nefavorabile și a lipsei de oportunități; 8. Competitivitate redusă a ofertei turistice a RM (costuri înalte pentru viza de intrare în Republica Moldova, costuri înalte la cursele aeriene autohtone).

Sursa: elaborat de autor în baza studiilor efectuate

Concluzii

În concluzie putem constata că Republica Moldova a înregistrat în ultimii ani progrese în dezvoltarea turismului vitivinicol. Itinerarele vinicole, care pornesc din capitală, cuprind practic întreg teritoriul republicii și reprezintă o atracție importantă a patrimoniului Republicii Moldova. Toate punctele slabe și riscurile depistate trebuie să fie depășite și luate în calcul în cel mai scurt timp la elaborarea și implementarea strategiilor de marketing.

În vederea îmbunătățirii calității turistice vitivinicole și a sporirii vânzărilor din turism, în sarcina vinărilor trebuie să stea următoarele strategii de marketing:

1. Unicitatea produsului turistic vitivinicol de concurenții săi;
2. Atragerea cu propriul mesaj a atenției publicului țintă;
3. Afectarea pozitivă asupra emoțiilor utilizatorului pentru a câștiga încrederea utilizatorului.
4. Dezvoltarea ofertelor turistice pe diverse dimensiuni, ce vor determina generarea unui trafic înalt de turiști: itinerarii, activități ce vizează patrimoniul cultural imaterial (evenimente cultural-turistice, sărbători tradiționale, spectacole) în regiuni vitivinicole, master class de eno-gastronomie, participare la producția de vin, degustări de vin, drumeții în vie; master class de meșteșugărit, de olărit; vizite de descoperire în teren, etc.;
5. Cooperarea între întreprinderile vitivinicole, agențiile de turism și tur-operatori;
6. Stabilirea unui parteneriat coerent între gospodăriile vinicole, întreprinderile vinicole, și organizațiile publice centrale (ONVV, ANTRIM, Agenția de Investiții etc.), locale și obștești;
7. Participarea mai activă a vinărilor în programe de susținere și educație pentru dezvoltarea afacerii privind turismul vitivinicol prin vizite de studiu privind turismul vitivinicol: experiențe, servicii, valorificare și gestionare, în statele cu o ofertă dezvoltată în vederea ridicării nivelului de calificare a angajaților în turismul vitivinicol;
8. Ridicarea continuă a calității serviciilor turistice prin chestionarea turiștilor și preluarea în rezultatul vizitelor a experiențelor benefice a altor companii vitivinicole ce se bucură de succes pe piața turistică europeană și internațională;
9. Elaborarea programelor de marketing de fiecare întreprindere ce practică turism vitivinicol și aplicarea acestora.

Referințe

1. HENCHE, Blanca Garcia. Marketing în turismul rural. Trad. Isabela Teclici. – București: Casa de Editură Irecson, 2004. 214 p. ISBN: 973-86371-4-7.
2. MIRONESCU Roxana. Marketing turistic. Editura Alma Mater, Bacau, 2012. 146 p. ISBN 97816061527118910.
3. BLAZHESKA Daliborka, NICKOVA Meri. Creating Marketing Strategies for Development of the Wine Tourism. In: International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences Vol. 6, No. 4, October 2016, pp. 177–184 E-ISSN: 2225-8329, P-ISSN: 2308-033. 2016 HRMARS. <http://dx.doi.org/10.6007/IJARAFMS/v6-i4/2336> (vizited 05.06.2023).
4. Acordul de Asociere RM-UE. <http://www.mfa.gov.md/img/docs/Acordul-de-Asociere-RMUE.pdf>. (vizited 05.06.2023).
5. Cartea albă. Sumar Executiv: Setorul vitivinicol din Republica Moldova, Bulgaria și Romania. WINET BSB-638 Proiect: Proiectul Comerț și Inovare în Sectorul Vinicol, elaborat de Business Intelligent

- Serviceshttps://winet.wine/wp-content/uploads/2020/09/Sumar-executiv_White-Book_RO.pdf (vizited 05.06.2023).
6. Destinație Turistică Culturală Durabilă în 2020. <https://invest.gov.md/en/ruta-wine.https://tvr moldova.md/cultura/video-drumul-vinului-moldovei-inclus-in-rutele-culturale-ale-consiliul-europei/> (vizited 05.06.2023).
 7. Enciclopedia liberă Wikipedia. <https://ro.wikipedia.org/wiki/>.(vizited 05.06.2023).
 8. FREW, Elspeth., WILLIAMS, K.M. PhD. Innovative wine tourism marketing strategies in the victorian wine industry. https://www.researchgate.net/publication/364653291_INNOVATIVE_WINE_TOURISM_MARKETING_STRATEGIES_IN_THE_VICTORIAN_WINE_INDUSTRY_A_wine_stakeholders'_perspective_For_total_fulfilment_of_Doctor_of_Philosophy_PhD. (vizited 05.06. 2023).
 9. Masterat în oenologie, enoturism și piete vitivinicole. <https://utm.md/blog/2023/01/25/fta-masterat-2023-in-oenologie-enoturism-si-piete-vitivinicole/>(vizited 05.06.2023).
 10. Moldova – în top 10 țări producătoare și exportatoare de vinuri. <https://agrobiznes.md/ministrul-agriculturii-anul-vitivinicol-2020-a-inregistrat-o-diminuare-a-productiei-globale-cu-28.html>. (vizited 05.06.2023).
 11. Pilar Bahamonde, Stefan Beier, Laca Beilic and others. Marketing strategic în turismul cultural. Erasmus + EUROPETOUR. 33 p. https://www.europetour.tips/wp-content/uploads/2018/02/M3_Strategii_de_marketing_RO_euphemia.pdf (vizited 05.06.2023).
 12. Programul Bridje. <https://bridge.invest.gov.md/#despre> (vizited 05.06.2023).
 13. Programul Național de Dezvoltare a Turismului ”Turism 2025”. <https://cancelaria.gov.md/ro/content/pentru-aprobarea-programului-national-de-dezvoltare-turismului-turism-2025-610mei2020> (vizited 05.06.2023).
 14. Programul Național în domeniul turismului „Drumul Vinului în Moldova”. Hotărârea Guvernului RM. Nr. 554 din 24-05-2004. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=29007&lang=ro (vizited 05.06.2023).
 15. Republica Moldova în top 10 cele mai bune destinații turistice vinicole din lume. <https://tvr moldova.md/ro/actualitate/republica-moldova-in-top-10-cele-mai-bune-destinatii-turistice-vinicole-din-lume> (vizited 05.06.2023).
 16. Raport de activitate ONVV 2020. <https://wineofmoldova.com/wp-content/uploads/2021/10/RAPORT-ANUAL-ONVV-pentru-anul-2020.pdf> (vizited 05.06.2023).
 17. Vinăria Asconi. <https://asconiwinery.com/experiences/> (vizited 05.06.2023).
 18. Vinăria Shateau Vartely. <https://vartely.md/rezerva-acum>. (vizited 05.06.2023).

MODERNIZATION OF THE LOGISTICS SYSTEM AS A CONDITION FOR ENSURING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES

Nataliya MITSENKO, Prof. PhD

Lviv University of Trade and Economics, Ukraine

E-mail: talami1412@gmail.com

Ihor MISHCHUK, Prof. PhD

Lviv University of Trade and Economics, Ukraine

E-mail: igmislog@ukr.net

Abstract

The relevance of implementing a complex of logistics activities in the functioning of economic entities of Ukraine was determined. The essence and structure of the company's logistics system are summarized. The main factors causing problems in the functioning of logistics systems of enterprises, in particular - in the field of trade, are established. The main conditions and directions of modernization of logistics systems of enterprises are determined to ensure their sustainable development during the post-war recovery of the economy of Ukraine.

Keywords: *logistics; enterprise; logistics system; logistics management; modernization of the logistics system*

Introduction

The activity of economic entities of Ukraine in the pre-war period was based on the implementation of a complex of basic functional processes, the implementation of which was ensured by the supply of necessary material resources and equipment in the system of material and technical support and the implementation of a complex of sales operations, which provided for the further movement of finished products through the sphere of circulation to the sphere of consumption. Both the first and the second blocks of activity are related to the organization of the movement of material and related information, financial, and service flows within the complex of logistics activities of the enterprise in the conditions of a stable enough economy of the country. However, the negative impact of anti-covid restrictions on economic processes with further devastating consequences for the national economic complex of Ukraine, caused by the escalation of military actions of the Russian Federation, led to catastrophic results of business management in many regions and industries, in particular - the trade industry. To a large extent, it was not possible to restrain these processes also due to not perfect enough logistics systems, which were created by a significant number of business entities. Therefore, one of the urgent problems for the reconstruction of the economy of Ukraine in the post-war period should be the clarification of the current state of the logistics systems of enterprises in most industries and the determination of directions and opportunities for their further modernization.

Results obtained and discussions

Structural subdivisions of enterprises, separated organizational links and functional services that ensure the organization, implementation and management of logistics flows and

processes of logistics activity of the enterprise both within its organizational boundaries and in interaction with partners in chains of integration interaction (supply chains) act as a set of elements of data logistics systems of business entities.

It is generally accepted that the logistics systems of enterprises were generally formed as subsystems of the production system of business entities, which provided maintenance of their main production activities with the necessary resources at the stage of material support and support of sales processes at the stage of sales by carrying out the processes of transportation, storage, maintenance and transformation of stocks together with their information support. The environment for the implementation of these logistics processes is the logistics system of the enterprise - a set of structural subdivisions, warehouses and trade facilities together with other elements of the enterprise's logistics infrastructure, in which the consistent, interconnected, systematic movement of elements of the commodity flow within the limits of the logistics management process is ensured by the personnel of the relevant service [1]. At the same time, logistics management in terms of the transformation of logistics flows and the implementation of logistics processes is provided by relevant employees thanks to their possession of scientific and theoretical principles (logistics management concepts, strategies, plans, etc.) and a set of scientific and practical recommendations, regulations, instructions on the organization of logistics activities, a set of means of communication and management as part of relevant logistics information systems and in combination with software adapted to the company's goals, as well as - availability of logistics management personnel with appropriate powers to administer logistics processes (forecasting, planning, organization, accounting, control, analysis, regulation) and knowledge and skills of their quality implementation.

The performed analysis of the totality of the specified components that form the logistics systems of most domestic enterprises, including trade enterprises, proves that in the vast majority of crisis processes, and especially the loss of part of the territories and industries under occupation and the destruction of production facilities in the de-occupied regions, led Ukrainian manufacturers and other business entities to the need to reorient their logistics systems to new partners in integration chains, to new locations of production and warehouse facilities, to significant changes in the parameters of material flows and the transformation of organizational and technological schemes of many functional processes of the relevant logistics activity [2]. The logistics strategy of many Ukrainian enterprises and the set of solutions for its implementation are significantly influenced by the problems of the lack of logistics transport and warehouse infrastructure, the destruction of a large part of the fleet of vehicles, loading and unloading equipment, the destruction of "refrigerating supply chains", the limitation of the possibilities of ensuring the efficiency of the so-called "last mile logistics" etc. [3]. Along with this, in the issues of ensuring high-quality logistics management, the problems of the loss of a part of highly qualified logistics managers, as well as the outflow of personnel of warehouse facilities, assembly stations, logistics centers and terminals, transport forwarding companies, which leads to a decrease in productivity in many logistics processes and procedures, are becoming more acute. At the same time, in Ukraine, the issues of automated identification of elements of material and commodity flows, the use of electronic recorders of settlement operations and scanning equipment in the field of circulation at the stage of retail sales remain incompletely resolved, which complicates the processes of automated management of end-to-end material flow in logistics systems.

In this regard, in order to ensure the effective operation of each enterprise in the post-war period in Ukraine, it is now necessary not only to ascertain the presence of problematic issues in the performance of a complex of logistics activities, but also, taking into account the new realities of today and the post-war economy, and at the same time forecasting the prospective parameters of production activity with appropriate indicators of logistics flows and processes, on the basis of the modernization of logistics systems [4] to start the creation of effective logistics services and the involvement of qualified specialists in their composition, to develop updated software products and to determine promising strategies for the development of the field of logistics, to design and start the construction of logistics infrastructure objects, necessary to ensure the integration interaction of the participants in the processes of development of the economy of Ukraine.

Conclusions

Activation of activities for the modernization of enterprise logistics systems, including - trade enterprises, in the aspects of functional, institutional, legal, resource provision should be achieved thanks to the application of the principles of complexity, integration, manageability, rationality, efficiency, dynamism, adaptability in relation to the formation of the logistics system of the enterprise and its components - the subsystem of logistics management and logistics enterprise systems. The formation and effective functioning of the logistics systems of trade enterprises should also be connected with changes in the organizational structure of the trade enterprise in the direction of strengthening the role of the logistics management service, the use of highly effective marketing technologies, the use of modern technical and transport means, trade and technological equipment, the implementation of modern management decisions regarding the development of the strategy and tactics of the logistics activity of a trading company, the creation of a corporate logistics system, as well as organization, regulation and control commodity, information and financial flows. It is also necessary to select a set of software and technical means of information support for logistics and to ensure the construction of the company's logistics management system, its content (formation of the scientific and methodological basis, determination of specific tools for the implementation of the logistics strategy) and staffing. A decisive role in the creation of the logistics system of a trade enterprise should be played by the development of a strategy for the logistics system of a trade enterprise, which should be aimed at supporting the overall corporate strategy by optimizing the resources of this business entity during management material and corresponding flows.

References

1. Formuvannya system lohistyky pidpriemstv torhivli: teoriia i praktyka : monohrafiia // Lviv : Vyd-vo LKA, 2015. – 452 s.
2. Taranenko O. Lohistyka v Ukraini. Shcho zminyla viina? O. Taranenko. <https://biz.nv.ua/ukr/experts/dostavka-i-logistika-pid-chas-viyni-shcho-zminilosya-zaraz-ostanni-novini-50273044.html>
3. Lohistyka na viini: zminy v orhanizatsii dostavky tovariv ochyma developera, 3PL operatora ta riteilera. Dzherelo: <https://rau.ua/novyni/logistika-alterra-fm-logistic-apg/>
4. Bortnik, S. (2019). Formuvannya ta rozvytok lohistychnoi infrastruktury Ukrainy v konteksti yevrointehratsii. Bulletin of Sumy National Agrarian University, (3(81), 45-50. <https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.3.8>

PRACTICI ȘI OPORTUNITĂȚI DE APLICARE A REGIMURILOR SPECIALE DE IMPOZITARE ÎN AGRICULTURĂ

Cristina UNGUR, PhD

National Institute for Economic Research

E-mail: cristinaungur@ymail.com

Abstract

In regions affected by natural disasters, war and energy crisis, the agricultural sector becomes one of the most vulnerable. In order to support and encourage agricultural producers, financial support measures are needed that also include fiscal policy instruments. The purpose of the study is to analyze international practice in order to establish special tax regimes for agriculture in order to identify the advantages and disadvantages of the system of taxation of agricultural producers in the form of the unified agricultural tax. The study used general knowledge methods (induction and deduction, analysis and synthesis, observation method, generalization), but also factor analysis, comparison method, grouping, graphic data presentation methods. Based on the results of the study, it was concluded that the application of a unified agricultural tax involves difficulties that require thorough analysis, especially in terms of the effectiveness of this tax, the objects of taxation and the taxable base. The results of this research can be useful for the public authorities of the Republic of Moldova in order to analyze the opportunity to introduce an agricultural tax in our country.

Keywords: Taxation, Agriculture, Tax regime, Unified agricultural tax

Introducere

În multe țări ale lumii, unde agricultura reprezintă o ramură importantă a economiei, există mecanisme de susținere financiară din contul bugetului de stat. De cele mai dese ori este vorba despre subvenții și facilități fiscale. Suportul din partea statului este necesar deoarece agricultura este ramura determinantă a nivelului de trai în mediul rural și sectorul economic care participă la formarea PIB, deci contribuie la creșterea și dezvoltarea socio-economică a țării. Pe de altă parte, activitățile agricole sunt supuse riscurilor aflându-se într-o dependență mare de condițiile naturale și climatice. Totuși, posibilitățile acordării unui sprijin financiar direct sunt limitate în țările cu deficit mare al bugetului, precum este Republica Moldova. În aceste cazuri, sunt folosite mecanisme financiare indirecte, cum ar fi regimurile fiscale speciale, care reduc povara fiscală pentru producătorii agricoli susținând astfel activitatea acestora și contribuind la creșterea productivității sectorului.

În general, politica fiscală afectează competitivitatea agriculturii prin impactul său asupra nivelurilor de venituri a fermierilor ceea ce influențează investițiile în teren și tehnologii, utilizarea forței de muncă și a altor factori de producție. De exemplu, sistemele fiscale pot stimula investițiile agricole prin reducerea venitului impozabil datorită prevederilor pentru amortizare. În unele țări, sistemul fiscal permite fermierilor să uniformizeze variațiile veniturilor de-a lungul timpului prin utilizarea mediei fiscale. În practica internațională există mai multe mecanisme și instrumente de sprijin a sectorului agricol și analiza acestora reprezintă interesul de cercetare din cadrul prezentului articol.

În literatura de specialitate există mai multe studii privind regimurile speciale de impozitare și impactul acestora asupra economiei și întreprinderilor. Cercetări privind impozitarea producătorilor agricoli sunt mai puține, deoarece în fiecare țară politica fiscală în acest domeniu utilizează metode diferite de sprijin. O analiză amplă a practicii internaționale de taxare a agriculturii găsim la Organizația pentru Cooperare Economică și Dezvoltare

(OECD) [7]. Totuși cercetări privind impozitul agricol unificat găsim preponderent la autorii din Federația Rusă, Kazahstan, Belarus [8, 9, 11], deoarece în aceste țări există deja o experiență de utilizare a acestui regim. Astfel, considerăm necesară studierea și analiza oportunității instituirii impozitului agricol unificat în Republica Moldova luând în considerare experiența țărilor din regiune.

Rezultate obținute și discuții

Agricultura reprezintă unul din cele mai mari sectoare ale economiilor țărilor din vecinătatea Republicii Moldova, dar și din Comunitatea Statelor Independente [6]. Acest domeniu se confruntă cu o serie de provocări, atât de ordin obiectiv, cum ar fi condițiile meteo nefavorabile, cât și de ordin subiectiv ca:

- 1) creșterea rapidă a prețurilor resurselor;
- 2) disparitatea prețurilor la produsele agricole, ceea ce duce la nerentabilitatea producției agricole;
- 3) baza tehnică învechită;
- 4) atractivitatea scăzută pentru investiții.

Din aceste considerente, sectorul agricol necesită o susținere suplimentară din partea statului. Una dintre cele mai importante măsuri de sprijinire a producției agricole folosite la nivel internațional este acordarea facilităților fiscale producătorilor agricoli în cadrul sistemului general de impozitare sau instituirea regimurilor speciale de impozitare [8,9].

Conform datelor Băncii Mondiale (Fig.1) [2] ponderea sectorului agricol în Produsul intern brut al țărilor este foarte diferită. Țările cu cele mai mari sectoare agricole au nevoie și de mai multe politici de susținere a acestui domeniu. Astfel, în studiul nostru vom analiza instrumentele de stimulare fiscală a agricultorilor din Ucraina, România și Federația Rusă pentru a identifica bunele practici care pot fi implementate în Republica Moldova.

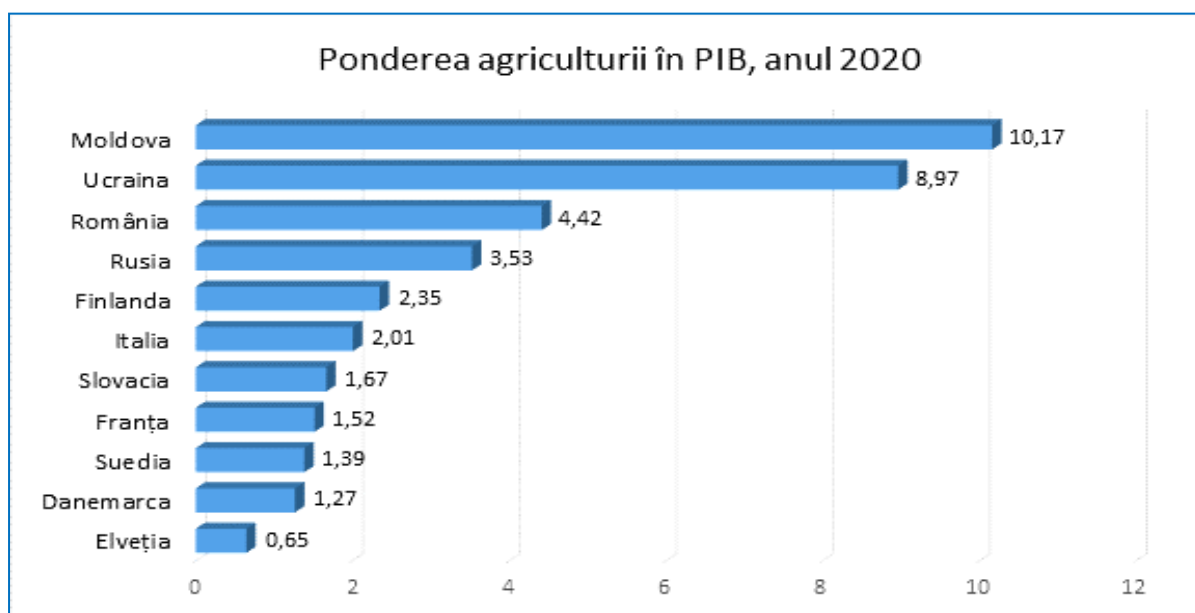

Figura 1. Ponderea sectorului agricol în PIB, pe țări, conform datelor din anul 2020

Sursa: Banca Mondială, <https://www.theglobaleconomy.com/compare-countries/>

Analiza sistemelor de impozitare a țărilor din regiune, în care agricultura este ramura semnificativă a economiei, denotă că metoda aplicată cel mai des întru susținerea domeniului agricol este instituirea regimurilor fiscale speciale pentru producătorii agricoli. Astfel, în România există *reguli de impunere specifice veniturilor din activități agricole, silvicultură și piscicultură*. În Ucraina legislația fiscală prevede un *impozit unificat din grupa a patra*. În Republica Belarus se aplică o *taxă unică* pentru producătorii agricoli. Asemănător este și în Federația Rusă unde este instituit un *impozit unificat pentru agricultură*.

Inițiativa instituirii unui impozit consolidat pentru agricultori care ar înlocui o serie de taxe și impozite este bine cunoscută. Scopul acestei prevederi este de a simplifica și facilita producătorii agricoli. Totuși, o analiză mai detaliată a regimurilor fiscale deja funcționale din țările vecine este oportună.

În *Ucraina*, capitolul XIV al Codului Fiscal [10] prevede un sistem simplificat de impozitare, contabilitate și raportare. Acest sistem este un mecanism special de plată a impozitelor și taxelor, prin care se stabilește înlocuirea plății impozitelor și taxelor individuale, cu plata unui impozit unic și menținerea concomitentă a unei contabilități și raportări simplificate. O persoană juridică sau un antreprenor individual poate alege în mod independent (benevol) un sistem de impozitare simplificat.

În cadrul acestui sistem contribuabilii sunt grupați în 4 categorii, iar al patrulea grup se referă la producătorii agricoli și anume:

- a) persoane juridice, indiferent de forma organizatorică și juridică, la care ponderea producției agricole pentru anul fiscal anterior este egală cu sau depășește 75 la sută;
- b) persoane fizice - antreprenori care desfășoară activități exclusiv în limitele unei ferme înregistrate în conformitate cu Legea Ucrainei „Cu privire la agricultură”, cu condiția ca toate cerințele următoare să fie îndeplinite:
 - efectuează exclusiv cultivarea, îngrășarea produselor agricole, recoltarea, capturarea, prelucrarea acestor produse auto-crescute sau îngrășate și comercializarea acestora;
 - desfășoară activități comerciale (cu excepția furnizării) la locul de adresă fiscală;
 - nu utilizează forța de muncă a angajaților;
 - membrii fermei sunt numai membri ai familiei.

Suprafața terenurilor agricole deținută și utilizată de membrii fermei trebuie să se încadreze în limitele a 0,5 – 20 hectare în total.

Perioada fiscală pentru contribuabilii unici din grupul IV este anul calendaristic.

Obiectul impozitării pentru contribuabilii impozitului unic din grupa a patra este suprafața terenurilor agricole (teren arabil, fânețe, pășuni și culturi perene) și/sau teren fond de apă (bazine, lacuri, iazuri, rezervoare) deținute de sau acordate unui producător agricol pentru utilizare, inclusiv în condiții de închiriere

Pentru contribuabilii unici din grupul IV, cuantumul cotelor de impozitare pe hectar de teren agricol și/sau teren fond de apă depinde de categoria (tipul) de teren, de amplasarea acestora și este stabilit ca procent din baza de impozitare conform art.293.9 al Codului Fiscal al Ucrainei.

Plătitorii impozitului unic în agricultură sunt scutiți de obligația de a calcula, plăti și depune declarații fiscale pentru următoarele impozite și taxe: impozitul pe profit; impozitul pe venitul persoanelor fizice; impozitul pe proprietate (pentru terenurile utilizate); taxa pentru folosirea apei.

Prin urmare, pentru a dobândi (confirma) statutul de plătitor al impozitului unic din grupul IV, producătorii agricoli din Ucraina trebuie să respecte anumite condiții:

- să aibă terenuri disponibile pentru scopul corespunzător;
- ponderea producției agricole pentru anul fiscal nu trebuie să fie mai mică de 75%;
- să depună declarații generale și de raportare la organele de control.

Una dintre principalele condiții pentru utilizarea sistemului simplificat de impozitare este ca contribuabilii unici - persoane juridice să facă plăți pentru marfa expediată (munca executată, servicii prestate) exclusiv în formă bănească (numerar și/sau fără numerar).

În *Federația Rusă* există regimuri speciale de impozitare prevăzute în compartimentul VII.1. al Codului Fiscal al Federației Ruse [12]. În cadrul acestor regimuri speciale este prevăzut sistemul de impozitare a producătorilor agricoli (impozit agricol unificat).

Plătitorii impozitului agricol unificat sunt organizațiile și întreprinzătorii individuali care sunt producători agricoli și a căror venituri din vânzarea de bunuri (lucrări, servicii) a producției agricole trebuie să fie de cel puțin 70 la sută din venitul total.

Antreprenorii, persoane fizice, care sunt plătitori ai impozitului unificat agricol sunt scutiți de obligația de a plăti impozitul pe venitul persoanelor fizice, impozitul pe proprietate privată. Alte impozite, taxe și prime de asigurare sunt plătite în conformitate cu legislația Federației Ruse privind impozitele și taxele.

Organizațiile și întreprinzătorii individuali își exprimă benevol dorința de a trece la plata unui singur impozit agricol din anul calendaristic următor. Obiectul impozitării îl reprezintă veniturile reduse cu suma cheltuielilor. Baza de impozitare este valoarea monetară a venitului redusă cu suma cheltuielilor. Cota de impozitare este stabilită la 6%.

În *România* producătorii agricoli plătesc toate impozitele și taxele conform Codului Fiscal al României [5] având regim special stabilit doar pentru taxa pe valoare adăugată. Totodată, există norme speciale de venit prevăzute pentru calcularea venitului impozabil obținut din activități agricole.

Așadar, regimul special de plată a TVA pentru agricultori se referă la persoana fizică, persoana fizică autorizată, întreprinderea individuală sau întreprinderea familială, cu sediul activității economice în România, care realizează activități de producție agricolă și/sau servicii agricole. Regimul special pentru agricultori presupune aplicarea unui procent de compensare în cotă forfetară de 8% începând cu anul 2019. Agricultorul care aplică regimul special poate opta oricând pentru aplicarea regimului normal de taxă.

În ceea ce privește normele speciale stabilite pentru veniturile din activități agricole, silvicultură și piscicultură menționăm următoarele. Venitul dintr-o activitate agricolă se stabilește pe bază de norme de venit. Normele de venit se stabilesc pe unitatea de suprafață (ha)/cap de animal/familie de albine.

Veniturile din activități agricole, pentru care sunt stabilite norme de venit, sunt impozabile indiferent dacă se face sau nu dovada valorificării produselor.

Impozitul pe venitul din activități agricole se calculează de către contribuabil prin aplicarea unei cote de 10% asupra venitului anual din activități agricole stabilit pe baza normei anuale de venit.

Un alt instrument fiscal de susținere a agriculturii în România este scutirea de la plata impozitului pe venit a salariaților din domeniul agricol [1, art.60].

În alte țări, de asemenea sunt implementate modele de susținere a agriculturii. De exemplu, în *Franța*, ca urmare a reformelor majore inițiate în 2015, a fost schimbat modul în

care este tratat venitul impozabil al fermierilor. Acesta a înlocuit metoda de estimare a calculului venitului impozabil (régime forfait collectif) cu schema micro-BA în 2017. Fermierii cu o cifră de afaceri medie mai mică de 82.800 EUR își pot reduce veniturile impozabile cu 87% în scopuri fiscale. Deși similare cu schemele care se aplică altor sectoare, fermierii au o rată mai mare de deducere, adică 87%, spre deosebire de 72% și 34% pentru alte afaceri [7].

În *Italia*, veniturile din agricultură și silvicultură sunt definite ca venituri din proprietăți imobiliare și se determină pe bază cadastrală și nu ca venituri reale. Randamentele din cartea funciară sunt estimate ca valori medii ale terenurilor și clădirilor și sunt foarte mici [7].

În *Suedia, Elveția, Republica Slovacă, Finlanda, Danemarca* nu există regimuri preferențiale de taxare a agriculturii. Unele din aceste țări, cum ar fi Republica Slovacă, au eliminat regimurile fiscale speciale disponibile anterior pentru sectorul agricol. Ca parte a unei reforme mai ample a sistemului său fiscal, în 2004, Republica Slovacă a anulat facilitățile fiscale pentru fermieri, chiar dacă ponderea sectorului agricol în PIB al acestei țări este mai mare decât a Franței, unde se menține politica impozitării în regim preferențial pentru agricultori.

În *Republica Moldova* producătorii agricoli sunt impozitați conform regimului fiscal general, cu unele facilități. Conform Codului Fiscal [4, art. 101²], agenții economici producători agricoli care livrează pe teritoriul țării producție de fabricație proprie din fitotehnie, zootehnie și zahăr din sfeclă de zahăr, cu titlu de excepție, achită la buget doar 40% din suma TVA calculată (cota standard fiind de 20%). Restul de 60% din suma TVA poate fi folosit exclusiv pentru extinderea și dezvoltarea capacității de producție a întreprinderii.

Există regim special de impozitare a venitului pentru activități de achiziții și vânzare a produselor din fitotehnie, horticultură, obiecte a regnului vegetal, recoltate pe teritoriul Republicii Moldova. Cota impozitului pe venit în acest caz constituie 6%, dacă nu este depășită suma de 1,2 milioane de lei venit pe parcursul anului calendaristic. Regimul special se atribuie persoanelor fizice care nu constituie o formă organizatorico-juridică pentru desfășurarea activităților menționate.

Totodată, Codul fiscal al Republicii Moldova permite deducerea din venitul impozabil a cheltuielilor suportate de întreprinderile agricole pentru întreținerea obiectivelor de menire social-culturală aflate în gestiune. Iar pentru tractoarele și remorcile folosite în activitatea agricolă nu se plătește taxa pentru folosirea drumurilor.

Concluzii

Din analiza efectuată, concluzionăm că regimul special de impozitare care prevede instituirea unui impozit unificat pentru agricultură există preponderent în țările CSI. În alte țări, facilitarea fiscală a producătorilor agricoli se efectuează, de cele mai dese ori, prin scutiri și deduceri din veniturile impozitate în sistem general.

Studiul arată că instituirea impozitului agricol unificat implică atât dezavantaje cât și oportunități. Practica Federației Ruse și a Ucrainei demonstrează că contribuabilii manifestă un interes scăzut față aplicarea acestui impozit, preferând impozitarea în baze generale. Totodată, există dificultăți la monitorizarea veniturilor din vânzarea produselor agricole, astfel

încât să nu depășească limita stabilită (70% în Federația Rusă și 75% în Ucraina) din totalul veniturilor. Regimul fiscal special sub forma impozitului agricol unificat nu este suficient de flexibil, de aceea este imposibilă reglementarea anumitor procese din sectorul de producție cu ajutorul acestuia.

Pe de altă parte, oportunitățile impozitului agricol unificat vin din minimizarea poverii fiscale pentru producătorii agricoli, cotele de impozitare fiind mai mici. Un alt avantaj este simplificarea procedurilor de evidență și raportare fiscală, dar și posibilitatea de revenire fără restricții la regimul general de impozitare.

Astfel, pentru a lua o decizie privind instituirea unui impozit agricol unificat în țara noastră este necesar de analizat toate avantajele și dezavantajele acestuia pe baza practicilor internaționale și luând în calcul realitățile economice ale Republicii Moldova. Esențială este și estimarea impactului unei asemenea reforme fiscale asupra producătorilor agricoli.

De regulă, regimurile speciale de impozitare sunt concepute pentru a susține un anumit sector. În cazul studiului nostru, miza este creșterea productivității agriculturii, sporirea interesului investițional pentru acest sector și, drept rezultat, dezvoltarea economiei și creșterea nivelului de trai al populației. Totuși, realizarea acestor scopuri poate fi deșeurată dacă nu este corect stabilită baza impozabilă. În cazul în care impozitul se calculează pe baza venitului din producția agricolă, s-ar putea ca contribuabilul să nu fie interesat de creșterea productivității pentru a nu-și mări cheltuielile fiscale. Iar atunci când baza de calcul o reprezintă terenurile agricole, există probabilitatea apariției unor probleme de ordin juridic privind evidența cadastrală a terenurilor. În ambele cazuri sunt necesare analize minuțioase privind impactul implementării unui regim fiscal special pentru sectorul agricol.

Referințe

1. Agenția Națională de Administrare Fiscală (2021) Ghidul fiscal al contribuabililor persoane fizice care realizează venituri din activități agricole, silvicultură și piscicultură. București, 2021. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://static.anaf.ro/static/10/Anaf/AsistentaContribuabili_r/Ghid_agricol_2021_09022021.pdf](https://static.anaf.ro/static/10/Anaf/AsistentaContribuabili_r/Ghid_agricol_2021_09022021.pdf)
2. Banca Mondială, <https://www.theglobaleconomy.com/compare-countries/>
3. CHATTERJI, M., JUNANKAR, P.N. (1986). Agricultural Taxation in Less Developed Countries: Effects of a Tax on Inefficiency. In: Development Economics. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9781137555229_5. https://link.springer.com/chapter/10.1057/9781137555229_5
4. Cod Fiscal al Republicii Moldova. Legea nr. 1163-XIII din 24.04.1997. <https://sfs.md/ro/pagina/codul-fiscal>
5. Codul fiscal al României . Legea nr. 227/2015 privind Codul fiscal. https://static.anaf.ro/static/10/Anaf/legislatie/Cod_fiscal_norme_2023.htm#A58
6. KUROCHKINA, N., SHAKIROVA, R. Practice of taxation agriculture producers in the countries of the Commonwealth of Independent States. Vestnik of the Mari State University, Chapter "Agriculture. Economics". 2018, Vol. 4, No.1.
7. OECD (2020), Taxation in Agriculture, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/073bdf99-en>.
8. TYUTYUNIKOV, A., PASHUTA, A., ZAKSHEVSKAYA, T. On the issue of assessing the value of agricultural land in the region based on its economic potentia. IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science (2019),274 012012. doi: 10.1088/1755-1315/274/1/012012
9. ZOTIKOV, N., SAVDEROVA, A., LYUBOVTSOVA, E. Improving taxation of agricultural production as a factor of successful development of the agricultural sector in Russia. International AgroScience Conference (AgroScience-2020), 604 (2020) 012018. doi:10.1088/1755-1315/604/1/012018.
10. Податковий кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n11975>
11. ПОНОМАРЕВА, Т. ЕСХН: особенности нового аграрного спецрежима / Понамарева Т. Т. // Российский налоговый курьер. – 2004. - №12.
12. Федеральная налоговая служба. Налоговый Кодекс Российской Федерации. Раздел VIII.1. Специальные налоговые режимы. <http://nalog.garant.ru/fns/nk/45e249c9ef6f71e8fda547f218896099/>

ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СУЖДЕНИЯ БУХГАЛТЕРА В УСЛОВИЯХ СТАНДАРТИЗАЦИИ УЧЕТА И ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ

Tudor TUHARI, Prof., PhD
Trade Co-operative University of Moldova
E-mail: dedulea34@mail.ru

Аннотация

Система бухгалтерского учета и проблемы его организации во многом обусловлены ситуацией международной и национальной стандартизации в условиях рыночной экономики. Национальные стандарты бухгалтерского учета предусматривают самые разнообразные методы и приемы признания и оценки таких элементов как активы, собственный капитал, обязательства, доходы, расходы. Поиск наиболее рациональных подходов в организации бухгалтерского учета определяется состоянием учетных политик, содержание которых зависит от профессионального суждения бухгалтера, т.е. от его творческого и научного уровня реализуемых учетных проблем для хозяйствующего субъекта.

В статье, автор основное внимание нацеливает на развитие профессионального суждения бухгалтера, как частички интеллектуальной субстанции, которая через призму своего профессионального мастерства, способна решать сложные задачи по организации подготовительной работы, ведению бухгалтерского учета и составлению финансовой отчетности.

Ключевые слова: профессиональное суждение бухгалтера, рациональная организация бухгалтерского учета, пороги существенности, учетные политики, признание и оценка элементов бухгалтерского учета.

Введение

Содержание Закона о бухгалтерском учете и финансовой отчетности, Национальных Стандартов по бухгалтерскому учету (НСБУ) и других законодательных и нормативных актов в Республике выдвигают повышенные требования к специалистам по учету и контролю, что, как следствие, ведет к повышению роли и ответственности бухгалтера в профессиональном суждении в процессе формирования информации текущего бухгалтерского учета и финансовой отчетности.

Уровень профессионального суждения бухгалтера измеряется дополнительным багажом накопленных профессиональных знаний и практического опыта, работы выражаемых в его компетентности при принятии рациональных и эффективных решений. Формирование и повышение уровня профессионального суждения представляется многогранным и сложным процессом, ибо на его содержание влияют разнообразные факторы, начиная с уровня приобретенных профессиональных знаний в учебном заведении и далее использовании своих служебных функций в области бухгалтерского учета и аудита, а также дальнейшего совершенства самообразования и повышения квалификации путем изучения новых и изменяющихся законодательных и нормативных актов по бухгалтерскому учету и финансовой отчетности.

Результаты исследования и дискуссии

В значительной степени уровень профессионального суждения бухгалтера проявляется при выборе наиболее рациональных и эффективных приёмов и методов

ведения учёта при составлении и изменении учётных политик. В данном случае компетентность и его профессионализм проявляется посредством анализа наиболее благоприятствующих факторов, влияющих на финансовый результат в целях обеспечения рентабельной деятельности хозяйствующего субъекта. При этом учётные политики в равной мере, как и вся финансовая политика, представляют собой искусство, которое проявляется через рациональный выбор приемов и вариантов, рекомендуемых НСБУ и другими нормативными актами относительно идентификации и классификации элементов бухгалтерского учёта, а также их признания и оценки с учётом факторов времени и пространства финансово-хозяйственной деятельности предприятия.

Как правило, профессиональное суждение бухгалтера начинает проявляться с момента подготовительной работы по организации бухгалтерского учёта, то есть с разработки и обеспечении первичных документов и регистров бухгалтерского учёта, составления рабочего плана счетов хозяйственного субъекта, распределения функциональных обязанностей между подчиненными работниками бухгалтерии и составлении для каждого из них функциональных характеристик учётной работы в зависимости от их уровня образования, накопленных знаний, опыта, компетентности в области бухгалтерского учёта.

При этом следует иметь в виду, что профессионализм главного бухгалтера и его многогранное и глубокое суждение связаны с пониманием определения норм и нормирования труда учётных процессов, технологий учётных операций и измерении производительности труда отдельных работников бухгалтерской службы. Норма представляет собой предел любой величины времени, расходов, объемов, стоимости, события или действия, который показывает, что для общества в целом, жизни человека и предприятия превышение этого предела является благоприятным, своевременным или, наоборот, неблагоприятным. Например, если норма выработки продукции, работ в единицу времени перевыполнена, то получение дополнительной продукции окажет благоприятное, эффективное состояние для хозяйствующего субъекта, а если норма расходов сырья используемого на единицу продукции будет превышена, то, наоборот, окажет отрицательное, негативное финансовое положение при производстве данной продукции.

Существуют различные виды норм и процессов нормирования: норма времени, норма выработки, норма управления и другие, которыми бухгалтер должен маневрировать в процессе планирования учётной работы с учетом простоты и сложности бухгалтерских операций при рациональной организации бухгалтерского учёта и представлении финансовой отчётности. Нормирование операций учётного труда позволяет посредством профессионального суждения рассчитать требуемую численность бухгалтерских работников на предприятии, рационально распределить между ними функции, требовать соблюдения графиков исполнения этих функций, рачительно исполнять учётные операции, не допуская ошибок и нарушений, рационально без перегрузок в работе и без потерь использовать рабочее время. Существенным элементом в профессиональном суждении следует считать также вопросы предварительной работы к составлению и представлению финансовой

отчётности. К таким работам относятся обязательное проведение инвентаризации товарно-материальных ценностей, денежных средств, сверки дебиторской и кредиторской задолженности, а также составление бухгалтерских операций по закрытию счетов доходов и расходов текущего года, перевод соответствующих долей долгосрочных доходов и расходов будущих периодов к предстоящему отчетному времени, закрытие управленческих счетов и другое.

Немаловажное значение для исполнения профессионального суждения имеет исправление допустимых возможных ошибок и нарушений в бухгалтерском учёте прошлого и текущего отчётных периодов в соответствии с требованием НСБУ «Учетные политики, изменения в бухгалтерских оценках, ошибки и последующие события».

Актуальными вопросами при признании и оценке элементов бухгалтерского учёта представляются устанавливаемые и применяемые в учетных политиках различных порогов существенности (значимости) в целях рациональной организации бухгалтерского учёта и отчётности. При этом выбор и применение соответствующих порогов (пределов) соизмеряется с показателями выгоды, эффективности соответствующего влияния на конечный результат (прибыль).

К основным видам порогов существенности следует отнести следующие:

- установление оценочного резерва для безнадежной дебиторской задолженности. Установление данного порога может быть выражено по-разному - в определённом проценте от дебиторской задолженности, от сумм продаж и других показателей, либо в определённом суммовом выражении;
- при исправлении существенных и несущественных ошибок или неисправлении несущественных ошибок допущенных в бухгалтерском учёте. Порог может быть выражен в определенной сумме или в проценте от какого-либо размера элемента бухгалтерского учёта,
- при техническом обслуживании и ремонте долгосрочных материальных активов с последующим отнесением расходов к текущему периоду или будущим периодам в зависимости от времени получения экономической выгоды от расходов по ремонту. Возможно отнесение расходов по текущему ремонту к увеличению балансовой стоимости ремонтируемого объекта если будет получен дополнительный эффект, экономическая выгода при дальнейшем его использовании;
- при определении инвестиционной недвижимости в условиях частичной передачи в операционный лизинг зданий и земельных участков, при том, что часть из них остаётся в пользовании хозяйствующему субъекту. Процентная ставка порога существенности определяется в зависимости от долей передачи в лизинг, их площади и площади используемой субъектом с отражением на бухгалтерских счетах 123 «Основные средства», 122 «Земельные участки» или счете 151 «Инвестиционная недвижимость»;
- при установлении предела (порога) стоимости в разграничение малоценных и быстроизнашивающихся предметов от основных средств. Налоговым Кодексом этот порог установлен в размере 6000 леев за каждый предмет, но предприятие

вправе, согласно НСБУ «Долгосрочные нематериальные и материальные активы» устанавливать другой порог существенности (больше или меньше суммы 6000 леев) в зависимости от интересов соответствующей экономической выгоды, получаемой при их признании;

- при признании текущих расходов или доходов будущего периода у арендатора и арендодателя согласно контрактам финансового или операционного лизинга на базе НСБУ «Договоры лизинга»;
- при отнесении разницы между балансовой стоимостью и справедливой стоимостью минус затраты от продажи при обесценении долгосрочных активов к текущим расходам или расходам будущих периодов в зависимости от установленного порога существенности согласно НСБУ «Обесценение активов»;
- при учёте признанного материального ущерба в качестве текущих доходов или доходов будущих периодов, согласно установленному порогу существенности на базе НСБУ «Дебиторская задолженность и финансовые инвестиции», используя при этом счет 612 «Другие доходы от операционной деятельности» или счет 424 «Долгосрочные доходы будущих периодов», субсчет 4242 «Прочие долгосрочные доходы будущих периодов» и счет 535 «Текущие доходы будущих периодов», субсчет 5353 «Прочие текущие доходы будущих периодов».

К существенным элементам в содержании профессионального суждения бухгалтера следует отнести создание и учёт оценочных резервов для возмещения расходов и потерь, связанных с такими явлениями как споры, штрафы, пени, ущерб и другие неопределённые обязательства. К ним относятся также расходы по ремонту и обслуживанию проданных товарно-материальных активов в течение гарантийного срока, расходы по выплате отпускных пособий, по вознаграждениям по итогам года работникам предприятия и другие. В данных ситуациях рациональность в организации бухгалтерского учёта проявляются через призму достоверного определения сумм оценочных резервов, а также их своевременном и правильном использовании в целях реального и соразмерного отражения на базе соответствующих события во времени и пространстве сказывающихся на доходах и расходах хозяйствующего субъекта.

В современных условиях поиска рационализма профессиональной деятельности бухгалтера значимую роль играет научная организация труда в бухгалтерском учёте. Основы научной организации труда предполагают регламентацию обязанностей, компетенции и ответственность каждого учётного работника; устранение дублирования и параллелизма в работе; изучение и постоянное наполнение знаний, относящихся к предмету и методу бухгалтерского учёта; проведение комплексных решений и планирования процессов организации труда учётных работников; изучение и исследование новизны в реформировании и научных достижений в теории и практике в стране и за рубежом и других факторов благоприятного влияния на совершенство организации бухгалтерского учёта.

Целесообразно соотнести к значимой роли профессионального суждения также процесс организации аналитического учёта расходов с последующим их экономическим анализом. Ведение учёта расходов в большинстве случаев на практике

построено в разрезе субсчетов, что, с нашей точки зрения, не обеспечивает полной информации об их развёрнутом содержании, рекомендуемом в НСБУ «Расходы». В данном случае, например, по счету 712 «Расходы на реализацию» по Общему плану счетов бухгалтерского учёта рекомендуется организовать аналитический учёт только на 9 субсчетах, хотя тем же НСБУ «Расходы», в приложениях рекомендуется обеспечить информацию на 16 статьях, а по счету 713 «Административные расходы», соответственно, на 8 субсчетах, хотя в отчетной информации по данному стандарту рекомендуется обеспечить учёт на 30 статьях. Полагаем, что текущий учёт различных расходов субъекта справедливо и с экономической точки зрения рационально строить учёт по статьям расходов нарастающим итогом по месяцам и кварталам в течении всего отчётного периода, чем обеспечится их сравнительный анализ в динамике и в плановом порядке.

К проблемам содержания профессионального суждения бухгалтера считаем целесообразным соотнести также исследуемые нами вопросы в работе «Организация бухгалтерского учета на предприятии», Кишинэу, 2009 г., где в главе «Научная организация труда в бухгалтерском учете» предлагается ряд рекомендаций в области планирования труда бухгалтерских работников, учета благоприятствующих факторов и условий для обеспечения рациональной организации бухгалтерского учета, а также использования рациональных научных инструментов в организации учета и контроля за затратами и расходами субъектов различных отраслей национальной экономики Республики Молдова.

Заключение

Закон по бухгалтерскому учёту и финансовой отчётности, Национальные стандарты по бухгалтерскому учёту и другие законодательные и нормативные акты выдвигают новые и повышенные требования к профессии бухгалтера. Возникает необходимость постоянного совершенства его профессионализма в процессе исполнения своих обязанностей.

Рост профессионализма вписывается в качественно новую повышенную категорию бухгалтера, именуемую профессиональным суждением бухгалтера.

С точки зрения научного и практического подхода к организации бухгалтерского учёта перед хозяйствующими субъектами выдвигаются ряд задач:

- определение уровня теоретических знаний и практического опыта для решения функциональных бухгалтерских задач посредством профессионального суждения бухгалтера;
- определение перечня функций по организации бухгалтерского учёта, начиная с первичных документов и завершая составлением, представлением и экономическим анализом финансовой отчётности субъекта;
- раскрытие перечня функций уровня профессионального суждения специалиста, попадающих под вопросы рационализма в организации бухгалтерского учёта, в отдельном разделе ежегодных учётных политик хозяйствующего субъекта.

Литература

1. Закон о бухгалтерском учете и финансовой отчетности, № 287 от 15.12.2017. Официальный Монитор Республики Молдова № 1-6 от 15.01.2018.
2. Национальные стандарты бухгалтерского учета (с дополнениями и изменениями с 01.01.2020), утвержденные приказом Министра Финансов Республики Молдова № 48 от 12.03.2019. Официальный Монитор Республики Молдова №101-107 от 22.03.2019.
3. Грабаровская Л.В., Бежан Т.М. Формирование информации о дебиторской задолженности в финансовых отчетах: Профессиональное суждение бухгалтера. Международная научно-практическая конференция «Перспективи розвитку обліку, аналізу та аудиту у контексті Євроінтеграції», Одесский национальный экономический университет, 20 мая 2022 г., стр. 18.
4. Тухарь Т. Организация бухгалтерского учета на предприятии, Кишинэу, 2009, 112 с.

PROBLEMS AND POSSIBILITIES OF RECOVERY DOMESTIC MARKET OF UKRAINE

Irena SVYDRUK, Prof., PhD

Lviv University of Trade and Economics, Ukraine

E-mail: irena_svidruk@ukr.net

The full-scale invasion of Russia into Ukraine is causing deep damage to the functioning of the internal market of our country, causing a sharp decrease in economic activity, the shutdown of about a third of enterprises due to the destruction and temporary occupation of certain territories, a high level of uncertainty, disruption of logistical connections and supply chains, mass migration of the population. Restoration of damaged social and industrial infrastructure, establishment of market interaction of business entities, innovative restoration of energy and agro-industrial markets, technological renewal of business, qualitative development of human resources, ensuring highly productive ecological growth become, under such conditions, the most important priority of institutional support for the post-war development of Ukraine. The issues of improving the investment climate, developing transparent competition, stimulating the innovative restructuring of market sectors, which will allow the domestic market of Ukraine to diversify and become more productive and environmentally sustainable, require an urgent solution. Therefore, determining the institutional priorities of the strategy of the post-war economic recovery of the internal market is an urgent problem, the solution of which corresponds to the immediate needs for the urgent resuscitation of the economic system of Ukraine and sustainable economic growth in the medium and long term.

Starting from the II quarter of 2022, after the de-occupation of the northern regions of Ukraine and the reduction of the number of regions with active hostilities, economic activity in the domestic market of Ukraine began to pick up. Nevertheless, the utilization of business capacities lagged behind the pre-war level, the fall in the level of GDP in the II quarter of 2022 was recorded at the level of about 40%, in the IV quarter of 2022 – 35% in annual terms [1]. Despite a significant increase in the consumer price index in the first year of the war, the NBU predicts a slowdown in inflation to 18.7% in 2023 due to the maintenance of a tight monetary policy, a decrease in global inflation and weaker consumer demand in conditions of energy shortages.

Russia's war against Ukraine disrupted the work of commodity and financial markets, complicated trade chains, reduced the activity of market interaction, and led to a reduction in budget revenues with a simultaneous increase in the need for public spending. Estimates of the loss of production capacity in 2022 vary between 30-50%, up to a third of the sown areas were not planted, and agricultural stocks were destroyed or spoiled, which caused risks to Ukraine's food security, about 15% of workers were laid off [3], which affected on the dynamics of consumer prices.

Retail destabilization and significant commodity shortages have caused cascading effects in value chains. Declining incomes and rising household expenditures indicate their vulnerability to price shocks in food commodity markets.

Macroeconomic stabilization of the economy should be the basis for restoring the full and effective functioning of the internal market. Since the beginning of the war, tax revenues have fallen by 80% [2]. In order to maintain macroeconomic stability at the beginning of the war, the NBU introduced a fixed exchange rate of the hryvnia and introduced administrative restrictions on the movement of capital. In July, due to the acceleration of inflation, the discount rate was increased to 25% to protect the incomes and savings of citizens and reduce the burden on the foreign exchange market [1].

The restoration of macro-financial stability, however, largely depends on attracting external financial resources. Since the beginning of the war, Ukraine has received more than 7.9 billion dollars from foreign partners. dollars US humanitarian grants and 49.4 billion. dollars USA repayable loans [2]. Multifaceted support includes:

- the EU-led "Ukraine Reconstruction Mechanism", which provides grants and loans for reconstruction;
- administered by the IMF (IMF - International Monetary Fund) "Account for Ukraine" - a channel of grants or loans from members of the IMF and intergovernmental organizations to meet the needs of the balance of payments and the budget;
- the framework program of the EBRD (European Bank for Reconstruction and Development) to ensure stability worth 2 billion euros, focused on debt restructuring and emergency liquidity financing for Ukraine;
- a donor mechanism under the leadership of the World Bank to cover the main public expenditures of Ukraine.

Despite the mentioned initiatives, for a full-fledged recovery, the domestic market of Ukraine needs the development and implementation of a number of immediate measures to support macroeconomic stability. In particular, against the background of the war, it is advisable to provide credit guarantees to ensure the activities of highly productive market entities, which will allow to protect them from the economic crisis to a certain extent, as well as to implement mechanisms to encourage the return of highly qualified workers to Ukraine, which will contribute to the faster recovery of various sectors of the economy and activate the involvement investments in the restoration of the domestic market.

Maintaining macroeconomic stability during the postwar market recovery requires balancing the expected financial receipts for reconstruction with the economy's lost productive capacity and the need to support workers. Therefore, the system of long-term measures for the purposes of the medium-term strategy of strengthening the macroeconomic foundations of the internal market should include:

- achieving a primary budget surplus and reducing the state debt of Ukraine. This will require limiting gross financing needs and developing the interaction of market and state institutions to adequately respond to potential challenges during the reconstruction of the internal market;
- reviewing and improving spending programs that support growth. It should be noted that according to the recommendations of the World Bank, it is better to ensure the goals of the medium-term strategy by balancing income and expenses, rather than reducing development expenses [4];
- the development of a sustainable system of social protection to support the inclusiveness of war-affected categories of citizens, which requires increasing the

efficiency of the structure of public expenditures.

- restoration of the tax base and introduction of temporary measures to increase the income of enterprises and households by adapting the fiscal system to the changing economic situation, stimulating innovative reconstruction of the internal market, entrepreneurship and economic activity of citizens.

Given the uncertainty of the timing of the end of the war and the final scale of losses, the concept of post-war reconstruction of the infrastructure of the internal market should be based on the differentiation of the preserved regional potential, an adequate assessment of which is necessary for the development of successful post-war reconstruction strategies.

References

1. NBU. Inflation Report, January 2023. 48 p. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q1.pdf?v=4
2. Becker T., Eichengreen B., Johnson S. et al. A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine. Rapid Response Economics. London: CEPR, 2022. 40 p. URL: https://cepr.org/system/files/publication-files/147614-a_blueprint_for_the_reconstruction_of_ukraine.pdf
3. KSE. The total amount of direct documented damage to infrastructure is \$110.4 billion, the minimum needs for the restoration of destroyed assets have increased to \$188 billion. 10 August 2022 [Name from the screen]. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/>.
4. PEFA. 2019 Public Expenditure and Financial Accountability (PEFA) Performance Assessment Report Ukraine. Washington: World Bank, 2019. 196 p. URL: https://www.pefa.org/sites/pefa/files/2022-05/UA-Nov19-PFMPR-Public%20with%20PEFA%20Check_EN.pdf.

FINANCING THROUGH "BUSINESS ANGELS" - A STEP TOWARDS SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN THE FIELD OF WINE PRODUCTION¹

Mariana G. ASSENOVA, Prof. PhD

University of Agribusiness and Rural Development, Plovdiv, Bulgaria

Nikola BUYUKLIEV, PhD

Representative of the practice, owner of "Buyuk" winery in the Republic of North Macedonia

Eleonora DANAILOVA, PhD student

University of Agribusiness and Rural Development, Plovdiv, Bulgaria
E-mail: masenova@uard.bg

Abstract

In today's realities, budding entrepreneurs need much more than a good idea and hard work. They need capital, and in significant amounts. More and more entrepreneurs are trying to avoid high requirements and expensive loans by using a new way of financing, namely the so-called "business angels".

This report examines issues related to the application of business angel financing in the field of wine production and makes some suggestions for improving the use of this innovative method. We believe that financing opportunities through "business angels" can contribute to the development of small and medium-sized enterprises and to look at such ideas in viticulture and winemaking that lead to sustainable development and the implementation of new environmental and social projects.

Keywords: *investment, business angels, financing, sustainable development, winemaking*

INTRODUCTION

Business angels, also known as angel investors, are people who have more capital and want to invest it in something productive for various reasons, but mostly for profit. [4] They are "private investors (mostly individuals and less often legal entities) who invest their own funds in risky innovation projects during the early stages of their development. They acquire significant equity stakes in a start-up company. The purpose of business angels is to increase the market value of the company and sell its share at a later stage of its life cycle, receiving for it a significantly higher price than the initially invested amount [1].

The role of business angels in supporting businesses and especially SMEs has been evaluated and its organization was carried out through the creation in 1999 of the European Business Angel Network (EBAN), in which 150 business angel organizations are members from 50 different countries. There are around 250,000 business angels in Europe. Since 2004, there has been an Angel Capital Association (ACA) in America, and in 2007 the World Business Angels Association (WBAA) was established [7].

¹ This publication was prepared under INVEST FOR EXCELLENCE IN REGIONAL SUSTAINABILITY (INVEST4EXCELLENCE) project. The project has received funding from the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme under grant agreement No 101035815. Responsibility for the information and views set out in this paper lies entirely with the authors.

Based on reports provided by national federations, local angel networks and national venture capital associations, there are approximately 34,500 active business angel investors on the European continent who invest primarily through a local investment network or club. According to data from European Start-up Monitor, which researches the European start-up scene, has over 13,000 angel investors in Europe in 2020. They are part of the start-up ecosystem and represent an important source of funding for young companies. There are many angel investors in Europe who are ready to invest in new ideas and technologies.

Angel investors are usually wealthy individuals who invest their personal finances in start-up companies that have great potential for growth and success. They not only provide funding, but also mentorship, advice and industry contacts that can help start-ups succeed.

Notable angel investors in Europe include Elon Musk, Stephen Hoffman, Peter Teal, Yang Lee, Jean-David Shaul, Roberto Bonanzini and others. They have invested in various companies such as Deliveroo, TransferWise, Zalando, Revolut, Skyscanner and many others. [8]

In Bulgaria there is a network of regional organizations that provide financing through "business angels". The national, non-governmental Bulgarian Association of Business Angels was also established [9], whose purpose is to support and develop the Bulgarian entrepreneurial ecosystem. This association represents and unites all parties related to the investment process in which "business angels" participate, with the aim of ensuring an accessible and structured entrepreneurial environment in Bulgaria. The association seeks to support initiatives aimed at creating one's own business, providing financial support, developing the entrepreneurial culture, promoting and informing the public about the opportunities provided by the business angel investment system. The Bulgarian Association of Business Angels is a full member of the European Network of Business Angels.

One of the most successful "business angels" in our country are: [9]

- ✓ Ivan Gechev – Payhawk, Leanplum, QAware, Kartela;
- ✓ Hristo Komarnitsky – Telerik, Leanplum, Melon;
- ✓ Vasil Terziev – Telerik, CyberScout, SiteGround, Webby.bg
- ✓ Miroslav Georgiev – SiteGround, Melon, Progress, Communications;
- ✓ Hristo Hristov – Transmetrics, Office RnD, JobTiger

These business angels are just some of the successful investors in Bulgaria who support small companies and start-ups. Apart from them, there are many other investors in the country who invest in different companies and industries.

FINANCING THROUGH "BUSINESS ANGELS" IN SUPPORT OF SMEs

In many countries, business angels represent the largest source of external financing for start-ups, after family and friends. They are increasingly important in providing venture capital as well as supporting economic growth and technological progress. In addition, to some extent, the provision of seed capital and early stage capital is becoming increasingly dependent on business angels. Venture capital funds are unable to execute the large number of small deals due to insufficient capital availability. They limit their financing to "risky" SMEs and target investments at later stages of their development. The traditional source of start-up

and early funding – bank lending – is limited by the level of risk and the cost of servicing the loans, and it has declined significantly since the 2008 financial crisis.

Business angels provide both funding and management expertise, which increases the chances of survival and growth of start - ups. Encouraging business angel investment in start-ups can therefore have a significant leverage effect on economies. Raising awareness of the activities of business angels has a positive impact on SME financing and regional development.

Business angels are usually people who are at the end of their professional career or are already retired, who have taken a high managerial position or worked in a highly profitable business, as a result of which they have accumulated capital. Their motivation is both financial and social. They offer management experience, skills and a network of contacts to the companies in which they invest. Good business angels provide "smart and patient capital" for entrepreneurs [6]. They carefully consider their business plans, determine the probability of how successful the ideas can be, and take risks because these investments are not guaranteed. After deciding that the business idea or the newly created business is a springboard for future profit, they invest funds that are not large (on average in Europe between 50 and 250 thousand euros). In a small part, the funds are in the form of grants or gifts, but in practice the business angel determines an interest rate on the invested funds. At a later stage, he can acquire part of the property or sell it at a high profit. They typically look for a return on the company's portfolio in the range of 3x to 40x, or an internal rate of return between 20-40%. In order to achieve this positive effect, they invest all their skills and knowledge, thereby protecting the interests of not only the entrepreneur, but also their own interest.

Business angels invest not only for financial reasons, but also for personal satisfaction and the opportunity to influence a new venture and create jobs. They can provide funds in the form of: grants (gift), without interest, with a minimum interest rate, with a normal interest rate.

The company may offer the business angel the opportunity to realize the investment to be available as: a commercial sale of the business to another company; the shares of the business angel were purchased from the company; purchase of shares of the business angel by the directors of the company or another investor.

In practice, business angels are quite different investors both as individuals and as the type and motive for investing. One of the best developed typologies of business angels is [2]:

- ✓ *Value-adding investors* - experienced and individually approachable investors who invest close to home, primarily to ensure their direct participation in the business;
- ✓ *Investors with deep pockets* - these investors often invest in the company from an undeveloped idea, invest in industries and products with which they are familiar, seek a high rate of return on investment of more than 50% per year, and often ask for a seat on the management board;
- ✓ *Consortium of individual investors* - an informally separated group of private investors, with experience in launching companies that invest jointly;
- ✓ *Investor-partners* - people with a strong desire for control, who usually want to be part of the company's top management body;

- ✓ *Families of investors* - often the representatives of minorities (e.g. immigrant communities) fall into the group of these investors. They fund entrepreneurs close to their location and seek the support of experienced family members in making the deal happen;
- ✓ *The barter investor* - this is the investor who, instead of money for property, provides products and services that the company needs;
- ✓ *The socially-responsible private investor* - this investor (often inherited his money), seeks a relatively acceptable, not too high return, but is primarily interested in companies for altruistic personal reasons;
- ✓ *The unaccredited private investor* - the least experienced of all business angels, he chooses companies close to his home. He prefers to get to know the manager closely enough before his investment;
- ✓ *The investor manager* - this is the investor who is looking to "buy" his next job. It is therefore less prone to risk than other angels.

This classification very clearly and in detail defines the types of business angels. Of course, some of the listed business angels will interact in individual branches of the economy and depending on the nature and specificity of the investment.

Especially in the field of wine production, with 99.8% of all wineries being small businesses, it is useful to work with some of these types of business angels such as: value-adding investors, deep-pocketed investors, barter investors, consortium of individual investors.

One of the key issues for the proper targeting of business angels to invest in activities in the viticulture sector and in wine production is to stimulate private decision-making investors to be part of the team of SMEs and wineries in the country, as well as to ensure economic conditions and financial support for the entrepreneurs, the selection of personnel, the organization of the process itself and, last but not least, the Government's assurance that it supports and assists private investors in their activities as business angels. In this regard, the promotion of business angel investments in certain sectors, incl. and in the winemaking sector, depends on three important factors - demand, supply and market. The following table presents some of the characteristics of these three factors.

Table 1. Promotion of business angel investments in certain sectors [13]

<i>Offering</i>	<i>Search</i>	<i>Market</i>
<i>Attract more investors</i>	<i>Quality deal flow</i>	<i>Impact and sustainability</i>
Removing obstacles related to the tax system Tax incentives	Investment activity (including regional training and support)	Support for sustainable and Professional networks of business angels
Mutual investment funds	Financial literacy c the schools	Data collection
Investment readiness training	Building entrepreneurial mindset (including connections with local businesses)	Local business forums angels / venture capital
Media campaigns	Incubators and other educational intermediaries and preparing entrepreneurs	Unburden some regulation for the early stage investment market

It is clear from the table that demand and supply are in constant symbiosis and the manifestation of the impact and sustainability of the market depends on the preponderance of one indicator over the other. For example, the removal of obstacles related to the tax system leads to higher investment activity and, accordingly, to a higher impact and sustainability of the market, manifested in the faster creation and development of business angel networks.

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF INVESTING THROUGH BUSINESS ANGELS

From a financial point of view, equity investment from the "business angel" can be both profitable and losing for the entrepreneur. Among the advantages, we can point out the obvious advantages of having available capital without having to pay regular payments for servicing a loan, the financial flexibility that allows the search for additional sources, as well as access to capital in the early phase of development - at the start of the enterprise. In addition to being a partner, the "business angel" is often a "free consultant" for the entrepreneur.

One of the main disadvantages of business angel investments is the high cost of capital. The expected return from the business angel is often over 30%. Another negative point is that the entrepreneur loses his property and also suffers various risks. The investment is also risky for the business angel. One of the most common mistakes is financing a company that is difficult to sell. Another disadvantage is investing in a company whose management is unable to cope with the growth of the company, which requires significant effort and intervention on the part of the business angel to save its investment.

SPECIFICITY OF THE WINE PRODUCTION SECTOR AND OPPORTUNITIES FOR APPLICATION OF FINANCING THROUGH "BUSINESS ANGELS"

Bulgaria is a traditional producer of grapes and wine and has good natural and climatic conditions for the development of viticulture - the presence of potential from local and introduced varieties and separate wine -growing regions and regions. As a wine producer, it has always occupied a special place on the world wine map. In the 1970s, it was the fifth largest producer of wine in the world, and the then commercial monopoly Vinimpex was the world's largest seller of wine, with volumes exceeding 300 million bottles per year. After the dramatic contraction of the area under vines during the last 20 years of the 20th century and the subsequent upheavals in the sector resulting from the termination of the state monopoly in the production and trade of Bulgarian wines, as well as from the restoration of ownership of agricultural lands and the privatization of wine production, Bulgaria enters the new century with the ambition to find its real place in the wine world and the relevant market niche for its products. The process of the country's accession to the European Union, with the resulting application of European legal norms in the sector, including the various schemes for supporting the production of grapes and wine, also has a strong influence. Today, the country ranks 22nd in the world ranking of wine-producing countries [11].

Based on the size of the areas planted with vines that are cultivated and have the potential for investment and innovation, two types of farms can be distinguished. The first type is large holdings with an area of more than 10 ha, mostly owned by legal entities (cooperatives, trading companies, wine producers and some large traders), which

independently have a serious potential to realize a successful business, implement investment decisions and are stable on the market. The second type of farms are medium-sized farms, with the size of cultivated vineyards from 1 to 10 ha, whose owners are mostly individuals, sole traders, etc. The smaller size of ownership suggests that they are seen as suppliers of grapes to producers due to their smaller resource and capacity options. They have relatively high flexibility due to their smaller size, but the integration processes in the sector and the need to expand their investment activities are of great importance.

Bulgaria has a small share of planted areas compared to the areas planted with vines worldwide. The total area of vineyards for the period after 2000 is decreasing, as a result of their deteriorated age structure, an increase in the share of unmaintained vineyards in farms, as well as an increase in the share of non-fruiting plantations. Therefore, considering the lack of funds and the general economic situation in the country, the ban on planting in the EU until 2010, the prospects for the development of the sector are mostly in improving the condition and varietal structure of the vineyard areas, without significantly expanding them. The good varietal structure and the position of the country as a wine producer are conditions for achieving a new orientation in the direction of the production of quality wines. The age structure of the vines has also deteriorated (more than half of the vines are over 30 years old), and the low size of the young vines is not sufficient to replace the old plantations. This reduces the production potential of the sector and worsens the reproduction of vineyards in the country, which justifies the need to expand investments in the construction of new vineyards. The restoration of vine plantations after 2000 is carried out at a decreasing pace and cannot compensate for the overall reduction of the area in the country. In recent years, young vines that have not begun to bear fruit are only 4-6% of the total area, and the share of established vineyards is 2-3% per year.

In the assortment structure of the wine vineyards, the share of varieties with lower quality prevails, compared to those of the renowned varieties sought in the international markets, which justifies the need to restructure the varietal composition of the plantings and improve the structure in the direction of expanding the local varieties with unique ones for the area characteristics. Fluctuations are observed in terms of average yields, which are mainly due to the climatic conditions over the years and the level of the agrotechnics carried out. There is a tendency to improve the agrotechnical condition of the vineyards, which increases their yield, especially in the case of young plantations created and maintained by farms of a larger size. There is an improvement in the methods and technologies for the management of wine farms, as a result of directing part of the investments in the sector to change the varietal composition, seed planting, changing the formation, improving the supporting structures and the irrigation conditions. This trend needs to be accelerated by expanding investments to improve technology.

The trend in the reduction of the vineyard area is also reflected in the reduction of the total production of grapes, despite the increasing average yields. In recent years, a relative stagnation in the level of grapes produced has been noticed, to about 200-210 thousand tons. It can be assumed that this is the optimal potential for grape production in Bulgaria at the current stage. This is also confirmed by the relatively constant production of wine in our country in recent years, equal to about 110-120 thousand hectolitres [5].

Regarding the structure of the processed grapes, there are serious fluctuations, but about 80-85% of it goes to vinification in industrial conditions, and in recent years there has been a tendency to increase this share. This is mainly a consequence of the tendency to reduce processed grapes at home in recent years and the expansion of investment activity by wineries, which have increased their activity in the creation of new vineyards.

A strong polarization is noticeable in the structure of farms. In practice, about 70% of farms do not have a market character. Predominantly smaller farms with no or a low degree of market orientation, mainly individuals, with low investment potential [3].

The National Viticulture and Winery Chamber is the only organization in Bulgaria that unites on a professional basis all those employed in viticulture and winemaking. It was established in February 2000 and its mission is to protect the professional interests of its members, the quality, authenticity and origin of wine. For the first time, the state is giving part of its powers to the non-governmental sector. In this regard, there is room for working with "angel" organizations that would support both the viticulture and winemaking sectors.

PROPOSALS FOR USING BUSINESS ANGEL FINANCING IN THE FIELD OF WINE PRODUCTION

The wine sector and the functioning of winemaking SMEs have the general characteristics of the sector, i.e. are subject to external and internal factors such as date, market, suppliers, manufacturers, competitors, customers, technology, relations with exporters, etc.

It is known that the enterprises in the sector are mostly micro and small and due to the high competition, they do not have particularly close relations and the information on financing, crediting, use of alternative sources is confidential. At the same time, the possibility of financing through "business angels" is a suitable form for the sector, especially for start-up businesses. But the producers, in addition to not knowing the mechanism of investing through "business angels", do not have the capacity to interact with the potential appearance and interest of such investors, since the wineries are mostly family micro - enterprises, and the owners are good winemakers. technologists, but lack the scope of good financiers. It is clear that in this direction they should be supported and promoted on the market, so that some business angels are attracted and interested in investing in these wineries.

In this regard, there are two suggestions that can be made:

1. **Creating a network of business angels who are united in an organization and have richer information about possible start-up businesses, incl. in the wine sector**, so that they can do their research and make decisions about participating in the joint activity;
2. **Creation of clusters in the viticulture sector and a "wine cluster" for wine producers by region in the country and for wine producers exporting their products to international markets.** We believe that winery owners realize the benefits and advantages of creating such clusters, despite the industry's perception of a "lack of awareness" of sustainable cooperation between competing organizations. We believe that this idea can be realized with the support of the state, because it is the one that can assist in the development of the sector and imposing the image of Bulgarian

wines on international markets. The construction of a wine cluster is a factor for increasing the competitiveness of wineries, and also a mandatory condition for the prosperity of the entire region in the direction of improving the development of rural and wine tourism;

3. **It is necessary to promote the market of "business angels" and increase the educational level of the owners of small wineries, as well as those who still have the desire to get involved in this business.** In this regard, different foundations can play a big role, such as the ones in the world for raising the educational level of ACEF - Angel Capital Education Foundation, which does not provide funding, but only contacts and information about existing business angels.

CONCLUSION

Anyone involved in business knows that nowadays it is very difficult to get money to finance your project. Not to mention financing an idea, even a brilliant one. Since the beginning of the crisis, banks have become quite cautious and carefully consider each project. That is why financing especially SMEs and start-up companies through "benefactors" such as "business angels" is a very good opportunity. An opportunity that is not a one-time act, but can become a long-term partnership leading to sustainable business development and mutually beneficial cooperation. "Business Angels" can provide financial assistance and mentoring to young entrepreneurs, who in turn can offer innovative and creative business ideas that turn into successful companies. It is important for both types of participants to work closely together to achieve their common goal of business success.

The wine sector is labor-intensive and requires innovation for its development. Small and medium-sized wineries also need financial support and marketing promotion in the domestic market as well as in the foreign market. For success, it is necessary to have innovative projects supported by similarly innovative entrepreneurs.

BIBLIOGRAPHY

1. Krastev, B., Project financing and techniques, Ruse, Avangard print, 2017, p. 39
2. May, D., Simmons K., Every Business Needs an "Angel", S., ed. Classics and Style, 2008
3. National strategy for the development of viticulture and winemaking in the Republic of Bulgaria 2005 - 2025.
4. Business Angels Explained: Everything You Need That Know, (2020)
5. <https://agroplovdiv.bg/>
6. <https://www.bcci.bg>
7. <https://www.biznesangel.com/2023/04/vidove-biznes-angeli-po-sveta-iv.html>
8. <https://www.biznesangel.com/2023/05/kolko-sa-angelite-investitori-v-evropa.html>
9. www.bulgariaangels.org
10. <https://www.inacademy.eu> › blog › business-angels-exp
11. <https://lozaivino.org/>
12. http://publications.europa.eu/resource/cellar/cf4dcc4d-cfc4-11e5-a4b5-01aa75ed71a1.0006.03/DOC_1

TRĂSĂTURILE SISTEMULUI DE CONTROL FINANCIAR PUBLIC INTERN DIN REPUBLICA MOLDOVA

Iulia CAPRIAN, dr., conf. univ.
Universitatea de Stat din Moldova
E-mail: kaprianusm@gmail.com

Liliana BUZILA, drd.
Universitatea de Stat din Moldova
E-mail: lilabuzi@gmail.com

Tatiana BALAN, drd.
Universitatea de Stat din Moldova
E-mail: tatiana.penu@gmail.com

Iurie CAPRIAN, drd.
Universitatea de Stat din Moldova
E-mail: lucky_22@mail.ru

Abstract

The public internal financial control system is an important part of financial management in the public sector. Its basic elements are internal managerial control, internal audit, and their centralized harmonization. The purpose of the SCPI organization is to promote the management of public entities according to the principles of good governance. In the same way, SCPI is intended to ensure the achievement of the objectives and the respect of the priorities established in the field of public finances while respecting the principles of economy, efficiency, and effectiveness. After approving the respective legislation, the implementation of SCPI in the Republic of Moldova was launched in 2010. This process was stimulated by the signing of the Moldova - EU Association Agreement, through which the Republic of Moldova undertook to implement CFPI at the national level in accordance with internationally recognized methodologies and standards, as well as with the best practices of the Union European. The central role in SCPI management rests with the Ministry of Finance. The activity of the Financial Inspection is particularly remarkable. Currently, the operation of SCPI faces a number of problems, which will be reflected in this publication.

Keywords: *internal public financial control, public finance management, European integration.*

Introducere

Prin sistem de control financiar public intern (SCFPI) se înțelege sistemul de controale financiare, inclusiv structura organizatorică, metodele și procedurile de lucru și auditul intern, stabilit și implementat de conducătorul entității, care vizează gestionarea și îndeplinirea cu succes a sarcinilor entității într-o manieră transparentă, adecvată, economică, eficientă și eficientă [6].

Implementarea SCFPI este legată de ridicarea culturii managementului fondurilor publice, avându-se ca scop eficientizarea administrației publice, diminuarea birocrăției, minimizarea riscurilor de corupție, oferirea serviciilor de calitate pentru cetățeni și mediul de afaceri [5].

După cum afirmă grupul de autori în frunte cu Daria Rotaru, scopul fundamental al controlului financiar public intern este văzut în „verificarea îndeplinirii condițiilor utilizării

fondurilor și resurselor alocate unei instituții publice și creșterea transparenței activității acesteia” [11].

Prin prisma celor mai bune practici ale Uniunii Europene, SCFPI poate fi interpretat „ca un sistem general consolidat al Guvernului și organelor subordonate acestuia, instituit cu scopul de a garanta în sectorul public gestionarea entităților publice conform principiilor bunei guvernări” [12].

Destinația CFPI este de a asigura ca obiectivele și prioritățile stabilite să fie realizate respectând principiile economicității, eficienței și eficacității. CFPI este preventiv de natura lui și are drept scop asigurarea utilizării sistemelor adecvate pentru a împiedica în măsura posibilității apariția corupției și fraudei.

Implementarea CFPI în Republica Moldova are loc în contextul necesității de eficientizare a funcționării sistemului de finanțe publice, combaterea corupției și fraudei în sectorul public, precum și contribuția la procesul de integrare europeană.

Scopul de bază al acestui articol este de a prezenta caracteristicile de bază ale CFPI din Republica Moldova.

Rezultate obținute și discuții

În Republica Moldova constituirea și dezvoltarea SCFPI a avut loc în câteva etape.

Pentru început, baza legală a acestuia a fost pusă prin aprobarea *Legii privind controlul financiar public intern* [7] cu scopul de a asigura „consolidarea răspunderii manageriale pentru gestionarea optimă a resurselor conform obiectivelor entității publice, pe baza principiilor bunei guvernări, prin implementarea sistemului de control intern managerial și a activității de audit intern în sectorul public” [7].

De asemenea, această Lege a dat definițiile noțiunilor de bază ale SCFPI, în special celei de control financiar public intern ca „sistem general și consolidat instituit în sectorul public, format din controlul intern managerial, auditul intern și armonizarea centralizată a acestora, având scopul de a promova gestionarea entităților publice conform principiilor bunei guvernări” [7].

La fel, Legea nominalizată a prezentat reglementările legate de controlul intern managerial, auditului intern, precum și coordonării și armonizării centralizate în calitate de piloni ai SCFPI.

Este de menționat și articolul 4 al Legii finanțelor publice și responsabilității bugetar-fiscale [8], care afirmă că „autoritățile publice centrale și locale asigură gestionarea finanțelor publice în conformitate cu principiile bunei guvernări stabilite prin Legea privind controlul financiar public intern” [8].

Iar în articolul 77 „Controlul financiar public intern” se prevăd următoarele:

(1) Activitățile efectuate în cadrul procesului bugetar și operațiunile legate de gestionarea finanțelor publice de către autoritățile/instituțiile bugetare sunt obiect al controlului financiar public intern.

(2) Principiile și modul de organizare a sistemului de control intern managerial, a activității de audit intern, precum și a funcției de coordonare și armonizare centralizată în domeniul controlului financiar public intern, se reglementează prin legislația privind controlul financiar public intern.

Următoarea etapă în constituirea SCFPI în Republica Moldova a fost semnarea Acordului de asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană. În special, este vorba de prevederile Capitolului 7 „Gestionarea finanțelor publice: politica bugetară, controlul intern, inspecția financiară și auditul extern”, în care se conține articolul 49 „Controlul intern, inspecția financiară și auditul extern” [1].

Este vorba de angajamentul Republicii Moldova de a întreprinde următoarele măsuri:

- De a îmbunătăți sistemul de control intern (inclusiv funcția de audit intern independentă din punct de vedere funcțional) în ceea ce privește autoritățile de stat și cele locale prin intermediul armonizării cu standardele și metodologiile internaționale general acceptate, precum și cu bunele practici ale UE.
- De a dezvolta un sistem corespunzător de inspecție financiară, care urma să completeze funcția de audit intern, fără a se suprapune însă acesteia, și va asigura controlul adecvat al veniturilor și al cheltuielilor publice pe parcursul unei perioade de tranziție și ulterior.
- De a asigura cooperarea eficientă între actorii implicați în gestiunea și controlul financiar, auditul și inspecția cu actorii responsabili de buget, trezorerie și contabilitate pentru a stimula dezvoltarea guvernantei.
- De a consolida competențele Unității centrale de armonizare pentru controlul financiar intern public.
- De a pune în aplicare standardele de audit extern acceptate la nivel internațional ale Organizației Internaționale a Instituțiilor Supreme de Audit, precum și schimbul de informații, de experiență și de bune practici.

Este de remarcat faptul că, începând cu anul 2012, în cele 27 de state membre ale Uniunii Europene au fost implementate diferite sisteme de control public intern, care sunt utilizate, în principal, pentru gestionarea fondurilor naționale, atât veniturile cât și cheltuielile, mai degrabă decât fondurile europene [2].

Un moment important al dezvoltării SCFPI în Republica Moldova a constituit aprobarea Programului de dezvoltare a controlului financiar public intern pentru anii 2018-2020 [5].

Acest document de politici a stabilit scopurile de bază ale dezvoltării controlului financiar public [5]:

- responsabilitatea managerilor și angajaților;
- elaborarea politicilor publice adecvate;
- modernizarea serviciilor publice;
- managementul eficient al finanțelor publice;
- managementul performant al resurselor umane.

De asemenea, în Program este accentuată responsabilitatea Ministerului Finanțelor pentru crearea modelului și dezvoltarea politicii controlului financiar public intern.

Obiectivele generale ale Programului au fost următoarele:

- 1) integrarea managementului financiar și controlului în procesele operaționale, financiar-economice și de suport;
- 2) incorporarea managementului riscurilor în procese și decizii;

- 3) asigurarea conexiunii dintre planurile și obiectivele operaționale cu resursele necesare pentru realizarea acestora;
- 4) evaluarea eficacității sistemelor de management financiar și control;
- 5) protejarea intereselor financiare ale statului.

În anul 2015 au fost aprobate *Standardele naționale de control intern din sectorul public* [9], care au stabilit următoarele obiective:

- stabilirea cadrului de referință pe baza căruia se evaluează activitatea de audit intern;
- stimularea îmbunătățirii proceselor și operațiunilor entității publice;
- furnizarea cadrului general de realizare și susținere a unei game largi de activități de audit intern care generează o valoare adăugată.

Aceste Standarde au stabilit formula principală a funcționării Controlului Financiar Public Intern (CFPI) [9], [12]:

$$CFPI = CIM + AI + UCA \quad (1)$$

unde:

CIM – *controlul intern managerial* reprezintă sistemul organizat de managerul entității publice și personalul acesteia în scopul asigurării bunei guvernări. Acesta întrunește totalitatea politicilor, procedurilor, regulilor interne, proceselor și activităților realizate în cadrul entității publice pentru a gestiona riscurile și a oferi o asigurare rezonabilă privind atingerea obiectivelor și rezultatelor planificate.

AI – *auditul intern* constituie un ansamblu de acțiuni efectuate în scopul asigurării și consilierii independente și obiective, prin evaluarea funcționalității sistemului de control intern managerial, destinată să adauge valoare și să îmbunătățească operațiunile entității.

UCA – unitatea centrală de armonizare este reprezentată de existența unei structuri, care coordonează activitatea atât a sistemului de control intern managerial, prin instituirea unor standarde minime de activitate și asistență metodologică, cât și a sistemului de audit intern, prin crearea cadrului normativ, instituțional, și instructiv al acestuia, conforme cu cele mai bune practici internaționale. Această funcție este îndeplinită de Direcția politici în domeniul controlului financiar public intern din cadrul Ministerului Finanțelor.

CIM conține următoarele cinci componente intercorelate:

- 1) mediul de control;
- 2) managementul performanțelor și al riscurilor;
- 3) activitățile de control;
- 4) informația și comunicarea;
- 5) monitorizarea și evaluarea.

Responsabilitatea pentru proiectarea și modelarea CFPI în Republica Moldova o deține Ministerul Finanțelor, care prin intermediul UCA [4]:

- elaborează, promovează și monitorizează politicile, precum și elaborează, actualizează și armonizează cadrul normativ în domeniul CFPI;
- monitorizează și evaluează calitatea activității de audit intern, precum și a sistemelor de management financiar și control;
- prezintă anual Guvernului un raport consolidat privind CFPI pe anul precedent;
- desfășoară instruirii în domeniul controlului intern managerial, al auditului intern, precum și dezvoltă mecanisme de certificare a auditorilor interni din sectorul public.

În virtutea Legii finanțelor publice și responsabilității bugetar-fiscale, un gen important de activitate în cadrul CFPI este inspectarea financiară, prin care se înțelege o “acțiune de control, în baza principiilor transparenței și legalității, care constată dacă activitatea economico-financiară, operațiunile și tranzacțiile sunt efectuate în conformitate cu actele normative” [8].

În special, în articolul 78 al Legii nominalizate se afirmă: „În cadrul inspectării financiare se verifică activitatea economico-financiară, inclusiv prin investigări operative și analize documentare efectuate în baza informațiilor privind eventuale încălcări ale legislației sau fraude în gestionarea și utilizarea resurselor bugetare, în administrarea patrimoniului public, raportarea datoriei sectorului public, în calcularea profitului net al întreprinderilor de stat/municipale și al societăților comerciale cu cota de participare a statului, precum și a dividendelor și a defalcărilor la buget ale unei părți a profitului net al acestora” [8].

Activitatea de inspectare financiară este delegată autorității administrative responsabile din subordinea Ministerului Finanțelor, în baza regulamentului aprobat de către Guvern.

Așadar, este vorba de Inspekția Financiară, care „are ca misiune protecția intereselor financiare publice ale statului prin exercitarea, conform principiilor transparenței și legalității, a controlului financiar centralizat al Ministerului Finanțelor privind conformitatea cu legislația a operațiunilor și tranzacțiilor ce țin de gestionarea resurselor bugetului public național și patrimoniului public și respectarea de către agenții economici, care livrează produse alimentare în adresa instituțiilor publice și către populație, a disciplinei formării prețurilor la mărfuri social importante” [10].

Funcțiile principale ale Inspekției Financiare sunt [10]:

- Inspectarea financiară a operațiunilor și a tranzacțiilor privind respectarea cadrului normativ în domeniul bugetar și economico-financiar.
- Detectarea prejudiciilor/iregularităților la entitățile supuse inspectării (controlului) financiare.

Dezvoltarea CFPI din Republica Moldova are loc cu susținerea partenerilor de dezvoltare.

În special, este vorba de elaborarea cu ajutorul SIGMA a Planului de dezvoltare strategică a Inspekției financiare, care urmează să stabilească acțiunile necesare de a fi întreprinse în vederea ajustării activității de inspectare financiară din Republica Moldova la cele mai bune practici europene. De asemenea, este remarcată activitatea de implementare a controlului financiar public intern prin proiectul Twinning [10].

În afară de cele expuse, este necesar de remarcat faptul că implementarea CFPI în Republica Moldova se confruntă cu unele dificultăți.

Spre exemplu, în anul 2022, la Conferința „Controlul Intern Managerial – roluri și conexiuni” ministrul Finanțelor Dumitru Budianschi a declarat: „În ciuda faptului că avem un cadru normativ destul de solid privind controlul financiar public intern, rezultatele confirmate prin rapoartele de monitorizare a Ministerului Finanțelor, Curții de Conturi și Inspekției Financiare, atestă situații în care controlul intern managerial și auditul intern este slab implementat. În aceste condiții, este necesar ca din acel cadru pasiv, stabilit la nivel regulator, controlul intern managerial (CIM) să devină forța motrică de dezvoltare a instituțiilor din sectorul public” [3].

La fel, în perioada anilor 2020-2022, experții autohtoni și externi au atras atenția asupra deficiențelor de formarea profesională a auditorilor interni.

Concluzii

Din anul 2010, în Republica Moldova are loc procesul de implementare și dezvoltare a SCFPI. Principalele scopuri ale acestuia au fost eficientizarea administrației publice, diminuarea birocrăției, minimizarea riscurilor de corupție, oferirea serviciilor de calitate pentru cetățeni și mediul de afaceri. Dezvoltarea SCFPI trebuie examinată ca parte a reformei managementului finanțelor publice pentru sporirea încrederii cetățenilor față de stat, facilitarea gestionării resurselor pentru realizarea obiectivelor, oferirea persoanelor interesate informații veridice privind capacitatea de gestiune a bugetului, prezentarea autorităților publice centrale a informațiilor veridice privind performanța generală a sectorului public. De asemenea, este important și contextul integrării europene. La momentul de față se poate vorbi despre crearea în Republica Moldova a SCFPI cu asigurarea deplină de natură juridică și instituțională. Principalul organ responsabil de gestiunea SCFPI este Ministerul Finanțelor, un rol important revenind Inspecției Financiare. Pentru următorii ani rămânând de soluționat problemele restante ale SCFPI.

Referințe

1. Acord de asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte din 27.06.2014 (Publicat la 18.07.2014 în Monitorul Oficial nr.185-199/442)
2. Compendium of the public internal control systems in the EU Member States 2014, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f5d1aca3-f349-11e6-8a35-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-190639133>, (vizitat la 25.03.2023)
3. Conferința anuală în domeniul controlului financiar public intern cu participarea reprezentanților Curții de Conturi, https://www.ccrm.md/ro/conferinta-anuala-in-domeniul-controlului-financiar-public-intern-cu-80_92249.html, (vizitat la 25.03.2023)
4. Controlul Financiar Public Intern, <https://mf.gov.md/ro/managementul-finan%C8%9Belor-publice/control-financiar-public-intern>, (vizitat la 23.03.2023)
5. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova Nr. 124 din 02-02-2018 cu privire la aprobarea Programului de dezvoltare a controlului financiar public intern pentru anii 2018-2020 și a Planului de acțiuni pentru implementarea acestuia (Publicată la 09.02.2018 în Monitorul Oficial Nr. 40-47 art. 143)
6. Law on public internal financial control system. <https://www.pempal.org/sites/pempal/files/attachments/Montenegro-LAW%20ON%20PUBLIC%20INTERNAL%20FINANCIAL%20CONTROL%20SYSTEM.pdf>, (vizitat la 23.03.2023)
7. Legea privind controlul financiar public intern, Nr. 229 din 23.09.2010 (Publicată la 26.11.2010 în Monitorul Oficial Nr. 231-234 art. 730)
8. Legea finanțelor publice și responsabilității bugetar-fiscale, Nr. 181 din 25.07.2014 (Publicată la 08.08.2014 în Monitorul Oficial Nr. 223-230 art. 519)
9. Ordinul Ministrului Finanțelor nr.189 din 05.11.2015 cu privire la aprobarea Standardelor naționale de control intern în sectorul public (Publicat la 11.12.2015 în Monitorul Oficial Nr. 332-339)
10. Prezentare generală, <https://if.gov.md/content/prezentare-general%C4%83>, (vizitat la 24.03.2023)
11. ROTARU, Daria; MIHAILA, Svetlana; RAVDAN, Alisie Gabriela (2019) Exigențe privind controlul financiar în contextul implementării IFRS de către entitățile autohtone, https://irek.ase.md/xmlui/bitstream/handle/1234567890/545/Rotaru_D_Mihaila_S_Ravdan_A-G_con_15.03.19.pdf?sequence=1&isAllowed=y, (vizitat la 19.03.2023)
12. Sistemul CFPI și componentele acestuia, <https://mf.gov.md/sites/default/files/componente%20CFPI.pdf>, (vizitat la 21.03.2023)

SECRETS OF SUCCESSFUL NEGOTIATIONS

Olha HNYLIANSKA, PhD, senior lecturer
Lviv University of Trade and Economics, Ukraine
E-mail: gnulanska@ukr.net

Have you ever wondered what makes a negotiation successful - in business, family, or with friends? It turns out that there are certain rules of conversation that can help you achieve mutual understanding and favor from your interlocutor. The main thing is to remember them in time and prepare for the meeting properly... It is not necessary to act strictly according to the instructions, it is important to understand the basic principles and improve your negotiation skills as much as possible. We offer you to master 12 negotiation strategies that will help you achieve results in negotiations that you could only dream of before...

There is a belief that effective negotiators are never satisfied - neither with the negotiation process itself, nor with the results, nor with their professionalism. No, they do not consider themselves failures. They are just always trying to understand whether they could have achieved even better results. To succeed in negotiations, you need to:

- know certain information about the negotiators. The proportion of such knowledge should be more than 90% of all information about the negotiations;
- be well informed about the subject of the negotiations, have facts related to the subject of the conversation. The share of such knowledge should be less than 10%;
- have some experience in negotiations. As you can see, the most important thing in the negotiation process is to know your interlocutor, to understand what he or she is breathing.

After all, the main person in negotiations is not yourself, but your interlocutor. It is important to find common ground with your opponent and establish contact with them. Usually, mutual understanding is established through leading questions, often unrelated to the topic of the negotiation (about the weather, common interests, what the opponent is currently concerned about). If contact is not established, the deal may fall through. Even if you reach certain agreements, they will not be successful and mutual. According to the research cited in the book "Negotiations that Work. 12 Strategies to Help You Get More in Every Situation, the success of a deal depends on its subject matter by only 8%. The main thing in negotiations is mutual sympathy, trust, and the ability to listen and hear each other, which account for 55% of success. The remaining share of success (a little over a third) is made up of strategies and techniques used in negotiations.

According to S. Diamond, there are 12 basic negotiation strategies. They can be combined depending on the specific situation and the personality of the interlocutor. Let's take a closer look at each of them [2, 4].

Strategy № 1. Goals first before you start negotiating, you must have a clear idea of the goals you want to achieve at the end of the negotiations. And all the tactics you choose should lead you to them. The goal of negotiations cannot be simply to reach an agreement on something. The goals must be specific.

Strategy № 2. It's all about people to succeed in negotiations, you need to put yourself in the opponent's shoes, look at the situation "through their eyes," and switch roles. Find out

who your opponents respect and why, whose opinions they trust, and what methods they use to achieve success. Preparation for negotiations is undoubtedly very important! In the end, you have to win the sympathy of your opponent. Make the other party in the negotiation want to help you or find a benefit for themselves in a positive resolution of the issue for you.

Strategy №3. Don't forget about emotions don't forget that your opponent can snap... The more he prepares for the negotiations and the more important they are to him, the more illogical and irrational his reaction to them may be. And if the opponent is emotionally disturbed and agitated, it will be extremely difficult or even impossible to get him to hear you. Therefore, it is very important to be on the same emotional wavelength as your opponent. To do this, you need to demonstrate your sympathy for him, express understanding and participation, pay attention to his preferences and offer something that he will not be able to refuse... This is what will help to bring him out of the state of aggression and irrationality.

Strategy №4. Every situation is different There are no average situations, and no two people are exactly alike. Every negotiation is new, so there are no definite approaches to it. Assess the situation and improvise as you go. The main thing is to study your opponent beforehand, find out what he or she breathes and what worries him or her. And do not doubt your abilities, you will succeed.

Strategy №5. It's better to move gradually No need to raise the bar and force things. There is no need to rush into negotiations. Be calm and confident. It doesn't matter what you're discussing - whether it's a new supply agreement or a salary increase. Excessive persistence can scare off your opponent. Move towards your goal step by step, gradually.

Strategy №6. Mutually beneficial exchange of values as mentioned above, the success of negotiations depends on how well you have studied your opponent. After analyzing what your opponent is interested in and ranking their interests from greater to lesser, determine your priorities. It may not be important to you what is extremely important to your opponent. Give him what he wants (it can be anything, such as some important information). In return, he will most likely give you something and give you something that is not as valuable to him as it is to you. Such a mutual exchange can benefit both you and your opponent. Here's an example: a one-time urgent weekend job offered by your boss can be exchanged for an extended vacation. As a result, everyone wins. Unfortunately, this strategy is rarely used in negotiations. It's because clients are so closed to each other.

Strategy №7. Find out the standards of your opponents through your acquaintances, colleagues, friends, or clients, try to gather information about the other side of the negotiation. Perhaps they have had some precedents with your opponent that characterize him or her from one side or the other (he or she does not know how to listen, constantly interrupts, takes a long time to make decisions, etc.) Think about the information you have received and draw appropriate conclusions. Sometimes it is worth drawing your opponent's attention to his or her past mistakes... This technique is very effective, especially if you are dealing with a tough negotiator (often a negotiator "without rules").

Strategy №8. Transparency, constructiveness and no manipulations! Do not deceive your opponents. And urge them to do the same. If they uncover your deception or, worse, expose you directly, you will not succeed in negotiations and reach an agreement. It is better to be yourself. If you are not ready to fully disclose some information, say so. Or use strategy 6 (mutually beneficial exchange of values). If you are not in the mood or in a bad mood, it is

better not to negotiate. Of course, it's not always possible to cancel them because there was a prior agreement. But it's better to be honest about it and come to a mutual decision to start negotiations.

Strategy №9. Always make contact, state the obvious, express your vision of the goal
Success in negotiations directly depends on your ability to communicate with your opponent. If there is no contact, important joint decisions will not be made. Don't intimidate or accuse your interlocutor, but rather pay attention to his or her advantages. Then the effect of the negotiations will undoubtedly exceed all your expectations.

Strategy №10. Every problem is a source of new opportunities
Ask yourself what really prevents you from achieving your goals. After analyzing the problem, you will find many options for solving it. Remember, nothing is impossible for someone who sets specific goals! Take a closer look at your opponent and find out the real reasons why he or she behaves in a certain situation in a certain way, and not otherwise. Imagine yourself in his or her shoes, and then all misunderstandings will dissipate. Find out the real reason why he or she is holding back from making a certain decision, and you will see hundreds of opportunities to overcome a deadlock in negotiations.

Strategy №11. Embrace differences
A good negotiator loves differences between people. They provide more options for solutions and are a source of inspiration. By understanding and accepting the traits of your opponent that distinguish him or her from you, you will reduce the degree of tension in the negotiations. And, just as different poles attract, you and your opponent will find common ground, you will see many options for solving the problem you are discussing, and you will have more opportunities to achieve your goal. So don't be afraid of differences, accept people as they are.

Strategy №12. Prepare for negotiations properly
So, we've come to the last strategy (although there are actually a lot of them). Be sure to prepare for negotiations. Think about the terms and cost of the contract, weigh all the pros and cons, consider different options, and determine the most favorable one for you. Make a list of strategies that you will use, and be sure to try them in practice in different ways of communication. Practice makes perfect!

So, Respect the personality of your opponent, establish contact with him, win his sympathy, and set him up for a conversation. As practice shows, 90% of opponents will then be ready to make a deal with you. Looking at the people sitting across from you, think about what you can do, what you can change in your relationship. Put emotions aside and focus on the goal of the negotiation. This will help you to place the right emphasis in the conversation. The main thing in the negotiation process is the people sitting across from you. Put yourself in their shoes, anticipate their thoughts, desires, strategy, and tactics. Don't disclose all the information at once; you need to feel trust in each other first. During the conversation, check whether feedback is established with your negotiator. Correctly assess the strength of your opponents. If you consider it appropriate, emphasize their advantages, but without flattery; if necessary, state the fact of their previous mistakes. Watch your opponent's gestures. To do this, it is advisable to come to the negotiations not alone, but with a colleague. What you may have overlooked, he will notice. Gestures are a tremendous source of information (and a topic for a separate conversation). If a conflict arises in negotiations, be sure to ask yourself what you see and what your opponent sees, why there is a disagreement, and if there is, what it is.

Then the gap in perception of the same situation will simply disappear. Practice different strategies in negotiations! This is the only way to achieve excellence and hone your skills in conducting a conversation, understanding and persuading your interlocutor.

Reference

1. Karamushka L.M. Psychology of management / L.M. Karamushka. - K.: Millennium, 2003. - 320 p.
10. Sukhov A.N. Applied social psychology / A.N. Sukhov, A.A. Derkach. - K.: 2006. - 600 p.
2. Hrytsenko T.B. Ethics of business communication: a textbook / T.B. Hrytsenko. - K.: Center for Educational Literature, 2007. - 344 c.
3. Palekha Y.I. Ethics of business relations: a textbook / Y.I. Palekha - K.: Condor, 2008. - 356 c.
4. Moiseeva F.A. Speech etiquette in the practice of negotiation / F.A. Moiseeva, V.A. Usachev // Bulletin of DonNUET. - Donetsk: DonNUET, 2013. - № 2(58). - C. 160 - 166.
5. Hermanyuk N.V. Personality and authority of the head as an important factor of efficiency of management activity. factor of efficiency of managerial activity. Ekonomika. Finance. Management: topical issues of science and practice. 2017. - №5. - C. 61-70.
6. Goncharuk T.V. Foreign experience in the development of entrepreneurial structures and the possibility of its use in Ukraine. Electronic resource]. Effective economy. 2017. № 9

CULTURAL TOURISM - TRENDS, OPPORTUNITIES AND SUSTAINABILITY THROUGH THE PRISM OF PLOVDIV AS A KEY TOURIST DESTINATION

Zlatka GRIGOROVA, Prof., PhD

University of Agribusiness and Rural Development, Plovdiv, Bulgaria

E-mail: zgrigorova@uard.bg

Alexander DAVCHEV, Assoc. prof, PhD

University of Agribusiness and Rural Development, Plovdiv, Bulgaria

E-mail: a.davchev@uard.bg

Abstract

Tourism is a key sector for Bulgaria and the tourist region of Thrace. This article is about analyzing the cultural heritage of Plovdiv in terms of trends, opportunities and durability. Cultural policies focused on innovation and creativity are discussed, focusing on the main challenges, risks and opportunities for sustainable cultural heritage tourism. The focus point is on the transport capacity of products and tourist services of the destination Plovdiv and on the urban durability. Travels to meet cultural needs include both passive visits to cultural landmarks and attractions (movable and immovable, tangible and intangible cultural heritage, traditions and arts) and active experience and participation in cultural events and creative processes from: cultural and historical tourism (museum, archaeological, cultural-religious, ethno-folklore, etc.); festival, event and creative tourism (music, dance, literature, fine arts, film art, etc.), desire for creative expression and creation of culture together with local communities (photographic, craft tourism, etc.); religious and pilgrimage; culinary; wine and other types of tourism.

Keywords: *tourism, transport accessibility, products and tourist services, destination Plovdiv.*

Introduction

The result of convergence of policies, economies, cultural, technical and social interrelationships on a global scale reduces the role of the individual country and puts the emphasis on region and location. The current research focuses on significant and current issues of the tourism industry, such as the impact of globalization/glocalization on tourism, tourism resources, and sustainable destination development. Adopting the motto "think globally, act locally", the conceptual basis of the research is placed on the potential for sustainability and competitiveness of the destination Plovdiv in the "global village" called Earth.

The main tool for the development of any tourist destination is its recognition and the economic experience of the population¹. This is fully demonstrated in cultural tourism, as the values of culture are related to the discovery, experience and knowledge of tangible and intangible cultural attractions/products in the tourist destination.

The impact of globalization and glocalization² on tourism is linked to international, European and national policies and strategies for the development of regions and destinations, for conservation and sustainable growth.

¹ <https://www.unwto.org/tourism-and-culture>

² the new relative concept "glocal" is a term, a prime example of an oxymoron (glocalization), borrowed from the marketing strategies of global companies at the turn of the century, which sought to respond to local tastes by making minor changes to their products depending on the preferences of the local market where they arrive.

The object of the current study is the destination Plovdiv, and the subject of the study is the relationship: globalization - destination - regional development - tourism - glocalization. For this purpose, the experience/good practices in the destination Plovdiv - European Capital of Culture for 2019 were studied. This includes a wide range of activities related to the natural and cultural heritage, creative industries and modern culture for the sustainable development, protection and growth of the destination.

Other relevant information

In the global world, tourism is among the leading industries. Its potential is evidenced by its contribution to gross domestic product, exports and foreign exchange earnings, as well as job creation. Territorial concentration combined with the uniformity of the tourist product and gaps in marketing reduce the chances of sustainable tourism, and cooperation and joint development efforts at the local level become extremely important.

In the conceptual apparatus serving the theory and practice of tourism, *the tourist destination* is a specific concept - a geographical space (place, village, region, country) that is chosen by the relevant visitor (or segment of visitors) as the purpose of the tourist trip and has the necessary facilities for the stay means of shelter, accommodation and dining and entertainment and is the actual product and competitive entity in tourism that must be managed as a strategic³ and ⁴. According to the Online Tourism Guide, a destination is: "the physical place where the tourist spends at least one night"⁵. World Tourism Organization⁶ already in 2002 proposed a definition of "local tourism destination" - a physical space where the visitor spends at least one night and includes tourism products such as support services and attractions, as well as tourism resources within even a day trip. It is accepted that it has physical and administrative boundaries, in which the competences of management are determined, regarding its competitiveness and marketing in the market"⁷. Definition of "tourist destination" is made by various established foreign authors in this field of tourism (Kotler, McDonald, Davidson, Wood, Bonham, Levitt, Lundtorp, Wanhill, Kozak, Tinsley, Lynch, Mak, Kerr, Barron, Howie и др.), and among the Bulgarian researchers who worked in this field are Ribov, Rakadzhyska, Yaneva, Gocheva, Bozhinova, Dimitrov, Stankova and many others. The numerous analyzes and interpretations of the term, by both Bulgarian and foreign authors, are united around the designation of the target territory for tourists, in which the tourist activity is concentrated. According to Alexova, the tourist destination is "the place and its settlement, natural and cultural-historical location, together with the technical, touristic, commercial and sports-entertainment infrastructure, intended for recreation and entertainment of tourists"⁸. Tourist destinations determine tourist visits. This is where the main part of the tourist product is created and consumed (perception, experience and knowledge of tourist resources, tangible and intangible services, attractions). They have

³ Vodenska M., M. Asenova. Introduction in tourism – publish. Matkom 2011.

⁴ Asenova M., V. Marinov, E. Dogramadjieva, D. Semerdjiev. Handbook of tourism business - ed., 2010

⁵ <http://bsc.smebg.net/ecotourguide>

⁶ UNWTO

⁷ Butler, R. The Tourism Area Life Cycle, Str., 2006

⁸ Aleksova D., A model for the sustainable development of an emerging tourist destination based on the example of the Botevgrad municipality – AP of MVBU, C., 2019, c. 29, ISBN 978-954-9432-92-3

physical and administrative boundaries that determine their governance; own image created in society and a vision that defines their competitiveness in the market. Each destination consists of numerous interested parties (stakeholders), including – tourists, tour operators, entertainers, owners of tourist infrastructure, public sector, governmental and non-governmental institutions, local population and many others who connect and unite with each other to realize their interests.

An analysis of the various definitions and definitions of the concept of a tourist destination, as a target geographic territory with different features, characteristic features or attractive places, which are distinguished by their ability to attract tourists, was made in detail by Rybov and his team⁹. Tourist destinations can be countries, regions, cities and other settlements that attract tourists, where tourist activity is concentrated (tourist sites, attractions), and where the economic, social and physical influences of tourism are manifested. It is the environment where tourists consume the tourism product, consume tourism services and experience feelings and emotions. According to Stankova¹⁰ the tourist destination unites the purpose of travel and the tourist product, as a set of services, and formulates key criteria such as: interest, satisfaction, attractiveness, etc. The Law on Tourism in the Republic of Bulgaria¹¹ interprets the concept as "a regulated set of economic, social and cultural activities carried out in tourist sites, with the aim of creating, realizing and consuming goods and services forming the attractiveness of the tourist product (package) with sustainable competitiveness and efficiency." We should note that already at the end of the last century Butler¹² builds a concept of the life cycle of tourist areas - "their territories are dynamic and constantly changing, evolving from various factors, such as preferences, needs, changes in natural or cultural attractions". The evolution of the destinations is represented as passing through a spectrum with different speed/time from its birth to its death. The cycle consists of six stages: research; turn on; development; strengthening; stagnation and decline, and the idea of the life cycle of the tourist destination has been used and further developed by a number of authors.

Destinations can be of different sizes: from a country, across a region, island, city, village or theme park¹³. The European System of Tourism Indicators in the EC affirms the destination as: "a geographical area which is currently attractive or is likely to become attractive to tourists; a place or area that is recognized and can be designated as visited, that has various facilities and products for tourism purposes; which is advertised as a destination; where it is possible to measure supply and demand for tourism services; where the visitor management process typically involves a range of stakeholders from the public and private sectors together with the local community"¹⁴.

⁹ Rybov M., M. Stankova, P. Dimitrov., L. Grachka. Tourist destinations – publisher Trakia-M; S., 2008

¹⁰ Stankova., M., Ensuring sustainable tourism in the tourist destination – Uni. Publisher „N. Rilski", Blagoevgrad, 2010

¹¹ The Law on Tourism - <http://www.tourism.government.bg/sites/tourism.government.bg>

¹² Butler R., The concept of a tourist area cycle of evolution; implications for management of resources. Canadian Geographer, 24 (1) : pp. 5-12; 1980

¹³ A Practical Guide to Tourism Destination Management, United Nations World Tourism Organization, 2007

¹⁴ European System of Tourism Indicators as a Toolkit for Sustainable Destinations - ed. Luxembourg: 2014 г., p. 64 ISBN 978-92-79-29321-4

The European System of Tourism Indicators in the EC affirms the destination as: “a geographical area which is currently attractive or is likely to become attractive to tourists; a place or area that is recognized and can be designated as visited, that has various facilities and products for tourism purposes; which is advertised as a destination; where it is possible to measure supply and demand for tourism services; where the visitor management process typically involves a range of stakeholders from the public and private sectors together with the local community”¹⁵. Today, the EU is recovering from the Covid-19 pandemic and the total number of overnight stays in tourist destinations to be created in 2022 is close to pre-pandemic levels of 2.72 viability of European tourist destinations

Such an economic impact has ramifications for employment, greater tax revenue, successful business growth, environmental and cultural heritage protection. However, every tourist leaves behind waste, uses water and energy, and impacts the communities they visit. Therefore, informed and collaborative management of destinations is essential for the long-term of the destination

The profile of the destination outlines its main parameters - defines boundaries, provides information on the geographical characteristics, tourist facilities, transport links and the number of visitors to the destination. Since 2014, the EC has adopted the "European System of Tourism Indicators as a Destination Set"¹⁶, which was further developed during the Covid crisis¹⁷. They are the result of a large-scale study of the applicability of a European system of tourism indicators and its sustainable management at destination level, directly linked to Europe's position in the World Tourism Market.

Plovdiv, the key tourist destination for Bulgaria, has diverse and attractive tourist resources: natural attractions, cultural and historical heritage, original tangible and intangible heritage, numerous events and festivals, as well as modern tourist infrastructure, which are a prerequisite for the development of various types of tourism. The destination specializes in cultural tourism, wine tourism, congress tourism (MICE), urban, leisure and shopping tourism, health tourism, adventure and ecotourism.

The city of Plovdiv is a natural geographical and logistical center of the Thracian tourist region. The region is blessed with an abundance of nature (mountains, hills, rock formations, caves, rivers, lakes, reservoirs, mineral and karst waters, valleys, fields, diverse plant and animal life), as well as with a cultural heritage unique in its meaning (Thracian and medieval fortresses, Renaissance settlements, religious temples, councils, architectural-ethnographic and folklore reserves). They provide opportunities for a diverse tourism product and allow the combination of different services (cultural; gastronomic and oenological; recreational, SPA, Wellness and healing; sports, extreme, adventure...) for the functioning of the tourism industry. The Plovdiv destination management is a combination and coordinated management of all these elements¹⁸.

The transport capacity of the destination Plovdiv is large - the city has a strategic location, which turns it into an important transport center of international and national

¹⁵ Eurostat; Tourism in Europe: Results for 2011 - Issue number 28/2012 (Tourism in Europe, results for 2011 r. – publishing № 28/2012 r.).

¹⁶ <https://op.europa.eu/bg/publication-detail/-/publication/6f6546d4-a9a9-458d-8878-b7232e3a6b78>

¹⁷ <https://op.europa.eu/bg/publication-detail/-/publication/404a8144-8892-11ec-8c40-01aa75ed71a1/language-bg/format-PDF/source-search>

¹⁸ <https://trakiatour.com/>

importance. The routes of two of the trans-European Euro corridors No. 4 and No. 8 pass through the city. In the north-south direction, the district passes through the district: Ruse - Gabrovo - Plovdiv - Smolyan - Northern Greece - Aegean Sea. This transport corridor is the shortest route connecting Northern and Central Europe, via the Danube River, with Greece and the Mediterranean Sea.

The Plovdiv region has the densest railway network in the country. The city has an international airport established in 1980 serving passenger and cargo flights. There are several year-round scheduled flights, and in the future the aspiration is to increase them. The airport also specializes in serving seasonal and charter tourist flights to the Bulgarian high mountain ski resorts during the winter season. It is also used as a backup need of Sofia Airport.

The strategic location, the convenient location of the city, together with the well-built infrastructure are a key factor in the development of international relations, including in the field of tourism. There are prerequisites for the development of transit, religious, cultural and other types of tourism.

All this makes it possible for Plovdiv to offer a wide range of tourist products. Trips to satisfy cultural needs include both passive visits to cultural sights and attractions (movable and immovable, tangible and intangible cultural heritage, traditions and arts).

Plovdiv has not only rich natural-geographical, socio-economical, but also cultural-historical resources. Undoubtedly the leading place in the classification of anthropogenic resources is occupied by the archaeological sites in the city, related to its millennial history. Thracians, Hellenes, Romans and barbarian peoples who came from the East left their mark on the territory of the entire Balkan Peninsula and the Bulgarian lands. The monuments of culture, cities and fortresses with developed architecture, urban plans and aqueducts are accessible to the modern tourist and show the development of the city and the states in whose territory it fell during the different eras¹⁹. The foundations of Bulgarian architecture, construction and culture over the centuries were laid on these foundations. Not only in the center of Plovdiv, but also on the territory of the municipalities around it, have the anthropogenic resources exceeded in quantity and quality the average number for the country and Europe. Research shows that the Municipality of Plovdiv has a potential of 67 registered objects of a diverse nature. However, very few of them have been actively used for tourism purposes.

In 2016, Grigorova²⁰ has made research which shows that a significant percentage of these objects (35%) are municipally owned and represent a solid prerequisite for the development of tourism in the entire Plovdiv region. In the analysis of the existing cultural-historical resources, of the architectural-historical reserve "Old Town" with its adjacent building fund, located on the "Trikhalmieto", for the purposes of tourism and the promotion of one of the oldest "living cities" on a European and global scale are the main tourist attractions in the municipality of Plovdiv are indicated. The natural and anthropogenic recreational-tourism resources of the destination have not been valorized and are a potential for future tourism development, which should be used effectively. The orientation should be

¹⁹ Mateev M, The ancient Philippopolis (ISBN 978-954-491-821-7), Urban plan of Philippopolis (IV century BC -VI century AD) based on a three dimensional model of arch.

²⁰ Grigorova Z., 2016. Thracian tourist region - between globalization and glocalization - AI VUARR, Plovdiv

towards specific, but also non-traditional forms of tourism based on local values. Attention should be focused on preventing risks of resource degradation and loss of identity²¹.

The rich cultural and historical heritage (concentration of numerous individual and group immovable cultural values), the presence of favorable natural resources, the traditions and experience of the local population in offering tourist services provide the opportunity to practice various types of tourism on the territory of the Plovdiv region as a cultural- cognitive, religious, congressional, balneological, ecological, agrarian, adventure (sports, wine) and others.

Cultural-cognitive and religious tourism are developed on the basis of the unique cultural and historical heritage of the destination ²². There are 133 sites in the city included in the list of cultural monuments of national importance ²³ of them, 73 are historical objects and 1 architectural-historical reserve. The old part of Plovdiv, declared an architectural-historical reserve ²⁴. The development of cultural, historical and religious tourism is related to the presence of compactly formed zones within the Plovdiv destination.

City entertainment and shopping - the city of Plovdiv is the cultural capital of Bulgaria with its unique program of festivals, competitions, plein airs, exhibitions, etc. events that are the basis of cultural tourism. Tourist sites are (cultural, religious, historical, etc.): architectural-historical reserve "Ancient Plovdiv"; the museums (Regional Archaeological Museum) ²⁵, Regional Ethnographic Museum, Regional History Museum, Exposition "Bulgarian Revival", Exposition "Unification of Bulgaria 1885", Exposition "Bulgarian Printing", Museum Center for Modern History, Regional Natural History Museum); the galleries (City Art Gallery - Plovdiv, Icon Gallery, Permanent Exhibitions "Tsanko Lavrenov" and "Mexican Art", Permanent Exhibition Painting "Encho Pironkov"; religious temples; archaeological sites (Archaeological complex of Nebet Tepe, Ancient Theater, Ancient Forum with Odeon, Ancient Stadium, Late Antique Building "Eyrene", Hisar Gate, Clock Tower of Sahattepe, Balaban House, Revival houses, galleries, expositions); the parks (Tsar Simeon garden, Sailing canal); sports and entertainment centers.

Plovdiv is a tourist destination in itself due to the concentration of historical heritage from different eras, religions and cultures. On the other hand, Plovdiv is a kind of distribution center for tourist sites located in neighboring regions and municipalities, mainly in the South-Central Planning Region. The possibilities for combining cultural with balneological, spa, rural and sports tourism in the region are very diverse.

Wine tourism is one of the first forms of thematic modern specialized tourism in our country. A prerequisite for its development is the quality of Bulgarian wine. It successfully combines the enjoyment of the taste of wine with the pleasure of travel. The interests of producers, traders, farmers, restaurateurs, travel agencies, hoteliers, marketers and others are united. It is undoubtedly related to the consumption of wine, which is the focus of the tourist destination Plovdiv. The administration in Plovdiv and an association of winemakers are promoting the area as a tourist destination, outlining a common wine route. The wineries

²¹ https://www.iris-bg.org/submenu.php?si_id=35

²² <https://www.rzkplovdiv.com/>

²³ <http://mc.government.bg/page.php?p=58&s=244&sp=246&t=0&z=0>

²⁴ Decree of the Council of Ministers № 143 от 22.05.1956 г

²⁵ <https://operaplovdiv.bg/site/page/id/1>

participating in the "Wine Road" initiative are: Besa Valley, Dragomir, Bendida, Villa Vinifera, Brestovitsa, Villa Justina, Todorov, Starata Izba-Parvenets. The main part of the project are the Plovdiv specialized establishments: "Vino Culture" and "Bendida" wine bar. A map of the wine routes has been created, which includes the listed wineries of the region as destinations. Plovdiv hosts two very large wine forums - "Young Wine Parade", "Wine and Gourmet", as well as "European Wine Tourism Day" - we can undoubtedly conclude that Plovdiv is one of the capitals of wine tourism on a global scale.

Congress and business tourism - the territory of Plovdiv and especially its administrative center are distinguished by significant potential for the development of congress and business tourism. Contributing to this is the presence of a unique exhibition center - The Plovdiv International Fair. A modern place with 17 multifunctional exhibition halls. The complex is a leader in the fair industry in Bulgaria and the region. Through it, Bulgarian entrepreneurs enter the international market, and its activity is an indicator of the country's economy and the interest of foreign business. Throughout the year, 40 exhibitions are organized and held in the fair town, in which more than 8,000 exhibitors from over 60 countries participate.

Spa tourism is a traditional destination for Plovdiv, with the main centers being Hisarya, Narechenski Bani and Banya. The presence of water areas (dams and rivers) in the district is an incentive for the development of sports and fishing tourism. Near the municipalities of Krichim, Perushtitsa and Brezovo, where there are opportunities for the development of eco- and hunting tourism, thanks to the preserved nature and the presence of hunting farms. The recreated tourist product is characteristic of the destination (the southern slopes of Sredna Gora and the northern slopes of the Rhodopes).

Analyses and discussion

In today's highly dynamic and global world, the development of tourism is directly dependent on the factors and resources available to tourist destinations. The concept of a tourist product is radically changing, with the occurrence of numerous transformations in social, political and economic life, which put in the foreground the affirmation of recognition and identities. For this, the Concepts of sustainable development and preserving the authenticity of local communities have been adopted as a basis in strategic level management and policy development. In the conditions of changes in the environment and growing requirements for the protection of its components, tourist destinations face the challenge of rapid adaptation to the processes. The existence of sustainably developing and competitive tourism enterprises is seen as a decisive factor for the development of the tourism industry. The improvement of the quality of the offered tourist product and the successful presentation of the tourist destination depend to a large extent on the targeted state policy to stimulate the business environment. The main prerequisite for its effectiveness is the excellent inter-institutional interaction and a high degree of commitment of the interested parties. Analyzes during strategic planning at the European, national and regional level show that the destination Plovdiv has a high tourist potential, and investments in cultural values, economy, infrastructure and tourism stimulate the local economy, social development and lead to sustainable results.

Destination Plovdiv has the necessary institutional framework and capacity to increase its competitiveness as a tourist destination for the development of sustainable tourism, but a consistent policy for the development of human resources in the tourism sector and strengthening the relationship between science - education - businesses is also necessary.

The focus of destination Plovdiv and the initiative European Capital of Culture 2019 has proven the potential of the concept "TOGETHER" to accelerate and sustain change through unification, transformation, relaxation and revival, embracing the development of the destination in all aspects and encouraging innovation, initiative and entrepreneurship to build capacity and sustainable development.

Modern man feels an increasing need for quality experiences and new knowledge, for spiritual refinement and balance, for contact with the places and cultures he visits, for adventures and detachment from everyday life - this projects the demand for new types of tourist products (or modifications of the traditional ones), among which cultural tourism (all its subtypes) occupies a central place.

With the advent of new technologies, social networks and virtual space, the physical being changes drastically, and with it the decision-making for travel (tourism). This, in turn, leads to new ways of offering and the need for creativity in offering tourist trips. Cultural sites are now understood not only as places to visit, but also for food and drink specific to the destination. They must present themselves with imagination and understanding to new human needs. Bulgaria and destination Plovdiv are still far from these new directions in the development of tourism in general and cultural tourism in particular.

Today, regardless of the fact that we use modern communication channels, there is not enough creativity in the offer of cultural tourism products, and this prevents the realization of the full potential of the destination. According to the interested parties, the "*history and the adventure*" are missing - that heart-touching story that provokes the tourist's need to visit Plovdiv specifically. There are also other problems of cultural tourism, related to the management and management of cultural sites, the interaction between institutions, the cooperation between the sites themselves in the destination, information security, etc. The tourist districts and their cultural potential have not yet been developed.

Our country has a huge cultural and historical heritage, there is a long tradition of holding cultural, musical, art and other festivals and events, and in recent years the creative industries have also been actively developing. Destination Plovdiv is increasingly recognizable with its beautiful churches and monasteries, with its delicious regional cuisine and variety of quality wines. All this represents a significant potential for the development of cultural tourism in all its forms, especially when used in combination. The leading product of the destination is cultural-historical tourism, due to the unique cultural-historical sites on its territory, which successfully partners with festival, event, creative and urban tourism, due to its natural connection with the culture and history of the destination.

Sustainable cultural tourism is achieved through integrated management of cultural and historical heritage and leading tourism activities (hotel, restaurant, tour operator and animation), with the active participation of the local community, by creating social, environmental and economic benefits for all interested parties.

Conclusion

Attracting investments in digital technologies, consumption management of tourism products and infrastructure projects should be a leading trend. Involving local communities in the management of cultural heritage and increasing the capacity of tourism personnel through education and training in the field of tourism is a major task of the destination. Stimulating responsible tourism is only possible with the cooperation of cultural heritage operators and tourism industries for sustainable development at the local level.

Building integrated models for cultural heritage management, which include assessment of their use, access to them and visitor flows are part of the Plovdiv destination development strategy, together with the promotion of cultural heritage sites in the development of new products and activities; promote a sense of 'ownership' of cultural heritage in the community, through access to site visits and the building of networks, partnership schemes, synergies, collaborations, programs and initiatives at destination level;

Restoring customs, traditions and practices is a means of preserving intangible heritage, creating additional experiences, and using creative methods to actively involve local communities in projects, with an emphasis on younger generations, are the basis of success.

Recommendations

- Uniting tangible and intangible heritage in the design of new tourist products in cultural tourism and ensuring appropriate, adaptive reuse of cultural buildings;
- Implementation of permanent staff training programs to increase the capacity for responsible tourism;
- Development of high-quality tourist products based on the authentic cultural heritage of the destination;
- Stimulation of start-up clusters for entrepreneurship in cultural tourism;
- Promotion of new sites/attractions in the destination and facilitation of integrated marketing;
- Develop a pricing structure encouraging longer stays and low season visits;
- Publicity of tourism data in the destination, as well as assessment, monitoring and mapping of their dynamics;
- Support of local business and preferences for local products to preserve the uniqueness of the destination;
- Creation of permanent and long-term employment.

The effects of the nomination "Plovdiv - Cultural Capital of Europe" for 2019 will still be reflected in the local economy - it turns out that at the moment there are no measurable indicators to monitor this process, and the tourist product of Plovdiv will continue to be a complex combination in the future from the use of tangible and intangible elements (natural and anthropogenic resources, attractions, facilities, services and activities) around the core of the tourist's interests.

Here, in the city under the hills, Plovdiv creates that memorable overall experience that brings the user back again and again, shapes the emotional aspects of potential visitors!

Destination Plovdiv is waiting for you!

References

1. A Practical Guide to Tourism Destination Management, United Nations World Tourism Organization, 2007.
2. Aleksova D., A model for the sustainable development of an emerging tourist destination based on the example of the Botevgrad municipality – AP of MVBU, C., 2019, c. 29, ISBN 978-954-9432-92-3.
3. Asenova M., V. Marinov, E. Dogramadjieva, D. Semerdjiev. Handbook of tourism business - ed., 2010.
4. Butler, R. The Tourism Area Life Cycle, Str., 2006.
5. Butler R., The concept of a tourist area cycle of evolution; implications for management of resources. Canadian Geographer, 24 (1) : pp. 5-12; 1980.
6. Decree of the Council of Ministers № 143 or 22.05.1956 r.
7. European System of Tourism Indicators as a Toolkit for Sustainable Destinations - ed. Luxembourg: 2014 r., p. 64 ISBN 978-92-79-29321-4.
8. Eurostat; Tourism in Europe: Results for 2011 - Issue number 28/2012 (Tourism in Europe, results for 2011 r. – publishing № 28/2012 r.).
9. Grigorova Z., 2016. Thracian tourist region - between globalization and glocalization - AI VUARR, Plovdiv.
10. Mateev M., The ancient Philippopolis (ISBN 978-954-491-821-7), Urban plan of Philippopolis (IV century BC -VI century AD) based on a three dimensional model of arch.
11. Stankova., M., Ensuring sustainable tourism in the tourist destination – Uni. Publisher „N. Rilski“, Blagoevgrad, 2010.
12. The Law on Tourism -<http://www.tourism.government.bg/sites/tourism.government.bg>.
13. Vodenska M., M. Asenova. Introduction in tourism – publish. Matkom 2011.
14. Rybov M., M. Stankova, P. Dimitrov., L. Grachka. Tourist destinations – publisher, Trakia-M; S., 2008.
15. <https://op.europa.eu/bg/publication-detail/-/publication/6f6546d4-a9a9-458d-8878-b7232e3a6b78>.
16. <https://op.europa.eu/bg/publication-detail/-/publication/404a8144-8892-11ec-8c40-01aa75ed71a1/language-bg/format-PDF/source-search>.
17. <http://bsc.smebg.net/ecotourguide>.
18. <https://www.unwto.org/tourism-and-culture>.
19. <https://trakiatour.com/>.
20. https://www.iris-bg.org/submenu.php?si_id=35
21. <https://www.rzkplovdiv.com/>

SINERGIA FUNCȚIONALĂ CONCEPTUALĂ A COMPARTIMENTELOR BAZEI INFORMAȚIONALE UNITARE – FACTOR SUSTENABIL DECISIV AL DEZVOLTĂRII UNITĂȚILOR MATERIALE ECONOMICE ÎN MEDIUL ACTUAL AL PIETEI

Tudor Ștefan LEAHU, dr., conf. univ.
Universitatea Liberă Internațională din Moldova
E-mail: tudanastef@gmail.com

Abstract

In accordance with the logic of building any new object or carrying out any new activity, in present paper the composition, structure and synergy of the compartments of unitary informational base of the integrated economic informatics systems are elucidated. The influence able and determinable factors of the compartments in question are highlighted and examined.

Key-words: *Composition, Structure, Synergy, Compartments, Unitary Informational Base, Integrated Informatics Systems*

JEL Classification: *O13, O14, D83*

Introducere

Sistemul de management economic existent se caracterizează prin izolarea spațială și evoluția discretă a proceselor materiale (producție, distribuție (comercializare), consum) și informaționale (informative, decizionale), care virtual și în interpretare analogică integrată formează un tot întreg. Acestea și explică multiplele discordanțe dintre activitățile materiale și informaționale, fărâmițarea sistemului unitar de management pe nivele (organisme) manageriale (primar, intermediar, superior), perioade operaționale (operative, curente, prognostice, etc.) și a sistemului informațional - pe sub-sisteme, compartimente, complexe de probleme și probleme particulare. O astfel de situație a condus la influența cea mai expresivă a sistemului informațional, în special la nivelele intermediare și superioare, a rolului decisiv al subiectului asupra evenimentelor materiale și spirituale atât ale societății umane în ansamblu, cât și ale fiecărei subdiviziuni, individ al ei. Au fost create condiții de favorizare a predominării impactului tendențios negativ al sistemului de management al obiectului (procesului) gestionat, precum și a prevalării aplicării practice în orice spațiu și moment de gestiune a metodelor și mijloacelor administrative.

De pe poziții unitare, toate aceste momente, cu prevalență, sunt cauzate de inadecvarea nivelului de performanță al sub-sistemului de management comparativ cu sub-sistemul de conducere administrativă. Formarea rupturii menționate s-a produs odată cu stabilirea caracterului social al activităților materiale și spirituale umane, ca urmare a deficitului de informații calitative.

Analiza derulării cursului acestor doi constituenți ai procesului de management economic unitar, relevând în transparență mersul obiectiv, dar până la sub-conștientul subiectului, va conduce spre lichidarea izolării teritoriale și funcționării lor întrerupătoare. În prezent și la începutul socializării activităților subiectului, o astfel de avansare se observă și este realizată prin inventarea, elaborarea și aplicarea diferitelor mijloace tehnice, programate, metode tehnologice, matematice, etc., considerate resurse informatice.

Trasând o paralelă între mersul dezvoltării resurselor elucidate, devine perceptibil faptul că cele anterior menționate au progresat în esență, în timp ce, din punctul de vedere al acoperirii complete a fenomenului informațional, ca unitate integrală, aplicarea lor în domeniile informativ și decizional economice este insuficientă. În acest sens, se atestă cuprinderea satisfăcătoare de către mijloacele și metodele informatice doar a unei etape transformatoare a informației - etapa de prelucrare (informațională, structurală, de calcul), pe când celelalte două etape - inițială (de formare a valorilor primare și intermediare) și de utilizare (analiză a produselor informaționale și pe baza rezultatelor acestei analize - formularea deciziilor), rămân în mare parte efectuate manual de subiect. Ca urmare, a existat un dezacord substanțial între nivelurile de performanță ale mijloacelor, metodelor informatice și mijloacele domeniului lor de aplicare - informația. Această situație, de altfel, poate fi calificată și ca o nepregătire a domeniului activităților informaționale pentru implicarea resurselor nominalizate în realizarea (îndeplinirea) lor .

Asemenea, dacă nu primordial, circumstanțele create sunt cauzate de extinderea spațială majoră și de vitezele inimaginabile de înfăptuire a preocupărilor materiale și spirituale umane. Despre aceasta mărturisește formularea evolutivă a conceptului de globalizare a activităților în cauză, obiectiv fiind împinși de imperativul integrării material-informaționale. Altfel afirmând, globalizarea materială a provocat și nu poate fi realizată și operată fără globalizarea informațională.

De menționat, că în momentul de față și în permanență resursele informatice enumerate mai sus sunt considerate în mod corect și întemeiat a fi decisive în procesul unitar și integrat de prelucrare a datelor. Însă, nu mai puțin valoroasă este adecvarea structurării și organizării resurselor informaționale. Realizarea consecutivă a acestor două categorii de interconectări (de prelucrare și de utilizare), începând cu fiecare problemă și finalizând cu sistemul managerial în ansamblu, mecanic (de la sine) asigură continuitate evoluției fiecărui și tuturor proceselor de transformare a datelor. În cazul, în care această continuitate este suportată de mijloacele și metodele tehnice, sistemul devine de acțiune automată.. De aceea, nu numai factorii informatici, dar și domeniul de aplicare al lor, structurarea rațională a interconectărilor, organizarea eficientă și procesarea nemijlocită (directă) contribuie la funcționarea analogică a sistemului de management. Deci, de importanță și rol decisiv în cadrul sistemului informatic integrat și de orice tip dispun și resursele informaționale [1, 45-56; 8. 145-150].

Concept de abordare

Examinarea conținutului lucrării de pe poziții conceptuale este fondată prin faptul că utilizarea unităților informaționale de gradul doi (indicatori, de gradul unu fiind rechizitele), ca domeniu de analiză structurală și de funcționare a sistemului unitar de informații, conduce la complicarea esențială a componentei și creșterea inimaginabilă a volumelor elucidării lui, ceea ce până când nu este recomandabil și aplicabil atât în practică, cât și în teorie. Pe lângă aceasta, operarea permanentă numai cu indicatori nu asigură stabilitate compozițională, așa cum ei constant variază, ultima (variarea) fiind provocată de dinamica excesivă a resurselor economice.

Deoarece următorul nivel structural se referă la așa entități informaționale, cum sunt masivul și colecția, organizate sub formă de complexe și sub-sisteme informaționale, în mediul sistemului de informații integrate obiectiv se impune operarea conformă cu așa termene ca tip și grup de informații.

Pornind de la constatările și confirmările de mai sus noțiunea de complex de informații este sinonimizată cu noțiunea de tip, iar noțiunea de subsistem – cu noțiunea de grup.

Metode și materiale aplicate

Investigațiile domeniului de sinergie a entităților informaționale la nivel de complex și sub-sistem de organizare a lor sunt bazate pe metodele și procedeele analizei și sintezei conceptuale a constituentelor mediului sistemului de informații unitar integrat. Așa cum informația direct contribuie la formarea și conectarea diverselor entități economice de ordin uman, material și financiar, metodele de cercetare sunt derivate de la teoriile manageriale, sistemelor, concepțiile informaticii și ciberneticii economice. Anumite rezultate sunt obținute grație consultării și aplicării principiilor managementului informațional economic, informaticii economice și domeniilor adiacente acestor specialități. Repurtarea altor rezultate a fost realizată în urma elaborării și implementării metodelor și tehnicilor elaborative și implementative ale sistemelor informatice, proprii mediului unităților organizatorice materiale economice.

Analize și rezultate

1. Compoziția, structura și sinergia funcțională a compartimentelor bazei informaționale unitare a sistemului integrat de management economic

Aspectul funcțional al compoziției, structurii și sinergiei oricărei informații este legat de relația acesteia (distribuție, întreținere) cu funcțiile de gestiune realizate, care alcătuiesc conținutul procesului de management unitar. În acest sens, în cei mai generali termeni, informațiile economice pot fi divizate în cinci grupe (sub-sisteme): normare, reglementare, previziune, evidență și analiză. Asemenea funcțiilor de gestiune, folosite pentru realizarea acestora, primele trei grupe de informații precedează procesul material, iar ultimele două - îl completează (perfectează, documentează).

Conform principiului separării informației, în funcție de momentul apariției, transformării și utilizării acesteia, după gradul de acoperire a obiectelor și a raportului cu nivelul de gestiune, se poate propune ramificarea ulterioară a acestora în sub-grupe (tipuri). Astfel, informațiile de previziune se împart în operative, curente și de pronostic, de normare - în primare și generalizatoare (de sinteză) cu repartizarea ulterioară a lor pe obiecte specifice (operații, piese, semi-fabricate, produse finite, etc.). Grupa de informații de evidență este diversă, incluzând varietăți de informații primare, operative, contabile, statistice și de raportare (operative, curente, statistice și contabile).

Informațiile grupei asociate cu funcția de analiză a activităților economice a obiectului gestionat în ansamblu nu dispune bază informațională proprie, utilizând indicatori intermediari și rezultativi, obținuți în alte grupuri de informații tehnice și social-economice

pentru a forma masivele de informații derivate necesare. Prin urmare, diferă semnificativ de alte grupe în ceea ce privește informațiile inițiale și rezultative, scopurile lor [2,93-95, 111-120; 9, 20-32, 38-67]

Pornind de la cele elucidate și justificate până aici, devine evidentă posibilitatea sinonimizării sub-sistemului cu grupa, iar a complexului – cu tipul de informații.

Intercorelarea și interacțiunea acestor grupe și tipuri de informații în procesul de realizare a managementului economic unitar al unei întreprinderi sunt prezentate în Fig. 1.

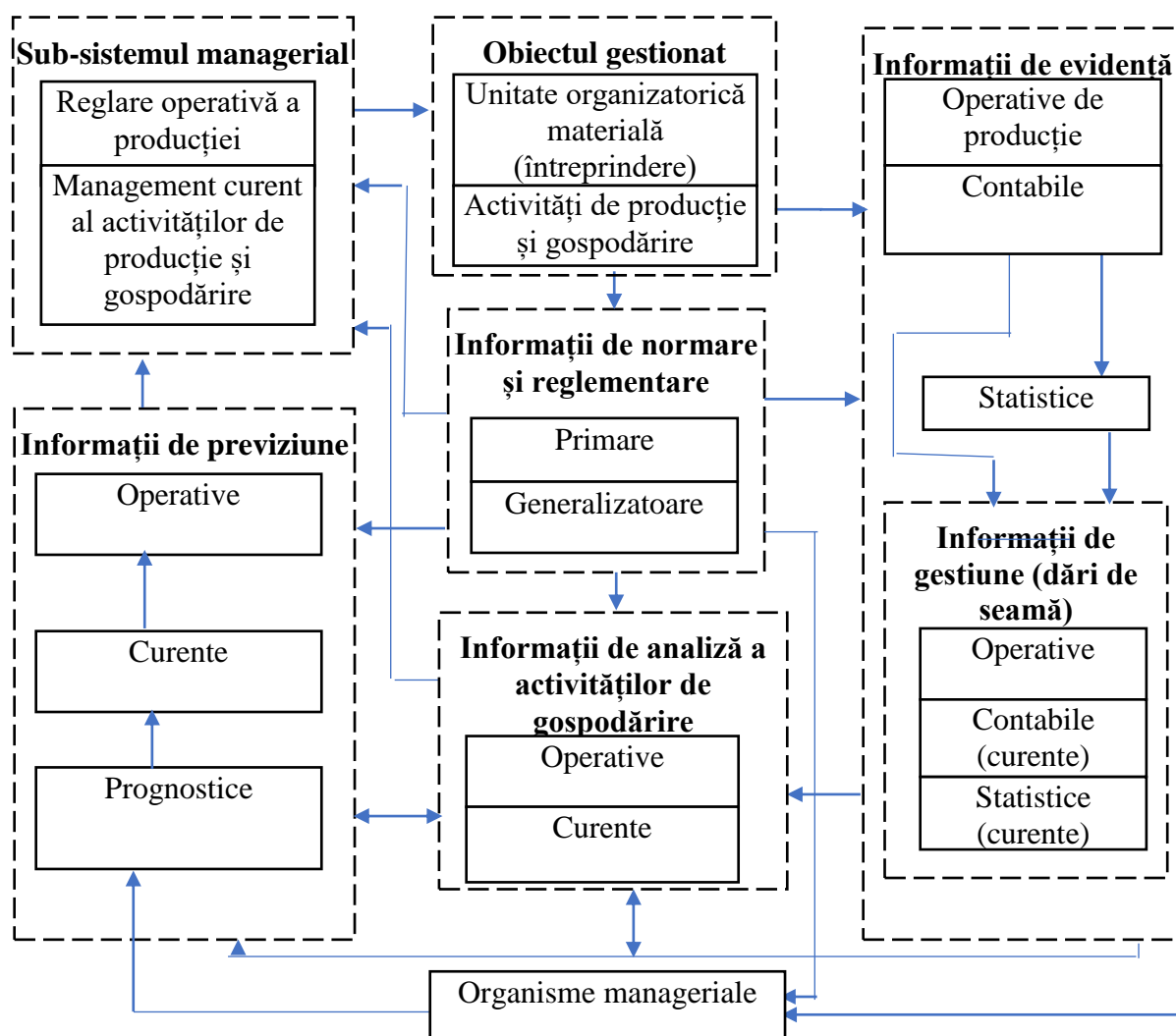

Fig. 1. Intercorelarea și interacțiunea (sinergia) grupelor și tipurilor de informații economice în mediul unei întreprinderi industriale [9, 177-183, 200-204; 10, 83-85]

După cum se poate observa din schema Fig. 1., de cele mai dezvoltate legături funcționale dispun grupele de informații de normare și reglementare, de previziune și analitică, deoarece ele servesc drept bază inițială pentru obținerea majorității unităților de informații economice derivate (de normare și reglementare, primare) și realizarea directă a deciziilor manageriale (de previziune și analiză). Însă, nu poate fi subestimată importanța grupeii de informații de evidență, deoarece prin intermediul lor, la diferite niveluri de

management sunt realizate diverse feedback-uri, ce clarifică situația actuală la momentul verificativ al îndeplinirii deciziilor anterior luate.

Așa cum informațiile economice sunt destinate să reflecte cursul proceselor de producție, schimb și consum pe diverse scări - de la o operațiune până la întreaga economie națională, după scop și natură, aceste procese sunt organizate (combinate) în unități de producție și gospodărire – secție, sector, întreprindere, ramură, etc. Numărul și varietățile lor depind de tipul de producție și de unitatea social-economică.

Aceasta din urmă, compozițional este percepută ca un ansamblu de procese manageriale, de producție și gospodărire, operațiuni și participanți (resurse) ai realizării lor, a căror succesiune de organizare a funcționării asigură producția, distribuția și schimbul unuia sau mai multor varietăți de bunuri materiale și spirituale. La scara societății umane, o astfel de unitate este economia națională, care prezintă o combinație de diverse tipuri de producție și unități de management, strict organizate într-o anumită succesiune (în funcție de scara producției, distribuției și schimbului). Crearea unei noi unități de producție și management este dictată de necesitatea implementării unui anumit grup de procese de producție și gospodărire.

Deoarece extracția de materii prime, obiectele și uneltele de muncă și, cel mai important, forța de muncă nu poate fi concentrată într-un singur loc și, de asemenea, în baza necesității asigurării interconexiunilor și interacțiunilor între diverse după scop și scară categorii de producție, se disting mai multe tipuri de unități de producție și de management al lor. . De exemplu, în industrie se disting următoarele unități de producție: sector, secție, întreprindere, asociație, subramură, ramură de industrie și industrie în ansamblu.

Toate tipurile de unități de producție și de management sunt subordonate unui singur scop final - asigurarea producției de bunuri materiale și spirituale pentru societate. Ele diferă unele de altele prin componența și structura producției. Prin urmare, fiecare varietate de unitate are propriul său nivel de organizare a producției și gospodăririi. Dacă o secție (sector) este destinată să asigure producția unuia sau mai multor tipuri de bunuri, atunci o întreprindere care le unește și le include în ea, trebuie să asigure producția totală de bunuri a tuturor sectoarelor și secțiilor. Cu toate acestea, fiecare unitate de anumit tip de producție și gospodărire se caracterizează nu numai prin propriul nivel de organizare a activităților, ci și prin metodele și procedurile sale manageriale de asigurare a cursului normal al proceselor de producție, distribuție și schimb inerente doar pentru aceasta. Așa situație se datorează faptului că diverse tipuri de producție și unități de management dispun de diferite obiective specifice lor, iar ultimele sunt influențate de diverse metode și mijloace aplicabile.

Din cele de mai sus rezultă că fiecare tip de producție și unități de management necesită propriul nivel de management. Sub nivel managerial se subînțelege un set de acte (acțiuni) de gestionare a proceselor de producție, distribuție și schimb a bunurilor în desfășurare. În consecință, numărul și componența nivelurilor de gestiune derivă de la componența și structura de producție și gospodărire a economiei naționale. De exemplu, în industrie, nivelurile de management sunt predeterminate de tipurile de obiecte gestionate: loc de muncă, grup (brigadă), secție, sector, întreprindere, asociație, sub-ramură industrială și industrie. Pentru fiecare dintre aceste obiecte este propriu un anumit nivel de gestiune.

La rândul său, orice nivel de management are nevoie de un set de informații specifice lui, care să contribuie la implementarea și realizarea propriilor activități de reglare a proceselor gestionate. Totalitatea informațiilor, cu ajutorul cărora sunt realizate operațiunile și procedurile manageriale ale activităților unui obiect, constituie sistemul de informații al acestui obiect. De aceea, structura informațiilor economice și distribuția acestora pe nivele manageriale depind de structura de producție a economiei naționale, iar nivelurile de prelucrare a lor sunt determinate de componența nivelelor de gestiune.

2. Factorii influențabili și determinanți ai compoziției, structurii și sinergiei compartimentelor bazei informaționale unitare a sistemului integrat de management

Adesea, nivelul de prelucrare a datelor economice este pus în dependență de una sau altă verigă (organ, organism) de gestiune (direcție, trust, minister, etc.). La prima vedere, este greu de obiectat la aceasta: într-adevăr, fiecare verigă de management mai superior se caracterizează prin formularea indicatorilor noi în baza datelor furnizate de verigile inferioare. Însă, în așa situație apare și se pune întrebarea: veriga managerială influențează decisiv procesarea informațiilor, constituie cauza acesteia? După cum se știe, o verigă (organ) de conducere a apărut în legătură cu necesitatea de a gestiona orice parte sau toate activitățile unei unități materiale economice. Din această cauză prin astfel de verigă se subînțelege unul sau mai multe organe de gestiune, care reglementează o latură sau toate activitățile unuia sau mai multor tipuri de unități de producție și gospodărire. De aceea mai multe verigi manageriale pot asigura cu informații o singură unitate de producție și, invers, o verigă poate servi mai multe astfel de unități. De exemplu, Ministerul Economiei deservește una sau mai multe ramuri ale economiei naționale, iar Ministerul Finanțelor deservește o unitate economică - economia națională, ele fiind considerate drept verigi ale aceluiași nivel de gestiune. La întreprindere, contabilitatea, planificarea, finanțele și toate celelalte departamente funcționale sunt o expresie formală a unui nivel de management - nivelul managementului întreprinderii. În consecință, mai multe verigi (organe) pot constitui o parte a unuia și același nivel de management. Ele derivă de la acesta și nu influențează decisiv metodologia prelucrării informațiilor, nu sunt cauza apariției și transformării acestora. În același context, compoziția informațiilor este determinată de componența datelor necesare procesului (obiectului) gestionat, și nu de ceea ce este solicitat de organismul (veriga) managerial [3, 90-96; 4, 307-323]

Cu toate acestea, nu se poate susține precum că sistemul managerial și verigile sale nu afectează cursul prelucrării informațiilor și nu necesită prelucrare suplimentară a acestora. În sensul dat, la moment, în cadrul economiei naționale, pot fi distinse următoarele trei variante posibile de concordanță a combinării nivelelor manageriale și verigilor prelucrării datelor informaționale inițiale:

1) o unitate de producție și gospodărire este deservită de mai multe verigi (organisme) manageriale. În așa variantă se impune generalizarea valorilor datelor informaționale ale tuturor verigilor (organismelor) într-un singur set, care alcătuiește conținutul informațional al nivelului managerial. Deci, pentru gestionarea cu succes a economiei naționale este necesar de a dispune de informații de la organele de statistică, ministerele de ramură, organismele financiare, etc.

2) mai multe unități de producție și gospodărire sunt informațional deservite de o singură verigă (organism) managerială. Această variantă constituie opusul variantei anterioare, deoarece informațiile intrate în veriga (organul) managerială sunt procesate pentru mai multe unități de producție și de gospodărire. De exemplu, informațiile primite de departamentele funcționale și serviciile de dispecerizare ale unei întreprinderi, la rândul lor, sunt dispersate pe secții, depozite, sectoare, compartimente, etc;

3) un tip de unități de producție și gospodărire este deservit de o singură verigă. În acest caz, conținutul informațional al verigii și nivelului managerial este același și de aceea nu

este necesar să se efectueze lucrări suplimentare privind compilarea, generalizarea sau dispersarea informațiilor.

În mediul economiei de piață, în dependență de rangul sistemului managerial și al sistemului informațional ce-l deservește, prevalează una sau alta din variantele enumerate. Însă, având în vedere caracterul sine stătător al activităților materiale și informaționale ale unităților social-economice, frecvent sunt realizate prima și a treia variante. Astfel de combinație este provocată de necesitatea practic nelimitată în informații externe de studiu al pieței și de independența informațională internă.

Schema generalizată a corelației dintre nivelele de transformare (prelucrare, procesare) și direcțiile de utilizare a informațiilor economice pe tipuri de producție și unități social-economice este prezentată în Fig.2.

După cum se vede din această figură 2, lucrările efectuate asupra informațiilor în mediul sistemelor manageriale se reduc la formarea seturilor informaționale pentru nivelele manageriale în baza seturilor de informații colectate și organizate pe verigi de gestiune și invers. Din această cauză, așa lucrări se reduc la egalarea conținutului informațional al sistemului de management la conținutul nivelului managerial și invers - la dispersarea totalității informaționale a nivelului managerial superior pe verigile sistemului de management inferior. Pentru orice sistem de management, fără informații pe categorii de unități de producție și gospodărire, adică pe nivele manageriale, e imposibil de soluționat orice problemă de acest gen. De exemplu, pentru managementul industriei, datele sunt necesare nu pentru minister sau departamentele acestuia, ci pentru ramurile industriale gestionate, sub-ramurile lor, etc. În acest sens, poate fi menționată relevanța deciziilor luate pentru restabilirea principiului sectorial (pe ramuri) de gestionare a economiei naționale, care a condus la același (până la nivelul industriei) conținut informațional al verigilor și nivelului managerial. Aceasta, desigur, a oferit sistemului informațional mai multă statornicie, independență, vizibilitate și, de asemenea, a eliminat o parte semnificativă a lucrărilor de reducere a conținutului informațional al verigii de management la conținutul informațional al nivelului managerial.

Absența sau prezența unei sau altei verigi de management nu produce un impact semnificativ sau nu afectează deloc compoziția și structura informațiilor economice. Aceasta înseamnă că, în caz contrar, modificările în structura sau componența sistemului de management, care implică organizarea unor verigi noi sau dispariția lor, ar duce la revizuirea compoziției informațiilor economice, și, deci, a metodologiei și metodelor de prelucrare a acestora. Sistemul de management este derivat de la sistemul de organizare (tipul) a producției și determină locul subiectului în gestiunea acestuia. Căile și modalitățile utilizării informațiilor depind de componența verigilor manageriale. Prin urmare, schimbările ce au loc în sistemul de management poate conduce numai la schimbări a direcțiilor utilizării informațiilor prelucrate pe nivele manageriale [5, 202-2121; 6, 124-139].

De asemenea, este important de menționat că, dacă structura de producție a economiei naționale este stabilă, atunci sistemul de management este mai des supus diferitelor restructurări, deoarece este influențat nu numai de factorii obiectivi de producție, ci și de amplasarea subiectivă a participanților gestionari, precum și de performanța proceselor de gestiune în cadrul sistemului managerial unitar.

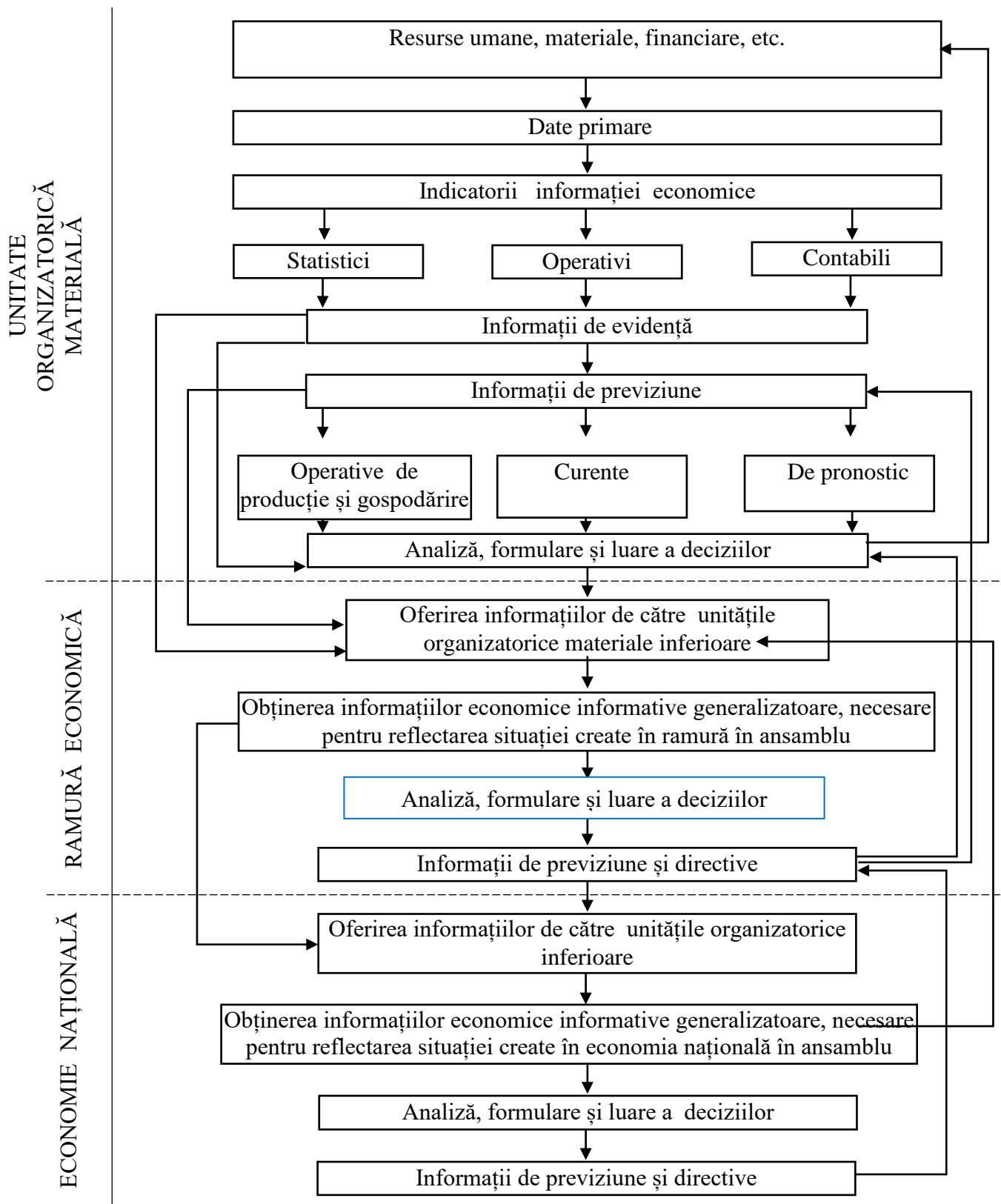

Fig. 2. Schema generalizatoare a legăturilor dintre nivelele de transformare (procesare) și orientările utilizării informațiilor economice pe tipuri de unități de producție și gospodărire [9, 51-53;10, 81-85]

Rezumând cele de mai sus, se poate susține că structura informațiilor economice depinde de structura de producție a economiei naționale, iar nivelele prelucrării acestora - de nivelurile manageriale ale acesteia.

Concluzii

Necesitatea stringentă a elucidării și analizei situației existente privind compoziția, structura și sinergia funcțională a entităților informaționale (compartimente, sub-sisteme) unitare de bază ale sistemului informatic material-informațional integrat este motivată de următoarele circumstanțe create și factori obiectivi:

- 1) În prezent și în perspectivă imprevizibilă funcționarea sistemelor informaționale examinate este discretă, cu întreruperi, dar nu analogică, adică, fără cele din urmă.
- 2) Printre altele, mai evidente și accentuate sunt impunerile pentru interpretarea și realizarea unității organizaționale economice materiale ca nucleu material-informațional unitar integrat.
- 3) Globalizarea materială a provocat și nu poate fi realizată fără globalizarea informațională.
- 4) Resursele informatice tehnice, programate și tehnologice au avansat în esență. Însă, din punctul de vedere a cuprinderii complete de ele a fenomenului informațional ca unitate integrală, aplicarea lor în domeniile informativ și decizional este insuficientă
- 5) Realizarea consecutivă a tuturor categoriilor acestor resurse, începând cu fiecare problemă și finalizând cu sistemul informațional, asigură continuitatea tuturor proceselor informaționale. În cazul în care continuitatea este susținută de mijloace și metode tehnice, aceasta de la sine devine automată. De aceea, la astfel de prelucrare direct contribuie nu numai factorii informatici, ci și însuși domeniul aplicării lor - informația, prin interconexiunile structurale raționale, organizarea și prelucrarea eficiente.
- 6) Sistemul unitar de management economic integrat este format din mai multe nivele, iar fiecare nivel – din diversele verigi.
- 7) Compoziția și structura resurselor informaționale economice depind de compoziția și structura productivă și gospodărească a economiei naționale și de nivelurile de gestiune a acesteia.
- 8) Deoarece informațiile economice reflectă și prin intermediul lor se asigură sinergia oricăror resurse și procese în variate, dar permanent și stringent interconectate spații și termene temporale, obiectiv se impune abordarea lor sistemică atât pe parcursul activităților elaborative (proiectante), cât și implementative, de funcționare cotidiană a sistemelor informatice integrate.

Referințe

1. Tudor Ștefan Leahu Integration by concordance of informational and informatics resources - decisive factor of the performance of managerial system. Economy Transdisciplinarity Cognition Journal. George Bacovia University Publishing House, Bacău, România, volume 25, issue 2/2022, pp. 44 - 56
2. Tudor Leahu, Sisteme informaționale conceptuale de management economic integrat. Monografie. Chișinău, C.E.P. U.S.M., 2021, pp.93-95; 111.112;129-132
3. Tudor Leahu Organizarea, structurarea și transformarea informațiilor sistemului managerial economic. Monografie. Chișinău, C.E.P. USM, 2009, pp.90-96; 140-143;191-198

4. Tudor Leahu, Larisa Hâncu Bazele sistemelor informatice economice. Note de curs. Chişinău, C.E.P. USM, 2005, pp. 307 - 323
5. Leahu Tudor Sinergia formelor (unităţilor) şi metodelor organizării datelor informative pe mediul sistemului informatic unitar integrat. EcoSoEn, Scientific Journal. Economic, Social and Engineering Sciences, Year 4, Nr. 3 – 4, 2021, pp 202-211
6. Tudor Leahu Contributory aspects of integrated informatics systems to the impact of globalization on national economies. Economy Transdisciplinarity Cognition Journal, vol.22, 2019, pp.124-139,
7. Leahu T., Evolutionary trends of forms of organization of economic situational information and their informatics achievement units, Journal of Research on Trade, Management and Economic Development, Volume 6, Issue 1(11), 2018, pp. 104-118
8. Leahu T. The motivation of the imperative integration of the functional and informatics processing of the economic situational information, ARA Publisher, Proceedings of the 40th Congress ARA, Montreal, Canada, 2016, pp.145-150.
9. Ф.С.Ляху Экономическая информация: организация, структура и преобразование. Кишинёв, «Контабилсервис» 1996, pp. 20 – 32, 38 – 67, 177 – 183, 200 – 204
10. В.С.Рожнов, В.П.Косырев Машинная обработка экономической информации. Москва, Финансы и статистика, 1987, pp.81- 85.

ANALYSIS OF THE LIQUIDITY OF COMMERCIAL BANKS IN BULGARIA IN RECENT YEARS

Biser KRASTEV, Assoc. Prof., PhD

University of Agribusiness and Rural Development, Plovdiv, Republic of Bulgaria

E-mail: bkrastev@uard.bg

Abstract

This scientific article reviews the main theoretical concepts related to the clarification of the nature and importance of bank liquidity. The main factors affecting it are presented. The indicators based on which the state of liquidity of credit institutions is assessed have been systematized. A comparative and dynamic analysis of the liquidity level of eight Bulgarian banks during the period 2020-2021 was carried out.

Keywords: *bank liquidity, bank liquidity analysis, bank liquidity management.*

INTRODUCTION

Bank managers and appropriate supervisory bodies closely monitor the situation of liquidity of credit institutions in the modern market economy. It is impossible to successfully manage bank assets and liabilities without an in-depth investigation and assessment of bank liquidity. **The significance** of scientific progress is undeniable because the problems of bank liquidity analysis and management have not been sufficiently clarified in a theoretical and practical-applied aspect in Bulgarian conditions.

The object of research in this article is the liquidity of commercial banks. **The subject of research** is the theoretical concepts of the nature, specificity and varieties of bank liquidity, as well as the indicators for its assessment. **The purpose** of the development is to reveal the role and importance of bank liquidity and to establish the state and dynamics of liquidity of selected commercial banks operating in the market of banking services in Bulgaria in recent years. To achieve this goal, it is necessary to solve the following **tasks**: clarifying the theoretical foundations of bank liquidity and the factors that influence it, presenting the indicators for evaluating bank liquidity and analyzing its level in Bulgaria during the period 2020-2021.

CHARACTERISTICS OF BANK LIQUIDITY AND THE FACTORS AFFECTING IT

One of the main directions of the analysis of the commercial bank's financial condition is the analysis and assessment of its liquidity. Bank liquidity can be defined in different ways, and in the specialized economic literature, a clear distinction is made between bank liquidity, bank balance sheet liquidity and bank asset liquidity. In this regard, **the bank's liquidity** expresses the ability of the credit institution to pay its current obligations when they fall due with acceptable means of payment. **The liquidity of the balance** sheet implies the presence of synchronization between the terms and amounts received from the realization of the assets and the terms and amounts necessary for the payment of the monetary obligations of the credit institution. According to Zh. Vatev, **the liquidity of bank assets** reveals their ability to be transformed into cash relatively quickly, without problems and with an insignificant risk of

losses.¹ According to T. Koch and S. MacDonald bank liquidity refers to a bank's ability to acquire immediately available funds at a reasonable cost. The availability of sufficient liquidity is essential for the normal functioning of the banking institution, as it must plan for expected and unexpected fluctuations in its balance sheet related to its future growth, relying on diverse sources of funding for its activity.²

The liquidity of a commercial bank can be studied in a static aspect (as stock) and in a dynamic aspect (as cash flow).³ The static aspect refers to the measurement of liquidity at a certain point in time and depends on whether the bank's highly liquid assets are sufficient in volume at a certain date to be able to cover its current liabilities. In this sense, the bank's liquidity is understood as its ability to meet its obligations at a given time. The dynamic aspect refers to the bank's ability to repay its obligations within a certain future period rather than at a certain date. From this point of view, it is necessary to examine the state of its incoming and outgoing cash flows.

The level of bank liquidity is influenced by a variety of factors.⁴ Some of them have a direct impact on its level, and others - indirectly. In addition, some factors are external to the credit institution, while others are internal and directly related to its activity. Liquidity refers not just to the particular banking institution, but also to the entire banking system. In this regard, the factors influencing liquidity can be studied both at the level of a commercial bank (the micro level) and at the level of the banking system (the macro level).

The following are **the internal factors** influencing a commercial bank's liquidity:⁵

- *level of compliance with borrowed funds and their use*, ensuring the bank's ability to smoothly meet its obligations to its depositors and creditors by converting its available assets into cash;
- *risk structure and quality of its assets* – if the bank's balance sheet is composed mainly of high-risk and low-quality assets, its liquidity will be under threat, as it is uncertain whether they will be realized at all. Currently, a similar problem is created by the amount of non-performing loans of the banks. If the collateral on them is insufficient in terms of value and quality, they will be unable to adequately cover the assumed credit risk, and the banks would suffer losses;
- *structure and stability of bank liabilities* – not only is the structure crucial, but so is the stability of the attracted resources. For example, any depositor can withdraw part or all of their deposit at any time. If this process involves a large number of depositors withdrawing significant amounts in a short time, the bank's liquidity will be seriously affected in a negative aspect;
- *financial results of the bank's activities* – when they are positive, its liquidity improves, and when they are negative, it deteriorates;

¹ Vatev, Zh. Analysis of banking activity, "Avangard Print" Publishing House, Ruse, 2015, p. 107.

² Koch, T. W., S. S. MacDonald. Bank Management, 8th Edition, Cengage Learning, Boston, 2015, p. 414.

³ Georgiev, M. Bank liquidity in the Republic of Bulgaria during the period 2013-2016, *International Scientific Conference "Economic Welfare through Knowledge Sharing"*, 9-10 November 2016, volume 2, Academic Publishing House "D. A. Tsenov", Svishtov, 2016, pp. 75-76.

⁴ Regarding factors affecting bank liquidity, see further.: Korobova, G.G. Banking, "Economist" publishing house, Moscow, 2006, pp. 152-159.

⁵ Vatev, Zh. cit., p. 109.

- *effectiveness of the liquidity management system* – It includes processes and standards for measuring, assessing, and monitoring liquidity, as well as creating a liquidity management body and building an effective information system.
- **External factors** influencing bank liquidity are those over which the credit institution has no direct control but must be aware of their impact. These are some examples:⁶
- *political factors* – They are tied to the uniqueness and structure of the political system, as well as the country's current political condition;
- *economic factors* related to the economic situation in the respective country and the economic policy carried out by its government;
- *regulatory factors* relating to the specifics of the current national legislation, the existing regulations in the banking sector, the policy pursued by the central bank, etc.

The liquidity of the banking system is predetermined by the liquidity of the individual banks that form it. The loss of liquidity of one or several banks should not threaten the liquidity of the banking system as a whole. One of the main factors affecting its level is the effectiveness of banking supervision. The stability of the banking system in the event of a risk of a liquidity crisis depends on the impartiality and timely intervention of the employees involved in its implementation. Another factor is *the degree of correspondence between the size of the money supply with the needs of the national economy*. If the central bank follows a restrictive monetary policy, commercial banks, like all other economic organizations, will have difficulty guaranteeing their liquidity. A liquidity problem would also occur if the money supply is sufficient but not used rationally by market participants. Macroeconomic indicators such as the *stability of the national monetary unit, the presence of a budget surplus (or low levels of the budget deficit), low rates of inflation, etc.*, are also important for guaranteeing bank liquidity. The rapid and seamless transformation of bank assets into cash at any time and without significant loss of value will not be possible without *highly efficient national money and capital markets*.

INDICATORS FOR ASSESSING BANK LIQUIDITY

From the beginning of 2018, new requirements for assessing bank liquidity were introduced in Bulgaria following Regulation (EU) No. 575/2013 of the European Parliament and the Council as of June 26, 2013. In it, the liquid assets and the incoming and outgoing cash flows of banks are treated in a different way than has been adopted so far.

According to the latest international agreement on capital Basel III, two new indicators for assessing bank liquidity are introduced: Liquidity Coverage Ratio (LCR) and Net Stable Funding Ratio (NSFR).

The purpose of the liquidity coverage ratio is to ensure that banks will have sufficient quality liquid assets with which they can function within a time horizon of 30 days under a stress scenario, i.e. of the occurrence of a liquidity crisis. **The Liquidity Coverage Ratio LCR** is calculated as follows:⁷

⁶ Bozhinov, B., G. Angelov. Approaches and models for measuring and managing liquidity in commercial banks, *Scientific Research Almanac*, Vol. 22, *Svishtov*, 2015, pp. 7-8.

⁷ See e.g.: BIS, Basel III: International Framework for Liquidity Risk Measurement, Standards and Monitoring, December, 2010, p. 3.

$$\text{LCR} = \frac{\text{High – quality liquid assets}}{\text{Total net cash outflows over the next 30 calendar days}} \geq 100\%$$

High-quality liquid assets of banking institutions are divided into two main groups - level 1 assets and level 2 assets.⁸

Level 1 assets include the following components: cash, reserves in central banks that can be drawn in times of crisis, marketable securities guaranteed by governments, central banks, the Bank for International Settlements, the International Monetary Fund, the European Commission, multilateral development banks and other transferable assets with extremely high liquidity and credit quality.

Level 2 assets are divided into two groups: Level 2A assets and Level 2B assets. Level 2A assets contain marketable securities guaranteed by governments, central banks, municipalities and multilateral development banks with a risk weight of 20%, corporate and covered bonds with a long-term credit rating of at least AA-. Level 2B assets contain residential mortgage bonds with a long-term credit rating of at least AA with a 25% impairment in their value, corporate debt securities with a long-term credit rating between A+ and BBB- at 50% of their value, as well as 50% of the value of the shares not issued by the bank or its related parties, which are exchange-traded on large securities markets with a low level of concentration and which are not exposed to currency risk.

To be recognized as high-quality liquid assets, the assets of each credit institution must meet certain conditions, such as being appropriately diversified, being available to the bank at any time within the next 30 days, being controlled by the liquidity management authority and being denominated in currencies that match the currency distribution of liquidity outflows net of inflows.⁹

The structure of high-quality liquid assets is also important. Level 1 assets can participate in their total amount without limitation, level 2 assets - up to 40% of their total amount, and level 2B assets cannot exceed 15% of the total amount of high-quality liquid assets.

Net cash outflows are calculated as the difference between expected cash losses and expected cash inflows over a 30-day period in a stress scenario (liquidity crisis).

Expected cash outflows are differentiated according to the stability and security of retail deposits, secured wholesale funding, unsecured wholesale funding and other sources of funding. Each deposit component is multiplied by a certain minimum run-off factor, which is usually 5% for stable deposits and 10% for those with higher volatility and lower stability. Collateralized wholesale funding is multiplied by an outflow factor of 0% if the collateral is liquid assets up to their amount. Unsecured wholesale funding from non-financial corporations, governments, central banks and multilateral development banks is multiplied by a 20% or 40% outflow factor, and unsecured funding from other customers is multiplied by a 100% outflow factor.

Expected cash inflows cover only contractual cash inflows from exposures that are not overdue and for which the banking institution has no reason to expect default in the next 30

⁸ BIS, The Liquidity Coverage Ratio and liquidity risk monitoring tools, January, 2013, pp. 12-16.

⁹ See Art. 416 and Art. 417 of Regulation (EU) No. 575/2013 of the European Parliament and of the Council of June 26, 2013.

days. The total amount of expected cash inflows cannot be higher than 75% of the total amount of expected cash outflows.

The second main indicator for assessing bank liquidity according to Basel III is the **Net Stable Funding Ratio (NSFR)**. Its objective is to overcome the banks' liquidity mismatches in the long-term aspect by using sufficient and stable sources to finance their operations. This indicator determines the bank's minimum necessary available quantity of stable financing that it must have and that must match the liquidity characteristics of its assets over one year. This ratio is determined using the formula below:¹⁰

$$\text{NSFR} = \frac{\text{Available amount of stable funding}}{\text{Required amount of stable funding}} > 100\%$$

The available amount of stable financing covers 100% of the size of Tier 1 and Tier 2 capital, 100% of the number of preferred shares, 100% of the amount of secured and unsecured financing with a residual maturity of more than 1 year, 90% of the number of stable deposits sight and/or retail time deposits with a residual maturity of less than 1 year, 80% of the less stable sight deposits and/or retail time deposits with a residual maturity of less than 1 year, 50% of the amount of unsecured wholesale funding, drawn from non-financial institutions, governments, central banks and multilateral development banks with no maturity and/or residual maturity of less than 1 year and 0% of all other liabilities.

The required amount of stable funding is obtained by multiplying individual asset categories by a certain factor, which is 0% for cash, for unsecured marketable securities with a maturity of less than 1 year, for receivables under repurchase agreements and for loans without a renewal clause with maturity up to 1 year; 5% for marketable securities with a maturity of more than 1 year, issued by governments, central banks, BIS, IMF and other institutions with a risk weight of 0% and a maturity of more than 1 year; 20% for corporate and secured bonds with a long-term credit rating of at least AA- and residual maturity over 1 year, as well as for marketable securities guaranteed by governments, central banks and municipalities with a risk weight of 20%; 50% for monetary gold, acquired shares, corporate and covered bonds with a credit rating of A+ to A- and loans granted to non-financial institutions, central banks and municipalities with a residual maturity of less than 1 year; 65% for mortgage and other loans with a risk weight of 35%; 85% for consumer and business loans for small businesses with a residual maturity of less than 1 year and 100% for all other assets.

It is recommended that the available amount of stable funding exceeds its minimum required amount according to the liquidity standard under normal market conditions. When the bank falls into a liquidity crisis, it must use part of its liquid assets to meet its obligations. In other words, each credit institution must maintain certain liquidity buffers through which it can survive for a certain time horizon in the event of adverse conditions in the business environment in which it operates.

¹⁰ BIS, International Framework for Liquidity Risk Measurement, Standards and Monitoring, December, 2010, p. 3.

When assessing liquidity in a dynamic aspect, it is necessary to calculate the value of the so-called **net liquid position** of the bank.¹¹ It is found as a difference between the incoming and outgoing cash flows of the credit institution for a certain period. Its analytical presentation can be done in the following way:

$$\text{Net liquid position} = \text{Cash inflows} - \text{Cash outflows}$$

Cash inflows to the bank are formed by attracting new deposits, realizing income from the sale of banking services, placing shares and bonds issued by the credit institution itself, selling bank assets, repaying loans granted and attracting money market funds.

Outgoing cash flows are related to the withdrawal of funds from bank deposits, payment of interest, fees and commissions when attracting non-deposit funds, provision of new loans, repayment of maturing obligations, payment of taxes and dividends, payment of salaries and insurance of bank employees, as well as with the acquisition of new fixed assets.

Liquidity management in this case is expressed in regulating the size of the surplus or deficit of liquid funds to guarantee a certain yield when taking a reasonable risk.¹²

The following instruments can be used to eliminate the liquidity deficit:

- attraction of loans from the interbank market;
- issuance of bonds;
- attraction of deposits;
- renegotiation of the term of the borrowed funds.

The following can be used as tools to eliminate excess liquidity:

- the provision of loans on the interbank market;
- purchase of short-term government securities;
- purchase of equity and debt corporate securities;
- the provision of loans on the interbank market.

Other indicators for assessing liquidity in a static aspect, which are widely used in banking practice, are the relative share of the minimum non-reducible balance, the average holding period of deposits over a period of one year and the ratio between loans and deposits.

The relative share of the minimum irreducible balance is found by comparing its value with the value of the deposits attracted by the bank.¹³

$$\text{Relative share of the minimum irreducible balance} = \frac{\text{Minimum irreducible balance}}{\text{Amount of attracted deposits}} \cdot 100$$

Higher values of this indicator are an indicator of a higher level of liquidity, and conversely, lower values express a deterioration of bank liquidity due to greater volatility of the deposit base.

The average retention period of deposits within one year is found as follows:¹⁴

¹¹ Shterbakova, G.N. Analysis and assessment of banking activity (based on reports compiled according to Russian and international standards), Vershina Publishing House, Moscow, 2007, pp. 383-384.

¹² Lavrushin, O. I. Bank Management, 2nd ed., revised. and add., Moscow, ZAO "Knorus", 2009, pp. 211-213.

¹³ Georgiev, G. Modern methods for measuring liquidity risk, Novo Znanie, Vol. 1 piece. 2, Plovdiv, 2012, p. 22.

¹⁴ Georgiev, G. Cited p. 23.

$$\text{Average term of deposit retention} = \frac{\text{Average daily availability of deposits}}{\text{Amount of deposits withdrawn}}$$

The longer the deposits are kept in the bank, the better its liquidity, and on the other hand, shortening the period for keeping deposits in the bank will worsen its liquidity.

The ratio between the amount of loans granted and the amount of LDR deposits attracted has an important information value in the analysis of bank liquidity. It is calculated according to the following formula:¹⁵

$$\text{LDR} = \frac{\text{Amount of loans granted}}{\text{Amount of attracted deposits}} \cdot 100$$

If this ratio is too high, and especially if it exceeds 100%, the bank will not be liquid enough to cover its obligations to depositors in full. If the ratio is too low, then the credit institution will significantly reduce its profit, since the main part of its income is realized from its credit operations.

ANALYSIS OF BANK LIQUIDITY IN BULGARIA

The information base for the analysis of bank liquidity includes the audited annual financial statements and the annual disclosures of information pursuant to Regulation (EU) No. 575/2013 for 2020 and 2021 of selected commercial banks operating on the market of banking products and services in Bulgaria. These banks are the following: DSK Bank, United Bulgarian Bank, Eurobank Bulgaria, First Investment Bank, Allianz Bank Bulgaria, Bulgarian Development Bank, Investbank, Bulgarian-American Credit Bank and Tokuda Bank. Tables 1, 2 and 3 present data on the ratio of liquid coverage, net stable financing and, respectively, granted loans and attracted deposits of the analyzed banks at the end of 2020 and 2021.¹⁶

The liquidity coverage ratio of the analyzed banks at the end of 2020 and 2021 significantly exceeds the minimum required level of 100%. On the other hand, it exceeds the average values reported for the Bulgarian banking system as a whole in DSK Bank, Eurobank Bulgaria, Allianz Bank Bulgaria, Bulgarian Development Bank, Investbank and Tokuda Bank. These five commercial banks had liquidity buffers that were fully sufficient to allow them to function normally for the next 30 days in the event of a liquidity crisis. The values of the liquidity coverage ratio in United Bulgarian Bank, First Investment Bank and Bulgarian-

¹⁵ Adenuga, A. O., J. A. Mohammed, C. V. Laniyan, A. A. Akintola and O. C. Asuzu. Measuring the Impact of Loan-to-Deposit Ratio (LDR) on Banks' Liquidity in Nigeria, *Economic and Financial Review*, Volume 59/2, June 2021, p. 46.

¹⁶ The information in Tables 1, 2, and 3 was obtained from the following sources: <https://dskbank.bg/%D0%B7%D0%B0-%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%B0-%D0%B4%D1%81%D0%BA/%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8;> <https://www.ubb.bg/about/reports;> <https://www.postbank.bg/Za-nas/Financial-Data/Otcheti/Godishni-otcheti;> <https://www.fibank.bg/bg/za-nas/finansovi-otcheti;> https://www.allianz.bg/bg_BG/individuals/banking/tariffs-and-documents/bank-documents.html#TabVerticalNegative5123355035; [https://bbr.bg/bg/publicna-informaciya/finansovi-otcheti/;](https://bbr.bg/bg/publicna-informaciya/finansovi-otcheti/) <https://ibank.bg/bg/za-nas;> <https://www.bacb.bg/bg/za-investitori/otcheti-i-finansova-informacija/godishni-finansovi-otcheti;> [https://www.tokudabank.bg/bg/za-bankata/godishni-otcheti/.](https://www.tokudabank.bg/bg/za-bankata/godishni-otcheti/)

American Credit Bank were slightly lower than the average levels for the banking system (see Table 1).

Table 1. Ratio of liquidity coverage of selected banks in Bulgaria in the period 2020-2021

<i>Commercial bank</i>	<i>High-quality liquid assets (in thousand BGN)</i>		<i>Net cash outflows (in thousand BGN)</i>		<i>Liquidity Coverage Ratio, LCR</i>	
	<i>31.12.2020</i>	<i>31.12.2021</i>	<i>31.12.2020</i>	<i>31.12.2021</i>	<i>31.12.2020</i>	<i>31.12.2021</i>
DSK bank	5 094 498	5 118 249	1 785 967	1 706 534	285,25%	299,92%
United Bulgarian Bank	4 786 280	5 788 684	1 807 920	2 537 958	264,74%	228,08%
Eurobank Bulgaria	3 142 857	3 964 523	904 876	1 311 379	347,32%	302,32%
First Investment Bank	2 715 367	2 661 975	1 146 498	1 106 465	236,84%	240,58%
Allianz Bank Bulgaria	1 323 491	1 619 611	290 070	529 837	456,27%	305,68%
Bulgarian Development Bank	890 141	865 036	163 347	182 544	544,94%	473,88%
Investbank	834 565	858 840	291 643	208 418	286,16%	412,08%
Bulgarian-American Credit Bank	440 876	563 217	317 243	292 156	138,97%	192,78%
Tokuda Bank	85 427	105 296	11 199	10 316	762,81%	1030,40%
Average for the banking system	36 161 083	12 960 951	41 489 042	15 136 527	279,00%	274,10%

Based on the data in Table 2, it is clear that all of the commercial banks included in the analysis met the regulatory criteria for a net stable funding ratio of at least 100%. First Investment Bank recorded the lowest figure of this ratio (132.35%) in 2020, while Allianz Bank Bulgaria reported the highest (202.16%). In 2021, Bulgarian-American Credit Bank had the lowest net stable financing ratio (128.52%), while Allianz Bank Bulgaria had the highest (213.67%).

Table 2. Ratio of net stable financing of selected banks in Bulgaria during the period 2020-2021

<i>Commercial bank</i>	<i>Available amount of stable funding (in thousand BGN)</i>		<i>Required amount of stable funding (in thousand BGN)</i>		<i>Net Stable Funding Ratio, NSFR</i>	
	<i>31.12.2020</i>	<i>31.12.2021</i>	<i>31.12.2020</i>	<i>31.12.2021</i>	<i>31.12.2020</i>	<i>31.12.2021</i>
DSK bank	19 540 236	20 725 331	11 976 338	12 944 666	163,16%	160,11%
United Bulgarian Bank	10 013 092	11 374 582	5 771 437	6 707 034	173,49%	169,59%
Eurobank Bulgaria	10 156 811	12 180 818	6 374 810	7 395 586	159,33%	164,70%

First Investment Bank	9 562 479	10 105 313	7 224 996	7 230 417	132,35%	139,76%
Allianz Bank Bulgaria	2 332 467	2 668 868	1 153 769	1 249 065	202,16%	213,67%
Bulgarian Development Bank	2 766 412	2 935 820	1 876 883	2 100 649	147,39%	139,75%
Investbank	1 992 141	2 164 789	1 125 447	1 255 380	177,01%	172,44%
Bulgarian-American Credit Bank	1 476 553	1 587 954	1 090 455	1 235 595	135,41%	128,52%
Tokuda Bank	351 050	387 155	224 917	215 299	156,08%	179,82%

In terms of the ratios achieved by banks between loans provided and deposits attracted in 2020, the data in Table 3 show that United Bulgarian Bank, First Investment Bank, Allianz Bank Bulgaria, and Investbank reported lower values of the indicator than the banking system average. This means that they are more liquid compared to the other four banks, which report higher values of the indicator compared to the average for the banking system. The situation is similar in 2021.

The case of the Bulgarian Development Bank is interesting, in both years of the analyzed period reported values of the indicator exceeded 100%. In other words, it has assumed a significant liquidity risk, since it financed its credit operations not only with the sum of all deposits attracted by depositors but also with part of its non-deposit sources of financing (other borrowed funds and equity capital).

With the exception of the Bulgarian Development Bank, all other commercial banks included in the study noted a decrease in the loan-deposit ratio in 2021 compared to the previous year. This means that they have limited their lending activity while improving their liquidity. The main reason for this is the decrease in economic activity in Bulgaria as a result of the negative consequences caused by the Covid-19 pandemic, as well as the policy implemented by the Bulgarian National Bank, which increased the banks' capital buffers and, more specifically, the countercyclical capital buffer and the buffer for other systemically important institution.¹⁷

Table 3. Ratio of granted loans to attracted deposits of selected banks in Bulgaria during the period 2020-2021

<i>Commercial bank</i>	<i>Loans provided (in thousand BGN)</i>		<i>Deposits accumulated (in thousand BGN)</i>		<i>Loan-To-Deposit Ratio, LDR</i>	
	<i>31.12.2020</i>	<i>31.12.2021</i>	<i>31.12.2020</i>	<i>31.12.2021</i>	<i>31.12.2020</i>	<i>31.12.2021</i>
DSK bank	16 348 603	17 223 428	19 306 653	20 522 882	84,68%	83,92%
United Bulgarian Bank	7 740 144	9 295 385	11 198 812	13 798 271	69,12%	67,37%
Eurobank Bulgaria	8 458 313	9 468 509	10 271 594	12 489 621	82,35%	75,81%
First Investment	6 600 138	6 831 585	9 139 400	9 529 147	72,22%	71,69%

¹⁷ <https://www.bnb.bg/BankSupervision/BSCapitalBuffers/BSCBActualLevel/index.htm>.

Bank						
Allianz Bank Bulgaria	1 733 764	1 838 605	3 016 994	3 333 686	57,47%	55,15%
Bulgarian Development Bank	2 616 395	2 454 012	2 391 306	2 010 878	109,41%	122,04%
Investbank	943 584	1 049 820	1 921 089	2 251 298	49,12%	46,63%
Bulgarian-American Credit Bank	1 293 654	1 487 279	1 638 340	1 944 439	78,96%	76,49%
Tokuda Bank	259 611	278 997	351 108	381 775	73,94%	73,08%
The average for the banking system	76 678 451	82 361 533	105 732 618	115 427 263	72,52%	71,35%

Based on what has been mentioned thus far, the conclusion can be formed that the level and state of liquidity are critical for bank activities. Their management teams are faced with a difficult choice on a daily basis: preserve the liquidity of managed financial institutions to the greatest extent possible, lowering realized profitability, or compromise liquidity by investing in more profitable, but higher-risk, assets. Depending on the level of interbank competition and the state of the economic situation, it is assessed when it will be reasonable to take on greater risk at the expense of decreasing liquidity and when safety will be preferred over lower profitability.

In 2020 and 2021, all analyzed Bulgarian banks cover the minimum required ratios of liquidity coverage and net stable funding. A potential risk of falling into liquidity difficulties exists for the Bulgarian Development Bank in connection with the excessively high values of the indicator ratio between granted loans and attracted deposits, which it reports. It should be borne in mind that it finances its activity with sufficiently stable non-deposit sources of resources that supplement its deposit base, so it can be summarized that, in general, it, as well as the other seven commercial banks, can cover on time their current obligations and are not directly exposed to the negative impact of liquidity risk.

CONCLUSION

The following conclusions and generalizations can be made from the research carried out in the present scientific development:

A review of the main theoretical statements about the essence and features of the liquidity of individual commercial banks and the liquidity of the banking system as a whole was carried out.

The main groups of factors that influence the level of bank liquidity were systematized.

The most important indicators that are used to assess the liquidity of commercial banks in a static and dynamic aspect were presented.

The state and dynamics of the liquidity of eight Bulgarian banks during the period 2020-2021 were analyzed by using the indicators of the ratio of liquid coverage, the ratio of net stable financing and the ratio between loans granted and deposits attracted.

REFERENCES

1. Bozhinov, B., G. Angelov. Approaches and models for measuring and managing liquidity in commercial banks, Scientific Research Almanac, Vol. 22, Svishtov, 2015, pp. 7-8.
2. Vatev, Zh. Analysis of banking activity, "Avangard Print" Publishing House, Ruse, 2015.
3. Georgiev, G. Modern methods for measuring liquidity risk, New Knowledge, Vol. 1 Issue 2, Plovdiv, 2012.
4. Georgiev, M. Bank liquidity in the Republic of Bulgaria during the period 2013-2016, International Scientific Conference "Economic Welfare through Knowledge Sharing", 9-10 November 2016, volume 2, Academic Publishing House "D. A. Tsenov", Svishtov, 2016, pp. 75-76.
5. Korobova, G.G. Banking, "Economist" publishing house, Moscow, 2006.
6. Lavrushin, O. I. Bank Management, 2nd ed., revised. and add., Moscow, ZAO "Knorus", 2009.
7. Regulation (EU) No. 575/2013 of the European Parliament and of the Council of June 26, 2013.
8. Shterbakova, G.N. Analysis and assessment of banking activity (based on reports compiled according to Russian and international standards), Vershina Publishing House, Moscow, 2007.
9. Adenuga, A. O., J. A. Mohammed, C. V. Laniyan, A. A. Akintola and O. C. Asuzu. Measuring the Impact of Loan-to-Deposit Ratio (LDR) on Banks' Liquidity in Nigeria, Economic and Financial Review, Volume 59/2, June 2021.
10. BIS, International Framework for Liquidity Risk Measurement, Standards and Monitoring, December 2010.
11. BIS, The Liquidity Coverage Ratio and liquidity risk monitoring tools, January 2013.
12. Koch, T. W., S. S. MacDonald. Bank Management, 8th Edition, Cengage Learning, Boston, 2015.
13. <https://dskbank.bg/%D0%B7%D0%B0-%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%B0-%D0%B4%D1%81%D0%BA/%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8>.
14. <https://www.ubb.bg/about/reports>.
15. <https://www.postbank.bg/Za-nas/Financial-Data/Otcheti/Godishni-otcheti>.
16. <https://www.fibank.bg/bg/za-nas/finansovi-otcheti>.
17. https://www.allianz.bg/bg_BG/individuals/banking/tariffs-and-documents/bank-documents.html#TabVerticalNegative5123355035.
18. <https://bbr.bg/bg/publicna-informaciya/finansovi-otcheti/>.
19. <https://ibank.bg/bg/za-nas>.
20. <https://www.bacb.bg/bg/za-investitori/otcheti-i-finansova-informacija/godishni-finansovi-otcheti>.
21. <https://www.tokudabank.bg/bg/za-bankata/godishni-otcheti/>.

INVESTING IN THE HOTEL INDUSTRY IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY AND THE STRUGGLE FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Stefan STEFANOV, PhD student

University of agribusiness and rural development, Plovdiv, Bulgaria

Abstract

The hotel business can develop successfully, improve the quality of its services, reduce costs, expand its production capacity, increase the competitiveness of its services and strengthen its position in the market if it continuously invests in material and human resources. In the last 15 years, as in many areas of the economy and the hotel business, it suffered serious losses, caused on the one hand by the financial crisis of 2008-2012, and on the other hand by the pandemic COVID-19 in 2019-2022. This uncertainty undoubtedly affects the investment strategy and the implementation of the set goals and objectives in the hospitality industry. Bulgaria is a tourist country that offers all types of tourism, and hospitality is a well-developed sector. For 2021, about 14 % of the country's GDP comes from tourism, which unequivocally speaks of the great role of the tourism industry. At the same time, the hotel business is exposed to the risk of outbreaks of epidemics and pandemics due to the mobility of tourists and the country's strong dependence on tourism revenue.

The purpose of this report is to present in a theoretical aspect the types of investment in the hospitality industry and then in an empirical plan to show what is the impact of the COVID -19 pandemic and the started war in Ukraine on the hotel business.

Keywords: investment, hospitality, tourism, financing, crowdfunding.

INTRODUCTION

The investment process is a complex process of research, design, construction, launch stage, activities lasting over time, involving a number of participants. This requires precision in structuring the investment process, its implementation and management. In a broad sense, investment can be understood as any monetary investment of funds with the aim of their subsequent increase. At the same time, the growth of these funds must be sufficient to compensate the investor for the refusal to use available funds for consumption in the current period, reward him for the risk and compensate for losses from inflation in the next period. From the nested objects position. *The investments* are cash, target bank deposits, stocks, shares and other securities, technologies, machines, equipment, licenses, loans or other property or property rights, intellectual values invested in business and other types of activities for the purpose of generating profit (income) and achieving positive social impact. When making investment decisions, in order to achieve the goal, namely obtaining a profit, it is necessary that the investment project has a well-measured and managed risk. The sources of investment can be the profit of the company, new shareholdings, also lending, the last most common. Each of these sources carries a risk, which in order to be minimized, should follow good planning, forecasting, awareness, in order to increase the efficiency of the investment, minimize its risk and obtain a return.

In the hotel investment, an important point is the seasonality factor, as well as the distance of the tourist product from the client, the connection of the industry with other industries, staffing, awareness and other factors. There is also a risk of diversion of tourist flow due to political, economic reasons or natural disasters.

Until the financial crisis in 2008 and after its overcoming, i.e. after 2012, investments in the hotel industry were significant and at times it could be said that they were at their peak. The capacity of the bed base in Bulgaria has doubled, and the presence of foreign investors has also been felt. This, in turn, led to avalanche-like negative consequences for the tourism industry such as: overdevelopment, high seasonality, poor condition and/or absence of tourist infrastructure, poor management, etc. The rate of increase in the number of beds exceeded the rate of tourist arrivals and overnight stays. This led to a rearrangement of market positions and investment intentions in the tourism sector. The same process is observed after the pandemic, the military operation in Ukraine and the subsequent galloping inflation with the danger of recession. Investments in real estate, incl. in the hotel business strengthened again, and this time foreign investments were also important.

TYPES OF INVESTMENTS IN THE HOTEL INDUSTRY

In Bulgarian legislation, tourist sites are divided into two categories: means of shelter (hotels, motels, villa villages, tourist villages) and places of accommodation (boarding houses, rest stations, family hotels, private rooms, villas, houses, bungalows, campsites) ¹. X hotels are the most strongly represented among the means of shelter in the country. These are a basic, classic type of tourist object, which has representativeness and qualities of the material environment and a relatively stable, broad-profile clientele². The hotel is defined as "a publicly accessible building or buildings, functionally connected, with a minimum of 15 rooms for shelter, in which basic and additional tourist services related to the stay of tourists are offered"³.

Investments in hospitality can be classified according to different criteria:

Depending on *who invests capital*, investments are differentiated into:

- state, carried out at the expense of budget and other budget credits;
- private, carried out at the expense of an entrepreneur or other natural person's own funds, loans received from him, as well as joint-stock, insurance companies, commercial banks, various investment and other funds.

Depending on *the country of origin of the capital*, the investments are:

- local (national);
- foreign

Foreign investment in hospitality is also public and private. Public are loans, credits that one country or group of countries provides to another country, i.e. it is about relations between countries that are regulated by international treaties and to which the norms of international law apply. "Diagonal" relationships are also possible, where a consortium of private banks provides investment to the state as such. Private means investments that provide

¹Ordinance on the categorization of means of shelter, accommodation and catering and entertainment establishments.

²Dubeva, T., N. Apostolov, G. Lukanova. Hospitality in Europe - categories, locations, development. Varna, 2000, pp. 77-86

³Ordinance on the categorization of means of shelter, accommodation and catering and entertainment establishments.

private firms, companies or citizens of one country to the respective entities of another country.

From the point of view of *the direction of action*, the investments are:

- based on a specific project (initial investment) or net investment made when establishing or purchasing a company;
- for expansion (extensive investments) aimed at increasing production potential.
- From a *financial point of view*, we distinguish:
- Gross investments

in production are an investment product aimed at maintaining and increasing fixed capital and reserves. These investments consist of the following two components: (1) depreciation - investment resources necessary to compensate for the depreciation of fixed assets, their repair, restoration to the initial level preceding production use; (2) net investments - capital investments aimed at increasing fixed assets through the construction of buildings and structures, production and installation of new, additional equipment, modernization of existing production facilities;

- Real investments

- the real volume of investments of public and private companies, equal to the sum of planned and unplanned investments, i.e. made additional investments exceeding those necessary for the implementation of planned investment projects;

- Fixed income investments

- capital investments in investment objects with a predetermined fixed yield in bonds, savings certificates, bills of exchange, preferred shares, deposits, etc.

Regarding *reinvestment*, it is based on connecting the new free investment funds by directing them to the acquisition or production of new means of production in order to maintain the composition of the fixed assets of the enterprise. In these cases, the investments are used:

- for replacement, as a result of which existing objects are replaced by new ones;
- for rationalization, which are aimed at modernization of technological equipment or processes;
- for changes to the exemption program;
- diversification, i.e. changing the product range, creating new types of products and organizing new markets;
- ensuring the survival of the enterprise in the future, for example for research and development, training, advertising, environmental protection.

Also of interest is the so-called "crowdfunding" or *crowdfunding platforms*, bringing together investors for new projects or those that are not suitable for traditional financing. In tourism, such are the examples with TravelStarter providing the opportunity to participate with symbolic amounts of investment in the hotel industry or the large-scale initiative of WiSEED aimed at the privatization of Toulouse airport.

The choice of investors is directly dependent on tourist demand and the availability of attractive tourist resources (natural, cultural, climatic and others). Investments can significantly change tourism demand, forcing certain destinations. This is achieved through massive marketing and branding of tourist resorts, actively promoted by the relevant

investors. The dynamics and rate of growth of tourist flows are decisive in the decision-making of investors, and the policy pursued by investment promotion agencies has negligible or almost no influence on this decision. The volumes and growth rates of tourist flows are among the main factors that are considered by major investors. The forms of expansion and entry into the respective markets are many and varied.

Bulgarian tourism managers say that when investments are made in tourism infrastructure, a higher added value is formed. However, for this it is necessary that the Ministry of Tourism is connected on a horizontal basis with many other institutions, such as the Ministry of Finance, the Ministry of Regional Development, the Ministry of Investment Planning, the Ministry of Culture, the Ministry of Environment and Water, the Ministry of Agriculture and Food , Ministry of Health, Ministry of Youth and Sports, Ministry of Transport, Information Technology and Communications, with whom he is in daily dialogue, insisting that infrastructure funds take priority because this will also lead to attracting more tourists. According to the author, this necessitates a study of the possibility of creating a fund or other financial mechanism in which part of the income from the sector is invested in such objects.

The main directions of investment activity in the hotel industry are determined in the following sequence:

1. investing in improving the efficiency of the enterprise in order to create conditions for reducing the costs of the enterprise by replacing outdated equipment, retraining personnel or moving production facilities to regions with more favorable production and marketing conditions;
2. investing in production expansion to increase production of goods and services for established markets within existing industries;
3. investing in the creation of new industries, i.e. putting into operation new facilities and learning new technologies for the production of goods and services that were not previously produced by this enterprise; investments to meet the requirements of state authorities (for example, when introducing new environmental standards or safety standards).

The objects of investment activity in the hotel industry are newly created and modernized funds and working capital in all sectors and spheres of the national economy of the country, securities, targeted cash deposits, scientific and technical products, other property, as well as property rights and intellectual property rights. Such, for example, is the company listed in the Golden Pages, the Varna Tourism Investment Fund; an investment forum in the Sunny Beach resort, the purpose of which is to promote the opportunities for investments in native tourism. The forum should stimulate the sustainable development of the sector. Emphasis on the role of investments and activities to promote domestic tourism are leading directions in the tourism department's advertising and marketing policy in 2019 and 2020. In 2022 tour operators from the association "Future of Tourism" insist on the creation of a guarantee fund, the purpose of which is to protect consumers in case of insolvency of the tour operator under force majeure circumstances.

Data from the World Travel and Tourism Council (WTTC) show that globally the absolute values of investment in tourism mark positive trend, like the real one height through 2014 Mr. is 5.6% with predictions for ongoing fluent height, reaching to levels from 5.9%

through 2035 d. ⁴(By analogy: the real growth of investments in the EU-27 *has* an identical curve like that during the global economic and financial crisis in 2007-2008, falling after 2011, thank you on the dynamic development on regions like Asia, Southern America .)

Public and private investments in the hospitality industry aim to achieve maximum income and return and are mainly aimed at building the so-called superstructure or material and technical base (MTB) for tourist services (including resorts, complexes, golf courses, convention centers and others), as well as tourist transport (including private marinas, etc.) and a range of transport facilities (elevators, tows and others).

In addition to public, private and public-private investments, they can be directed to territories of different scope according to the expediency of strategic macro-regions such as cross-border, transnational and targeted such as the Danube region, the Black Sea region, etc.

FEATURES OF INVESTMENT IN THE HOTEL INDUSTRY DURING THE COVID-19 PANDEMIC AND THE WAR IN UKRAINE

The hotel industry is an important tourism segment, which in statistical reports often goes together with the restaurant industry, and sometimes with transport and trade. Therefore, from an empirical point of view, it is difficult to separate the data only for the hotel industry, but the statistical data, even summarized, speak volumes for the development of this sector.

The COVID-19 pandemic has caused a permanent downturn in the economies of all countries. It reversed the growth trajectory of Bulgaria's economic development, with GDP in our country shrinking by 8.6% in the second quarter of 2020, investments in fixed capital falling by nearly 11% compared to the same period of 2019.⁵ At the same time, the Bulgarian National Bank confirmed the request of the Association of Banks in Bulgaria to extend the terms of the moratorium on payments, from which companies in the tourism industry can also benefit. The new changes make it possible to extend the deadline for submission of requests by bank customers for postponement of obligations - until March 23, 2021; extension of the deadline for approval of these requests by the banks - until March 31, 2021; extension of the deadline for the postponement of obligations of bank clients - until December 31, 2021, but not more than 9 months.

In 2021, foreign direct investments in the hotel and restaurant industry are 448,886.3 thousand euros. ⁶According to BNB data, direct foreign investments in the country from January to October 2021 amounted to 1.144 billion euros, decreasing by 1.178 billion euros or by 50.7% compared to the same period of 2020. In the first ten months of 2020, foreign investments in the country amounted to 2.322 billion euros. In October 2021 alone, foreign investments in the country amounted to 238.5 million euros, compared to 119.4 million euros a year earlier.⁷

The equity capital raised (contributions of foreign companies to the capital of Bulgarian companies, as well as payments on real estate transactions in the country) during

⁴ Economic Impact Reports , <https://wttc.org/Research/Economic-Impact>

⁵According to NSI data

⁶<https://www.nsi.bg/bg/content/1817/%D0%B8%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%B8>

⁷<https://www.bnb.bg/Statistics/StExternalSector/StDirectInvestments/StDIBulgaria/index.htm>

the COVID crisis was negative and amounted to minus 38.4 million euros for the period from January to October. This means that foreign companies sell their businesses to Bulgarian companies and withdraw their capital from the country. The equity capital raised was EUR 202.7 million less than in the same period of 2020, when it was EUR 164.3 million.⁸

The net investment of foreign citizens and companies in real estate in the country is also negative in the amount of minus 7.4 million euros, according to BNB data. This means that more foreigners are selling their property in Bulgaria than buying.

The reinvested profit from foreign parent companies in the companies they own in Bulgaria for 2021 amounted to 1.304 billion euros, compared to 782.3 million euros a year earlier. This is somewhat related to the higher profits that companies are making compared to 2019 when the COVID-19 pandemic began.

The change in net liabilities between Bulgarian companies with foreign participation and direct foreign investors in terms of financial and commercial credits is negative and amounts to 121.9 million euros, with a positive value of 1.375 billion euros for the period January-October 2020. This shows that in 2021 companies in Bulgaria are returning more loans that they received in previous years than they are taking new loans from their shareholders abroad.

The largest net foreign direct investments in our country for the period January–October 2021. Are from Luxembourg (364.5 million euros), Germany (290.4 million euros) and Belgium (167.3 million euros), and the largest net withdrawals from the country are to Russia (244.2 million EUR) and Switzerland (EUR 79.7 million). In April 2021, the flow of foreign investments in Bulgaria was positive and amounted to 93.8 million euros, with a positive flow of 169.2 million euros for April 2020. As for investments from Bulgaria abroad, they amounted to 3.2 million euros , with a positive value of 10.4 million euros a year earlier.⁹

It is important to note that the military conflict between Russia and Ukraine is already affecting and will continue to affect the real estate market in Bulgaria. Exactly how depends on its development and duration. There are already difficulties for Russian citizens to make and receive bank payments, to open and maintain current accounts in Bulgarian banks. This will inevitably block the opportunity to sell or buy property in the country. The short-term future of tourism is also unknown at this stage, and a large part of the business in the Black Sea region is related to it. On the other hand, there is a possible interest in buying properties from Ukrainian citizens, as there was in 2014 - 2016.

At the current stage, a delay in investments in new construction cannot be ruled out due to the deterioration of the economic situation in Europe, and also because of the increase in the prices of energy carriers and the lack of some raw materials, which affect the production and trade of construction materials. In general, the forecast is that the crisis of Russia's military aggression in Ukraine will lead to weaker economic growth and slow down the growth of real estate prices.

In general, in summary, business expects clear and transparent rules from the state, an effective dialogue when the proposals of entrepreneurs (when they are economically justified) receive further and constructive discussion in state agencies.

⁸There again.

⁹ According to NSI data

The author's opinion is that the state should seriously consider tourism as a profitable and very significant branch of the economy. In this sense, *more and more relaxed conditions for the development of the tourist business* should be prescribed, and also positive practices and the experience of other countries should be introduced. All over the world, there are serious "battles" for investments in infrastructure. And those regions that offer the most convenient conditions for investors in terms of tax burden, easy approval, access to the project, commissioning, clear rules regarding the ownership structure of the project - investors direct their eyes to these countries. The investment climate is formed precisely thanks to a fairly understandable and transparent policy of the state, without unpleasant surprises from the legislative or executive power.

CONCLUSION

In conclusion, it can be noted that even in the context of the continued economic and health expansion of the last three years, the hospitality sector has demonstrated its strength and stability. According to the global leader in the provision of services in the world's real estate sector CBRE, the reservation of national hotels on an annual basis reached a new record of 68.1 percent - and the level of demand for hotels continues to grow. This is a positive sign for investors.¹⁰ While some in the financial industry believe they are planning for this recovery, the market has reached a bullish point and there are no signs that it is about to change. In this sense, now is one of the best times in recent history for the refinancing of the own hotels is the basis of the continuation of low interest rates.

We believe that in conditions of uncertainty, climate change, rapid introduction of digitization and digitization in the field of tourism, transition to new "green" energy sources, success will be those hotels that: have their own identity; invest in new technologies and optimize their operational processes; they have good teams and a broad spectrum profile; have adapted to new consumer behavior; have good liquidity and low liabilities; have sustainable teams and business strategies and behavior patterns adequate to change.

LITERATURE

1. Asenova, M., COVID-19 and the impact on the financial market in Bulgaria, Innovations in technologies and education: Sat. of participants XI V International Scientific and Practical Conference " Innovations in Technologies and Education ", March 26 2021, KuzGTU Branch in Belovo. – Belovo: Kuzbassky state technical university named after T.F. Gorbacheva, 2021. Collection of articles, volume 4, pp. 36-39
2. Georgiev, G., B. Krastev, N. Mareva, Investments, Makros, Plovdiv, 2015
3. Dubeva, T., N. Apostolov, G. Lukanova. Hospitality in Europe - categories, locations, development. Varna, 2000, pp. 77-86
4. The Economy of Bulgaria, C, UNSS, 2020
5. Iliev, Tsv., Microeconomics, ed. Media Group-Ivo Yordanov, S., 2012
6. Mileva S., Structural changes and pace of tourism development under the influence of globalization, S., Avangard prima, 2015
7. The National Development Program Bulgaria 2030
8. Ordinance on the categorization of means of shelter, accommodation and catering and entertainment establishments.

¹⁰ Bram S. (2019) Navigating the Complexities of Hotel Financing ,
<https://www.wealthmanagement.com/finance-lending/navigating-complexities-hotel-financing>

9. State of small and medium-sized businesses in Bulgaria and the consequences for the sector of COVID-19, 2021
10. Todorov, D. Hospitality. S. Matcom 2022
11. Economic Impact Reports , <https://wttc.org/Research/Economic-Impact>
12. <https://www.bnb.bg/Statistics/StExternalSector/StDirectInvestments/StDIBulgaria/index.htm>
13. <https://www.nsi.bg/bg/content/1817/%D0%B8%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%B8>
14. www.bnb.bg
15. www.nsi.bg
16. <https://tradingeconomics.com/bulgaria/gdp-growth>

EFECTELE CONTROLULUI CORPORATIV: PARTICULARITĂȚI ȘI TENDINȚE

Iulia CAPRIAN, dr., conf. univ.
Universitatea de Stat din Moldova
E-mail: kaprianusm@gmail.com

Tatiana BALAN, drd.
Universitatea de Stat din Moldova
E-mail: balantatiana2001@gmail.com

Abstract

Corporate control is a complex of activities carried out by certain interested parties, such as shareholders, financial institutions and the administration of the enterprise to achieve related interests. Corporate control in the form of its manifestation has the following types: shareholder control, managerial (managerial) control, financial control. Likewise, corporate control takes internal and external forms. The purpose of the conducted study was to determine the essence and forms of corporate control, as well as its effects. The research was carried out in the form of an examination of the works of experts from different countries, after creating a synthesis image on the examined topic. The effects of the application of corporate control are divided according to its form. Shareholder control ensures the dynamics desired by the owners of the company in the desired strategic direction, achieving the planned results and respecting the interests of the shareholders. Managerial control will ensure order within the company, compliance with the legislation, established standards and norms, as well as ensuring the economic and functional viability of the economic entity. Corporate financial control has the effect of ensuring the financial viability of the company, as well as preventing various financial violations. Also, corporate control allows the creation within the company of a rigid risk management system.

Keywords: corporate governance, corporate control, corporate control effects.

Introducere

Dezvoltarea continuă a managementului corporativ alocă un rol deosebit controlului corporativ drept categorie multidimensională și complexitatea abordării ei depinde de numărul de aspecte (variabile) luate în considerare.

În sens larg, controlul corporativ este un complex de activități legate de evaluarea calitativă și cantitativă a activității unei entități juridice în ansamblu, analiza rezultatelor acesteia și luarea anumitor decizii pe baza informației colectate [13].

În sens în gust, controlul corporativ este un proces de verificare și evaluare continuă a rezultatelor și performanțelor companiei în scopul corectării abaterilor constatate față de obiectivele sau standardele stabilite inițial [4].

Prin esență, controlul corporativ reprezintă o noțiune complexă de natură managerială, economică, contabilă și financiară, care, în urma desfășurării, trebuie să genereze anumite efecte benefice, care vor fi examinate în prezentul articol în lumina tendințelor existente.

Rezultatele obținute și discuții

Efectele controlului corporativ pot fi examinate din două puncte de vedere [4]:

1. *Pasiv* – în forma constatării și evaluării performanțelor;
2. *Activ* – de întreprindere a măsurilor de corectare a abaterilor.

Prin esență, controlul corporativ poate lua două forme:

- *Controlul corporativ intern* cuprinde procedurile sau practicile din cadrul unei companii pentru a se asigura că firma atinge obiectivele stabilite în strategie, utilizează resursele în mod rațional și că informațiile în sprijinul deciziilor manageriale sunt fiabile. Controlul intern asigură, de asemenea, că managementul riscului, custodia activelor clienților și protecția proprietății sunt organizate în mod adecvat [12].
- *Controlul corporativ extern* reprezintă orice fel de influență din exteriorul unei firme, care afectează modul în care aceasta activează. El se concentrează în mod special pe reglementarea politicilor de guvernare ale companiei. Acestea includ reglementările guvernamentale, dar și presiuni indirecte din partea unor factori ai mediului de afaceri. Un control extern poate schimba politicile interne ale unei afaceri, poate încuraja compania să se conformeze practicilor din ramură sau poate influența relația dintre o companie și partenerii săi de afaceri [12]. Un mecanism de control extern important este auditul independent, în timpul căruia un auditor extern este responsabil de examinarea situațiilor financiare ale companiei și de a emite o opinie cu privire la fiabilitatea acestora [12].

În figura 1 prezentăm în mod grafic și succint efectele și formele controlului corporativ.

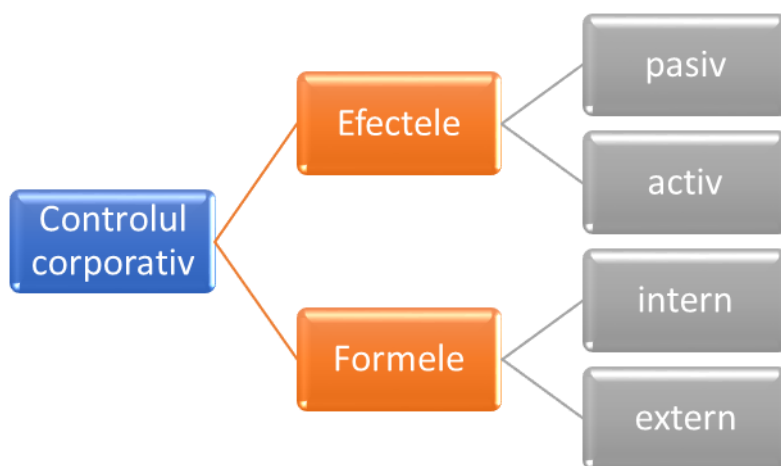

Figura 1. Efectele și formele controlului corporativ

Sursa: elaborată de autor în baza surselor [4] și [12]

Autorii Iulia Caprian, Natalia Trushkina și Tatiana Balan afirmă: „Actualmente controlul este o modalitate de analiză a activităților firmei, de implementare a unui nou tip de management intern, care permite administratorilor coordonarea activităților din cadrul firmei într-un mod eficient. Controlul intern este privit ca o funcție managerială, prin care managerii firmei constată abaterile rezultate față de obiectivele stabilite, analizează cauzele și întreprinde măsurile corective sau preventive” [2].

În urma examinării literaturii de specialitate se conturează un model logic tridimensional al efectelor controlului corporativ, care decurge din formele de bază ale acestuia [13]:

- *Acționară* este forma primară de control corporativ și permite acționarilor să influențeze adoptarea unor decizii importante, precum și strategia de dezvoltare a organizației. Este desfășurată de către acționari, ținând cont de pachetul de acțiuni deținut, necesar pentru adoptarea anumitor decizii.
- *Managerială* este secundară și se împarte în două tipuri: personal și special.
- *Financiară* presupune reglementarea activităților întreprinderii cu ajutorul unor instrumente comune, în special a politicii economice (Figura 2).

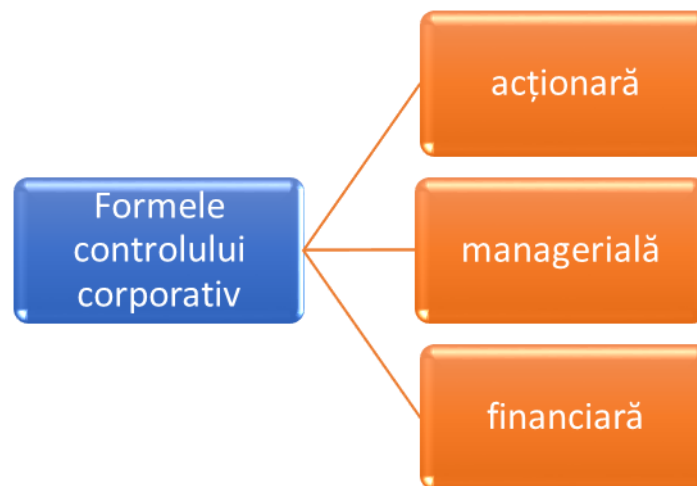

Figura 2. Modelul logic tridimensional al efectelor controlului corporativ

Sursa: elaborată de autor în baza sursei [13]

În prima abordare, controlul corporativ se referă la autoritatea de a lua deciziile în cadrul unei companii deciziile strategice, inclusiv alocările de capital, achizițiile și dezinvestițiile, deciziile de personal de top și deciziile majore de marketing, producție și financiare [3].

Acest concept, adesea, este aplicat în cadrul companiilor tranzacționate la bursă, în care proprietarii (investitorii) mari tind să strângă controlul de la manageri sau alți acționari.

În acest context, unii experți afirmă: „Noțiunea de control corporativ este similară cu cea de guvernare corporativă; cu toate acestea, de obicei, este folosit într-un sens mai restrâns. Controlul corporativ se referă la cine are – și, mai mult, cine exercită – autoritatea supremă asupra practicilor corporative semnificative. Guvernarea, dimpotrivă, implică interacțiuni mai largi ale managementului de zi cu zi, consiliului de administrație, acționarilor în general și altor părți interesate pentru a formula și implementa strategia corporativă” [3].

Efectele acestei forme de controlul, sprijinite pe existența mecanismelor organizaționale, constau în soluționarea conflictelor, disciplinarea managerilor pentru ca aceștia să activeze în interesele acționarilor [1].

Autorul Daniel Serafim Brotea afirmă: „Separarea managementului de investitorii financiari este o delimitare funcțională între control și proprietate. Proprietatea este reprezentantă de acționarii-investitori care dețin resursele necesare, dar care, însă, au nevoie de capital uman specializat, investit contractual-mandat, capabili să le utilizeze eficient fondurile pentru a genera profit. Totuși, *proprietar și investitor* sunt două noțiuni care nu sunt

sinonime. Spre deosebire de adevăratul proprietar, investitorul-acționar nu deține, sub toate aspectele, un bun, ci numai anumite drepturi limitate de decizie și opțiuni, dar, în contextul dat, acestea certifică calitatea de proprietari a investitorilor acționari și din zonele transfrontaliere” [1].

Controlul corporativ din partea acționarilor, în viziune modernă, se realizează prin intermediul guvernantei corporative, care reprezintă un complex de reguli, procese și legi prin care activitatea economică este desfășurată, reglementată și controlată. La fel, aceasta cuprinde factorii interni și externi, care afectează interesele părților interesate ale unei companii, inclusiv acționarii, clienții, furnizorii, autoritățile de reglementare guvernamentale și managementul [7].

Unul din efectele dorite ale aplicării guvernantei corporative este crearea unui sistem de control și echilibru destinat să minimizeze conflictele de interese între diferite părți interesate și cu orice parte individuală. Aceste conflicte de interese pot să apară atunci când două părți au opinii sau obiective opuse asupra modului în care ar trebui să se desfășoare activitatea unei entități economice, precum și atunci când părțile interesate individuale ar putea câștiga personal dintr-o acțiune corporativă sau dintr-o decizie în care au un cuvânt de spus. Consiliul de administrație al companiei trebuie să ofere o modalitate imparțială de a gestiona acest tip de conflicte.

Un caz particular al conflictelor menționate este dezacordul dintre directori și acționari. O altă formă de conflict ar putea să apară atunci când acționarii nu sunt de acord între ei.

În dorința de a avea drept efect gestiunea incertitudinii și ambiguității în diferite puncte ale procesului de control, deosebim:

1. *Controlul strategic* este procesul utilizat de companii pentru a controla formarea și execuția planurilor strategice [8]. Adică este vorba despre o metodă de gestionare a execuției unui plan strategic [10].
2. *Controlul managerial (controlling)* reprezintă un complex de activități de verificare că rezultatele planificate ale subordonaților sunt îndeplinite. De asemenea, această formă de control asigură că resursele unei organizații sunt utilizate în mod eficient și eficient pentru atingerea obiectivelor predeterminate [6].
3. *Controlul operațional* este destinat a se asigura că acțiunile de zi cu zi în cadrul companiei sunt în concordanță cu planurile și obiectivele stabilite. Se concentrează pe evenimentele din perioada recentă [9].

Realizarea controlului strategic presupune utilizarea următoarelor tehnici [9]:

- *Controlul premiselor* prevede stabilirea premiselor/ipotezelor de planificare la începutul procesului de planificare strategică și se aplică ca bază pentru formularea strategiilor.
- *Controlul implementării* oferă o sursă suplimentară de informații pentru evaluarea necesității ajustării strategiei generale în urma evenimentelor și rezultatelor care se desfășoară, asociate cu pașii și acțiunile întreprinse. Poate lua forma monitorizării direcțiilor strategice sau revizuirii în momentele semnificative în realizarea unui program, care implică de obicei o reevaluare la scară completă a strategiei și oportunitatea de a continua sau de a reorienta activitatea companiei.

- *Supraveghere strategică* se realizează prin monitorizarea unei game largi de evenimente din interiorul și din afara companiei, care ar putea amenința cursul strategiei firmei.
- *Control special al alertelor* – pornește de la nevoia de a revedea temeinic și adesea rapid strategia esențială a firmei pe baza unui eveniment important și neașteptat și se recomandă de a fi întreprins pe parcursul întregului proces de management strategic. Tehnici posibile pentru controlul operațional sunt [9]:
- *Analiza lanțului valoric* – se aplică pentru a identifica și evalua potențialul competitiv al resurselor și capacităților. Studiindu-și abilitățile în raport cu cele asociate cu activitățile primare și de suport, companiile sunt capabile să conștientizeze structura costurilor și să identifice activitățile prin care pot crea valoare.
- *Măsurătorile cantitative ale performanței* – pot lua forma analizei unor indicatori, cum ar fi, creșterea vânzărilor, sporul de profit, valoarea adăugată etc. Prin această formă de control managerii îi revizuiesc la intervale regulate. Aceste măsurători, în general, sunt legate de standardele stabilite în prima etapă a procesului de control.
- *Benchmarking* – este un proces de învățare a modului în care alte companii fac lucruri de o calitate excepțională.

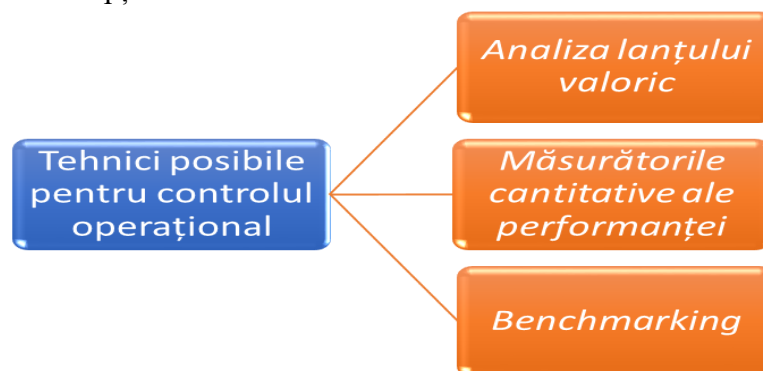

Figura 3. Tehnici posibile pentru controlul operațional

Sursa: elaborată de autor în baza sursei [9]

Controlul managerial (sau de gestiune) este o formă precedentă a controlului, având în vedere faptul că organele executive și de supraveghere ale corporației sunt formate prin voința adunării generale a acționarilor. [14]

Sub aspect managerial, controlul corporativ presupune un procesul format din următoarele componente [4]:

1. *Verificarea respectării standardelor și normelor de performanță* – respectiv se poate diviza în următoarele grupuri: corporative, funcționale, de produs și individuale. Standardele și normele corporative includ legile desfășurării activității de întreprinzător, legile și normele contabile, legile și normele fiscale, normele de protecție a consumatorului, normele de protecție a mediului. Standardele și normele funcționale includ reglementări de funcționare și de ordine interioară ale firmei, repere de structurare și dezvoltare organizatorică, repere de fundamentare a planurilor strategice, repere de fundamentare a planurilor tactice și operaționale, repere de alocare a resurselor pe diferite niveluri ierarhice. Standardele și normele de produs

conțin criteriile și parametrii de performanță privind calitatea produsului final, volumul de producție, clasele de calitate și standardele de execuție, costurile de prelucrare, prețul de valorificare. Standardele și normele individuale se referă la criteriile și parametrii de performanță pentru resursele umane, precum și normele de lucru pentru fiecare angajat.

2. *Identificarea performanțelor efective* – are loc prin urmărirea și constatarea performanțelor calitative și cantitative a activităților de concepție, de proiectare, de producție, de asigurare de servicii.
3. *Identificarea abaterilor* – constă în determinarea diferențelor apărute între performanțele proiectate/previzionate și cele realizate.
4. *Identificarea alternativelor corective* – are loc prin analiza problemelor constatate, identificarea cauzelor acestora și determinarea alternativelor de soluționare.

Existența controlului corporativ-financiar este dictată, în mare parte, de apelarea companiei la diferite resurse financiare. Atunci când alegerea între sursele financiare proprii și atrase înclină în favoarea ultimelor prin utilizarea instrumentelor financiare (creditare, factoring etc.) apare necesitatea controlului extern.

Grupul de autori, în frunte cu Iulia Caprian, afirmă: „Managementul financiar constituie o componentă importantă a managementului general al firmei. El are ca scop asigurarea resurselor financiare necesare, alocarea și utilizarea lor profitabilă, creșterea valorii firmei și a siguranței patrimoniului acesteia, pornind de la resursele financiare disponibile. De asemenea, el are un rol important în stabilirea obiectivelor strategice și tactice ale companiei și în controlul și evaluarea îndeplinirii acestora” [2].

Controlul corporativ financiar constă în verificarea respectării legalității și oportunității activităților în domeniul formării, repartizării și utilizării mijloacelor bănești de stat în cadrul firmei.

Efectul de bază al controlului financiar este asigurarea maximizării bunăstării proprietarilor. De asemenea, controlul financiar stă la baza rapoartelor financiare publicate, asigură asistența deciziilor manageriale cotidiene, contribuie la elaborarea prognozelor, permite constatarea abaterilor față de reperatele planificate și stabilirea cauzelor acestora.

Concluzii

Controlul corporativ este o componentă importantă a sistemului de management al unei companii, care este destinat promovării intereselor părților interesate. Drept efecte principial importante sunt: determinarea nivelului de atingere a scopurilor stabilite, de îndeplinire a planurilor strategice și operative, de respectare a standardelor și normelor stabilite. Rezultatele controlului permit determinarea abaterilor și problemelor existente, precum și elaborarea soluțiilor posibile. La fel, controlul corporativ permite elaborarea unui sistem eficient de gestiune a riscurilor în cadrul entității economice.

Referințe

1. BROTEA, Daniel Serafim (2017) Analiza viabilității controlului corporatist prin reprezentare și responsabilitate euroregională, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/2017.vol._30_Conferinta.Iasi-68-76.pdf, (vizitat 02.06.2023)

2. CAPRIAN, Iulia; TRUSHKINA, Natalia; BALAN, Tatiana (2022) Controlul corporativ în sprijinul managementului financiar modern din domeniul horeca, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/212-216_24.pdf (vizitat 08.06.2023)
3. Corporate control, <https://www.referenceforbusiness.com/encyclopedia/Con-Cos/Corporate-Control.html#:~:text=The%20notion%20of%20corporate%20control,authority%20over%20significant%20corporate%20practices>, (vizitat 08.06.2023)
4. Funcția de control, http://www.mpt.upt.ro/doc/curs/gp/Bazele_Managementului/Functia_de_control%20_cap6.pdf, (vizitat 06.06.2023)
5. Internal control, <https://www.op.fi/op-financial-group/debt-investors/corporate-governance-op-corporate-bank-plc/internal-control>, (vizitat 07.06.2023)
6. Meaning of Controlling, <https://www.toppr.com/guides/business-studies/controlling/meaning-of-controlling/>, (vizitat 06.06.2023)
7. LUTKEVICH, Ben. Corporate governance, <https://www.techtarget.com/searchsecurity/definition/corporate-governance>, (vizitat 06.06.2023)
8. Strategic control, https://en.wikipedia.org/wiki/Strategic_control, (vizitat 05.06.2023)
9. Strategic Control, <https://www.mbaknol.com/strategic-management/strategic-control-and-operational-control/>, (vizitat 05.06.2023)
10. Strategic Control: Meaning, Process, Importance And Examples, <https://harappa.education/harappadiaries/strategic-control-process/>, (vizitat 03.06.2023)
11. What Is an External Control? Definition and Examples, <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/external-control>, (vizitat 07.06.2023)
12. What is the Importance of Internal Controls in Corporate Governance Mechanisms?, <https://reciprocity.com/blog/the-importance-of-internal-controls-in-corporate-governance-mechanisms/>, (vizitat 07.06.2023)
13. Корпоративный контроль, <https://hamiltonapps.ru/korporativnyy-kontrol/>, (vizitat 06.06.2023)
14. МУХИН, И.А. (2021) Понятие корпоративного контроля, <https://moluch.ru/archive/382/84350/>, (vizitat 08.06.2023)

S3

**ECONOMIA CIRCULARĂ ȘI COOPERATIVELE – CONTRIBUȚIE ÎN
DEZVOLTAREA SOCIO-ECONOMICĂ ECHILIBRATĂ**

**CIRCULAR ECONOMY AND COOPERATIVES – CONTRIBUTION TO
BALANCED SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT**

THE ROLE OF THE INTERNATIONAL COOPERATIVE MOVEMENT IN THE DEVELOPMENT OF THE GREEN ECONOMY

Serhiy SEMIV, Assoc. Prof. PhD

Lviv University of Trade and Economics, Ukraine

E-mail: centercoop@gmail.com

Abstract

The role of the activities of cooperatives as a factor in the development of the green economy is analyzed. The current state of development of the international cooperative movement and the prospects for its development in the conditions of globalization are considered. The role of international cooperative institutions in the process of supporting the development of the green economy is determined. The role of cooperative banks in the processes of financing the development of "green" energy is considered. The experience of energy cooperatives in the conditions of economic transformations is analyzed. The role of cooperatives in the processes of development of national markets of alternative types of automotive fuel is defined.

Keywords: *Cooperatives; Energy Cooperatives; Green Economy; Sustainability, Renewable Energy.*

Introduction

In the conditions of globalization, which, along with the positive ones, has many negative manifestations (increasing poverty and unemployment of the population on a global scale, significant stratification of countries according to the level of their economic development, aggravation of environmental problems, etc.), is growing the role of the cooperative sector of the economy, which has recently been effectively solves many social problems and is a factor in the sustainable development of the economies of both highly developed countries and countries with a transition economy. The significant socio-economic and environmental role of cooperative enterprises in the world is evidenced by the fact that 2012 was recognized by the UN as the International Year of Cooperatives, and on June 22, 2012, at the UN conference "Sustainable Development - 2012" in Rio de Janeiro (Brazil) the importance of cooperatives in promoting a world green economy was recognized. The theme of the International Day of Cooperatives in 2023 is "Cooperatives for sustainable development". Today, the international cooperative movement is characterized by a high level of organization and unity, and the activation of the activities of influential cooperative institutions. Therefore, determining the contribution of cooperatives to the development of the green economy at the national and global levels is an important and relevant scientific task.

Results obtained and discussions

Being one of the world's oldest and largest business networks, the cooperative movement was the first group of enterprises worldwide to endorse the SDGs and be recognised as a partner in achieving these goals. As natural vehicles of collaborative partnership and prosperity for all, cooperatives contribute to economic, social, and environmental sustainability across regions and economic sectors. It is inherent among them to safeguard community relations, enhance local resources, advocate social responsibility, and adopt sustainable and long-term business practices. Today, there are more than 3 million

cooperatives in the world, which unite more than 1 billion people (about 12% of the human population) and provide jobs for about 280 million people (10% of the world's employed population, i.e. more than transnational companies) [1]. The total turnover of the world's 300 leading cooperatives is 2,146 trillion USD [2].

Ideas for the development of a green economy are widely supported both at the level of individual cooperatives and at the level of international cooperative institutions. Thus, the European Community of Consumer Cooperatives Eurocoop pays considerable attention to the environmental aspects of sustainable development in Europe. At the pan-European level, Eurocoop takes an active part in and influences the solution of environmental protection problems (by counteracting negative climate changes and carbon dioxide emissions, implementing sustainable consumption and production and sustainable industrial policy, regulating the production and consumption of genetically modified products, developing organic agriculture, limiting the use chemicals, etc.), implementation of the policy of improving the quality of food consumption and the policy of consumer protection. One of the key principles of Eurocoop's development is environmental protection, which involves ecological or “green” initiatives, in particular in the field of renewable energy sources, waste management, efficient use of energy, combating climate change, rational use of paper, care for animals and biodiversity, as well as research and green marketing [3].

Today, cooperatives make a significant contribution to the solution of the global energy problem, in particular through the spread of new (renewable) energy sources (RES). Rabobank (Netherlands), one of the largest cooperative agricultural banks in the world, plays a significant role in the spread of “green” energy. As of 2020, this bank has invested 3,8 billion euros in renewable energy projects, which is about 50% of all investments in the Netherlands in this area. This bank financed the largest public initiative for the creation of a remote wind farm in the Netherlands - 215 million euros were invested in the project, thanks to which “green” energy is generated for 100 thousand households [4].

In recent years, energy cooperatives have become widespread in Europe, providing their members with non-traditional ecologically clean types of energy, among which, first of all, wind, solar and biogas energy. The advantage of the cooperative model here is obvious. At the same time, cooperatives are created to provide their members with electricity, heat, and fuel within certain streets or districts in villages and cities; financing the purchase by members of the cooperative of installations for energy generation; provision of services related to energy efficiency and energy supply.

Energy cooperatives have gained considerable popularity in Germany, Denmark, Finland, Netherlands, Belgium, Sweden, Great Britain, Australia and the USA. Thus, in Germany, energy cooperatives played a significant role in the German energy transition (Energiewende) and thanks to their activities, billions of euros were attracted from German citizens to alternative energy in Germany. Today, there are more than 850 energy cooperatives in Germany that closely cooperate with the Raiffeisen credit and banking group. Energy cooperatives in this country operate under very different models. In addition to those that earn on the “green” tariff from solar energy, there are hundreds of energy cooperatives that provide local residents with heat, electricity, and network services. Most of them were created by the residents of the same street in order to install centralized heating based on the

use of local raw materials. However, there are quite large cooperatives that have significant capacities and generate significant amounts of electricity [5].

The predicted rapid depletion of oil reserves will activate the transition to alternative types of automotive fuel, in particular biofuels – biodiesel and bioethanol. The largest producers of biofuel in the EU are countries with high agricultural potential – Germany, France and Spain, as well as the Czech Republic and Hungary. Cooperatives also play an important role in this area. Thus, one of the world's largest cooperative supermarket chains ACDLEC-E.Leclerc (France), which has a turnover of more than 50 billion euros, owns its own network of more than 600 gas stations. It is this cooperative group that is one of the leaders in introducing the sale of biofuel on the French market and widely promotes the ideas of “green” energy. The world's third largest agricultural cooperative CHS Inc. from the USA (turnover over USD 30 billion) created a vertically integrated oil company that independently provides oil production, owns oil pipelines, 2 powerful oil refineries and a network of 1400 points of retail trade in petroleum products under the Cenex brand. This agricultural cooperative pays significant attention to the development of renewable energy and is today one of the largest suppliers of ethanol-enriched gasoline and the largest supplier of biodiesel blends in the United States, ensuring effective interaction between farmers, ethanol producers, and producers of biofuel blends.

Conclusions

The activity of energy cooperatives in the world receives a high level of state support and financing by state and non-state institutions. Also, a significant factor in their development is broad educational activity. In the coming decades, cooperative identity and the status of socially responsible business will be an important competitive advantage of cooperatives. In the medium and long-term perspective, cooperatives in the countries of Central and Eastern Europe should become an important center for the development and implementation of innovative technologies, in particular in the field of green economy. It is necessary to actively involve members of existing cooperatives (consumer, agrarian, credit, etc.) and the local population to cooperate in the energy sector in order to meet their own energy needs and sell surplus energy to the state at a “green” tariff. It is necessary to intensify educational activities so that consumers and potential cooperators (especially young people) have comprehensive information about modern cooperation, its advantages and social and ecological role in society.

References

1. International Cooperative Alliance. [online] Available: www.ica.coop.
2. The World Co-operative Monitor: Exploring the Co-operative Economy. Report 2022. ICA, Eurisce, 2022, 85 p.
3. European Community of Consumer Co-operatives (Euroccop). [online] Available: www.eurocoop.coop.
4. Rabobank and Climate Change. Our approach, current position and goals. Making the change to safeguard our future. September 2020, 18 p.
5. Dr. Andreas Wieg. The Development of Energy Cooperatives in Germany. National Office for Energy Cooperatives DGRV – Deutscher Genossenschafts- und Raiffeisenverband e. V., 2017, 13 p.

EVALUATION OF INVESTMENTS AND EXPENSES FOR AIR AND CLIMATE PROTECTION IN ROMANIA, IN THE CONTEXT OF CLIMATE NEUTRALITY

Carmelia Mariana BĂLĂNICĂ DRAGOMIR, Assoc. Prof., PhD
"Dunărea de Jos" University of Galati, Romania
E-mail: carmelia.dragomir@ugal.ro

Aurel Gabriel SIMIONESCU, Assoc. Prof., PhD
"Constantin Brâncoveanu" University, Romania
E-mail: agsimionescu@yahoo.com

Abstract

In the context of a climate-neutral EU until 2050, each member state of the European Union should prepare a series of stages that will have climate neutrality as the final result. This concept is based on the idea of obtaining zero net emissions and the absorption of a greater number of emissions than those emitted. The most important source of greenhouse gases in Romania, in the period 2008-2020, according to data collected by the National Institute of Statistics, is Production and supply of electric and thermal energy, gas, with a percentage of 29%, followed by Manufacturing industry 25% and 19% Agriculture, forestry and fishing. The trend of air pollutants included in the category of greenhouse gases is a decreasing one, with quantities varying from 130,913 thousand tons of CO₂ equivalent in 2008 to 94,875 thousand tons of CO₂ equivalent in 2020. If we discuss expenses for air and climate protection as a percentage of the average GDP, it is approximately 0.25%, 2019 being the year in which the highest percentage was invested, 0.44% compared to 2016 and 2017 when the percentage was 0.14%. Average investments for air and climate protection, as a percentage of GDP from 2008-2020, was around 0.12%. Hence the need to eliminate the use of fossil fuels and to decarbonize our economy. Although some emissions will be difficult or almost impossible to avoid, we must find solutions to protect and strengthen our natural carbon reservoirs.

Keywords: *Climate neutrality, Greenhouse gases, Average investments, Expenses for air and climate*

Introduction

With the signing of the Paris Agreement in 2015, EU member states agreed to the goal of achieving a climate-neutral EU by 2050 [1]. Climate change is absolutely correlated with expanding global industrialization and excessive utilization of non-renewable energy sources having as the main effect the increase in global temperature and generating pollution and multiple environmental degradation aspects [2, 3].

Above all, the concept of "climate neutral" refers to reducing greenhouse gas emissions insofar as achievable, although it also considering a balancing for whichever remaining emissions [4]. In this way a net-zero emissions balance may be obtained. Only when the amount of greenhouse gases has been neutralized it can be considered that a net-zero emissions balance has been achieved [5]. By eliminating carbon from the atmosphere or using offsetting measures there are two effective ways of carbon sequestration. Carbon neutrality, a country of net-zero carbon emissions, should be reached by compensating the complete amount of carbon dioxide (CO₂) or greenhouse gas emissions generated by a state, activity, or household in a given interval through carbon offset or removal schemes [6-7]. Several regions, states, and municipalities have created policies to strengthen carbon elimination or sequestration and accomplish the carbon neutrality [8].

Since 2008, Romania, like the other EU countries, has been monitoring greenhouse gas emissions on activities in accordance with the system of economic and environmental accounts at the European level [9]. Air emissions accounts (AEA) register the flows of gaseous and suspended particles issued by different sources from the national economy into the atmosphere [10].

As mentioned in the Report on the transition process towards climate neutrality for Romania, among the Romania's fundamental targets is to integrate its increasing economic prosperous with sustainable development and environmental protection [11]. Despite the fact that Romania is included in the category of countries with the lowest greenhouse gas emissions per person in the EU, it also has fraction of the highest rates of carbon intensity. Romania's resource productiveness ratio was the minimum in the EU in 2017 [12]. Greenhouse gas emissions from the energy supply field have been constantly decreasing however, notwithstanding an upper than EU average share of renewables in total energy consumption (24.5%), while in 2020 these emissions resulted from the energy sector were 66%. Romania is on target to meet the 2020 climate objectives but will omit its 2030 goals with existing strategies. Nerveless enhanced, the planned 2030 Renewable Energy Share goal of 30.7% is still beneath the country's capacity cost-effective development and under the joint EU target of 34% [13]. If additional measures are not taken and strategies relating to climate change are not established, Romania is supposed to lose 8-10% of its GDP as a consequences of climate change impact by 2100 [14].

The forethought concerning climate neutrality is not so challenging comparing with economically feasible in Romania. In the final version of its National Energy and Climate Plan, Romania's 2030 targets are, according to the Commission, less ambitious than what is economically achievable, excepting the emissions objective of non-ETS emissions, establish at -2% compared to 2005 [15]. According to the Integrated National Energy and Climate Plan two ways of reducing greenhouse gases are considered, the first refers to decarbonization in the energy, industrial and waste management sector, while the second one takes into account the use of renewable energy sources.

Results obtained and discussions

In order to have a clear situation of both the quantities of greenhouse gas emissions and the sources, at the level of the member states of the European Union, a unitary procedure for obtaining and reporting this data was adopted. Starting with 2003, the European Strategy for Environmental Accounts was approved with the aim of obtaining harmonized data, at the same time and of appropriate quality, with subsequent revisions in 2008 and 2014. The National Institute of Statistics in Romania collects and processes data grouped in the following modules: air emissions accounts, environmental taxes account, material flows accounts, environmental protection expenditure account, environmental goods and services sector account and physical energy flows account. The National Institute of Statistics in Romania has implemented the procedure of the Air Emission Accounts developed by Eurostat and data have been reported starting with 2008, in conformity with the conditions and the required reporting form - grouped by sectors of economic activities (CAEN Rev.2) and households.

The nine categories of economic activities analyzed in the present paper are the following: Agriculture, forestry and fishing; Extractive industry; Manufacturing industry; Production and supply of electric and thermal energy, gas; Water distribution, Sanitation, Waste Management; Construction; Trade; Transport and storage and Other economic activities.

Figure 1 shows the nine categories of economic activities grouped annually, in the period 2008-2020.

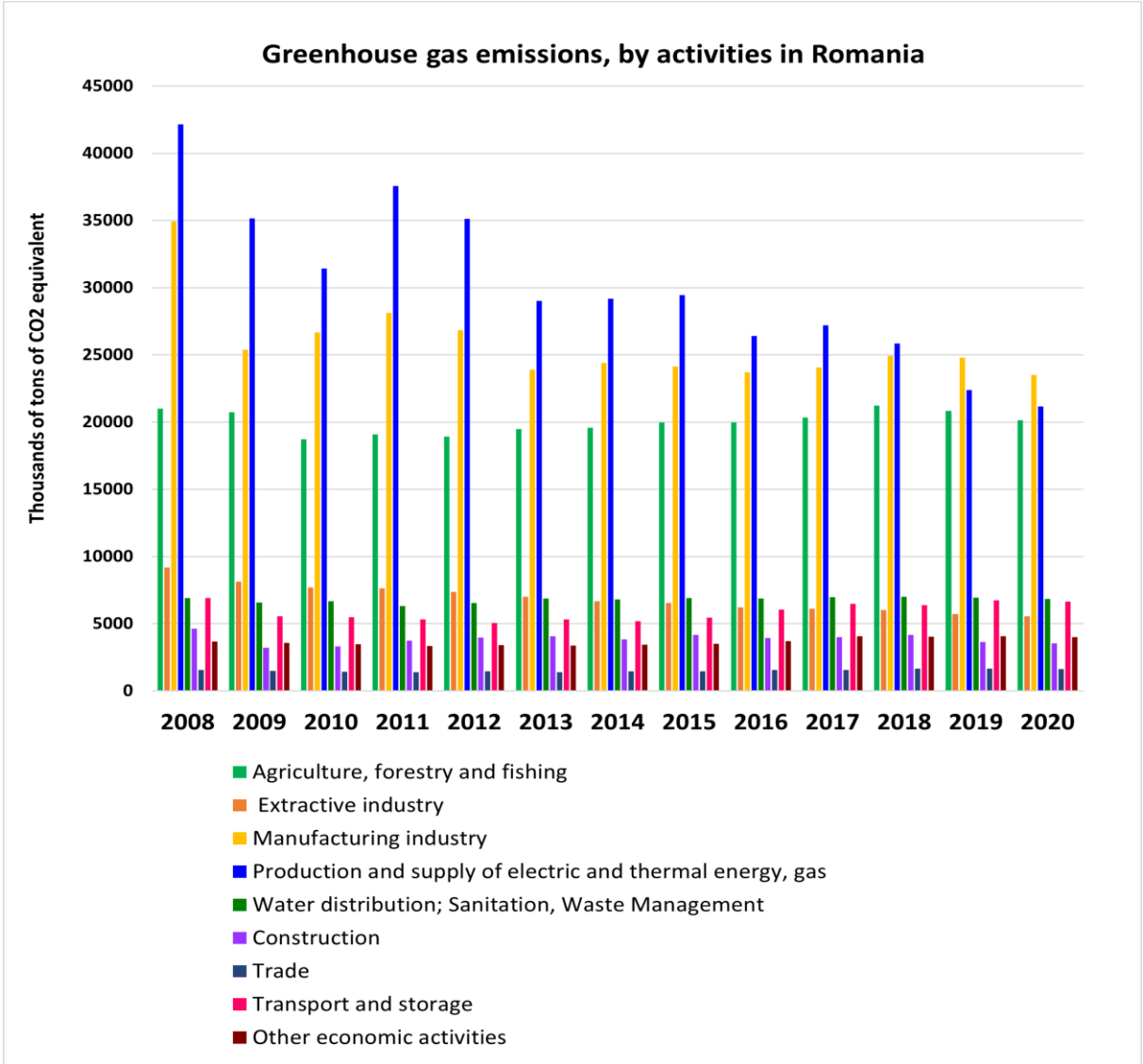

Figure 1. Greenhouses gases emissions, by activities in Romania, between 2008-2020

Source: developed by the authors based on the reports of the National Institute of Statistics [10]

The two major sources of greenhouse gas emissions in the period 2008-2020 are: Manufacturing industry and Production and supply of electric and thermal energy, gas, but both have an obvious downward trend. The most remarkable difference is the one in the case of Production and supply of electric and thermal energy, gas, when in 2008 there was a quantity of 42137 thousands of tons of CO₂ equivalent and only 21169 thousands of tons of CO₂ equivalent in 2020. The difference is a notable and obvious result of reducing this

activity and/or replacing the equipment with others that pollute less. And in the case of the Manufacturing industry activity, we can discuss a reduction of this activity, the emission amounts ranging from 34921 thousands of tons of CO₂ equivalent in 2008 to 23512 thousands of tons of CO₂ equivalent in 2020.

Trade is the activity that has the lowest amount of greenhouse gas emissions, the differences between the 12 years being insignificant. In the present case, an increase in the amount of greenhouse gas emissions can be observed from 1568 thousands of tons of CO₂ equivalent in 2008 to 1614 thousands of tons of CO₂ equivalent in 2020.

The long-term evolution of greenhouse gas emissions has a very important role, especially in the context of reaching the objectives set for 2030 in the context of an economy as close as possible to climate neutrality.

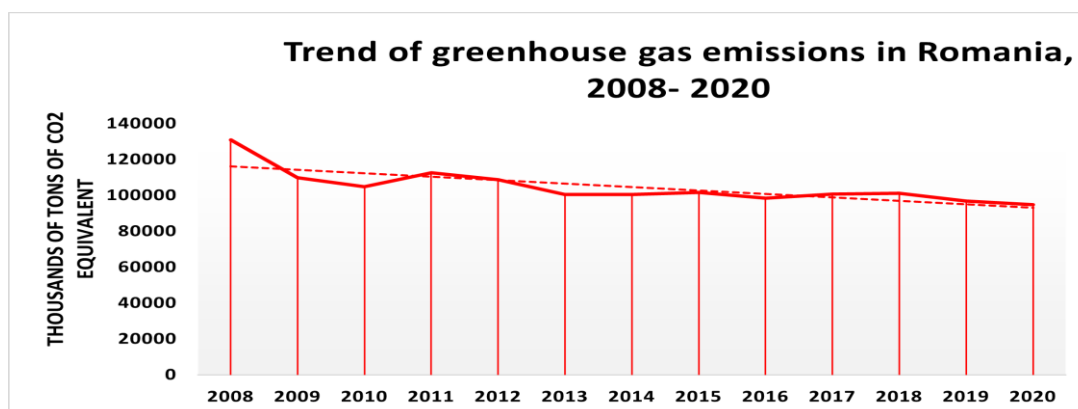

Figure 2. The trend of greenhouses gases emissions in Romania, between 2008-2020

Source: developed by the authors based on the reports of the National Institute of Statistics [10]

From the graphic representation of the amounts of greenhouse gas emissions in figure 2, it can be clearly seen that the evolution is a downward one. If in 2008 we had a quantity of 130913 thousands of tons of CO₂ equivalent this it reached only 94875 thousands of tons of CO₂ equivalent in 2020. For the analysed period, 2008 - 2020, the average of greenhouse gas emissions was 104723 thousands of tons of CO₂ equivalent. The measures to reduce greenhouse gas emissions had the role of contributing to the fulfilment of the targets regarding the use of renewable energy sources, energy efficiency and the implementation of the best technologies available in the industrial sector.

Since each of the activities considered in this article has a different contribution to the total amount of greenhouse gases, we calculated the percentages for each source of emissions for the thirteen years analysed.

The highest percentage, of 29%, is represented by the activity of Production and supply of electric and thermal energy, gas, on the 2nd place with a percentage of 25% is Manufacturing industry and on the 3rd place is Agriculture, forestry and fishing with a percentage of 19%. On the 8th place is Other economic activities, Trade being the activity that produces the least quantity of polluting emissions.

Four economic activities are in intermediate positions with relatively similar percentages between 4%-7% Water distribution; Sanitation, Waste Management, Construction; Extractive industry and Transport and storage.

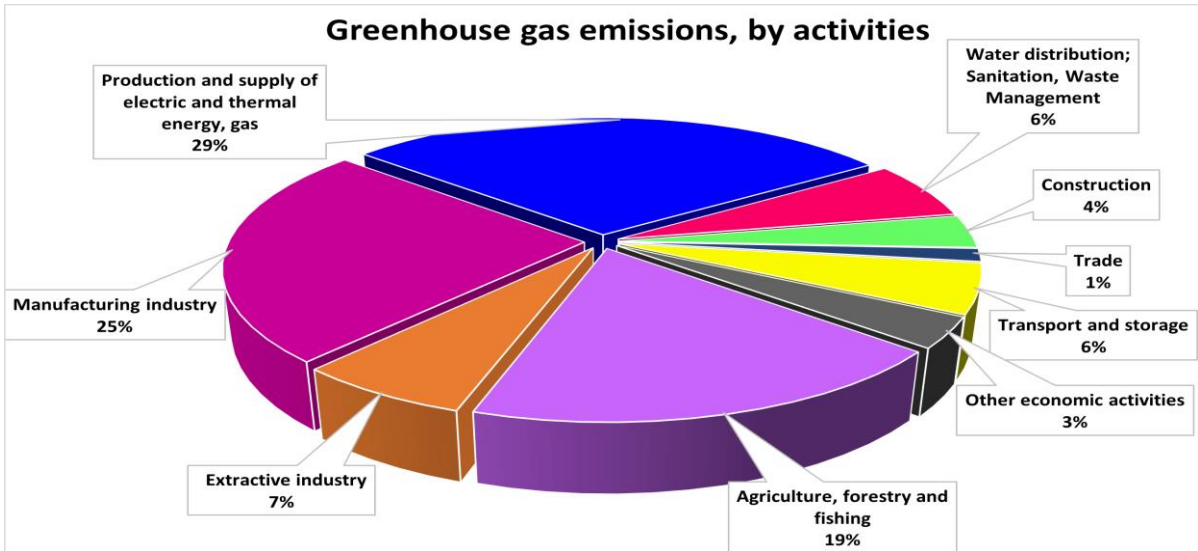

Figure 3. The percent of greenhouses gases emissions in Romania, between 2008-2020

Source: developed by the authors based on the reports of the National Institute of Statistics [10]

The permanent monitoring of these activities and the quantities of emissions have a fundamental role in making decisions regarding the lines of financing and the allocation of budgetary resources and public authorities in partnership with NGOs should implement various activities in order to promote environmental protection and sustainable development.

Romania's recovery and resilience plan contains a series of measures for the purpose to improve several of the energy-related challenges, specifically decarbonization of energy production, energy rehabilitation of private and public buildings, and developing a circular economy.

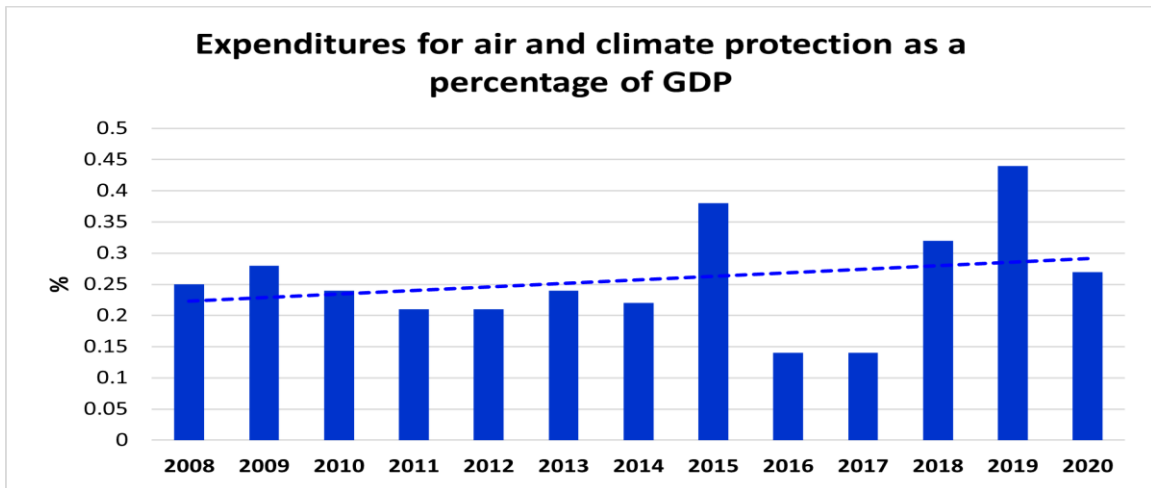

Figure 4. Expenditures for air and climate protection as a percentage of GDP in Romania, between 2008-2020

Source: developed by the authors based on the reports of the National Institute of Statistics [16]

The impact of environmental protection strategies on the European production and consumption scheme may be stated using different indicators, the actual environmental protection expenses that derive from economic activities and household it is frequently used

as a response indicator with reference to the feedback of economic companies or public authorities to prevent, compensate, improve changes regarding the state of the environment. The average expenditure for air and climate protection as a percentage of GDP in Romania in the period 2008-2020 was 0.25%.

From the analysis of the 2008-2020 period, it can be noted that in the years 2016-2017, the lowest funds were allocated, 0.14%, and in 2019, the highest percentage of 0.44%. The trend of this statistical indicator is relatively upward, but if we look at the last year studied, we can see that the percentage is only 0.27%, lower than in the previous year.

Investments for environmental protection contain total capital expenditures connected to environmental protection and have as their main goal to collect, monitor the pollution or other environmental degradations, resulting from a distinct activity. The total investment is achieved from the sum of the funds required to lessen the emissions of polluting substances resulting from the production process. Investments are based on accounting standards applied to economic agents and mainly refer to gross investments in tangible goods and other capital expenditures. Tangible capital goods are: constructions/land, machines/equipment, new or existing means of transport with the purpose of environmental protection, having a service life of more than one year. These also include the land on which the constructions are located, as well as additions, renovations and improvements that extend the life of the equipment or increase its usability. Figure 5 represents the average graph for the analyzed period.

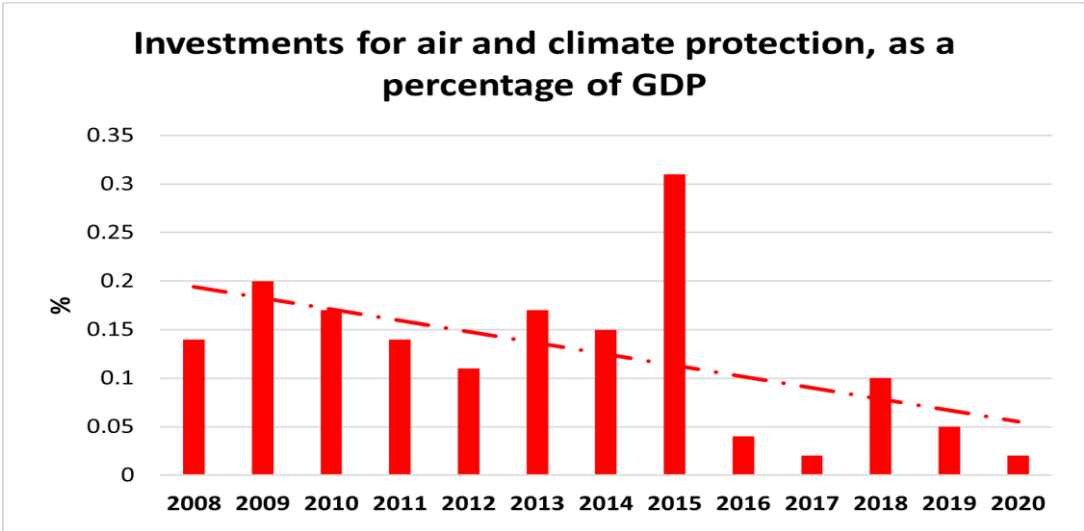

Figure 5. Investments for air and climate protection, as a percentage of GDP in Romania, between 2008-2020

Source: developed by the authors based on the reports of the National Institute of Statistics [17]

The evolution of Investments for air and climate protection, as a percentage of GDP in Romania is one with an obvious decreasing trend, the average of the indicator being 0.12% for the thirteen years included in the study. If in 2008 the percentage was from 0.14%, in 2020 the percentage has reached 0.02% which is more difficult to understand and explain in the context in which the EU targets for 2030 are very clearly established and require a series of significant investments. The highest percentage of Investments for air and climate protection, as a percentage of GDP, was that of 2015, of 0.31%.

Conclusions

In the case of the activity Production and supply of electric and thermal energy, gas, when we are discussing differences from single to double in a period of 13 years, which means a very important achievement in the context of the current environmental incentives and reduction of emissions greenhouse gases. Current policies in Romania are planned to maintain the increase of these emissions at 5% relative to 2005 levels in 2030. The supplementary actions should contain them at an increase of 2%, considering Romania's new target to reduce emissions by 12.7%.

From the analysis of statistical data, it can be concluded that Production and supply of electric and thermal energy, gas and Manufacturing industry are the activities with the greatest impact on the total amount of greenhouse gases in Romania from 2008-2020. The trend of greenhouses gases emissions in Romania, between 2008-2020 is an obvious decreasing one is obviously decreasing, which can be an optimistic signal for the targets assumed by our country for 2030 and for achieving climate neutrality.

The average expenditure for air and climate protection as a percentage of GDP in Romania in the period 2008-2020 was 0.25% comparing with 0.12 the Investments for air and climate protection, as a percentage of GDP.

References

1. Paris Agreement (2015) Report of the conference of the parties to the united nations framework convention on climate change. https://unfccc.int/files/essential_background/convention/application/pdf/english_paris_agreement.pdf. Accessed 4 June 2023
2. PULSELLI, R.M., MARCHI, M., NERI, E., MARCHETTINI, N., BASTIANONI, S., Carbon accounting framework for decarbonisation of European city neighbourhoods. *J Clean Prod* [online]. 2019, 208:850–868. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.10.102>
3. MAXIMILLIAN, J., BRUSSEAU, M.L., GLENN, E.P., MATTHIAS, A.D., Pollution and environmental perturbations in the global system. In: *Environmental and pollution science*, 2019, Academic Press, pp 457–476. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-814719-1.00025-2>
4. WANG, F., HARINDINTWALI, J.D., YUAN, Z., WANG, M., WANG, F., LI, S., YIN, Z., HUANG, L., FU, Y., LI, L., CHANG, S.X., ZHANG, L., RINKLEBE, J., YUAN, Z., ZHU, Q., XIANG, L., TSANG, D.C.W., XU, L., JIANG, X., LIU, J., WEI, N., KÄSTNER, M., ZOU, Y., OK, Y.S., SHEN, J., PENG, D., ZHANG, W., BARCELÓ, D., ZHOU, Y., BAI, Z., LI, B., ZHANG, B., WEI, K., CAO, H., TAN, Z., ZHAO, L.B., HE, X., ZHENG, J., BOLAN, N., LIU, X., HUANG, C., DIETMANN, S., LUO, M., SUN, N., GONG, J., GONG, Y., BRAHUSHI, F., ZHANG, T., XIAO, C., LI, X., CHEN, W., JIAO, N., LEHMANN, J., ZHU, Y.G., JIN, H., SCHÄFFER, A., TIEDJE, J.M., CHEN, J.M., Technologies and perspectives for achieving carbon neutrality, *Innovation* [online]. 2021, nr. 2:100180. <https://doi.org/10.1016/j.xinn.2021.100180>
5. SHARIFI, A. Co-benefits and synergies between urban climate change mitigation and adaptation measures: a literature review., *Sci Total Environ* [online]. 2021, 750:141642. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.141642>
6. IEA. 2018. World Energy Outlook 2018. Paris: OECD (visited 02.06.2023). <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2018>
7. WYNS, A., BEAGLEY, J., COP26 and beyond: long-term climate strategies are key to safeguard health and equity. *Lancet Planet Health* [online] 2021, 5:e752–e754. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(21\)00294-1](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(21)00294-1)
8. European Environment Agency. 2020. EEA greenhouse gas - data viewer. Total GHG emissions in EU-27: <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/data-viewers/greenhouse-gases-viewer> (visited 02.06.2023).
9. European Commission. 2020g. EU's Next Long-Term Budget & NextGenerationEU. Accessed 6 June 2023, Fact sheet: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/about_the_european_commission/eu_budget/mff_factsheet_agreement_en_web_20.11.pdf
10. National Institute of Statistics, Air pollutant emissions account, 2022 , <http://80.96.186.4:81/metadata/viewStatisticalResearch.htm?locale=ro&researchId=2500> (visited 06.06.2023).

11. Report on the transition process towards climate neutrality for Romania (final), Framework ID: SRSS/2018/FWC/002, Specific Contract: REFORM/SC2020/109, Support to the preparation of Territorial Just Transition Plans in Romania, 2021 <https://mfe.gov.ro/wp-content/uploads/2021/07/1c0f712ea5d63755decc545234f10e56.pdf> (visited 05.06.2023).
12. European Parliament. 2020a. 'Country Report Romania 2020'. SWD 2020 (522 final). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020PC0022&from=EN>. (visited 02.06.2023).
13. European Parliament. 2020a. 'Country Report Romania 2020'. SWD 2020 (522 final). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020PC0022&from=EN>. (visited 02.06.2023).
14. Eurostat. 2020b. 'Greenhouse Gas Emissions per Capita [T2020_RD300]'. 2020. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/T2020_RD300/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=31fc8e1d-06fe-4780-8c01-02e5d15a3a6f. (visited 04.06.2023).
15. Government of Romania. 2020. 'The 2021-2030 Integrated National Energy and Climate Plan'. https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/ro_final_necp_main_en.pdf (visited 02.06.2023).
16. National Institute of Statistics, Expenditures for air and climate protection as a percentage of GDP, 2022 , <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table> (visited 02.06.2023).
17. National Institute of Statistics, Investments for air and climate protection, as a percentage of GDP, 2022 , <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table> (visited 02.06.2023).

UTILIZAREA PLASTICULUI ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ ȘI REPUBLICA MOLDOVA

Iulia PERCIUN, cercet. șt.

Institutul Național de Cercetări Economice (ASEM)

E-mail:perciuniulia.ince@gmail.com

Abstract

Plastic is a staple of the modern economy with countless industrial and consumer uses. Today, it is ubiquitous in industrial products and consumer goods, and modern life is unimaginable without it. At the same time, the characteristics that make plastic so useful, such as durability, light weight and low cost, complicate its disposal.

The purpose of this study is to empirically investigate the level of use of plastic products and the generation of plastic waste in the EU and the Republic of Moldova.

The selected methodology directly targets the main objectives of the present study, namely empirical investigation, comparative analysis, deduction, statistical analysis, etc.

The research was conducted within the State Program 20.80009.0807.22 Developing the circular economy mechanism for the Republic of Moldova.

Keywords: *circular economy, plastic waste, recycling, plastic material*

Introducere

Plasticul este un material relativ ieftin și polivalent care permite numeroase utilizări industriale, ceea ce explică creșterea producerii și utilizării acestuia într-un ritm exponențial în raport cu secolul trecut. Iar lucrul cel mai îngrijător este că producția acestuia are tendința de creștere continuă.

Un alt moment esențial este că plasticul reprezintă un material foarte durabil, iar în raport cu ciclul de viață al produselor fabricate din plastic, acesta îl depășește cu mult.

Ca urmare, generarea de deșeurile de plastic are o tendință de creștere la nivel mondial. Durabilitatea plasticului, de fapt, presupune faptul că negestionarea corectă și circulară a deșeurilor formate din plastic duce inevitabil la probleme foarte serioase de mediu și calitatea vieții oamenilor, deoarece plasticul poate persista în mediu o perioadă de timp foarte lungă.

Totodată, trebuie să conștientizăm că în această situație creată nu există doar provocări, dar și oportunități. Acestea reiese din faptul că plasticul este un material pe deplin reciclabil, ceea ce poate permite o bună și eficientă gestionare a deșeurilor. Totuși, deși plasticul este un material pe deplin reciclabil, doar o mică parte din deșeurile de plastic sunt în prezent reciclate.

Creșterea continuă a cantității de materiale plastice, precum și impactul lor asupra mediului înconjurător și asupra schimbărilor climatice, se află de mulți ani pe agenda Uniunii Europene. În 2018, Comisia Europeană a prezentat prima strategie cuprinzătoare din lume privind materialele plastice într-o economie circulară, care descrie abordarea de către UE a provocărilor generate de materialele plastice, urmată în 2019 de Directiva privind produsele din plastic de unică folosință.

În Republica Moldova, situația în domeniul gestionării deșeurilor este similară țărilor cu o economie emergentă deoarece generarea deșeurilor este influențată de numeroși factori, cum ar fi: genurile de activitate economică, situația macrofinanciară dificilă, venituri scăzute,

comportamentul consumatorilor, gradul de responsabilitate, nivelul de conștientizare a problemei a tuturor actorilor implicați în acest proces. În prezent, putem constata că Republica Moldova este tot mai afectată de poluare, inclusiv din cauza deșeurilor din plastic. Aceste gunoaie le vedem în special sub forma PET-urilor și a pungilor purtate de vânt pe tot. Și cel mai drastic este faptul că foarte puțină lume conștientizează care sunt consecințele nocive ale descompunerii lente a acestor produse și că acest microplastic degajat la descompunere, fiind foarte toxic, ajunge în pământ, apă și aer și în respectiv în alimente și apa potabilă.

La nivel național, trebuie să conștientizăm că o serie de măsuri adecvate de reciclare a plasticului ar putea de asemenea îmbunătăți competitivitatea, crea noi activități economice și locuri de muncă.

Metodologia de cercetare reprezintă metode științifice calitative și cantitative, de diagnosticare, precum: analiza și sinteza, inducția și deducția, analiza critică a materialelor.

Principalele constatări a cercetării

Producția de plastic în lume și UE

Plasticul este un material de bază al economiei moderne, cu nenumărate utilizări industriale și de consum. Plasticul este un material relativ nou, care a fost introdus în producția industrială abia în 1907. În prezent, acesta este omniprezent în produsele industriale și în bunurile de consum, iar viața modernă este de neimaginat fără el. În același timp, caracteristicile care fac plasticul atât de util, cum ar fi durabilitatea, greutatea redusă și costul mic, complică eliminarea acestuia.

Acesta, conform literaturii de specialitate, este ieftin, polivalent, ușor și rezistent și este folosit pe scară largă în sectoare-cheie de activitate economică, precum industrie, agricultura, construcțiile, sectorul autovehiculelor și sectorul aparatelor electrice.

Deși există o opinie comună, că cel mai des, plasticul se regăsește în ambalaje, totuși, studiile indică că există așa numitele produse "invizibile", care sunt fabricate din plastic, cum ar fi industria textilă, materiale pentru construcții, etc.[1].

Conform Agenției Europene de Mediu (Raportul Plastics, the circular economy and Europe's environment — A priority for action, 2021), o proporție semnificativă a materialelor plastice intră în compoziția fibrelor sintetice, cum ar fi poliesterul și nailonul, utilizate pentru textile. Fibrele de plastic sunt folosite pentru îmbrăcăminte, precum și pentru tapițeria mobilierului, covoare și alte aplicații.

Deși aceasta este una dintre cele mai mari piețe de utilizare finală, fibrele textile nu sunt de obicei incluse în statisticile pentru materiale plastice.

Fibrele sintetice constituie cea mai mare pondere din toate fibrele textile utilizate astăzi. Aproape două treimi din toate fibrele textile sunt sintetice, iar o treime sunt pe bază de plante (în principal bumbac), fibre regenerate (în principal viscoză) sau fibre animale (în principal lână).

În timp ce producția de fibre naturale a crescut lent în ultimii 30 de ani, utilizarea fibrelor sintetice a crescut rapid. În ultimii 25 de ani, fibrele sintetice au devenit cel mai comun tip de fibre pentru textile, iar producția se ridică la aproximativ 65 de milioane de tone pe an.

Fibrele sintetice sunt dominate de poliester, care este aproape întotdeauna același cu plasticul cunoscut sub numele de tereftalat de polietilen (PET), atunci când este utilizat pentru sticle de apă sau ambalaje [2].

A doua cea mai mare aplicație a materialelor plastice (după ambalare) este, de fapt și una dintre cele mai invizibile.

Industria construcțiilor este responsabilă pentru 20% din utilizarea plasticului în Europa. Conductele din plastic sunt folosite pentru alimentarea cu apă și eliminarea apelor uzate, precum și pentru cabluri și alte instalații tehnice. Membranele din plastic sunt folosite ca straturi rezistente la umiditate în pereți și tavane.

Tocurile și profilele din plastic au devenit populare, deoarece sunt eficiente din punct de vedere energetic și nu necesită vopsire. Plasticul este utilizat pe scară largă și la confecționarea pardoselii, tavanelor, izolații, etc. Sectorul construcțiilor are cerințe speciale (inclusiv pentru durabilitate și rezistență) pentru materialele plastice pe care le utilizează. Cel mai des folosit plastic este clorura de polivinil (PVC), reprezentând 43 % din plasticul utilizat în sector. De fapt, 69 % din tot PVC-ul produs este folosit în construcții. În timp ce materialele plastice pentru ambalaje sunt proiectate și produse pentru o viață de săptămâni sau luni, materialele plastice destinate construcțiilor sunt proiectate pentru o viață de zeci de ani. Acest lucru duce la provocări semnificative atunci când ne referim la reciclare, deoarece aceste materiale plastice, fiind fabricate cu 30-50 de ani în urmă, și azi trebuie reciclate, acestea conțin substanțe care nu mai sunt permise. Aceasta înseamnă că noile produse din plastic ar trebui să fie proiectate azi în așa fel, ca peste 30-50 de ani să fie reciclabile din punct de vedere al inofensivității [2].

Așa dar, conform AEE, producția de plastic, la nivel mondial, a crescut exponențial, de la 1,5 milioane tone în 1950 până la 322 de milioane de tone în 2015 [2]. Jumătate din plasticul care există pe mapamond a fost produs începând cu anul 2005.

Cererea de plastic a depășit toate celelalte materiale de bază (precum oțelul, aluminiul sau cimentul), aproape dublându-se începând cu anul 2000.

În prezent, economiile în curs de dezvoltare folosesc de 20 de ori mai puțin plastic pe cap de locuitor decât economiile dezvoltate. Cel mai probabil, consumul lor va crește pe măsură ce se vor dezvolta.

Ambalajele (de exemplu, paharele de iaurt, sticlele de apă, ambalajele protectoare pentru fructe) reprezintă cea mai importantă utilizare a plasticului în UE. Acestora le corespunde aproximativ 40 % din producția de plastic și ele sunt responsabile pentru 61 % din totalul deșeurilor din plastic generate.

După ambalaje, sectoarele care generează cele mai mari cantități de deșuri din plastic sunt echipamentele electrice și electronice, construcțiile, autovehiculele și agricultura

De asemenea, ambalajele din plastic reprezintă tipul de ambalaj care are cea mai scăzută rată de reciclare raportată în UE (42 %), comparativ cu alte materiale. Metalele (76 %), ambalajele din hârtie și carton (83 %) și cele din sticlă (73 %) au înregistrat rate de reciclare raportate mult mai ridicate.

Datele prezentate în Raportul Plastics – the facts, 2021, elaborat de Plastics Europe (Asociația Producătorilor de Materiale Plastice din Europa) și EPRO (Asociația Europeană a Organizațiilor de Reciclare și Recuperare a Plasticelor) indică același trend stipulat în rapoartele AEM și permite analiza anilor mai recentți (2016-2020). Astfel, volumul de

producție de plastic în lume a ajuns la 368 mil. tone în anul 2019 (volumul maxim pe toți anii), iar în țările UE, acest indicator a constituit valoarea sa maximă de 64,4 mil tone în anul 2017, fiind în descreștere treptată. Astfel, în anul 2020, în Europa s-a produs 55 milioane tone de plastic (în descreștere cu circa 15% vs. 2017). În anul 2020, industria materialelor plastice ocupa locul 8 în UE, în ceea ce privește contribuția la valoare adăugată industrială. Această industrie se situează la același nivel cu producția echipamentelor electrice și aproximativ egal cu industria farmaceutică [3].

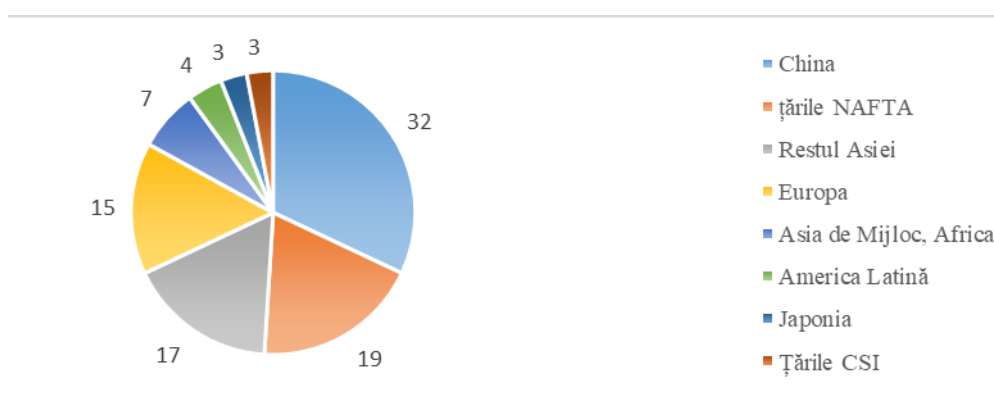

Fig. 1. Evoluția producției plasticului, pe plan mondial și european, mil. tone

Notă: nu s-a luat în considerație plasticul reciclat.

Sursa: Sursa: Eurostat (2022), <https://ec.europa.eu/eurostat>

În anul 2020, China deținea locul 1 la producerea plasticului, având ponderea de 32% din totalul de volum de producere, fiind urmată de țările (19%). Europa se plasează pe locul 4, deținând ponderea de 15%.

*NAFTA-North American Free Trade Agreement

Fig. 2. Producerea plasticului, distribuția pe regiuni, %, 2020

Sursa: Plastics the facts 2021, <https://plasticseurope.org/knowledge-hub/plastics-the-facts-2021/>

Conform balanței comerciale, în anul 2020 industria europeană de plastic (extra UE-27) a avut un sold pozitiv care a constituit 15,8 mlrd. Euro. Acest sold pozitiv se datorează exporturilor, care au depășit importurile. Astfel, în anul 2020, țările europene au exportat în afara UE 27, circa 60,6 mlrd. euro produse din plastic obținute în urma producerii și prelucrării (manufacturing și processing) și au importat în valoare de 44,8 mlrd. Euro.

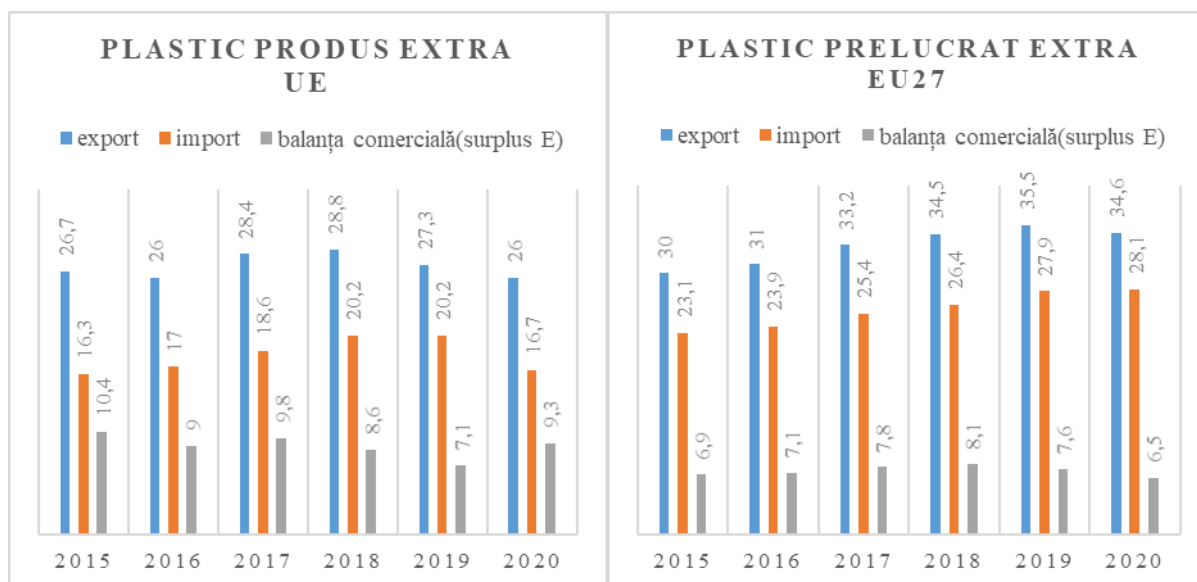

Fig. 3. Comerțul UE cu plastic, mlrd. Euro

Sursa: Eurostat (2022), <https://ec.europa.eu/eurostat>

Cererea produselor de plastic pe piața UE

În anul 2020, cererea pe piața UE a produselor din plastic a constituit 49.1 mil. tone, din care peste 70% din cererea pe piață o reprezintă 6 țări (Germania, Italia, Franța, Polonia, Spania și Marea Britanie), iar destinația acestora preponderent a fost pentru producerea de ambalaj (40,5%).

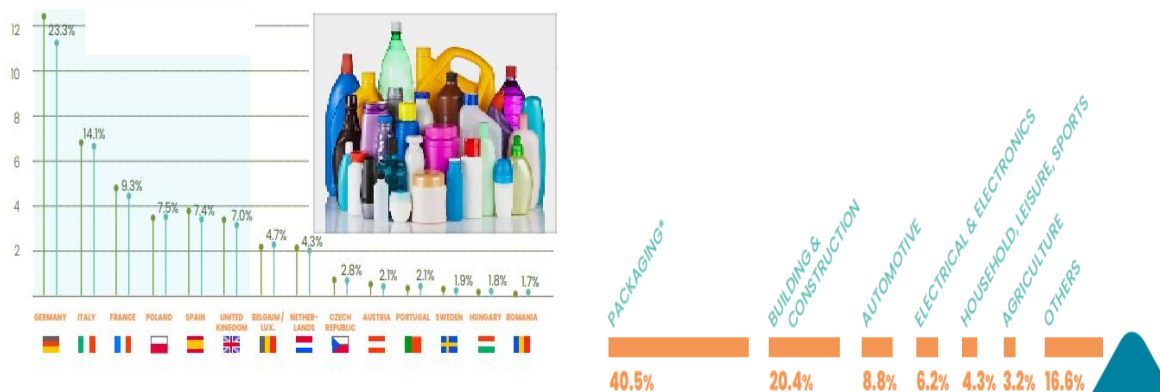

Fig. 4. Cererea pe piața europeană pentru produsele de plastic, distribuția pe țări și pe sectoare, anul 2020, %

Sursa: <https://plasticseurope.org/knowledge-hub/plastics-the-facts-2021/>

Conform raportului AEM „Plastics, the circular economy and Europe’s environment — A priority for action” (Materialele plastice, economia circulară și mediul european – O prioritate de acțiune), producția, utilizarea și comerțul cu materiale plastice continuă să crească.

Chiar dacă politicile și inițiative UE, care au fost deja instituite pentru a aborda provocările pe care le prezintă materialele plastice, în special cele pe care le prezintă materialele plastice de unică folosință, au dat deja roadele sale, prin faptul că în UE în prezent se atestă o descreștere a volumului de producție a plasticului pe fundal unei balanțe comerciale pozitive (adică producția plasticului UE este destinată exportului extra țări UE27), AEM consideră că dacă producția și utilizarea materialelor plastice va continua să crească (așa cum se preconizează), industria produselor din plastic va constitui 20% din consumul de produse petroliere la nivel mondial până în 2050, (în prezent, ponderea este de 7-8%).

Deșeurile de plastic pe plan global

Plasticul este produs aproape exclusiv din petrol, iar în prezent producția de plastic reprezintă aproximativ 8% din producția mondială de petrol, din care 4% ca materie primă și 3-4% ca energie pentru procesele de fabricație. Din perspectiva utilizării eficiente a resurselor, este deosebit de important să se evite ca deșeurile de plastic să ajungă în depozitele de deșuri. Orice depozitare a deșeurilor de plastic este o risipă evidentă de resurse, care ar trebui evitată în favoarea reciclării sau cel puțin a valorificării energetice. Cu toate acestea, ratele de depozitare a deșeurilor de plastic rămân ridicate (fig. 5.), din cauza lipsei de alternative adecvate și a utilizării insuficiente a instrumentelor economice care și-au dovedit eficacitatea. Conform raportului OECD (**Global Plastics Outlook**), în prezent se produce de două ori mai multe deșuri de plastic decât acum două decenii, cea mai mare parte a acestora ajungând la groapa de gunoi, incinerate sau scurgeri în mediu și doar 9% reciclate cu succes.

Tot în acest raport se menționează că, pe măsură creșterii numărului populației și a veniturilor, se atestă o creștere a cantității de plastic folosit și aruncat. Deșeurile de plastic generate anual per persoană variază de la 221 kg în Statele Unite și 114 kg în țările europene până la 69 kg, în medie, pentru Japonia și Coreea. Cea mai mare parte a poluării cu plastic provine din colectarea și eliminarea inadecvată a resturilor mari de plastic, care sunt cunoscute și sub numele de macroplastice. Totodată, scurgerile de microplastice (polimeri sintetici mai mici de 5 mm în diametru), care apar din plasticul industrial, textile sintetice, marcaje rutiere, uzura anvelopelor, etc, reprezintă, de asemenea, o problemă gravă.

Din cele 353 milioane tone deșuri de plastic generate la nivel global, 67 mil. tone de plastic, ceea ce reprezintă 19% sunt incinerate, iar 174 milioane (49%) tone sunt eliminate prin depozitare. Astfel, OECD constată că pe plan global, doar 9% din deșeurile de plastic sunt reciclate, și 22% din total sunt gestionate prost și nu sunt colectate.

UE generează în medie pe an a câte 15 milioane tone deșuri de ambalaje din plastic. Din Raport, se constată că pentru fiecare 100 kg de ambalaje din plastic produse în UE au fost generate circa 65 kg de deșuri de ambalaje din plastic, din care doar două treimi au fost eliminate prin depozitare sau incinerate. Astfel, potrivit raportului, datele provenite din Inventarul gazelor cu efect de seră al AEM arată că emisiile anuale legate de producția de plastic în UE se ridică la aproximativ 13,4 milioane tone de CO₂ sau aproximativ 20 % din emisiile industriei chimice la nivelul UE.

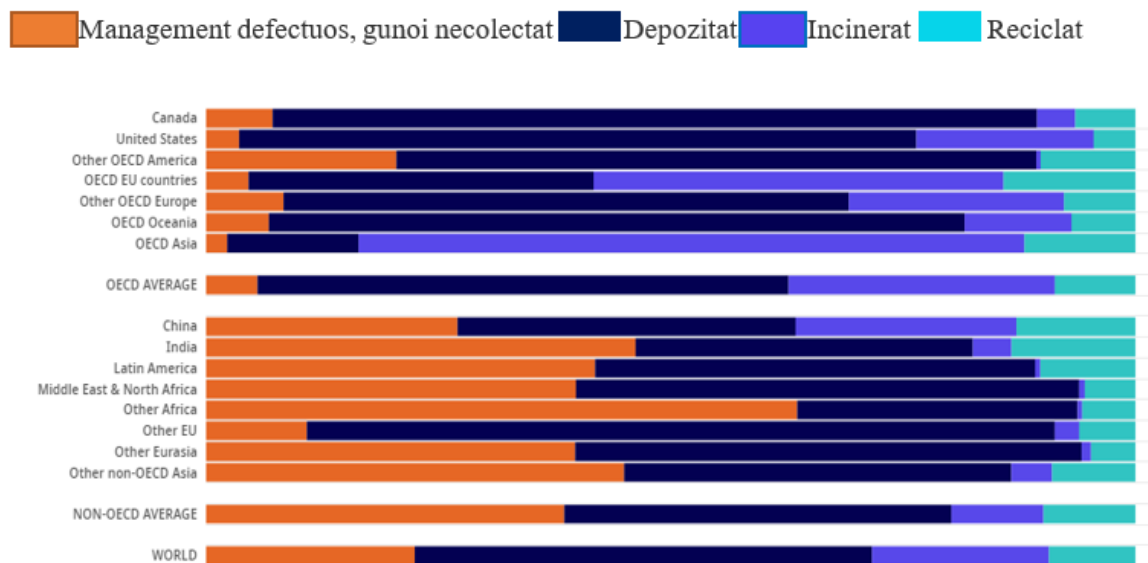

Fig. 5. Ponderea materialelor plastice tratate pe categorii de management al deșeurilor, 2019

Sursa: Plastic pollution is growing relentlessly as waste management and recycling fall short, says OECD, <https://www.oecd.org/environment/plastic-pollution-is-growing-relentlessly-as-waste-management-and-recycling-fall-short.htm>

Producerea plasticului în Republica Moldova

Din analiza situației internaționale privind produsele din plastic, am constatat că plasticul este un material de bază al economiei moderne, cu nenumărate utilizări industriale și de consum. Republica Moldova nu este excepție de la regulă. În țara noastră, în anul 2021, conform BNS s-au produs 2475,1 tone de produse din plastic, inclusiv 179,5 tone au constituit produse destinate ambalajelor. Totuși, tuburile și țevile din material plastic dețin ponderea majoritară în total produse de plastic (circa 90%). Alte produse de genul ferestrelor, ușilor, cadre din plastic, etc, în anul, 2021 a fost fabricate în număr de aprox. 2,5 mil. bucăți.

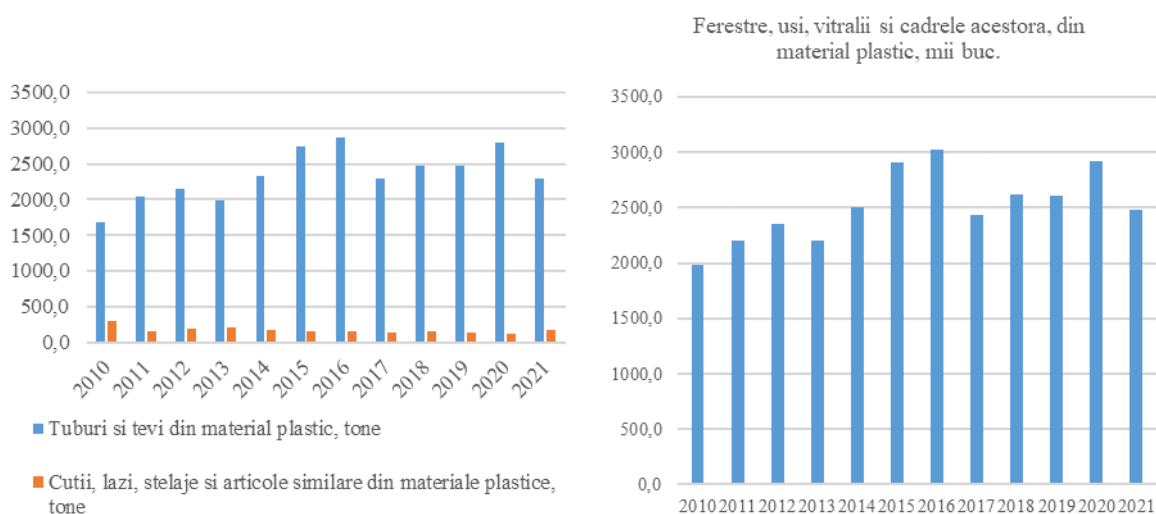

Fig.6. Producția principalelor produse din plastic în Republica Moldova

Sursa: BNS, www.statistica.md

Evoluția volumului de producție a produselor din plastic arată un trend oscilator, în perioada analizată. Astfel, per total, fabricarea produselor din plastic a descrescut în anul 2021 în comparație cu anul 2020 cu circa 15% (această descreștere poate fi cauzată și de criza pandemică), în timp ce producția ambalajelor de plastic a avut un trend crescător de circa 39% în raport cu anul 2020.

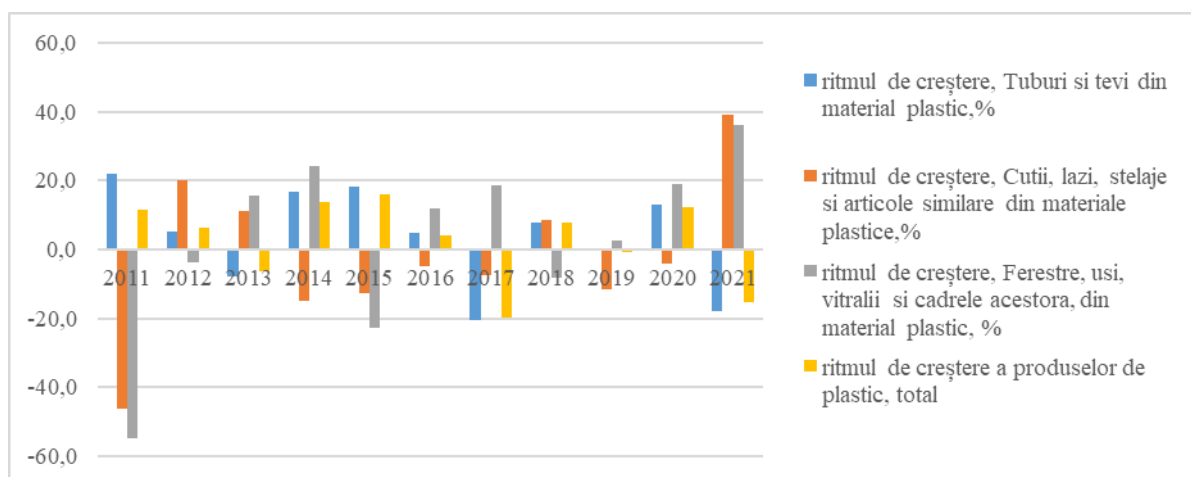

Fig. 7. Ritmul de creștere a producției din plastic,%

Sursa: BNS, www.statistica.md

Comerțul exterior cu produsele din plastic

Exportul cu materiale plastice și articole din material plastic, conform Nomenclurii Combinată a Mărfurilor (NCM, punctul 39) a constituit în anul 2021 valoarea de 45,4 mil. dolari SUA fiind în creștere cu 21% în comparație cu anul 2020, însă, în comparație cu anul 2019 (înainte de pandemie), acest indicator a scăzut cu circa 1,7%. Totodată, din analiza dinamicii exporturilor din anii 2001-2021 se atestă un trend oscilator a exporturilor R. Moldova cu materiale plastice, valoarea mai mare a fost atinsă în anul 2018 (peste 46 mil dolari SUA).

Spre deosebire de export, importul cu materiale plastice și articole din material de plastic, în anul 2021, a constituit valoarea de 370 mil. dolari SUA crescând cu 30% în comparație cu anul 2020 și cu 1,7% în raport cu anul 2019. Analiza dinamicii importului pe anii 2001-2021 indică, de asemenea un trend oscilator, dar preponderent în creștere, iar valoarea maximă de importuri a fost atinsă în anul 2021. Astfel, balanța comercială în anul 2021 a constitui valoarea negativă de circa 324,7 mil. dolari SUA.

Conform Nomenclurii Combinată a Mărfurilor (NCM, punctul 39), exportul de plastic pe direcția CSI, în anul 2021 a constituit circa 7,4 mil. dolari SUA, fiind în creștere cu aprox. 94% în comparație cu anul 2020 și cu 56% în comparație cu anul 2019. Ponderea exportului în țările CSI în total export de plastic a fost de 16%, în anul de referință.

Importul din țările CSI a constituit circa 92 mil. dolari SUA, având o pondere de 25% în anul 2021, fiind în creștere în comparație cu anii precedenți. Astfel, importul cu plastic a crescut față de anul precedent respectiv cu 3,7% în anul 2019, 5% în anul 2020 și 48% în anul 2021.

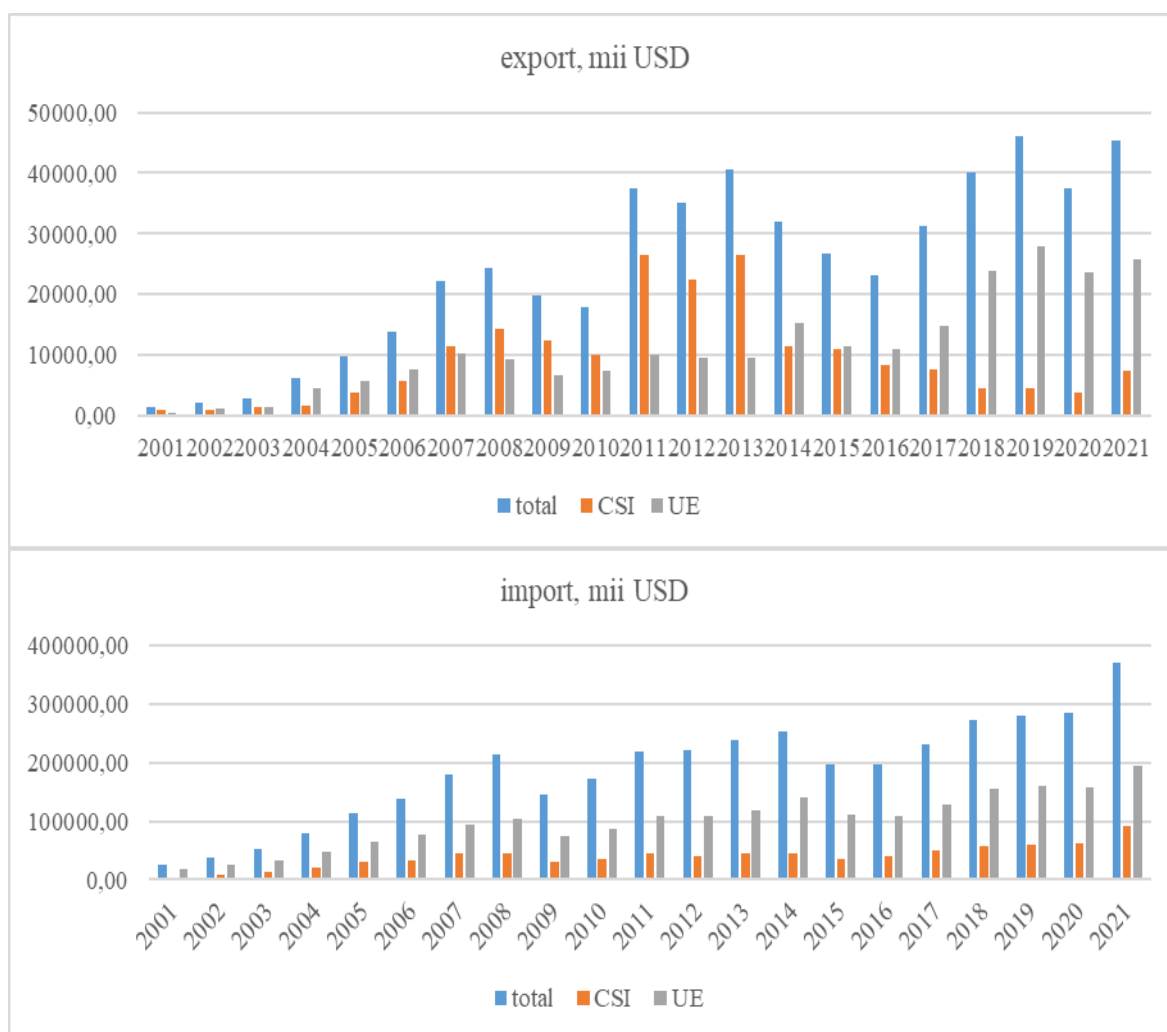

Fig. 8. Comerțul exterior cu produse din plastic a Republicii Moldova

Sursa: BNS, www.statistica.md

În anul 2021, țările care au deținut o pondere majoritară în importul-exportul cu materiale plastice, direcția CSI, au fost Ucraina (top 1), Federația Rusă (top 2) și Belarus (top 3). Practic în anul 2021, tot plasticul importat din țările CSI au fost adus din aceste 3 țări, iar exportul cu aceste țări a constituit circa 97% din total export destinat țărilor CSI.

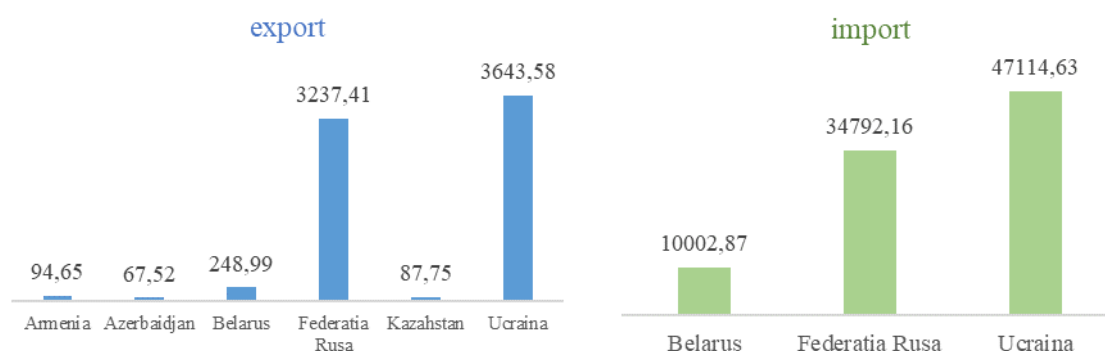

Fig. 9. Comerțul exterior cu produse din plastic cu țările CSI, mii USD, anul 2021

Sursa: BNS, www.statistica.md

Piața UE reprezintă pentru Republica Moldova una prioritară atât per total comerț exterior de mărfuri, cât și pentru plastic. Astfel, valoarea exportului de plastic din țările UE a constituit valoarea de 25,9 mil. dolari USD, având ponderea de 57% din total export cu plastic. Din țările UE în care s-a exportat, ponderea cea mai mare revine României (top 1, circa 49%) și Italiei (top 2, circa 20%). În anul 2021 s-a importat plastic din următoarele țări: Germania (top 1, 25% din total importuri de plastic), România (top 2, circa 20%), Italia (top 3, circa 15%), Polonia (top 4, circa 13%) și Bulgaria (top 5, cu circa 5%).

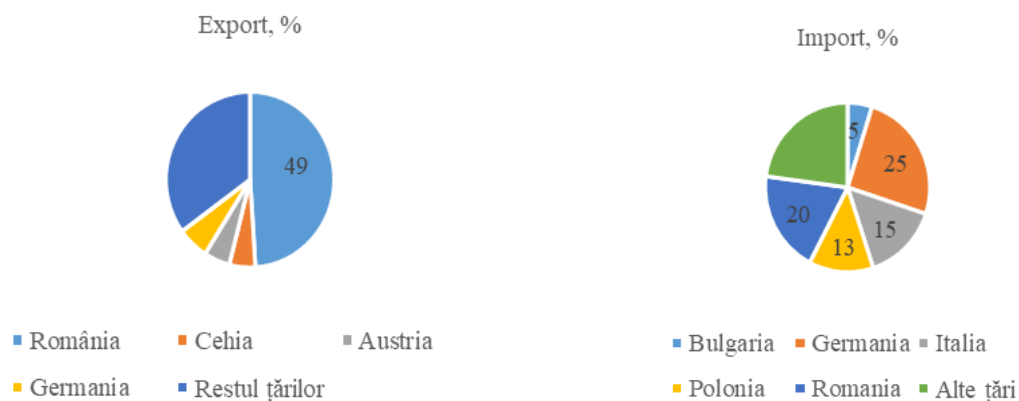

Fig. 10. Ponderea țărilor UE în comerțul exterior al R. Moldova cu produse din plastic, mii USD, anul 2021

Sursa: BNS, www.statistica.md

Conform Clasificării Standard de Comerț Internațional (CSCI), în anul 2021, Republica Moldova a exportat per total produse din plastic primare și prelucrate în valoare de 6,7 mil. dolari SUA, fiind în creștere cu circa 46% în comparație cu anul 2020. Totodată, se atestă o descreștere majoră a exporturilor, începând cu anul 2014 (în această perioadă exporturile au scăzut cu circa 53% în raport cu anul 2013) și din acest an, în linii generale, acest indicator nu a atins indicatori de creștere majori. În anul 2021, R. Moldova a exportat materiale plastice sub forme primare în valoare de 3 mil. dolari SUA și materiale plastice prelucrate în valoare de 3,7 mil. dolari SUA. De remarcat că ponderea materialelor plastice prelucrate este de circa 46% în total.

În privința importului de produse din plastic sub forme primare și prelucrate, pentru anul 2021, per total, se atestă o creștere de 35,4% în raport cu anul 2020, acesta a constituit valoarea de 230,95 mil dolari SUA. A crescut importul atât la materialele plastice prelucrate cit și la cele sub forme primare (respectiv, cu 28% și 55%). Valoarea importului de materiale plastice prelucrate a constituit 157,81 mil. dolari SUA, iar valoarea importului de materiale plastice sub forme primare a fost de 73,14 mil. dolari SUA. Materialele de plastic prelucrate dețin ponderea de 68% în totalul de import de material plastic în anul 2021.

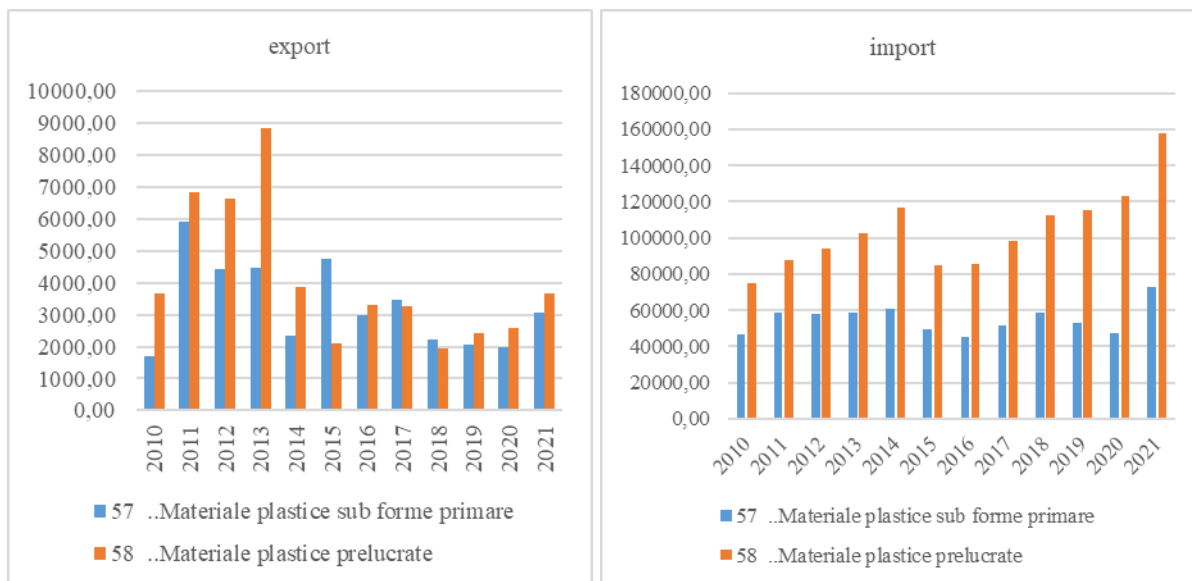

Fig. 11. Comerțul exterior cu materiale din plastic conform Clasificării Standard de Comerț Internațional (CSCI), Mii dolari SUA

Sursa: BNS, www.statistica.md

Astfel, balanța comercială a materialelor plastice sub forme primare și prelucrate în R. Moldova, spre deosebire de UE, este negativă și a constituit un deficit de 224,2 mil dolari SUA în anul 2021, fiind în creștere cu 35% față de anul 2020.

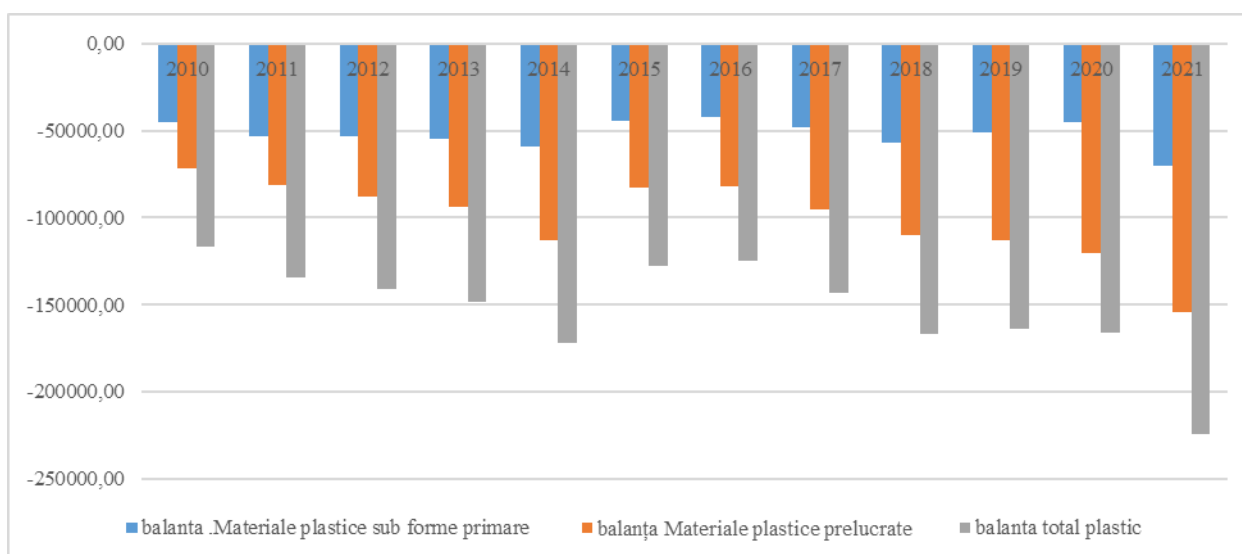

Fig. 12. Balanța comercială a produselor din plastic, mii USD

Sursa: BNS, www.statistica.md

Analiza exportului plasticului primar pe grupe de țări atestă aceeași tendință de orientare spre piața europeană. Astfel, în anul 2021, cota exportului de materiale plastice sub forme primare în țările UE a constituit 49,2%, în țările SCI -29,8% și în alte țări – 21%. Pe când, exportul de plastice prelucrate a avut următoarea structură în anul 2021: CSI – 57%, UE – 38%, alte țări – 5%.

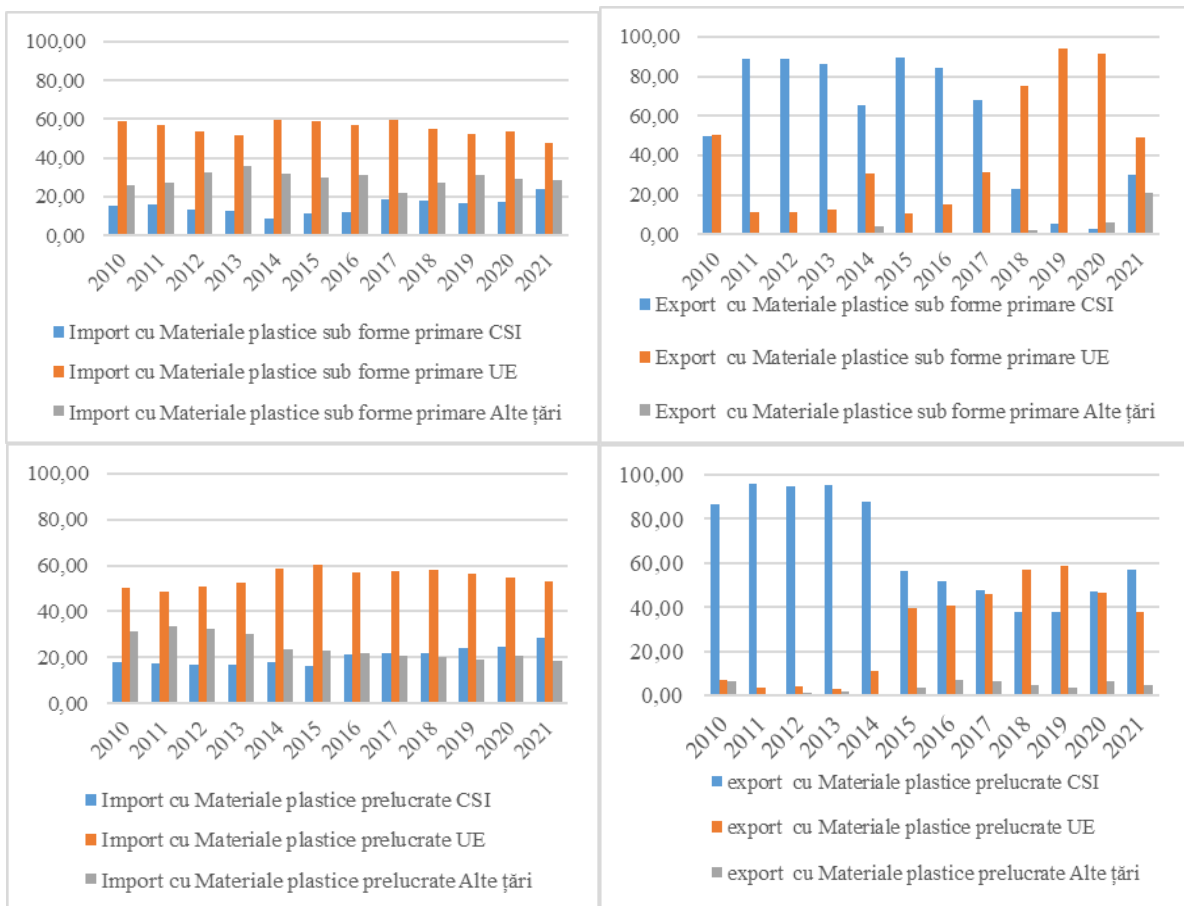

Fig. 13. Ponderea comerțului exterior cu materiale plastice sub forme primare și prelucrate, pe grupe de țări, %

Sursa: BNS, www.statistica.md

Importul atât al plasticului sub forme primare cât și cel prelucrat, atestă următoarea structură în anul 2021: plasticul primar este importat din țările UE în proporție de 47%, CSI – 24%, alte țări – 29%, iar plasticul prelucrat este adus din țările UE în proporție de 53%, CSI – 28% și din alte țări – 19%.

În concluzie, constatăm că evoluția comerțului exterior de plastic, deși are un trend oscilator, se află în creștere, iar importurile prevalează asupra exporturilor cu produsele din plastic.

Cererea pe piața Republicii Moldova

Trebuie de stipulat, că în anul 2021, conform BNS [5], 336 de agenți economici (cu 2 mai puțini decât în anul 2020) au fabricat nemijlocit produse din cauciuc și mase plastice, ceea ce reprezintă o pondere de circa 8,6% din totalul de întreprinderi din industria prelucrătoare. Structura acestor agenți economici este următoarea: 78% sunt întreprinderi micro, 14% - mici, 4% - mijlocii și 4% - mari.

În anul 2021, în Republica Moldova s-au fabricat produse din plastic în valoare de 2,8 mlrd. MDL. Acest indicator atestă o creștere continuă pe întreaga perioadă analizată. Astfel, în anul 2021 s-a produs cu 22 % mai multe articole din plastic per total, din care pe piața

internă cererea de articole din plastic a crescut cu 26% față de anul 2020. Pentru comparație cu anul 2014, cererea pe piața internă a articolelor din plastic a crescut cu circa 50%.

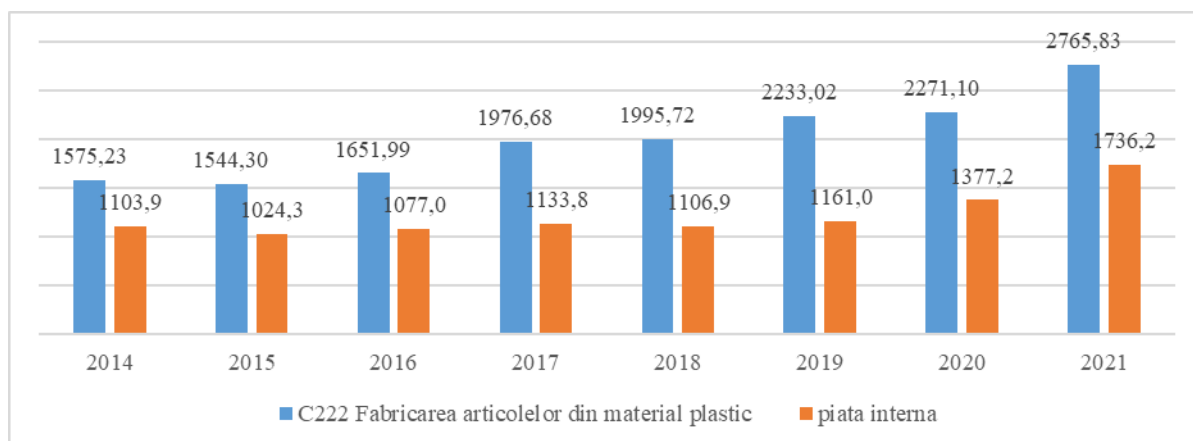

Fig. 14. Fabricarea articolelor din material plastic, total și pentru piața internă, mil. MDL

Sursa: BNS, www.statistica.md

Conform datelor BNS, fabricarea articolelor din plastic destinate pentru piața internă a constituit valoarea de 1,7 mld. MDL în anul 2021, ceea ce reprezintă o pondere de 63% din total producției fabricate.

Concluzii

În anul 2020, în Europa s-a produs 55 milioane tone de plastic (în descreștere cu circa 15% vs. 2017). În anul 2020, industria materialelor plastice ocupa locul 8 în UE, în ceea ce privește contribuția la valoare adăugată industrială.

Cererea de plastic a depășit toate celelalte materiale de bază (precum oțelul, aluminiul sau cimentul), aproape dublându-se începând cu anul 2000.

În anul 2020, China deținea locul 1 la producerea plasticului, având ponderea de 32% din totalul de volum de producere, fiind urmată de țările (19%). Europa se plasează pe locul 4, deținând ponderea de 15%.

Conform balanței comerciale, în anul 2020 industria europeană de plastic (extra UE-27) a avut un sold pozitiv care a constituit 15,8 mld. Euro.

În anul 2020, cererea pe piața UE a produselor din plastic a constituit 49.1 mil. tone, din care peste 70% din cererea pe piață o reprezintă 6 țări (Germania, Italia, Franța, Polonia, Spania și Marea Britanie), iar destinația acestora preponderent a fost pentru producerea de ambalaj (40,5%).

Din cele 353 milioane tone deșeurilor de plastic generate la nivel global, 67 mil. tone de plastic, ceea ce reprezintă 19% sunt incinerate, iar 174 milioane (49%) tone sunt eliminate prin depozitare. Astfel, OECD constată că pe plan global, doar 9% din deșeurile de plastic sunt reciclate, și 22% din total sunt gestionate prost și nu sunt colectate.

UE generează în medie pe an a câte 15 milioane tone deșeurilor de ambalaje din plastic. Din Raport, se constată că pentru fiecare 100 kg de ambalaje din plastic produse în UE au fost

generate circa 65 kg de deșuri de ambalaje din plastic, din care doar două treimi au fost eliminate prin depozitare sau incinerate.

În țara noastră, în anul 2021, conform BNS s-au produs 2475,1 tone de produse din plastic, inclusiv 179,5 tone au constituit produse destinate ambalajelor.

balanța comercială a materialelor plastice sub forme primare și prelucrate în R. Moldova, spre deosebire de UE, este negativă și a constituit un deficit de 224,2 mil dolari SUA în anul 2021, fiind în creștere cu 35% față de anul 2020.

Analiza exportului plasticului primar pe grupe de țări atestă aceeași tendință de orientare spre piața europeană. Astfel, în anul 2021, cota exportului de materiale plastice sub forme primare în țările UE a constituit 49,2%, în țările SCI -29,8% și în alte țări – 21%. Pe când, exportul de plastice prelucrate a avut următoarea structură în anul 2021: CSI – 57%, UE – 38%, alte țări – 5%.

Importul atât al plasticului sub forme primare cât cel prelucrat, atestă următoarea structură în anul 2021: plasticul primar este importat din țările UE în proporție de 47%, CSI – 24%, alte țări – 29%, iar plasticul prelucrat este adus din țările UE în proporție de 53%, CSI – 28% și din alte țări – 19%.

În anul 2021, în Republica Moldova s-au fabricat produse din plastic în valoare de 2,8 mlrd. MDL. Acest indicator atestă o creștere continuă pe întreaga perioadă analizată. Astfel, în anul 2021 s-a produs cu 22 % mai multe articole din plastic per total, din care pe piața internă cererea de articole din plastic a crescut cu 26% față de anul 2020. Pentru comparație cu anul 2014, cererea pe piața internă a articolelor din plastic a crescut cu circa 50%.

Conform datelor BNS, fabricarea articolelor din plastic destinate pentru piața internă a constituit valoarea de 1,7 mlrd. MDL în anul 2021, ceea ce reprezintă o pondere de 63% din total producției fabricate.

Viabilitatea economică a pieței europene și globale de reciclare a materialelor plastice se află în prezent sub o presiune semnificativă. Cererea mai scăzută de materiale plastice reciclate de pe piață a complicat, de asemenea, eforturile multor municipalități europene de a-și gestiona în mod durabil practicile în materie de deșuri, în prezent fiind utilizate opțiuni mai puțin dezirabile de eliminare a deșeurilor pentru cantități semnificative de deșuri de plastic.

Necesitatea de a conserva resursele naturale și de a îmbunătăți eficiența utilizării resurselor ar putea fi un factor de stimulare a creșterii sustenabilității producției de plastic. În mod ideal, toate materialele din plastic ar trebui să poată fi reciclate complet, la costuri rezonabile.

Republica Moldova se confruntă cu diverse bariere pentru o gestionare adecvată și durabilă a deșeurilor, deoarece autoritățile nu sunt capabile să gestioneze corespunzător deșeurile, luând în considerație faptul că procesul de gestionare a deșeurilor necesită mari resurse financiare. Astfel, una dintre problemele majore o reprezintă condițiile financiare precare și instabile. Totodată, unul dintre motivele pentru care managementul deșeurilor solide nu este implementat adecvat este lipsa bugetului la nivel municipal. Un sistem adecvat de gestionare a deșeurilor necesită experți tehnici calificați, resurse bune, planificare adecvată și coordonare cu toate părțile interesate, cum ar fi cei implicați în problemele de drumuri, drenaj, transport. Înțelegerea detaliată despre cine sunt părțile interesate și responsabilitățile pe care le au în structură reprezintă pași importanți pentru a stabili un sistem eficient. În

același timp, pentru a obține un sistem de gestionare propice a deșeurilor, este important de a stabili un transfer eficient de comunicare între părțile interesate. Una dintre problemele majore este lipsa unui management financiar și planificării bune. De asemenea, alocarea bugetară anuală pentru sector este slabă. Totodată, sistemul fiscal local nu este dezvoltat suficient. Astfel, cheltuielile urișe necesare pentru furnizarea serviciilor de gestiune a deșeurilor, precum și de salubritate, absența sprijinului financiar, resurse limitate, lipsa de dorință a utilizatorilor de a plăti pentru serviciu și neutilizarea instrumentelor economice reprezintă factorii care stagnează furnizarea de servicii calitative.

Surse bibliografice

1. Măsurile adoptate de UE pentru combaterea deșeurilor din plastic. Curtea de Conturi Europeană, 2020, https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/RW20_04/RW_Plastic_waste_RO.pdf
2. Plastics, the circular economy and Europe's environment — A priority for action, Report, EEA, 2021
3. Plastics the facts 2021, <https://plasticseurope.org/knowledge-hub/plastics-the-facts-2021/>
4. Plastic pollution is growing relentlessly as waste management and recycling fall short, OECD, <https://www.oecd.org/environment/plastic-pollution-is-growing-relentlessly-as-waste-management-and-recycling-fall-short.htm>
5. http://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/40%20Statistica%20economica/40%20Statistica%20economic_a__24%20ANT__ANT020/ANT020100.px/table/tableViewLayout1/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774
6. Raportul AEM/EEA <https://www.eea.europa.eu/publications/plastics-the-circular-economy-and>

CIRCULARITATEA ÎN ECONOMIE: EXPLORAREA ESENȚEI ȘI IMPORTANȚA INDICATORILOR DE CIRCULARITATE

Olga TIMOFEI, dr.

Institutul Național de Cercetări Economice (ASEM)

E-mail: o_timofei@yahoo.com

Abstract

The concept of circularity refers to the transformation of a linear economy, based on the extraction, production, and disposal of waste, into a circular system where resources are efficiently reused, repurposed, and recycled. This approach promotes the reduction of dependence on limited natural resources and minimizes the impact on the environment. The article examines various aspects of circularity in the economy, including the three fundamental principles: reduction, reuse, and recycling. A crucial aspect in measuring and evaluating the level of circularity in an economy is the use of circularity indicators. These indicators provide relevant data and information about the economic, social, and environmental performance of a circular system. The article discusses various types of circularity indicators, such as resource efficiency indicators, recycling indicators, reuse indicators, and sustainability indicators. By understanding and implementing the concept of circularity in the economy, society can achieve sustainable economic growth and a significant reduction in environmental impact.

In conclusion, the article highlights the importance of circularity in the economy and the vital role that circularity indicators play in evaluating and promoting a sustainable economic model. Implementing circular principles and circularity indicators represents a promising path to building a more sustainable and resilient future from an economic and ecological perspective.

This paper is written within the state project 20.80009.0807.22. Developing the mechanism for the circular economy creation in the RM

Keywords: circularity, circular economy, resource efficiency, sustainability, circularity indicators.

Introducere

Într-o economie circulară, obiectivul principal este reducerea la minim a deșeurilor și a pierderilor de materiale, iar produsele și materialele sunt concepute și administrate într-un mod care permite reutilizarea, repararea, reciclarea sau regenerarea lor. Diferența fundamentală între economia circulară și modelul tradițional al economiei lineare constă în tranziția de la conceptul de "a produce, a utiliza și a arunca" la cel de "a produce, a utiliza și a regenera". În economia circulară, resursele sunt considerate valoroase și limitate, iar obiectivul principal este de a crea un flux continuu și eficient al acestora în cadrul sistemului economic.

Această abordare implică, în primul rând, reducerea consumului excesiv și a deșeurilor prin implementarea unor strategii precum economia de partajare, închirierea și serviciile bazate pe performanță. În al doilea rând, se promovează reciclarea și re folosirea materialelor pentru a evita epuizarea resurselor naturale și pentru a reduce impactul asupra mediului înconjurător. De asemenea, se acordă o atenție deosebită proiectării durabile și inovative a produselor, astfel încât acestea să fie ușor de reparat, demontat și reciclat.

Implementarea indicatorilor de circularitate în tranziția spre o economie circulară este esențială, deoarece aceștia pot furniza informații cruciale pentru o orientare strategică și stimula inovația în vederea realizării beneficiilor pe termen lung pentru societate și mediu [6, p.540]. Prin explorarea esenței circularității și a importanței indicatorilor de circularitate, acest

articol oferă o perspectivă cuprinzătoare asupra modului în care economia circulară poate contribui la sustenabilitatea economică și protecția mediului înconjurător.

Importanța cunoașterii și implementării indicatorilor de circularitate în economie

Circularitatea în economie constă în adoptarea unei abordări care se inspiră din funcționarea naturală a ecosistemelor și care promovează utilizarea eficientă și durabilă a resurselor. Într-o economie circulară, se urmărește reducerea la minim a deșeurilor și a pierderilor de materiale, iar produsele și materialele sunt proiectate și gestionate astfel încât să poată fi reutilizate, reparate, reciclate sau regenerabile.

Diferența fundamentală între economia circulară și modelul tradițional al economiei lineare constă în trecerea de la conceptul de "a produce, a utiliza și a arunca" la cel de "a produce, a utiliza și a regenera". În economia circulară, resursele sunt considerate valoroase și limitate, iar obiectivul principal este să se creeze un flux continuu și eficient al acestora în cadrul sistemului economic.

Aceasta presupune, în primul rând, reducerea consumului excesiv și a deșeurilor prin adoptarea unor strategii precum economia de partajare, închirierea și serviciile bazate pe performanță. În al doilea rând, se promovează reciclarea și re folosirea materialelor pentru a evita epuizarea resurselor naturale și pentru a reduce impactul asupra mediului înconjurător. De asemenea, se acordă o atenție deosebită proiectării durabile și inovative a produselor, astfel încât acestea să fie ușor de reparat, de demontat și de reciclat.

Prin implementarea circularității în economie, se urmărește obținerea unui sistem sustenabil, în care resursele sunt conservate și utilizate într-un mod eficient, iar impactul asupra mediului este redus. Acest model economic aduce beneficii multiple, cum ar fi:

- ✓ reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră,
- ✓ economii de resurse și energie,
- ✓ crearea de locuri de muncă în sectoarele legate de reciclare și reutilizare,
- ✓ precum și stimularea inovației și a dezvoltării tehnologice.

Respectiv, implementarea circularității în economie constă în schimbarea paradigmatelor și practicilor tradiționale în favoarea unei abordări durabile, în care resursele sunt utilizate cu responsabilitate și în care se promovează regenerarea și reutilizarea lor. Acest concept reprezintă un răspuns necesar și oportun la provocările actuale privind resursele limitate și impactul asupra mediului, oferind soluții pentru construirea unui viitor mai sustenabil.

Economia circulară are ca obiectiv menținerea în permanență a valorii și utilității ridicate a produselor, materialelor și resurselor, minimizând astfel generarea de deșeurii și impactul negativ asupra mediului înconjurător. În prezent, observăm o creștere a numărului de companii care își propun să dezvolte modele de afaceri în conformitate cu principiile economiei circulare. Pentru a atinge acest obiectiv, este necesar un management pe termen mediu și lung al investițiilor și al fluxurilor de materiale și energie la nivelul teritoriilor și organizațiilor industriale. Aceasta implică dezvoltarea de noi metode și instrumente bazate pe indicatori adecvați pentru gestionarea investițiilor și a fluxurilor, în concordanță cu interesele diverselor părți implicate [7, p.3].

Indicatorii au capacitatea de a sintetiza complexitatea unui mediu în schimbare în informații mai ușor de înțeles, mai ușor de gestionat și mai utilizabile. Acești indicatori de

circularitate pot fi utilizați în diverse scopuri, cum ar fi informațional (benchmarking, suport decizional), îmbunătățire (identificarea punctelor de progres) și managerial (schimbarea conducerii), precum și în scopuri de comunicare sau educaționale. Este unanim acceptată de către academicieni, industrie și organizații politice importanța măsurării progresului și consecințelor tranziției de la un model liniar al economiei la unul circular [2; 4; 8].

Diversitatea și complexitatea indicatorilor de circularitate în economie

În ultimii ani, au fost dezvoltați mai mulți indicatori de circularitate ca instrumente și catalizatori pentru practici mai circulare, cu condiția ca actorii implicați în această tranziție să poată accesa și utiliza în mod corespunzător indicatorii care li se potrivesc cel mai bine. Cu toate acestea, introducerea treptată, în afara oricărui context de reglementare, a acestor indicatori a condus la diversitatea abordărilor de măsurare a circularității [9, p.542]. În ciuda creșterii discuțiilor și recunoașterii conceptului de economie circulară ca contribuind la atingerea Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă, încă nu există un consens cu privire la o definiție stabilă a economiei circulare: s-au identificat 114 definiții ale economiei circulare, împărțite în 17 categorii [5, p.221]. Aceasta poate fi considerată una dintre cauzele vagului și varietății mari a indicatorilor dezvoltați în legătură cu economia circulară, fie în ceea ce privește domeniul lor de aplicare, obiectivele principale sau utilizarea dorită. Alegerea unui set de indicatori de circularitate care să fie relevanți, specifici și operaționali rămâne o întrebare deschisă pentru fiecare organizație.

Studiul bibliografic a permis identificarea a circa 105 indicatori ai circularității [1]. Printre cei mai populari indicatori în comunitatea științifică și care sunt utilizați în practică se regăsesc doi **indicatori globali** de evaluare a circularității la nivel de companie: Circulytics și CTI (tabelul 1).

Tabelul 1. Indicatorii globali de evaluare a circularității la nivel de companie

Indicator	Descriere
Circulytics	Instrument dezvoltat de Fundația Ellen MacArthur pentru măsurarea circularității în operațiunile unei companii, utilizând un set cuprinzător de indicatori. Măsoară circularitatea în două moduri principale: stimulente (activitățile întreprinse de companii în favoarea economiei circulare) și rezultate (impactul circularității asupra inputurilor, materialelor utilizate, energiei și reparabilității produselor).
Indicatori circulari de tranziție <i>(CTI - Circular Transition Indicators)</i>	Sistem de evaluare și instrument online pentru măsurarea eficienței circulare a afacerilor. Calculează în ce măsură o organizație este capabilă să asigure fluxuri circulare de materiale în lanțul valoric după încheierea duratei de viață tehnică a produsului. Eficiența circulară este definită ca valoarea medie între procentul de flux circular și procentul de flux circularizat.

Sursa: Elaborat de autor în baza surselor bibliografice

Pentru evaluarea circularității la nivelul materialelor și produselor există alți indicatori importanți evidențiați în tabelul 2.

Tabelul 2. Indicatorii relevanți în evaluarea circularității la nivel de materiale și produs

Indicator	Descriere
Indicatorul de circularitate a materialului <i>(MCI - Material Circularity Indicator)</i>	Dezvoltat de Fundația Ellen MacArthur, integrează aspecte legate de durata de viață, intensitatea utilizării, ponderea materialului reciclat și ponderea materialelor dintr-un produs care pot fi reciclate. Măsoară modul în care sunt maximizate fluxurile regenerabile și minimizate fluxurile liniare, precum și durata și intensitatea utilizării produsului.
Indicatorul de circularitate a produsului <i>(PCI - Product Circularity Indicator)</i>	Extensie a MCI, furnizează o evaluare agregată a circularității la nivelul produsului. Evaluează potențialul de circularitate al produselor industriale în stadiile de proiectare, reproiectare sau analiză comparativă. Se bazează pe un chestionar de douăzeci de atribute (ATT) care definesc criteriile dorite pentru o economie circulară, grupate în cele patru blocuri de construcție (BB) ale economiei circulare definite de Fundația Ellen MacArthur.
Instrumentul de evaluare a circularității conceptului <i>(CCET – Concept Circularity Evaluation Tool)</i>	Sprrijină evaluarea potențialului de circularitate al unor concepte alternative de produs în stadiile incipiente ale proiectării și dezvoltării. A fost dezvoltat în urma unei analize extinse a criteriilor de succes și în colaborare cu companiile producătoare.
Prototipul de indicator al economiei circulare <i>(CEIP - Circular Economy Indicator Prototype)</i>	Utilizează un chestionar de 15 întrebări bazat pe scoruri și este destinat în principal companiilor producătoare și comercianților cu amănuntul pentru a măsura și evalua performanța produselor lor.
Indicatorul de potențial de circularitate <i>(CPI - Circularity Potential Indicator)</i>	Se concentrează pe evaluarea potențialului de circularitate al produselor industriale în etapele de proiectare, reproiectare sau analiză comparativă. CPI are scopul de a îmbunătăți și monitoriza circularitatea produselor și practicile de afaceri, fiind bazat pe aplicarea unui chestionar cu douăzeci de atribute dorite pentru o economie circulară, grupate în cele patru blocuri de construcție ale economiei circulare.

Sursa: Elaborat de autor în baza surselor bibliografice

Un instrument utilizat în analiza și evaluarea utilizării și gestionării resurselor materiale în economie și impactul asupra mediului înconjurător este **Contul fluxurilor materiale economie - mediu** (WE-MFA Wide -Economy Material Flows Account) îmbunătățește înțelegerea bazei materiale a economiei și poate ajuta la identificarea utilizărilor ineficiente a resurselor naturale urmărind fluxurile de materiale pe tot parcursul ciclului de viață al produselor, de la extracție și producție până la utilizare, gestionare a deșeurilor și reciclare (figura 1).

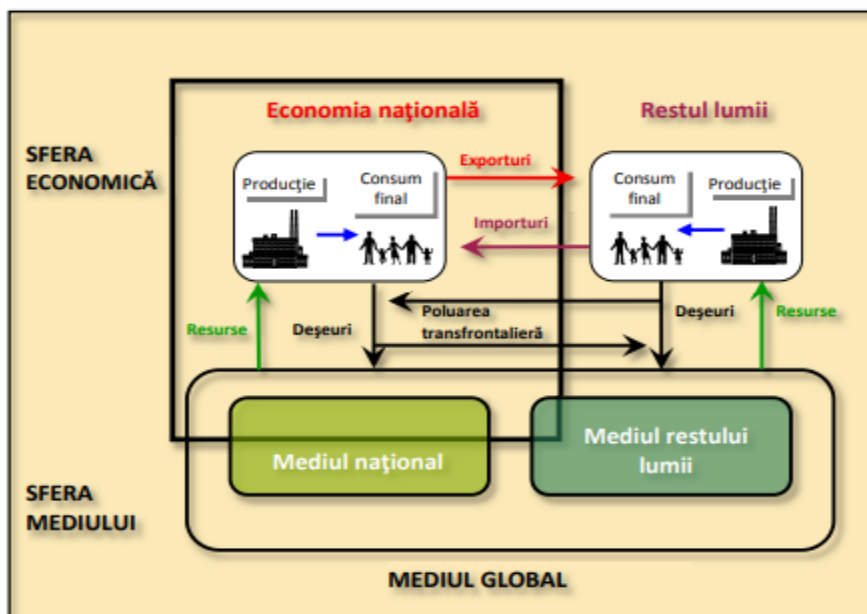

Figura 1. Reprezentarea fluxurilor de materiale și deșeuri în cadrul WE-MFA

Sursa: https://www.revistadestatistica.ro/supliment/wp-content/uploads/2016/09/fluxurile_materiale.pdf

Indicatorii fluxului de materiale de tip MFA sunt utilizați pentru a cuantifica și evalua diferite aspecte ale utilizării și gestionării resurselor materiale. Acești indicatori oferă informații despre cantitățile de materiale utilizate și eliminate în economie și pot fi folosiți pentru a evalua eficiența utilizării resurselor și a impactului asupra mediului (tabelul 3).

Tabelul 3. Indicatorii relevanți ai fluxului de materiale de tip MFA

Indicator	Descriere
End-of-Life Recycling Rate (EoL-RR)	Măsoară performanța reciclării la sfârșitul ciclului de viață al materialelor, luând în considerare doar materialele "curate". Este o măsură a procentului de materiale reciclate în comparație cu totalul materialelor generate la sfârșitul ciclului de viață al produselor. Cu cât EoL-RR este mai mare, cu atât se realizează o reciclare mai eficientă și mai extinsă a materialelor.
Recycled Content (RC):	Reprezintă ponderea costurilor secundare (materiale reciclate) în costurile totale de producție a materialelor. RC reflectă proporția de materiale reciclate utilizate în procesul de fabricație, comparativ cu materialele noi. Cu cât RC este mai mare, cu atât se utilizează o cantitate mai mare de materiale reciclate în procesul de producție, reducând astfel impactul asupra mediului.
Old Stock Ratio (OSR):	Reprezintă proporția deșeurilor vechi (deșeuri generate în trecut) din fluxul de reciclare. OSR măsoară cantitatea de materiale provenite din produse sau structuri vechi, comparativ cu totalul materialelor reciclate. Cu cât OSR este mai mic, cu atât fluxul de reciclare conține mai puține deșeuri vechi și este considerat mai "curat".

Sursa: Elaborat de autor în baza surselor bibliografice

Formula indicelui de circularitate (*CI*) este după cum urmează [11]:

$$CI = \alpha\beta, \text{ cu costul maxim} = 1 \quad (1)$$

α = material recuperat cu sfârșitul vieții (EOL) / cererea totală de material

β = 1 - energia necesară refacerii materialului / energiei necesare pentru producția primară

Această formulă calculează indicele de circularitate al unui material sau sistem. α reprezintă proporția materialului recuperat la sfârșitul vieții (de exemplu, prin reciclare) în comparație cu cererea totală de material. β reprezintă raportul dintre energia necesară pentru refacerea materialului prin procese de fabricație și energia necesară pentru producția primară a aceluși material. Cu cât *CI* este mai mare, cu atât materialul sau sistemul este considerat mai circular și mai sustenabil.

Un alt set de indicatori sunt cei care se referă la măsurile utilizate pentru a evalua și cuantifica **nivelul de circularitate într-o anumită regiune și impactul socio-economic** (tabelul 4).

Acești indicatori sunt esențiali pentru a înțelege și cuantifica progresul în implementarea economiei circulare la nivel regional și pentru a monitoriza impactul acestor măsuri asupra societății și mediului.

Instrumentele regionale de flux de materiale pentru economia circulară (RMFCE) sunt utilizate pentru a analiza și monitoriza fluxurile de materiale într-o regiune sau teritoriu specific. Aceste instrumente oferă o perspectivă detaliată asupra modului în care materialele sunt utilizate și circulă în cadrul unei anumite regiuni. Prin urmare, ele permit identificarea oportunităților de îmbunătățire a eficienței și a circularității în utilizarea resurselor. Ele au rolul de a furniza informații esențiale pentru luarea deciziilor și planificarea strategică în vederea facilitării tranziției către modele de consum și practici durabile și eficiente și permit evaluarea impactului măsurilor de economie circulară asupra mediului și societății, precum și identificarea domeniilor în care este nevoie de intervenții suplimentare.

Tabelul 4. Indicatori de circularitate regională și indicatori de impact socio-economic

Indicator	Descriere
<i>Indicatori de circularitate regională - RMFCE</i>	
Rata de eficiență a reciclării (<i>RBR - Recycle Benefit Rate</i>)	Măsoară nivelul de beneficiu obținut prin procesarea secundară și utilizarea conținutului reciclat al materialelor în comparație cu alte opțiuni de eliminare, cum ar fi incinerarea. Acest indicator ia în considerare ciclul de viață al materialelor și exprimă beneficiul potențial de mediu al reciclării.
Rata de eficiență a conținutului reciclat (<i>RCBR - Recycled Content Benefit Rate</i>)	Măsoară nivelul de beneficiu obținut prin utilizarea conținutului reciclat al materialelor în comparație cu utilizarea de materiale noi. Acest indicator ia în considerare ciclul de viață al materialelor și exprimă beneficiul potențial de mediu al reciclării.

<i>Indicatori de impact socio-economic</i>	
Indicatorul socio-economic pentru strategiile de sfârșit de viață (<i>SEI-EoL</i>)	Evaluează impactul socio-economic al strategiilor de sfârșit de viață pentru produsele ecologice, luând în considerare 25 de criterii socio-economice. Aceste criterii acoperă aspecte legate de lucrători, consumatori, societate în ansamblu, comunități locale și participanții din lanțul valoric.
Venitul circular total (<i>TCR</i>)	Măsoară costul total de proprietate al unui activ și ia în considerare beneficiile economice și sociale ale abordării circulare. Acest indicator se referă la rentabilitatea și sustenabilitatea soluțiilor circulare în comparație cu soluțiile tradiționale lineare.
Costul total de proprietate (<i>TCO</i>)	Măsoară costurile totale asociate cu deținerea și utilizarea unui produs sau activ pe durata ciclului său de viață. Acest indicator include costurile directe și indirecte, precum și impactul asupra mediului și societate. TCO este utilizat pentru a evalua eficiența economică și durabilitatea soluțiilor de la sfârșitul ciclului de viață.

Sursa: Elaborat de autor în baza surselor bibliografice

Prin utilizarea acestor indicatori și instrumente, regiunile pot dezvolta strategii și politici mai bine informate și pot lua măsuri concrete pentru a îmbunătăți circularitatea și sustenabilitatea. De exemplu, prin evaluarea și monitorizarea ratei de beneficii de reciclare (RBR) și a ratei de beneficii pentru conținut reciclat (RCBR), se poate măsura nivelul de beneficiu obținut prin procesarea secundară și utilizarea conținutului reciclat al materialelor. Aceste măsuri reflectă beneficiul potențial de mediu al reciclării și pot ghida deciziile privind gestionarea și utilizarea materialelor în mod sustenabil.

Pe lângă indicatorii de circularitate, instrumentele socio-economice, cum ar fi Indicatorul socio-economic pentru strategiile de sfârșit de viață pentru produsele ecologice (SEI-EoL), reprezintă o componentă importantă a evaluării generale a impactului circularității. Acest indicator evaluează impactul socio-economic al strategiilor de sfârșit de viață, luând în considerare diverse criterii socio-economice, cum ar fi aspectele legate de lucrători, consumatori, societate în ansamblu, comunități locale și participanții din lanțul valoric. Astfel, se poate evalua nu numai impactul asupra mediului, ci și efectele socio-economice ale practicilor de economie circulară.

În concluzie, aceste seturi de indicatori și instrumente sunt esențiale pentru evaluarea și monitorizarea nivelului de circularitate într-o anumită regiune și pentru evaluarea impactului socio-economic al măsurilor de economie circulară. Ele contribuie la dezvoltarea strategiilor și politicii pentru o tranziție mai eficientă și sustenabilă către o economie circulară, care să aducă beneficii atât mediului, cât și societății.

Indicatori de analiză și monitorizare a progresului în direcția economiei circulare

Conceptul de bază al economiei cu ciclu închis se referă la un sistem de producție și

consum bazat pe principii precum reciclarea, reutilizarea, repararea, partajarea produselor și adoptarea de noi modele de afaceri și consum. O problemă crucială în această abordare este selectarea indicatorilor cheie care să reflecte direcția în care se dezvoltă economia circulară. În prezent, nu există un indicator unic pentru măsurarea performanței economiei circulare. Cu toate acestea, literatura științifică și practica statistică oferă o varietate de indici și indicatori care pot contribui la evaluarea eficienței economiei circulare.

Organizația Națiunilor Unite (ONU) dezvoltă suport statistic pentru indicatorii de dezvoltare durabilă în cadrul Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă (ODD) [10]. Banca Mondială publică anual lucrări precum "Indicatori de Dezvoltare Mondială"[12] și "Little Green Data Book", care oferă indicatori economici și de mediu, inclusiv indicii economiilor nete ajustate. Universitățile Yale și Columbia calculează indicii de sustenabilitate a mediului (ESI) și indicatorul de performanță de mediu (EPI). De asemenea, Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE) implementează indicatorii de "creștere verde" și dezvoltare durabilă.

Această diversitate de surse și instrumente oferă posibilități de analiză și monitorizare a progresului în direcția economiei circulare și a sustenabilității. Prin utilizarea acestor indicatori, se urmărește evaluarea și compararea performanțelor economice și de mediu, în vederea identificării direcțiilor de îmbunătățire și luarea deciziilor informate pentru promovarea unei economii cu ciclu închis.

Ca parte a Planului de acțiune din 2015, Comisia Europeană a adoptat "Sistemul de monitorizare a economiei cu ciclu închis"[3], care a fost publicat pentru prima dată în 2018. Acest sistem cuprinde un set de indicatori și sub indicatori împărțiți în patru categorii principale (tabelul 5):

Producție și consum: Pentru a evalua progresul către o economie circulară, se pune accentul pe fazele de producție și consum. Companiile, agențiile guvernamentale și gospodăriile sunt îndemnate să reducă cantitatea de deșeuri generate. Aceasta oferă posibilitatea de a reutiliza materiile prime în cadrul procesului de producție.

Managementul deșeurilor: Această categorie este crucială în economia circulară, deoarece evidențiază câte deșeuri reciclate sunt reintroduse în circuitul economic pentru a genera valoare adăugată suplimentară. De asemenea, indică stadiul actual al țărilor în ceea ce privește programele de reciclare a deșeurilor.

Materii prime secundare: Economia circulară urmărește un ciclu închis, unde materialele și produsele trebuie să reintre în economie sub forma unor noi materiale sau produse. Această abordare minimizează utilizarea resurselor noi și are un impact pozitiv asupra amprenteii ecologice a producției.

Competitivitate și inovare: Economia circulară contribuie la crearea de noi locuri de muncă și la stimularea creșterii economice. Inovația joacă un rol cheie în această tranziție, deoarece noile tehnologii oferă soluții de inginerie mai eficiente, reducând consumul de resurse și influențând modelele de consum și procesele industriale. Economia circulară este strâns legată de alte concepte, precum economia orientată spre inovare și economia bazată pe cunoaștere.

Tabelul 5. Indicatori pentru măsurarea circularității economiei

Categorie	Indicator	Conținut	Unit. de măsură
Producție și consum	Coeficient de autosuficiență în materie primă pentru producție	Măsoară gradul în care o țară este capabilă să se aprovizioneze cu materii prime din resursele proprii în loc să le importe. Un coeficient mai mare indică o mai mare autosuficiență în materie primă, ceea ce poate fi benefic pentru securitatea și sustenabilitatea economică a unei țări.	Procent
	Indicatorul consumului de materii prime	Reflectă nivelul de utilizare a resurselor naturale și arată cantitatea de materii prime necesară pentru a susține activitățile de producție și consum.	Tone pe cap de locuitor
	Productivitatea resurselor	Măsoară raportul dintre producția sau rezultatele obținute și cantitatea de resurse utilizate în acest proces.	Euro / kg
	Generarea deșeurilor urbane pe cap de locuitor	Reflectă nivelul de consum și de generare a deșeurilor într-o anumită regiune sau într-o anumită comunitate	Kg / cap de locuitor
	Generarea deșeurilor, excluzând deșeurile minerale principale, raportată la PIB	Oferă informații despre eficiența utilizării resurselor și nivelul de decuplare între creșterea economică și generarea deșeurilor.	Kg / 1000 EUR
	Generarea deșeurilor de ambalaje	Reflectă nivelul de consum de produse împachetate și impactul acestora asupra mediului înconjurător.	Kg / cap de locuitor
	Generarea deșeurilor de ambalaje din plastic	Reflectă nivelul de utilizare a ambalajelor din plastic și impactul lor asupra mediului înconjurător.	Kg / cap de locuitor
Managementul deșeurilor	Rata de reciclare a deșeurilor menajere	Reprezintă procentul de deșeuri generate în gospodării care sunt colectate și reciclate, în comparație cu totalul deșeurilor menajere produse.	Mii tone
	Rata de procesare a tuturor deșeurilor, cu excepția deșeurilor minerale de bază	Reprezintă procentul de deșeuri care sunt supuse proceselor de tratare, reciclare, valorificare energetică sau alte metode de gestionare	Procent
	Rata de reciclare a deșeurilor pe tipuri de ambalaje	Se referă la procentul de deșeuri de ambalaje reciclate în raport cu cantitatea totală de deșeuri de ambalaje generate pentru fiecare tip de material de ambalaj.	Procent
	Rata de reciclare a deșeurilor electronice	Indică nivelul de implicare și eficiență în gestionarea deșeurilor electronice și promovarea utilizării durabile a echipamentelor electronice.	Procent
	Procesarea deșeurilor biologice	Reprezintă proporția deșeurilor de origine biologică care sunt supuse unui proces de tratare și gestionare adecvată	Kg / cap de locuitor
	Coeficientul de valorificare a deșeurilor din construcții și demolări	Măsoară proporția deșeurilor generate în sectorul construcțiilor și demolărilor care sunt valorificate sau reciclate, în loc să fie depozitate sau eliminate în mod necorespunzător.	Procent
	Materii prime secundare	Indicele de utilizare a resurselor regenerabile	Măsoară proporția materialelor circulare utilizate în procesele de producție și consum.
Indicele comerțului cu resurse secundare		Evaluează volumul tranzacțiilor comerciale legate de materiile prime secundare sau reciclate	Tone

Competitivitate și inovare:	Indicatorul impactului economic al economiei circulare	Urmărește și analizează investițiile private, numărul de locuri de muncă create și valoarea adăugată brută generată în sectoarele economiei circulare.	Valoarea adăugată, mln. euro
	Numărul de brevete legate de prelucrare și materii prime secundare	Reflectă nivelul de inovație și dezvoltare a tehnologiilor și soluțiilor utilizate pentru valorificarea și reciclarea materialelor secundare.	Unități

Sursa: Elaborat de autor în baza surselor bibliografice

Sistematizarea indicatorilor relevă că, printre cei mai utilizați indicatori pentru evaluarea circularității afacerilor și produselor se regăsesc cei de măsurare și analiză a utilizării materiilor prime la nivel național, din grupul "contabilitatea și analiza fluxurilor de materiale la scara întregii economii" (Material Flow Analysis - MFA). Aceștia reflectă un potențial semnificativ de dezvoltare ulterioară și furnizează posibilități importante pentru evaluarea dimensiunii fizice a economiei. Acești indicatori sunt valoroși în monitorizarea obiectivelor și politicilor generale, inclusiv în contextul Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă.

Concluzii

Economia circulară reprezintă o abordare sustenabilă și eficientă în utilizarea resurselor, bazată pe principii precum reciclarea, reutilizarea și reducerea deșeurilor. Monitorizarea și evaluarea progresului către o economie circulară necesită utilizarea unor indicatori relevanți. Deși nu există un indicator unic pentru măsurarea performanței economiei circulare, există diverse surse și instrumente care oferă o varietate de indici și indicatori. Sistematizarea indicatorilor relevă că MFA (Material Flow Analysis - Analiza Fluxurilor de Materiale) este un grup de indicatori frecvent utilizați pentru evaluarea circularității afacerilor și produselor. Acești indicatori oferă o perspectivă asupra utilizării materiilor prime la nivel național și pot fi utilizați pentru monitorizarea obiectivelor și politicilor economiei circulare.

În concluzie, există o varietate de indicatori disponibili pentru măsurarea și monitorizarea progresului în direcția economiei circulare. Utilizarea acestor indicatori permite evaluarea performanței economice și de mediu, identificarea direcțiilor de îmbunătățire și luare a deciziilor informate pentru promovarea unei economii cu ciclu închis și durabile.

Bibliografie

1. Circle Economy, (2021b). Introduction to the circular transition indicators framework. <https://www.circle-economy.com/resources/introduction-to-the-circular-transition-indicatorsframework>
2. Ellen MacArthur Foundation. Circularity Indicators – An Approach to Measure Circularity. Methodology & Project Overview. Cowes, 2015. UK.
3. Eurostat. Circular economy indicators. Monitoring framework. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/circulareconomy/indicators/monitoring-framework>
4. Geissdoerfer M., Savaget P., Bocken N. M., Hultink E. J. The Circular Economy – A new sustainability paradigm? Journal of Cleaner Production. 2017. Vol. 143. P. 757–768.
5. Kirchherr J., Reike D., Hekkert M. Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. Resources, Conservation and Recycling. 2017. Vol. 127. P. 221–232.
6. Mariana Cardoso Chripim, Marie Mattsson, Pia Ulvenblad, The underrepresented key elements of Circular Economy: A critical review of assessment tools and a guide for action, Sustainable Production and

- Consumption, Volume 35, 2023, Pages 539-558, ISSN 2352-5509, <https://doi.org/10.1016/j.sp.2022.11.019>.
7. Saidani M., Cluzel F., Leroy Y., Yannou B. Des indicateurs catalyseurs de l'économie circulaire? *Revue Technologie et Innovation*. 2019b. Vol. 19. P. 1–19.
 8. Saidani M., Yannou B., Leroy Y., Cluzel F. How to assess product performance in the circular economy? Proposed requirements for the design of a circularity measurement framework. *Recycling*. 2017. Vol. 2(1). P. 6.
 9. Saidani M., Yannou B., Leroy Y., Cluzel F., Kendall A. A taxonomy of circular economy indicators. *Journal of Cleaner Production*. 2019a. Vol. 207. P. 542–559.
 10. SDG Indicators, Global indicator framework for the Sustainable Development Goals and targets of the 2030 Agenda for Sustainable Development <https://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/>
 11. SZYMAŃSKI, Dominik. Circulytics cieszy się zainteresowaniem. *Energia i Recykling: gospodarka obiegu zamkniętego*, 2020. Volume 35, 2023, Pages 539-558, ISSN 2352-5509, <https://doi.org/10.1016/j.sp.2022.11.019>.
 12. World Development Indicators, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

ANALIZA ACTIVITĂȚILOR ÎNTREPRINDERILOR RTEC (REGIA TRANSPORT ELECTRIC) ȘI PUA (PARCUL URBAN DE AUTOBUZE) ÎN MUNICIPIUL CHIȘINĂU

Liudmila POLODIUC, Drd.

Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

E-mail: *liudmilapolodiuc@gmail.com*

Abstract

The article conducts the study of enterprises that ensure passenger transportation and modernize them in modern economic conditions, with the solution of constantly arising difficult problems and problems through a systematic approach.

Keywords: *bus, trolleybus, passenger transportation, statistical dates.*

Introducere

Economica oricărei țări nu poate exista fără transport, ceea ce este un factor în dezvoltarea ridicată a economiei. Totalitatea sistemelor de transport include transportul de intrare și intermediar. Transportul de intrare a pasagerilor este efectuat de autobuze, cărucioare, servicii de taxi și taxi, pasagerii folosesc avioane și trenuri pentru a asigura mișcarea între țări. Oamenii folosesc transportul public pentru a ajunge la muncă, duc copiii la instituțiile de învățământ. Prin urmare, cât de rapid se mișcă transportul public, în funcție de program, indiferent dacă este confortabil, sigur și de încredere, depinde dorința populației de a se transfera de la transportul privat în public.

Scopul temei articolului este de a dezvolta și îmbunătăți gestionarea în transportul de pasageri din oraș, soluția de a apărea în mod constant probleme și probleme complexe prin abordarea sistematică și metodele de calcul statistic.

Materiale și metode de cercetare

Chișinău este capitala Republicii Moldova, cel mai mare oraș și centrul administrativ, teritorial, economic, științific și cultural. Chișinăul este legat prin căi ferate și drumuri cu toate municipiile, orașele și centrele raionale și multe sate din republică, de asemenea cu centre urbane din România, Ucraina și alte state. Municipiul Chișinău este format din orașul Chișinău, care cuprinde peste 82% din populație, 6 orașe (Codru, Cricova, Durlești, Sângera, Vadul lui Vodă și Vatra), 13 comune (Băcioi, Budești, Bubuieci, Durlești, Ciorescu, Colonița, Condița, Cruzești, Ghidighici, Grătiești, Stăuceni, Tohatin și Trușeni) și 11 sate din componența unor comune menționate anterior (Bâc, Brăila, Cheltuitori, Dobrogea, Dumbrava, Făurești, Frumușica, Goianul Nou, Hulboaca, Revaca și Străistreni). De obicei, această situație definește o zonă metropolitană, nu un municipiu, dar diferența nu este relevantă atâta timp cât aria este tratată integral, cel puțin din punctul de vedere al transportului public. Transportul public în Orașul Chișinău și suburbii este asigurat de către doi operatori publici aflați în proprietatea Consiliului Municipal Chișinău și în subordinea executivă a Primăriei Municipiului Chișinău - Regia de Transport Electric (RTEC) și I.M. Parcul Urban de

Autobuze (PUA). Prin excepție, legătura cu orașul Ialoveni, neinclus administrativ în Municipiul Chișinău, este asigurată de către RTEC, cu contribuția financiară separată a orașului.

Existența simultană a doi operatori pentru transportul public din municipiul Chișinău, Regia de Transport Electric Chișinău și Parcul Urban de Autobuze, ambii în proprietatea Consiliului Municipal Chișinău, în subordinea executivă a Primăriei Municipiului Chișinău și beneficiind de același mecanism de subvenționare publică pentru compensarea diferențelor de tarif s-a dovedit contra-productivă din punct de vedere operațional, financiar și în relația cu călătorii. Condițiile instituționale și de finanțare identice exclud orice idee de concurență, iar titlurile de transport și tarifele diferite, precum și ne corelarea rațională a rutelor se constituie în dificultăți majore pentru călători.

Trebuie subliniat faptul că separarea instituțională, necoordonarea operațională, caracteristicile ofertei tarifare și gradul de subvenționare de la bugetul local sunt cu totul în afara bunelor practici europene în domeniu.

Obiectivul operatorului de transport public din Chișinău trebuie să fie prestarea unui serviciu de transport la parametri de calitate în conformitate cu bunele practici din domeniu, în condițiile îmbunătățirii condițiilor financiare de operare și a scăderii presiunii asupra bugetului local.

Îndeplinirea acestui obiectiv se face prin investiții în infrastructură, vehicule și în sisteme-suport (cum ar fi managementul traficului, sistemul automat de taxare, sau ERP - Enterprise Resources Planning), ceea ce presupune resurse financiare și timp, dar și prin măsuri de reorganizare instituțională, optimizare internă și creșterea încasărilor.

Existența mai multor operatori de transport public pe același teritoriu, în cadrul unei piețe concurențiale deschise, poate avea efecte pozitive, cu condiția asigurării unei concurențe reale, a aplicării stricte a unor contracte de delegare a gestiunii și a unei bune coordonări operaționale și investiționale.

Însă, pentru operatori care au același proprietar, în cazul acesta Primăria Municipiului Chișinău, nu poate fi vorba de concurență reală. Specificitatea transportului public, cel puțin în Europa continentală, rezidă în ponderarea unor reguli economice și financiare stricte cu recunoașterea condiționalităților sociale pentru un serviciu public esențial, cu rezultatul amendării liberalizării totale a pieței. Această abordare permite acordarea pentru operatori, în condiții fundamentate și transparente, a unor diferențe de tarif menite să anuleze efectele negative ale impunerilor operaționale. Aceste impuneri sunt următoarele:

- ✓ acoperirea unor zone prin rute cu costuri de operare ne sustenabile individual prin cererea de transport și veniturile obținute;
- ✓ asigurarea unei capacități minime de transport prin orare de circulație și frecvența curselor în zone și perioade de timp cu aceleași caracteristici slabe de profitabilitate;
- ✓ limitarea tarifelor de transport la niveluri acceptabile social.

În înțelegerea a mea, separarea celor doi operatori publici din Chișinău nu se încadrează în acest model. Separarea a fost motivată oficial în primul rând prin costurile diferite de operare, dar acestea nu pot fi un motiv viabil în domeniul transportului public, pentru că, validat, criteriul ar putea fi folosit pentru separarea pe baza zonelor de operare, de exemplu, ceea ce ar amplifica lipsa de coordonare operațională. Cvasi -totalitatea orașelor și a zonelor metropolitane au un singur operator public, chiar și în situațiile în care utilizează

moduri foarte diferite (tramvai, troleibuz, autobuz, metrou ușor, metrou greu, teleferic, transport pe apă), care au, natural, costuri de operare la fel de diferite. Aceste costuri sunt consolidate, iar diferențele sunt irelevante din perspectiva realizării unui serviciului public unitar pentru comunitate.

Separarea instituțională a operatorilor publici, dublată de un nivel foarte scăzut de coordonare operațională, are efecte vădit negative asupra coerenței, eficienței și calității serviciului de transport prestat în favoarea călătorilor. Cu toată coordonarea comună, prin Direcția de Transport Public și Căi de Comunicații din cadrul Primăriei Municipiului Chișinău, tendința naturală a două organizații diferite, având structuri, bugete și, probabil, culturi instituționale deja diferite, este să nu privească dincolo de limitele teritoriului și competențelor care li s-au atribuit. Discuțiile pe care consultantul le-a avut la nivelul superior al administrațiilor celor doi operatori au confirmat pe deplin această situație.

În cele ce urmează se vor descrie efectele separării instituționale din punct de vedere operațional și se vor propune măsuri cu efecte măsurabile atât în îmbunătățirea parametrilor financiari de funcționare, cât și în creșterea calității serviciului public de transport. Cum marea majoritate a acestor măsuri sunt condiționate sau ajutate de fuziunea operatorilor, ele se vor constitui în tot atâtea argumente pentru realizarea schimbării instituționale. În opinia mea, principalele pârghii pe partea operațională pentru creșterea atractivității transportului public, sporirea eficienței acestuia și reducerea presiunii pe bugetul local la valori sustenabile pe termen lung, sunt aplicarea unei noi oferte tarifare și optimizarea rețelei de transport. O politică de personal extrem de prudentă va putea completa aceste acțiuni, în limitele impuse de condițiile sociale.

Politica și oferta tarifară

Politica tarifară reunește principiile aplicate pentru motivarea și construirea ofertei tarifare, care reprezintă interfața comercială dintre operator și călători. Bunele practici în domeniu, promovate în special de către Uniunea Internațională a Transportatorilor Publici (UITP) și Banca Mondială (WB), pot fi rezumate după cum urmează:

- Oferta tarifară trebuie să asigure cadrul pentru încasarea taxei de călătorie la un nivel care, împreună cu veniturile proprii și, dacă se impune, cu o subvenție pentru diferența de tarif, să asigure bugetul operațional și un profit rezonabil (sub 10%, dar uzual de aprox. 5%) pentru dezvoltare;
- Oferta tarifară trebuie construită pe principii de acceptanță socială și de discriminare pozitivă a călătorilor fideli față de călătorii ocazionali;
- Subvenția pentru diferența de tarif trebuie acordată operatorilor, indiferent de situația lor instituțională, doar pentru contribuția la acoperirea cheltuielilor de operare eligibile, sub rigorile unui contract de delegare a serviciului public.

Practic, tariful de bază recomandat (tariful pentru o călătorie simplă achiziționată separat) este în jurul valorii de 0,1% din salariul mediu net în comunitatea deservită. Pornind de aici, orice vânzare în avans a serviciului de transport, sub forma pachetelor fixe de călătorii, a conturilor de călătorii și a abonamentelor ar trebui să se reflecte în prețuri mai mici oferite pe călătorie. Motivația comercială a operatorului rezultă din avantajele încasării în

avans a taxei pentru serviciul de transport - practic o creditare fără condiții și fără dobândă, ca și din diminuarea cheltuielilor cu activitatea comercială - salarii și consumabile. Bunele practici din domeniu avertizează împotriva instalării unei spirale a sărăciei în serviciul de transport public, în condițiile în care, de multe ori, administrațiile locale sunt tentate, din motive electorale, să mențină tarife nejustificat de scăzute pe perioade îndelungate de timp, chiar dacă principalele componente ale costurilor de producție (combustibili, energie, piese de schimb și salarii) înregistrează creșteri de zeci de procente sau mai mult. Evitarea unei majorări corecte a tarifelor, însoțită de obicei de onorarea doar parțială a obligațiilor de completare a bugetului de operare până la nivelul convenit, conduce inevitabil la scăderea cantitativă și calitativă a prestației, la îndepărtarea călătorilor cu venituri medii, urmată de creșterea presiunii pentru menținerea tarifelor scăzute din partea călătorilor captivi și vulnerabili, diminuarea resurselor și așa mai departe. Pericolul ca transportul public din Chișinău să devină un serviciu de slabă calitate și ne sustenabil, destinat cetățenilor cu resurse minime.

Din punctul de vedere al ofertei tarifare urbane pentru persoane fizice, situația din Chișinău este următoarea:

Tabelul 1. Oferta tarifară actuală cu tarife urbane integrale, persoane fizice

Operator	Bilet, lei	Abonament lunar, lei	Abonament 3 luni, lei	Abonament 6 luni, lei
RTEC	6 lei	234	594	972
PUA	6 lei	234	594	972

Abonamentele cu reducere

- elevi: 117 lei - 1 lună, 297 lei - 3 luni, 486 lei - 6 luni;
- studenți: 164 lei - 1 lună, 416 lei - 3 luni, 680 lei - 6 luni;
- personal din domeniul învățământului: 164 lei - 1 lună, 416 lei - 3 luni, 680 lei - 6 luni;
- personal din domeniul medical: 164 lei - 1 lună, 416 lei - 3 luni, 680 lei - 6 luni;
- copii din familii monoparentale: 140 lei - 1 lună, 356 lei - 3 luni, 583 lei - 6 luni;
- familii cu mulți copii: 117 lei - 1 lună, 297 lei - 3 luni, 486 lei - 6 luni;
- agenți economici: 468 lei - 1 lună, 1188 lei - 3 luni, 1944 lei - 6 luni.

Există, de asemenea, drepturi de călătorie gratuită pentru 13 categorii de persoane stabilite prin reglementări locale și republicane: veterani, posesori de decorații, angajați ai instituțiilor de forță, etc, în număr de aprox. 19.600 de persoane, și pensionarii în cantitate de 161675 de persoane.

Din informațiile primite rezultă că Statul nu contribuie la sumele neîncasate în urma reglementărilor republicane, ceea ce este incorect financiar și neconform cu bunele practici în domeniu.

Rezultate și discuții, propuneri

Schimbarea politicii tarifare a unui viitor operator unic și îmbunătățirea ofertei tarifare pentru călători pot și trebuie să fie instrumente eficiente atât pentru creșterea atractivității

transportului public, cât și pentru reducerea presiunii asupra bugetului local, prin creșterea încasărilor. O schimbare completă presupune și modernizarea sistemului de taxare, care să permită securizarea tuturor activităților comerciale de contact cu călătorul ale operatorului și diversificarea ofertei tarifare, dar această modernizare necesită investiții relativ importante, minimum 2 ani pentru pregătirea documentației, contractare și implementare. În cele ce urmează se vor face propuneri de îmbunătățiri realizabile imediat, cu dotările și procedurile comerciale actuale.

Rezultatul trebuie să fie creșterea atractivității transportului public, avantajarea călătorilor fideli și creșterea încasărilor. Dacă se impune acordarea de către autoritatea locală a unei diferențe de tarif (și la Chișinău se impune), acest efort comunitar trebuie să fie dirijat în totalitate sau în cea mai mare parte spre abonamente. Este o măsură de protecție socială recunoscută și aplicată ca atare în toate rețelele de transport public europene. Construcția unei noi oferte tarifare ar trebui să se bazeze și pe cunoașterea cererii de transport. Este necesar un nou sondaj în rândul călătorilor, care trebuie să determine, prin metode statistice, categoria (călător fidel/ocazional), numărul mediu zilnic de călătorii, numărul de rute utilizate frecvent pentru o călătorie, structura dorită a ofertei tarifare, dar realizarea lui și interpretarea datelor obținute depășesc cadrul acestui studiu. În lipsa acestor date, singura posibilitate în prezent este apelul la cifrele obișnuite din sectorul transportului public european.

Perspectiva de dezvoltare a unui sistem automat de taxare a fost analizat proiectul-pilot aflat în desfășurare la cei doi operatori¹⁶ pentru plata biletelor pe câteva linii de autobuz și de troleibuz cu carduri bancare contactless VISA și MASTERCARD de la două bănci comerciale.

Conform opinia mea în legătură cu acest proiect-pilot și cu observațiile de mai sus este următoarea:

- ✓ Ideea proiectului este foarte bună, dar nu pentru testarea posibilităților tehnice (ele există ca tehnologie matură, folosită mult în transportul public), ci pentru testarea reacției călătorilor și obișnuirea acestora cu mijloace electronice de plată;
- ✓ Fiind un proiect-pilot, este firesc ca doar o parte a vehiculelor să beneficieze de această facilitare. Ar fi fost probabil utilă o marcă suplimentară și vizibilă a acestor vehicule;
- ✓ Plata se poate face și cu un telefon mobil cu tehnologie NFC, pe care a fost emulat un card bancar contactless;
- ✓ O campanie de promovare mai intensă ar trebui să explice călătorilor lipsa elementelor de nesiguranță la plată, în condițiile în care nu se solicită tastarea PIN-ului;
- ✓ Observația că elevii, studenții și pensionarii nu au acces la plata călătoriei cu cardul este nejustificată, în condițiile în care aceste categorii de călători nu trebuie să cumpere bilete, fiind beneficiari de abonamente cu reducere;
- ✓ Observația că ar fi bine ca operatorii să emită propriile carduri de transport, pe care se pot încărca și abonamente, conturi de călătorii, etc este justificată, dar facilitarea nu este inclusă în acest proiect-pilot, pentru că ar fi fost necesare investiții de alt nivel în echipamente dedicate și aplicații software.

În același timp, trebuie spus că lipsa unei coordonări suficiente a furnizorilor, căroră nu li s-au impus proceduri comerciale identice la interfața cu călătorii, ezitățile în aprecierea legalității plăților neînsoțite de emiterea unui bon fiscal, precum și separarea instituțională a

operatorilor, au condus la o situație în care călătorii întâlnesc în vehiculele incluse în proiectul-pilot două tipuri de proceduri de plată (cu și fără bon), precum și trei tipuri de POS-uri (validatoare) îmbarcate - unele purtate de către încasatori, unele identice cu cele portabile, montate într-o cutie de protecție și cu imprimanta dezactivată, altele în carcasă proprie, fără imprimantă, dar cu display. Faptul că unii încasatori utilizează POS-uri, în timp ce alții utilizează telefoane mobile cu o aplicație dedicată nu reprezintă un impediment pentru călători. Aceste diferențe nu sunt în favoarea călătorilor, a asimilării și acceptării de către aceștia a plății electronice. De aceea, situația poate afecta concluziile care vor fi trase la terminarea proiectului, cu riscul de a fi prezentate într-un registru negativ, care să insiste pe neacceptare și un grad foarte scăzut de utilizare.

Concluzii

În condițiile în care presiunea pe bugetul local este în creștere constantă și a devenit deja ne sustenabilă pe termen mediu și lung, creșterea substanțială a veniturilor din încasări este obligatorie.

Trebuie construită o ofertă tarifară nouă și unică, începând cu un tarif de bază majorat în concordanță cu evoluțiile economice din capitală, simultan cu reducerea tarifelor la abonamente.

În acest mod vor fi favorizați călătorii fideli, care constituie marea majoritate și care depind de utilizarea cotidiană a transportului public.

Se pot adăuga produse tarifare noi (abonamente pentru o linie urbană, abonamente pentru o linie urbană plus una suburbană, etc), posibile cu actuala dotare tehnică și menționate în capitolul dedicat. Pe lângă o ofertă tarifară mai corectă comercial, obiectivul final este creșterea încasărilor cu minimum 50%. Încasarea în avans a taxei de călătorie prin abonamente, echivalentă cu o creditare pe termen scurt fără dobândă și condiții, ar determina și o relaxare financiară datorită îmbunătățirii cash-flow-ului. A fost prezentat mai multe scenarii posibile și a recomandat tariful de bază 10 lei, abonamentul lunar 360 lei și restul produselor tarifare existente modificate corespunzător, sau stabilite după reguli uzuale pentru cele noi.

Fuziunea celor doi operatori publici (RTEC și PUA) ar facilita acest proces, oprind tendința neproductivă tot mai manifestă de taxare diferită a aceluiași serviciu public. Sunt necesare demersuri pentru ca Statul să-și asume acoperirea sumelor neîncasate de către operatori ca urmare a instituirii, prin norme republicane, a dreptului de călătorie gratuită pentru unele categorii de persoane. Este un principiu elementar ca autoritatea care impune facilități de tarif să transfere sumele corespunzătoare, pentru că un operator de transport public nu poate și nu trebuie să-și asume sarcini de protecție socială.

Investițiile, chiar și proiectele-pilot din zona operațională, trebuie să aibă un caracter unitar, cu aceleași facilități și proceduri și, mai ales, cu aceeași interfață spre călători. Este necesară implementarea, pe termen mediu, a unui Sistem Automat de Taxare care să utilizeze atât carduri de transport, cât și carduri bancare și care să permită diversificarea ofertei tarifare și a modalităților de plată, securizarea întregului lanț de proceduri comerciale - emitere, plată, validare și control, simultan cu obținerea de rapoarte complete și obiective cu privire la încărcarea rutelor, încasări, tipuri de călători, etc.

Menținerea separării instituționale a celor doi operatori publici ar face foarte dificilă realizarea acestui proiect. Vânzarea biletelor prin cei aproximativ 960 de taxatori (de la ambele întreprinderi) este o practică anacronică, pentru care nu se pot găsi exemple similare și care generează costuri de operare mari și inutile. Renunțarea la această procedură, destinată oricum în mod normal unei minorități dintre călători, trebuie luată în considerare cu depășirea temerii pentru creșterea fraudei.

Alături de creșterea încasărilor, reducerea cheltuielilor operaționale prin optimizarea rutelor este a doua pârghie importantă pentru scăderea presiunii asupra bugetului local. Chiar în lipsa unor date exacte, că sunt probleme de paralelism, de supra-ofertare în localități mici și de aducere contra-productivă a rutelor suburbane de autobuz în centrul orașului Chișinău. Parametrii financiari de operare și caracteristicile modului autobuz impun ca principala acțiune să fie reconfigurarea parțială a actualei rețele PUA.

Fuziunea celor doi operatori publici ar face posibilă o acțiune coordonată și unitară, caracteristici esențiale pentru asigurarea efectului pozitiv scontat. Contractul de delegare a gestiunii serviciului de transport public nu ar trebui să permită operatorilor, fie ei publici sau privați, sub-contractarea serviciului pe anumite rute dintre cele care le-au fost date în administrare. Autoritatea locală ar trebui să aibă în vedere delegarea gestiunii serviciului de transport public către operatori privați doar în măsura în care operatorul public nu poate satisface cererea de transport, cu îndeplinirea procedurilor legale și a standardelor de calitate. Perspectiva de achiziționare de autobuze electrice adaugă încă un argument în favoarea fuziunii operatorilor publici, deoarece acestea nu vor avea din punct de vedere tehnic nici un punct comun cu autobuzele clasice, cu motor termic. Dimpotrivă, ele vor fi practic troleibuze fără troleu, dar având nevoie de stații de încărcare pentru baterie. În ipoteza că ele vor fi achiziționate de către PUA, sau vor fi încredințate pentru operare la PUA (pentru că sunt “autobuze”), amenajarea unor facilități pentru întreținerea tehnică va fi contra-productivă atâta timp cât RTEC dispune de facilitățile necesare 75 pentru mentenanța vehiculelor electrice. Chiar și stațiile de încărcare pot fi realizate mai ușor în garajele de troleibuze, pe baza unor substații de tracțiune noi, care sunt subiectul unui alt proiect.

Operarea coerentă și unitară a serviciului de transport public impune și o activitate îmbunătățită de comunicare publică, în primul rând în mediul on line din ce în ce mai utilizat.

FINANȚAREA MODELELOR DE AFACERI PENTRU ECONOMIA CIRCULARĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA

Aliona DODU, dr., conf. univ.
Universitatea Tehnică a Moldovei
E-mail: aliona.dodu@imi.utm.md

Maria OLEINIUC, dr. hab, conf. univ.
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți
E-mail: mariadodu@yandex.com

Abstract

The circular economy aims to eliminate waste through the superior design of materials, products and systems (including business models). It is a change in the way resources are extracted, transformed into products and then become waste.

Essentially, the circular economy reduces the use of materials, redesigns materials, products and services to be less resource intensive and recovers the 'waste' that feeds into the manufacture of new materials and products. This article represents an exhaustive research that is part of the project State Program 2020-2023, "Development of the circular economy formation mechanism in the Republic of Moldova, with code 20.80009.0807.22.

Keywords: *circular economy, financial instruments, circular business models, digitization in circular economy*
JEL classification: M1 M2

Introducere

Economia circulară a devenit un termen extrem de popular în ultimii ani. Aceasta fiind văzută ca o soluție la criza globală de mediu care afectează tot mai mult întreaga lume și care la rândul său este la fel de severă ca pandemia, deși poate mai puțin evidentă. Precum sugerează și numele, acest tip de economie necesită un sistem continuu de producție și reutilizare atât a resurselor cât și a deșeurilor care se pot folosi în diferite domenii, începând cu industria alimentară la modă până și la cea a autovehiculelor și la cea a energiei. Chiar dacă deja există inițiative în acest sens, le putem constata doar la o scară mică sau medie.

Ce este o economie circulară?

O economie circulară menține materialele, produsele și serviciile în circulație cât mai mult timp posibil. O economie care utilizează o abordare centrată pe sisteme și implică procese industriale și activități economice care sunt restaurative sau regenerative prin proiectare și permite resurselor utilizate în astfel de procese și activități să-și mențină cea mai mare valoare pentru cât mai mult timp posibil.

O abordare a economiei circulare demonstrează continuitatea accentului pe reducerea impactului negativ al materialelor pe ciclul de viață, inclusiv impactul asupra climei, reducând utilizarea materialelor dăunătoare și decuplarea utilizării materialelor de creșterea economică și satisfacerea nevoilor societății.

Până acum, economia mondială a fost operată principal pe modelul achiziție-

producție –eliminare un model liniar prin care fiecare produs are un ciclu de viață [1], precum arătat mai jos:

- 90% din materiile prime folosite în producție în Europa devin deșeuri după ce produsul părăsește fabrica;
- 80% din produsele fabricate în Europa se aruncă în primele șase luni de la existența lor;
- s-ar putea realiza 700 de milioane de dolari americani în reducerea anuală a costului materialelor în industria accelerată a bunurilor de consum prin implementarea unei noi economii circulare.

Principiile modelului de afaceri în economia circulară

Tabelul următor arată modul în care diferă principiile economiei circulare de principiile economiei liniare [2]:

Tabelul 1. Diferența dintre principiile economiei circulare și economiei liniare

Caracteristicile fluxului de resurse	Economie liniară	Economie circulară
Tipul resursei	Resurse finite	Resurse regenerabile → Buclă de regenerare
Intensitatea resurselor	Resurse intensive	Resurse eficiente → Buclă de îngustare
Viteza de circulație	Viteză rapidă	Viteză lentă → Buclă de încetinire
Intensitatea utilizării	Intensitate scăzută	Intensitate înaltă → Buclă de intensificare
Intensitatea resurselor intangibile	Materializat	Dematerializat → Buclă de dematerializare
Numărul de cicluri de viață	Ciclu de viață unic	Cicluri de viață multiple → Buclă în cascadă
Direcție	Liniară	Circulară → Buclă închisă

Source: Mouazan, E. (2019).

Principiile economiei circulare sunt variate și diferă în modul expus mai jos:

- Buclă de regenerare: utilizarea resurselor bazate pe bio, biodegradabile, compostabile sau regenerabile pentru regenerarea capitalurilor naturale;
- Reducerea buclilor fluxului de resurse: Acesta vizează utilizarea a mai puține resurse per produs;
- Încetinirea buclilor de resurse: Prin proiectarea bunurilor cu durată lungă de viață și prelungirea duratei de viață a produsului (adică, buclă de service pentru a prelungi durata de viață a unui produs, de exemplu prin reparații, remanufacturare), perioada de utilizare a produselor este extinsă și / sau intensificată, rezultând o încetinire a fluxului de resurse;
- Buclă de intensificare: strategii care conduc la o fază de utilizare mai intense;
- Buclă de dematerializare: înlocuirea utilității produsului cu servicii și soluții software.
- Buclă în cascadă: maximizarea eficienței resurselor prin utilizarea biomasei în produse care creează cea mai mare valoare economică;
- Închiderea buclilor de resurse: Prin reciclare, buclă dintre post- utilizare și producție

este închisă, rezultând un flux circular de resurse pe mai multe cicluri de viață.

Clasificarea modelelor de afaceri în economia circulară. Modelele de afaceri în economia circulară sunt considerate un subset al grupului mai larg de modele de afaceri sustenabile. Mai multe definiții ale modelelor de afaceri circulare pot fi găsite în literatura recentă, dar în prezent nu a apărut un consens cu privire la o definiție generică.

Cercetătorul Mentink (2014) [6], definește modelul de afaceri circular ca „rațiunea modului în care o organizație creează, oferă și captează valoare cu și în buclele materiale închise” în timp ce un grup de cercetători precum Linder și Williander (2015) [6] definesc un model de afaceri circular ca „un model de afaceri în care logica conceptuală pentru crearea de valoare se bazează pe utilizarea valorii economice reținute în produse după utilizare în producerea de noi oferte”. Adoptarea unei strategii de economie circulară necesită mai multe schimbări organizaționale și strategice. Privind arhitectura modelului de afaceri, inclusiv crearea de valoare, propunerea de valoare, oferirea valorii și captarea valorii, sunt necesare următoarele modificări:

1. În componenta creare de valoare (1), produsele trebuie realizate în procese specifice, cu materiale reciclate și resurse specifice, care pot necesita nu numai capacități specifice, ci și crearea de sisteme de logistică inversă și menținerea relațiilor cu alte companii și clienți pentru a asigura închiderea buclelor de materiale;
2. În componenta propunere de valoare (2), produsele ar trebui să fie complet reutilizate sau reciclate sau firmele ar trebui să se orienteze către sistemul de servicii- produs și să vândă performanțe legate de activitățile, procesele, resursele și capacitățile produselor deservite;
3. În componenta oferirea valorii (3), vânzarea de produse sau servicii „circulare” poate necesita modificări prelabile ale obiceiurilor clienților sau, dacă acest lucru nu este posibil, chiar schimbări ale clienților;
4. În cele din urmă, în componenta captarea valorii (4), ar fi necesară o schimbare pentru a vinde servicii bazate pe produse taxate în funcție de utilizarea acestora.

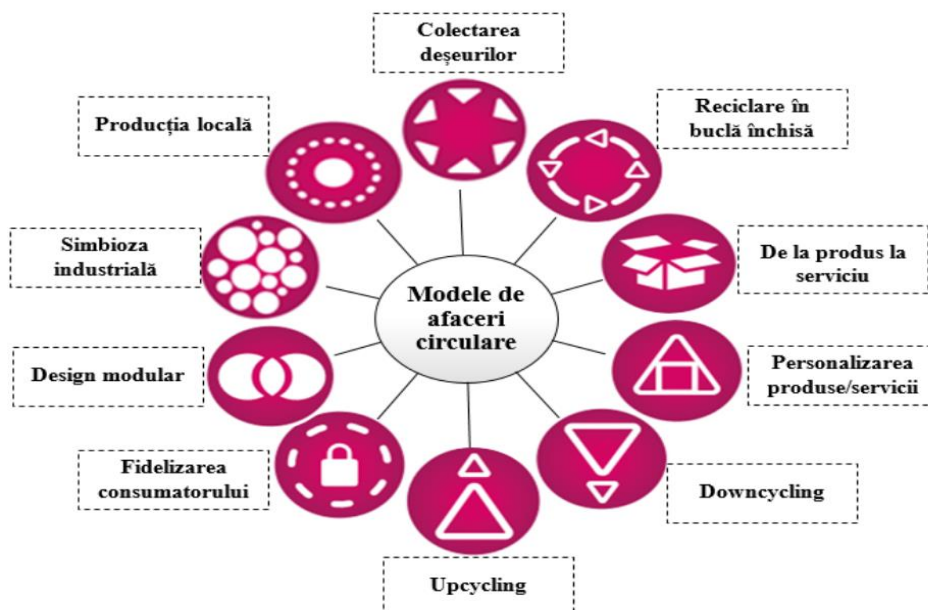

Figura 1. Tipuri de reciclare

Dacă ar fi să analizăm această clasificare a modelelor de afaceri circulare din ghidul organizației „Forum for the Future” [2], prezentate în figura 1, am observa că de fapt unele dintre ele reprezintă subcategoriile a unui model (spre exemplu downcycling și upcycling sunt tipuri de reciclare, făcând parte din aceeași categorie).

În acest context, găsim oportună prezentarea în această lucrare a clasificării modelelor de afaceri după ghidul elaborat în 2019 de OECD numit „Business Models for the Circular Economy, Opportunities and Challenges for Policy” [6].

- Consumabile circulare (Circular supplies models);
- Recuperarea resurselor (Resource recovery);
- Extinderea duratei de viață a produselor (Product life extension);
- Partajarea platformelor/ Economia colaborativă (Sharing platform/ Sharing Economy);
- De la produs la serviciu (Products as a service) Modelul de afaceri bazat pe consumabile circulare - constă în înlocuirea intrărilor tradiționale de materiale și energie utilizate în procesul de producție cu cele bazate pe resurse bio, material reciclate și energie regenerabilă.

1. Model de afaceri circular bazat pe recuperarea resurselor- ține de valorificarea materiilor prime secundare de la activitatea producției de bază și prelucrarea ulterioară a deșeurilor. Deșeurile sunt materii prime ce sunt reintroduse în alte cicluri industriale. Modele circulare asociate la această categorie sunt: reciclarea, downcycling, upcycling, simbioza industrial;

2. Model de afaceri circular bazat pe extinderea duratei de viață a produsului - se referă la acele modele care contribuie la menținerea resurselor în circuit cât mai mult timp posibil. Un exemplu elocvent în acest sens revine afacerilor construite în baza unei abordări modulare de proiectare (design modular), unde piesele produsului pot fi dezasamblate și reasamblate cu ușurință în mod independent;

3. Model de afaceri circular bazat pe partajarea platformelor - este una dintre cele mai semnificative tendințe socio-economice din ultimul deceniu, care permite conexiunea dintre acei care oferă servicii cu cei care caută servicii. Sharing economy sau economia colaborativă/economia în comun este un sistem socioeconomic clădit pe conceptul folosirii în comun a resurselor fizice și umane. Drept exemple pot servi: închiriere/cazare pe termen scurt, platforme crowdfunding (de finanțare a programelor civice, sociale) couch-surfing (este o platformă online unde găsești oferte de cazare în casele altora atunci când călătorești) coworking (spațiul de coworking reprezintă un loc unde vin mai mulți oameni pentru ași închiria un „birou” dotat cu de toate, internet, rechizite, imprimantă, flipchart, videoproiector și altele), ridesharing (îți permite să împarți mașina cu alte persoane care merg în aceeași direcție, cu scopul de a diminua costurile aferente transportului) ș.a;

4. Modelul circular de la produs la serviciu - se referă mai degrabă la comercializarea serviciilor aferente utilizării bunului fizic decât deținerii acestuia. În alte scenarii, clientul deține produsul, dar nu este responsabil pentru întreținere, sau astfel de responsabilități sunt împărțite în conformitate cu acordul de licență sau garanție. Totodată acest model se referă la produse de consum dematerializate, precum cărți electronice, abonamente la ziare digitale, filme etc.

Digitalizarea în economiile circulare europene până în anul 2040: oportunități și provocări. Unele dintre implicațiile specifice identificate pentru digitalizare în economia

circulară în 2040 se referă la toate cele patru scenarii și sunt descrise mai detaliat [8].

Îmbunătățirea furnizării și transferului de informații cu mai multe date generate decât oricând (informațiile fiind „combustibilul pentru o economie durabilă”, schimbul îmbunătățit și furnizarea de informații este o piatră de temelie a economiei circulare: acum, companiile trebuie să cunoască furnizorii furnizorilor lor și clienții clienților lor. Date precise sunt necesare în timp util pentru procesarea în siguranță a fluxurilor de deșuri concentrate, partajarea și reciclarea în siguranță de produse, creșterea longevității produsului sau îmbunătățirea eficienței materialelor/înlocuirea inputurilor rare cu surse regenerabile. Lanțurile de aprovizionare scurtate și producția localizată/descentralizată depind, de asemenea, de digitalizare.

Îmbunătățirea conectivității și a partajării informațiilor, așa cum se cere într-un circuit economic, oferă beneficii semnificative, de ex. de folosind blockchain pentru a urmări în siguranță produsele și materialele pe întregul lor ciclu de viață și în orice utilizare medii. Principiul „reparării, reutilizării și reciclării” poate fi realizat în siguranță numai dacă lucrătorii au făcut-o acces la toate informațiile de care au nevoie în orice moment și, în special, dacă există sisteme automate, cea alertă lucrătorilor la potențialele pericole.

Împuternicirea cetățenilor și a consumatorilor în mare măsură, orice tranziție reușită a economiei circulare va depinde de contribuțiile și colaborarea consumatorii și cetățenii, asupra modului în care oamenii trăiesc și consumă materiale și produse. Cu cât oamenii sunt mai bine informați, cu atât sunt mai conștienți de impactul pe care îl au alegerile lor și cu atât acest proces va fi mai rapid.

Mai mult, încurajând oamenii să colecteze date și oferindu-le instrumente pentru a-și îndeplini dorințele și preocupările auzite pot îmbunătăți monitorizarea ciclurilor de viață ale produselor și a altor variabile. Oamenii ar avea, de asemenea, mai multe șanse să arunce produsele aflate la sfârșitul ciclului de viață în siguranță, reducând pericolele în procesarea și reciclarea deșeurilor.

Flexibilitate sporită în organizarea muncii în economia circulară digitală, flexibilitatea aranjamentelor de lucru (în ceea ce privește orele de lucru și locurile de muncă) este probabil să crească progresiv, munca de la distanță va estompa granițele dintre locuri de muncă și timpul liber și noi instrumentele organizaționale vor aplatiza și mai mult ierarhiile. În consecință, autonomia lucrătorilor crește, dezvoltare accelerată de lucru pe platforme, care crează un mediu de lucru în care lucrătorii din ce în ce mai mult trebuie să se bazeze pe ei înșiși, dar pot experimenta niveluri mai ridicate de stress psihosocial ca urmare a muncii singure și o presiune mai mare de performanță.

Securitate cibernetică, monitorizare și supraveghere pentru a permite trecerea la economia circulară, este necesar un nivel ridicat de digitalizare. Cu toate acestea, pe măsură ce tehnologiile digitale pătrund locurile de muncă, gravitatea riscurilor de securitate cibernetică va crește. Pe de altă parte, o proliferare a senzorilor și software-ul de inteligență artificială face posibilă monitorizarea inteligentă a activităților lucrătorilor. Telecomanda sau supravegherea automată și gestionarea proceselor de lucru îndepărtează lucrătorii de locurile periculoase de muncă (de exemplu, în special în sectoarele transporturilor și deșeurilor).

Dacă muncitorii devin mai sedentari și lipsa activităților fizice, riscurile pentru sănătate pe termen lung cresc. O monitorizare îmbunătățită a lucrătorilor ar reduce asemenea riscuri, în special accidente datorate epuizării sau lipsei de atenție, dar cresc și riscurile pentru

sănătatea mintală. Mecanismul de tranziție justă va oferi sprijin financiar regiunilor pentru a le ajuta să gestioneze mai bine tranziția către o economie mai neutră din punct de vedere climatic.

Aceasta include recalificarea pe scară largă a populația activă pentru a reduce decalajul de competențe dintre locurile de muncă pierdute și cele nou create și pentru a pregăti lucrătorii pentru noi sarcini în economia digitală.

Managementul deșeurilor. Conform strategiei UE despre ierarhizarea sistemelor de gestionare a deșeurilor aceasta se bazează pe minimizare - refolosire- reciclare și în etapa a II-a pe eliminare. Principiul inițial al ierarhizării sistemelor de gestionare a deșeurilor încurajează adoptarea opțiunilor în următoarea ordine de prioritizare [4]:

- Opțiunea 1 - prevenirea și minimizarea la sursă, cât mai mult posibil;
- Opțiunea 2 - unde nu se poate aplica opțiunea 1, deșeurile trebuie refolosite direct sau cu puține lucrări de îmbunătățire a “calității”;
- Opțiunea 3 – deșeurile trebuie reciclate sau reprocesate într-o forma care să le transforme în sursă secundară de “materii prime”;
- Opțiunea 4 – când nu este posibilă reciclarea (valorificarea materială) trebuie recuperată energia înglobată în deșeurii pentru a fi folosită ca “energie alternativă” față de “energia neregenerabilă” din combustibilii fosili;
- Opțiunea 5 – când deșeurile nu pot fi procesate prin opțiunile prezentate mai sus, atunci soluția este de eliminare prin depozitare controlată. În ultima perioadă de la patru opțiuni s-a trecut la 6 opțiuni, așa cum se prezintă în figura 2, de mai jos.

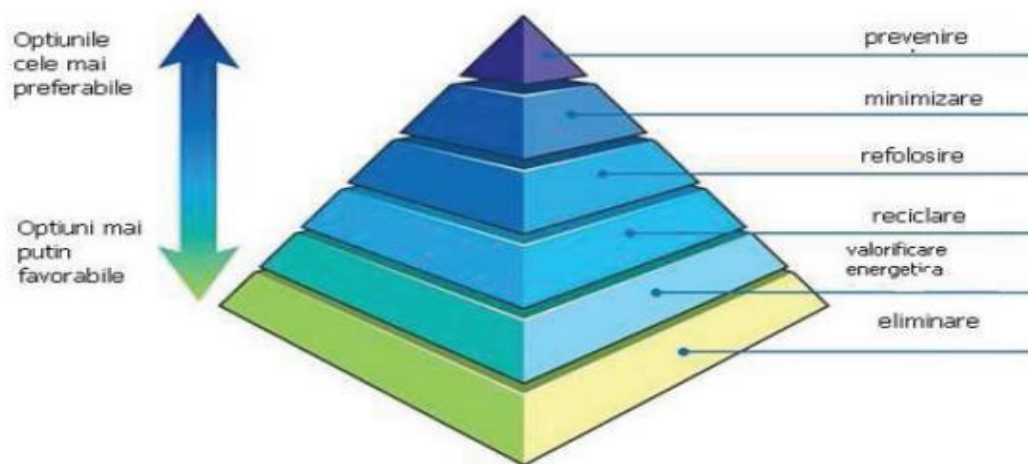

Figura 2. Ierarhizarea sistemelor de gestionare a deșeurilor

Sursa [4]

Statisticile și experiența unor țări dezvoltate arată că este posibilă separarea și compostarea a peste 90 % din cantitatea totală de deșeurii organice. Cea mai eficientă și cea mai ieftină modalitate de a reduce cantitatea de deșeurii biodegradabile ce trebuie depozitate în gropi de gunoier este compostarea domestică. Compostarea este cea mai bună opțiune intrucat elimină producția deșeurilor și nevoia de a le depozita. Totodată acest lucru este în conformitate cu principiul european al eliminării deșeurilor cât mai aproape de locul de

producere – gradina, curtea școlii, parc, etc.

Deșeurile menajere solide de producere și cele biodegradabile nu reprezintă astăzi una din preocupările ecologice de bază ale unei localități, instituții, întreprinderi agricole, zootehnice sau cu orice altă formă de gospodărie din sectorul agrar, industrial sau particular.

Utilizarea deșeurilor menajere și celor organice în producerea energiei electrice și termice, precum și a materiei prime secundare ar transforma acest gen de activitate într-o afacere avantajoasă atât la nivel global (reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră, evitarea poluării factorilor de mediu), cât și la nivel local, (soluționarea problemelor legate de depozitarea deșeurilor, îndepărtarea mirosului urât, obținerea de beneficii economice în urma comercializării materiei prime secundare și utilizării la un preț redus a energiei electrice și termice).

Astfel, deșeurile de toate categoriile trebuie să fie privite ca surse valoroase de energie și nu ca niște grămezi de gunoi ce putrezesc și aduc prejudicii mediului. În prezent, problema gestionării deșeurilor pe întreg teritoriul țării se manifestă tot mai acut din cauza creșterii cantității și diversității acestora, precum și a impactului lor negativ, tot mai pronunțat, asupra mediului înconjurător și a sănătății populației.

Programul de ecologizare a întreprinderilor mici și mijlocii în R.M

Programul de Ecologizare a Întreprinderilor Mici și Mijlocii (aprobat prin Hotărârea de Guvern nr.592/2019) este implementat de către ODA în scopul promovării, susținerii și dezvoltării capacităților IMM pentru a adopta practici de ecologizare a proceselor de producere și prestare a serviciilor. Într-un mod generalizat, activitățile de prevenire/ reducere a formării deșeurilor la sursă pot fi reprezentate după cum urmează în figura 3, de mai jos.

Figura 3. Etapele de susținerea acordată IMM-urilor prin intermediul programului de ecologizare

Sursa [6]

Prin intermediul Programului privit în etapa unu, IMM vor beneficia de materiale informative, consultanță, servicii de suport și formare privind identificarea soluțiilor și adoptarea acțiunilor concrete de ecologizare a proceselor de producere și prestare a serviciilor, care să permită creșterea potențialului companiei de a obține o cotă mai mare pe piață [5].

În cadrul etapei doi, IMM vor beneficia de suport financiar sub formă de grant pentru implementarea acțiunilor de ecologizare privind utilizarea eficientă a resurselor, aplicarea modelelor de producție și consum durabile, introducerea eco-inovațiilor în procesele tehnologice, reducerea și gestionarea deșeurilor, prevenirea poluării și gestionarea resurselor de apă, etc.

Pentru anul 2022 au fost acceptate 29 de cereri de finanțare nerambursabilă, depuse de companiile care vor să-și ecologizeze afacerea. Acestea vor accesa până la 200 mii lei per companie, care constituie până la 70% din suma proiectului investițional [8].

În competiția pentru accesarea granturilor s-au înscris 61 de companii, care au trecut printr-un vast proces de selectare din punct de vedere a eligibilității și sustenabilității acțiunilor de ecologizare a proceselor de lucru sau de prestare a serviciilor. Valoarea totală a investițiilor pentru implementarea acțiunilor de ecologizare asumate de aceste companii este de circa 5 milioane lei.

Companiile selectate activează în sectorul serviciilor (7 întreprinderi), în sectorul agroalimentar (2 întreprinderi) și în sectorul industrial (8 întreprinderi) [8].

Acțiunile de ecologizare (figura 4) propuse de companii vizează epurarea apelor uzate; gestionarea, colectarea și prelucrarea deșeurilor; reducerea consumului de energie; gestionarea resurselor de apă prin instalarea stației de epurare; servicii de certificare ECO și BIO, sisteme de ventilare cu filtrarea aerului etc.

Pentru mulți dintre agenții economici generatori de deșeurii însă obligația de gestionare a deșeurilor, inclusiv a celor biodegradabile, care necesită a fi colectate și valorificate - este încă un subiect căruia nu i se acordă deosebită importanță. Excepție fac autoritățile publice locale, agenții economici care sunt implicați în acest proces de câțiva ani și participă pe piață cu producție obținută în rezultatul implementării tehnologiilor de prelucrare a deșeurilor biodegradabile (fabrica „Floarea Soarelui” din Bălți, SA „Reparația Auto”, raionul Orhei, SRL „Simco EURO” etc.).

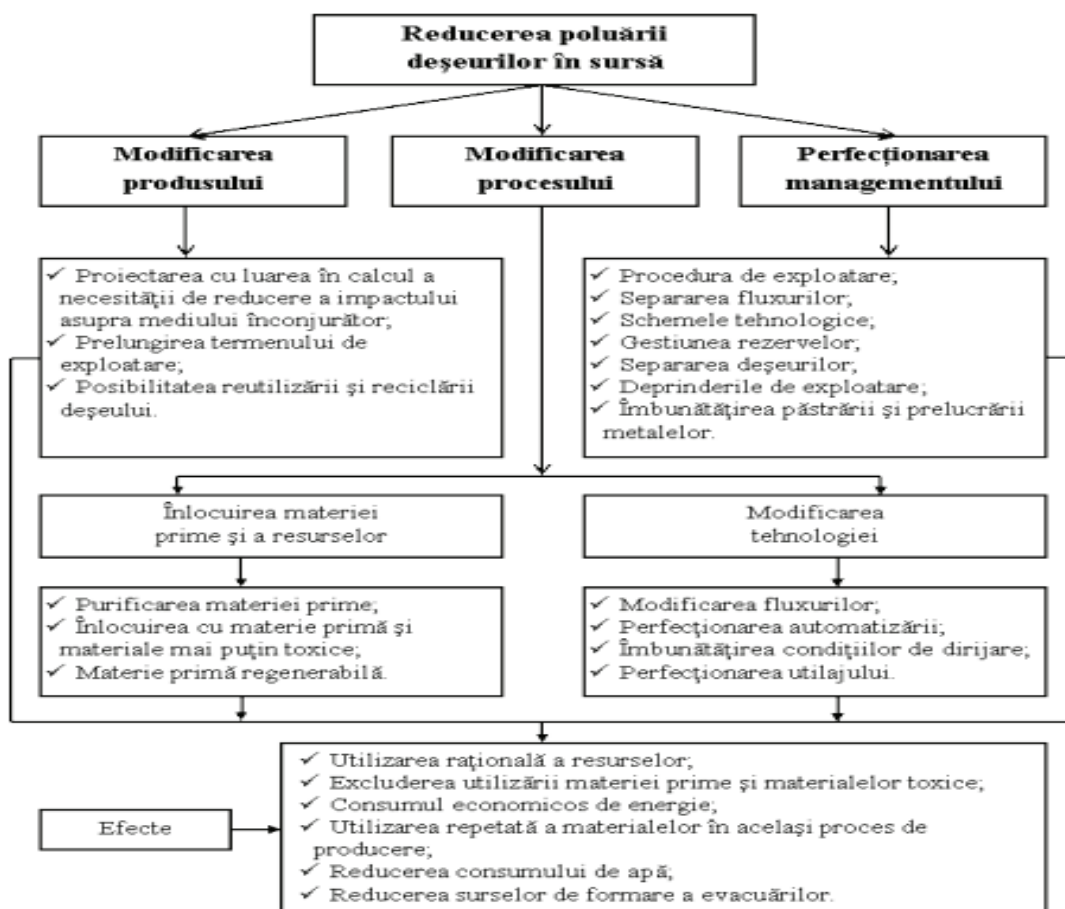

Figura 4. Acțiunile de ecologizare propuse de companii.

În ultimii ani, Republica Moldova, cu pași mici, dar dezvoltă o ramură nouă a industriei de reciclare a deșeurilor în care o parte din deșeurile produse se transformă în materii prime cu aceeași destinație sau cu destinații diferite [3]. Conceptul de reciclare în condițiile autohtone cuprinde 3 categorii de abordare: — Transformarea naturală; — Transformarea în circuit deschis; — Transformarea în circuit închis. Dintre acestea, ultima categorie devine interesantă și constă în valorificarea deșeurilor prin transformări în mediu controlat până devin nepericuloase pentru mediu, mai mult, capătă destinații cu implicații economice importate. În unele localități din raionul Hîncești (comunele Negrea, Lăpușna și Cărpineni) se realizează colectarea separată a deșeurilor animaliere. În aceste localități s-a înlocuit vechiul sistem de colectare și depozitare a deșeurilor solide cu unul modern, ecologic, prin care deșeurile biodegradabile sunt transformate în compost, nemaifiind stocate în amestec cu alte fluxuri de deșeuri în depozitele rezidențiale.

În anul 2015, Comisia Europeană a prezentat un pachet de măsuri privind trecerea la economia circulară, pachet care include o serie de măsuri ce vor fi luate în anii următorii, precum și patru propuneri legislative pentru revizuirea Directivelor privind deșeurile, crescând țintele de re folosire / reciclare pe toate fluxurile. Măsurile incluse în pachet acoperă întregul ciclu de viață al produselor, de la etapele de concepere și producție până la consum și o mai bună gestionare a deșeurilor atunci când produsele ajung la sfârșitul vieții lor utile. De asemenea, propunerea legislativă promovează cooperarea între industrii, deșeurile generate de un proces devenind astfel materiale secundare pentru altele, printr-un cadru juridic simplificat pentru produsele secundare și încetarea statutului de deșeu, creând o mai mare certitudine pentru operatorii de pe piețele respective. Alte măsuri promovează prevenirea generării deșeurilor, îndeosebi a celor alimentare. Uniunea Europeană cere statelor membre să ia toate măsurile ca până în 2050 să se atingă obiectivul de zero deșeuri. Sperăm ca Republica Moldova în aspirațiile sale pro-europene se va alătura bunelor practici și normative europene privind trecerea la economia circulară. [9].

Concluzie

Tehnologiile digitale vor juca un rol cheie în tranziția Europei către o economie mai circulară. Fără ele, economia modernă nu poate deveni cu adevărat durabilă. Un standard ridicat într-o economie circulară va fi atins numai dacă acest proces este bine gestionat: recalificarea forței de muncă și construirea unui ecosistem informațional universal (un seif spațiu de date care minimizează riscurile de manipulare va fi crucial, la fel ca și un sistem de monitorizare pentru prevenirea importurilor ilegale de produse care pot fi potențial periculoase în timpul reciclării).

Bibliografie

1. Șalaru, Gh., Bahnaru, A.; Jolondcovschi, A.; Osipov, R.; Golic, A. managementul deșeurilor Biodegradabile (Valorificare materială și energetică)
2. Diaconu, C. Modele de afaceri în economia circulară. Exemple de bune practice. Technical-Scientific Conference of Undergraduate, Master and PhD Students. Chisinau, 23-25 March 2021, Vol. II Disponibil: [<http://cris.utm.md/bitstream/5014/799/1/p-130-133.pdf>]. Accesat: [15.04.23]
3. Popa V., Popa N. Analysis of the european framework on the circular economy. În revista: Journal of Social

- Sciences, categoria C, Vol. IV, (1), 2021, p.21-28, ISSN 2587-3490, Disponibil: [https://jss.utm.md/wp-content/uploads/sites/21/2021/03/JSS-1-2021_21-28.pdf]. Accesat [22.05.23]
4. Economia circulară. Definiție, importanță și beneficii. Disponibil: [<https://www.europarl.europa.eu/news/ro/headlines/economy>]. Accesat: [25.09.22]
 5. What is the circular economy. Disponibil: [<https://www.epa.gov/recyclingstrategy/what-circular-economy>]. Accesat:[11.04.23]
 6. Programul de ecologizare a IMM. Disponibil: [<https://www.odimm.md/ro/ecodimm>]. Accesat:[12.05.23]
 7. Modelul de economie circulară cele mai bune practici pentru economie. Disponibil: [<https://vtex.com/ro/blog/trenduri/modelul-de-economie-circulara-cele-mai-bune-practici-pentru-ecommerce>]. Accesat:[14.05.23]
 8. Primele 17 companii din Republica Moldova vor primi finanțare pentru activități de ecologizare. Disponibil:[<https://www.odimm.md/ro/presa/comunicate-de-presa/4958-primele-17-companii-din-republica-moldova-vor-primi-finantare-pentru-activitati-de-ecologizare#!>]. Accesat:[22.05.23]
 9. European circular economies in 2040: opportunities and challenges for OSH from digitalisation - European Agency for Safety and Health at Work8. Disponibil: [<https://circulartourism.eu/ro/topic/subiectul-1-principiile-modelelor-de-afaceri-in-economia-circulara/>]. Accesat:[07.04.23]
 10. Dodu. A, dr., prof.univ.Instrumente financiare de reducere a riscurilor in economiacirculară. DOI:<https://doi.org/10.36004/nier.cecg.III.2022.16.7>
 11. Oleiniuc. M, dr. hab., conf. univ., Dodu. A, dr., conf. univ., Universitatea Tehnică a Moldovei, Chișinău, Managementul deșeurilor în industria alimentară – un factor important în Republica Moldova https://media.usarb.md/wp-content/uploads/2021/10/PROGRAM-Conf.Prof_11.10.2021.pdf.
 12. Hook, L. (2018), 'UK to introduce plastics tax for packaging by April 2022', Financial Times, 29 October 2018, <https://www.ft.com/content/ce4b8cfc-dba0-11e8-9f04-38d397e6661c>.
 13. Schröder, P., Narayanan, L. and McCluskey, R. (2019), 'Taxing plastic production: a solution to India's plastic waste crisis?', International Centre for Taxation and Development, 28 May 2019, <https://www.ictd.ac/blog/taxing-plastic-production-a-solution-to-indias-plastic-waste-crisis>.
 14. Söderholm, P. (2011), 'Taxing virgin natural resources: Lessons from aggregates taxation in Europe', Resources, Conservation and Recycling, 55(11): pp. 911–22
 15. Milios, L. (2021), 'Towards a Circular Economy Taxation Framework: Expectations and Challenges of Implementation', Circular Economy and Sustainability, doi:10.1007/s43615-020-00002-z.

S4

**MODERNIZAREA CADRULUI LEGISLATIV-NORMATIV ÎN
CONDIȚIILE MEDIULUI ÎN CONTINUĂ SCHIMBARE**

**MODERNIZATION OF THE LEGISLATIVE-NORMATIVE
FRAMEWORK IN THE CONDITIONS OF THE CONSTANTLY
CHANGING ENVIRONMENT**

LEGALIZAREA PLASĂRII ÎN CÂMPUL MUNCII A CETĂȚENILOR STRĂINI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Nicolai ROMANDAȘ, dr., prof. univ.
Universitatea Cooperatist Comercială din Moldova
E-mail: romandas@mail.ru

Andrei FURCULIȚĂ, drd.

Abstract

This article has researched the subject regarding the legal framework aimed at the employment of foreign citizens in the Republic of Moldova. In this context, it was mentioned that the individual employment contract constitutes a particularly important legal procedure, which in all cases produces legal effects for the parties of such a legal relationship. There was also carried out, in a comparative aspect, through the prism of the legislation in force, an analysis of the necessary documents for their placement in the labor field, there have been highlighted the legal effects that occur as a result of the legalization of the right to work.

Key-words: individual employment contract, element of foreignness; employment placement; foreign citizen; migration phenomenon; illegal migration; European security; consent of the beneficiary.

Încheierea contractului individual de muncă, la care participă în calitate de parte contractantă, un cetățean străin în calitate sa de salariat pe teritoriul RM se deosebește substanțial, de contractele de muncă, care se încheie cu cetățenii moldavi. Deosebirea constă în procedura încheierii contractelor de muncă afectate de elementul extraneității se explică prin necesitatea prezentării a mai multor categorii de acte din partea străinului, care intenționează de a munci pe teritoriul RM. O asemenea cerință la rândul său rezultă din lege și nu constituie o exigență a angajatorului moldovean.

În sensul actelor de angajare Ion Traian Ștefănescu, spunea că condițiile cerute de actele normative pentru încheierea contractului individual de muncă se constată de către angajator, prin verificarea documentelor doveditoare prezentate de către persoana care solicită angajarea în muncă [1]. Și aici vom fi de acord parțial cu doctrinarul citat, pentru că o asemenea idee este valabilă pentru contractele de muncă clasice, cele afectate de elementul extraneității constituie excepții, deoarece încheierea lor este precedată de prezentarea unui set de acte și autorităților competente moldovene în lucru cu străinii.

Dacă să apreciem un asemenea subiect din punct de vedere doctrinar, inițial putem susține că relațiile de muncă afectate de elementul extraneității constituie o întrebare deosebit de complicată atât pentru doctrină, cât și pentru practica relațiilor de muncă, deoarece un asemenea subiect implică o varietate de întrebări, răspunsurile la care nu este atât de simplu de oferit. Dar, pentru a aduce care-va idei de substanță asupra unui asemenea subiect, în continuare vom prezenta principalele idei și trimiteri legale pe care trebuie să le ia în considerare părțile contractului de muncă, dintre care una este cetățean străin statului moldovenesc.

Încheierea contractului individual de muncă constituie o procedură juridică deosebit de importantă, care în toate cazurile produce efecte juridice pentru părțile unei asemenea relații juridice. Dacă cu încheierea contractelor de muncă între angajatorii și cetățenii naționali nu sunt atât de multe întrebări, în cazul plasării străinilor în câmpul muncii moldovenesc nu putem fi categorici. Plasarea în câmpul muncii a străinilor, în viziunea noastră, nu doar că este

o situație de salvare a angajatorilor moldoveni, în sensul menținerii afacerilor sale, ci și totodată mai constituie și o posibilitate a cetățenilor străini de a câștiga bani și a se bucura că sunt solicitați pe piața forței de muncă la nivel internațional.

În opinia noastră, actualmente RM suferă de o criză profundă în resurse umane apte de muncă și cu cunoștințe necesare, pentru a desfășura activități în așa ramuri ca: medicină, IT, farmaceutică, management, marketing, producere și altele. Această situație credem că a apărut urmare unei distorsionări puternice dintre ofertele de muncă pe care le propun angajatorii moldoveni, și cele propuse în străinătate. Având în vedere posibilitățile cetățenilor noștri de a pleca în străinătate la muncă cu actele românești [2] și reieșind din vârsta medie a plecaților, o asemenea posibilitate a devenit pentru ei atât o oportunitate cât și un răgaz pentru a scăpa de sărăcie și probleme economice cu care tot mai poluant se confruntă cetățenii statului nostru. Și reieșind din considerentele puse în discuție, susținem că totuși o soluție pentru afaceriștii din RM în vederea acoperirii deficitului de oameni apți pentru muncă ar fi atragerea și plasarea în muncă pe teritoriul RM a străinilor din diferite state.

Pentru a demara o asemenea procedură în mod legal, legiuitorul nostru a înaintat un set de cerințe pentru legalizarea relației de muncă, ce urmează a fi stabilită între cetățeanul străini și un angajator, ori beneficiar solicitant din RM, prin prevederile Legii nr.200 din 16.07.2010 art.43 [2].

Conform art.43 alin.(1) din Legea nr.200 din 16.07.2010, dreptul de ședere provizorie în scop de muncă se acordă și se prelungește de către autoritatea competentă pentru străini în baza demersului tipizat al beneficiarului solicitant [3]. Reieșind din prevederea citată deducem că plasarea în câmpul muncii a lucrătorilor străini pe teritoriul RM se acordă de către autoritatea competentă a statului, la demersul angajatorului moldovean, ori mai numit și beneficiar solicitant.

În viziunea noastră o asemenea abordare este corectă, pentru că fiind un străin pentru RM, lucrătorul ce urmează a fi plasat în muncă în cadrul unei companii moldovene, inițial trebuie verificat din mai multe puncte de vedere atât de către angajatorul cât și autoritățile competente al statului primitor. Despre necesitatea instituirii unei asemenea măsuri putem spune că aceasta este una protectorie nu doar pentru subiecții de pe teritoriul RM, ci și însăși pentru cetățeanul lucrător străin.

Dacă să vorbim despre protecția pe care o oferă măsură menționată pentru beneficiarul solicitant, ori angajatorul moldovean, de această dată apreciem că aceasta ar constitui faptul că, dacă angajatorul din RM, nu este sigur, ori hotărât complet că are nevoie de un specialist străin, acesta nu se va bucura de prezența lui pe teritoriul RM, chiar și dacă acesta ar veni singur și din cont propriu pe teritoriul statului nostru. În asemenea situații, nu este permisă venirea lucrătorilor străini la muncă pe teritoriul RM, fără perfectarea actelor necesare, lista cărora se începe de la demersul tipizat al beneficiarului solicitant din RM. Tot în această situație mai putem susține că, completarea și depunerea demersului tipizat de către beneficiarul solicitant din RM, ar constitui și o garanție pentru el, ca consimțământul lui să nu fie influențat de prezența unui cetățean străin pe teritoriul RM, care este supus riscurilor social-economice eminate de la situația prezenței lui în cadrul unui stat străin.

Susținerea viziunii noastre exprimate anterior o găsim și în ideile autorului Crețu Mihail care susține că, fenomenul migrației presupune și o vastă listă de factori generatori motivaționali la nivelul conștientului și inconștientului migranților [4]. Variația condițiilor

inițiale ale desfășurării acesteia, caracterul aleatoriu al factorilor care intervin în determinarea și evoluția fenomenului pe parcursul mișcării sale, caracterul oscilatoriu al stărilor migranților la început și pe parcurs ne poziționează în incapacitatea de a deține o cunoaștere absolută a fenomenului migraționist [5].

Caracterul întâmplător și probabil al acestui proces este configurat de raporturi neunivoce, statistice, raporturi ce condiționează în plan gnoseologic o certitudine relativă [6].

Consimțământul părților în relațiile de muncă, constituie un subiect foarte important, pentru că după cum notează autoarea Macovei Tatiana, vizavi de consimțământul părților contractului individual de muncă, legea stabilește că acesta trebuie să fie exprimat valabil (adică să nu fie afectat de vicii), să provină de la o persoană cu discernământ și să fie exprimat cu intenția de a produce efecte juridice [7]. Reieșind din viziunea menționată considerăm că exprimarea consimțământului beneficiarului solicitant, ori angajatorului din RM este practic decisiv în stabilirea unei relații de muncă afectate de elementul extraneității.

Despre protecția pe care o oferă măsură menționată pentru autoritățile RM competente în lucrul cu străinii, apreciem că, odată analizând corespunzător și complex persoana lucrătorului străin pe care intenționează să îl plaseze în muncă un angajator moldovean, aceștia pot da un răspuns concret, privind acceptiunea sau nu a străinului în cauză. Necesitatea pronunțării din partea autorității moldovene competente în lucrul cu străinii, poate fi explicată din mai multe puncte de vedere, dar noi ne vom opri în continuare doar la două.

Primul punct de vedere s-ar reduce la faptul că prezența oricărui cetățean străin, în special în scopuri de muncă pe teritoriul RM, trebuie documentată în modul stabilit de legea statului primitor. De altfel, prezența în scop de muncă a străinului pe teritoriul unui stat ar fi încălcare a legii. Prin urmare, odată fiind prezent nelegitim pe teritoriul RM un străin, acesta pentru a supraviețui are nevoie de un loc muncă, care deseori i-se oferă în mod neoficial, fapt ce iarăși constituie o fraudă asupra fondurilor statului.

În cel de al doilea punct de vedere, menționăm că în cazul în care autoritatea națională competentă în lucrul cu străinii, nu va verifica regimul străinilor, statul primitor, poate suferi de o invazie masivă a străinilor care fug de pe teritoriul statelor lor de baștină din cauza sărăciei, ori altor evenimente, fapt ce constituie iarăși o problemă pentru statul primitor. Prin urmare, odată nefiind controlat regimul străinilor de către autoritățile statului primitor, acest stat riscă să devină un teritoriu aglomerat de criminali, traficanți de droguri, prostituate și teritoriu unde haosul social predomină, din cauza prezenței abundente a străinilor necontrolați.

Alexandru Petercă, referitor la fenomenul implicațiilor migrației ilegale și ale refugiaților asupra securității europene, susținea că motivele oamenilor care au ales să migreze dintr-un loc în altul sunt diverse, însă o scurtă privire în istoria fenomenului dezvăluie faptul că principalul imbold îl constituie existența unor împrejurări sau circumstanțe care deteriorează agravant condițiile de trai și în care vicisitudinile vieții sunt puternic amplificate [8]. Dorința omului de a-și satisface una dintre nevoile primare, și anume securitatea personală, reprezintă vectorul central în jurul deciziei care a condus omenirea la părăsirea meleagurilor natale și deplasarea către locuri în care standardele ridicate de viață au creat impresia că pot fi atinse cu mult mai multă ușurință decât în locațiile inițiale [9].

În continuarea lecturării art.43² din Legea nr.200 din 16.07.2010, constatăm o listă de acte importante pentru investigația noastră stabilită în alin.(2) potrivit căruia legiuitorul instituie că pentru acordarea dreptului de ședere provizorie în scop de muncă, beneficiarul

solicitant depune la ghișeul unic: a) demersul tipizat privind acordarea dreptului de ședere provizorie în scop de muncă; b) o copie de pe pagina cu date de identificare a pașaportului național al străinului; c) dovada spațiului de locuit în Republica Moldova; d) certificatul de cazier judiciar tradus și legalizat sau apostilat de autoritățile statului a cărui cetățenie o deține străinul, excepție făcând străinii titulari ai permiselor de ședere valabile; e) proiectul contractului individual de muncă; f) actele care justifică scopul pentru care se solicită dreptul de ședere [10].

Pentru a oferi o imagine amplă asupra subiectului ce vizează pachetul de acte pe care trebuie să îl prezinte cetățeanul străin beneficiarului solicitant, pentru depunerea acestuia de către ultimul la BMA al MAI RM, în continuare vom aborda fiecare act în parte.

Astfel, primul document care și inițiază procedura de legalizare a dreptului de ședere provizorie în scop de muncă a străinului conform art.43² alin.(2) lit.a) din Legea nr.200 din 16.07.2010 este - *demersul tipizat privind acordarea dreptului de ședere provizorie în scop de muncă*.

În opinia noastră demersul privind acordarea dreptului de ședere provizorie în scop de muncă, pentru relațiile de muncă afectate de elementul extraneității, constituie un act foarte important, deoarece în baza lui își iau începuturile toate celelalte proceduri, printre care și procedura încheierii contractului de muncă. Astfel, un asemenea document dacă e să îl apreciem constituie nimic altceva decât acordul ambilor părți al viitorului contract de muncă, care urmează să fie încheiat de către un angajator, ori beneficiar solicitant moldovean și un cetățean străin.

Acordul între părțile viitoarei relații de muncă, constituie nu doar o cerință a legii, în vederea stabilirii unei relații juridice trainice, ci mai include și o latură cu tentă socială destul de puternică care include și alte relații care pot apărea la locul de muncă precum cele de: colegialitate, prietenie și altele. Prin urmare, acordul părților la stabilirea relației de muncă, nu va implica doar cerințele juridice, ci și cele sociale pe care le-am menționat, deoarece relația de muncă este o relație socio-juridică continuă.

Împărtășesc această viziune și doctrinarii naționali Romandaș Nicolai și Gamureac Alexandru, care susțin că munca ocupă un loc central în viața fiecărui om, deoarece prin contribuția sa persoana care a depus un anumit efort, fie fizic sau intelectual, a adus foloase altor oameni, întreprinderi sau altor formațiuni juridice [11]. Pentru a se considera drept muncă, în special muncă în folosul altei persoane, instituția dreptului muncii a creat un mecanism de statornicire și reglementare a relațiilor apărute în cadrul raporturilor juridice de muncă între persoanele interesate, numindu-l contract individual de muncă [12]. Conform viziunilor puse în discuție, subliniem că suntem de acord cu afirmațiile autorilor citați și deci le împărtășim.

În cele ce privește detaliile tehnice privind depunerea demersului din partea beneficiarului solicitant, menționăm prevederile alin.(5) și (6) al art.43² din Legea nr.200 din 16.07.2010, conform cărora demersul privind acordarea sau prelungirea dreptului de ședere provizorie în scop de muncă și actele necesare se depun la ghișeul unic, personal sau prin intermediul serviciilor web [13].

La fel, forma și conținutul demersului tipizat privind acordarea sau prelungirea dreptului de ședere provizorie se aprobă prin ordinul autorității competente pentru străini și se publică pe pagina web oficială a acesteia. Un aspect important pe care trebuie de reținut de

către beneficiarul solicitant în situații de depunere a demersului, îl constituie locul, ori instituția în care se depune. Potrivit art.3 din Legea nr.200 din 16.07.2010, *autoritate competentă pentru străini* – este structură specializată (Biroul migrație și azil din cadrul Ministerului Afacerilor Interne) care exercită atribuții cu privire la regimul străinilor în Republica Moldova, precum și cu privire la gestionarea evidenței străinilor cărora li s-a acordat drept de ședere în Republica Moldova.

Astfel, locul unde se depune demersul este cunoscut, și având în vedere impactul virusului SARS COV-2 [14] asupra pieței forței de muncă și restricțiile de circulație a persoanelor, apare necesitatea de a depune actele în regim online, care în RM se realizează prin intermediul Ghișeului unic BMA al MAI RM atât fizic, cât și în regim on-line pe adresa: <http://bma.gov.md/ro/content/ghi%C8%99eul-unic> .

În cele ce vizează funcțiile ghișeului unic de documentare a străinilor, acestea sunt stabilite în Regulamentul privind funcționarea Ghișeului unic de documentare a străinilor aprobat prin HG RM Nr.1187 din 22.12.2010 [15].

Continuând prezentarea listei de acte necesare în vederea valabilizării dreptului de ședere provizorie în scop de muncă a străinului pe teritoriul RM, legiuitorul moldovean, solicită pe lângă demersul tipizat și - *o copie de pe pagina cu date de identificare a pașaportului național al străinului*, conform art.43² alin.(2) lit.b) din Legea nr.200 din 16.07.2010.

Subiectul actelor de identitate a persoanelor atât din categoria celor ce au calitatea de naționali, cât și a celor străini prezenți pe teritoriul unui stat străin, cum ar fi în cazul nostru pe teritoriul RM, se prezintă a fi un subiect complex atât din punct de vedere legislativ, cât și cel doctrinar.

Despre complexitatea subiectului ce vizează actele de identitate a persoanelor putem inițial puncta câte-va momente, precum:

- **în primul rând**, identificarea persoanei fizice, constituie o măsură socio-juridică necesară, în temeiul căreia, persoana odată fiind identificată de către organele statului devine posesor de drepturi și obligații legitime și,
- **în al doi-lea rând**, odată fiind documentată din partea organelor specializate ale unui stat, persoana, care deseori este și cetățeanul documentat, își are stabilită legătura juridică între el și statul care la documentat, beneficiind totodată de protecția juridică a legilor aplicabile pe teritoriul acestuia.

În afară de documentarea cetățenilor străini parveniți pe teritoriul RM în scopul de a munci, legislația RM fiind interconectată cu numeroasele acte de nivel internațional, poate găzdui persoane, altele decât cele ce au statut de lucrător migrant, și aceștia fiind - *apatrizi și refugiații*.

Ne intrând destul de profund în asemenea discuții ne vom limita doar la ideea că modul de documentare a unor asemenea indivizi din partea statului moldovean, este descris în prevederile Capitolului VIII al Legii RM Nr.200 din 16.07.2010 privind regimul străinilor în RM.

Dacă să vorbim la concret din punct de vedere legal despre situația actelor de identitate pe care trebuie să le posedate persoanele ce se află pe teritoriul unui stat, scopul lor chiar fiind cel de a munci, găsim important de această dată să facem trimitere către prevederile Codului civil RM.

Potrivit art.23 din Codul civil RM, legiuitorul nostrum stabilește că persoană fizică este omul, privit individual, ca titular de drepturi și de obligații civile [16]. Autoarea română Aspazia Cojocar, în sensul discutat de noi a concretizat că persoana care este titulară a drepturilor civile, adică aceea care dobândește sau exercită anumite drepturi subiective se numește *subiect activ* iar persoana căreia îi incumbă obligații civile se numește *subiect pasiv* [17]. Complimentar, autoarea a mai precizat că, în raporturile juridice născute din contractele bilaterale (sinalagmatice) fiecare din părțile raportului juridic civil este în același timp și subiect activ și subiect pasiv, în sensul că fiecare apare atât ca titular de drepturi civile cât și subiect pasiv, ținut să execute anumite obligații civile [18]. Astfel, susținem totalmente viziunile autoarei. Și conchidem că cunoașterea întinderii drepturilor și obligațiilor civile din partea persoanelor fizice, nu doar este importantă pentru circuitul civil, ci și pentru cel care vizează stabilirea relațiilor juridice de muncă, care cum ar fi cazul nostru admit și prezența în calitate lor de părți al contractelor de muncă și cetățenii străini statului moldovean.

La fel mai putem adăuga că ideea și calitatea subiectelor apreciate de autoarea română citată se prezintă a fi valabilă pentru situația contractului individual de muncă. Deoarece în pofida încheierii lui, părțile contractului de muncă fiind - angajatorul și salariatul, își au cauza și obiectul în îndeplinirea drepturilor și obligațiilor, în mod simultan conform înțelegerii întărite în mod formal de a presta o anumită muncă din partea salariatului, și angajatorul de a achita o sumă de bani, mărimea căreia a fost convenită de părți inițial, în calitate de contravaloare pentru muncă prestată din partea salariatului.

Pe lângă legislația civilă și în vederea oferirii unei imagini legale complete, găsim important să facem trimitere la o altă lege moldovenească și anume Legea RM nr. 273 din 09.11.1994 privind actele de identitate din sistemul național de pașapoarte care prin art.1 alin. (1) stabilește că actele de identitate din sistemul național de pașapoarte sunt: toate tipurile de pașapoarte, de buletine de identitate, permisele de ședere, documentele de călătorie ale apatrizilor (Convenția privind statutul apatrizilor din 28 septembrie 1954), ale refugiaților (Convenția cu privire la statutul refugiaților din 28 iulie 1951) și ale beneficiarilor de protecție umanitară [19].

La fel, un alt act legislativ care definește unele din proceduri aplicabile în situații emiterii actelor de identitate este și HG Nr.125 din 18.02.2013 pentru aprobarea Regulamentului privind eliberarea actelor de identitate și evidența locuitorilor RM. Potrivit pct.2 din regulament, *act de identitate* – este un document oficial, eliberat de autoritatea competentă care atestă identitatea, statutul juridic și, după caz, domiciliul sau reședința temporară titularului [20].

Revenind asupra întrebării ce vizează prezentarea copiei de pe pașaportul național al cetățeanului străin, beneficiarului solicitant sau altfel-zis angajatorului din RM, menționăm că legiuitorul moldav, nu a făcut care-va precizări, cu privire la modul și condițiile în care acesta va fi prezentat din partea viitorului salariat cetățean străin angajatorului sau altfel-zis beneficiarului solicitant din RM, și din acest considerent, credem că viitorul salariat cetățean străin va avea la îndemână două posibilități, de prezentare a unui asemenea act angajatorului din RM, asupra cărora vom atrage atenția în cele ce urmează.

Într-o primă situație, stabilim că viitorul salariat cetățean străin, va fi îndreptățit de a-și scana pașaportul său național, expedind copia acestuia în format digital, prin intermediul poștei electronice angajatorului din RM.

În a doua situație, salariatul cetățean străin va fi îndreptățit de a se adresa către un notar din țara unde își are acesta domiciliul stabilit, solicitând printr-o asemenea adresare legalizarea copiei pașaportului său național. Odată fiind legalizată copia pașaportului său național din partea notarului căruia i-sa adresat, constatăm că viitorul salariat cetățean străin, va fi iarăși îndreptățit de a expedia copia unui asemenea document, angajatorului sau altfel-zis beneficiarului solicitant din RM, prin intermediul serviciului poștal cu titlu de scrisoare, pe adresa comunicată anterior din partea angajatorului din RM.

În finalizarea explicațiunii prezentului subiect, menționăm că în ambele situații, pentru validarea unei asemenea operațiuni juridice, angajatorul din RM sau altfel-zis beneficiarul solicitant, este obligat de a aduce la cunoștința viitorului salariat cetățean străin, politica unității, privind prelucrarea datelor cu caracter personal, obținând în acest sens o declarație de consimțământ a salariatului cetățean străin, semnată de acesta și expediată angajatorului din RM, la fel prin intermediul poștei electronice, în temeiul Legii RM Nr.133 din 08.07.2011 privind protecția datelor cu caracter personal [21].

Reieșind din multiplicitatea trimiterilor legale, găsim important să venim cu o proprie viziune în sensul actelor de identitate la general, cât și pentru sfera relațiilor de muncă. La general, apreciem că subiectul actelor de identitate, pentru un stat democratic constituie un fenomen juridic obligatoriu pe care trebuie să îl accepte fiecare persoană care dorește să intre în diferite relații sociale cu alți membri ai societății. Mai mult, în viziunea noastră, identificarea persoanelor fizice mai și sporește respectarea ordinii de drept din cadrul fiecărui stat, deoarece odată fiind identificată persoana un asemenea fapt, ușurează lucrul organelor de resort în situațiile de apărare și respectare prin impunere a normelor de drept încălcate din partea subiecților ce au nesocotit legea.

Despre importanța actelor de identitate în sfera relațiilor de muncă putem susține cert un singur lucru că, odată nefiind perfectate actele de identitate, un asemenea fapt nu permite persoanei să își realizeze dreptul său la muncă. Prin urmare, în situația propusă de noi nu vorbim despre îngrădirea dreptului la muncă, ci ne referim la situația respectării ordinii și procedurilor legale stabilite de legiuitor, pe care inițial trebuie să le respecte persoanele fizice pentru a se asigura de realizarea veridică și legală a dreptului său la muncă. O asemenea idee se desprinde din faptul că, persoana pentru a fi primită la muncă în mod legal trebuie să dispună de acte de identitate, în baza cărora va fi perfectat contractul de muncă, în urma perfectării căruia salariatul va plăti toate contribuțiile la bugetele statului.

În situația lucrătorilor străini, considerăm că întrebările privind actele de identitate, sunt mult mai importante și respectiv se supraveghează de organele competente ale statului. Această supraveghere în viziunea noastră, nu poate fi apreciată ca și una abuzivă, ci dimpotrivă una protectivă nu doar pentru organele statului, ci și pentru angajatorii moldoveni, ori beneficiarii solicitanți conform aprecierii cadrului legal specializat. În calitate de argument prin care considerăm că va explicate cel mai elocvent necesitatea supravegherii procedurilor de documentare a străinilor în scopul muncii pe teritoriul RM ar fi – excluderea prezenței pe teritoriul țării al persoanelor cu acte de identitate false, la care se mai poate adăuga și un trecut întunecat, din punct de vedere legal.

Un alt subiect care deranjează cel mai mult angajatorii din RM, care mai și stopează procesul atragerii cetățenilor străini la muncă în RM, vizează - *dovada spațiului de locuit în Republica Moldova*, conform art.43² alin.(2) lit.c) din Legea nr.200 din 16.07.2010 [22].

Prezența fiecărei persoane, în cadrul unui stat necunoscut acestuia, în toate cazurile sale, constituie o situație de stres pentru persoana venită, și odată neavând spațiu de locuit chiar și temporar aceasta poate intra în panică. Pentru a evita asemenea situații, legiuitorul nostru apreciem că a și introdus o asemenea prevedere pentru situația plasării în câmpul muncii a străinilor. Pentru a oferi o imagine amplă a importanței prevederii ce vizează asigurarea cu spațiu de locuit a salariatului cetățean străin, ne vom adresa cadrului legal.

Potrivit art.4 din Codul cu privire la locuințe RM, *locuință* – constituie o construcție sau încăpere izolată alcătuită din una sau din mai multe camere de locuit, precum și din alte încăperi auxiliare (bucătărie, bloc sanitar etc.), care satisface cerințele de trai ale unei persoane sau ale mai multor persoane (familii) și corespunde exigențelor minime pentru locuințe, stabilite în actele normative. Complimentar legiuitorul moldav a stabilit și obiectele care constituie locuințe, potrivit căruia, în calitate de locuință sânt recunoscute casele de locuit individuale, apartamentele, încăperile locuibile din cămine și din clădiri cu altă destinație [23].

Dacă să analizăm detaliat prevederile art.43² alin.(2) lit.c) din Legea nr.200 din 16.07.2010, găsim că rămâne totuși neclară întrebarea, cine este responsabil de asigurarea unei asemenea condiții salariatului lucrătorului străin?

Adresându-ne în această situație către prevederile Codului muncii RM, clarificăm că clauzele privind asigurarea salariatului cu spațiul de locuit, poate fi raportată la prevederile art.51 alin.(1) lit.c) Codul muncii RM, care reglementează clauzele specifice pe care le pot conține contractele de muncă. Potrivit art.51 alin.(1) lit.c) Codul muncii RM, este stabilit că în afara clauzelor generale prevăzute la art.49, părțile pot negocia și include în contractul individual de muncă clauze specifice, cum ar fi: a) clauza de mobilitate; b) clauza de confidențialitate; c) clauze referitoare la compensarea cheltuielilor de transport, la compensarea serviciilor comunale, la acordarea spațiului locativ; d) alte clauze care nu contravin legislației în vigoare [24].

Potrivit textului legal citat, adică îl atribuim la situația cetățenilor străini, această clauză nu este una dispozitivă, ci una imperativă, fapt pentru care, menționăm, apare din nou întrebarea cine totuși și în ce măsură se face obligat de asigurarea salariatului cetățean străin sau apatridului cu locuință: beneficiarul solicitant, adică angajatorul, sau salariatul din propriile surse?

În această ordine de idei, în doctrina dreptului muncii românesc, s-a susținut opinia pe care o împărtășim și noi, că clauzele negociate de părți au un caracter facultativ până în momentul în care ele au fost cuprinse expres în contract, data de la care acestea dobândesc caracter obligatoriu [25]. Fiind clauze facultative, printre care, după cum am prezentat mai sus, se enumeră și clauza privind acordarea spațiului locativ, conform Codului muncii, în cazul plasării în câmpul muncii a străinilor o asemenea prevedere nu se include în categoria clauzelor facultative, ci a celor obligatorii, deoarece, conform prevederilor pct.1 din Anexa nr.1 la Legea RM nr.180 din 10.07.2008 cu privire la migrația de muncă [26], care stabilește clauzele minime ale contractului individual de muncă, încheiat între angajatorul din RM cu cetățeanul străin sau apatridul, la lit.d, este stabilit că: *"Beneficiarul solicitant se face obligat de asigurarea cu locuință corespunzătoare normelor sanitare, condițiile de alimentare a lucrătorului străin"*.

Astfel, din cele relatate constatăm că beneficiarul solicitant, adică angajatorul din RM, se face obligat să asigure lucrătorul străin angajat în cadrul unei companii din RM cu spațiu de locuit, deoarece, potrivit prevederii legale citate, această obligație a angajatorului din RM se include în categoria celor minime, care prin acțiunea sa nu pot fi negociate, pentru că poartă un caracter imperativ, iar nerespectarea ei, impune subiectului răspunderea conform prevederilor legislative de rigoare. În afară de spațiul locativ, în prevederile pct.1 lit.d) din Anexa nr.1 la Legea RM nr.180 din 10.07.2008, este stabilit că, beneficiarul solicitant se face obligat să asigure lucrătorului străin și condițiile de alimentare. O asemenea prevedere a devenit una obișnuită și pentru RM la finele anului 2017, care s-a găsit a fi implementată prin Legea RM nr.166 din 21.09.2017 cu privire la tichetele de masă [27].

În cele ce vizează modalitățile de asigurare a lucrătorului străin cu spațiu locativ de către beneficiarul solicitant din RM, menționăm că uneori la balanța companiilor se află și spații locative, cum ar fi: cămine, garsoniere, apartamente, uneori chiar și case, care pot fi utilizate de către angajator întru satisfacerea nevoilor de trai ale propriilor salariați, în special ale celor ce nu au reședință în localitatea în care este amplasată unitatea angajatoare, incluzând cetățenii străini invitați la muncă de către angajatorul din RM. În cazul în care spațiul locativ se acordă lucrătorului străin de compania angajatoare, aceasta va elibera un certificat, în care va indica (adresa locuinței) și numele persoanei. Certificatul trebuie semnat de către conducătorul companiei și înregistrat la secretariatul acesteia.

În cazul în care compania beneficiară de încheierea contractului individual de muncă cu un lucrător străin nu dispune de spațiu locativ, el poate închiria o garsonieră pentru lucrătorul străin, achitându-i chiria, cheltuielile comunale etc., pe toată durata contractului individual de muncă. În aceste cazuri, angajatorul din RM poate încheia un contract de locațiune cu compania imobiliară, stipulând expres în prevederile acestuia, că locuința închiriată va fi locuită de către un lucrător străin, indicând numele și prenumele lui, copia de pe contractul de locațiune constituie o dovadă suficientă întru completarea pachetului de acte solicitat de către autoritățile RM, pentru a admite plasarea cetățeanului străin pe teritoriul RM.

În încheierea prezentului compartiment menționăm că actele ce urmează să fie prezentate autorităților RM pentru plasarea în câmpul muncii a cetățenilor străini, pot fi depuse în felul următor:

- lucrătorul străin poate întreprinde o vizită în RM, ca turist sau la invitația angajatorului, pentru a face cunoștință cu angajatorul și cu locul și condițiile de muncă propuse. Dacă acceptă oferta, străinul va prezenta lista de acte solicitate de lege;
- în cazul în care lucrătorul străin a consimțit încheierea contractului individual de muncă cu angajatorul din RM, dar contractul individual de muncă își începe acțiunea de la o altă dată, actele stabilite de lege, în special cele ce țin a fi prezentate doar de cetățeanul străin, pot fi expediate beneficiarului solicitant din RM prin poștă.

BIBLIOGRAFIE

1. Ion Trăian Ștefănescu. Tratat de dreptul muncii. București, Wolters Kluwer, 2007, p.248.
2. LITRA, Leonid. Are the Moldovans Who Hold Romanian Passports a Devastating Threat for EU? [online]. În: Buletin de Politică Externă a Moldovei. Nr.10. Chișinău: ISISV, 2010. pp.1-4. Disponibil: https://www.files.ethz.ch/isn/121711/IDIS_10%20RO.pdf
3. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.179-181 din 24.09.2010.

4. CREȚU, Mihail. Atitudinile și mentalitățile migranților: un demers în facilitarea reîntoarcerii și reintegrării migranților pentru muncă în Moldova [online]. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)*. 2012, nr. 8(58), pp. 178-184. ISSN 1814-3199. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/178_184_%20Atitudinile%20si%20mentalitatile%20migrantilor_or_un%20demers.pdf
5. Op.citată. CREȚU, Mihail. , pp. 178-184.
6. Op.citată. CREȚU, Mihail. , pp. 178-184. CREȚU, Mihail. 178-184. ISSN 1814-3199.
7. MACOVEI, Tatiana. Condiții de fond și de formă privind încheierea contractului individual de muncă [online]. In: *Revista Națională de Drept*. 2015, nr. 12(182), pp. 26-32. ISSN 1811-0770. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Conditii%20de%20fond%20si%20de%20forma%20privind%20incheierea%20contractului%20individual%20de%20munca.pdf
8. PETERCĂ, Alexandru. Implicațiile migrației ilegale și ale refugiaților asupra securității Europene [online]. În: Conferința Științifică Internațională “GĂNDIREA MILITARĂ ROMÂNEASCĂ”, Ed.I. București: CTEA, 2019. pp.132-141. Print: ISSN 2668-7410, ISSN-L 2668-7410; Online: ISSN 2668-7623, ISSN-L 2668-7410. Disponibil: https://gmr.mapn.ro/app/webroot/fileslib/upload/files/arhiva%20GMR/2019%20gmr/Conferinta%20GMR%202019/GMR_CONF_2019.pdf .
9. Op. citată. PETERCĂ Alexandru. 2019. pp.132-141. .
10. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.179-181 din 24.09.2010.
11. ROMANDAȘ, Nicolae; GAMUREAC, Alexandru. Contractul individual de muncă – condiție fundamentală a reglementării raporturilor juridice de muncă [online]. În: *Administrarea Publică*. 2017, nr. 1(93), pp. 49-57. ISSN 1813-8489. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/49_57_Contractul%20individual%20de%20munca%20E2%80%93%20conditie%20fundamentala%20a%20reglementarii%20raporturilor%20juridice%20de%20munca.pdf .
12. Op. citată, ROMANDAȘ, Nicolae; GAMUREAC, Alexandru), pp. 49-57 .
13. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.179-181 din 24.09.2010.
14. Impactul COVID-19 pe piața muncii. Raport realizat de GiGROUP “Your job, Our work” [online]. pp.1-12. Disponibil: <https://ro.gigroup.com/wp-content/uploads/sites/12/2020/09/Impactul-Covid-19-pe-piata-muncii.pdf> .
15. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 259-263 din 31.12.2010.
16. Codul civil al Republicii Moldova *Republicat în Monitorul Oficial nr.66-75 din 01.03.2019*.
17. Aspazia Cojocaru, Drept civil. Partea generală, Ed: Lumina Lex, București, 2000, p.63.
18. Aspazia Cojocaru, Drept civil. Partea generală, Ed: Lumina Lex, București, 2000, p.63.
19. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.9 din 09.02.1995.
20. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 36-40 din 22.02.2013.
21. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.170-175 din 14.10.2011.
22. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.179-181 din 24.09.2010.
23. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.131-138 din 29.05.2015.
24. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.159-162 din 29.07.2003.
25. Romulus Gidro. Dreptul muncii. Ed. Universul Juridic. București, 2013. p.78.
26. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.162-164 din 29.08.2008.
27. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.364-370 din 20.10.2017

EXTRĂDAREA LA NIVELUL UNIUNII EUROPENE VS. REPUBLICA MOLDOVA

Svetlana PRODAN, dr., conf. univ.
Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova

Elena PETROV, drd.

Abstract

The study examines the extradition procedure within the European Union (EU) versus the Republic of Moldova by analyzing the constitutional and criminal justice systems of the legal institutions considered, defines their characteristics and reveals their legal nature.

Based on the identified features, we try to highlight the essential similarities and differences between the institutions involved, in order to finally discover and describe the legal nature of expulsion and extradition.

Cuvinte cheie: extrădare, tratate internaționale, condiții de reciprocitate, regimul juridic al străinilor și apatrizilor, asistență juridică internațională în materie penală, măsură de securitate.

1. Introducere

De la adoptarea Tratatului de la Amsterdam, unul dintre obiectivele principale ale Uniunii Europene a fost crearea unui spațiu de libertate, securitate și justiție. Libertatea presupune existența unui spațiu judiciar comun în care cetățenii europeni se pot adresa justiției într-unul dintre statele membre, precum și în propria țară.

În fiecare stat membru al Uniunii Europene, sistemul judiciar se bazează pe existența unui sistem judiciar independent și a judecătorilor bine pregătiți.

Creșterea fără precedent a flagelului criminalității a condus la o cooperare internațională strânsă pentru îmbunătățirea eficienței sistemelor de justiție penală.

De la primele încercări de a pune în comun eforturile statelor în lupta împotriva crimei organizate și până în prezent, cooperarea internațională și-a extins și și-a diversificat manifestările atât la nivel global, cât și la nivel regional european. În acest domeniu a avut o contribuție deosebită Consiliul Europei, sub auspiciile căruia au fost adoptate numeroase convenții, acorduri și recomandări, acțiunile comune în domeniul economic, social, cultural, științific, juridic și administrativ, reglementarea, printre altele, un sistem de coordonare. între statele europene în lupta împotriva criminalității.

Conform cadrului legal care guvernează aceste două instituții, în special Codul Penal al Republicii Moldova, distingem următoarele afirmații:

1) Extrădarea nu se aplică cetățenilor Republicii Moldova și persoanelor cărora li s-a acordat azil politic în Republica Moldova [1, art.13].

2) Străinii și apatrizii care au săvârșit infracțiuni în afara teritoriului Republicii Moldova, dar care se află pe teritoriul Republicii Moldova, pot fi extrădați numai în baza unui tratat internațional la care Republica Moldova este parte sau în condiții de reciprocitate în temeiul hotărârii judecătorești, numai dacă există motive serioase de a crede că sunt expuși riscului de moarte, tortură sau alte tratamente inumane sau degradante.

3) Expulzarea se aplică cetățenilor străini și apatrizilor care au fost condamnați pentru infracțiuni și li se poate interzice să rămână pe teritoriul Republicii Moldova [2, art.105].

2. Principii constituționale privind extrădarea și expulzarea

Constituția Republicii Moldova prevede la articolul 15 că cetățenii Republicii Moldova beneficiază de drepturile și libertățile confirmate în Constituție și în alte legi și au obligațiile prevăzute în acestea. În acest context, dorim să ne exprimăm punctul de vedere cu privire la protecția cetățenilor RM din străinătate și dreptul acestora de a nu fi extrădați sau expulzați din țară.

Astfel, alin. (2) al articolului 18 din Constituția Republicii Moldova prevede că cetățenii Republicii Moldova beneficiază de protecția statului atât în țară, cât și în străinătate.

După cum se confirmă în Constituție, acest principiu este consecința firească și logică a relației politice dintre cetățeni și stat. Aceasta este o conexiune constantă; se răspândește și funcționează oriunde se află persoana, în statul său de origine sau în alt stat.

Acest principiu se aplică și cazurilor în care cetățenii Republicii Moldova pot sau chiar să comită infracțiuni pe teritoriul altui stat și, bineînțeles, în cazurile în care sunt comise împotriva lor sau împotriva drepturilor și libertăților lor. În conformitate cu apartenența cetățeanului statului moldovenesc, cetățenii Republicii Moldova beneficiază de protecția statului în străinătate, având dreptul constituțional de a cere autorităților moldovenești protecția corespunzătoare.

Adică, autoritățile Republicii Moldova din străinătate au obligația constituțională de a le oferi protecția necesară. Aceasta nu înseamnă însă că prin exercitarea acestei obligații, autoritățile moldovenești respective trebuie sau pot submina într-un fel suveranitatea Statului pe teritoriul căruia se află cetățenii Republicii Moldova, acesta din urmă fiind obligat să respecte ordinea de drept a statului respectiv. Atunci când se bucură de protecția statului, cetățenii moldoveni trebuie să-și îndeplinească obligațiile care le revin în temeiul legilor statului în care se află, inclusiv a legilor Republicii Moldova.

Prin urmare, acest principiu trebuie înțeles în context internațional, întrucât cooperarea statelor în acest domeniu se realizează pe baza convențiilor și acordurilor bilaterale sau chiar internaționale, iar Constituția Republicii Moldova prevede, în articolul 19 privind protecția acordată străinilor și apatrizilor din Republicii Moldova, că străinii și apatrizii au aceleași drepturi și îndatoriri ca și cetățenii Republicii Moldova, cu excepțiile prevăzute de lege. Cu alte cuvinte, Republica Moldova acordă străinilor și apatrizilor așa-numitul regim național, conform căruia străinii și apatrizii, după cum s-a menționat, au aceleași drepturi și obligații ca și propriii cetățeni, cu excepțiile stabilite de lege, de exemplu să îndeplinească drepturi politice exclusive (așa cum este a deținerea unei funcții publice), precum și unele cerințe constituționale pentru cetățenii Republicii Moldova (de exemplu, obligația de apărare a țării).

Un drept constituțional aparținând exclusiv străinilor sau apatrizilor este cel de acordare a azilului politic.

Alineatul (2) al articolului 19 din Constituția Republicii Moldova prevede că dreptul de azil se acordă și se retrage în condițiile legii, cu respectarea tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte. Prezenta reglementare este menită să demonstreze alinierea Republicii Moldova la standardele intenționate de protecție a drepturilor omului și a libertăților fundamentale.

Oamenii care contribuie, prin munca lor la asigurarea păcii, progresului și umanității în general, și care sunt persecutați pentru aceste activități în statele în care se află, sau ai căror cetățeni sunt, este logic să se adăpostească și să se apere într-un alt stat.

Regula generală acceptată de dreptul internațional umanitar este că azilul se acordă cetățenilor străini sau apatrizilor căutați sau persecutați pentru activități politice. Aceasta înseamnă că nu toți străinii sau apatrizii care vin în Moldova vor primi azil politic. Denumirea în sine a acestei instituții indică tipul de activitate desfășurată de persoană, adică activitate politică, deci dacă se constată că motivele solicitării azilului nu sunt legale, nu se va acorda azil (de exemplu, cetățeanul este urmărit pentru fapte ce țin de drept comun). În mod similar, persoanele căutate pentru crime împotriva păcii și umanității sau crime de război nu se vor putea bucura de acest drept.

Străinii sau apatrizii pot fi extrădați numai pe baza unei convenții internaționale sau pe bază de reciprocitate în temeiul hotărârii instanței de judecată (alin. (4) al articolului 17 din Constituția Republicii Moldova).

Totodată, alin. (3) al articolului 17 din Constituția Republicii Moldova prevede că cetățenii Republicii Moldova nu pot fi extrădați sau expulzați din țară.

Prevederile constituționale enunțate au fost preluate de legiuitor și încorporate în textul legii penale în art. 13 CC al Republicii Moldova.

Extrădarea și expulzarea sunt două măsuri serioase care afectează și restrâng în mod substanțial dreptul la libertatea individuală și la libera circulație.

Articolul 25 alin. (1) din Legea fundamentală declară că libertatea și securitatea individuală a persoanei sunt inviolabile, iar art. 27 din Constituție prevede și garantează dreptul la libera circulație, adică dreptul fiecărui cetățean de a-și stabili reședința în orice loc al țării, de a pleca, de a emigra și de a se întoarce în țară. Întrucât, extrădarea și expulzarea limitează în esență aceste drepturi.

Vom analiza mai în detaliu extrădarea ca măsură de obligare a cuiva să părăsească țara atunci când este căutat pentru infracțiuni grave și solicitat de un alt stat pentru cercetarea sau urmărirea sa. Instituirea extrădării de către un stat a persoanelor care au săvârșit infracțiuni în alt stat străin este cunoscută de multă vreme de dreptul internațional. În ceea ce privește locul extrădării ca instituție juridică în sistemul dreptului internațional, interpretările cercetătorilor sunt echivoce. Uneori, extrădarea este considerată a fi o instituție secundară care a supraviețuit existenței sale. Dar criminalitatea se dezvoltă, devine transfrontalieră, crima organizată stabilește noi contacte; infractorii care au comis infracțiuni într-o țară se ascund în alta, își schimbă permanent locul de viață și obțin sprijin și asistență din partea lor. Toate acestea fac din extrădare o problemă foarte actuală.

Totodată, se evidențiază tendința unor țări de a nu-și extrăda cetățenii, care au comis infracțiuni în străinătate, chiar dacă nu au imunitate diplomatică. Alte țări, dimpotrivă, își extrădează infractorii (proprii cetățeni) într-un fel, pentru a le facilita resocializarea.

Natura juridică a extrădării este înțeleasă neregulat. Unii savanți consideră extrădarea ca fiind o chestiune de drept administrativ, deoarece deseori hotărârea privind aplicarea extrădării nu este instanța, ci guvernul sau alt organism de stat. Totodată, extrădarea poate fi considerată și ca element al dreptului procesual penal, întrucât avem de-a face cu ordinul de transmitere a persoanei care a săvârșit o infracțiune în altă țară sub anumite garanții

procesuale. De asemenea, extrădarea poate fi considerată ca parte (instituție) a dreptului penal, adică executarea pedepsei.

Legile diferitelor țări abordează problema extrădării în mod diferit. De exemplu: În Italia și România regulile privind extrădarea infractorilor incluse în Codul Penal. Codul penal al Federației Ruse și al Republicii Moldova, există și un articol despre extrădare.

Extrădarea infractorilor este menționată în Constituția Rusiei, Franței, Germaniei, Irlandei, Italiei, Portugaliei, Spaniei, inclusiv în Constituția Republicii Moldova.

În practică, problemele extrădării către țările europene, de regulă, sunt decise de instanțele de judecată. În același timp, multe țări pun în aplicare procese extraordinare sau sunt judecate ad-hoc.

Acest lucru este menționat în legile și literatura juridică din Austria, Danemarca, Franța, Portugalia, Elveția și Spania.

Problema extrădării a apărut pentru prima dată în legătură cu expulzarea diplomaților care au comis infracțiuni sau alte încălcări legale dincolo de granițele țărilor lor. Noțiunea de „imunitate diplomatică” a apărut ca o nouă instituție juridică, apoi s-a lărgit cercul de subiecți, iar această imunitate este răspândită. Ulterior, „dreptul la neextrădare” a fost acordat persoanelor care au solicitat azil politic în alte țări și care au comis anterior infracțiuni în țările pe care le-au părăsit.

Mulți savanți critică această instituție, invocând următoarele argumente: convențiile privind extrădarea între state contravin adesea Pactului pentru Drepturile Omului. Exemplu atipic al acestei inutilități este cazul când există discuții între țări despre extrădare, care durează perioade lungi de timp, chiar ani, și cetățeanul, a cărui vinovăție nu este încă dovedită, este privat de libertate în toți acești ani.

Acesta este motivul pentru care principiile și standardele recunoscute la nivel mondial cuprinse în acordurile privind drepturile omului trebuie incluse în convențiile de extrădare, cu respectarea cuvenită a legilor naționale ale statelor. Cu toate acestea, este clar că în lupta împotriva criminalității internaționale, fără aplicarea instituției extrădării, va fi foarte greu de operat.

În general, statele rezolvă problema extrădării infractorilor prin ratificarea tratatelor bilaterale sau regionale. Există multe convenții bilaterale privind extrădarea între diferite state. De exemplu, Republica Moldova a încheiat astfel de convenții cu România, Federația Rusă, Ucraina, Bielorussia, Țările Baltice și alte state europene, inclusiv Turcia, Israelul etc.; România are tratate și convenții bilaterale cu aproximativ 29 de state din lume, inclusiv Moldova în 1997, Germania - Iugoslavia (1970), Germania - Australia (1987). Unul dintre tratatele regionale este Convenția privind extrădarea infractorilor din 1966, încheiată de membrii Comunității Națiunilor Britanice.

Fosta URSS a avut o serie de acorduri de asistență juridică cu mai multe țări, inclusiv Coreea, Ungaria, Polonia, România, Mongolia și așa mai departe.

De remarcat însă că în unele convenții, capitolele privind extrădarea au o formulare generală fără nicio concretizare necesară, ceea ce îngreunează extrădarea infractorilor. Convențiile de asistență juridică, în principiu, au un conținut mai larg decât convențiile de extrădare. Aceștia discută, de asemenea, chestiuni legate de domeniul administrativ, civil și alte domenii juridice, prin care sunt reglementate relațiile economice, interstatale și de altă natură. Aceste convenții conțin adesea referința că una sau alta problemă, inclusiv cea a

extrădării, trebuie rezolvată și reglementată în continuare separat. Există mai multe convenții generale cu privire la problema extrădării în lume.

3. Condițiile de fond ale extrădării și expulzării prevăzute de actele juridice naționale și internaționale

În 1957, la Paris a fost adoptată Convenția europeană privind extrădarea. În 1975, la Strasbourg a fost adoptat protocolul adițional la această Convenție, care a centralizat unele aspecte. La Strasbourg, al doilea protocol adițional la aceeași convenție a fost adoptat în 1978. Consiliul Europei urmărește o înțelegere comună a problemei extrădării între țările Europei, urmată de cel de-al treilea protocol adițional, ratificat la Strasbourg la 10 noiembrie 2010 și semnat de Republica Moldova la 12 aprilie 2013. În afară de Convenția de la Paris, există și alte tratate și aranjamente care rezolvă problemele extrădării. De exemplu, Convenția de la Strasbourg din 1983 privind schimbul de persoane care au comis infracțiuni; apoi, cei de la Bruxelles în 1987, 1991.

Extrădarea este, așadar, actul prin care un stat, pe teritoriul căruia s-a refugiat un infractor, predă acel infractor, la cererea unui alt stat, pentru a fi judecat sau pentru a executa pedeapsa la care a fost condamnat de instanțele din acel stat.

Prin urmare, extrădarea apare ca un act bilateral între două state: unul pe teritoriul căruia se află infractorul și căruia i se adresează cererea de extrădare (statul solicitat) și altul, care este interesat să pedepsească infractorul și care adresează cererea de extrădare. (statul solicitant) în acest scop.

Extrădarea este, prin caracterul ei, un act de asistență judiciară internațională în materie externă, prin care un infractor este transferat dintr-un stat în altul pentru a fi judecat pentru infracțiunea săvârșită sau pentru executarea pedepsei pentru care a fost condamnat.

Din această definiție, se separă următoarele caracteristici ale instituției extrădării:

1. Un act de suveranitate a intervenit în relațiile dintre două state;
2. Act judiciar urmărit și acordat numai pentru a produce represiune, extrădatul fiind inculpat sau condamnat pentru o infracțiune;
3. Asistență juridică internațională;

Rezultă că extrădarea are o natură juridică complexă (mixtă), nu doar ca act de asistență juridică, ci și act de suveranitate, inclusiv act judecătoresc. După o definiție adoptată la Congresul al X-lea al Asociației Internaționale de Drept Penal desfășurat la Roma în 1969 „extrădarea este un act de asistență judiciară interstatală în materie penală, ce are ca scop transferarea unei persoane urmărite sau condamnate, din sfera suveranității judiciare. a unui stat spre zona celuilalt stat”.

Extrădarea este, așadar, un element suveran al statului, care poate admite sau refuza predarea unui infractor străin care se află pe teritoriul său. Când există un tratat între două părți, problema extrădării este rezolvată destul de clar: dacă persoana nu are imunitate diplomatică, atunci trebuie fie judecată, fie predată statului (părții) solicitant. Dar există situații mai dificile: când autoritățile unui stat, extrădând infractorul, nu sunt sigure că persoana trimisă în statul de origine va fi pedepsită. Nu există un tratat de extrădare între aceste țări. În acest caz, se inițiază un proces de discuții, timp în care persoana/infractorul va fi ținută o perioadă lungă de timp în închisoare până la judecarea sa.

Ca un impediment la extrădare poate fi diferența esențială dintre măsurile de pedeapsă pentru aceleași infracțiuni în țări diferite; încrederea reprezentanților statului (care transmit sau primesc infractorul) că persoana va fi sau este supusă torturii etc. Multe tratate sau convenții privind asistența juridică prevăd nu numai extrădarea (transmiterea infractorului), ci și refuzul extrădării, de exemplu, articolul 8 din Convenție prevede că o parte solicitată poate refuza extrădarea unei persoane căutate, dacă acea persoană este tot sub urmărirea sa pentru aceleași acțiuni penale.

Articolul 546 CPC al Republicii Moldova confirmă că Republica Moldova are obligația de a-și respecta legislația națională prevederile Convenției și statele și statele din paragraful (2) că extrădarea va fi de asemenea refuzată dacă:

- 1) infracțiunea este săvârșită pe teritoriul Republicii Moldova;
- 2) în ceea ce privește persoana respectivă, o instanță națională sau o instanță dintr-un stat terț a pronunțat deja o sentință, o decizie de achitare sau de încetare a procesului penal pentru infracțiunea pentru care se solicită extrădarea sau un ordin de urmărire penală. organul să înceteze sau să efectueze urmărirea penală a acestei fapte de către organele naționale;
- 3) s-a împlinit termenul de prescripție pentru impunerea răspunderii penale pentru infracțiunea în cauză potrivit dreptului național sau s-a acordat amnistia;
- 4) potrivit legii, urmărirea penală poate fi începută numai pe baza plângerii prealabile a victimei, dar o astfel de plângere lipsește;
- 5) infracțiunea pentru care se solicită extrădarea este considerată de legea națională infracțiune politică sau infracțiune conexă;
- 6) Procurorul general, ministrul justiției sau instanța care se ocupă de extrădare are temeiuri serioase de a crede că: a) cererea de extrădare a fost făcută în scopul urmăririi sau pedepsirii unei persoane pe motive de rasă, religie, sex; naționalitate, origine etnică sau opinie politică; (b) situația acestei persoane este susceptibilă de a fi agravată din unul dintre motivele menționate la litera (a); c) dacă persoana urmează să fie extrădată, aceasta va fi supusă torturii, tratamentelor inumane sau degradante sau nu va avea un proces echitabil în țara solicitantă;
- 7) persoanei căutate i s-a acordat statutul de refugiat sau de azil politic;
- 8) statul solicitant nu asigură reciprocitate în sfera extrădării.

Dacă fapta pentru care se solicită extrădarea este pedepsită de legea țării solicitante cu pedeapsa cu moartea, extrădarea persoanei poate fi refuzată, cu excepția cazului în care partea solicitantă oferă suficiente asigurări că pedeapsa cu moartea nu va fi impusă celui urmărit sau condamnat. persoana [3, art. 546].

Infractorul însuși insistă adesea asupra extrădării sale mai urgente, în primul rând, întrucât regimul închisorii din țara în care dorește să fie extrădat este mai „liber” decât în țara în care îl poate trimite. Problema extrădării este rezolvată prin combinarea principiului teritorialității (locul infracțiunii și locul infractorului) și cetățenia persoanei respective. Din punctul nostru de vedere, principiul de bază al extrădării trebuie privit ca fiind principiul cetățeniei, adică principiul personalității răspunderii penale nu se aplică principiului teritorial.

Principiul cetățeniei a fost prezentat în noul Cod Penal al Republicii Moldova (articolul 13) unde se menționează că cetățenii Republicii Moldova care au săvârșit infracțiuni în străinătate nu pot fi extrădați din țară și răspund de răspundere penală conform acest Cod.

Legea rezultă din faptul că comportamentul Cetățeanului Republicii Moldova care a săvârșit infracțiuni este considerat infractor nu numai de legea penală a statului străin ci și de legea penală a Republicii Moldova. Interzicerea totală a extrădării lui Republicii Moldova cetățeni către state străine, pe teritoriul cărora s-a săvârșit infracțiunea, se întemeiază pe principiul cetățeniei aplicării legii penale în spațiu, prevăzut la articolul 11 CC din Republica Moldova.

În ceea ce privește străinii și apatrizii care au săvârșit infracțiuni în afara teritoriului Republicii Moldova și se află pe teritoriul Republicii Moldova, pot fi extrădați numai în baza unei convenții internaționale la care Republica Moldova este parte sau pe bază de reciprocitate.

Persoanele menționate pot fi extrădate în statul străin, fie în scop penal, fie pentru executarea pedepsei aplicate acestora în statul solicitant. Potrivit regulii generale, această acțiune se realizează de către organele competente ale Republicii Moldova în conformitate cu convențiile bilaterale ale acesteia privind asistența juridică, în care problema extrădării este reglementată în mod specific.

Într-un astfel de caz, statul solicitat pe al cărui teritoriu se află infractorul, la cererea altui stat (reclamant), își limitează jurisdicția asupra acelei persoane și o transmite statului solicitant. Cererea de extrădare se poate întemeia pe faptul că infractorul este cetățean al statului solicitant sau a săvârșit infracțiunea pe teritoriul său, sau chiar în afara teritoriului său, dar împotriva intereselor acestuia.

Prima afirmație se bazează adesea pe articolul 17 din Constituția Republicii Moldova care menționează că cetățenii moldoveni nu pot fi extrădați sau expulzați din țară.

Potrivit articolului 6 alin. (2) din Convenția europeană de extrădare (Paris 13.12.1957; Protocoale adiționale (Strasbourg 15.10.1975, 17.03.1978)), dacă partea solicitată nu își extrădează propriul național (cetățeni ai Republicii Moldova), la cererea părții solicitante, înaintează cauza autorităților competente pentru ca, dacă este cazul, să poată fi condusă acțiunea judiciară. În acest scop, dosarele, informațiile și obiectele care privesc infracțiunea se transmit în mod gratuit pe calea prevăzută la art. 12 alin. (1). Partea solicitantă va fi informată cu privire la rezultatele cererii sale [4, Convenția europeană privind extrădarea].

(4) Articolul 546 CPP prevede că, în cazul în care Republica Moldova refuză extrădarea, la cererea statului solicitant, se examinează posibilitatea de a prelua urmărirea penală cu privire la persoana care este cetățean al Republicii Moldova sau un apatrid.

În final, vom enumera câteva principii fundamentale privind extrădarea acceptate de comunitatea internațională:

1. respectarea consecventă a drepturilor omului în convențiile și tratatele privind extrădarea, conformitatea acestora cu convențiile privind drepturile omului;
2. încorporarea în legislația națională a drepturilor fundamentale ale omului, astfel cum sunt prevăzute în convențiile internaționale privind extrădarea;
3. atitudinea precaută față de extrădare în cazurile de posibilă utilizare a pedepsei capitale către infractor (în legile unor țări se indică în mod expres în lege că extrădarea nu va fi permisă dacă, după transmiterea infractorului, pedeapsa cu moartea i se aplică);
4. Respectarea strictă în convențiile privind extrădarea și în practica de aplicare a acestora cu regulile minime de conduită cu deținuții recomandate de ONU;

5. se admite excluderea extrădării în țările în care tortura este aplicată pe condamnați sau tratament crud;
6. excluderea extrădării către țări în care există discriminare pe criterii de rasă, religie, socială și așa mai departe;
7. stimularea extrădării către țările ghidate de principiul umanismului, inclusiv către persoanele care au comis infracțiuni.

Extrădarea este un instrument util în lupta împotriva criminalității. Fără aceasta, aplicarea legii penale în temeiul principiului teritorialității nu ar putea fi efectuată în cazurile în care, după săvârșirea infracțiunii, făptuitorul a reușit să părăsească teritoriul țării.

De asemenea, nu ar fi posibilă aplicarea legii penale pe baza principiului personalității răspunderii penale. Potrivit prevederii articolului 13 C.C. al Republicii Moldova extrădarea este acordată sau poate fi solicitată de statul nostru către un alt stat fie în baza unei convenții internaționale la care Republica Moldova este parte sau pe bază de reciprocitate. Reglementând pluralitatea surselor de drept, prevederea din articolul 13 C.C. stabilește ordinea în care trebuie să funcționeze aceste surse, mai întâi, convențiile, apoi reciprocitatea. În România în lipsa lor există legislația internă.

Dreptul penal nu conține, așadar, dispoziții referitoare la condițiile extrădării, acordând prioritate convențiilor și practicilor internaționale în domeniul extrădării.

În lipsa unei convenții și legi speciale, condițiile extrădării sunt cele prezentate de dreptul internațional în baza dreptului internațional.

Condițiile extrădării vor fi împărțite în termeni de bază și formali. Condițiile de bază ale extrădării presupun: săvârșirea unei infracțiuni; o persoană este identificată, învinuitul este dovedit a fi vinovat sau că a fost implicat în infracțiune; este posibil să se aplice o pedeapsă penală acestei persoane sau să existe o condamnare penală a persoanei vizate.

Condițiile de bază tipice ale extrădării pot fi completate, prin dispoziții suplimentare ale convențiilor sau prin lege, cu anumite specificații sau limitări care constituie cadrul complementar al condițiilor normale.

Extrădarea, care implică consimțământul statelor între care acestea intervin, este în esență o instituție de drept internațional și, prin urmare, trebuie să-și găsească locul în convențiile internaționale sau în practica relațiilor dintre state. Atunci când reglementarea extrădării este reglementată de Convenția internațională, regulamentul respectiv va aplica regulile dreptului internațional.

Codul de procedură al Republicii Moldova și prevederile acestuia confirmă cele de mai sus. Astfel, potrivit articolului 531 CPP [5, art.531] vor avea prioritate în raport cu prevederile prezentului capitol prevederile tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte și alte obligații internaționale ale Republicii Moldova.

În cazul în care Republica Moldova este parte la mai multe acte internaționale de asistență juridică semnate și de statul de la care se solicită asistența juridică sau de statul care o solicită și dacă există neconcordanțe sau incompatibilități între normele acestor acte, dispozițiile din tratatul care asigură o protecție mai benefică a drepturilor omului și a drepturilor omului (art. 531 alin. (2) CPP). Convenția de la Paris privind extrădarea (13.12.1957), care este în vigoare pentru Republica Moldova din 31.12.1997, prevede ordinea de preferință în acordarea extrădării.

Articolul 105 alin. (2) CC al Republicii Moldova stipulează reguli de aplicare a măsurii de „expulzare” aplicată persoanei condamnate la pedeapsa închisorii: „În situația în care expulzarea însoțește o pedeapsă cu închisoarea, expulzarea se execută numai după executarea pedepsei”.

Articolul 105 alin. (3) impune judecătorului o condiție suplimentară pentru aplicarea expulzării - la adoptarea unei astfel de decizii se ia în considerare dreptul persoanei la viață privată. Astfel, respectarea dreptului la intimitate poate invalida legalitatea măsurii de expulzare în cazul în care cetățeanul străin sau apatridul este căsătorit cu un cetățean al Republicii Moldova, are copii sau a adoptat copii cetățeni ai Republicii Moldova și rezidenți în Republica Moldova, iar această măsură îi împiedică să ducă o viață normală de familie. Acțiunea trebuie luată în considerare și motivată și în raport cu încercarea de păstrare a altor valori - ordinea publică, siguranța sau altele, atunci când este cazul unui străin aflat de mult timp pe teritoriul Republicii Moldova, unde părinții săi ori alte rude mai locuiesc, mai ales dacă nu a încheiat contactul cu ei. Într-o astfel de situație, expulzarea îi deosebește și, deși încearcă să rămână în contact cu ei prin corespondență, există o încălcare a dreptului la respectarea vieții de familie, garantat de alin. (1) al articolului 8 din CEDO [Vezi cauza Moustaquim împotriva Belgiei [5, p. 333]].

4. Concluzie

În concluzie, instituțiile analizate au anumite asemănări, dar pot fi identificate și diferențe care le deosebesc unele de altele.

În primul rând, ambele instituții își au originea în legea fundamentală, în sensul că sunt reglementate de Constituția Republicii Moldova, fiind preluate de legislația penală și definite în Codul penal al Republicii Moldova.

Ca urmare a aplicării acestora, persoana vinovată de o infracțiune va fi expulzată de pe teritoriul statului pe care îl are domiciliul.

În al doilea rând, expulzarea și extrădarea sunt, de asemenea, dispuse printr-o hotărâre judecătorească. Ambele instituții funcționează post-factum, adică după ce persoana a săvârșit o faptă prevăzută de legea penală. Atât extrădarea, cât și expulzarea sunt nominale, adică vizează o anumită persoană, identificată de organele de drept. Cetățenii străini sau apatrizii pot fi extrădați sau expulzați; legea interzice extrădarea și expulzarea propriilor cetățeni sau străini și apatrizilor cărora li s-a acordat azil politic în conformitate cu legislația în vigoare.

Acestea vor fi refuzate dacă organele statului destinatar au motive suficiente să creadă că persoana, în statul în care este extrădat, va fi supusă torturii, tratamentelor sau pedepselor inumane sau degradante.

În același timp, prin natura sa juridică, extrădarea este o formă de asistență juridică internațională în materie penală, expulzarea fiind o măsură de siguranță. Din acest motiv, scopurile lor diferă: expulzarea are scopul de a înlătura un pericol și de a preveni comiterea de noi infracțiuni, extrădarea are scopul de a asigura actul de a face justiție - fie de a trage persoana la răspundere penală, fie de a impune o infracțiune. pedeapsa asupra sa sau pentru a executa pedeapsa aplicată, infractorul având o condamnare în statul solicitant.

Extrădarea necesită o cerere din partea statului solicitant, expulzarea este inițiativa statului pe teritoriul căruia s-a săvârșit infracțiunea și care consideră că rămânerea persoanei pe teritoriul său va duce la un pericol care trebuie înlăturat.

Expulzarea se aplică în ceea ce privește persoanele condamnate pentru infracțiuni, iar în cazul în care expulzarea însoțește o pedeapsă cu închisoarea, expulzarea va fi executată numai după executarea pedepsei, dar extrădarea se efectuează în legătură cu persoanele învinuite sau condamnate, indiferent dacă au fost trași la răspundere penală sau și-au ispășit pedeapsa în statul solicitant.

În cazul expulzării, persoana poate, în unele cazuri, să aleagă țara de destinație în care urmează să fie expulzată, dar în cazul extrădării, infractorul va fi transferat fără alte alternative în țara solicitantă.

La deciderea expulzării persoanelor prezente la alin. (1) al articolului 105 CP din Republica Moldova se va avea în vedere dreptul lor la viață privată, regula extrădării nu conține nicio prevedere expresă în acest sens.

Cererea de extrădare se face în temeiul tratatului internațional la care este parte Republica Moldova și statul solicitat și invers, sau în baza unor obligații scrise pe bază de reciprocitate; expulzarea fiind reglementată de legea națională.

În cele din urmă, aplicarea mai largă atât a extrădării, cât și a expulzării va aduce o contribuție substanțială la administrarea justiției, la consolidarea relațiilor internaționale și a cooperării dintre state, la combaterea și prevenirea criminalității la nivel național, dar și internațional, transfrontalier și transnațional.

Bibliografie

1. V. Berger, (1997) *Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului*. București: Editura Institutul Român pentru Drepturile Omului
2. Florin Răzvan Radu (2006), „*De la extrădare la mandatul european de arestare. O privire istorică și juridică*”, *Revista Dreptul* nr. 2/2006
3. G. Vernimmen (2001), *Despre recunoașterea reciprocă a hotărârilor în general, în „Recunoașterea reciprocă a deciziilor penale în Uniunea Europeană”*, de G. de Herchove, Anne Weyembergh (coordonatori), Bruxelles, Universitatea din Bruxelles

Legislația internațională și națională consultată:

1. Constituția Republicii Moldova nr. 1 din 29.07.1994, în vigoare din 29.03.2016;
2. Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002, în vigoare din 2003;
3. Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122 din 14.03.2003.

REFLECȚII CU PRIVIRE LA PROCESUL DE ARMONIZARE A CODULUI CIVIL AL REPUBLICII MOLDOVA ȘI LEGII PRIVIND SOCIETĂȚILE PE ACȚIUNI CU ACQUIS-UL EUROPEAN

Liliana DANDARA, dr., conf. univ.
Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova
E-mail: lilianadandara@gmail.com

Abstract

The opportunity to harmonize the Civil Code of the Republic of Moldova and Law No. 1134/1997 on joint-stock companies with the provisions of Directive (EU) 2017/1132 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 on certain aspects of company law (codification), published in the Official Journal of the European Union L 169/46 of 30.06.2017, including art. 38 of Law no. 1134/02.04.1997 regarding the possibility of periodic review of the share capital value (every five years).

Taking into account the principles imposed by corporate governance, as well as the tendency of the Republic of Moldova to adjust national legislation to the European acquis, joint stock companies have the role of managing large businesses, of being the framework through which large-scale investments can be carried out, attracting and managing private investment. The joint-stock company manages to bring together capital and investors to carry out its commercial industrial activity without bearing unlimited risk.

Societatea pe acțiuni rămâne a fi forma cea mai complexă și mai evoluată dintre societățile comerciale, la constituirea cărora contează cel mai mult aportul de capital, decât calitățile personale ale asociaților. Societatea pe acțiuni funcționează ca un organism democratic, în care, minoritatea se supune hotărârilor majorității în cadrul adunărilor generale ale acționarilor, organul executiv (unipersonal sau colegial) gestionează societatea în baza unui mandat, iar cenzorii verifică și supraveghează legalitatea gestionării societății.

Capitalul social al unei societăți comerciale, în special al societății pe acțiuni, reprezintă temeiul juridic în baza căruia aceasta își desfășoară activitatea, pe de o parte, iar pe de altă parte, asigură interesele patrimoniale ale creditorilor și ale acționarilor, care la rândul lor sunt expuși riscului de a pierde în limitele corespunzătoare, acțiunile ce le aparțin.

Noțiunea și principiile instituției capitalului social al societății pe acțiuni nu pot fi abordate în mod unilateral, fracționat ci doar prin prisma prevederilor generale cu referire la societățile comerciale stipulate în Codul civil al Republicii Moldova, precum și a prevederilor cuprinse în Legea nr. 1134 din 02.04.1997 privind societățile pe acțiuni (în continuare - Legea nr. 1134/02.04.1997).

Sub aspect istoric, cu privire la constituirea și dezvoltarea societății pe acțiuni, se conturează evoluția acestei societăți comerciale în literatura de specialitate care face referire la primul Cod comercial român, după care la cel adoptat în perioada lui Carol II. O primă abordare legală deplină a societății pe acțiuni în Republica Moldova se atestă odată cu adoptarea Legii privind societățile pe acțiuni nr.847/1992 și a Legii nr.845/1992 cu privire la antreprenoriat și întreprinderi.

Datorită rolului important pe care societatea pe acțiuni îl are în viața economică, Legea nr.1134/1997 privind societățile pe acțiuni a fost republicată în anul 2020, aplicându-se din 01.01.2021.

Oportunitatea armonizării Codului civil al Republicii Moldova și Legii Nr. 1134/1997 privind societățile pe acțiuni cu prevederile Directivei (UE) 2017/1132 a Parlamentului European și a Consiliului din 14 iunie 2017 privind anumite aspecte ale dreptului societăților comerciale (codificare), publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L 169/46 din 30.06.2017, inclusiv art. 38 din Legea nr. 1134/02.04.1997 ce ține de posibilitatea revizuirii periodice a valorii capitalului social (la fiecare cinci ani).

Or, evoluțiile din jurisprudență au deschis noi oportunități pentru societăți pe piața internă de a stimula creșterea economică, concurența efectivă și productivitatea. În același timp, obiectivul unei piețe interne fără frontiere interne pentru societățile pe acțiuni trebuie de asemenea să fie armonizat cu alte obiective ale integrării europene, precum protecția socială, astfel cum este prevăzută la articolul 3 din Tratatul privind Uniunea Europeană (TUE) și la articolul 9 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (TFUE), precum și cu promovarea dialogului social, astfel cum este prevăzută la articolele 151 și 152 din TFUE. Drepturile societăților de a efectua transformări, fuziuni și divizări transfrontaliere ar trebui să fie însoțit și echilibrat în mod adecvat de protecția lucrătorilor, a creditorilor și a asociaților.

Pornind de la definiția societății pe acțiuni, ca fiind una dintre persoanele juridice, un subiect colectiv de drepturi și obligații, putem afirma utilitatea acestei societăți, prin faptul că reprezintă actorul sau veriga principală a comerțului forma pe care o îmbracă societățile pe acțiuni oferă persoanelor asociate un cadru legal de asociere care are drept scop desfășurarea de activități economice comune, susținându-se reciproc și păstrându-și în același timp individualitatea contribuției, a retribuției și a pierderilor ce vor fi suportate în cazul eșuării activității societății.

Instituția capitalului social al societății pe acțiuni a fost supusă modificării în urma introducerii amendamentelor în Legea nr. 1134/1997 privind societățile pe acțiuni, lege armonizată cu standardele europene, inclusiv cu Directiva (UE) 2017/1132 a Parlamentului European și Consiliului din 14 iunie 2017 cu privire la anumite aspecte ale dreptului societăților comerciale și cu Directiva 2007/36/CE a Parlamentului European din 11 iulie 2007 privind exercitarea anumitor drepturi ale acționarilor în cadrul societăților comerciale cotate la bursă.

Prin noile modificări ale Legii nr.1134/1997 au fost stabilite prevederi cu referire la cuantumul și pragul minim până la care poate fi redus capitalul social al societății pe acțiuni. Astfel, este prevăzută o creștere graduală a mărimii minime a capitalului social de la 20 000 de lei, și conform Legii nr.18/2020, până la:

- a) capitalul social al societății nu poate fi mai mic de 120 000 de lei la un an de la data intrării în vigoare a prezentei legi;
- b) capitalul social al societății nu poate fi mai mic de 360 000 de lei la doi ani de la data intrării în vigoare a prezentei legi;
- c) capitalul social al societății nu poate fi mai mic de 600 000 de lei la trei ani de la data intrării în vigoare a prezentei legi.

Generalizând materia expusă, concluzionăm că capitalul social este o cifră de referință, contractuală (prevăzută în actul constitutiv) și contabilă (înscrisă în pasivul bilanțului) ce indică, sub aspect juridic, nivelul obligației de aport al asociaților și, implicit, limita răspunderii asociaților, precum și valoarea bunurilor din activul societății care sunt

supuse regimului juridic al capitalului social, acesta fiind numit și capital nominal sau capital cifră.

Datorită rolului său de gaj general al creditorilor societății, capitalul social este fix pe toată durata societății. El poate fi modificat, în sensul măririi sau micșorării (reducerii) acestuia, numai în condițiile prevăzute de lege, prin modificarea actului constitutiv.

Capitalul social al unei societăți pe acțiuni se formează prin plasarea de acțiuni de către acționari și reprezintă valoarea în natură și în bani, exclusiv pentru anumite categorii de societăți pe acțiuni, vărsat proporțional numărului și valorilor acțiunilor subscrise.

În acest sens se pronunță și alin. (3) art. 38 din Legea privind societățile pe acțiuni care prevede că capitalul social trebuie să fie egal cu suma valorii nominale a acțiunilor plasate dacă aceasta a fost stabilită în actele de constituire.

Dacă societatea a plasat acțiuni a căror valoare nominală nu a fost stabilită, capitalul social trebuie să fie egal cu valoarea sumară a aporturilor depuse în contul plăților acțiunilor. Nu se include în capitalul social valoarea acțiunilor autorizate spre plasare, dar neplasate (nesubscrise).

Analizând prevederile actelor normative, precum și opiniile doctrinare, concluzionăm că aportul reprezintă manifestarea de voință a asociaților care constă în asumarea obligației de a contribui la formarea capitalului social al unei societăți pe acțiuni determinate prin transmiterea în proprietate sau în folosință a unui bun în patrimoniul acelei societăți, în schimbul unor acțiuni, precum și executarea de fapt și de drept a acestei obligații prin transmiterea efectivă a bunului respectiv către societate.

Capitalul social al societății pe acțiuni va cuprinde valoarea aporturilor în numerar și în natură vărsate la momentul constituirii societății sau ulterior prin subscrieri suplimentare. Legea nu impune ca aporturile asociaților (acționarilor) să fi egale ca valoare sau să aibă același obiect, de asemenea în cazul unui singur acționar să fie ca un obiect unitar. Deoarece, după cum am menționat mai sus, bunurile care formează capitalul social al societății pe acțiuni asigură activitatea economică a acesteia și participarea liberă în circuitul civil.

Conform dispozițiilor art. 252 și 253 din Codul civil al RM aportul la capitalul social al unei societăți comerciale poate fi în bani dacă actul de constituire nu prevede altfel sau orice alt bun aflat în circuitul civil.

Categoriile aporturilor în cazul societăților pe acțiuni este reglementat de art. 39 din Legea privind societățile pe acțiuni prevede că aporturi la capitalul social pot fi: mijloace bănești; valori mobiliare plătite în întregime; alte bunuri, inclusiv drepturi patrimoniale sau alte drepturi care pot fi evaluate în bani; obligațiile (datoriile) societății față de creditori. Art. 41 din Legea privind societățile pe acțiuni prevede că felurile aporturilor se stabilesc de actul de constituire al societății pe acțiuni sau de hotărârea privind emisia suplimentară de acțiuni.

Regimul juridic aplicabil acțiunilor ca valori mobiliare ale unei societăți pe acțiuni a cunoscut o evoluție ascendentă atât din perspectiva dematerializării acestora, cât și din cea a diversificării categoriilor de acțiuni. Acțiunile sunt emise de societatea pe acțiuni, emiterea acestora fiind supusă obligatoriu unor condiții de fond și de formă prevăzută de lege.

Definiția legală a acțiunii, ca titlu de valori mobiliare este cuprinsă în art. 13 alin. (1) din Legea privind societățile pe acțiuni nr.1134/1997, potrivit căruia acțiunea este un document care atestă dreptul proprietarului lui (acționarului) de a participa la conducerea

societății, de a primi dividende, precum și o parte din bunurile societății în cazul lichidării acesteia.

Comparând definițiile doctrinare și cea cuprinsă în textul legii, putem identifica principalele trăsături ale acțiunilor societății pe acțiuni: ca fracțiune a capitalului social de o valoare egală. Prin derogare de la regula generală potrivit căreia acțiunile trebuie să fie de o egală valoare, societatea poate să emită, în conformitate cu Legea privind societățile pe acțiuni nr.1134/1997, în baza hotărârii adunării generale a acționarilor și în condițiile stabilite de statutul societății, acțiuni preferențiale, care pot avea valoare nominală diferită, și poate atribui diferite drepturi titularilor acestor acțiuni; dreptul asupra acestei fracțiuni derivă din calitatea de acționar. Conform prevederilor legii, acționarul este persoana care a devenit proprietar al unei sau mai multor acțiuni ale societății în condițiile legii. Textul Legii privind societățile pe acțiuni nr.1134/1997 la art. 20 alin. (2) prevede că, dacă o singură acțiune aparține câtorva persoane, față de societate aceste persoane sunt considerate drept un singur acționar, care își pot exercita drepturile printr-un reprezentant unic. Această caracteristică are menirea să asigure buna funcționare a societății pe acțiuni. Divizarea acțiunilor ar avea drept consecință fracționarea excesivă a capitalului, fapt ce ar duce la creșterea numărului de acționari și ar îngreuna funcționarea societății; titlu de credit ce materializează acest drept. Acțiunile emise de societate sunt titluri care au valoare patrimonială, ceea ce permite acțiunilor și deținătorului acestora să le plaseze în circuitul civil, astfel încât acestea pot fi înstrăinate, puse în gaj sau transmise în administrare în condițiile legii.

Atunci când vorbim despre drepturile acționarilor este important să reținem că acestea sunt uniforme pentru toți deținătorii de acțiuni, dar totuși cu anumite derogări, ținându-se cont de numărul de acțiuni deținute de fiecare acționar în parte sau grup de acționari.

Inovațional este că, la nivel internațional Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică are drept scop asigurarea dreptului acționarilor și respectarea acestora, precum și tratamentul echitabil al tuturor acționarilor, inclusiv a celor minoritari și străini. Codul de guvernare corporativă, elaborat de Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică, stabilește imperativ că guvernarea corporativă a unei societăți pe acțiuni trebuie să asigure un tratament echitabil acționarilor minoritari și celor străini, toți acționarii trebuie să aibă egala oportunitate de a-și apăra drepturile și interesele violate.

Ținând cont de principiile impuse de guvernarea corporativă, precum și de tendința Republicii Moldova de a ajusta legislația națională acquis-ului european, în legislația națională identificăm drepturile acționarilor, reglementate de Legea privind societățile pe acțiuni nr.1134/1997 și de Hotărârea cu privire la aprobarea Codului de guvernare corporativă nr. 67/10 din 24.12.2015, aprobată de către Comisia Națională a Pieței Financiare.

Pentru a nu admite abuz din partea acționarilor în cadrul realizării drepturilor garantate de lege, considerăm necesar să punctăm prevederile Legea societăților (România), care la Capitolul Contravenții și Infracțiuni, cuprinde norme privind răspunderea pentru încălcarea regulilor de exprimare a dreptului de vot. Astfel, în art. 279 este stipulat că se pedepsește cu închisoare de la 3 luni la 2 ani ori cu amendă acționarul sau deținătorul de obligațiuni care: a) trece acțiunile sau obligațiunile sale pe numele altor persoane, în scopul formării unei majorități în adunarea generală, în detrimentul altor acționari ori deținători de obligațiuni; b) votează în adunări generale, în situația prevăzută la lit. a) , ca proprietar de acțiuni sau de obligațiuni care în realitate nu îi aparțin; c) în schimbul unui folos material necuvenit, se

obligă să voteze într-un anumit sens în adunarea generală sau să nu ia parte la vot. Și alin. (2) , care prevede că, determinarea unui acționar sau a unui deținător de obligațiuni ca, în schimbul unui folos material necuvenit, să voteze într-un anumit sens în adunările generale ori să nu ia parte la vot se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 3 ani sau cu amendă.

Considerăm că măsurile adoptate pentru responsabilizarea acționarilor sunt rezonabile, de aceea, întru a susține necesitatea perfecționării cadrului legal național în domeniul societăților pe acțiuni, vom veni la locul respectiv cu propuneri de *lege ferenda*, în acest sens.

Felul în care este tratată problematica privind garanțiile drepturilor oferite acționarilor ordinari și acționarilor preferențiali, ne permite să concluzionăm că, aceasta conduce la crearea echilibrului de funcționare și gestionare a societății, iar în unele cazuri, abuzând de aceste drepturi, pot conduce la blocaje în primirea deciziilor de către adunarea generală.

Accesul transfrontalier la informațiile comerciale referitoare la societățile comerciale și la sucursalele lor deschise în unele state membre poate fi îmbunătățit numai dacă Republica Moldova se va angaja să facă posibilă comunicarea electronică între registre și să transmită fiecărui utilizator informații în mod standardizat, prin conținut identic și tehnologii interoperabile cu statele Uniunii Europene. Prin această interoperabilitate a registrelor se vor furniza servicii, care ar trebui să constituie interfețe cu platforma centrală europeană. Platforma va reprezenta un set centralizat de instrumente din domeniul tehnologiei informației care integrează servicii și ar trebui să se constituie într-o interfață comună. Interfața respectivă ar trebui utilizată de toate registrele naționale.

Se impune adoptarea unor dispoziții naționale pentru menținerea capitalului care constituie garanția creditorilor, în special prin interzicerea reducerii capitalului prin distribuirea nejustificată către acționari și prin limitarea dreptului societății comerciale pe acțiuni de a-și achiziționa propriile acțiuni. Restricțiile impuse cu privire la achiziționarea de către o societate comercială pe acțiuni a acțiunilor proprii ar trebui să se aplice nu numai achizițiilor efectuate de societatea comercială, ci și celor efectuate de orice persoană care acționează în nume propriu, dar în contul societății comerciale.

Pentru a evita ca o societate comercială pe acțiuni să se servească de o altă societate comercială la care deține majoritatea drepturilor de vot sau asupra căreia poate exercita o influență dominantă pentru a efectua asemenea achiziții fără să respecte restricțiile impuse în această privință, regimul care reglementează achiziționarea de către o societate comercială a acțiunilor proprii ar trebui să acopere cele mai importante și cele mai frecvente cazuri de achiziționare de acțiuni de către alte asemenea societăți comerciale. Acest regim ar trebui extins pentru a include subscrierea de acțiuni ale societăților comerciale pe acțiuni.

Pornind de la noțiunea capitalului social al societății pe acțiuni, reținem că acesta are o dublă accepțiune: cea juridică și contabilă. Ca urmare, capitalul social al societății comerciale reprezintă expresia valorică a tuturor aporturilor în numerar sau în natură, cu care participanții la constituirea societății contribuie la formarea patrimoniului acesteia, spre a asigura mijloacele materiale necesare desfășurării activității și realizării scopurilor statutare.

În acest sens, suntem de părerea că capitalul social cuprinde valoarea tuturor aporturilor în numerar și în natură aduse la constituirea societății sau prin subscripții ulterioare. Aportul poate avea ca obiect orice bun cu valoare economică și care prezintă interes pentru activitatea societății. Legea privind societățile pe acțiuni nu cere ca aporturile

acționarilor să fie egale ca valoare sau ca acestea să aibă același conținut și obiect, sau să fie un obiect unitar.

Modificarea capitalului social al societății pe acțiuni prin majorarea sau reducerea acestuia se face prin procedeele reglementate de lege, având ca temei de bază rezultatele financiare înregistrate de societate, și nu în ultimul prin hotărârea adunării generale a acționarilor, care exprimă voința acționarilor și decizia acestora privitor la gestionarea sau conducerea societății.

Astfel, cu toate că, capitalul social reprezintă limita gajului general al creditorilor societății pe acțiuni, acesta este fix pe durata existenței societății. Însă anumite nevoi pot impune necesitatea reducerii sau majorării de capital al societății.

Analizând problematica majorării capitalului social, opinăm că majorarea capitalului social al societății pe acțiuni prin depunerea de noi aporturi, indiferent de cine sunt subscriitorii, reprezintă cea mai favorabilă și eficientă operațiune economică a unei societăți din afara acesteia. Finanțarea exterioară, prin vărsarea de noi aporturi, are drept consecință mărirea activelor societății, fapt care duce la sporirea capacității financiare a acesteia.

În cazul majorării de capital prin utilizarea capitalului propriu al societății, care depășește limita capitalului social al acesteia, suntem în prezența unei operațiuni de autofinanțare a societății, rezultat cu încorporarea în capitalul social al societății a unor surse disponibile ale societății, rezultate din activitatea economică a acesteia.

Majorarea capitalului social prin creșterea valorii nominale a acțiunilor plasate se efectuează în proporție egală pentru toate acțiunile societății, cu excepția cazului când statutul societății prevede că creșterea valorii nominale se extinde asupra acțiunilor unei anumite clase de acțiuni. Totodată, capitalul social nu poate fi mărit și acțiunile nu pot fi emise până când nu vor fi înstrăinate acțiunile de tezaur ale emitentului, în conformitate cu art.14 alin.(9) din Legea privind societățile pe acțiuni, și/sau nu vor fi finalizate toate etapele aferente majorării capitalului social, aprobate anterior.

În acest context susținem că, pentru aplicarea acestui procedeu de majorare a capitalului social al societății, nimic nu se opune ca acționarii să contribuie prin aporturi suplimentare la majorarea valorii nominale a acțiunilor.

Respectând procedura legală de reducere a capitalului social se asigură transparența operațiunii față de creditorii, care trebuie să fie bine informați, având în vedere că reducerea capitalului social afectează garanția pe care acesta o reprezintă pentru executarea creanțelor acestora

Din materia studiată și expusă în prezenta lucrare concluzionăm că atât în cazul majorării cât și a reducerii capitalului societății pe acțiuni, legislația Republicii Moldova trebuie să asigure respectarea și armonizarea punerii în aplicare a principiilor care garantează egalitatea de tratament a acționarilor aflați în condiții identice și protecția titularilor de creanțe anterioare deciziei de reducere a capitalului. În vederea sporirii protecției standardizate a creditorilor, creditorii ar trebui să poată declanșa, în anumite condiții, proceduri judiciare și administrative atunci când creanțele lor sunt în pericol ca urmare a reducerii capitalului unei societăți comerciale pe acțiuni.

Studiul comparativ a instituției capitalului social al societății pe acțiuni, care cuprinde reglementări din diferite sisteme de drept, expus în Capitalul III, ne permite să concluzionăm că în cazul Republicii Moldova se accentuează tendința de armonizare a legislației naționale

cu cea a Uniunii Europene, ceea ce conduce la transparența informației privind acționarii, actele constitutive, genurile de activitate, mărimea capitalului social, etc. Aceste evoluții duc la poziționarea societății pe acțiuni în mediul de afaceri, ca fiind una din cele mai fiabile și de progres forme de organizare juridică dintre societățile comerciale.

Astfel, spre deosebire de legislația Republicii Moldova, Legea societăților a României reglementează statutul capitalului autorizat al societății pe acțiuni, care de fapt reprezintă capitalul social pe care societatea pe acțiuni anticipează că-l va atinge într-o anumită perioadă după constituire.

Astfel, art. 2021 din Legea societăților prevede că, prin actul constitutiv, consiliul de administrație, respectiv directoratul, poate fi autorizat ca, într-o anumită perioadă, ce nu poate depăși 5 ani de la data înmatriculării societății, să majoreze capitalul social subscris până la o valoare nominală determinată (capitalul autorizat) prin emiterea de noi acțiuni în schimbul aporturilor.

Avantajul reglementării capitalului social autorizat este că atribuția de majorare a capitalului trece de la adunarea generală a acționarilor către executivul societății pe acțiuni, directoratul sau comitetul de directori, respectând cerințele impuse de Lege privind termenul și limita majorării.

În acest sens poate fi înaintată cu propunere de lege ferenda, completarea Legii privind societățile pe acțiuni nr.1134/1997 (Republica Moldova) cu prevederi, care ar atribui în competența organului executiv al societății atribuția de majorare a capitalului social.

Spre deosebire de Republica Moldova, legislația României privind societățile comerciale, reglementează posibilitatea reducerii capitalului social, atunci când reducerea nu este motivată de pierderi.

Acest procedeu se aplică în cazul în care capitalul social subscris nu a fost vărsat integral, respectiv reducerea capitalului se poate obține prin scutirea asociaților de obligația efectuării vărsămintelor datorate, în proporția dorită pentru reducerea capitalului social al societății. Hotărârea privind reducerea capitalului social al societății pe acțiuni se ia de adunarea generală, în condițiile Legii societăților, de consiliul de administrare sau de administratorul unic.

Sunt relevante cercetările noastre și reglementările legislației Federației Ruse. Codul Civil al Federației Ruse și Legea privind societățile pe acțiuni prevăd două tipuri de societăți pe acțiuni: societatea pe acțiuni deschisă sau publică și societatea pe acțiuni închisă. Potrivit legislației Federației Ruse, principala sursă de finanțare a societăților pe acțiuni revin aporturilor aduse de acționari, obligațiunile și beneficiul obținut de societate în urma activității.

Spre deosebire de legislația Republicii Moldova, Legea privind societățile pe acțiuni a Federației Ruse nu reglementează capitalul de rezervă al societății, ci doar crearea de către societate a fondului de rezervă. O astfel de prevedere este cuprinsă la art. 35 din Lege, potrivit căruia societatea creează un fond de rezervă în mărime de 5% din mărimea capitalului social al societății pe acțiuni. Fondul de rezervă este destinat acoperii pierderilor financiare ale societății, stingerii obligațiunilor financiare, precum și procurarea de acțiuni, în cazul lipsei surselor financiare. Fondul de rezervă se constituie din profitul înregistrat de societate și nu poate fi utilizat decât în scopurile prevăzute de lege.

Referitor la sistemul de drept a Marii Britanii acesta ne demonstrează că, societatea pe acțiuni se desprinde din cadrul general al societăților comerciale prin elemente distincte cum ar fi: anonimatul asociaților subscriitori și capitalul social.

Așa cum se arată, societatea pe acțiuni îi revine rolul de a gestiona marile afaceri, de a fi cadrul prin care se pot desfășura investiții de anvergură, atragere și gestionare a investițiilor private. Societatea pe acțiuni reușește să reunească capitalurile și investitorii pentru a desfășura o activitate industrială sau comercială, fără a suporta un risc nelimitat.

În varianta Companies Act (2006), capitalul autorizat a fost eliminat, întrucât producea confuzie în rândul creditorilor potențialilor investitori, deși nu era o prevedere cu rol de protecție a terților, ci doar o clauză cu efecte între acționari și administratori. Aceștia din urmă nu puteau să emită acțiuni peste limita capitalului autorizat, acționarii fiind aceia care rămâneau să controleze nivelul capitalului subscris. Întrucât acționarii pot apela la alte mijloace de limitare a atribuțiilor administratorilor, s-a considerat că nu mai este necesară reglementarea capitalului autorizat

Modificarea legislației în special al Legii privind societățile pe acțiuni nr.1134/1997, a Legii privind piața de capital nr.171/2012, și a Codului Civil al RM, au generat litigii de judecată având ca obiect exercitarea dreptului de vot, a dreptului de convocare și desfășurare a adunării generale a acționarilor, a dreptului de a introduce chestiuni pe ordinea de zi, a dreptului de a propune candidați pentru funcția de membru al consiliului societății, al organului executiv și al comisiei de cenzori și a dreptului de a primi dividende de către acționari. La moment practica judecătorească demonstrează lipsa de hotărâri definitive și irevocabile, ceea ce nu permite consolidarea și uniformizarea acestora, însă cu certitudine există tendința de a nu leza în drepturi acționarii și de a asigura respectarea acestora, în special a acționarilor minoritari.

REFERINȚE

1. Eugen Chelaru, Curs de drept civil. Drepturi reale principale, Editura ALL Beck, București 2000
2. Eugen Chelaru, Radu Constantinovici, Ioan Macovei, Noul Cod Civil. Comentariu pe articole. Ed. CHBeck, București 2012
3. Daniel-Mihail Sandru, Societățile comerciale românești în Uniunea Europeană, <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/125/art05-sandru.html>
4. Luminița Tulească, Patrimoniul de afecțiuni – instrument în derularea afacerilor, Revista română de Drept al afacerilor, nr.7/2014
5. Izvoarele și domeniul de aplicare ale dreptului Uniunii Europene, <http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/ro>
6. Codul Civil al Republicii Moldova din 06.06.2002
7. Acordul de asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte, ratificat prin legea nr. 112 din 02.07.2014, publicat în Monitorul oficial nr. 185-199 din 18.07.2014
8. Tratatul privind Uniunea Europeană, publicat în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L326/15
9. Tratatul de instituire a Comunității Europene, publicat în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene C203;
10. Directiva 2009/101/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 16 septembrie 2009 de coordonare, în vederea echivalării, a garanțiilor impuse societăților în statele membre, în înțelesul articolului 48 al doilea paragraf din tratat, pentru protejarea intereselor asociațiilor sau terților, publicat în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L258/11
11. Directiva 77/91/CEE a Consiliului din 13 decembrie 1976 de coordonare, în vederea echivalării garanțiilor impuse societăților în statele membre, în înțelesul articolului 58 al doilea paragraf din tratat, pentru protejarea intereselor asociațiilor sau terților, în ceea ce privește constituirea societăților comerciale pe acțiuni și menținerea și modificarea capitalului acestora, astfel cum a fost modificată prin Directivele 92/101/CEE, 2006/68/CE și 2009/109/CE, publicat în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L315/75

12. Directiva 78/855/CEE a Consiliului din 09 octombrie 1978, în temeiul articolului 54 alineatul (3) litera (g) din tratat, privind fuziunile societăților comerciale pe acțiuni, astfel cum a fost modificată prin Directivele 2007/63/CE și 2009/109/CE, publicat în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L110/1
13. Directiva 82/891/CEE a Consiliului din 17 decembrie 1982, în temeiul articolului 54 alineatul (3) litera (g) din tratat, privind divizarea societăților comerciale pe acțiuni, astfel cum a fost modificată prin Directivele 2007/63/CE și 2009/109/CE, publicat în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L378/47
14. Directiva 89/666/CEE a Consiliului din 21 decembrie 1989 privind publicitatea sucursalelor înființate într-un stat membru de anumite forme de societăți comerciale care intră sub incidența legislației unui alt stat, publicat în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L395/36
15. Directiva 2009/102/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 16 septembrie 2009 în materie de drept al societăților comerciale privind societățile comerciale cu răspundere limitată cu asociat unic, publicat în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L258/20
16. Legea nr. 220/2007 privind înregistrarea de stat a persoanelor juridice și a întreprinzătorilor individuali
17. Hotărârea Curții Constituționale privind interpretarea unor prevederi ale art. 4 din Constituția Republicii Moldova nr. 55 din 14.10.1999

EXTRĂDAREA CA FORMĂ A ASISTENȚEI JURIDICE INTERNAȚIONALE ÎN MATERIE PENALĂ

Angela CUCIURCĂ, dr., conf. univ.
Universitatea Tehnică a Molodovei
E-mail: cucieurcaangela@mail.ru

Virginia ZAHARIA, dr., conf. univ.
Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova

Abstract

The topicality of the addressed subject resides in the interest shown in knowing extradition as a form of international legal assistance in criminal matters. In achieving the collaboration of the states in the fight against the criminal phenomenon, extradition has a special role, being the form of legal assistance that the states resort to most often in the activity of crime prevention and repression.

For the Republic of Moldova, as a unitary and independent state, extradition is a relatively new institution, which appeared as an inevitable consequence of the state's fight against crime. The premise of its appearance was the fact that the Republic of Moldova declared itself an independent and sovereign state.

The main role of extradition is to provide each state with the best conditions for the realization of justice in the repression activity. This requirement is fulfilled whenever the criminal is tried and punished by the state whose law he violated, or, the execution offers the states the opportunity to fulfill this requirement, obviously constituting a proof of solidarity embodied in the acceptance by each state of the obligation to deliver the criminals to the justice of the state whose public order was disturbed. In this way, the legislations that provide for the unlimited criterion, for crimes committed outside the territory, thus enshrining the principle of universality, subordinate the application of their own rules, giving preference to extradition. Only when extradition for certain reasons would not work, the state in whose territory he took refuge will, with the subsidiary title, apply its criminal law. Through international or bilateral conventions, the signatory states have established three systems for granting extradition, according to the legal mechanism used and according to the system of which the state authority that receives the request, fulfills the formalities and decides on the extradition is a part. The Republic of Moldova adopted the mixed system of granting extradition.

Keywords: *enforcement, refugees, extradition procedure, international legal assistance, surrender of criminals, administration of justice, nationals, prosecuted persons, custodial sentence, etc.*

Introducere

În realizarea colaborării statelor în lupta împotriva fenomenului infracțional, extrădarea are un rol deosebit, fiind forma de asistență juridică la care statele recurg cel mai des în activitatea de prevenire și reprimare a infracțiunilor [23, p. 40]. Extrădarea, este considerată cea mai vie expresie a asistenței juridice în domeniul dreptului penal.

Dispoziții privind extrădarea se găsesc în dreptul intern, fiind înscrise fie în Codul Penal și în cel de procedură penală, fie într-o lege specială care fixează condițiile și procedura extrădării. Cea mai veche lege specială privind extrădarea este cea belgiană din 1833, ulterior fiind adoptate și în alte state: SUA (1848), Anglia (1870), Olanda (1875), Luxemburg (1875), Argentina (1907), Canada (1907), Brazilia (1911), Suedia (1913), Finlanda (1922), Franța (1927). Dispozițiile de drept intern au însă un caracter subsidiar. Rolul lor este de a servi ca bază la încheierea convențiilor, de a ajuta la înțelegerea acestora și de a completa normele din convenții, iar în lipsa acestora de a funcționa ca norme supleatorii.

Rezultate obținute și discuții

Pentru Republica Moldova, ca stat unitar și independent, extrădarea este o instituție relativ nouă, ce a apărut ca o consecință inevitabilă a luptei duse de către stat împotriva criminalității. Premisa apariției ei a fost faptul că Republica Moldova s-a declarat stat independent și suveran. Actualmente, cadrul juridic ce reglementează și prevede instituția extrădării este Constituția Republicii Moldova, Codul Penal (art.13), Codul de Procedură Penală (art. 541-550), Legea cu privire la asistența juridică internațională în materie penală din 01.12.2006, Convenția Europeană de Extrădare (CEE) precum și tratatele bilaterale încheiate cu diferite state. Este vorba despre tratatele cu privire la asistența juridică în materie civilă, familială și penală încheiate între Republica Moldova și Letonia, Federația Rusă, Ucraina, România, Lituania etc.

Certitudinea că fuga nu poate asigura sustragerea de la răspunderea penală, este o condiție indispensabilă eficacității precedentului penal. Extrădarea este o instituție ce funcționează direct în interesul statului care o solicită, însă indirect ea servește intereselor tuturor statelor, fiindcă prevenirea și reprimarea infracțiunilor devin în plan internațional o preocupare de interes colectiv. Desigur, extrădarea nu poate acoperi toate necesitățile asistenței juridice internaționale în lupta împotriva infracțiunilor, ea este însă o formă de asistență juridică cu cele mai importante efecte.

Normele referitoare la aplicarea legii penale în spațiu dictate în legile interne ale diferitor state nu pot asigura realizarea fără dificultăți a activității de combatere a criminalității. Aceste dificultăți apar în general în cazul infracțiunilor comise în străinătate și în cazul în care cei ce au comis infracțiuni pe teritoriul unui stat se refugiază pe teritoriul altui stat. În astfel de cazuri incidența legii penale interne funcționează limitat sau neeficient. Chiar atunci când dreptul penal îngăduie urmărirea infracțiunilor comise în țara sa în străinătate în lipsa făptuitorului, această urmărire echivalează în fond cu impunitate.

Extrădarea este, deci o măsură ce afectează drepturile și libertățile personale ale omului, motiv pentru care și este reglementată în diferite instrumente juridice internaționale și interne. În literatura de specialitate s-a definit diferit conceptul de extrădare.

Năstase A., Jura C., Aurescu B. consideră că „extrădarea este un act prin care un stat, la cererea altui stat, predă o persoană presupusă a fi autorul unei infracțiuni, pentru a fi judecat sau pentru a executa o pedeapsă la care a fost condamnată anterior”, totodată făcându-se deosebire între extrădare și expulzare, ce este un „act prin care un stat constrânge unul sau mai mulți străini, aflați pe teritoriul său să-l părăsească” [21, p. 196].

Scăunaș S. consideră că „extrădarea este un act de asistență penală internațională, care se acordă pe baza tratatelor internaționale, de regulă, bilateral, dar și pe baza legilor naționale, presupune existența unei infracțiuni și a unui acord între statul solicitant și statul solicitat” [26, p. 166].

Conform opiniei lui Geamăn Gh. „extrădarea este un act de asistență juridică interstatală în materie penală, care urmărește transferul unui individ urmărit sau condamnat penal din domeniul suveranității judiciare a unui stat în domeniul celuilalt stat” [15, p. 76].

Într-o altă concepție [17, p. 196], extrădarea este considerată ca un act de asistență juridică în domeniul dreptului penal, care funcționează direct (în interesul statului care o solicită) și indirect (în interesul tuturor statelor) pentru reprimarea la nivel internațional a

infracțiunilor. Pe cale de consecință rolul principal al extrădării este ca prin represiunea infracțiunilor să se asigure fiecărui stat cele mai bune condiții de realizare a justiției. Definind conceptul de extrădare, în această opinie se arată că „extrădarea este actul prin care statul pe teritoriul căruia s-a refugiat o persoană urmărită penal sau condamnată într-un alt stat, remite la cererea statului interesat pe acea persoană pentru a fi judecată sau pentru a executa pedeapsa la care a fost condamnată” [21, p. 129].

Alți autori consideră că extrădarea este o procedură care permite unui stat să obțină de la un stat extrădarea unui inculpat sau mandant refugiat pe teritoriul acestuia din urmă [28, p. 86].

În jurisprudență conceptul de extrădare se definește ca fiind o măsură și nu un act juridic. Astfel, Iancu Gh. consideră că: „extrădarea este măsura conform căreia un stat poate preda potrivit regulilor prevăzute de lege, unui alt stat, persoane aflate pe teritoriul său și care sunt urmărite penal sau trimise în judecată pentru săvârșirea unor infracțiuni ori căutat în vedere executării unei pedepse ori a unei măsuri de siguranță de către autoritățile judiciare ale statului solicitant” [30, p. 246].

Dicționarul de Drept Internațional Public [24, p. 243] definește extrădarea ca fiind „actul prin care un stat remite altui stat un individ urmărit sau condamnat pentru o infracțiune la legile țării reclamante”.

În documentele celui de al X-lea Congres al Asociației Internaționale de Drept Penal, ținut la Roma între 29 septembrie - 5 octombrie 1969, extrădarea este definită ca „un act de asistență juridică internațională în materie penală care urmărește transferul unui individ sau condamnat penal din domeniul suveranității judiciare a unui stat în domeniul celui alt stat” [3, p. 12].

Abordînd conceptul de extrădare, nu suntem de acord cu autorii care susțin că extrădarea este o măsură și considerăm că: extrădarea este un act bilateral, politic și juridic, prin care statul, pe al cărui teritoriu se află un infractor străin, predă pe acesta statului unde s-a săvârșit infracțiunea ori statului a cărui interese au fost afectate prin comiterea faptei sau al cărui cetățean este, în vederea tragerii la răspundere penală, ori a executării pedepsei la care a fost condamnat printr-o hotărâre definitivă.

Din cele menționate mai sus, rezultă că: *„extrădarea este una din formele asistenței juridice internaționale, în materie penală, fiind considerată ca fiind procedura prin care un stat suveran (statul solicitat) acceptă să predea unui alt stat (statul solicitant) o persoană care se află pe teritoriul său și care este urmărită penal sau trimisă în judecată pentru o infracțiune ori este căutată în vederea executării unei pedepse în statul solicitant”*.

Din definiție, se observă că extrădarea are o natură juridică mixtă. Ea nu este un simplu act de asistență juridică, ci este, în același timp, un act de suveranitate și un act jurisdicțional [28, p. 196].

Așadar, principalul rol al extrădării este ca în activitatea de represiune, fiecărui stat să i se asigure cele mai bune condiții de realizare a justiției. Această cerință se realizează ori de câte ori infractorul este judecat și pedepsit de statul cărui lege a încălcat-o, or, executarea oferă statelor posibilitatea de a realiza această cerință, constituind evident o dovadă de solidaritate concretizată în acceptarea de către fiecare stat a obligației de a preda pe răufăcători justiției statului căruia ordinea publică a fost tulburată. În acest fel, legislațiile care

prevăd criteriul nelimitat, pentru infracțiunile săvârșite în afara teritoriului, consacrand astfel principiul universalității, subordonează aplicarea normelor proprii, dând preferință extrădării.

Numai atunci când extrădarea din anumite motive nu ar funcționa, statul pe teritoriul căruia s-a refugiat va face, cu titlul subsidiar aplicarea legii sale penale [29, p. 76].

Extrădarea este un mijloc care servește la realizarea aplicării în spațiu a legii penale, ce care este cea mai îndreptățită a interveni. Astfel, reprezentând o formă de asistență juridică internațională adoptată prin convenții bilaterale sau internaționale, multilaterale, instituția extrădării se aplică: cetățenilor străini sau persoanelor fără cetățenie (apatrizi), care domiciliază în străinătate, dacă săvârșește infracțiuni împotriva statului nostru sau a cetățenilor Republicii Moldova; persoanelor străine care au săvârșit infracțiuni pe teritoriul unui stat străin și se refugiază pe teritoriul Republicii Moldova, constituie instrumentul juridic de executare a măsurilor necesare pentru judecată, condamnarea sau obligarea acestor infractori să execute pedeapsa la care au fost condamnați, realizându-se astfel dispozițiile principiilor realității legii generale și universalității legii penale.

Extrădarea se fundamentează pe un principiu general recunoscut de instrumentele juridice internaționale din domeniu ce ține de legislația statelor lumii și anume: „*proprii cetățeni nu pot fi extrădați*”. Extrădarea propriului cetățean ar fi o măsură contrarie legăturii de cetățenie, care implică obligația de protecție pe care statul trebuie să o asigure tuturor cetățenilor săi.

În acest sens, de exemplu art. 16 al. 2 din Constituția Germaniei, din 23 martie 1949 prevede: „nici un german nu poate fi extrădat peste hotare”. De asemenea și Constituția altor state stipulează expres acest principiu [5], printre care și art. 17(3) din Constituția Republicii Moldova [6].

Totuși se poate identifica o excepție de la acest principiu și anume extrădarea reciprocă a propriilor cetățeni ai Marii Britanii și ai SUA, datorită relațiilor speciale dintre aceste state și care sunt reglementate prin tratate bilaterale. Pe cale de consecință pot fi extrădați cetățenii străini și apatrizii, în condițiile și cu nuanțările prevăzute de instrumentele juridice internaționale, de constituții și legi.

Abordînd conceptul de extrădare urmează să analizăm *condițiile referitoare la persoana celui extrădat*.

Din examinarea reglementărilor cuprinse în Convenția Europeană privind extrădarea, se constată că pentru a opera extrădarea se cer întrunite mai multe condiții care vizează persoana supusă extrădării, faptele săvârșite, pedeapsa prevăzută de lege pentru infracțiunea comisă sau pedeapsa care a fost aplicată de instanța de judecată printr-o hotărâre definitivă, componența și procedura.

Art. 17(3) al Constituției Republicii Moldova [4] prevede expres că cetățenii Republicii Moldova nu pot fi extrădați sau expulzați din țară. Acesta este principiul fundamental, general pe care se bazează instituția extrădării, principiu recunoscut de instrumentele juridice internaționale din domeniu și de legislația tuturor statelor lumii.

Art. 18(2) al Constituției stipulează obligația statului nostru de a asigura protecția tuturor cetățenilor săi, atât în țară cât și când aceștia se află în străinătate: „Cetățenii Republicii Moldova beneficiază de protecția statului atât în țară, cât și în străinătate” [4] De asemenea și art. 16(2) din Constituția Germaniei reflectă același principiu: „Nici un german nu poate fi

extrădat peste hotarele țării”. [6, p. 5] Elocvent este în acest sens și articolul 6 din CEE [1] care stipulează că:

- a) dreptul oricărei părți contractante de a refuza extrădarea resortisanților săi. Calitatea de resortisant se va aprecia la data hotărârii asupra extrădării, deci persoana trebuie să fie cetățean al Republicii Moldova la momentul când se cere extrădarea sa, în caz contrar persoana dată poate fi extrădată. Totuși, dacă această calitate nu este recunoscută decât între data hotărârii și data avută în vedere pentru predare, partea solicitată vă putea, de asemenea, să se prevaleze de dispoziția alin. a) al prezentului paragraf, care prevede dreptul oricărei părți contractante de a refuza extrădarea resortisanților săi. Și dacă partea solicitată nu-și extrădează propriul resortisant, aceasta nu înseamnă că persoana respectivă nu va răspunde pentru fapta comisă în țara sa, mai mult ca atât statul are obligația, ca la cererea părții solicitante, să supună cauza autorităților competente, astfel încât să se poată exercita urmărirea judiciară, dacă este cazul. În acest scop, dosarele, informațiile și obiectele privind infracțiunea se vor transmite gratuit părții solicitate, iar partea solicitantă va fi informată despre rezultatul cererii sale.
- b) fiecare parte contractantă va putea, printr-o declarație făcută odată cu semnarea sau cu depunerea instrumentului său de ratificare sau de aderare să definească, în ceea ce o privește, termenul de *resortisant* în înțelesul prezentei Convenții.

Singura excepție de la aplicarea acestui principiu este extrădarea reciprocă a propriilor cetățeni ai Marii Britanii și SUA [20, p. 97], datorită relațiilor speciale dintre aceste state și care sunt reglementate prin tratate bilaterale, iar procedura se efectuează conform Convenției internaționale de Extrădare.

În așa fel pot fi extrădate cetățenii străini și apatrizii (persoanele fără cetățenie), cu condiția ca ei să se afle, la momentul înaintării cererii din partea statului solicitant, pe teritoriul Republicii Moldova.

Art. 13 din CP RM lărgiște cadrul persoanelor care nu pot fi extrădate, în așa fel încât nu pot fi extrădați nu doar cetățenii Republicii Moldova, ci și persoanele cărora li s-a acordat azil politic în Republica Moldova: „Cetățenii Republicii Moldova și persoanele cărora li s-a acordat azil politic în Republica Moldova, în caz de săvârșire a unei infracțiuni în străinătate nu pot fi extrădați și sunt supuși răspunderii penale conform legislației naționale” [7].

Dreptul de azil se acordă și se retrace în condițiile legii cu respectarea tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte (alin. 3 al art. 19 al Constituției Republicii Moldova). Unii autori [10, p. 58] consideră în același timp că nu se poate exclude posibilitatea de extrădare a cetățeanului Republicii Moldova în baza unor acorduri bilaterale, ca de exemplu în baza acordurilor de asistență juridică. Nu suntem de acord cu această părere, deoarece acest fapt ar contraveni principiului și legăturii de cetățenie, stipulat în constituție cîț și în Legea cu privire la cetățenie, totodată nu se va respecta prevederile art. 18(2) din Constituție care obligă statul, Republica Moldova, de a asigura protecția tuturor cetățenilor săi.

Alin. 2 al art. 13 din CP RM [7] stipulează persoanele care pot fi extrădate precum și cazurile când se pot extrăda aceste persoane: „Cetățenii străini și apatrizii care au săvârșit infracțiuni în afara teritoriului Republicii Moldova, dar se află pe teritoriul țării noastre pot fi extrădați numai în baza unui tratat internațional la care Republica Moldova este parte sau în condiții de reciprocitate în temeiul hotărârii instanței de judecată ”.

Prevederile acestui alineat se întemeiază pe principiul consfințit în alin. 2 art. 19 Constituția Republicii Moldova și pe cel din art. 25 al Legii nr. 275-XIII din noiembrie 1994 „cu privire la statutul juridic al cetățenilor străini și al apatrizilor lor în Republica Moldova” admit posibilitatea extrădării cetățenilor străini și a apatrizilor ce au săvârșit infracțiuni după hotărârile Republicii Moldova, dar se află pe teritoriul republicii. Astfel o primă condiție este ca aceste persoane să se afle pe teritoriul țării noastre și cea de a doua condiție este că extrădarea se face numai în concordanță și cu montările prevăzute de actele juridice internaționale la care Republica Moldova este parte sau dacă extrădarea este întemeiată pe o hotărâre a instanței de judecată [4].

Așa cum este prevăzut în art. 4(2) al Constituției Republicii Moldova: „dacă există ne concordanță între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale al omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au reglementările internaționale”. În consecința CEE are prioritate față de CP RM și CPP RM. Acest principiu general se reglementează de legislația majorității statelor lumii. În practica internațională s-a admis o singură excepție în care dispozițiile particulare au prioritate asupra CEE [1]. Este cazul statelor în care există o legislație de extrădare uniformă (extrădarea între țările scandinave) sau un sistem bazat pe reciprocitatea între Anglia și Irlanda.

Sunt supuse extrădării persoanele urmărite penal, trimise în judecată sau căutate în vederea executării unei pedepse penale. Aceste persoane trebuie să îndeplinească 3 condiții:

- să fie săvârșită o infracțiune pentru care statul solicitant are competența principală de a urmări, judecata sau condamna pe infractor, ori de a-l căuta în vederea executării unei pedepse penale. Este de menționat faptul că gravitatea infracțiunii, gradul de pericol social al infracțiunii nu constituie un mijloc de refuz a extrădării;
- persoana extrădată să nu fie exceptată de la extrădare. Nu pot fi extrădați cetățenii Republicii Moldova, persoanele cărora li s-a acordat azil politic în țară, persoanele străine care se bucură în Republica Moldova de imunitate jurisdicțională în condițiile și în limitele conferite prin convenții sau prin alte înțelegeri internaționale; persoanele străine citate din străinătate în vederea audierii ca părți, martorii sau experții în fața unei autorități judiciare naționale solicitante, în limitele imunității conferite prin tratatele internaționale.
- să aibă vârsta, starea de sănătate care să nu conducă la refuzarea sau amânarea extrădării [13, p. 26].

În caz de refuz al extrădării, statul nostru se obligă ca la cererea statului solicitant să spună cauza autorităților sale judiciare competente, iar în caz de amânarea extrădării, prescripția acțiunii penale sau a executării pedepsei se suspendă.

Art. 9 al CEE [1] stabilește regula *non bis in idem*, la care se mai adaugă și art. 2 al primului Protocol adițional al acestei Convenții. Conform acestei reguli extrădarea nu se va acorda când persoana reclamată a fost judecată definitiv de către autoritățile competente ale părții solicitate pentru fapta sau faptele pentru care extrădarea este cerută. Extrădarea va putea fi refuzată, dacă autoritățile competente ale părții solicitate au hotărât să nu întreprindă urmăriri sau să pună capăt urmărilor pe care le-au exercitat pentru aceeași faptă sau aceleași fapte. De asemenea nu se va acorda extrădarea unei persoane „care a format obiectul unei judecăți definitive într-un stat terț, parte contractantă la Convenție, pentru fapta sau faptele în vederea cărora cererea este prezentată:

- a) când menționata judecată a pronunțat achitarea sa;
- b) când pedeapsa privativă de libertate sau altă măsură aplicată:
 - a fost executată integral;
 - a format obiectul unei grațieri sau amnistii, purtând asupra totalității sale sau asupra părții ne executate;
- c) când judecătorul a constatat vinovăția autorului infracțiunii fără să pronunțe vreo sancțiune.

Totuși, în cazurile prevăzute mai sus extrădarea va putea fi acordată [19, p. 42]:

- dacă fapta care a dat loc judecății a fost comisă împotriva unei persoane, instituții sau bun având caracter public în statul solicitant;
- dacă persoana care a format obiectul judecății avea ea însăși un caracter public în statul solicitant;
- dacă fapta care a dat loc judecății a fost comisă în totul sau în parte pe teritoriul statului solicitant sau într-un loc asimilat teritoriului său.

Aceste dispoziții nu împiedică aplicarea dispozițiilor naționale mai largi, cu privire la efectul *non bis in idem* legat de hotărârile judiciare pronunțate în străinătate.

Analizînd *condițiile privitoare la faptă*, menționăm că sunt următoarele:

1. Principiul extrădării cere condiția dublei încriminări, ceea ce înseamnă că fapta pentru care este învinuită sau condamnată persoana a cărei extrădare se cere, trebuie să fie prevăzute ca infracțiunea atât de legea statului solicitant, cât și de legea statului solicitat. Astfel art. 2 al CEE prevede: „vor da loc la extrădare faptele pedepsite de legile părții solicitante și ale părții solicitate cu o pedeapsă privativă de libertate sau cu o măsură de siguranță privativă de libertate de cel puțin un an sau cu o pedeapsă mai severă. Când pe teritoriul părții solicitante a intervenit o condamnare la o pedeapsă ori când s-a aplicat o măsură de siguranță, sancțiunea pronunțată va trebui să fie de o durată de cel puțin 4 luni” [1].

Alin. 3 al aceluiași articol stipulează: „orice parte contractantă, a cărei legislație nu autorizează extrădarea pentru anumite infracțiuni vizate la alineatul 2 al prezentului articol, va putea, în ceea ce o privește, să excludă aceste infracțiuni din câmpul de aplicare a Convenției. Orice parte contractantă, care dorește să se prevaleze de facultatea prevăzută la paragraful 3 al prezentului articol, va notifica Secretarului general al Consiliului Europei, odată cu depunerea instrumentului său de ratificare sau de aderare, fie o listă a infracțiunilor pentru care extrădarea este autorizată, fie o listă a infracțiunilor pentru care extrădarea este exclusă, cu indicarea dispozițiilor legale care autorizează sau exclud extrădarea. Secretarul general al Consiliului Europei va comunica aceste liste celorlalți semnatori. Dacă, ulterior, alte infracțiuni vor fi fost excluse de la extrădare prin legislația unei părți contractante, aceasta va notifica o atare excludere Secretarului general al Consiliului Europei, care va informa despre aceasta pe ceilalți semnatori. Această notificare nu va produce efect decât la expirarea unui termen de 3 luni socotit de la data primirii ei de către Secretarul general. Oricare parte contractantă va putea aplica regula reciprocității în ceea ce privește infracțiunile excluse din câmpul de aplicare a Convenției, în temeiul prezentului articol”.

Scopul acestor prevederi legale internaționale este de a menține un echilibru legislațiilor părților contractante ale convenției în materia extrădării și pentru ca fiecare parte contractantă să fie informată despre modificările făcute în legislația altor semnatori [22, p. 34].

2. *Cea de a doua condiție* este ca infracțiunile care fac obiectul să nu fie considerate de statul solicitant ca infracțiune politică sau ca faptă conexă unică asemenea infracțiuni.

Această condiție în unele state, este prevăzută expres în legea supremă. Astfel, Constituția Spaniei reflectă: „sunt excluse de la extrădare delictele politice, actele de terorism ne fiind considerate ca atare”; Constituția Italiei [5, p. 6] prevede același principiu „Nu este admisă extrădarea cetățenilor străini pentru delictele politice”.

Totuși, dacă analizăm prevederile Convenției și prevederile constituționale din aceste state, observăm că există o contradicție între ele și anume că Convenția exclude de la extrădare infracțiunile politice, iar constituțiile respective - delictele politice, însă atât doctrina cât și legislația face deosebire între noțiunea de infracțiune și cea de delict, specifică dreptului viril. Gradul de pericol social al unei infracțiuni este mult mai mare decât gradul socialmente-periculos al delictului. În așa fel, considerăm corectă reglementare juridică convențională.

În Republica Moldova, această condiție este stipulată în art. 546 din CPP, intitulat refuzul extrădării. Al. 5 al acestui articol stabilește: „infracțiunea pentru care se cere extrădarea persoanei este considerată de legea națională infracțiune politică sau faptă conexă unei asemenea infracțiune, în aceste cazuri extrădarea este refuzată” [8]. Cu părere de rău, legislația națională nu prevede detaliat noțiunea infracțiunii politice sau faptei conexe uneia asemenea infracțiuni, astfel încât rămâne de recurs în astfel de situații la instrumentele juridice internaționale. De aceea considerăm oportună adoptarea unei legi speciale cu privire la extrădare, așa cum există în majoritatea statelor lumii - Belgia, Lituania, România etc., care ar desfășura și ar prevedea mai detaliat cine, când și cum poate fi extrădat. Desigur că există în acest caz Convenția Europeană de Extrădare, dar acesta este un act general care nu interzice adoptarea și aplicarea unor dispoziții naționale mai largi în domeniu.

CEE și primul Protocol adițional al acestei convenții utilizează tehnica determinării infracțiunilor care sunt considerate ca fiind politice, indirect, prin excluderea infracțiunilor de drept comun și a infracțiunilor care nu sunt considerate de convenție ca politice [20, p. 311].

Conceptul de „crimă contra umanității” și-a făcut apariția inițial în Preambulul Convenției IV din 1907 de la Haga, care a codificat regulile aplicabile a conflictelor armate. Această codificare se baza pe practica statelor existentă în acel moment, care derivau din reguli și principii considerate a fi „legi ale umanității.” După I-ul război mondial s-a creat în 1919 o comisie de anchetă a crimelor de război, care se fundamenta pe prevederile convenției din 1907. Comisia a considerat că de rând cu crimele de război, comise de nemți au fost comise și „crime contra umanității” de funcționarii turci. SUA și Japonia au protestat asupra acestui lucru considerând că crimele împotriva principiilor umanității nu constituie o încălcare a dreptului pozitiv. Ulterior definiția conceptului de crimă contra umanității a fost dezvoltată de prevederile statutelor tribunalelor internaționale.

Pedepsirea crimelor contra umanității a fost susținută consecvent și de Adunarea Generală a ONU în decembrie 1946 [2] și Comisia de Drept Internațional. Conceptul de crimă de război a continuat să fie redefinit în curțile domestice a Israelului și Franței [16, p. 567-577]. Ulterior crimele contra umanității, ca regulă deja stabilită, sunt considerate a fi crime internaționale, iar persoanele care le comit răspund individual pentru comiterea lor. Cu atât mai mult, crimele contra umanității conform dreptului internațional cutumiar nu trebuie legate de existența vreunui conflict armat, cum era cerut de prevederile Cartei Tribunalului Nuremberg și Tokyo.

Actualmente crimele contra umanității sunt reglementate de Statutul Curții Internaționale Penale de la Roma, astfel încât conceptul de *crime contra umanității* ajuns într-o nouă etapă de dezvoltare și anume cea a definirii acestui concept într-o formă inovatoare adaptată la noile fenomene care și-au făcut apariția nu de mult în cadrul conflictelor armate. Se consideră crime contra umanității omorul, exterminarea, sclavia, deportarea, tortura, alte acte inumane îndreptate împotriva populației civile, persecuțiile pe motive rasiale, politice și religioase, transferul forțat al populației, violul, sclavajul sexual, prostituția forțată, graviditatea forțată, sterilitatea forțată sau alte forme de violență sexuală, apartheidul. Cea mai periculoasă crimă contra umanității este, fără îndoială, genocidul, caracterizată prin intenția de a distruge un grup uman în baza anumitor criterii. Aceste infracțiuni sunt considerate crime contra umanității dacă întrunesc condiții și trăsăturile enumerate mai sus [14, p. 47, 342, 372].

În concepția legilor naționale și al art. 3 alin. 3 al CEE atentatul la viața unui șef de stat sau a unui membru al familiei sale nu va fi considerată infracțiune politică.

În legătură cu cerințele extrădării între statele părți la Convenția europeană pentru reprimarea terorismului, infracțiunile menționate în art. 1 și art.2 din convenție pot să nu fie considerate de la caz la caz, ca infracțiune politică sau ca infracțiune conexasă la asemenea infracțiuni inspirate de scopuri politice.

Dacă în asemenea situații, statele contractante optează pentru refuzul extrădării, va supune cauza fără nici o excepție și fără întârziere ne justificată autorităților sale competente să exercite acțiunea penală dacă:

- fapta a creat un pericol colectiv pentru viața, integritatea corporală și libertatea persoanelor;
- fapta a adus atingere unor persoane străine de scopurile care au determinat-o;
- au folosit mijloace crude sau perfide pentru comiterea faptei.

3. *A treia condiție privitoare la faptă*, este că, extrădarea nu se va acorda și în cazul în care partea solicitată are motive temeinice de a crede că cererea de extrădare, motivată printr-o infracțiune de drept comun a fost prezentată în vederea urmăririi sau pedepsirii persoanei pentru considerente de rasă, religie, de naționalitate sau de opinii politice ori că situația acestei persoane riscă să fie agravată pentru unul sau altul din aceste motive.

Art. 546 alin. 6 din CPP RM prevede că extrădarea va fi refuzată dacă Procurorul General, Ministrul Justiției sau instanța care soluționează chestiunea privind extrădarea, are motive serioase să creadă că:

- a) cererea de extrădare a fost înaintată în scopul de a urmări sau a pedepsi o persoană pentru motive de rasă, religie, sex, naționalitate, origine etnică sau opinii politice;
- b) situația acestei persoane riscă să fie agravată pentru unul din motivele menționate la lit. a);
- c) în cazul în care persoana va fi extrădată, ea va fi supusă torturii, tratamentului inuman sau degradant în țara solicitantă;
- d) persoanei cerute i-a fost acordat statut de refugiat sau azil politic;
- e) statul care solicită extrădarea nu asigură reciprocitatea în sfera extrădării.

4. Infracțiunea săvârșită să nu fie infracțiune militară (cap. XVIII CP RM); pentru infracțiunile de drept comun săvârșite de militari, extrădarea se admite. Art. 4 al CEE: extrădarea motivată de infracțiuni militare care nu constituie infracțiune de drept comun este exclusă din câmpul de aplicare a CEE.

5. În materie de taxe și impozite, de vamă și de schimb valutar, extrădarea va fi acordată între părțile contractante conform dispozițiilor convenției europene de extrădare, pentru faptele la care corespund potrivit legii părții solicitate, infracțiunilor de aceeași natură. Or, extrădarea nu va putea fi refuzată pe motivul că legislația părții solicitate nu impune același tip de taxe au impozite ori nu cuprinde același tip de reglementare în materie de taxe și impozite, de vamă și de schimb valutar cu legislația părții solicitante.

Condiții ce vizează pedeapsa și procedura

Pedeapsa prevăzută de legea penală a statului solicitant și de legea penală a statului solicitat ori pedeapsa aplicată pentru infracțiunea săvârșită să fie de o anumită gravitate. Art. 2 al CEE [1] reglementează condițiile privitoare la pedeapsă încât extrădarea să devină posibilă. Astfel vor da loc la extrădare faptele pedepsite de legile părții solicitante și ale părții solicitate cu o pedeapsă privativă de libertate sau cu o măsură de siguranță privativă de libertate de cel puțin un an sau cu o pedeapsă mai severă. Când pe teritoriul părții solicitante a intervenit o condamnare la o pedeapsă ori când s-a aplicat o măsură de siguranță, sancțiunea pronunțată va trebui să fie de o durată de cel puțin 4 luni. Dacă cererea de extrădare vizează mai multe fapte distincte, pedepsite fiecare de legea părții solicitante și a părții solicitate cu o pedeapsă privativă de libertate sau cu o măsură de siguranță privativă de libertate, dar dintre care unele nu îndeplinesc condiția privind durata pedepsei, partea contractantă solicitată va avea facultatea să acorde extrădarea și pentru acestea din urmă.

Legea română cu privire la extrădarea [18, p. 16] stabilește că extrădarea în vederea urmăririi penale sau a judecării este cerută și acordată de România numai pentru fapte a căror săvârșire atrage, potrivit legislației statului solicitant și a statului solicitat, o pedeapsă privativă de libertate mai mare de 2 ani, iar în vedere executării pedepsei penale, numai dacă acesta este mai mare de un an. La verificarea îndeplinirii acestei condiții se are în vedere maximul special al pedepsei prevăzute de norma de incriminare pentru fapta săvârșită.

În cazul în care fapta pentru care se cere extrădarea este pedepsită cu moartea de către legea statului solicitant, extrădarea nu se acordă, decât cu condiția ca statul solicitat în cauză să dea asigurări considerate ca îndestulătoare de către statul solicitat că pedeapsa cu moartea va fi comutată [12, p. 216].

Persoana condamnată la pedeapsă privativă de libertate cu suspendarea condiționată a executării poate fi extrădată în caz de suspendare parțială, dacă porțiunea de pedeapsă rămasă de executat este mai mare de un an și nu există alte impedimente legale la extrădare.

În privința *procedurii extrădării*, legea în vigoare face distincție între: extrădarea pasivă, extrădarea activă.

Autoritatea competentă a statului solicitant se adresează direct Ministerului Justiției din Republica Moldova, sau pe cale diplomatică cu o cerere de extrădare, întocmită, obligatoriu în formă scrisă [11, p. 254].

În cazul în care extrădarea este cerută de mai multe state, fie pentru aceeași faptă, fie pentru fapte diferite, partea solicitată hotărăște ținând seama de toate împrejurările și, în mod deosebit, de gravitatea și locul săvârșirii infracțiunilor, de datele depunerii cererilor respective, de naționalitatea persoanei reclamate, de existența reciprocității de extrădare în raport cu statutul solicitat și posibilitatea unei extrădări ulterioare către alt stat.

Aceasta este extrădarea pasivă, când un stat cere ca Republica Moldova să extrădeze o persoană ce se află pe teritoriul statului nostru, în vederea urmăririi, judecării sau condamnării

persoanei respective de către organele judiciare ale statului solicitant. De fapt, clasificarea extrădării în activă și pasivă se face prin raportare la statul nostru: în cazul în care Republica Moldova este stat solicitat, extrădarea este pasivă și în cazul în care Republica Moldova este stat solicitant, extrădarea este activă.

Astfel, în cazul în care Republica Moldova cere unui stat să extrădeze o persoană ce a săvârșit o infracțiune pe teritoriul nostru sau ce atentat la securitatea statului moldovenesc, ne aflăm în fața unei proceduri de extrădare activă.

Procedura de efectuare a extrădării este reglementată de art. 541-550 din CPP RM [8]. Art. 543 stipulează regula specialității, conform căreia persoana care a fost extrădată de un stat străin nu poate fi trasă la răspundere penală pentru infracțiunea săvârșită de ea până la momentul extrădării, pentru care ea nu a fost extrădată, dacă în privința acestei cauze lipsește consimțământul statului străin care a extrădat-o.

CPP RM stabilește că nu se vor aplica prevederile regulii specialității pentru cazurile săvârșirii infracțiunii de persoana extrădată după extrădarea ei.

Regula specialității este reglementată atât de legislațiile naționale cât și de art. 14 al CEE [1]. Aname această regulă este garantul respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, ca valori supreme ale omenirii [25, p. 174]. Necesitatea reglementării acestei reguli a fost impusă de însăși conținutul, mecanismul și procedura extrădării, dat fiind faptul că, astfel cum susțin majoritatea autorilor, extrădarea este o măsură ce afectează drepturile și libertățile personale a persoanei extrădate, motiv pentru care extrădarea este reglementată și de instrumentele juridice internaționale.

Procedura extrădării trebuie analizată în funcție de două categorii de extrădare și anume extrădare activă și pasivă. Calificarea extrădării în activă și pasivă se face de legea națională prin raportarea la statul solicitant, adică statul extrădării. În cazul în care statul nostru este statul solicitant, adică statul pe teritoriul căruia s-a săvârșit o infracțiune, statul ale cărui interese au fost afectate prin comiterea infracțiunii sau statul al cărui cetățean este făptuitorul extrădarea în cazurile respective este activă. Iar în cazul în care Republica Moldova este statul solicitat, cel pe al cărui teritoriu s-a refugiat infractorul străin, extrădarea este pasivă.

Atât în cazul procedurii extrădării active, cât și a procedurii extrădării pasive se aplică legea procesuală - penală în baza principiilor teritorialității, personalității, realității și universalității. În acest caz ne confruntăm cu situație aplicării legii penale și a legii procesual penale faptelor social periculoase săvârșite pe teritoriul Republicii Moldova și unor infracțiuni săvârșite în străinătate.

Atunci când se caută extrădarea persoanelor către Moldova din alte state sau când se onorează cererea de extrădare a cetățenilor străini sau apatrizilor din Moldova către alte state, CEE, Convenția CSI privind asistența juridică reciprocă și CPP RM impune anumite obligații inter alia:

- infracțiunea sau infracțiunile pentru care persoana este extrădată trebuie să presupună pedepse în condițiile legilor statului care cere extrădarea și în condițiile legilor statului care este rugat să extrădeze;
- cererile de extrădare trebuie să se refere la infracțiuni care se pedepsesc cu cel puțin un an în închisoare;

- dacă cererea de extrădare este pentru câteva infracțiuni care variază în grad de pedeapsă (unele infracțiuni au o pedeapsă de o perioadă mai mică decât minimum un an), statul căruia i se cere extrădarea are autoritatea să includă toate infracțiunile de acest fel în extrădarea respectivă;
- proceduri simplificate de extrădare se utilizează dacă învinuitul care urmează să fie extrădat este de acord cu aceste proceduri;
- autoritățile trebuie să extrădeze persoana sau să o tragă la răspundere penală;
- trebuie să se asigure tratamentul echitabil al învinuitului la toate etapele procedurilor de extrădare.

Cerintele de mai sus care reglementează cererile de extrădare în Moldova reflectă majoritatea obligațiilor stipulate în art. 16 al Convenției împotriva criminalității transnaționale organizate.

Potrivit CEE, Hotărîrii Parlamentului Republicii Moldova pentru ratificarea CEE din 1997 și Convenției CSI privind asistența juridică reciprocă, autoritățile moldovenești au dreptul să refuze extrădarea în următoarele situații:

- dacă sunt rugate să extrădeze cetățeni moldoveni către alte state;
- dacă infracțiunea pentru care persoana este extrădată a avut loc integral sau parțial pe teritoriul Moldovei;
- dacă infracțiunea pentru care persoana care este extrădată a avut loc în afara teritoriului Moldovei, dar legile Moldovei nu permit judecarea pentru o astfel de infracțiune în alte instanțe de judecată sau extrădarea unei persoane pentru comiterea unei astfel de infracțiuni;
- dacă instanțele moldovenești de judecată au început procesul împotriva persoanei pentru infracțiunea pe care el/ea a savîrșit-o și care formează baza cererii de extrădare;
- dacă instanțele de judecată ale statului care cere extrădarea au hotărît să nu îl judece pe inculpat sau să înceteze procesul împotriva lui pentru infracțiunea care formează baza cererii de extrădare;
- dacă a trecut prea mult timp de la judecată pînă la pedepsirea infracțiunii care formează baza cererii de extrădare;
- dacă legile statului care cere extrădarea prevăd pedeapsa cu moartea pentru infracțiunea care formează baza cererii de extrădare (excepție făcînd cazurile unde statul care cere extrădarea garantează în mod suficient că pedeapsa cu moartea nu va fi dată persoanei care urmează să fie extrădată);
- dacă inculpatul urmează a fi judecat într-o ședință specială (ședința extraordinară) care a fost stabilită în mod special pentru cazul respectiv de către instanțele de judecată a statului care cere extrădarea (ședința de judecată axată în exclusivitate asupra inculpatului care urmează să fie extrădat);
- dacă inculpatul urmează să primească o sentință sau o măsură de securitate în cadrul ședinței de judecată speciale/extraordinare în instanțele de judecată a statului care cere extrădarea;
- dacă cazul penal este adus asupra inculpatului în mod exclusiv în baza plîngerii unei victime.

Articolul 546 al CPP RM [8] reproduce în număr mare motivele de mai sus pentru a refuza cererile de extrădare și adaugă listei; astfel, îndeplinind obligația stabilită de art. 16(7)

al Convenției împotriva criminalității transnaționale organizate care cere statelor să identifice „temeiurile” în baza cărora ele pot refuza extrădarea.

Principalele organe guvernamentale din Moldova care au autoritatea de a decide în privința cererilor de extrădare sunt Procuratura Generală și Ministerul Justiției. În mod specific, Secția asistență juridică internațională și integrare europeană din cadrul Procuraturii Generale primește și înaintază cereri de extrădare. Această secție specială este responsabilă de extrădarea persoanelor care au fost învinuite de savârșirea unei infracțiuni, precum și persoanelor care au fost condamnate pentru comiterea unei infracțiuni. De asemenea, Ministerul Justiției se ocupa de anumite extrădări, care urmează pronunțării sentinței. De regulă, extrădarea are loc în situații extraordinare, în baza CEE și Convenției CSI privind asistența juridică reciprocă, care au fost menționate anterior, precum și prin folosirea comisiilor rogatorii. În prezent, astfel de comisii sunt folosite în principal pentru a aduce înapoi în țară cetățenii Republicii Moldova găsiți pe teritoriul altor state.

Pe parcursul anului 2022 au fost inițiate către statele străine 152 cereri de extrădare a infractorilor căutați de organele de drept ale Republicii Moldova și reținuți sau localizați pe teritoriul altor state din cele 200 (238) parvenite spre examinare. Secția asistență juridică internațională și integrare europeană a examinat 20 (14) cereri de extrădare primite de la autoritățile statelor străine, dintre care de către instanța de judecată au fost admise 8 (5) cereri. În 4 (2) cazuri s-a refuzat extrădare, iar 4 (5) materiale au fost transmise după competență [27, p. 5-6].

Durata extrădării variază de la caz la caz. Atunci când se cere unui stat să extrădeze o persoană Moldovei, durata depinde de procedurile și legile acelui stat. După cum a indicat un interviueat, au fost cazuri când examinarea unor astfel de cereri de extrădare a durat pînă la 6 luni. Când autoritățile moldovenești primesc cereri de extrădare a persoanelor din Moldova către alte state, procedura respectivă nu durează mai mult de 40 de zile. În general, persoanele sunt tratate în mod egal conform legii, indiferent dacă ele sunt extrădate din Moldova sau către Moldova din alte state. Autoritățile îndeplinesc cerințele stipulate de Convenția Europeană de extrădare și Convenția CSI privind asistența juridică reciprocă. O persoană interviueată a remarcat că atunci când o persoană este extrădată, organele de drept îi oferă oportunitatea să se consulte cu un avocat. Dacă el/ea optează să fie reprezentat(a) legal, atunci declarațiile lui/ei pot fi înregistrate numai în prezența avocatului.

Prin convenții internaționale sau bilaterale statele semnatare au consacrat trei sisteme de acordarea extrădării, după mecanismul juridic folosit cît și după sistemul din care face parte autoritatea statală care primește cererea, îndeplinește formalitățile și decide asupra extrădării [10, p. 48]: sistemul guvernamental sau politic, sistemul jurisdicțional.

Astfel, pentru situația când Guvernul statului solicitat acordă extrădarea, sistemul este denumit guvernamental sau politic, iar când extrădarea este hotărâtă de organele judecătorești, sistemul este denumit jurisdicțional.

Republica Moldova a adoptat sistemul mixt de acordarea extrădării în sensul că aceasta se instrumentează de către organele judiciare naționale care verifică condițiile de fond și de formă ale cererii, condițiile privind locul săvârșirii și felul infracțiunii, persoana infractorului, începerea urmăririi penale sau a exercitării pedepsei, actele care însoțesc cererea și verifică întrunirea condițiilor legale de acordare sau respingere a cererii, urmând ca autoritatea guvernamentală să decidă asupra acordării extrădării.

Concluzii

Generalizând cele expuse, *concluzionăm*: că extrădarea, fiind forma de asistență juridică la care statele recurg cel mai des, are un rol deosebit în activitatea de prevenire și reprimare a infracțiunilor. Pentru ca extrădarea infractorilor, ca formă a asistenței juridice internaționale în materie penală, să-și poată realiza scopul său, este necesară implementarea diferitor convenții în legislația națională, reprezentanța în diferite organizații internaționale, care ar lupta împotriva criminalității, dar și elaborarea mecanismului de cooperare a sistemului de drept național cu normele dreptului internațional în domeniul procedurii penale, a ordinii colaborării organelor operativ-investigative ale Republicii Moldova cu organele judiciare internaționale.

Referințe

1. Convenția Europeană de Extrădare, semnată la Paris la 13.12.1957. În: Monitorul Oficial nr. 89 din 14.05.1997, cu modificările și completările aduse de: Legea nr. 74 din 7.04. 2005; Legea nr. 224 din 01.06.2006.
2. Acordul privind urmărirea și pedepsirea marilor criminali de război ai Puterilor Europene ale Axei încheiat la Londra la 8 august 1945. www.coe.int/humanrightstrustfund
3. Documentul final al reuniunii de la Viena a reprezentanților statelor participante la C.S.C.E. din 19 ianuarie 1989. În: Monitorul Oficial, Partea I nr. 181 din 09.09.1991.
4. Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.1 din 12.08.1994, cu modificările din 5.07.2020
5. Constituția Italiei din 1 ianuarie 1948 aprobată de către Adunarea Constituantă în 22 decembrie 1947 și intrată în vigoare la 1 ianuarie 1948. <https://codex.just.ro>
6. Constituția Germaniei din 23 mai 1949. <https://constitutii.files.wordpress.com>
7. Codul penal al Republicii Moldova nr.985-XV din 18.04.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.128-129/1012 din 13.09.2002.
8. Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122 din 14.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 104-110 din 12.06.2003. <http://lex.justice.md/md/326970/>.
9. Legea Republicii Moldova nr. 371 din 01-12-2006 cu privire la asistența juridică internațională în materie penală. În: Monitorul Oficial nr. 14-17 art. 42 din 02.02.2006.
10. Boroi Al. Drept penal. Partea generală. București: ALL BECK, 2000
11. Cloșcă I., Suceavă I. Drept Internațional Umanitar. București: Șansa, 1992
12. Crețu V. Drept Internațional Public. București: Fundației România de Măine, 1998
13. Dobrenoiu V. Drept penal. Partea general. București: Europa Nova, 1999
14. Factory at Chorzow Jurisdiction (Judgement) PCIJ, No. 8 1927, PCIJ
15. Geamăn Gh. Drept Internațional Public. București: Didactică și Pedagogică, 1981
16. Lotus S. S. (France v. Turkey), PCIJ, Series A, No.10, 1927
17. Lupulescu N., Lupulescu A. Competența organelor judiciare în procedura extrădării. În: revista Dreptul, nr. 6, 2004, pp. 192-203
18. Macari I. Drept penal al Republicii Moldova. Partea generală. Chișinău: CE USM, 2002
19. Mitrache C. Drept penal roman. Partea general. București: Șansa, 1998
20. Moldovan A. Expulzarea, extrădarea și readmisia în dreptul internațional. București: ALL BECK, 2004
21. Năstase A., Jura C. Drept Internațional Public. București: ALL BECK, 1999
22. Oancea I. Drept penal. Partea general. București: Didactică și Pedagogică, 1991
23. Pașcu I. Extrădarea în legea română în vigoare. În: revista Dreptul, nr. 2, 2002, pp. 36-45
24. Popescu D., Năstase A., Coman Fl. Drept Internațional Public. București: Șansa, 1994
25. Redca I. Arestarea în procedura de extrădare. În: revista Dreptul, nr. 11, 2003, pp. 10-17
26. Scăunaș St. Drept Internațional Public. București: ALL BECK, 2002
27. Secția asistență juridică internațională și integrare europeană, Activitatea de cooperare internațională, asistență juridică în materie penală și elaborare legislativă, anul 2022, p.5-6 <http://www.procuratura.md>
28. Stănoiu R-M. Asistența juridică internațională în materie penală. București: Academiei, 1975
29. Tănăsescu I., Tănăsescu C. Drept penal. Partea general. București: ALL BECK, 2002
30. Viola I. Drepturile omului în reglementările internaționale. București: Lumina Lex, 1999.

LEGAL REGULATION OF UKRAINE'S ECONOMIC SECURITY IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Khrystyna HORETSKA, Assoc. Prof., PhD
Lviv University of Trade and Economics, Ukraine
E-mail: kgoretska@ukr.net

Maryna OLASHYN, Assoc. Prof., PhD
Lviv University of Trade and Economics, Ukraine
E-mail: olashynm@gmail.com

Olexandr KOTUHA, Prof., PhD
Lviv University of Trade and Economics, Ukraine
E-mail: kotuhal@ukr.net

Abstract

The current conditions of the development of the economy of Ukraine, especially in the conditions of martial law, have a negative impact on the country's economic security. The main normative-legal acts on ensuring economic security, which are the reason for the appearance of modern normative documents, are still not perfect and do not provide legislative consolidation of the category "economic security". Ensuring the economic security of the state is a competent specialized activity of state bodies to prevent, identify and neutralize threats to the economic security of the state, creating conditions for satisfying national economic interests. At present, in Ukraine, it is objectively necessary to strengthen the legal and administrative regulation of national security by the state, adoption and implementation of relevant legislative acts. Ensuring the economic security of the state involves the formation of economic policy, institutional transformations and the necessary mechanisms that eliminate or mitigate the influence of factors that undermine the stability of the national economy. All this should be carried out with the help of adopting a complex of organizational, legal, socio-economic measures, which are implemented on the basis of qualitative indicators and quantitative indicators, including macroeconomic, demographic, foreign economic, etc.

Keywords: legal regulation, economic security, legal framework, development.

Introduction

In the current conditions of reforming the legal system, Ukraine's leading task remains the intention to become a member of the European Union. This process is characterized by specific features associated with the increasing role of the state in the economy. The basis of the practical implementation of the specified direction is the strengthening of the economic security of Ukraine. Modern directions of national economic security of Ukraine can be defined as not viable enough, as they are characterized by a certain isolation. This is precisely what constitutes obstacles for Ukraine in terms of its integration into the European space. However, the rejection of such integration will cause threats to the effective development of the economic system of Ukraine. It should be noted that development is the main prerequisite for ensuring Ukraine's national security.

Ensuring sustainable economic development requires the need for further development of national security compared to political and strategic factors, since it is the economic direction that is becoming the priority of world development.

Results obtained and discussions

In international practice, the concept of "economic security" appeared in the 1980s, and it was established and became generally recognized with the adoption by the 40th session of the UN General Assembly (1985) of the resolution "International Economic Security". Important aspects of ensuring the economic security of the state as the basis of its national security are enshrined in the UN Strategic Program "Millennium Goals" [4, c.186].

Economic security is based on three important principles: economic independence, sustainability and stability, and the ability for self-development and progress [1; 2]. Solving these tasks is possible by combining effective state regulation in the economy with self-regulation of economic activity and taking into account the trends of globalization and regionalization of economic relations. The complex socio-political and military situation in Ukraine is accompanied by an increase in the number of threats to economic security. This led to the need to revise approaches to understanding the role of the importance of national economic security. In view of this, a special place in the system of acts on ensuring economic security is given to programmatic constituent documents - strategies, concepts, doctrines, which constitute a system of views officially accepted in the state, as they are constitutive.

More than year from the escalation of the armed conflict in Ukraine, the devastation continues to affect every aspect of people's lives. The most effective international organizations such as International Federation of Red Cross and Red Cress Societies (IFRC) response to the humanitarian crisis that has been affecting millions of people both inside and outside of Ukraine. Following the immediate response to the needs generated by the conflict and the subsequent mass displacement, operations continue to scale up, while adapting to the changing context and new scenarios, such as continued energy crisis, inflation, civilian casualties and damage to residential areas, new influx of displaced people from Ukraine, as well as gearing up for sustained, targeted and impactful long-term activities both inside and outside Ukraine [1].

Despite the inevitable loss and damage inflicted on Ukraine's economy by Russia's war, there is some optimism from Ukrainian companies about their own commercial future and the country's economy overall. In those Ukrainian territories less affected by hostilities and occupation, companies began recovering their operations just a few weeks after the Russian invasion began and have continued despite ongoing attacks on Ukraine's power grid causing massive disruptions to power supply. Throughout the country, its corporate climate has been recovering in recent months, thanks in no small part to the military victories of the Ukrainian army and its upgraded ability to defend both its territory and people from shelling. But Russia's war has affected Ukraine's economic sectors and regions unevenly. The textile and IT sectors have suffered little disruption thanks to the low energy-intensity and flexibility of their production processes. And Ukrainian agriculture was rescued by the United Nations (UN) Black Sea Grain Initiative which opened a safe maritime humanitarian corridor for grain and food exports. In contrast, Ukraine's energy and metal industries which are mainly located in south-eastern regions experienced major damage and losses to production output and exports. And while large enterprises, able to draw more heavily on available resources, have generally demonstrated better survival and adaptation capacities, small and micro-business are typically suffering the most or have taken longer to adapt their activities [2].

One of the possible ways to help the economic security is the way using the international financial system. Global financial markets do offer alternative mechanisms of raising private investment, and Ukrainian companies should be supported in taking credit from international banks, issuing corporate bonds, and offering shares at international stock exchanges. In addition, international donors and international governments have proven instruments of risk insurance, such as the Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA) guarantee of the World Bank or the national export credit and loan guarantees. Adapted to Ukraine's context, these insurance provisions could make Ukrainian shares and bonds better risk-protected and more attractive for private investors. The legal jurisdiction of global inflows could also be moved outside Ukraine, essentially outsourcing a weak Ukrainian rule of law to the more secure European Union (EU) or US legal systems. Beyond an immediate role supporting Ukraine's reconstruction and corporate modernization, these mechanisms could unleash the transformative powers of global financial markets and tackle the country's pre-war association with illicit money flows and endemic corruption. Ukrainian companies do see integration into the European and global value chains as the way to sustain resilience during the war and to develop business after the war. But they are limited by non-tariff barriers and the 'wait-and-see' strategies of international partners. The EU accession process, potentially a key part of Ukraine's reconstruction, would open many important doors but the conditions of entry, which aim to make the economies of prospective members more open, have harmed domestic business in newly admitted countries before [1, 2].

But the economic security cannot be considered statically, apart from the national security and national interests. It includes the current national economic policy, medium-term and long-term goals, level of state integration in both international trade and international relations in general. The relationship between the economic security and degree of economic integration determines the level of economy's vulnerability. Thus, the ability of national economy to pursue national interests is determined by the level of its vulnerability. It is possible to regard it as a ratio of advantages to disadvantages of the national economy in the context of international economic climate, domestic social and political environment. This determines the ability of national economy to respond to internal and external challenges.

Ukraine's integration into the European Union significantly affects the very structure of society, and the integration process is not manifest just in economic factors. The integration process lies deeper than the relationship within international financial or market institutions and organizations. The process of Ukraine's integration into the EU determines the national economy restructuring towards the already existing rules of interaction. This process reveals the unprotected state of national economy, which is supported by compliance with the EU regulations and restrictions. At the present stage, Ukraine's economy is characterized by a low level of economic security because of a delayed accession to the EU, as well as a wider adoption of its regulations. The deep restructuring of national economy and large-scale re-orientation of economic relations make the national economy rather unstable, dependent on the policies of large international financial institutions or intergovernmental bodies. However, the concept of economic security correlates poorly with the modern concept of economic neoliberalism. The main reason is that to ensure economic security, the national governments have to prevent, prohibit or restrict the activities of economic entities which may violate this security. Thus, they conflict with the interests of major international market forces and certain

financial organizations. However, the concept of national economic security is the ideological foundation of the national policy development [3].

Conclusions

The problem of ensuring the country's sustainable security in the war-time is currently being studied in the aspect of specific economic calculation aimed at a timely response to external and internal risks and protection of the country's economic interests. With regard to the most important approaches of economists and lawyers to the understanding of legal regulation of economic security, the most relevant approach is the description of economic security as a set conditions necessary to ensure with a high law protection the normal course of economic development and restore the development gap between the European countries and Ukraine integrating into the EU.

References

1. Ukraine and Impacted Countries Crisis - Emergency Appeal №MGR65002, Operation Update Report № 6. [online] Available: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-and-impacted-countries-crisis-emergency-appeal-ndeg-mgr65002-operation-update-report-ndeg-6>
2. Inna Melnykovska. Ukraine business resilience can inform reconstruction. [online] Available: https://www.chathamhouse.org/2023/02/ukraine-business-resilience-can-inform-reconstruction?gclid=Cj0KCQjwr82iBhCuARIsAO0EAZwgGSDxuq-L4PZXJvIRIFeFFpJDZNHcPi-wilyBrk3a5nKSUuRxiBYaArksEALw_wcB
3. Ensuring the Economic Security of Ukraine in the Aspect of the Association Agreement Between the EU. By Leonid Mohilevskyi, Viktoriya Fursa, Iryna Sievidova, Mykola Komziuk, Olga Khloponina-Gnatenko, Daria Pidkopai. European Journal of Sustainable Development(2021)10,2, ISSN:2239-5938. Doi: 10.14207/ejsd.2021.v10n2p171., P.171-186
4. Лекарь С. Правове регулювання економічної безпеки в Україні.//Підприємництво, господарство і право.- DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.35//> 12/2019. С. 186-191

DIPLOMAȚIA ECONOMICĂ - PRIORITATE STRATEGICĂ PENTRU PROCESUL DE EUROPENIZARE A REPUBLICII MOLDOVA

Liliana CIBUC, Assoc. Prof., PhD
Trade Co-operative University of Moldova
E-mail: liliana.cibuc@gmail.com

Oxana LIVITCHI, Assoc. Prof., PhD
Trade Co-operative University of Moldova
E-mail: olivitchi@mail.ru

Abstract

This study aims to analyze the structure, functions and particularities of economic diplomacy in the context of the European vector of the economy of the Republic of Moldova.

Authors analyzes the conceptual determinants of economic diplomacy, structural and functional elements, and the main characteristics of the strategic directions fixed in the national and international documents, of the actions to be taken in order to achieve effective diplomatic negotiations. The life of contemporary society brings to the fore new types of activities whose agents are placed in special conditions, which highlight not only the personality traits, abilities and skills acquired along the way with the length of service, but also the attitudes related to the culture of a nation, a state of an international community.

International Theory and practice characterize economic diplomacy as a multidimensional concept based on negotiation, communication, equal and peaceful treatment. These characteristics give economic diplomacy a complex and varied content and make it dependent on multiple and different factors that condition its success.

Keywords: *diplomacy, diplomacy, international relations, international legal order, strategic directions*

Introducere

Diplomația este produsul unei îndelungate evoluții istorice a omenirii, iar metodele activității diplomatice permanent s-au modificat în dependență de schimbarea conjuncturii politice internaționale, de specificul modului de gândire și de acțiune a factorilor de decizie implicați. În această ordine de idei, vom remarca că diplomația este inclusiv și o artă, care nu se limitează doar la calitățile subiective ale diplomatului, la caracterul și înțelegerea acestuia.

Un rol important în diplomație revine capacităților diplomatului, acesta fiind un actor profesionist, calm și prudent, negociator inteligent, ce promovează politica externă a țării, pe cale pașnică în ceea ce privește asigurarea intereselor naționale pe dimensiunile socială, economică, culturală, comunitară.

De importanță majoră este abilitatea de apreciere a condițiilor concrete istorice, a scopurilor și sarcinilor de politică externă, organizarea negocierilor și gestionarea rezultatelor acestora, pe care diplomația este împuternicită să le realizeze.

În literatura de specialitate, vom găsi diverse interpretări ale diplomației, în general, și diplomației economice, în particular. Interpretarea diplomației fie ca știință, fie ca artă, bazată pe diverse concepte teoretice și/sau principii morale superioare, îmbină de fapt caracterile ambelor domenii. Actualmente, tot mai frecvent, diplomația este definită, în mod special, din perspectiva locului și rolului ei în cadrul sistemului economic internațional. Vom fi de acord că diplomația este un mijloc relevant și important al politicii externe a oricărui stat, un instrument al colaborării internaționale și de reglementare a conflictelor dintre state.

Politica externă a unui stat, inclusiv politica economică externă, este determinată pe de o parte, de anumite condiții obiective, cum ar fi, trecutul istoric al statului, forma de guvernământ, regimul politic, factorii politici, economici, sociali, geografici, culturali etc., pe de altă parte, de distribuirea puterii pe arena internațională. Cu alte cuvinte, politica externă a oricărui stat comportă inclusiv evoluția obiectivă și logică, însă un rol important îl au și factorii subiectivi, care sunt prezenți în activitatea partidelor politice de guvernare și conducerii de stat etc. [21, p.14].

Evident că factorii mobilizatori ai politicii externe și al relațiilor economice internaționale rezidă în interesele naționale ale statului, care țin de apărarea suveranității, independenței și integrității teritoriale a statului, precum și asigurarea bunăstării populației. Identificarea intereselor economice naționale ale statului pornește inclusiv de la evaluarea particularităților situației geopolitice, tradițiilor naționale, potențialului economic, potențialului cultural și altele [18, p. 25], ținând cont de eventualele riscuri.

Metodele aplicate în cercetarea data sunt justificate de complexitatea fenomenului studiat și rezidă din principiile pluralismului metodologic: interdisciplinaritatea și complementarismul. Abordarea complexă și sistemică, analiza structurală și funcțională, sinteza abordărilor teoretice și metodologice existente ne-a permis să identificăm cele mai relevante aspecte cu referire la apariția, evoluția conceptelor definitorii privind diplomația economică, funcțiile, rolul și implicarea instituțiilor statului preocupate de realizarea eficientă a misiunii diplomatice în contextul provocărilor internaționale actuale. Aplicarea analizei științifice ne-a permis să identificăm cele mai relevante aspecte ale diplomației economice în valorificarea potențialului strategic în parcursul european al țării noastre.

Scopul cercetării constă în abordarea complexă a rapoartelor din domeniul diplomației economice, cu accent deosebit pe direcțiile strategice ale Republicii Moldova, analizate prin prevederile legislative naționale, instrumentele internaționale, opiniile și practicile în domeniu.

Rezultate obținute și discuții

Obiectivul integrării europene este pe agenda politicii interne și externe a Republicii Moldova pe parcursul ultimilor ani. Actualmente, principalul cadru pentru relațiile cu Uniunea Europeană (UE), fiind de fapt o foaie de parcurs pentru democratizarea și dezvoltarea Republicii Moldova, este Acordul de Asociere semnat în anul 2014. Acesta oferă posibilități de modernizare a societății în întregime. Valorile consacrate în Acordul de Asociere, precum sunt supremația legii, libertatea exprimării, demnitatea umană și democrația sunt valori acceptate pe larg în cadrul societății noastre. Cu toate acestea, în pofida unor realizări, în special în privința îmbunătățirii cooperării sectoriale și apropierea economică de UE, componenta valorică rămâne în continuare o provocare. În parcursul său european, abordarea problemelor sistemice interne cu care se confruntă cetățenii este inevitabilă și necesită dimensionarea clară a trei determinante majore: societală, politică și de securitate.

Asigurarea dezvoltării durabile a țării în baza valorilor europene, asigurând, totodată, o coeziune a societății necesită intervenții determinante la nivel național în procesul de europeanizare al Republicii Moldova. Direcțiile de dezvoltare a țării, prioritățile, obiectivele, indicatorii și țintele angajamentelor internaționale asumate de către Republica Moldova,

ajustate la contextul național sunt parte a Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova Europeană 2030” (SND) – documentul național de viziune strategică pe termen lung [28]. O miză în realizarea acestora este și suportul Uniunii Europene.

O Europă durabilă în perspectiva anului 2030 care răspunde nevoilor generațiilor actuale fără a compromite capacitatea generațiilor viitoare de a-și satisface propriile nevoi este scopul de urmat pentru toți membrii comunității UE [27]. Pentru Republica Moldova implementarea de politici durabile prin care să asigure sporirea integrității sistemului judiciar, restabilirea încrederii în instituțiile publice, sporirea eficienței serviciilor de sănătate, aplicarea unor abordări inovatoare în procesul de instruire și cercetare, reconstrucția infrastructurii drumurilor vor contribui la europenizarea Republicii Moldovei. În același timp, voință puternică politică și comunitară pentru înfăptuirea reformelor sistemice, implementarea valorilor democratice prin acțiuni eficiente, reale, sigure, non-conflictuale oferă o oportunitate în plus pentru democratizare, pentru integrare europeană, în procesul de europenizare al Republicii Moldova.

Actele normative adoptate mai recent de către Parlamentul Republicii Moldova, confirmă o dată în plus dorința de aliniere la valorile democratice europene. Aprobarea Programului de stimulare a investițiilor, aprobarea Programului pentru implementarea Strategiei de Reformă a Administrației Publice 2023-2026, ratificarea Acordului de Finanțare dintre Republica Moldova și Comisia Europeană privind Programul „UE pentru reziliență și guvernanta”, semnat la 11 mai 2023, inițierea negocierilor și aprobarea semnării Acordului de împrumut dintre Republica Moldova și Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare „RLF – Răspuns de urgență – Căile Ferate din Moldova” și altele demonstrează o altă perspectivă politică și diplomatică în parcursul său european.

Diplomația, ca spectru politic, presupune că arta este posibilă. Misiunea sa este de a construi acțiuni argumentate și, astfel, de a maximaliza efectul final. Dar efectul final, în acest caz, poate fi exprimat doar în punerea în aplicare a diverselor interese, tactice sau strategice, pe termen scurt sau lung, locale sau sistemice. Cu alte cuvinte, reperul motivațional al diplomați, ei se află în interesul țării și diplomația economică, respectiv, în interesele economice. Deoarece astăzi anume aceste interese construite, în mare parte relațiile internaționale și diplomația economică capătă o importanță substanțială pentru cercetare și pentru construirea politicii raționale.

Lumea globală extinde limitele „posibilului” în toate dimensiunile, cu precădere în economie, iar căutarea de răspunsuri la întrebarea, cum se poate profita de acest fapt, „arta posibilului,” este foarte important. Vor permite aceste măsuri de a construi o componentă economică, de conjunctură, investițională a relațiilor externe ale țării? În acest sens, un interes deosebit reprezintă unele aspecte ale politicii externe naționale, care are ca scop protejarea suveranității politice și independența economică a țării, fără a împiedica procesele de integrare economică regională și internațională.

Trăsăturile caracteristice ale diplomației economice în condițiile globalizării. Dacă excludem din domeniul diplomatic componenta sa economică, în acest caz rămâne partea formală și de protocol. Dar și aceasta își pierde orice sens, deoarece nu va fi capabilă să rezolve niciuna dintre problemele substanțiale din relațiile internaționale, inclusiv situațiile de conflict. Cercetătorul cunoscut al acestei probleme Guy Carron de La Carrière remarcă faptul că pe „măsură ce crește deschiderea economică a unor țări în exterior și adâncirea diviziunii

internaționale a muncii, rolul diplomației economice crește inevitabil, substituind relațiile tradiționale, preponderent metodele politice și militare de impunere, și forța de redresare a conflictelor interstatale.” [22]

Cu toate acestea, diplomația economică necesită abilități speciale și aptitudini ale persoanelor implicate în ea. Aici ar trebui să identificăm, în primul rând, prioritățile, formulate de interesele naționale. În acest sens, este important contextul economic, politic și sociocultural. El se stabilește în timpul formării mediului de sensuri și valori ale mediului comun pentru toate părțile interacțiunii coordonate. Câmpul unic al acestei interacțiuni se formează sub influența unor obiective comune ale membrilor săi - fără astfel de scopuri motivația își pierde punctul de sprijin, dispare cadrul de coordonare a activității în spațiul global.

Conceptul de „diplomație economică” este un domeniu specific de activitate diplomatică modernă legat de utilizarea problemelor economice ca obiect și mijloacele de luptă și cooperare în relațiile internaționale. Cu alte cuvinte, aceasta presupune în cadrul unei acțiuni oficiale diplomatice, concentrându-se pe creșterea exporturilor, atragerea investițiilor străine și participarea în cadrul organizațiilor economice internaționale, de exemplu, acțiunile s-au concentrat pe confirmarea intereselor economice ale țării la nivel internațional.

Diplomația economică, precum și diplomația, în general, este o parte integrantă a politicii externe, a activităților internaționale ale statului; și anume politica externă definește scopurile și obiectivele diplomației economice.

Diplomația economică constituie una din componentele principale ale politicii externe a Republicii Moldova și are scopul de a apăra și promova interesele economice naționale peste hotarele țării, astfel contribuind la asigurarea creșterii economice și prosperării Republicii Moldova.

În contextul globalizării și a dinamicii accelerate a proceselor internaționale, prioritatea de bază a Diplomației Economice a Republicii Moldova este sprijinul dezvoltării economice a statului, prin prisma integrării economiei țării în sistemul internațional de relații economice, atragerii investițiilor și promovării exporturilor.

Tradițional, rolul decisiv în realizarea obiectivelor diplomației economice îi revine Ministerului Afacerilor Externe și Misiunilor Diplomatice. Obiectivele diplomației economice sunt elaborate luând în considerare prevederile actelor normative ale Republicii Moldova precum și practici internaționale, între care Programele de guvernare, Strategia de promovare a exportului și atragerii investițiilor, Acordul de Asociere RM-UE, alte hotărâri, dispoziții și indicații. Obiectivele sunt:

- Promovarea intereselor economice ale Republicii Moldova peste hotare;
- Atragerea investițiilor străine și a noilor tehnologii în economia națională;
- Promovarea imaginii economice favorabile țării;
- Atragerea asistenței economice externe;
- Dezvoltarea colaborării cu organizațiile economice internaționale.
- Optimizarea colaborării MAEIE pe linie economică cu instituțiile guvernamentale naționale, în vederea implementării cu succes a obiectivelor Diplomației Economice. Aici sunt incluse acțiuni precum ar fi:
 - Consolidarea continuă a capacităților instituționale MAEIE și a Misiunilor Diplomatice pe linie economică, în baza principiilor profesionalismului, transparenței și aprecierii pe merit;

- Extinderea prezenței birourilor (secțiilor) comercial-economice în cadrul Misiunilor Diplomatice ale Republicii Moldova;
- Implicarea activă în promovarea Diplomației Economice a Consulilor Onorifici ai Republicii Moldova peste hotare;
- Optimizarea acțiunii economice externe prin prisma creării tuturor mecanismelor și instrumentelor necesare promovării economiei țării noastre peste hotare.

Luând în considerare obiectivul național strategic de fortificare a diplomației economice, urmare efectuării reformei instituționale în anul 2017, în cadrul MAEIE a fost creat Serviciul Diplomație Economică. De asemenea, a fost instituit un mecanism eficient de colaborare interministerială pe linia diplomației economice. În noiembrie 2016 a fost lansată rețeaua operativă pentru suport informațional în domeniul diplomației economice pentru misiunile diplomatice și oficiile consulare, care include în calitate de membri reprezentanții principalelor autorități și instituții naționale responsabile de activitatea comercială externă a Republicii Moldova (Ministerul Economiei, Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare, MIEPO, Camera de Comerț și Industrie a Republicii Moldova etc).

Completând instrumentele diplomatice tradiționale cu factori economici, diplomația economică ajută să se rezolve problemele internaționale în mod optimal. Astăzi, economia devansează politica, sarcinile trasate sunt realizate nu prin metode de război, cuceriri, ci prin concurența de succes pentru o pondere în PIB- ul mondial. Aceasta nu exclude o politică militar-agresivă a unor țări, ci o face mai puțin eficientă comparativ cu promovarea capitalului produselor și serviciilor în spațiul economic peste hotare.

Actualmente, diplomația economică se reliefează ca una dintre cele mai eficiente măsuri de realizare a intereselor economice naționale. Putem fi de acord cu opinia că „diplomația economică” presupune eforturi diplomatice, concentrate pe promovarea intereselor economice pe plan mondial.

Altfel spus, diplomația economică trebuie să aprecieze în mod real propriile posibilități și să elaboreze metode, care pot utiliza în mod eficient avantajele concurențiale existente. În primul rând, acestea sunt avantaje factoriale.

Diplomația economică ar trebui să fie pusă în aplicare pentru toate domeniile și aspectele legate de relațiile economice internaționale [14], deoarece interesele economice naționale acoperă întregul proces de reproducție, în care sunt antrenate toate entitățile economice.

Nivelul macroeconomic cuprinde întrebările referitoare la dezvoltarea și protejarea intereselor naționale în rezolvarea problemelor ce țin de integrarea economiei naționale în economia mondială, axându-se pe interacțiunea sistemelor economice naționale.

Este important, de asemenea, de a reacționa în fața unor posibile evenimente din afară cu avans, care pot constitui o amenințare pentru punerea în aplicare a intereselor economice naționale. În zilele de astăzi, criteriile de succes ale diplomației economice constau nu în discriminare sau în suprimarea unui partener, ci în găsirea unui echilibru de interese.

De fapt, diplomația economică este parte componentă a politicii economice și vice-versa, ele fiind indispensabile în structura factorilor de realizare a politicii și intereselor naționale. Din acest punct de vedere, diplomația, bazată pe avantajele materiei prime, inclusiv „diplomația economică,” arată destul de acceptabil și se utilizează pe scară largă.

În autoafirmarea țării în economia internațională un rol enorm îl joacă mentalitatea, abilitatea populației de a percepe alte valori și culturi de viață. Favorizându-i, din acest punct de vedere, factorii ar trebui să fie făcuți publici pe scară largă în activitățile de reprezentare a serviciilor diplomatice, descrierea imaginii țării, tendința sa de cooperare interculturală. Acest lucru este important să se stabilească și să dezvolte cooperarea în domeniul afacerilor. Dar, mult depinde de poziția geo-economică a țării, ce sarcini își stabilește pe scena mondială și, într-o mare măsură, de natura structurilor politice, aflate la putere.

Un caracter esențial nou poartă diplomația europeană modernă. În primul rând, aceasta este legată de oportunitățile economice competitive ale Europei unite și de existența entităților economice de micronivel, tehnologiilor avansate, solicitate pe piața mondială de realizări inovaționale. De aici reiese și diplomația microeconomică avansată, care exercită influență directă asupra businessului, contribuie la avantajele de export ale agenților economici din toate domeniile de activitate.

În aspectul relațiilor economice internaționale, restructurarea lumii contemporane, caracterizat de o multitudine de aspecte și dimensiuni provocate de procesele de globalizare și integrare, contribuie la regândirea modelelor de dezvoltare economică, în care, în mod evident, crește rolul instituțiilor statului în promovarea și realizarea direcțiilor strategice, în contextul provocărilor actuale și viitoare.

Concluzii

În baza analizei și sintezei spectrului vast de definiții și abordări privind diplomația economică, menționăm că noțiunea de „diplomație economică” are o semnificație complexă, care cuprinde: fie ansamblul activităților economice de politică externă, realizate de totalitatea organelor de conducere, execuție și control ale statului, inclusiv ministerul afacerilor externe, misiunile diplomatice, fie totalitatea agenților implicați într-un anumit gen de activitate economică externă a statului, fie acțiunea de negociere și înțelegere între participanții la aceste tratative. Aplicând negocierile și alte mijloace pașnice, diplomația trebuie să obțină realizarea obiectivelor și sarcinilor de politică economică externă, să protejeze drepturile și interesele economice ale statului și ale cetățenilor lui pe arena internațională. În acest context, diplomația în general, și diplomația economică, în special, cu siguranța că poate fi interpretată atât în sens exhaustiv, cât și special ca știință și artă ce reprezintă statul, inclusiv în cadrul negocierilor diplomatice [9, p. 4].

Altfel fiind spus, conținutul diplomației economice, în contextul relațiilor economice internaționale actuale, este reflectat în complex, datorită celor mai relevante aspecte de realizarea a obiectivelor strategice naționale, a realizării obiectivelor de dezvoltare durabilă, asigurării păcii pe pământ.

Diplomația economică este asociată cu activitatea oficială specifică a organelor de stat în vederea elaborării și realizării scopurilor, sarcinilor și priorităților de politică economică externă. Cucerirea piețelor noi și atragerea investițiilor, accentuează rolul actorilor participanți la relațiile internaționale durabile și principiul de eficiență în realizarea diplomației economice.

Direcțiile de dezvoltare a țării, prioritățile, obiectivele, indicatorii și țintele angajamentelor internaționale asumate de către Republica Moldova vor fi realizate în

condițiile în care vor fi atinse interesele economice naționale, vor fi stabilite relații și acorduri reciproc avantajoase, va fi menținută pacea și securitatea internațională și cetățenii vor sesiza sentimentul propriei demnități și bunăstării economice.

Republica Moldova are nevoie de o nouă viziune pe termen lung asupra diplomației economice, prin actualizarea mecanismului existent, care să vizeze în special cadrul instituțional, funcțional și bugetar, luând la bază cele mai bune practici din afară, precum cele ale Estoniei, Cehiei, Letoniei sau Olandei. Totodată, în contextul economic actual, având în vedere constrângerile bugetare existente, pentru perioada imediat următoare sunt necesare intervenții pe termen scurt care nu necesită neapărat investiții sau eforturi colosale.

Iar pentru ca eforturile depuse de serviciul diplomatic pe dimensiunea diplomației economice să fie mult mai eficiente, este important acasă să existe un climat investițional și mediu de afaceri sănătos. Nu în ultimul rând, este imperativă îmbunătățirea condițiilor care ar face produsele moldovenești mai competitive, iar Republica Moldova mai atractivă pentru investitorii străini.

Din această perspectivă, diplomația economică astăzi este cel mai relevant mijloc al politicii economice externe a statului, care reprezintă un aspect deosebit al artei politice, precum și cel mai important instrument al colaborării economice internaționale și de reglementare a negocierilor, încheierii tratatelor durabile dintre state.

Referințe

1. Constituția Republicii Moldova, 29 iulie 1994, Monitorul Oficial nr. 1 din 12.08.94
2. Legea HG nr. 511 din 25.04.2016 „Cu privire la aprobarea Strategiei naționale de atragere a investițiilor și promovare a exporturilor pentru anii 2016 – 2020” (SNAIPE);
3. Ordinul comun nr. 144-b-12 din 20 februarie 2017 cu privire la realizarea priorităților diplomației economice, optimizarea și eficientizarea activității birourilor (secțiilor) comercial-economice în cadrul misiunilor diplomatice ale Republicii Moldova peste hotare, precum și interacțiunea acestora cu autoritățile publice;
4. Ghidul Așașatului Economic din Republica Moldova 2018; cu privire la serviciul diplomatic, nr. 761-XV, 27 decembrie 2001, M.O. nr.20/80 din 02.02.2002
5. Legea cu privire la statutul misiunilor diplomatice ale Republicii Moldova în alte state, nr.1133-XII, din 04.08.92
6. Legea cu privire la statutul misiunilor diplomatice ale statelor străine în Republica Moldova, nr.1134-XII din 04.08.92, M.O. nr.8/195 din 30.08.92, modificată prin legea din 24.02.95
7. Hotărârea Guvernului R.M. cu privire la aprobarea Statutului consular, nr. 368 din 28.03.2002, M.O. nr.50-52/484 din 11.04.2002
8. ALEXIE, M., BARBULESCU, P. Dicționar diplomatic. – Bucuresti: Editura Politica, 1979. 1060 p.
9. BURTON, J.W.. Systems, States, Diplomacy and rules. – Cambridge, 1968.
10. CLARK, E.. Corps diplomatique. – Londra, 1973.
11. DENZA, Eileen. Diplomatic Law. – New York, Londra, 1976.
12. DUPONT, C.. La Négociation: conduite, théorie, applications, Paris, 1994.
13. DUSSAULT, L., Protocolul – instrument de comunicare. București, 1996.
14. FELTHAM, R. Diplomatic handbook, 8 ed., Leiden, Netherlands, 2012. 187 p.
15. FOUAD, Kemache. L'art de la diplomatie économique. –Editura L'Harmattan, 2017. 125 p. ISBN 978-2-343-13139-9
16. GUY CARRON de la Carrière. La diplomatie économique. Le diplomate et le marche. –Editura ECONOMICA, 1998. ISBN 2717835806
17. HARMSEN, Robert, WILSON, Thomas M. (ed.s), Europeanization: Institution, Identities and Citizenship. – Atlanta: Rodopi, 2000. ISBN 90-420-1423-7.
18. ILIE, Anca Gabriela. Diplomația economică europeană și criza refugiaților. *Cross Border Journal for International Studies*. 2016, 1, pp. 65-74. ISSN 2537-3676
19. JINGA, Ion. Uniunea Europeană în căutarea viitorului. Studii europene. – Bucuresti: Editura C.H. Beck, 2008. ISBN 978-973-115-298-1

20. MARIN, G. (coordonator). Uzanțe diplomatice și de protocol. Caiet de seminar. – București, 1996
21. NĂSTASE, Adrian, Drept diplomatic și consular. – București: Editura Fundației România de Mâine, 2006.
22. ȘERBAN, Radu. Diplomatie economică europeană. – București: Editura Tribuna Economică, 2009. 328 p. ISBN 9736881520
23. SERRES, J., Manuel pratique de protocoles. - Paris, 1992.
24. TĂNĂSIE, P., MARIN, G., DUMITRIU, D., Uzanțe diplomatice și de protocol. – București: Editura Independența Economică, 2000.
25. TĂNĂSIE, P., Uzanțe diplomatice și de protocol. – București, 1993.
26. TOMA, Maria-Roxana, Misiunile diplomatice și problematica lor. – București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2014.
27. VĂRSTA, Ioana. Protocol și etichetă diplomatice. . – București: Editura C.H. Beck, 2011
28. Diplomatie <https://ro.wikipedia.org/wiki/Diploma%C8%9Bie> .
29. O Europă durabilă în perspectiva anului 2030. https://commission.europa.eu/publications/sustainable-europe-2030_ro .
30. STRATEGIA NAȚIONALĂ DE DEZVOLTARE „MOLDOVA EUROPEANĂ 2030” <https://gov.md/ro/moldova2030> .
31. https://usem.md/uploads/files/Activitate_%C8%98tiin%C8%9Bific%C4%83_USEM/Conferin%C8%9Be/2022/12%20Mai/Materiale_conferinta_Evolutia_UE_in_contextul_noilor_provocari_politico-institutionale.pdf
32. Schmale, Wolfgang: Processes of Europeanization, European History Online, Mainz: Institute of European History <https://d-nb.info/1031276270/34> .
33. Studiu: Europeanizarea Republicii Moldova: Mai mult decât un proces/ Cristina Gherasimov, Stanislav Ghilețchi, Iulian Groza, Dumitru Mînzărari, Sarah Pagung, Florent Parmentier, Erik Sportel https://ipre.md/wp-content/uploads/2020/05/Studiu_Europeanizarea-Republicii-Moldova-dincolo-de-proces_08.05.2020_final_pentru-WEB.pdf

RĂSPUNDEREA JURIDICĂ PENTRU CAUZAREA DAUNELOR MEDIULUI

Nicolae SLUTU, dr.
Universitatea de Studii Europene
E-mail: slutunicolae@gmail.com

Anatolie DOGA, dr.
Universitatea de Studii Europene
E-mail: anatoliedoga@gmail.com

Abstract

Environmental protection, including by legal means; is essential and a prerequisite for respecting fundamental human rights.

As environmental protection is linked to climate change, this global problem has required active and effective collaboration among modern states.

Thus, in 2015, the Paris Agreement on climate change was signed. Later, based on the Paris Agreement, on November 28, 2019 the European Parliament adopted a resolution setting the objective of reducing emissions to 55% by 2030, and in June 2021 the EU Parliament adopted the European climate law with the commitment of reaching climate neutrality until in 2050.

The legislation of the Republic of Moldova was essentially changed by the transposition of EU legislation in the field of environmental protection, atmospheric air, waste incineration and co-incineration, fluorinated greenhouse gases and chemical substances.

Keywords: *Paris Agreement, European climate law, legal liability for damage caused to the environment, atmospheric air, waste incineration and co-incineration, chemical substances.*

Dezvoltarea economiei Republicii Moldova la momentul de față este orientată spre dezvoltarea relațiilor cu statele-membre ale UE, având în vedere statutul de țară-candidat la aderarea la Uniunea Europeană.

În cadrul Uniunii Europene au fost adoptate Strategia UE privind adaptarea la schimbările climatice, Legea europeană a climei, Pactul verde european și alte documente cu caracter obligatoriu pentru statele-membre ale UE.

Astfel, Pactul verde european stabilește un set de propuneri de revizuire a legislației pentru a alinia legislația UE la obiectivele UE în materie de climă, care includ:

- o revizuire a sistemului UE de comercializarea a certificatelor de emisii, inclusiv extinderea acestuia la transportul maritim și o revizuire a normelor privind emisiile generate de aviație, precum și instituirea unui sistem separat de comercializare a certificatelor de emisii pentru transportul rutier și clădiri;
- o modificare a Regulamentului de stabilire a standardelor privind emisiile de CO₂ pentru autoturisme și camioane;
- o revizuire a Directivei privind energia din surse regenerabile;
- o reformare a Directivei privind eficiența energetică;
- o revizuire a Directivei privind impozitarea energiei;
- un mecanism de ajustare la frontieră în funcție de carbon;
- o revizuire a Directivei privind instalarea infrastructurii pentru combustibili alternativi.
- inițiativa în domeniul aviației pentru combustibili de aviație derivați din surse regenerabile;

- inițiativa în domeniul maritim pentru un spațiu maritim european verde;
- un Fond pentru atenuarea impactului social al acțiunilor climatice;
- reducerea emisiilor de metan în sectorul energetic;
- o revizuire a celui de al treilea pachet privind energia pentru gaze.

Legislația Republicii Moldova care reglementează diferite relații ce au ca obiect deșeurile, substanțele chimice, gazele fluorurate cu efect de seră, ș.a., a fost armonizată cu legislația Uniunii Europenei, fapt ce permite o aplicare mai adecvată a diferitor măsuri de răspundere juridică pentru cauzarea prejudiciilor mediului.

Astfel, conform Legii privind deșeurile nr. 209 din 2016 [1] a fost elaborat Regulamentul privind transferul de deșeuri, aprobat prin hotărârea Guvernului nr 41/2022 [2] care se aplică transferurilor de deșeuri:

- 1) importate în Republica Moldova, fiind destinate operațiunilor de valorificare;
- 2) exportate din Republica Moldova, fiind destinate operațiunilor de valorificare și eliminare;
- 3) aflate în tranzit pe teritoriul Republicii Moldova;
- 4) efectuate exclusiv pe teritoriul Republicii Moldova.

În acest Regulament, conform art. 4 din Legea din Legea nr. 209/2016 privind deșeurile, producătorul, notificatorul și alte părți implicate într-un transfer de deșeuri și/sau în valorificarea sau eliminarea acestora adoptă măsurile necesare pentru a se asigura că pe toată durata transferului și în timpul valorificării și eliminării acestora, deșeurile pe care le transferă sunt gestionate ecologic rațional, anume sunt adoptate toate măsurile practice prin care se asigură că deșeurile sunt gestionate astfel încât să se protejeze sănătatea oamenilor și mediul împotriva efectelor negative care pot fi cauzate de deșeurile respective.

Conform p.p. 141-142 al Regulamentului, Inspectoratul pentru Protecția Mediului exercită funcția de supraveghere și control privind respectarea prevederilor prezentului Regulament, în baza Legii nr. 131/2012 privind controlul de stat asupra activității de întreprinzător, a Legii nr. 851/1996 privind expertiza ecologică, a Legii nr. 1515/1993 privind protecția mediului înconjurător și a Legii nr. 209/2016 privind deșeurile. De asemenea, inspectoratul pentru Protecția Mediului controlează încărcăturile și ia măsuri pentru asigurarea conformității cu documentele însoțitoare și pentru respectarea prevederilor legale referitoare la îndeplinirea condițiilor de export, import și tranzit ale deșeurilor, în special prin verificarea documentelor, confirmarea identității, inspecția fizică a deșeurilor, inclusiv stabilirea faptului că o substanță sau un obiect transportat pe cale rutieră, feroviară, aeriană sau fluvială reprezintă sau nu deșeuri, după cum urmează:

- 1) la punctul de origine, asupra producătorului, deținătorului sau notificatorului;
- 2) la frontierele Republicii Moldova și/sau;
- 3) pe durata transferului, în interiorul Republicii Moldova.

Deși acest Regulament expres stabilește procedurile de transfer al deșeurilor în cazul exportului, importului și tranzitului lor, nu sunt prevăzute măsuri de pedeapsă cu caracter juridic ce pot fi aplicate în cazul încălcărilor normelor Regulamentului.

Procedurile de incinerare și coincinerare a deșeurilor în Republica Moldova sunt reglementate de Regulamentul privind incinerarea deșeurilor, care transpune parțial Directiva 2010/75/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 24 noiembrie 2010 privind emisiile industriale (prevenirea și controlul integrat al poluării) (reformare) (text cu relevanță pentru

SEE), publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L 334 din 17 decembrie 2010; transpune parțial Directiva UE 2018/851 a Parlamentului European și a Consiliului din 30 mai 2018 de modificare a Directivei 2009/98/CE privind deșeurile; și decizia de punere în aplicare 2019/2020 a Comisiei din 12 noiembrie 2019 de stabilire a concluziilor privind cele mai bune tehnici disponibile (BAT), în temeiul Directivei 2010/75/UE a Parlamentului European și a Consiliului, pentru incinerarea deșeurilor publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L 312/55 din 3 decembrie 2019.

Acest Regulament reglementează activitatea și stabilește condițiile de exploatare și supraveghere a instalațiilor de incinerare și co-incinerare a deșeurilor, în scopul de a preveni sau a limita efectele negative asupra mediului, și în special, poluarea datorită emisiilor în aer, sol, în apele de suprafață și în apele subterane, precum și riscurile pe care acestea le prezintă pentru sănătatea oamenilor, floră și faună.

Prevederile Regulamentului se aplică tuturor unităților tehnice staționare sau mobile și echipamentelor definite la art. 17 alin.(2) lit. a) din Legea nr. 209/2016 privind deșeurile ca instalații de incinerare a deșeurilor, care sunt destinate tratării termice a deșeurilor, cu sau fără recuperarea căldurii generate în urma combustiei, prin incinerarea cu oxidare, precum și prin orice alt procedeu de tratare termică, cum ar fi piroliza, gazeificarea sau procesele cu plasmă, cu condiția ca substanțele rezultate în procesul tratării să fie incinerate ulterior; precum și teritoriilor instalațiilor de incinerare și co-incinerare a deșeurilor.

Conform p.p.59-60 a Regulamentului, nerespectarea prevederilor acestui Regulament constituie contravenție și atrage, după caz, aplicarea sancțiunilor eficiente și proporționale prevăzute de lege. Inspectoratul pentru Protecția Mediului exercită, în baza Legii nr. 209/2016 privind deșeurile, a Legii nr. 131/2012 privind controlul de stat asupra activității de întreprinzător, a Legii nr. 1515/1993 privind protecția mediului înconjurător, funcția de supraveghere și control privind respectarea prevederilor Regulamentului, inclusiv a valorilor-limită de emisii, și aplică sancțiunile menționate anterior.

Prin urmare, aplicarea normelor legislației penale, civile, ș.a. devine problematică, este exclusă prin această normă din p.59 al Regulamentului.

Un rol deosebit în diferite activități revine diferitor produse (substanțe) chimice, regimul juridic al căror este reglementat de Legea privind substanțele chimice nr. 277 din 29.11.2018 [3] care transpune parțial norme ale Tratatului privind funcționarea Uniunii Europene din 25 martie 1957 [4], a Directivelor și Regulamentelor UE din acest domeniu.

Conform art. 4 p.18 al Legii privind substanțele chimice, produsul chimic este o substanță prezentă fie ca atare, fie într-un amestec sau amestec fabricat sau natural, dar care nu include niciun organism viu, ce aparține uneia dintre următoarele categorii: a) pesticide, inclusiv formulările de pesticide care reprezintă un risc sever, b) produse chimice industriale; și conform art. 23 al Legii în mod expres se stabilește că nu pot fi produse, importate, plasate pe piață și utilizate fără respectarea procedurii de autorizare următoarele produse chimice:

- a) produsele de protecție a plantelor;
- b) produsele biocide;
- c) detergenții ce conțin agenți tensioactivi care nu îndeplinesc criteriile pentru biodegradarea aerobă finală;
- d) substanțele cu risc major pentru sănătatea umană și mediu;
- e) substanțele chimice industriale periculoase;

- f) substanțele chimice care distrug stratul de ozon, echipamentele și produsele ce conțin astfel de substanțe.

În mod corespunzător, art. art.43-44 ale Legii expres stabilesc că nerespectarea prevederilor prezentei legi și ale actelor normative aprobate în temeiul acesteia atrage răspunderea disciplinară, contravențională, penală sau, după caz, civilă, conform legii; și că prejudiciul cauzat sănătății umane sau, ca urmare a poluării, mediului în timpul desfășurării activităților cu substanțe chimice se repară în conformitate cu prevederile Codului civil.

Prin urmare, analiza acestei Legi dă dovadă de faptul că în cazul când sunt comise diferite încălcări ale legii, în procesul de import-export, producere, folosire a substanțelor chimice, sunt stabilite norme cu caracter general, fără a determina măsuri concrete și forme de răspundere juridică pentru aceste încălcări.

Concluzii

Analiza legislației, care reglementează aplicarea diferitor măsuri de pedeapsă în cazul infracțiunilor ecologice (art. 223-235 CPRM) și aplicarea contravențiilor în domeniul protecției mediului conform art.109-158² al Codului Contravențional, a confirmat faptul că este necesară o revizuire esențială ca consecință a armonizării legislației Republicii Moldova cu legislația Uniunii Europene, cu tratatele, acordurile, convențiile internaționale care reglementează protecția mediului.

Referințe

1. Lege privind deșeurile nr. 209 din 29-07-2016. Publicată: 23-12-2016 în Monitorul Oficial Nr. 459-471 art. 916.
2. Hotărâre pentru aprobarea Regulamentului privind transferurile de deșeuri nr. HG411/2022 din 22.06.2022. Publicată : 16.09.2022 în Monitorul Oficial Nr. 284-290 art. 723.
3. Legea privind substanțele chimice nr. 277 din 29.11.2018. Publicată: 15-02-2019 în Monitorul Oficial Nr. 49-58 art. 109.
4. Tratatul de instituire a Comunității Economice Europene. Semnat la: Roma (Italia) la 25 martie 1957. Intrare în vigoare: 1 ianuarie 1958. Jurnalul Oficial al UE C 326 din 26.10.2012.

ÎNREGISTRAREA BUNULUI IMOBIL DIN PROPRIETATEA COMUNĂ ÎN DEVĂLMĂȘIE A SOȚILOR ÎN ASPECTUL CADRULUI LEGAL NAȚIONAL

Liliana DANDARA, dr., conf. univ.

Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova

E-mail: lilianadandara@gmail.com

Mihaela ANTON, drd.

Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”

E-mail: mihaela.lazari.1996@mail.ru

Abstract

The common property of the spouses in divorce is more and more frequently emphasized and highlighted, due to its ascending character, or, this subject acquires its importance through the multitude of cases from the national jurisprudence. The joint ownership of the spouses is characterized by their right to an asset, so the spouses have equal rights and obligations over the assets acquired during the marriage. The registration of the real estate is a right of the spouses, through which both acquire rights and obligations equally, even when only one spouse prevails in the act of registration, this fact does not excuse the other spouse from enjoying the same rights and obligations as and the spouse who is indicated in the registration document, if the asset was acquired during the marriage. However, the non-registration of both spouses would create a difficulty if the real estate is to be sold.

Proprietatea comună în devălmășie a soților este tot mai frecvent accentuată și pusă în evidență, datorită caracterului său ascendent, or, acest subiect își capătă importanța sa prin multitudinea cazurilor din jurisprudența națională. Proprietatea comună în devălmășie a soților se caracterizează prin dreptul lor pe care îl au asupra unui bun, deci soții au drepturi și obligații în egală măsură asupra bunurilor dobândite în timpul căsătoriei.

Dobândirea înseamnă a deveni titularul unui drept real sau de creanță prin intermediul unor acte sau fapte juridice ori în puterea legii.¹

În această oridine de idei, consider că este oportun de a pune în evidență, care este modalitatea de înregistrare a dreptului de proprietate comună în devălmășie a soților asupra bunurilor imobile.

Înregistrarea se efectuează în conformitate cu actului care justifică dreptul de proprietate, iar în baza acestui act se întemeiază însăși înregistrarea, prin care se indică că bunul este dobândit în devălmășie împreună cu celălalt soț, fiind indicați apoi ambii soți ca titulari ai dreptului de proprietate.

Totodată notific că înregistrarea bunului imobil și a drepturilor asupra lui se efectuează exclusiv de către organul cadastral teritorial în a cărui rază de activitate se află bunul imobil.²

Atunci când se face înregistrarea dreptului de proprietate a bunui imobil se indică datele soților, potrivit actului justificativ, spre exemplu un contract de vânzare cumpărare, în baza căruia se face înregistrarea. Dacă în act este indicat doar un singur soț, acesta din urmă va depune o cerere, prin care va solicita înregistrarea dreptului de proprietate comună în

¹ Dr. Valentina Cebotari, Dreptul Familiei, pag. 101, Chișinău 2004

² Legea nr. 1543 din 25.02.1998, cadastrului bunurilor imobile, art. 5

devălmășie. Țin se menționez că dacă în actul de înregistrare prevalează doar unul dintre soți, iar bunul a fost dobândit în timpul căsătoriei de către ambii soți, celălalt soț are aceleași drepturi și obligații asupra bunului dat, ca și soțul indicat în act.

Acest fapt se regăsește și în Codul Familiei al Republicii Moldova, art. 20, alin.(3), unde se menționează că sînt proprietate în devălmășie a soților bunurile mobile și imobile, valorile mobiliare, depunerile și cotele de participație în capitalul social din instituțiile financiare sau societățile comerciale, care au fost construite, constituite, procurate sau făcute din contul mijloacelor comune, precum și alte bunuri dobîndite în timpul căsătoriei, chiar dacă sînt procurate sau depuse pe numele unuia dintre soți.³ Or, înregistrarea doar a unuia dintre soți, nu duce la excluderea celui alt soț de la drepturile sale față de bunul din proprietatea comună care a fost dobîndită în timpul căsătoriei.

Potrivit Codul Civil al Republicii Moldova, art. 572, alin.(3), în cazul în care bunul comun reprezintă un drept care, conform legii, se dobîndește prin înregistrare într-un registru de publicitate, iar dreptul este înregistrat doar în folosul unuia dintre soți, oricare dintre soți poate cere să se noteze în registrul de publicitate calitatea acelu drept de bun comun al soților. În lipsa acestei notări, față de terțul dobînditor al dreptului înregistrat ori al unei grevări asupra acelu drept nu se poate invoca calitatea lui de bun comun al soților, cu excepția cazului în care se va demonstra că dobînditorul a cunoscut această calitate pe altă cale.⁴

Totodată, notez că înregistrarea celui alt soț ca proprietar a bunului se face prin consimțămîntul acestuia, iar registratorul are obligația de a verifica ca acest accord să fie introdus în actul juridic de dispoziție sau se va prezenta o declarație autenticată notarial prin care se atestă acordul de a fi înregistrat ca proprietar.

Acest fapt se regăsește și în Instrucțiunea nr.112 din 22.06.2005 cu privire la înregistrarea bunurilor imobile și a drepturilor asupra lor, pct. 93¹, prin care se notează că dacă în Registru un soț este înregistrat ca unic titular al dreptului înregistrat, dar este notată calitatea de bun comun, înstrăinarea sau grevarea acelu drept se va înregistra numai cu acordul celui alt soț (art. 572 alin. (3) Cod civil). Dacă potrivit contractului matrimonial, dreptul dobîndit în timpul căsătoriei aparține doar unuia dintre soți, contractul matrimonial se asociază la documentul ce confirmă dreptul. O copie simplă a contractului matrimonial, confirmată de registrator, se îndosariază în dosarul cadastral.⁵

Tangențial, dacă ar fi să fac o referire la înregistrarea bunurilor imobile în statul vecin România, atunci constat că există o similitudine cu Republica Moldova. O diferență ar fi că în cazul nostru, se menționează expres și detaliat anume cum are loc înregistrarea bunurilor comune în devălmășie a soților, pe cînd în cazul statului român acest fapt este menționat la per general.

În conformitate cu art. 28, alin.(1), (5) din Legea cadastrului și a publicității imobiliare nr. 7/1996, în vigoare de la 24.06.1996, aplicată de la 24.09.2015 a României, se indică că, cererea de înscriere în cartea funciară se va depune la birourile teritoriale ale oficiului teritorial și va fi însoțită de înscrisul original sau de copia legalizată de pe acesta, prin care se

³ Codul Familiei al Republicii Moldova, din 26.10.2000, art. 20 alin.(3)

⁴ Codul Civil al Republicii Moldova, din 06.06.2002, art. 572, alin.(3)

⁵ Instrucțiunea nr.112 din 22.06.2005 cu privire la înregistrarea bunurilor imobile și a drepturilor asupra lor din 22.06.2005, pct. 93¹

constată actul sau faptul juridic a cărui înscriere se cere; copia legalizată se va păstra în mapa biroului teritorial. Înscrierile în cartea funciară se efectuează la cererea părților interesate, cu excepția cazurilor în care legea prevede înscrierea din oficiu; cererea de înscriere se va transmite la biroul teritorial în circumscripția căruia este situat imobilul.⁶

În concluzie, am constatat că înregistrarea bunului imobil este un drept al soților, prin care ambii dobândesc drepturi și obligații în egală măsură, chiar și atunci când în actul de înregistrare prevalează doar un singur soț, acest fapt nu îl exclude pe celălalt soț să beneficieze de aceleași drepturi și obligații ca și soțul care este indicat în actul de înregistrare, dacă bunul a fost dobândit în timpul căsătoriei. Or, neînregistrarea ambelor soți, ar crea o dificultate în cazul în care bunul imobil urmează a fi vândut.

Totodată, am constat că modalitatea de înregistrare a bunului imobil are o asemănare profundă cu legislația României, în per ansamblu etapele de înregistrare așa putea spune că sunt la fel.

REFERINȚE

1. Cebotari Valentina, Dreptul Familiei, pag. 101, Chișinău 2004
2. Codul Civil al Republicii Moldova, din 06.06.2002, art. 572, alin.(3)
3. Codul Familiei al Republicii Moldova, din 26.10.2000, art. 20 alin.(3)
4. Instrucțiunea nr.112 din 22.06.2005 cu privire la înregistrarea bunurilor imobile și a drepturilor asupra lor din 22.06.2005, pct. 93¹
5. Legea cadastrului și a publicității imobiliare nr. 7/1996, în vigoare de la 24.06.1996, aplicată de la 24.09.2015 a României, art. 28, alin.(1), (5)
6. Legea nr. 1543 din 25.02.1998, cadastrului bunurilor imobile, art. 5

⁶ Legea cadastrului și a publicității imobiliare nr. 7/1996, în vigoare de la 24.06.1996, aplicată de la 24.09.2015 a României, art. 28, alin.(1), (5)

ASPECTE CONCEPTUALE PRIVIND ELEMENTELE COMPONENTE A INSTITUȚIEI RĂSPUNDERII DISCIPLINARE A SALARIAȚILOR ÎN SFERA MUNCII

Nicolai ROMANDAȘ, dr., prof. univ.

Universitatea Cooperatist Comercială din Moldova

E-mail: romandas@mail.ru

Eduard GURIN, lect. asist.

Universitatea de Studii Europene din Moldova

Abstract

This report is dedicated to the subject regarding the research of the component elements of the institution of disciplinary liability of employees in the sphere of work. In this regard, an analysis of the definitions of the disciplinary liability of employees in the labour sphere was carried out, made up of doctrinal opinions, these being collected both from the sources of local inspiration, as well as from the works of the authors of foreign countries. Through the prism of the doctrine of labour law, as well as that of the general theory of law, the component elements of the institution of disciplinary liability of employees have been traced and researched. From the analyses carried out, we find it useful to note that the doctrine in this sense proposes some conclusions that can be developed and accommodated to solve some practical problems, aroused during the management of labour relations, in the procedure of holding employees to disciplinary responsibility.

Key-words: *the institution of disciplinary liability; misbehavior; disciplinary sanction; the legal element; legal liability; unlawful conduct; disciplinary law.*

Legislația muncii din Republica Moldova nu conține o definiție expresă a instituției răspunderii disciplinare a salariaților în sfera muncii. În pofida acestui fapt, considerăm oportun de a face uz de unele lucrări de specialitate, analiza cărora ne permite de a culege definiții concludente ale instituției răspunderii disciplinare a salariaților în sfera muncii. În această ordine de idei, propunem o analiză a definițiilor răspunderii disciplinare a salariaților în sfera muncii, alcătuite din opiniile doctrinare, acestea fiind culese atât din sursele de inspirație autohtonă, cât și nelipsite fiind lucrărilor autorilor statelor străine.

Astfel, în opinia autorului Nicolae Voiculescu „*răspunderea disciplinară constă într-un ansamblu de norme referitoare la abaterile disciplinare, sancțiunile aplicabile, precum și la condițiile (de fond, procedurale) ce trebuie îndeplinite pentru aplicarea sancțiunilor*” [1]. Din textul definiției relatate autorul și-a conturat ideea prin prisma aspectelor procesuale, aplicabile în faza înfățișării paletelor negative, a instituției *abaterile disciplinare*, posibile a fi antrenate față de salariatul aflat în relații de muncă cu un anumit angajator. Conform unei alte opinii, propuse de autorul Alexandru Țiclea, „*răspunderea disciplinară poate fi definită ca aceia formă a răspunderii juridice, specifică dreptului muncii, ce constă în sancționarea faptelor de încălcare cu vinovăție de către orice salariat a normelor legale, regulamentului intern, contractului individual și/sau colectiv de muncă, ordinelor și dispozițiilor legale ale conducătorilor ierarhici calificate de lege ca fiind abateri disciplinare*” [2].

Autorul Ion Traian Ștefănescu consideră că instituția răspunderii disciplinare a salariaților în sfera muncii se prezintă a fi „*ansamblul normelor legale care definesc abaterile disciplinare, stabilesc sancțiunile disciplinare și reglementează condițiile de fond și procedurale pentru aplicarea lor, constituie forma de răspundere juridică specifică dreptului*

muncii – răspunderea disciplinară” [3]. În această ordine de idei autorul menționează că în doctrina occidentală se utilizează și conceptul de „drept disciplinar”.

De această dată, opinia relatată de către autor, este una laconică, dar, totodată, concludentă, esența acesteia punând în evidență condițiile de fond, necesare a fi avute în vedere de către responsabili din cadrul unității, în cadrul procedurii de tragere la răspundere disciplinară propriu-zisă a salariatului vinovat.

În opinia autoarei ruse L. A. Sârovatskaia, răspunderea disciplinară a salariaților constă în *„obligația salariatului de a răspunde în fața administrației întreprinderii (instituției) pentru abaterea disciplinară comisă și de a suporta acele măsuri de influență, care sunt indicate în sancțiunile disciplinare ale dreptului muncii” [4]. Asemănător opiniei autoarei ruse, colegii săi de breaslă, au susținut că răspunderea disciplinară a salariaților este „obligația salariatului de a suporta pedeapsa, prevăzută de normele dreptului muncii, pentru comiterea cu vinovăție a îndeplinirii ilegale și necorespunzătoare a obligațiilor sale de muncă” [5].*

Având scopul unui studiu aprofundat în exteriorizarea principalelor elemente și influențe ale instituției răspunderii disciplinare a salariaților în sfera muncii și întru completarea literaturii de specialitate cu cercetări și idei importante în tratarea tematicii răspunderii disciplinare, propunem o definiție proprie a instituției vizate, care, în opinia noastră, relevă faptul că *„răspunderea disciplinară a salariaților este o formă de răspundere juridică, proprie dreptului muncii, care reglementează și stabilește componentele și principalele acțiuni, de regulă, în regres, posibile a fi întreprinse de către angajator sau persoanele abilitate cu dreptul de a aplica sancțiuni disciplinare în cadrul unității, împotriva faptelor salariaților, acestea având caracter violator al ordinii disciplinare din unitate”.*

Compartimentul elementelor componente ale instituției răspunderii disciplinare a salariaților în sfera muncii, în cadrul doctrinei de specialitate, a fost fundamentat și tratat în lucrările cercetătorilor cu nume notorii [6], atât din domeniul doctrinei dreptului muncii, cât și al celei de teorie generală a dreptului. Pentru a se antrena răspunderea disciplinară a salariaților în sfera muncii, menționăm că se face necesar, ca aceasta să întrunească o serie de elemente, care la rândul lor, prezintă valoare și în cadrul relațiilor de muncă, având doar unele particularități proprii, specifice relațiilor de muncă. Astfel, în calitate de elemente necesare a fi avute în considerare, în cadrul procedurii de tragere la răspundere disciplinară a salariaților, se găsesc a fi următoarele:

- *conduita ilicită* este o primă condiție. Prin conduită ilicită se înțelege un comportament- acțiune sau inacțiune - care nesocotește o prevedere legală [7]. Referindu-ne la situația elementului conduitei ilicite a salariatului, în cadrul relațiilor de muncă, menționăm că urmările acestuia afectează principalele componente ale ramurii dreptului muncii și afectate în mod principal fiind:

- *obiectul dreptului muncii*, care reprezintă relațiile sociale de muncă, ordinea și disciplina la locul de muncă [8]. În acest context, în doctrina română [9] s-a sugerat că caracterul ilicit al conduitei se stabilește în legătură nemijlocită cu o prescripție cuprinsă într-o normă juridică. Întru susținerea și continuarea acestei idei prezentăm un alt element premergător primului, acesta fiind calificat de dreptul muncii drept unul important și prezentându-se ca:

- *latura obiectivă a abaterii disciplinare*, care o constituie fapta ilicită comisivă sau omisivă, care aduce prejudicii ordinii interne din unitate [10]. Atunci când norma juridică obligă la o anumită conduită, iar prin fapta sa un subiect încalcă această prevedere (afișând dispreț față de reglementarea legală), intră în acțiune sancțiunea normei juridice. Argumentând această idee, menționăm că Codul muncii al Republicii Moldova conține o prevedere în conținutul art. 9, alin. 2), lit. g), aceasta fiind de substanță în cele menționate, potrivit căreia „salariatul este obligat să informeze de îndată angajatorul sau conducătorul nemijlocit despre orice situație care prezintă pericol pentru viața și sănătatea oamenilor sau pentru integritatea patrimoniului angajatorului”. În opinia noastră, conținutul acestui temei din articol reflectă o prevedere importantă, care relevă faptul că răspunderea disciplinară a salariaților poate fi antrenată și în cazul manifestării de către salariat a inacțiunii sale în cadrul relațiilor de muncă.

Un element constitutiv necesar a fi avut în vedere, în sensul prezentării complexului de elemente componente ale instituției răspunderii în cadrul relațiilor de muncă, îl constituie elementul juridic ce se referă la :

- *Subiect*. După cum s-a și relatat în doctrina de specialitate română, menționăm că suntem de acord cu afirmația făcută, aceasta constând în ideea, potrivit căreia „*abaterea disciplinară are un subiect calificat, și anume - un salariat încadrat la un angajator*”, [11] în cele expuse relatăm că, întru angajarea răspunderii disciplinare a salariaților, este important a fi reținut faptul că răspunderea disciplinară se antrenează doar asupra salariaților, pentru că raportul juridic al acestora este reglementat în totalitate de prevederile legislației muncii și aceștia au stabilită o calitate expresă de legiuitor.

Un element premergător celui menționat, având natură pur subiectivă necesar a fi reținut în faza deslușirii elementelor componente ale instituției răspunderii disciplinare a salariaților, îl prezintă:

- *Vinovăția*, care este atitudinea psihică a celui care comite o faptă ilicită față de fapta sa și față de consecințele acesteia [12]. În cadrul doctrinei de specialitate acest element se caracterizează prin prezența în conținutul său a:

- *laturii subiective*, care se referă la vinovăția - intenția directă și indirectă și culpa din ușurință sau nesocotință, care trebuie să se aprecieze concret, de la caz la caz, în funcție de pregătirea profesională, capacitatea, aptitudinile și experiența salariatului respectiv [13]. În acest sens, considerăm că cercetarea aspectelor psihologice în tratarea și abordarea instituției răspunderii disciplinare a salariaților, are un rol însemnat, pentru că aspectele volitive sunt factorii - cheie, ce stau la baza producerii abaterii cu caracter disciplinar în cadrul relațiilor de muncă.

Analizând ideile și conceptele menționate, pe această cale am elucidat că în doctrina teoriei generale a statului și dreptul, s-a relatat o opinie, că în afară de cele menționate, există încă un element, care, în opinia noastră, este la fel unul important, deoarece acesta exteriorizează factorii care au determinat comiterea abaterii disciplinare de către salariat. Astfel, acest element este - *legătura causală*. După cum remarcă autorul român Nicolae Popa „aceasta este o condiție obiectivă a răspunderii“. Suplimentar, în acest sens autorul a relatat, a susținut că „*că pentru ca răspunderea să se declanșeze și un subiect să poată fi tras la răspundere pentru săvârșirea cu vinovăție a unei fapte antisociale, este necesar ca rezultatul*

ilicite să fie consecința nemijlocită a acțiunii sale (acțiunea sa să fie cauza producerii efectului păgubitor pentru ordinea de drept)” [14].

În opinia noastră, elementul prezentat, s-ar găsi unul deosebit de util, întru stabilirea veridicității și garantării legalității acțiunilor întreprinse de către persoanele responsabile de aplicarea sancțiunilor disciplinare în unitate. La fel autorul Nicolae Popa a precizat, că organul de stat (în cazul nostru - angajatorul sau reprezentantul abilitat cu dreptul de aplicare a sancțiunilor disciplinare în cadrul unității), abilitat să stabilească o anumită formă de răspundere (să declanșeze un raport juridic de constrângere) trebuie să stabilească cu toată precizia legătura cauzală, reținând circumstanțele exacte ale cauzei, elementele necesare care caracterizează producerea acțiunii, consecințele acesteia și să înlăture elementele accidentale, condițiile care s-au suprapus lanțului cauzal și care au putut să accelereze sau să întârzie efectul, să agraveze sau să atenueze urmările.

Așadar, în temeiul analizei efectuate găsim că atât în cadrul doctrinei de specialitate autohtone, cât și al celei internaționale, subiectul răspunderii disciplinare a salariaților este totuși lipsit de o atenție cuvenită, având doar ca repere unele idei și concept, care, totuși, pot aduce lumină asupra instituției răspunderii disciplinare a salariaților în sfera muncii. În ceea ce privește aspectele practice, de aplicabilitate a prevederilor instituției răspunderii disciplinare a salariaților, constatăm că doctrina este deosebit de laconică, în special cea autohtonă. Dar, din analizele realizate găsim util de a remarca, că doctrina în acest sens, propune unele concluzii care pot fi dezvoltate și acomodate la rezolvarea unor probleme de ordin practic, apărute cu prilejul gestionării relațiilor de muncă, în procedura tragerii la răspundere disciplinară a salariaților.

Bibliografie

1. N. Voiculescu. *Dreptul muncii. Reglementări interne și comunitare*. Rosetti, București, 2003.p. 152.
2. Alexandru Țiclea. *Tratat de dreptul muncii. Legislație. Doctrină. Jurisprudență*. Ediția a VI-a, revizuită și adăugită. București, Universul Juridic, 2012, p. 778.
3. Ion Trăian Ștefănescu. *Tratat de dreptul muncii. Wolters Kluwer, România, 2007, p. 451.*
4. Л. А. Сыроватская. *Трудовое право*. Москва, Юристъ, 2001, p. 232.
5. Д. А. Никонов, А. В. Стремоухов, Н. Д. Амаглобели. *Трудовое право. Закон и право*, Москва, 2003. p. 238
6. Nicolae Popa. *Teoria generală a dreptului*. Editura ALL Beck, București, 2002, p. 285 și urm.; Ion Trăian Ștefănescu, *Tratat de dreptul muncii*, Wolters Kluwer, România, 2007, p.455 și urm; Alexandru Țiclea, *Tratat de dreptul muncii. Legislație. Doctrină. Jurisprudență*. Ediția a VI-a, revizuită și adăugită. București, Universul Juridic, 2012, p. 784 și urm.
7. Nicolae Popa. op. citată, p. 285.
8. Ion Trăian Ștefănescu. *Tratat de dreptul muncii*. Wolters Kluwer, România, 2007, p. 455.
9. Nicolae Popa. op.citată 2002, p. 285.
10. Teodor Negru, Cătălina Scorțescu. *Dreptul muncii. Curs universitar*, Labirint, Chișinău, 2010, p. 245.
11. Alexandru Țiclea. *Tratat de dreptul muncii. Legislație. Doctrină. Jurisprudență*. Ediția a VI-a, revizuită și adăugită. București, Universul Juridic, 2012, p. 784.
12. Ion Trăian Ștefănescu. *Tratat de dreptul muncii*. Wolters Kluwer, România, 2007, p.455.
13. Nicolae Popa. *Teoria generală a dreptului*. Editura ALL Beck, București, 2002, p.286.
14. Nicolae Popa. Op. citată, 2002, p.287.

ROLUL BĂNCILOR ÎN PROTECȚIA MEDIULUI (STUDIU COMPARAT)

Sergiu CEAUȘ, drd., asist. univ.
Academia de Studii Economice din Moldova
Email: sergiu.ceaus@gmail.com

Abstract

The present paper analyzes and highlights the need to approve a strategy for a competitive and sustainable banking sector in the Republic of Moldova, as a result of the latest strategies approved by the Government according to the provisions of the Republic of Moldova - European Union Association Agreement and the Moldova-EU Association Agenda for the years 2021-2027, as well as the ratification of the Association Agreement between the Republic of Moldova, on the one hand, and the European Union, on the other, regarding the participation of the Republic of Moldova in the European Union Program for environment and climate policies - "LIFE".

In this context, the policies of the European Union and the European Commission regarding the European Green Pact were also analyzed, being considered the main driver of the economic growth strategy from the perspective of the importance of the financial intermediary role that commercial banks hold, reflecting the positive impact of these strategies on banking system through environmental, social and governance (ESG) factors. For this purpose, the legal regime of commercial banks, the management and corporate operation of commercial banks' activity were analyzed, as well as the involvement of the banking system in the implementation of the latest strategies approved by the Government, through the probability that commercial banks implement a risk management strategy associated with environmental factors, social and governance (ESG).

As a result of this research, the opportunity of integrating the banking system associated with sustainable development within the country's development strategies was evaluated, as well as the importance of standardizing sustainable practices at the level of the entire banking system, according to the practices analyzed comparatively by applying the three factors: environmental, social and of governance.

Prezenta lucrare analizează și evidențiază necesitatea aprobării unei strategii pentru un sector bancar competitiv și sustenabil în Republica Moldova, ca urmare a ultimelor strategii aprobate de Guvern conform prevederilor Acordului de Asociere Republica Moldova - Uniunea Europeană și Agendei de Asociere RM-UE pentru anii 2021-2027, precum și a ratificării Acordului de Asociere dintre Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană, pe de altă parte, privind participarea Republicii Moldova la Programul Uniunii Europene pentru mediu și politici climatice – "LIFE".

În acest context s-a analizat și politicile uniunii Europene, precum și a Comisiei Europene privind Pactul Verde European, fiind considerat principal motor al strategiei de creștere economică din perspectiva importanței rolului de intermediar financiar pe care băncile comerciale îl dețin, reflectând impactul pozitiv al acestor strategii asupra sistemului bancar prin intermediul factorilor de mediu, sociali și de guvernare (ESG).

În acest scop sa analizat regimul juridic al băncilor comerciale, gestionarea și funcționarea corporativă a activității băncilor comerciale, precum și atragerea sistemului bancar în implementarea ultimilor strategii aprobate de Guvern, prin probabilitatea ca băncile comerciale să implementeze o strategie de administrare a riscurilor asociate factorilor de mediu, sociali și de guvernare (ESG).

În urma acestei cercetări a fost evaluată oportunitatea integrării sistemului bancar asociate unei dezvoltări sustenabile în cadrul strategiilor de dezvoltare pe țară, precum și importanța uniformizării practicilor sustenabile la nivelul întregului sistem bancar, conform practicilor analizate comparativ prin aplicarea celor trei factori: de mediu, sociali și de guvernare.

Keyword: bank, protection, environment, polluter, climate, bank, plan, development, risk, financing, transaction, legislation, project, strategy.

Cuvinte-cheie: bancă, protecție, mediu, poluator, climă, bancă, plan, dezvoltare, risc, finanțare, tranzacție, legislație, proiect, strategie.

Introducere

Politica de mediu europeană se bazează pe principiile precauției, prevenirii și corectării poluării la sursă și pe principiul „poluatorul plătește”. Programele multianuale de acțiune pentru mediu stabilesc cadrul pentru viitoarele acțiuni în toate domeniile politicii de mediu. Ele sunt integrate în strategiile orizontale și sunt luate în considerare în negocierile internaționale în materie de mediu. Politica de mediu a început recent să ocupe un loc central în procesul de elaborare a politicilor UE, Comisia Europeană lansând Pactul verde european (2019) ca principal motor al strategiei sale de creștere economică. [20-21].

Factorii sociali, de mediu și de guvernanță (ESG) contribuie la măsurarea sustenabilității activităților comerciale finanțate de bănci și a impactului asupra mediului și comunităților. Din cauza spectrului larg pe care îl acoperă, a importanței pe care o au asupra economiei și a complexității lor, riscurile ESG pot avea impact negativ asupra sistemului financiar și asupra economiei în ansamblu, cu potențiale consecințe sistemice. Instituțiile trebuie să își consolideze reziliența la riscurile ESG pe diferite orizonturi de timp, prin adoptarea unei abordări cuprinzătoare și prudentiale, din timp și prin acțiuni proactive, sub controlul strict al organismelor de supraveghere.

Schimbările climatice reprezintă un pericol evident și prezent pentru economia globală. Acestea diferă de alt tip de riscuri din cauza naturii ireversibile. Dinamica de până acum, combinată cu evoluțiile viitoare ale măsurilor climatice și de politică pentru combaterea schimbărilor climatice, a condus la implicații ample în ce privește desfășurarea politicii monetare europene.

Schimbările climatice afectează rezultatele macroeconomice, piețele financiare și instituțiile, în primul rând prin două canale: riscurile climatice fizice și riscul de tranziție la o economie nepoluantă. Riscurile fizice apar ca urmare a interacțiunii dintre temperaturile medii în creștere, fenomenele meteorologice extreme mai frecvente și expunerea și vulnerabilitatea societății și a sistemelor economice la aceste pericole. În ansamblu, sistemul bancar european trebuie să înțeleagă mai bine impactul schimbărilor climatice asupra economiei Europei și costul unei politici inadecvate de combatere a efectelor acestora.

Astfel, băncile din Europa supuse cadrului de reglementare conjugat al Băncii Centrale Europene (ECB) și Autorității Bancare Europene (EBA) vor trebui să integreze factorii ESG în strategia pe termen lung în ceea ce privește politicile prudentiale, adecvarea capitalului, managementul riscului și politica de creditare, toate acestea într-un cadru mult mai eficient de guvernanță la nivelul instituției bancare [22].

Banca Centrală Europeană și-a comunicat abordarea și așteptările cu privire la gestionarea sigură și prudentă a riscurilor legate de climă și de mediu în cadrul sistemului bancar european prin intermediul Ghidului privind riscurile climatice și de mediu. Acest ghid descrie modul în care ECB și-a definit cerințele ca instituțiile bancare să ia în considerare riscurile legate de climă și de mediu – ca factori determinanți ai categoriilor de risc existente – atunci când își formulează și își pun în aplicare strategia de afaceri și cadrul de guvernanță și de gestionare a riscurilor.

Analiza în cauză elucidează necesitatea adoptării strategiilor de sustenabilitate în sectorul bancar al majorității statelor europene, inclusiv Republica Moldova, datorită rolului

de intermediar financiar pe care băncile comerciale îl dețin, reflectând precum și impactul pozitiv al acestor strategii asupra performanțelor financiare.

Strategiile de dezvoltare durabilă subliniază impactul factorilor de mediu, sociali și de guvernanță (ESG) asupra băncilor și oportunitatea implementării acestora în propriile strategii de administrare a riscurilor. În acest scop, au fost luate în considerare următorii factori: rentabilitatea activelor, multiplicatorul de levier, raportul credite-depozite, numărul membrilor organului de conducere, precum și a unor factori sociali rata șomajului, rata inflației și rata de creștere a Produsului intern brut. Rezultatele cercetării arată că, pe măsură ce rentabilitatea activelor sau multiplicatorul de levier crește, probabilitatea ca banca respectivă să implementeze o strategie de administrare a riscurilor asociate factorilor de mediu, sociali și de guvernanță scade, iar numărul membrilor organului de conducere impactează pozitiv decizia de implicare în activități de responsabilitate socială.

Sectorul bancar este o parte a sectorului serviciilor financiare, care, tradițional a fost împărțit în trei părți: activitatea bancară, asigurarea și piețele de capital. Aceasta este un sector important nu numai ca procentaj din PIB (4-6%) sau ca angajare (3-5%), dar și deoarece constituie un „cadru” pentru ca întreaga economie să funcționeze în modul corespunzător [13, p. 481].

Sistemul bancar al Moldovei este constituit din două niveluri. Banca Națională a Moldovei (BNM) în calitate de bancă centrală este situată pe primul nivel - cel coordonator, activând independent de autoritățile executive ale statului, activitatea căreia este reglementată prin Legea cu privire la Banca Națională a Moldovei adoptată la 21 iulie 1995. Nivelul doi îl reprezintă băncile comerciale, care sunt organizate și funcționează conform Legii privind activitatea băncilor nr.220 din 06.10.2017.

Prin instituțiile sale, sistemul bancar asigură acumularea și redistribuirea surselor financiare, devenind astfel un intermediar financiar, care în ultimul deceniu își asumă un rol important prin politicile în protecția mediului înconjurător, pe care îl voi analiza pe parcursul prezentei analize.

Banca comercială, în calitate de intermediar financiar, se supune unor forme prudențiale, stabilite de Banca Națională (Centrală), fiind astfel obligată să-și mențină lichiditatea.

În țările dezvoltate, funcționează un număr mare de bănci comerciale, bănci de afaceri, institute de credit speciale - bănci agricole, miniere, meșteșugărești și instituții bancare specializate, care sunt profilate în efectuarea anumitor operații specifice - băncile de economii, băncile ipotecare și altele. Băncile sunt organizate în mare majoritate ca societăți pe acțiuni cu capital privat, de stat sau mixt [18, p. 247].

În cazul Germaniei, ca exemplu, putem observa că băncile sunt repartizate în două categorii mari: Bănci universale și bănci specializate.

Sistemul bancar al Moldovei, nu poate fi pe deplin adecvat sistemelor clasice binivelare, formate în țările industriale cu o economie de piață mereu în dezvoltare. Pentru sistemul bancar al economiei de tranziție e caracteristic o instabilitate pronunțată, schimbarea bruscă a structurii, cu toate că în Moldova ele nu sunt atât de evidente. Sistemul bancar e menit să deservească procesul reformelor, în primul rând procesul împrumutării și privatizării, demonopolizarea industriei de stat, procesul stabilirii piețelor hârtiilor de valoare,

pământului, fondurilor fixe, serviciilor de asigurări sociale, producției tehnico-științifice și informației.

Pentru Moldova independentă e foarte actuală restructurarea tehnică și tehnologică a producției, pentru un mediu înconjurător sănătos, precum și, integrarea economiei republicii în economia europeană.

Rezultate obținute și discuții

Orice stat independent economic și politic are nevoie de un sistem bancar independent în ceea ce privește luarea deciziilor și structura organizațională. O dată cu proclamarea independenței, Republica Moldova a avut nevoie de crearea unui sistem bancar, care să corespundă cerințelor economiei de piață. Obiectivul principal al acestui sistem – mobilizarea resurselor financiare temporar libere ale persoanelor fizice și juridice și îndreptarea acestora economiei naționale pentru asigurarea dezvoltării activității tuturor ramurilor. Este evident că prioritatea în acordarea creditelor vor avea proiectele perspective și ramurile prioritare, încurajarea cărora va aduce la rezultatele pozitive.

Ultima strategie de țară pentru Republica Moldova (2017-2022) a fost aprobată de Consiliul Directorilor BERD la 29 noiembrie 2017. Prima prioritate strategică, stabilită în acest document, vizează fortificarea guvernantei și sporirea rezilienței în sectorul bancar, prin implementarea practicilor solide care ar asigura o finanțare durabilă. În acest sens, BERRD este una din instituțiile financiare internaționale cheie care sprijină Republica Moldova în procesul de reformare a sectorului bancar, contribuind prin expertiza sa valoroasă și prin practicile în capitalul unor bănci.

Bancă comercială este instituția financiară care își exercită activitatea pe atragerea depozitelor și acordarea de credite, acceptarea de depuneri la populație, firme sau alte bănci, operațiuni valutare pentru persoane fizice și juridice, plasamentul fondurilor, finanțarea schimburilor comerciale [10, p. 66].

Legiuitorul prin art.3 din Legea privind activitatea băncilor nr.220 din 06.10.2017 “Definiții” definește “bancă” – persoană juridică a cărei activitate constă în atragerea de depozite sau alte fonduri rambursabile de la public și în acordarea de credite în cont propriu”. [2, art.3]

Această posibilitate se poate acorda prin licența sa, în modul expres, cu respectarea principiilor legii în cauză. Din acest text de lege rezultă cu claritate că autorizarea desfășurării unei activități bancare se poate acorda exclusiv persoanelor juridice și nicidecum persoanelor fizice

Articolul 16, alin.2 din Lege spune că băncile sunt organizate ca societăți pe acțiuni conform legislației despre societățile pe acțiuni. Banca dispune de independență juridică, operațională, financiară și administrativă față de orice persoană, inclusiv față de Banca Națională, de Guvern și de alte autorități ale administrației publice, dacă legislația nu prevede altfel. Nici o persoană nu poate îngredi independența băncilor, nu poate influența administratorii în exercitarea funcțiilor, nu poate interveni în activitatea vreunei bănci, cu excepția executării unor obligații sau împuterniciri specifice prevăzute de legislație [2, art.16].

Legiuitorul prin 36 din Lege face trimitere la cadrul general privind societățile pe acțiuni, prin care statornicește că organele de conducere ale băncii sunt adunarea generală a acționarilor, consiliul, organul executiv și comisia de cenzori. Consiliul este organul de administrare al băncii care exercită funcții de supraveghere, elaborează și asigură aplicarea politicii băncii. Atribuțiile consiliului se stabilesc în statutul băncii și regulamentele interne ale acesteia. Organul de control al băncii este comisia de cenzori, care exercită controlul activității ei [3, art.36].

Legea specială prin art. 40 "Organul de conducere" imperativ ne spune că "în sensul prezentei legi, organul de conducere al unei bănci este reprezentat de consiliul și executivul acesteia". Consiliul băncii este format dintr-un număr impar de membri persoane fizice, dar nu mai puțin de trei. Membrii consiliului sunt aleși de adunarea generală a acționarilor băncii pentru un termen de până la 4 ani. Membrii consiliului pot fi realeși pentru un nou termen [2, art.40].

Organul executiv este format din cel puțin 3 membri persoane fizice, numiți de către consiliul băncii pe un termen stabilit de statutul băncii. Membrii organului executiv pot fi realeși pentru un nou termen.

Atribuțiile consiliului și organului executiv se stabilesc în statutul băncii și reglementările interne ale acesteia, cu respectarea prevederilor prezentei legi și ale actelor normative ale Băncii Naționale a Moldovei emise în aplicarea acesteia, și nu pot fi delegate altor persoane.

Consiliul băncii îndeplinește rolul de supraveghere și monitorizare a procesului decizional de conducere și este responsabil de activitatea băncii per ansamblu și de soliditatea financiară a acesteia. Totodată acesta trebuie să definească și să supravegheze implementarea unui cadru de administrare a activității care să asigure administrarea efectivă și prudentă a băncii, inclusiv separarea responsabilităților în cadrul organizației și prevenirea conflictelor de interese. Membrii consiliului contribuie la o guvernare corporativă sănătoasă în cadrul băncii, inclusiv prin comportamentul personal, și, în realizarea atribuțiilor lor, trebuie să țină cont de interesele legale ale băncii și ale deponenților și acționarilor acesteia. Consiliul trebuie să asigure colaborarea eficientă a băncii cu Banca Națională a Moldovei [1, art.44].

De asemenea legiuitorul exhaustiv stabilește următoarele atribuții principale ale Consiliului băncii:

- a) este responsabil pe deplin în ceea ce privește banca, aprobă și supraveghează implementarea obiectivelor strategice, a strategiei privind administrarea riscurilor și a cadrului de administrare a activității băncii, inclusiv a codului de guvernare corporativă, și dacă standardele de performanță sunt menținute în conformitate cu interesele financiare pe termen lung și cu respectarea cerinței de capital a acesteia;
- b) selectează, numește și revocă membrii organului executiv și stabilește atribuțiile acestora;
- c) exercită supravegherea efectivă și eficientă a organului executiv;
- d) raportează, cel puțin o dată pe an, adunării generale a acționarilor cu privire la activitatea de supraveghere desfășurată etc.

Legea specială de asemenea determină când o persoană nu poate fi aleasă membru al consiliului băncii, sau dacă a fost aleasă – decade din drepturi, persoana:

- a) care este sau care va deveni membru al consiliului în două sau mai multe bănci din Republica Moldova, cu excepția cazurilor în care acestea fac parte din cadrul aceluiași grup;
- b) căreia i s-a retras aprobarea Băncii Naționale a Moldovei, acordată conform art.43.

Prin derogare de la prevederile art.66 alin.(12) lit.a) și c) din Legea nr.1134/1997 privind societățile pe acțiuni, împuternicirile consiliului încetează din ziua aprobării de către Banca Națională a Moldovei a noilor membri aleși de adunarea generală a acționarilor [3, art.8].

Pentru aprobarea de către Banca Națională a Moldovei a persoanelor alese sau numite în calitate de membru al consiliului, banca trebuie să înainteze cererea cu setul de documente, conform actelor normative în vigoare, în termen de cel mult 60 de zile lucrătoare de la alegerea sau numirea acestora, cu posibilitatea prelungirii de către Banca Națională a Moldovei a termenului dat cu 30 de zile în cazul existenței condițiilor obiective, care nu depind de persoana aleasă sau numită în calitate de membru al consiliului. În caz contrar, componența consiliului se consideră a fi redusă cu persoanele ale căror documente nu au fost prezentate la Banca Națională a Moldovei în termenul indicat [2, art.41].

Organul executiv exercită funcția de conducere curentă a băncii sub supravegherea directă a consiliului și gestionează eficient și prudent activitatea băncii într-un mod corespunzător cu strategia și cadrul de administrare a activității băncii, aprobate de consiliu.

Organul executiv al băncii are următoarele atribuții principale:

- a) implementează obiectivele strategice, strategia privind administrarea riscurilor și cadrul de administrare a activității băncii, inclusiv codul de governanță corporativă, aprobate de consiliul băncii;
- b) asigură o structură organizatorică adecvată și transparentă pentru bancă, inclusiv separarea responsabilităților în cadrul acesteia;
- c) realizează monitorizarea adecvată a personalului din subordine;
- d) asigură repartizarea sarcinilor și responsabilităților ce revin personalului băncii și stabilește o structură de gestionare care promovează în cadrul băncii o activitate responsabilă și transparentă; etc. [2, art.42].

Legea privind activitatea băncilor cuprinde numeroase articole care subliniază necesitatea asigurării unei conduceri sănătoase a instituției bancare. Chiar putem spune că această idee reprezintă un „leitmotiv” al legislației bancare. Băncile comerciale trebuie să-și organizeze întreaga activitate în conformitate cu regulile unei practici bancare prudente și sănătoase, cu cerințele legii și ale reglementărilor emise în aplicarea acesteia.

Cadrul de administrare al unei bănci comerciale, procesele de identificare, administrare, monitorizare și raportare a riscurilor și mecanismele de control intern ale acesteia se stabilesc prin actele constitutive și reglementările sale interne, în conformitate cu legislația aplicabilă societăților pe acțiuni și a dispozițiilor legii speciale.

În literatura de specialitate, precum și în legislația unor state membre a Uniunii Europene se face referire indirect, la două modalități de conducere a unei societăți bancare, respectiv la conducerea potrivit sistemului unitar formată dintr-un Consiliu de administrație și directori sau potrivit sistemului dualist, respectiv un directorat și un consiliu de supraveghere.

Deci, conducerea unei instituții bancare poate să se realizeze potrivit:

- sistemului unitar formată dintr-un Consiliu de administrați delegă conducerea la cel puțin doi directori;
- sistemului dualist, compus dintr-un directorat cu cel puțin 3 membri și un consiliu de supraveghere [13 p. 102].

Sunt de părere că sistemul dualist apare ca o alternativă la sistemul unitar, spre deosebire de dreptul societar european inspirat din dreptul societar francez și german (care s-a dorit a fi un compromis între prevederile diferitelor sisteme de drept din cuprinsul Uniunii Europene) unde sistemul unitar reprezintă o derogare de la cadrul general respectiv sistemul dualist

Legea procedează la o reformulare a prevederilor care impun exercitarea exclusivă a funcției de către conducătorii instituției de credit, în sensul exceptării situațiilor în care persoana în cauză deține simultan alte funcții la entitățile aflate în același perimetru de consolidare prudențială cu instituția de credit, similar prevederilor existente în legislația altor state membre. Totodată, are loc abrogarea prevederilor potrivit cărora directorii instituției de credit (în sistemul unitar de administrare), după caz, membrii directoratului (în sistemul dualist) pot avea calitatea de salariați ai instituției de credit, prevederi cu caracter derogatoriu de la regimul general instituit prin Legea privind societățile pe acțiuni, a căror introducere a fost susținute din momentul elaborării legii bancare, de solicitarea mediului bancar de menținere a drepturilor decurgând din calitatea de salariat persoanele care asigură conducerea executivă a unei instituții de credit.

Întrucât, prin modificarea ulterioară a legislației generale în materia societăților comerciale, remunerarea directorilor, respectiv, a membrilor directoratului, a fost asimilată din punct de vedere fiscal și al drepturilor de asigurări sociale, veniturilor din salarii, menținerea prevederii derogatorii în legislația specială aplicabilă instituțiilor de credit nu se mai justifică. În plus, implementarea în cadrul de reglementare a principiilor referitoare la cadrul intern de administrare a activității instituțiilor de credit, conform documentelor în materie elaborate la nivelul Comitetului Supraveghetorilor Bancari Europeni înființat de Comisia Europeană[19] și al Comitetului de la Basel pentru Supraveghere Bancară, precum și implementarea Principiilor de guvernare corporativă elaborate de OECD, necesită adaptarea corespunzătoare a legislației, astfel încât să poată fi asigurate punerea în practică a cerințelor referitoare la politicile de remunerare a membrilor organelor cu funcție de supraveghere și ai organelor cu funcție de conducere, în special cele privind transparența acestor politici și a cuantumului recompenselor acordate acestor persoane, confidențialitatea aplicabilă remunerației de natură salarială nefiind compatibilă cu asemenea cerință. În cele expuse mai sus denotă faptul că organele de conducere a băncii sunt direct de responsabile de politica de creditare, precum este prevăzut de art.14 alin.1, punct b) ”acordarea de credite, printre altele: credite de consum, contracte de credit legate de bunuri imobile, factoring cu sau fără recurs, finanțarea tranzacțiilor comerciale (inclusiv forfetare)”. Acest argument reiese și din Regulamentul ”privind licențierea băncii și a sucursalei băncii din alt stat” nr. 328 din 13.12.2019 în vigoare din 17.02.2020, publicat în Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 7-13 art. 51 din 17.01.2020 [6, art.1-5].

Pornind de la cele expuse mai sus și având ca bază importanța factorilor ESG, am analizat ultimele rapoarte a unor bănci comerciale, care derivă prin implementarea lor la nivel de banca comercială.

Anul 2017 a fost marcat de fuziunea dintre Raiffeisen Bank International AG (RBI) și compania-mamă Raiffeisen Zentralbank AG (RZB), cu scopul de a îmbunătăți procesul de capitalizare a Raiffeisen Zentralbank și de a simplifica structura grupului. După fuziune, Raiffeisen Bank International AG a preluat toate drepturile, obligațiile și responsabilitățile companiei Raiffeisen Zentralbank AG, continuând să activeze sub același nume, respectiv Raiffeisen Bank International AG. Prezența internațională cu peste 25 de ani de experiență în Europa Centrală și de Est, Raiffeisen Bank International AG este un pionier regional în domeniul financiar bancar. Raiffeisen Bank International AG este unul dintre cele mai importante grupuri bancare din Austria și din Europa Centrală și de Est, fiind prezent în 14 țări din regiune, unde deține o rețea extinsă de filiale bancare, companii de leasing și numeroase companii de servicii financiare specializate.

”Acest raport este realizat pe baza standardelor GRI – Global Reporting Initiative și reflectă angajamentul băncii de a contribui la Agenda 2030 și la realizarea celor 17 Obiective de Dezvoltare Durabilă, adoptate de către statele membre ale Organizației Națiunilor Unite (ONU). În calitate de susținător al principiilor de dezvoltare durabilă, considerăm că este responsabilitatea băncii să sprijinim această inițiativă globală, ca parte a agendei de dezvoltare durabilă a băncii”, a specificat domnul Steven van Groningen Președinte și CEO Raiffeisen Bank România.

De 20 de ani, Raiffeisen Bank joacă un rol important în dezvoltarea economică a României, prin promovarea de practici transparente și responsabile de afaceri, prin susținerea comunităților locale, și prin contribuția pe care o aduce la creșterea gradului de conștientizare a problemelor privind protecția mediului înconjurător.

În calitate de bancă responsabilă, obiectivul principal al Raiffeisen Bank este să ofere valoare adăugată pe termen lung. Astfel, banca consideră că acordarea de împrumuturi, într-un mod responsabil, reprezintă atât obiectivul ei de bază, care decurge din natura activității, cât și domeniul de acțiune care asigură succesul băncii. De asemenea, banca desfășoară activitatea de finanțare în mod responsabil pentru a evita riscurile sociale și de protecția mediului înconjurător, în special pentru finanțările oferite clienților corporativi. Doar cunoscând impactul asupra mediului înconjurător și în societate, banca poate stabili strategii și obiective adaptate și în concordanță cu nevoile de dezvoltare durabilă [30].

În 2021 Banca Transilvania continuat implementarea în ceea ce privește sustenabilitatea, care a devenit pentru noi un angajament și un model de business. De la o abordare voluntară, a ajuns la acum o practică tot mai standardizată și asumată în întreg Grupul BT. Schimbarea de paradigmă a fost susținută inclusiv de legislația privind respectarea criteriilor ESG și corelată cu obiectivele internaționale de mediu, precum Pactul Verde European, Taxonomia UE și Agenda 2030 privind Dezvoltarea Durabilă. Monitorizarea atentă și integrarea factorilor ESG în activitatea băncii a ajutat să cartografieze riscurile în ceea ce privește dezvoltarea durabilă și în mod special schimbările climatice, și zonele unde activitatea noastră băncii generează impact negativ asupra mediului și comunităților. În același timp, acest proces a permis băncii să actualizeze strategia de sustenabilitate, să stabilească obiective și să înceapă proiecte noi care să sprijine în atenuarea riscurilor și reducerea impactului negativ.

Banca Transilvania (BT) și-a început activitatea ca instituție bancară în 1993, în baza licenței acordate de Banca Națională a României pentru desfășurarea de activități bancare. La

31 decembrie 2018, BT a devenit cea mai mare bancă din România și din Europa de Sud-Est din punct de vedere al activelor totale. Misiunea BT, ca bancă privată având capital majoritar românesc, este de a sprijini mediul de afaceri și populația prin servicii și produse financiare inovatoare. Activitatea bancară și oferta de produse bancare se concentrează pe clienții retail și IMM, în timp ce alte servicii financiare sunt furnizate de subsidiarele BT (leasing, microfinanțare pentru companii mici și start-up-uri, credite și carduri de consum, administrare de fonduri de investiții, servicii de brokeraj etc.). Deservind milioane de clienți printr-o rețea de peste 500 de unități și multiple canale digitale, Banca Transilvania este principalul finanțator al economiei românești și rulează o treime din plățile efectuate de populația și companiile locale [29].

Banca Comercială Română (“BCR” sau “Banca”) a fost înființată în 1990, când a preluat operațiunile comerciale ale Băncii Naționale a României.

Grupul oferă servicii bancare zilnice precum și alte servicii financiare instituțiilor guvernamentale, clienților societății comerciale și persoanelor fizice care își desfășoară activitatea în România și în străinătate. Aceste servicii includ: deschiderea de conturi, plăți interne și internaționale, tranzacții valutare, finanțarea capitalului circulant, împrumuturi pe termen mediu și lung, credite pentru persoane fizice, finanțarea micro-întreprinderilor și întreprinderilor mici, garanții bancare, acreditive, iar prin intermediul filialelor și leasing, brokeraj, servicii de consultanță financiară și gestionarea activelor.

Grupul BCR (membra a Grupului Erste Group) este unul din cele mai importante grupuri financiare din România, incluzând operațiunile de banca universală (retail, corporate & investment banking, trezorerie și piețe de capital), precum și activitatea societăților de leasing, a fondului privat de pensii și a băncii pentru locuințe.

Pentru BCR, procesul de îndeplinire a scopurilor ESG include: analiza riscurilor climatice și de mediu, respectarea pe deplin a cadrului de reglementare și recomandările aferente, dar și intenția Băncii de a oferi valoare mediului social și economic. În acest sens în 2022, Banca și-a extins acțiunile:

- ✓ în ceea ce privește creditarea și asistența clienților, în special prin cadrul de dialog ESG cu clienții existenți și potențiali; de asemenea, Banca s-a concentrat în direcția dezvoltării produselor și oferind deja clienților produse care susțin importanța eficienței energetice și clădirilor cu consum redus de energie;
- ✓ la nivel de parteneriat și angajament, eforturile BCR se concentrează pe reducerea amprente de carbon pentru investițiile efectuate. Banca va urma acțiunile companiei-mama Erste Group Bank AG, care s-a alăturat Alianței bancare Net-Zero, luându-și angajamentul de a atinge amprenta de carbon net-zero cel mai târziu în anul 2050;
- ✓ punerea în aplicare a unei formări obligatorii privind ESG în cadrul programului de inițiere a BCR.

În 2022, Banca a continuat să acționeze în conformitate cu ambițiile noastre de a sprijini tranziția către o economie durabilă.

Pe lângă emiterea în octombrie 2021 a primei sale obligațiuni verzi, în iunie 2022, BCR a reușit să emită cu succes o nouă emisiune de obligațiuni verzi senior neprivilegiate în valoare de 702 milioane de lei, continuând strategia de extindere a surselor de finanțare și contribuind la dezvoltarea pieței de capital din România. Lista investitorilor a fost bine

diversificată, deoarece fondurile de pensii, firmele de administrare a activelor, companiile de asigurări, instituțiile de credit și IFI-urile au avut un interes mare pentru aceasta tranzacție.

Banca Comercială Română:

- ✓ admite și acceptă importanța fundamentală a unei abordări integrate asupra mediului și factorilor sociali precum și a principiilor de dezvoltare durabilă în activitatea de finanțare;
- ✓ acordă atenție corespunzătoare procesului de finanțare, luând asigurări înaintea deciziei de finanțare referitoare la conformitatea cu protecția mediului, cea socială și siguranța muncii impuse de standardele aplicabile în România.

Banca nu finanțează activități ale căror caracteristici nu îndeplinesc cerințele de mediu specificate în reglementările legislației românești și în convențiile și acordurile internaționale în domeniu la care România a aderat în mod expres. Analiza problematicii de mediu este parte componentă a procesului de creditare și este obligatorie pentru fiecare tranzacție. În general, activitatea operațională a unei instituții financiare are un impact indirect asupra mediului, prin portofoliul de credite acordate [31].

Victoriabank își lansează în 2022 Strategia de dezvoltare pentru următorii trei ani. În document au fost fixate scopurile pe care Victoriabank urmează să le atingă până în anul 2024. Strategia este orientată spre dezvoltarea organică a băncii, reorganizarea modelului de business și lansarea unor noi produse digitale. De asemenea, Victoriabank are drept obiectiv de a deveni prima opțiune pentru clienți.

Președintele Victoriabank, Bogdan Pleșuvescu: *„Avem misiunea de a dezvolta afacerea noastră prin servicii și produse de înaltă calitate, competitive, sigure și inovatoare. Este un plan ambițios, dar realist, cu pași concreți de acțiune, un plan orientat către client. Mai mult decât atât, noi credem că strategia trebuie să fie cunoscută și de către actualii sau viitorii noștri clienți, nu doar de către acționarii băncii și angajații acesteia. Asta pentru că transparența este una dintre cele mai importante valori ale noastre”.*

Potrivit Strategiei Victoriabank, clientul este în centrul atenției fiecărui angajat al băncii.

Victoriabank continuă să sprijine antreprenorii care doresc să-și alinieze afacerile la directivele Uniunii Europene, să-și sporească calitatea produselor/serviciilor și responsabilitatea față de mediu. Eu4Business EBRD Credit Line este o inițiativă comună a Uniunii Europene și a BERD, care permite întreprinderilor din Republica Moldova să-și mărească potențialul de export și să folosească costul relativ scăzut pentru a concura cu succes cu alte companii de pe piețele mari ale UE și din regiune. Victoriabank este partener financiar al programului din 2018, iar timp de 4 ani zeci de companii autohtone au beneficiat de granturi din cadrul pachetului financiar.

Investițiile în platformele digitale sunt o prioritate, acestea reprezentând viitorul. Victoriabank este prima bancă care a introdus plățile cu telefonul Android, înzestrat cu NFC, prin aplicația gratuită VB24 Pay, în 2019 – plățile cu Garmin Pay. Din aprilie 2022 a devenit disponibil Apple Pay. Utilizatorii de carduri își pot gestiona conturile de la distanță prin: VB24 Web, VB24 Mobile, iar persoanele juridice – prin VB24 Business. Victoriabank este inclusă în Registrul global al furnizorilor de servicii Visa și Mastercard în ceea ce privește securitatea plăților digitale.[28]

Moldova – Agroindbank (Maib) a continuat să transforme sucursalele și agențiile conform noii identități vizuale și noului model operațional, implementând un concept simplificat de denumire a acestora, dar și un nou dres code pentru echipele din rețea. **Maib** a început **transformarea agile**, pentru plus de flexibilitate, rapiditate și reacție rapidă la schimbare.

Banca s-a angajat în următorii 3 ani să modernizeze aplicația mobilă și Internet Bankingul pentru Business Banking. La fel, a implementat serviciul **SmartPOS**, care face posibilă acceptarea plăților cu cardul pe smartphone sau tabletă.

Pe parcursul anului, banca a lansat cardul **maib junior** pentru copii și adolescenți, cardul pentru plăți zilnice - **daily card, cardul freelance**, soluția universală și ideală pentru freelanceri și liber-profesioniști, precum și cardurile digitale **maib daily digital** și **maib freelance digital**, o premieră pentru piața bancară din Republica Moldova.

Pentru clienții Premium a fost creat **maib alto**, primul serviciu bancar de clasă Premium din Republica Moldova.

De asemenea, în domeniul plăților, banca a implementat instrumentele de plată **Apple Pay, Google Pay** și **Garmin Pay**.

Au fost lansate două ecosisteme: **Casa HUB**, primul ecosistem imobiliar din Moldova, precum și **Agricola HUB**, platforma care unește toți cei care fac agricultură în Republica Moldova.

În domeniul educației **maib** a inaugurat **student lab by ASEM & maib**, un „laborator bancar” dotat cu instrumentele și aplicațiile moderne utilizate zi de zi în sucursalele **maib, maib academy**, un centru modern pentru traininguri și dezvoltare profesională, **maib IT academy** și a continuat să susțină proiectele legate de fintech.

Eu4Business linie de credit pentru modernizarea afacerii din resurse BERD Maib printre primele bănci care implementează Programul pentru susținerea antreprenorilor „373”, fiind un proiect prin care întreprinderile micro, mici și mijlocii din Moldova pot obține credite accesibile pe termen lung pentru investiții. Astfel, rata dobânzii la creditele în valută străină este de 3%, iar în lei - de 7%. Pentru creditele cu maturitatea de până la 7 ani, perioada maximă de grație este de 3 ani. Diferența ratei dobânzii va fi acoperită prin intermediul ODA [27].

Pe parcursul anului 2022, sectorul bancar din Republica Moldova a făcut față cu succes provocărilor externe, iar Banca Națională a Moldovei (BNM) a continuat procesul de supraveghere prudențială a băncilor, urmărind respectarea cerințelor legale, în vederea asigurării stabilității și viabilității sistemului bancar.

Situația financiară a sectorului bancar, conform datelor prezentate de către bănci, este caracterizată prin creșterea activelor, creditelor, fondurilor proprii, ratei fondurilor proprii, depozitelor persoanelor fizice, depozitelor persoanelor juridice și depozitelor băncilor. Profitul aferent exercițiului în comparație cu perioada similară a anului precedent s-a majorat, preponderent, ca urmare a sporirii veniturilor din dobânzi și veniturilor neaferele dobânzilor.

Totodată, a fost înregistrată majorarea în valoare absolută a creditelor expirate, a creditelor neperformante și, ca urmare, înrăutățirea indicatorilor calității portofoliului de credite comparativ cu finele anului precedent.

La situația din 31.12.2022, în Republica Moldova activau 11 bănci licențiate de Banca Națională a Moldovei. O bancă era supravegheată în cadrul regimului de intervenție timpurie

aplicat la data de 11.01.2019. Pe parcursul anului AS „Iute Credit Europe” a achiziționat deținerea calificată în mărime ce atinge și depășește nivelul de 50,0 la sută din capitalul social al B.C. „ENERGBANK” S.A., devenind acționarul majoritar al băncii. Urmare modificărilor înregistrate în structura acționariatului băncii, a avut loc completarea organelor de conducere. Astfel, în luna ianuarie 2023, Comitetul executiv al Băncii Naționale a Moldovei a decis, cu vot unanim, ridicarea regimului de intervenție timpurie la B.C. „ENERGBANK” S.A.[26]

Concluzii

”Protecția mediului reprezintă o prioritate națională. În anul 2022, politicile statului au fost orientate spre prevenirea poluării, gestionarea durabilă a deșeurilor și a produselor chimice, asigurarea managementului integrat al resurselor de apă, asigurarea calității aerului și atenuarea efectelor schimbărilor climatice, protecția și conservarea biodiversității, precum și asigurarea implementării angajamentelor aferente procesului de integrare europeană, conform prevederilor acordului de asociere RM-UE și Agendei de Asociere RM-UE pentru anii 2021-2027”, se specifică în Raportul Guvernului 2022-2023 [21].

Un sistem riguros de asigurare a respectării legislației de mediu generează beneficii importante pentru bunăstarea economică și socială a unei țări. Aceasta protejează sănătatea publică și mediul înconjurător și se asigură că resursele naturale continuă să ofere bunuri valoroase și servicii pentru societate. Grație lui, statele obțin rezultate ecologice mai bune și implementează politicile de mediu cu cheltuieli totale minime prin concentrarea resurselor limitate în domeniile în care este cea mai mare nevoie de acestea și în care au cele mai bune efecte. Sistemul promovează supremația legii și buna guvernare, sporește încrederea investitorilor prin reducerea riscurilor pentru afaceri, stimulează inovațiile, eventual determină crearea de noi locuri de muncă și promovează condițiile egale de dezvoltare în rândul companiilor.

De asemenea, activitățile de asigurare a respectării legislației de mediu pot spori transparența și promova implicarea cetățenilor în aplicarea legii. Provocările de mediu existente în Moldova fac ca asigurarea respectării legislației de mediu să fie esențială pentru îmbunătățirea bunăstării sale sociale și economice și pentru atingerea obiectivelor sale de mediu. (A se vedea raportul elaborat în cadrul „Acțiunii Uniunea Europeană pentru mediu” (EU4Environment), proiect finanțat de Uniunea Europeană și implementat de OCDE, Comisia Economică pentru Europa a Organizației Națiunilor Unite, Programul Națiunilor Unite pentru Mediu, Organizația Națiunilor Unite pentru Dezvoltare Industrială și Banca Mondială.) [32].

Orice stat independent economic și politic are nevoie de un sistem bancar independent în ceea ce privește luarea deciziilor și structura organizațională. O dată cu proclamarea independenței, Republica Moldova a avut nevoie de crearea unui sistem bancar, care să corespundă cerințelor economiei de piață. Obiectivul principal al acestui sistem – mobilizarea resurselor financiare temporar libere ale persoanelor fizice și juridice și îndreptarea acestora economiei naționale pentru asigurarea dezvoltării activității tuturor ramurilor [19, p.186]. Este evident că prioritatea în acordarea creditelor vor avea proiectele perspective și ramurile prioritare, încurajarea cărora va aduce la rezultatele pozitive.

Prin urmare funcționarea sistemului bancar nu poate fi examinată fără un aspect fundamental care este economia. Mediu macroeconomic este temelia unui sistem bancar eficient totodată un garant al stabilității funcționării acestuia. În același timp, trebuie luat în considerație și un factor important care este managementul bancar și de care depinde nu numai stabilitatea băncilor comerciale în parte, ci și a sistemului bancar în general.

Gestiunea nesatisfăcătoare a funcționării băncilor este, de obicei, legată de activitatea de creditare. Astfel managementul băncii trebuie să-și asume responsabilitatea și să considere o parte a creditelor ca problematice, creând, pe această bază, rezerve pentru pierderi probabile în urma acordării de credite, care, în caz contrar, ar aduce băncii pierderi inevitabile [16, p. 335].

Toate aceste schimbări în mediul extern au creat așa condiții, în care băncile sunt constrânse să facă față intensificării concurenței, să-și extindă posibilitățile și să manifeste o libertate mai mare în alegere. Băncile trebuie să decidă în ce domeniu investițional să activeze, precum și să ofere clienților lor servicii gratuite sau să perceapă plată pentru serviciile prestate într-un mod direct și evident.

Globalizarea sferei serviciilor financiare oferă posibilități noi privind variația structurii activelor și pasivelor. Principala problemă pentru un bancher, pentru care trebuie găsită o soluție, este crearea unei bănci universale, care ar oferi orice tip de servicii din gama cunoscută sau găsirea pentru bancă a unei nișe nu prea mari, dar foarte rentabile pe piața serviciilor financiare.

Trebuie să ținem cont că băncile sunt organizații comerciale, deci ele avansează capital și oferă servicii contra plată, prin urmare scopul principal al lor este obținerea de profit. În calitate de intermediari financiari, ele creează pasive pe termen scurt cu un grad înalt de lichiditate, sub formă de conturi curente și depozite la termen, vânzând aceste pasive deponenților [10, p. 66-67].

Orice bancă este pusă față în față cu dilema *lichiditate-profitabilitate*. Dacă banca dorește să vândă un produs absolut sigur privind capitalurile deponenților ei, atunci ea trebuie să păstreze toate aceste resurse în safeu, astfel asigurând stabilitatea activelor băncii. Unica problemă ar fi lipsa totală a profitului pentru bancă și client, deoarece, în acest caz, banca reprezintă doar un depozit sigur de resurse monetare.

Pentru soluționarea dilemei *lichiditate-profitabilitate* bancherii utilizează de mult timp creditele autolichide sau care sunt rambursate în mod automat, astfel fiind numite cambiale reale sau creanțele de resurse reale. Creditul este considerat autolichidabil, dacă este asigurat cu mărfuri în procesul de producție sau mărfuri în drum spre locul de vânzare și, drept urmare, atunci când mărfurile respective sunt vândute, creditul este rambursat la bancă [12, p. 60-80].

O altă problemă, care a apărut după ce sistemul bancar a fost serios afectat în urma unei crize de lichiditate din timpul depresiunii generale, bancherii au început să utilizeze metoda formării portofoliului de active și pasive, care pune accentul pe siguranța băncii lipsindu-se de profitul pe termen scurt. Implementarea metodei fondului de rezervă unic începe cu stabilirea de către managerii băncii a nivelului general de lichiditate preconizat. Altfel spus, această metodă examinează toate resursele atrase ale băncii drept un fond unic.

Elaborarea unui nou model de afaceri sustenabil este un proces complex, dincolo de o simplă regândire a planului de afaceri, care implică adaptarea acțiunilor antreprenoriale și de dezvoltare a afacerii, și, foarte important, crearea unui cadru de administrare a riscurilor

adecvat specificului noii activități, cu atât mai mult cu cât apariția și implicațiile unei eventuale crize, declanșată de schimbările climatice sau emisiile de carbon (spre exemplu), nu pot fi previzionate și cuantificate prin modele bazate pe serii de date istorice (utilizate în prezent). Se impune dezvoltarea unor instrumente de tip anticipativ, care să permită agregarea expunerilor la risc între liniile de activitate, care să faciliteze identificarea concentrărilor la riscuri și a unor metodologii prospective, alături de educarea și antrenarea continuă a resurselor, pentru creșterea capacității și capabilității modalităților de intervenție.

Sistemul bancar are rolul de intermediar financiar între agenții economici. Băncile transformă resursele atrase de la deponenți în surse de creditare, având posibilitatea să selecteze proiecte de dezvoltare pe care să le finanțeze. Liang et al. afirmă că responsabilitatea socială („corporate social responsibility – CSR” – lb. engl.) are o importanță deosebită în sectorul bancar, din prisma faptului că băncile generează profit în primul rând din acordarea de împrumuturi către clienți - persoane fizice sau companii, sursa fiind depozitele constituite de către public [15, p. 23]. Încorporarea factorilor de mediu, sociali și de guvernănanță (ESG) în strategiile de gestionare a riscurilor se poate realiza având în vedere aplicațiile orientative dezvoltate de Consiliul Mondial de Afaceri pentru Dezvoltare Durabilă și Comitetul Organizațiilor de Sponsorizare a Comisiei.

Conștientizarea problematicii privind sustenabilitatea la nivelul firmelor/băncilor îmbracă diverse forme, de la antrenarea angajaților acestora în formularea de propuneri referitoare la protejarea mediului, reducerea efectelor schimbărilor climatice, reciclarea și eliminarea deșeurilor, prevenirea poluării și a risipei alimentare, până la încorporarea acestor inițiative în strategia de dezvoltare durabilă și crearea de structuri interne care să supravegheze evaluarea și implementarea acestor inițiative.

Băncile pot contribui, prin acțiunile și prin strategiile lor de afaceri, la determinarea unei anumite conduite, astfel încât persoanele, agenții economici și organizațiile să poată utiliza finanțarea obținută de o manieră responsabilă, pusă în serviciul dezvoltării durabile și coeziunii sociale [11, p. 23]. Instituțiile de credit pot oferi către clienți produse și servicii financiare durabile și de calitate, prin alocarea fondurilor colectate pe destinații productive, generatoare de valoare adăugată în plan economic și social, astfel încât, pe lângă eligibilitatea solicitantului finanțării, un factor important de decizie să fie și viabilitatea, impactul social al proiectului ce urmează a fi finanțat. Importanța creării unui cadru adecvat pentru evaluarea și administrarea riscurilor ESG este fundamentată de impactul pe care materializarea acestor factori îl poate avea asupra profilului de risc al băncii. Cuantificarea, din punct de vedere financiar, a impactului riscurilor ESG asupra activității băncii și stabilirea unor indicatori relevanți, specifici, reprezintă primii pași către crearea unei strategii sustenabile, astfel încât să poată fi alocate resurse suficiente pentru limitarea impactului materializării riscurilor.

Băncile mari și-au îmbunătățit activitățile de responsabilitate socială și practicile de afaceri durabile, în special după criza financiară din 2008 care a produs perturbarea și chiar stagnarea vieții economice, delimitând o perioadă dificilă în funcționarea normală a unui sistem economic, prin acumularea dificultăților, izbucnirea conflictuală a tensiunilor și puternice presiuni spre schimbare informațională, tehnologică și antreprenorială [17, p. 173].

Lucrarea reflectă necesitatea abordării practicilor sustenabile în sectorul bancar din Republica Moldova și România, într-un mod extins și uniform, pornind de la elaborarea unor reglementări specifice, aprobate de autoritățile centrale de reglementare și, de asemenea, stabilirea unor cerințe specifice pentru întregul sistem bancar în abordarea riscurilor ESG, în

asociere cu riscurile semnificative asumate de instituțiile de credit prin strategiile lor de risc. În contextul globalizării, principalele bănci care activează pe piața din România și Moldova fac parte din grupuri internaționale, astfel că se impune armonizarea și alinierea politicilor de administrarea a riscurilor la nivelul acestora.

Implicarea băncilor comerciale în programe de responsabilitate socială, finanțarea așa numitelor „proiecte-verzi”, susținerea afacerilor din domeniul agriculturii, sponsorizarea de programe culturale și sportive, promovarea acțiunilor de voluntariat în rândul angajaților sunt pași importanți în crearea unui mediu bancar sustenabil.

Conștientizarea impactului pe care factorii de mediu, factorii sociali și factorii asociați guvernantei îl au asupra activităților bancare, inclusiv asupra rezultatelor financiare previzionate pentru perioade de timp semnificative, prin asigurarea de personal calificat pe o bază continuă, sisteme informatice adaptate activității și nevoilor curente, planuri de continuitate a activității în situații de criză, construirea de parteneriate strategice, colaborarea eficientă și eficace cu autoritățile de reglementare și supraveghere, reprezintă repere pentru afaceri bancare sustenabile.

În domeniul planificării strategice anul 2022 a fost marcat de aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova Europeană 2030” - documentul strategic de referință pe termen lung pentru asigurarea coerenței dintre politicile naționale, sectoriale și cadrul bugetar în toate domeniile de activitate ale Guvernului. Strategia include un șir de priorități și ținte interconectate, care, implementate de diverși subiecți, urmează să asigure implementarea angajamentelor internaționale și atingerea obiectivelor de dezvoltare durabilă.

O caracteristică distinctivă a Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova Europeană 2030” este accentul pe responsabilizarea tuturor autorităților publice în asumarea implementării sistemice, integrale și calitative a acesteia. În acest sens, Guvernul în premieră a dezvoltat un mecanism coerent de implementare a SND – Planul Național de Dezvoltare pentru anii 2023-2025, care reprezintă principalul document de planificare pe termen mediu, stabilește prioritățile de politici publice ale Guvernului pentru o perioadă de trei ani și conține direcțiile prioritare și politicile concrete pentru implementarea obiectivelor strategice ale țării, acesta asigurând operaționalizarea prevederilor Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova Europeană 2030”, Programului de activitate al Guvernului și a angajamentelor internaționale, inclusiv Acordul de Asociere Republica Moldova - Uniunea Europeană, Agenda de Asociere RM-UE 2021-2027, angajamentele care derivă din statutul de țară candidat pentru aderare la UE, Agenda de Dezvoltare Durabilă 2030 [4, art. 1-2].

Proiectele Planului Național de Dezvoltare pentru anii 2023-2025 și Planului de Acțiuni al Guvernului pentru anul 2023, care stabilesc acțiunile concrete pentru punerea în aplicare a obiectivelor strategiei, precum și a angajamentelor asumate în parcursul european al Republicii Moldova, au fost avizate de toate autoritățile interesate și adoptate. Toate aceste documente au fost consultate pe larg nu doar cu cei vizați, ci mai ales cu societatea civilă, iar rezultatul consultărilor indică faptul ca soluțiile și prioritățile identificate sunt cele corecte [21].

Urmare a acestei strategii, care puțin reflectă importanța sectorului bancar, îndeosebi în politicile de protecție a mediului înconjurător, Guvernul are ambiția de a implementa Programul de stimulare a investițiilor inovatoare „373” care are drept scop asigurarea cu finanțări accesibile a întreprinderilor mici și mijlocii pentru proiecte investiționale inovative, prin acordarea creditelor investiționale de către băncile comerciale din Republica Moldova cu

compensarea parțială a ratei dobânzii de către stat prin intermediul Fondului pentru antreprenoriat și creștere economică (FACEM) în conformitate cu prevederile Hotărârii Guvernului nr. 94/2023 și garantarea, după caz, a creditelor cu garanții financiare prin intermediul Fondului de Garantare a Creditelor pentru IMM (FGC) în conformitate cu prevederile Hotărârii Guvernului nr. 709/2022 [8, art. 1-4].

În concluzie, consider că Republica Moldova în următoarea perioadă trebuie să intervină prin modificări și complimentări la aceste acte aprobate pentru a prioritiza importanța sectorului bancar, prin impulsionearea acestuia în aspirațiile Republicii Moldova a celor trei factori: sociali, de mediu și de guvernare.

Referințe

1. Legea R.M. cu privire la Banca Națională a Moldovei nr.548-XIII din 21.07.95
2. Legea privind activitatea băncilor comerciale nr.220 din 06.10.2017, publicată în Monitorul Oficial nr. 434-439 din 15.12.2017
3. Legea privind societățile pe acțiuni nr 1134 din
4. Legea privind aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare "Moldova Europeană" nr. 315, din 17.11.2023, publicată în Monitorul Oficial nr.409-410 din 21.12.2022
5. Legea privind ratificarea Acordului de Asociere dintre Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană, pe de altă parte, privind participarea Republicii Moldova la Programul Uniunii Europene pentru mediu și politici climatice – "LIFE" din 15.12.2022, publicată în Monitorul Oficial nr. 428-430
6. Regulamentul privind licențierea băncii și a sucursalei băncii din alt stat nr. 328 din 13.12.2019, publicat în Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 7-13 art. 51 din 17.01.2020
7. Hotărârea Guvernului nr. 89 din 28.02.2023 pentru aprobarea Planului național de dezvoltare pentru anii 2023-2025, publicat în Monitorul Oficial nr.101-104
8. Hotărârea Guvernului nr. 709 din 19.10.2022 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la organizarea, funcționarea și utilizarea Fondului de garantare a creditelor pentru întreprinderile mici și mijlocii, publicat în Monitorul Oficial nr. 349-361 din 11.11.2022
9. Blanaru, C.A., 2011. Rolul băncilor în activitatea de intermediere financiară. EIRP Proceedings, 1, pp. 443-448.
10. Carmen Adriana Gheorghe, Drept bancar comunitar, Editura C.H. Beck, pag., 66-67
11. Eremia, A. and Stancu, I., 2006. Banking Activity for Sustainable Development. Theoretical and Applied Economics, 6(501), pp. 23-32
12. Ianfred Silberstein, Controlul administrativ și supravegherea bancară, Editura Roseti, 2005, pag., 66-80
13. Dan Drosu Șaguna "Tratat de drept financiar și fiscal, Editura Beck 2001, pag., 481-494
14. Lucian C. Ionescu "Băncile și operațiunile bancare", Editura Economică, București 1996 (p.16, p.20)
15. Liang, L.W., Chang, H.Y. and Shao, H.L., 2018, Does sustainability make banks more cost efficient?. Global Finance Journal, [e-journal] 38(C), pp. 13-23. 10.1016/j.gfj.2018.04.005
16. Michael P.Malloy, "Principles of Bank regulation, Editura Thomson West, USA, pag., 335
17. Savoiu, G., Dinu, V. and Tachiciu, L., 2012. România foreign trade in global recession, revealed by the extended method of exchange rate indicators. Amfiteatru Economic, 14(31), pp. 173-194
18. Ion Turcu "Operațiuni și contracte bancare, Tratat de drept bancar", Editura Lumina Lex, București 2004, pag., 247
19. Victor Burac, Drept Bancar, Chișinău 2000, pag186
20. www.european-union.europa.eu
21. www.commission.europa.eu
22. www.ecb.europa.eu
23. www.gov.md
24. www.worldbank.org
25. www.ebrd.com
26. www.bnm.md
27. www.maib.md
28. www.victoriabank.md
29. www.bancatransilvania.ro
30. www.raiffeisen.ro
31. www.bcr.ro
32. www.eu4environment.org/ro

CONSOLIDAREA APĂRĂRII DREPTURILOR ECONOMICE ALE PERSOANELOR PRIN MECANISME ANTICORUPȚIONALE

Andrei GUȘTIUC, dr., conf. univ.
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
E-mail: agustiuc@yahoo.com

Ludmila GUȘTIUC, drd., cercet.
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
E-mail: lgustiuc@yahoo.com

Abstract

The actuality of the investigated subject is determined by the fact that at the moment, in the Republic of Moldova, there are serious deficiencies in respect of the economic (financial-banking) rights of individuals and legal entities. In this sense, it is relevant to quote the findings of the US State Department in the Report on human rights in the Republic of Moldova for the year 2018: "...the Republic of Moldova violates the economic rights of its citizens". At the same time, the theft of the "billion", by the fact that it caused a huge financial damage to the state, revealed the fact that due to an endemic corruption in the public sphere and in this case in the financial-banking segment, the economic rights (financial- banking) fundamental of citizens were neglected. As a result, the repayment of an enormous amount of 17 billion lei was placed on the shoulders of the entire society (which, due to the interest paid, will actually be much higher). In reality, the value of the damage in the bank fraud file increased by 15 billion lei, thus totaling about 65 billion lei. It is an extremely discouraging figure....especially since the authorities managed to recover only 75.9 million lei in 2022.

Hence the highly visible interdependence between corruption and the disregard for the economic rights of individuals, which we propose to investigate in this article.

The methods used in the research process are: statistical method, analysis, deduction.

The fundamental conclusion of the research is that, in the Republic of Moldova, there is a need to establish the position of economic ombudsman.

Key words: *Economic rights, financial-banking rights, corruption, anticorruption, fundamental rights*

Introducere

Importanța cercetării se manifestă prin aceea că, schimbările fundamentale care au avut loc în ultimii 5 ani în sistemul politic și economic a Republicii Moldova, au dus la schimbări fundamentale societale. Evidențiem două, cele mai importante: 1) Furtul miliardului și 2) Acceptarea Republicii Moldova în calitate de țară candidat de aderare la Uniunea Europeană. Respectiv, a apărut necesitatea unei reconceptualizări și reconsiderări a situației drepturilor economice (financiar-bancare) ale persoanelor, inclusiv prin racordarea lor la legislația, standardele și practicile din Uniunea Europeană.

Actualitatea temei investigate este determinată de faptul că la moment, în Republica Moldova se atestă existența unor curenți grave în ceea ce privește respectarea drepturilor economice (financiar-bancare) a persoanelor fizice și juridice. În acest sens, este relevant să cităm constatările Departamentului de Stat al SUA în Raportul cu privire la drepturile omului în Republica Moldova pentru anul 2018: „...Republica Moldova încalcă drepturile economice ale cetățenilor” [6].

Totodată, furtul „miliardului”, prin faptul că a cauzat un prejudiciu financiar imens statului, a scos la iveală faptul că datorită unei corupții endemice din sfera publică și în speță cea de pe segmentul financiar-bancar, au fost nesocotite drepturile economice (financiar-

bancare) fundamentale ale cetățenilor. Drept urmare, pe umerii întregii societăți a fost pusă rambursarea unei sume enorme de 17 mlrd. lei (care, datorită dobânzilor achitate, de fapt, va fi mult mai mare), fapt care afectează acum și va afecta în următorii ani încrederea societății în domeniul financiar-bancar, în capacitatea statului de a le apăra drepturile economice (financiar-bancare) și în însăși calitatea actului de justiție.

Drept argument al poverii crescânde a fraudei bancare servește informația furnizată de Banca Națională a Moldovei în toamna anului 2022. Conform estimărilor experților BNM, valoarea prejudiciului în dosarul fraudă bancară a mai crescut cu 15 miliarde lei, totalizând astfel, circa 65 de miliarde lei [10]. Este o cifră extrem de descurajantă pentru toți cei care cred în statul de drept și în drepturile financiar-bancare ale persoanelor. Aceasta cu atât mai mult, cu cât, activitățile de recuperare a prejudiciului cauzat de fraudă bancară patinează, autoritățile reușind să recupereze doar 75,9 milioane lei în anul 2022 – cea mai mică sumă de până acum și de două ori mai mică decât precedentul anti-record din 2021 [9].

De aici și interdependența extrem de vizibilă dintre corupție și nesocotirea drepturilor economice ale persoanelor, pe care ne propunem să le cercetăm în articolul de față.

Până în prezent implementarea Acordului de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană, care prevede necesitatea întreprinderii unor importante reforme interne, inclusiv, prin asigurarea eficacității în lupta împotriva corupției, precum și a asigurării unei puneri în aplicare eficace a instrumentelor juridice internaționale relevante, cum ar fi Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva corupției din 2003 se realizează cu pași mici.

Adevărul este că nu este neapărat să fii cercetător științific ca să realizezi că, justiția Republicii Moldova are probleme grave. Probabil că fiecare cetățean al acestui stat este conștient de o atare situație.

De fapt, și partenerii de dezvoltare a Republicii Moldova sunt conștienți de aceasta. Spre exemplu, în textul **The Global Competitiveness Report 2014-2015**, Republica Moldova s-a clasat pe ultimul loc (poziția 144 din 144 de state) într-un clasament global privind corupția din sistemul judecătoresc [53]. Țara noastră stă cel mai prost în lume în ceea ce privește „plățile”.

Cu regret, ultimii ani situația din domeniul justiției s-a înrăutățit și mai mult, chiar dacă se pare că mai rău decât ultimul loc în lume, nu se poate. În acest sens, este mai mult decât relevant cazul operațiunilor de spălare de bani în cadrul operațiunii „laundromat” realizat cu concursul justiției din Republica Moldova.

O situație dezastruoasă din domeniul justiției este constatată și de Indicele Statului de Drept – 2019 (**WJP Rule of Law Index 2019**) [55]. Paradoxul constă în faptul că în Belarus - țara „ultimului dictator al Europei” situația era mult mai democratică, la capitolul statului de drept, decât în Republica Moldova - țara care și-a ales parcursul european și integrarea în UE (în sensul că, Belarus ocupa poziția 66, adică cu 17 poziții deasupra Moldovei!!) Și iarăși problemele din justiție au proiectat Republica Moldova spre coada clasamentului.

Conform datelor din Raportul Anual „**Economic Freedom of the World: 2019**”, Republica Moldova, a fost atribuită la grupul de state din Categoria III – Economie parțial liberă [1]. Efectiv, ocupând poziția 97, am fost plasați aproape de grupul de state cu economie lipsită de libertate.

Cel mai grav este faptul că la baza acestui rezultat deplorabil s-a aflat situația dezastruoasă din domeniul justiției. Anume din aceste motive, Republica Moldova a primit un punctaj redus. Printre problemele de justiție, evidențiate de autori, se enumeră: independența judiciară (doar 1.97 puncte din 10.00 posibile! Mai rău decât noi, la acest capitol, stătea doar Venezuela); imparțialitatea magistraților (2.54 puncte din 10.00); protecția drepturilor de proprietate (4.11 puncte) etc. (p. 124 din Raport)

Din rezultatele acestui Raport deducem concluzia fundamentală – problemele din justiție generează probleme grave în domeniul economiei, creându-se un fundal corupțional, în sensul că se blochează orice dorință a investitorilor străini de a investi în Moldova. În ultimă instanță, acest fapt duce la diminuarea prosperității societății.

Un alt dezastru din domeniul economic și în speță respectării drepturilor fundamentale economice ale persoanelor din Republica Moldova este enunțat de către „**2023 Index of Economic Freedom**” (Indicele Libertății Economice) [2].

Conform clasamentului 2023 Index of Economic Freedom, Republica Moldova nu s-a clasificat în categoria statelor „libere” (ceea ce era, de fapt, de așteptat), nici în categoria statelor „în mare parte libere” și nici în categoria statelor „moderat libere”, ci în cea de-a patra categorie – state „în mare parte nelibere”, plasându-ne cu 58.5 puncte pe locul dezonorabil – 96!

În urma noastră a rămas doar categoria statelor cu economie – „reprimată”, cu state precum: Haiti, Cuba, Liberia, Iran, Zimbabwe, Sudan, Venezuela, Coreea de Nord ș.a.

În Europa, mai proastă situația la capitolul libertăților economice este doar în Grecia, Belarus și Rusia.

Scorul de libertate economică al Republicii Moldova este de 58,5, ceea ce plasează economia sa pe locul 96. Problema cea mai gravă a Republicii Moldova constă în faptul că pe rezultatele anului 2022, scorul său a scăzut cu 2,8 puncte față de anul trecut. Astfel, Moldova ocupă locul 40 dintre cele 44 de țări din regiunea Europei, iar scorul său general este sub mediile regionale și mondiale! Progresul general al guvernului în realizarea unui management macroeconomic solid și în îmbunătățirea climatului antreprenorial a fost inegal. Bazele libertății economice nu sunt nici bine stabilite, nici puternic protejate. Performanța economică a țării este sub potențial, iar statul de drept slab subminează perspectivele unei dezvoltări economice mai semnificative și mai dinamice pe termen lung.

Situația cea mai dramatică se prezintă la capitolul „eficiență judiciară” 29.8 puncte; „integritate guvernamentală” – 35.6 puncte; „drepturi de proprietate” – 37.9 puncte și „libertatea muncii” – 46.6 puncte.

Pe de altă parte, cea mai bună situație în Republica Moldova se atestă la capitolul: „povara fiscală” – 93.4 puncte; „sănătate fiscală” – 82.1 puncte și „libertatea comerțului” – 75.6 puncte.

Pentru a înțelege mai bine domeniile problemă ale Republicii Moldova, vom menționa că, Indicele libertății economice este calculat după 4 criterii: statul de drept; dimensiunea guvernului; eficiență de reglementare; piețe deschise. La fiecare din aceste criterii, Republica Moldova are anumite carențe:

Statul de drept - este slab dezvoltat în Moldova. Scorul drepturilor de proprietate al țării este sub media mondială; scorul său de eficacitate judiciară este sub media mondială; iar scorul său de integritate guvernamentală este sub media mondială.

Dimensiunea guvernului - cele mai mari cote de impozitare pentru persoane fizice și societățile economice sunt de 12%. Povara fiscală este egală cu 19,3% din PIB. Cheltuielile guvernamentale pe trei ani și mediile soldului bugetar sunt, respectiv, de 34,4 la sută și, respectiv, -3,1 la sută din PIB. Datoria publică este egală cu 33,1 la sută din PIB.

Eficiența de reglementare – Moldova a adoptat unele reforme de reglementare, dar birocrația și lipsa de transparență fac încă împovărătoare formarea și funcționarea întreprinderilor private. Reglementările muncii sunt rigide și există o nepotrivire a competențelor.

Piețe deschise - rata tarifară medie ponderată în funcție de comerț este de 4,7% și sunt în vigoare opt măsuri netarifare. Cadrul investițional nu are transparență și eficiență. Finanțarea pe termen lung rămâne dificilă. Aproximativ 45% dintre moldovenii adulți au acces la un cont la o instituție bancară oficială.

În contextul celor menționate, apare necesitatea unor cercetări științifice de calitate, care într-un final, ar oferi factorilor decizionali din administrația publică, dar și întregii societăți, unele soluții științifico-practice de remediere a derapajelor constatate și de consolidarea a mecanismelor de apărare a drepturilor economice (financiar-bancare) a persoanelor – ca unul din elementele cheie de asigurare a încrederii societății în actul de justiție. Aceasta cu atât mai mult, cu cât respectiva problematică se regăsește în textul Acordului de Asociere „Republica Moldova – Uniunea Europeană” și este totodată, o precondiție de îndeplinit de către Republica Moldova în procesul de aderare la Uniunea Europeană.

Considerăm că, cercetarea respectiv ar putea aduce un spor real și de mare folos entităților publice preocupate cu fortificarea și apărarea drepturilor economice (financiar-bancare) ale persoanelor, dar și celor cu atribuții anticorupționale. Într-o altă ordine de idei, soluțiile de prevenire și combatere a corupției în sectorul financiar-bancar ar putea contribui decisiv la prosperarea și dezvoltarea națională. De asemenea, cercetarea va contribui și la asigurarea unei încrederi a societății în actul de justiție. Or, nerespectarea și neprotejarea drepturilor economice (financiar-bancare), inclusiv de către factorii implicați la realizarea actului de justiție, afectează grav imaginea instituțiilor publice, induce insecuritate și neîncredere.

Scopul de bază al cercetării constă în furnizarea unui suport științific constant și de calitate, pe dimensiunea consolidării mecanismului de apărare a drepturilor economice (financiar-bancare) a persoanelor – drept unul din elementele fundamentale de asigurare a încrederii societății în actul de justiție și de preocupare anticorupțională a statului, în contextul integrării Republicii Moldova în Uniunea Europeană.

Realizarea cercetării științifice se va realiza cu ajutorul a trei niveluri de metode caracteristice metodologiei cercetării științifice. Astfel, inițial vom utiliza, în special, metodele: istorică, cercetându-se fenomenele de drept în evoluție și metoda logică. Ulterior, în procesul de identificare a adevărului științific vom folosi și metoda cercetării comparative. În acest sens, considerăm că experiența atât a Uniunii Europene, cât și a statelor membre ale Uniunii Europene ar putea fi interesantă și benefică efortului nostru de modernizare a legislației și de instituire a unei încrederi a societății în actul de justiție întru respectarea drepturilor fundamentale economice ale persoanelor și îngrădirea lor de influențele corupționale.

Totodată, la baza cercetării va sta metoda dialectică de cunoaștere, precum și celelalte metode aferente, specifice fiecărei științe în parte, cum ar fi: metoda structural-sistemică, tehnico-juridică și alte metode, aplicabile de cunoaștere a procedurilor social-politice.

De asemenea, o importanță sporită va fi acordată metodelor statistice și cantitative, avându-se în vedere specificul cercetărilor în domeniul financiar-bancar.

Utilizarea ansamblului de principii și metode, ne va permite să cercetăm obiectivele trasate într-o interdependență, în totalitatea lor, multilateral și obiectiv.

Concluzia magistrală a cercetării este că, în Republica Moldova este nevoie de a institui funcția de ombudsman economic și totodată, de venit cu o strategie de prevenire a corupției în sectorul economic, cu accente pe domeniul financiar-bancar.

Rezultate obținute și discuții

Problematika abordată este una complexă și multiaspectuală, cuprinzând direcții de cercetare ce interferează cu domenii precum: drept constituțional, drept financiar, drept bancar, dreptul procesual penal și civil, organizarea și funcționarea instituțiilor de drept etc.

Considerăm că, remediarea curenților din domeniul apărării drepturilor economice ale persoanelor prin mecanisme anticorupționale, ar trebui să se realizeze prioritar pe direcții importante precum:

1. A face o caracteristică a instituțiilor publice cu atribuții în domeniul instituirii unui mecanism de apărare a drepturilor economice (financiare-bancare) ale persoanelor și de apărare a acestor drepturi;
2. A dezvolta științific problemele teoretice legate de implementarea reală a unui mecanism de apărare a drepturilor economice (financiar-bancare) a persoanelor – ca unul din elementele de asigurare a încrederii societății în actul de justiție;
3. A identifica în ce măsură legislația națională anticorupțională, inclusiv politicile publice naționale anticorupționale au o aplicabilitate eficientă asupra eliminării faptelor de corupție, inclusiv din sectorul financiar-bancar;
4. A generaliza întreaga paletă a rezultatelor cercetării, inclusiv cu oferirea de sugestii pentru îmbunătățirea cadrului legal al Republicii Moldova, inclusiv, perfectarea unui set de propuneri, inclusiv de lege-ferenda, privind îmbunătățirea legislației și armonizarea ei la standardele și practicile Uniunii Europene în domeniul vizat;
5. A examina în ce măsură se respectă prevederile accesului la informație – element cheie în consolidarea apărării drepturilor economice ale persoanelor și a eliminării actelor de corupție.
6. A cerceta inițiativele de ultimă oră în domeniul anticorupțional: reforma Curții Supreme de Justiție și delimitarea competențelor Procuraturii Anticorupție și Centului Național Anticorupție la investigarea cauzelor de corupție la nivel înalt
7. A examina oportunitatea instituirii unei Curți anticorupționale.
8. A identifica alte probleme ce afectează consolidarea apărării drepturilor economice ale persoanelor prin mecanismele anticorupționale.

La moment, constatăm că, deși există probleme grave în sectorul financiar-bancar, nu sunt manifestate preocupări reale pentru eliminarea consecințelor negative și prevenirii unor situații similare în viitor. Totodată, problemele din sectorul financiar-bancar au un impact

direct asupra securității naționale. Cetățeni sărăciți și un sector financiar-bancar devalizat reprezintă pericole reale la adresa securității naționale a Republicii Moldova, fapt care în ultimă instanță poate aduce atingere suveranității și independenței naționale. Prin urmare, există o nevoie acută de cercetare a impactului fenomenului corupției asupra securității financiar-bancare a Republicii Moldova și oferirea de soluții doctrinare și practice în ceea ce privește asigurarea și apărarea drepturilor economice (financiar-bancare) ale persoanelor. Aceasta cu atât mai mult, cu cât destul de recent au fost propuse modificări-completări la cadrul normativ în domeniul financiar-bancar, fapt care, dacă nu va fi abordat cu atenție și cu grija pentru respectarea drepturilor economice ale persoanelor – s-ar putea solda cu perturbări în societate și cu alte consecințe grave.

De menționat faptul că, acțiunile de consolidare a drepturilor economice ale persoanelor prin mecanisme anticorupționale, enunțate de documentele de politici publice, au și început a fi realizate, cu precădere la finele anului 2022 – debutul anului 2023. În șirul actelor normative, venite să transpună prevederile documentelor de politici publice se înscriu:

1. Proiectul de lege privind accesul la informațiile de interes public [48].
2. Proiectul de lege cu privire la Curtea Supremă de Justiție [36].
3. Proiectul de lege pentru modificarea Codului de procedură penală al Republicii Moldova nr.122/2003 (delimitarea competențelor Procuraturii Anticorupție și Centului Național Anticorupție la investigarea cauzelor de corupție la nivel înalt) [35].
4. Procuratura Anticorupție – nevoia de reformă urgentă.
5. Inițiativa Președinției Republicii Moldova de instituire a Curții Anticorupționale [43].

1. Proiectul de lege privind accesul la informațiile de interes public.

Importanța problematicii accesului la informațiile de interes public a fost și este subliniată de nenumărate ori de experți ai Uniunii Europene, care își aduc aportul la remedierea problemei date în Republica Moldova.

Avem ferma convingere că, dreptul de a avea acces la informație de interes public este corelat cu apărarea drepturilor persoanelor, la general și dreptul economice, în special, ale persoanelor. Iar gradul de corupție este cu atât mai mare, cu cât este mai mică transparența și este îngrădit accesul la informație.

Despre respectiva corelare au vorbit și unii factori decizionali. Spre exemplu, ministrul justiției a menționat absolut corect că, „...Dreptul de acces la informații este un drept constituțional, precum și o condiție prealabilă pentru exercitarea altor drepturi politice, economice și sociale...” și „...în contextul luptei împotriva corupției, este mai mult decât necesară asigurarea garanțiilor dreptului la informație, care încurajează transparența și care la rândul său atenuază corupția...” [42].

În esență, prevederile legale ce reglementează actualmente domeniul accesului la informație, sunt cuprinse în textul Legii nr.982 din 11.05.2000 privind accesul la informație.

Legea nr.982 din 11.05.2000 privind accesul la informație a fost un element de modernizare a statului și dreptului autohton, la momentul adoptării ei. Însă, după două decenii de aplicare, considerăm că este necesară o nouă reglementare care să elimine inadvertențele identificate, care să aducă, mai aproape de momentul actual, textul legii.

În studiul de față nu ne propunem să analizăm amănunțit Legea nr.982/2000. Respectiva lege a fost criticată de oricine și oricând. Subsemnații, cu nenumărate ocazii și în

nenumărate studii am arătat că există lacune magistrale în asigurarea drepturilor economice ale persoanelor și în prevenirea corupției, datorate în mod special modului defectuos, lacunar de acces la informațiile de interes public. În mod special, critici dure au fost aduse din partea organizațiilor non-guvernamentale.

Guvernarea actuală, fiind pătrunsă de importanța problemei, a elaborat proiectul legii privind accesul la informațiile de interes public, supunându-l consultărilor publice în lunile ianuarie-februarie 2023 [48].

Realizarea acestei acțiuni se impune, în special, în contextul în care la 1 decembrie 2020 a intrat în vigoare Convenția Consiliului Europei privind accesul la documentele oficiale, adoptată la Tromsø la 18 iunie 2009 (în continuare – Convenția de la Tromsø), fiind primul tratat internațional obligatoriu care consfințește și reglementează dreptul general de acces la documentele oficiale deținute de autoritățile publice.

Elementele de noutate cele mai importante ale proiectului legii privind accesul la informațiile de interes public, sunt:

1. Așa cum este definiția prevăzută la art. 1 § 2 (b) din *Convenția de la Tromsø*, cea oferită în prezentul proiect de lege este de o generalitate absolută, *i.e.* prin informații de interes public urmează a fi înțelese **toate informațiile deținute de furnizorii de informații**: a) indiferent de forma de exprimare (text, reprezentare grafică, imagine, sunet, etc.); b) indiferent de suportul de stocare (hârtie, stick-urile de memorie USB, CD-ROM-urile, DVD-urile, cardurile de memorie sau discurile dure ale computerelor, mesajele transmise prin poșta electronică, informațiile stocate în formă electronică/digitală, precum și orice alte suporturi care permit reproducerea informațiilor stocate); c) indiferent de tipul sau caracterul informațiilor (date cu caracter personal, secret comercial, etc.); d) indiferent dacă au fost create/elaborate de însăși furnizorii de informații sau au fost colectate/recepționate de la alte persoane sau organizații.
2. **Furnizori de informații** sunt instituite următoarele entități: a) autoritățile publice (art.7 din Codul administrativ nr.116/2018); instituțiile publice (art.307 alin.1 din Codul civil nr.1107/2002); întreprinderile de stat sau municipale (Legea nr.246/2017 cu privire la întreprinderea de stat și întreprinderea municipală); persoanele juridice de drept privat care prestează servicii publice (în privința informațiilor care se referă la prestarea serviciilor publice) (Legea nr.234/2021 cu privire la serviciile publice și Legea nr.1402/2002 serviciilor publice de gospodărie comunală); asociațiile profesionale și organele de autoadministrare ale profesiilor conexe sectorului justiției (Uniunea Avocaților din Republica Moldova, Uniunea Națională a Executorilor Judecătorești, Camera Notarială, Uniunea administratorilor autorizați); executorii judecătorești și notarii (în privința informațiilor care se referă la exercitarea atribuțiilor prevăzute de lege); partidele politice și organizațiile social-politice.
3. **Derogări esențiale privind prelucrarea datelor cu caracter personal**, efectuate în scopuri jurnalistice, vor fi operate nemijlocit în Legea nr. 133/2011 privind protecția datelor cu caracter personal – legea care reglementează relațiile sociale ce apar în procesul de prelucrare a datelor cu caracter personal. Or, Regulamentul (UE) 2016/679 al Parlamentului European și al Consiliului din 27 aprilie 2016 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal și privind

libera circulație a acestor date și de abrogare a Directivei 95/46/CE (Regulamentul general privind protecția datelor) permite stabilirea unor exonerări și derogări foarte largi în privința prelucrării efectuate în scopuri jurnalistice sau în scopul exprimării academice, artistice sau literale (art. 85).

4. Pornind de la prevederile Constituției Republicii Moldova și a Convenției de la Tromsø, precum și de la standardele internaționale în materie, art. 6 alin. (1) prevede că **accesul la informațiile de interes public poate fi limitat** doar în cazul în care este necesar de a proteja unul din următoarele scopuri legitime reglementate de lege: a) apărarea sau securitatea națională; b) siguranța sau ordinea publică; c) prevenirea sau descoperirea infracțiunilor ori contravențiilor; d) efectuarea urmăririi penale; e) desfășurarea procedurii judiciare sau administrative; f) viața privată; g) secretul comercial sau bancar; h) proprietatea intelectuală (cu excepția informației produse în baza unui contract încheiat cu autoritățile publice, instituțiile publice ori întreprinderile de stat sau municipale).
5. Pornind de la cele mai bune practici în materie, articol 17 din proiect prevede la alin. (1) că informațiile de interes public sunt comunicate solicitantului din momentul în care sunt disponibile, dar nu mai târziu de **15 zile calendaristice (i.e. 10 zile lucrătoare)** de la data înregistrării cererii. Respectivul termen va putea fi prelungit cu cel mult **5 zile** calendaristice, în cazul în care se solicită un volum mare de informații, care necesită timp suplimentar pentru prelucrarea lor. Această prelungire are efect doar dacă este comunicată solicitantului în scris, în interiorul termenului general de 15 zile și împreună cu motivele prelungirii.
6. Intrarea în vigoare a legii este prevăzută pentru **1 iunie 2023**. Or, conform Planului de acțiuni pentru implementarea măsurilor propuse de către Comisia Europeană în Avizul său privind cererea de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană, aprobat de către Comisia Națională pentru Integrare Europeană la 4 august 2022, termenul-limită pentru intrarea în vigoare a legii este iunie 2023. După cum este și firesc, la data intrării în vigoare a prezentei legi se abrogă Legea nr. 982/2000 privind accesul la informație.

La data finalizării acestui studiu (15 mai 2023), proiectul legii trecuse deja de prima lectură (11.05.2023).

Considerăm că, o dată cu adoptarea și intrarea în vigoare a noii legi privind accesul la informațiile de interes public, este nevoie de o modificare-ajustare concomitentă a legislației conexe: Constituția RM; Legea nr.133/2011 privind protecția datelor cu caracter personal; Legea nr.245/2008 cu privire la secretul de stat; Codul administrativ nr.116/2018; Codul de procedură civilă nr.225/2003; Codul muncii nr.154/2003 și multe altele.

2.Proiectul de lege cu privire la Curtea Supremă de Justiție.

Zilele acestea se scrie nu doar acest articol științific, ci și istorie. Guvernarea vine cu o reformă amplă, ce vizează instituția Curții Supreme de Justiție, instituție ce a moștenit paradigma sovietică și care a rămas inertă timp de peste trei decenii.

La data de 16 martie 2023 proiectul dat a fost votat în primă lectură de Parlamentul Republicii Moldova. Ulterior, la 30 martie urmează adoptarea proiectului în a doua lectură, ca într-un final, la 6 aprilie 2023 să fie publicată legea adoptată. [36].

Prevederile revoluționare se referă, în mod special la:

1. Unul din obiectivele proiectului constă în transformarea CSJ în autoritatea principală care se va concentra pe asigurarea interpretării și aplicării uniforme a legislației în sistemul de justiție. În vederea asigurării interpretării și aplicării uniforme a legii, CSJ va putea întreprinde un șir de măsuri stabilite în lege, lista cărora nu va fi exhaustivă: va publica generalizările practicii judiciare; va elabora și publica ghiduri cu privire la aplicarea legislației procedurale (similar CtEDO) și sancțiunilor penale (similar României și altor țări); la solicitarea instanțelor judecătorești va emite avize consultative (similar Curții Europene de Justiție și CtEDO); va putea emite hotărâri obligatorii pe marginea demersului în interesul legii.
2. Curtea Supremă de Justiție va fi constituită din 20 de judecători (art.6 din proiect).
3. Judecătorii CSJ vor fi numiți, după cum urmează: 11 din rândul judecătorilor și 9 din rândul avocaților, procurorilor sau profesorilor universitari în domeniul dreptului (art.7 alin.(1) din proiect).
4. Judecătorul Curții Supreme de Justiție urmează a fi selectat de Consiliul Superior al Magistraturii în bază de merit, în urma unui concurs public (art.7 alin.(3) din proiect).
5. în termen de 5 zile de la data intrării în vigoare a legii cu privire la Curtea Supremă de Justiție, Consiliul Superior al Magistraturii va anunța concurs pentru suplinirea funcțiilor vacante de judecător al CSM (art.13 alin.(1) din proiect).
6. Curtea Supremă de Justiție în termen de 6 luni, de la intrarea în vigoare a prezentei legi, va propune Consiliului Superior al Magistraturii candidații pentru funcția de președinte și, respectiv, vicepreședinte al Curții Supreme de Justiție (art.13 alin.(2) din proiect).

La toate cele menționate supra, trebuie să facem o remarcă că, noua reformă ce vizează judecătorii Curții Supreme de Justiție urmează a fi coroborată cu procedura de pre-vetting și vetting.

În acest sens, prezintă relevanță prevederile Legii Nr.26/2022 privind unele măsuri aferente selectării candidaților la funcția de membru în organele de autoadministrare ale judecătorilor și procurorilor [40] și platforma Comisiei pre-vetting – <https://vetting.md> [3].

Chintesența Legii Nr.26/2022 rezidă în faptul că ea reglementează raporturile juridice aferente procedurii de evaluare a integrității candidaților la funcția de membru al Consiliului Superior al Magistraturii, al Consiliului Superior al Procurorilor, precum și a candidaților la funcția de membru în organele specializate ale acestora, ca etapă obligatorie a procesului de selectare a candidaților și de alegere sau numire a acestora în funcțiile respective [40].

Întru realizarea eficientă a prevederilor legii Nr.26/2022, a fost creată Comisia independentă de evaluare a integrității candidaților la funcția de membru în organele de autoadministrare ale judecătorilor și procurorilor [39].

Procedura de pre-vetting urmează să se desfășoare în 3 etape: 1) Evaluarea membrilor Consiliului Superior al Magistraturii (CSM) și a Consiliului Superior al Procurorilor (CSP); 2) Evaluarea candidaților în colegiile CSM și CSP și judecătorii Curții Supreme de Justiție – până în vara 2023; 3) evaluarea celorlalte categorii din justiție, celorlalți judecători și procurori (din vara anului 2023).

Cu referire la platforma Comisiei pre-vetting, considerăm un model de succes în ce privește transparența activității de evaluare a candidaților la funcții. Cu titlu de exemplu,

menționăm procedura de evaluare a candidaților non-judecători înaintați de Parlamentul la funcția de membru în Consiliul Superior al Magistraturii.

Astfel, 12 candidați non-judecători, cu experiență profesională în domeniul dreptului sau în alt domeniu relevant, au fost înaintați de Parlament la funcția de membru în Consiliul Superior al Magistraturii și sunt evaluați de Comisia Pre-Vetting sub aspectul integrității lor financiare și etice (Comisia Pre-Vetting a demarat audierile acestui grup începând cu data de 01 martie 2023).

Ulterior, Comisia Pre-Vetting anunța că trei candidați propuși de Parlament la funcții în CSM, au promovat evaluarea (Comunicatul de presă a Comisiei Pre-Vetting din data de 14 și 15 martie 2023).

Pe de altă parte, prin Comunicatul său de presă a Comisiei Pre-Vetting din data de 24 martie 2023, a fost anunțat că doi candidați non-judecători propuși de Parlament la funcții în CSM, **nu au promovat evaluarea integrității** [3].

3. Proiectul de lege pentru modificarea Codului de procedură penală al Republicii Moldova nr.122/2003 (delimitarea competențelor Procuraturii Anticorupție și Centului Național Anticorupție la investigarea cauzelor de corupție la nivel înalt).

În șirul reformelor întreprinse de guvernare, delimitarea competențelor Procuraturii Anticorupție (PA) și Centrului Național Anticorupție (CNA) este acțiunea cea mai fundamentală și cu un impact magistral asupra reconfigurării raporturilor anticorupționale în Republica Moldova.

Nevoia creării unui „DNA românesc” persistă în spațiul mediatic din Moldova ultimii 6-7 ani. Numeroși autori, printre care și subsemnații au indicat asupra necesității specializării Procuraturii Anticorupție pe cauze de corupție mare și cea politică.

Într-un final, discuțiile doctrinarilor și practicienilor s-au materializat într-un proiect de lege [35], aprobat în ședința Guvernului din 22 martie 2023.

La data de 30 martie și 14 aprilie, respectiv, proiectul este adoptat de Parlament în primele două lecturi.

Ulterior, la data de 02 mai 2023 textul legii este publicat, cu mențiunea că, intrarea în vigoare a respectivei legi va avea loc la expirarea a 3 luni de la data publicării, adică la 02 august 2023.

Chiar dacă încă nu a intrat în vigoare, considerăm că, suntem îndreptățiți să facem o radiografie a conținutului proiectului și să evidențiem principalele 6 elemente de noutate:

1. Se propune ca funcția de investigare penală pentru **corupția la nivel înalt** să fie concentrată în cadrul **PA**, iar **CNA** ar trebui să investigheze **corupția sistemică**, pe când **corupția mică** ar trebui să fie investigată de către organul de urmărire penală a Ministerului Afacerilor Interne (**MAI**),
2. **MAI** urmează să restructureze **Serviciul Protecție Internă și Anticorupție (SPIA)**, astfel încât acest serviciu să fie capabil să *acopere întreg teritoriul Republicii Moldova*, din punct de vedere zonal (nord, centru și sud).
3. Se propune la **art. 269 alin. (1) pct. 2** reglementarea limitei mărimii beneficiului ilicit de 4000 de unități convenționale (200 000 lei) și a prejudiciului cauzat de 40000 de unități convenționale (2 000 000 lei). Anume depășirea acestor cuantumuri ale pragului pecuniar vor constitui criteriu de delimitare a competențelor de urmărire

penală pentru infracțiunile de corupție ce vor intra din jurisdicția organului de urmărire penală al MAI în jurisdicția CNA.

4. Modificările care acordă competența de investigare a **corupției sistemice CNA-ului și corupției mici MAI-ului**, urmăresc de fapt sporirea eficienței și capacității **Procuraturii Anticorupție la investigarea corupției la nivel înalt**, având drept efect reducerea considerabilă a listei persoanelor care cad sub incidența mandatului procurorilor din Procuratura Anticorupție (doar înalții demnitari/functionari). În acest context, la **art. 270¹** din *Codul de procedură penală* se propune ca Procuratura Anticorupție să exercite urmărirea penală în cazurile infracțiunilor date în competența CNA, dacă sunt săvârșite de: a).Președintele țării; b).deputați; c).membri ai Guvernului; d).judecători; e).procurori; f).angajații Centrului Național Anticorupție în legătură cu exercitarea atribuțiilor de serviciu; g).directorul, directorul adjunct al Serviciului de Informații și Securitate și ofițerii de informații și securitate.
5. Odată cu includerea în sarcina organului de urmărire penală al MAI a atribuției de investigare a circa **70 de componente de infracțiuni noi**, acesta trebuie să preia o sarcină pe care o realiza până la moment organul de urmărire penală a CNA. De aceea, pe lângă preluarea atribuțiilor atribuite prin proiect (din 1 septembrie 2023) de către actuala subdiviziune specializată (SPIA), care are în jur de 110 funcții publice cu statut special, suplimentar, o soluție tranzitorie ar fi **excluderea de sub moratoriu a mai multor funcții vacante** existente în sistemul MAI-ului, pentru a evita stagnarea procesului de investigare a noilor infracțiuni atribuite în competența organelor de urmărire penală a MAI [35].

4.Procuratura Anticorupție – nevoia de reformă urgentă.

Delimitarea competențelor Procuraturii Anticorupție de cele ale Centrului Național Anticorupție este o inițiativă mai mult decât binevenită. Totuși, doar o simplă delimitare nu va fi în stare să impulsioneze activitatea PA. Se cere o reconceptualizare a regimului juridic de activitate al Procuraturii Anticorupție. Aceasta cu atât mai mult, cu cât **în anii 2020/2021 nici un oficial de rang înalt nu a fost condamnat pentru acte de corupție!**

Procuratura anticorupție, ca una din procuraturile specializate, a fost supusă unei reorganizări promițătoare în anul 2016, o dată cu adoptarea Legii cu privire la procuraturile specializate [41].

Suntem nevoiți să constatăm că la 7 ani de la modernizarea Procuraturii anticorupție, multe probleme, dintre cele fundamentale, rămân a fi nesoluționate și astfel, diluând din eficiența activității acestei instituții.

Este șocant să constatăm că practic un deceniu este pierdut. Încă în anul 2014 apăruse un studiu excepțional de bun al autorilor Vladislav Gribincea și Laura Ștefan – „Studiu privind optimizarea structurii procuraturii și a sarcinii de muncă a procurorilor din Republica Moldova” [14]. Multe din problemele enunțate în studiul respectiv persistă și astăzi, chiar dacă s-au scurs aproape 10 ani de la punctarea acestor probleme și chiar dacă Procuratura Anticorupție a trecut printr-un proces de reformă în 2016, care ipotetic ar fi trebuit să proiecteze lucrurile pe făgașul normalității.

Spre exemplu, Prin reforma procuraturilor specializate din 2016 se intenționa ca procuratura anticorupție să cerceteze doar cazuri de corupție mare. Respectiv, după reforma

PA era preconizată reforma Centrului Național Anticorupție. Situația actuală este însă de așa natură că circa 80% din dosarele de corupție sunt conduse de CNA și doar 20% de către PA. Prin urmare, mâinile procurorilor sunt „legate” de capacitățile CNA de a le oferi asistență/echipament.

O altă problemă este că, după aproape 7 de ani de implementare a legii cu privire la procuraturile specializate, nici o prevedere cu referire la drepturile procuraturii anticorupție nu s-au implementat (buget, autonomie etc.). Drept urmare, pe alocuri se creează impresia că, în fapt, Procuratura anticorupție nu este condusă de PA, ci de CNA, iar Procuratura anticorupție nu are instrumente viabile pentru ași realiza autonomia sa.

Iată de ce, considerăm absolut necesară întreprinderea unor acțiuni urgente, de natură să remedieze unele din cele mai importante deficiențe în activitatea Procuraturii Anticorupției:

- a) A reforma regimul juridic de activitate al Procuraturii anticorupție, în sensul că în cazul situațiilor de flagrant delict să nu fie nevoie de intervenția „tutelară” a Procuraturii Generale. Exact același lucru este valabil și în cazul expertizelor – să nu fie nevoie de intervenția Procuraturii Generale, motivul principal fiind – posibile scurgeri de informație (care au și avut loc în trecut).
- b) A extinde numărul de specialiști-experti în statele de personal al Procuraturii anticorupție. Aceasta deoarece la moment, în cadrul PA activează doar un singur specialist.
- c) A elabora bugete separate pentru ambele procuraturi specializate: Procuratura Anticorupție și Procuratura Combaterea Criminalității Organizate și Cauze Speciale, fapt care va fortifica autonomia, inclusiv autonomia financiară a acestor entități.
- d) A digitaliza activitatea Procuraturii Anticorupție și a Centrului Național Anticorupție.

5. Inițiativa Președinției Republicii Moldova de instituire a Curții Anticorupționale.

La moment, nu prea se cunosc multe în ceea ce privește forma și conținutul acestei inițiative. Mass-media a difuzat un mesaj cu o singură propoziție - „...În maxim 3 luni se va crea și va fi funcțională Curtea Anticorupție care va investiga dosarele de mare corupție și corupția din sistemul judecătoresc...” [43].

Cert este faptul că respectivul demers urmează a fi coroborat cu ideile desprinse din Studiul fostului judecător din Germania și expert în materie anticorupțională – dr. Tilman Hoppe – „**Sanțiuni disuasive pentru acte de corupție. Instance specializate / complete de judecată anticorupție. Practici internaționale și propuneri pentru Moldova**” elaborat și publicat la Berlin în februarie 2021 [54].

Din textul studiului pot fi desprinse câteva idei, grupate pe următoarele dimensiuni teoretico-practice:

§1. Problematika curților anticorupționale în sistemul documentelor internaționale și prin prisma viziunilor organismelor anticorupționale internaționale și regionale.

§2. Exemplul Ucrainei în instituirea unei curți anticorupționale.

§1. Problematika curților anticorupționale în sistemul documentelor internaționale și prin prisma viziunilor organismelor anticorupționale internaționale și regionale.

În textul Convenției Națiunilor Unite împotriva Corupției (**UNCAC**) nu se regăsește nici o mențiune cu privire la curțile anticorupționale sau cu privire la vre-o obligativitate de instituire a atare curți. Totuși, așa cum reiese din opinia dlui Tilman Hoppe, UNCAC ar saluta o atare instituție. În acest sens se face trimitere la capitolul „Succese și bune practici” din Mecanismul pentru Evaluarea Implementării UNCAC evidențiază că instanțele anticorupție pot fi o complementare efectivă pentru agențiile anticorupție [54, p.53].

În ce privește Grupul Statelor Împotriva Corupției (**GRECO**), a fost menționat cazul Slovaciei, care a instituit o curte anticorupțională [54, p.54].

Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept, Consiliul Europei (**Comisia de la Veneția**) analizând proiectul de lege privind instituirea instanțelor anticorupționale din Ucraina, a abordat problematica dată într-o lumină favorabilă.

În opinia Comisiei de la Veneția – „...competența Înaltei Curți Anticorupție și cea a instanței de apel trebuie să corespundă cu cea a Biroului Național Anticorupție și a Procuraturii Speciale Anticorupție, sub condiția că competența instanțelor trebuie să fie definită în mod clar de lege...” [45].

Comisia a recunoscut că instanțele anticorupție pot fi o excepție legitimă de la principiul CCEJ – „...„judecătorii și instanțele specializate trebuie să fie introduse doar când sunt necesare din cauza complexității sau specificității legii sau faptelor și astfel pentru o administrare corespunzătoare a justiției...” [4].

Totodată, Comisia a fost destul de critică privind introducerea unor **judecători specializați** care să fie integrați în structura instanțelor judecătorești ordinare: „...Comisia nu vede în ce mod numirea judecătorilor specializați în toate **instanțele de drept comun** teritoriale, curțile de apel și Curtea Supremă ar putea fi justificată și implementată în practică...” [45].

În fine, pe marginea unei curți specializate în anticorupție s-a expus și Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (**OSCE**). În 2004, OSCE a identificat instanțele anticorupție drept un remediu efectiv pentru sisteme judiciare foarte corupte. În contextul istoriei de succes din Hong Kong, OSCE menționează: „O altă trăsătură majoră care a fost identificată de la bun început este faptul că Hong Kong dispunea de un sistem **judiciar integru**, ceea ce însemna că dosarele erau procesate și examinate în modul convenit. În absența ordinii de drept, experimentul aproape cu certitudine avea să aibă alte rezultate. Acest fapt indică precauția că dacă o țară intenționează să urmeze calea Hong Kong-ului, aceasta trebuie de asemenea să se axeze pe integritate în ramura judiciară. [...] Crearea ‘instanțelor anticorupție’ speciale sau ‘instanțelor de integritate’ ar putea fi o altă posibilitate. Pentru astfel de instanțe trebuie să fie **selectați cu precauție** judecătorii și personalul de suport în baza **integrității lor**” [54, p.56].

§2.Exemplul Ucrainei în instituirea unei curți anticorupționale.

Exemplul Ucrainei de instituire a unei curți anticorupționale este unul cel mai recent.

În fapt, practica judiciară mondială atestă exemple de instituire a unor curți anticorupționale specializate. Este vorba de: Madagascar, Bulgaria, Malaysia, Indonezia (2016); Armenia și Afganistan (2020, proiecte de lege) și Ucraina (2018).

Adevărul este că există și forme mixte, cum ar fi, spre exemplu, instanțe specializate anticorupție cu competențe orientate asupra cazurilor anticorupție, apelurile fiind depuse la

Curtea Supremă. Atare sisteme sunt instituite în state precum: Slovacia, Tanzania și Thailanda (2016); Albania, Croația, Sri Lanka, Senegal, Nepal, Burundi, Camerun, Pakistan (2018).

Cu referire la **Ucraina**, instanța specializată anticorupție este denumită – **Înalta Curte Anticorupție (ÎCA)**.

Selectarea judecătorilor pentru ÎCA a avut loc de către un organ instituit anume cu acest scop – **Consiliul Public al Experților Internaționali (CPEI)**, compus din 6 experți străini selectați de Înalta Comisie de Calificare a Judecătorilor pentru un termen de doi ani dintr-o listă de candidați nominalizați de organizații internaționale.

Candidații la funcțiile de judecători ai ÎCA trebuiau să întrunească cerințe precum: 7 ani de experiență profesională și să posede cunoștințele și abilitățile practice necesare pentru realizare funcțiilor judiciare în cazurile conexe corupției; să întrunească criteriile de integritate (morală, onestitate, incoruptibilitate) [...], în special în ceea ce privește legalitatea originii surselor averii candidatului, corespunderea standardului de trai al candidatului și membrilor familiei lui cu venitul declarat, corespunderea stilului de viață al candidatului cu statutul său.

Totodată, au fost excluși candidații care au activat în anumite agenții de securitate sau pentru un organ de auto-guvernare judiciară din cadrul guvernelor de până la revoluția de pe Maidan; care au anumite relații cu un partid politic; care au fost condamnați pentru anumite încălcări.

Din 334 de candidați înscriși în concurs, Comisia a selectat doar 38 de profesioniști din rândul persoanelor care au trecut testul, au realizat sarcinile practice și au fost intervievați de către Înalta Comisie de Calificare și experții internaționali. Drept rezultat, 27 din aceștia activează în calitate de judecători ai Înaltei Curți Anticorupție, iar 11 activează în Camera de Apel a curții.

Judecătorii se bucură de câteva drepturi de securitate în casele și birourile lor (Art. 10 Legea privind ÎCA). Aceștia sunt supuși unei verificări special regulat al declarațiilor de avere și stilului lor de viață (Art. 11 Legea privind ÎCA). Mai mult ca atât, judecătorii trebuie în mod regulat să fie instruiți în domeniul de combatere a corupției (Art. 12 Legea privind ÎCA). Salariul este de 50 salarii minime (un salariu minim fiind de 2,118 UAH în iulie 2020), ceea ce corespunde unei sume de circa 3,180 € pe lună – un salariu mare pentru Ucraina și de patru ori mai mare decât media în sectorul public (a se compara cu media de 25,100 UAH ≈ 755 € în sectorul public) [54, p.70].

Înalta Curte Anticorupție exercită jurisdicție asupra cazurilor penale ce vizează fapte de corupție. Aceasta acoperă 23 de articole din Codul Penal care mai cu seamă țin de domeniul de responsabilitate al Biroului Național Anticorupție [54, p.71].

Camera de judecată a ÎCA are 27 de judecători, dintre care 18 dețin funcția de a judeca și 9 judecători de instrucție. Judecătorii cu funcția de a judeca se întrunesc în complete a câte trei judecători, pe când judecătorii de instrucție activează ca judecători unici. Părțile pot contesta în apel hotărârea camerei de judecată a ÎCA în camera de apel a ÎCA. Camera de apel este un organ independent format din 11 judecători care examinează cauzele în complete a câte trei judecători. Atât camera de judecată, cât și camera de apel fac parte din cadrul unei singuri entități juridice, șeful căreia este judecătorul-șef al camerei de judecată. Hotărârile camerei de ape pot fi contestate în fața unui panel al Curții Penale de Casație, care a fost constituită în mod special pentru a audia cazurile anticorupție. Totuși, acest fapt oricum lasă o rezervă în privința integrității: faptul că părțile pot contesta hotărârile ÎCA în fața Curții

Penale de Casație a Curții Supreme ar putea fi o preocupare pe motiv că Judecătoria Curții Supreme **n-au fost** supuși aceluiași **proces de verificare** ca și judecătoria ÎCA [54, p.72].

Probabil este prea devreme de a parveni cu o evaluare întemeiată a performanței curții. Totuși, o revizuire preliminară a cazurilor examinate de ÎCA indică o imagine tentativă de istorie de succes. Experiența destul de recentă a curții până la moment relevă arestări și condamnări în cazuri de funcționari de rang înalt, cât și cazuri de mite de mărimi mari și de delapidări de sume mari [54, p. 72].

Concluzii

Drept urmare a celor analizate și dezbătute pe parcursul articolului științific, venim cu următoarele concluzii:

1. Cercetarea de față își aduce contribuția modestă, pe cale științifică, la reforma din justiția anticorupțională din Republica Moldova și fortificarea apărării drepturilor economice ale persoanelor prin mecanisme anticorupționale;
2. Problemele din justiție ne costă prosperitatea, fericirea și încrederea în viața de mâine. Justiția coruptă și lipsită de independență, care a pus umărul și la fraudă bancară, ne-a trezit peste noapte cu o datorie uriașă de 65 miliarde lei, datorie pe care urmează să o achităm fiecare dintre noi: de la copil și până la pensionar;
3. Reforma **justiției** devine imperativă din moment ce suntem acceptați ca și candidați de aderare la Uniunea Europeană.
4. Problema de bază în **sanționarea** faptelor de corupție constă nu atât în lipsa unui cadru legal, ci de cele mai dese ori, în faptul cum este aplicată legislația de către instanțele de judecată.
5. Corupția din **justiție** este cea mai periculoasă deoarece pune sub semnul întrebării tot mecanismul de combatere a corupției în stat.
6. Corupția și problemele grave din justiție, dacă nu vor fi remediate, inclusiv prin intermediul instrumentelor științifico-doctrinare, vor continua să distrugă din interior statul Republica Moldova;
7. Conștienți de acest pericol, atât Guvernul, cât și Parlamentul, fiecare pe domeniul său de competență, au demarat acțiuni concrete și radicale de remediere a situației grave din domeniul Justiției (reforma Curții de Justiție; proiectul legii cu privire la accesul la informațiile de interes public; delimitarea competențelor Procuraturii Anticorupție și Centrului Național Anticorupție; instituirea Curții anticorupție);
8. Vina pentru insuccesul în investigarea mării corupții este legată de examinarea cauzelor penale în instanța de judecată, unul din motive fiind **supraîncărcarea instanțelor**.
9. Introducerea procedurii de pre-**Vetting** s-a dovedit a fi elementul cheie inovator, care pare să răstoarne carul încărcat de probleme din sectorul justiției.
10. În perspectivă imediată există o consecință nefastă a procedurii de pre-**vetting**: din motivul că circa 30-40 la sută din judecători și procurori au șansele să nu treacă evaluarea (fie de bună voie, fie forțat), sistemul va ajunge în stare de **colaps**, cu dosare amânate și examinate la nesfârșit și cu multiple funcții vacante (pe care nu întotdeauna există posibilitatea suplinirii rapide, așa cum se întâmplă, la moment, în cadrul CNA)

11. Existența lacunelor în legislația cu privire la **accesul la informații**, a dus la crearea unei realități neașteptat – procurorii, dar și funcționarii publici refuză să apară în fața camerelor și a da explicații privitor la activitatea sa profesională și în probleme de interes public.
12. În ultima perioadă, la insistența Ministerului Justiției a fost amendat Codul penal al Republicii Moldova, în sensul **înăsprii sancțiunilor** pentru faptele de corupție. Chiar dacă intenția este una explicabilă, o considerăm una viciată, neștiințifică și în disonanță cu știința criminologică.
13. Cea mai aspră sancțiune în cazurile de corupție este **confiscarea averii**. În vara anului 2022 a fost modificată legislația, fiind introdusă obligativitatea față de procurori și ofițerii de urmărire penală să verifice în fiecare caz aparte dacă averea persoanei acuzate de corupție este sau nu justificată și în cazul unui răspuns negativ ei au obligația de a cere confiscarea extinsă a acestor bunuri.
14. Îndrăznim să credem că rezultatele științifice vor aduce contribuția la realizarea acțiunilor prevăzute de Strategia „Moldova Europeană 2030”, fapt care va aduce prosperitate și speranțe de viitor pentru întreaga populație a Republicii Moldova.

În sensul valorificării rezultatelor cercetării științifice, concluziile formulate urmează a fi materializate într-un șir de **propuneri**:

1. A elabora Proiectului **Concepției Securității Financiar-Bancare** a Republicii Moldova;
2. A institui cadrului legal pentru consacrarea și dezvoltarea mecanismelor de **protecție a consumatorilor de servicii financiar-bancari**;
3. A crea instituția „**Ombudsman-ului financiar-bancar**” cu atribuții de consacrare și apărare a drepturilor financiar-bancare ale persoanelor fizice și juridice (societăți economice) din Republica Moldova.
4. A urgenta adoptarea proiectului de lege privind **accesul la informațiile de interes public**.
5. A **mediatiza pe scară largă cazurile de corupție mare**, în special cele de la nivelul administrației publice, atât centrale, cât și locale.
6. A urgenta procesul de dezoligarhizare normativă a sistemului politic și economic al Republicii Moldova, în sensul că, urmează a fi transpuse în legislație și în practică ideile expuse în unele studii [44].
7. A reforma regimul juridic de activitate al Procuraturii anticorupție, în sensul că în cazul situațiilor de **flagrant delict** să nu fie nevoie de intervenția „tutelară” a Procuraturii Generale. Exact același lucru este valabil și în cazul **expertizelor** – să nu fie nevoie de intervenția Procuraturii Generale, motivul principal fiind – posibile scurgeri de informație (care au și avut loc în trecut).
8. A elabora **bugete separate** pentru ambele procuraturi specializate: Procuratura Anticorupție și Procuratura Combaterea Criminalității Organizate și Cauze Speciale, fapt care va fortifica autonomia, inclusiv autonomia financiară a acestor entități.
9. A fortifica domeniul ce ține de **secretul anchetei** (a institui politici de nedivulgare și de a înăspri pedepsele pentru divulgare), având în vedere că nu există nici o condamnare definitivă.

10. A institui cât mai urgent **Curtea anticorupțională** – instanță care va investiga dosarele de mare corupție și corupția din sistemul judecătoresc.

În încheierea celor menționate supra se prefigurează ideea că, în general, așa cum au evoluat lucrurile de-a lungul timpului, în ultimii 15 ani, domeniul juridic, domeniul financiar-bancar și domeniul justiției au fost mereu domenii ce au trezit nemulțumirea și criticile (corecte) ale societății. Respectiv, antrenarea în cercetarea unor domenii atât de vaste și atât de controversate este de natură să inducă acestei cercetări unele elemente de risc și insecuritate.

Totodată, politicul se poate constitui drept un alt domeniu generator de instabilitate.

Pe de altă parte, schimbările din politică ar putea aduce o neglijare din partea legiuitorului a problemelor ce țin de fortificarea drepturilor economice (financiar-bancare) și sporirea încrederii societății în actul de justiție.

Ar fi prea trist să finalizăm cercetarea noastră pe o notă atât de pesimistă. Avem o doză de optimism cu privire la viitorul Republicii Moldova în ceea ce privește consolidarea apărării drepturilor fundamentale ale omului prin mecanismele anticorupționale. Acest optimism este insuflat de starea de spirit a națiunii noastre. Conform **World Happiness Report – 2023** (Clasamentul fericirii mondiale), Republica Moldova s-a plasat pe onorabilul loc – 63 din 137 de state [56] în clasamentul fericirii mondiale. Republica Moldova depășește chiar și China, care este plasată în urma noastră, pe locul 64, ceea ce ne face să concluzionăm că există în cetățenii Moldovei fericire cât în toată China! În comparație cu anul trecut, când ne aflam pe locul 62, alături de Jamaica lui Bob Marley :), Republica Moldova a coborât doar o singură poziție. Dar nu e dramatic, ținând cont de faptul că în anul 2020 eram tocmai pe locul 70, ceea ce înseamnă că fericirea și optimismul nostru sunt în ascensiune, iar războiul la hotarele țării noastre și criza energetică nu ne pot destabiliza echilibrul emoțional.

Aici ajungem delicat la concluzia magistrală, existențială într-un fel pentru viitorul Republicii Moldova. Conform World Happiness Report – 2023, TOP-20 cele mai fericite state sunt țările cu cel mai mic nivel de corupție și cu o democrație avansată. Este vorba de următoarele state, pe care le prezentăm în ordine descrescândă: 1) Finlanda; 2) Danemarca; 3) Islanda; 4) Israel; 5) Olanda; 6) Suedia; 7) Norvegia; 8) Elveția; 9) Luxemburg; 10) Noua Zeelandă; 11) Austria; 12) Australia; 13) Canada; 14) Irlanda; 15) Statele Unite ale Americii; 16) Germania; 17) Belgia; 18) Cehia; 19) Marea Britanie și 20) Lituania.

Prin urmare, încheiem demersul nostru cu următoarea concluzie: anticorupția și integritatea sunt cheia fericirii și sensul existențialist al ființei umane, ceea ce vibrează în unison cu majoritatea concepțiilor filosofice mondiale, în conformitate cu care, definiția fericirii rezidă în...**virtute**, adică – **integritate!**

Referințe bibliografice

1. 2019 Annual Report. Economic Freedom of the World. Ed.FRASER Institute. Canada. 2019. 258 p.
2. 2023 Index of Economic Freedom. <https://www.heritage.org/index/ranking> (accesat la 25.03.2023).
3. Comisia de pre-vetting. A se vedea: <https://vetting.md/> (accesat la 31.03.2023).
4. Consiliul Consultativ al Judecătorilor Europeni (CCEJ), Opinia Comisiei de la Veneția (2012) Nr. 15 privind specializarea judecătorilor, Concluzii iii, <https://rm.coe.int/ccje-opinion-2012-no-15-on-the-specialisation-of-judges/16809f0078> (accesat la 24.03.2023). Citat de TILMAN Hoppe. Op.cit. p.55
5. Constituția Republicii Moldova.

6. Departamentul de Stat al SUA: Republica Moldova încalcă drepturile economice ale cetățenilor. Chișinău, 18 martie 2019. <https://www.mold-street.com/?go=news&n=8684> (accesat la 01.03.2023).
7. DOWELL-JONES M., & KINLEY D. The Monster Under the Bed: Financial Services and the Ruggie Framework, in *The UN Guiding Principles on Business and Human Rights: Foundations and Implementations*, 193-216 (Radu Mares, ed., 2012); Sydney Law School Research Paper No. 11/61.
8. EPSTEIN L., Walk T. *Constitutional Law for a Changing America: A Short Course*. Los Angeles: CQ Press College, 2011. 800 p.
9. Expert economic: În 2022 a fost recuperată cea mai mică sumă din fraudă bancară. Chișinău, 15 martie 2023. <https://noi.md/md/economie/expert-economic-in-2022-a-fost-recuperateea-cea-mai-mica-suma-din-frauda-bancara> (accesat la 16.03.2023).
10. Frauda bancară: Procurorii au calculat încă 15 miliarde de lei prejudicii. Chișinău, 12 septembrie 2022. <https://stiri.md/article/economic/frauda-bancara-procurorii-au-calculat-inca-15-miliarde-de-lei-prejudicii> (accesat la 02.03.2023).
11. FREEMAN K. *Secret Weapon: How Economic Terrorism Brought Down the U.S. Stock Market and Why It can Happen Again*. Washington DC: Regnery Publishing, 2012. 256 p.
12. GEITHNER T. *Stress Test: Reflections on Financial Crises*. New York: Crown; First Edition, 2014. 592 p. (accesat la 22.03.2023).
13. GRIBINCEA, Vladislav. ȘTEFAN, Laura. *Studiu privind optimizarea structurii procuraturii și a sarcinii de muncă a procurorilor din Republica Moldova*. Chișinău: Ed. Centrul de Resurse Juridice din Moldova. 2014. 74 p.
14. GUȘTIUC, Andrei. *Background Note summarizing the existing legal framework of anti-corruption institutions*. Chisinau: Delegation of the European Union to Moldova, 2016. 14 p. (0,9 c.a.).
15. GUȘTIUC, Andrei. *Compendium of materials: ECHR judgments, CoE recommendations etc., to be used as a teaching materials during the course dedicated to Internet Human Rights and Internet Governance*. Chisinau: Council of Europe, 2016. 36 p.
16. GUȘTIUC, Andrei. *Evoluțiile de ultimă oră în reglementarea activității bancare din Republica Moldova*. În: *Materiale ale mesei rotunde cu participare internațională, consacrată Zilei internaționale a drepturilor omului din 6 decembrie 2017 „Mecanisme de protecție a drepturilor omului”*, Academia de Administrare Publică. Chișinău: CEP USM, 2018. pp.45-52. (0,5 c.a.). ISBN 978-9975-71-978-0.
17. GUȘTIUC, Andrei. *Impactul noii legislații bancare asupra activității de creditare din Republica Moldova*. În: *Revista Administrarea publică Nr.4(100)*. Chișinău: AAP, 2018. pp.76-83. (0,5 c.a.). ISSN 1813-8489.
18. GUȘTIUC, Andrei. *Încălcarea și urmarea gravă în activitatea bancară*. În: *Studii și Cercetări Juridice. Culegere de lucrări științifice de specialitate. Partea 2/2020*. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. 2020. pp.134-146. (0,8 c.a.). ISBN 978-9975-3201-3-9.
19. GUȘTIUC, Andrei. *Pilonii reconfigurării arhitecturii juridice bancare din anul 2018*. În: *Materiale ale mesei rotunde dedicate Zilei internaționale a drepturilor omului 6 decembrie 2018 „Rolul instituțiilor Democratice în asigurarea protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului”*. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2019. pp.53-58. (0,5 c.a.). ISBN 978-9975-3240-3-8. CZU 351/354:342(082)=135.1=161.1.
20. GUȘTIUC, Andrei. *Reflecții asupra regimului juridic de organizare a sectorului bancar din Republica Moldova*. În: *Studii și Cercetări Juridice. Culegere de lucrări științifice de specialitate. Partea 1/2020*. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. 2020. pp.54-62. (0,5 c.a.). ISBN 978-9975-3201-2-2.
21. GUȘTIUC, Andrei. *Reforma bancară din Republica Moldova și impactul asupra securității financiar-bancare*. În: *Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurarea a parcursului european*: Culegere. Chișinău: ICJPS, 2019, pp. 67-76. (0,7 c.a.). ISBN 978-9975-3298-2-8.
22. GUȘTIUC, Andrei. *Report on Adaptation of the Academy of Public Administration’s existing LLM/MAMSc curricula for civil servants with a number of hours dedicated to Internet governance and Internet human rights standards and related ECHR case-law*. Chisinau: Council of Europe, 2016. 32 p. (2,0 c.a.).
23. GUȘTIUC, Andrei. *Rolul învățământului superior din Republica Moldova în domeniul instruirii și popularizării drepturilor și libertăților economice fundamentale ale omului*. În: *Rolul instituțiilor democratice în protecția drepturilor omului, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 11 decembrie 2015*. Chișinău: AAP, 2016, pp. 34-42. (0,55 c.a.). ISBN 978-9975-115-99-5.
24. GUSTIUC, A., BANUH, E. *Controlul administrației publice centrale privind administrarea finanțelor publice*. În: *Revista Administrarea publică Nr.3(99)*. Chișinău: AAP, 2018. pp.44-52. (0,5 c.a.). ISSN 1813-8489.
25. GUȘTIUC, A., GUȘTIUC, L. *Impactul corupției asupra drepturilor omului în Republica Moldova*. În: *Culegerea de articole a Conferinței științifico-practice internaționale „Pregătirea profesională a cadrelor*

- pentru subdiviziunile MAI și alte organe de drept” din decembrie 2021. Academia „Ștefan cel Mare” a MAI. Chișinău, 2021. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/115-124_11.pdf p.115-124. (0.7 c.a.)
26. GUȘTIUC, A., GUȘTIUC, L. Impactul pandemiei coronavirus: reconfigurarea direcțiilor strategice de dezvoltare a Republicii Moldova. În: Studii și Cercetări Juridice. Culegere de lucrări științifice de specialitate. Partea 1/2020. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. 2020. pp.10-18. (0.6 c.a.). ISBN 978-9975-3201-2-2.
 27. GUȘTIUC A., TÎLTU N. L’autonomie financiere-fiscale et la coherence des politiques gouvernementales centrales vis-a-vis d’administrations locales. (Trad.din l.franceză – „Autonomia financiar-fiscală și coerența politicilor guvernamentale centrale față de administrațiile locale”). În: Orlov M. L’organisation de l’administration publique locale en Moldavie. Sarrebruck (Germania): Editions Universitaires Europeennes, 2016. pp.125-142. (1,1 c.a.). ISBN 978-3-639-52628-8. (Articol în culegere editată în străinătate, în limba franceză).
 28. GUȘTIUC L. Cadrul legal de integritate în Republica Moldova. În: Studii și Cercetări Juridice. Culegere de lucrări științifice de specialitate. Partea 2/2020. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. 2020. pp.42-52. (0.7 c.a.). ISBN 978-9975-3201-3-9.
 29. GUȘTIUC L. Corupția – element ce periclitează securitatea națională a Republicii Moldova. În: Mat. mesei rotunde cu participare internațională, consacrate Zilei internaționale a drepturilor omului, din 8 decembrie 2016. Chișinău, 2017, ISBN 978-9975-66-565-0
 30. GUȘTIUC, Ludmila. Implementarea standardelor anticorupție ale Consiliului Europei în Republica Moldova. Articol științific. În: Studii și cercetări juridice. Partea 3/2021. Chișinău, 2021. pag. 137-148. ISBN 978-9975-3201-7-7
 31. GUȘTIUC, Ludmila. Rolul politicilor anticorupționale regionale în fortificarea vectorului european al Republicii Moldova. p. 58-65. Studii și cercetări juridice Partea nr. 5/2023 Chișinău 2023 CZU 34(082) S 934 ISBN 978-9975-3430-3-9
file:///d:/Users/Usuario/Downloads/Studii%20se%20cercetari%20juridice__PARTEA%205-1.pdf
 32. GUȘTIUC, Ludmila. Standarde internaționale anticorupție. p. 63-75. Studii și cercetări juridice. Partea nr. 6/2023 Chișinău 2023. CZU 34 (082) S 93 ISBN 978-9975-3430-4-6
file:///d:/Users/Usuario/Downloads/Studii si cercetari juridice__PARTEA 6.pdf
 33. Guvernul Republicii Moldova. Strategia de reformă a administrației publice din Republica Moldova, pentru anii 2023-2030, aprobată de executiv. <https://gov.md/ro/content/strategia-de-reforma-administratiei-publice-din-republica-moldova-pentru-anii-2023-2030> (accesat la 15.03.2023).
 34. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova din 22.03.2023 privind aprobarea Proiectului de lege pentru modificarea Codului de procedură penală al Republicii Moldova nr.122/2003 (delimitarea competențelor Procuraturii Anticorupție și Centului Național Anticorupție la investigarea cauzelor de corupție la nivel înalt).
 35. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova Nr.112 din 07.03.2023 pentru aprobarea proiectului de lege cu privire la Curtea Supremă de Justiție. <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/6382/language/ro-RO/Default.aspx> (accesat la 31.03.2023).
 36. Hotărârea Guvernului nr. 405/21.08.2019 cu privire la eficientizarea activităților anticorupție și reforma justiției. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 261-268/526, 23.08.2019
 37. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova Nr.88 din 04.04.2022 privind confirmarea componenței nominale a Comisiei independente de evaluare a integrității candidaților la funcția de membru în organele de autoadministrare ale judecătorilor și procurorilor. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.97 din 07.04.2022. art.Nr.165.
 38. Impactul corupției asupra realizării drepturilor omului în Republica Moldova: Studiu analitic cu recomandări de politici. Centrul pentru Drepturi Civile și Politice. Geneva-Chișinău, 2021. 88 p.
 39. Legea Republicii Moldova nr.26 din 10.03.2022 privind unele măsuri aferente selectării candidaților la funcția de membru în organele de autoadministrare ale judecătorilor și procurorilor. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.72 din 16.03.2022. art.Nr.103.
 40. Legea Republicii Moldova Nr.159 din 07.07.2016 cu privire la procuraturile specializate. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.245-246 din 30.07.2016. art.Nr.519.
 41. LITVINENCO Sergiu, Ministrul justiției al Republicii Moldova. În: Dreptul la informație: de la o nouă lege privind accesul la informație la schimbări instituționale în Republica Moldova. Chișinău, 9-10 iunie, 2023. A se vedea: <https://www.coe.int/ro/web/chisinau/-/right-to-information-from-a-new-law-on-access-to-information-to-institutional-changes-in-the-republic-of-moldova> (accesat la: 05.03.2023).
 42. Maia Sandu, după ședința CSS: În maxim 3 luni se va crea și va fi funcțională Curtea Anticorupție. 20.03.2023. <https://tribuna.md/2023/03/20/maia-sandu-dupa-sedinta-css-in-maxim-3-luni-se-va-crea-si-va-fi-functionala-curtea-anticoruptie/> (accesat la 24.03.2023).

43. Oligarchs in Ukraine, Moldova and Georgia as key obstacles to reforms. Autori: Denis Cenușă ș.a. Ed. Expert-Grup. Varșovia, 2017. 22 p.
44. Opinia Comisiei de la Veneția Nr. 896/2017, CDL-AD(2017)020, privind proiectul de lege privind Curtea Anticorupție, p. 20, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)020-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)020-e) (accesat la 23.03.2023). Citat de TILMAN Hoppe. Op.cit. p.55
45. Opinie comună Amicus Curiae privind infracțiunea de îmbogățire ilicită (Opinia Comisiei de la Veneția și a OSCE/ODIHR despre infracțiunea de îmbogățire ilicită). Adoptată de Comisia de la Veneția la cea de-a 132-a sesiune plenară (Veneția, 21-22 octombrie 2022). Veneția, 2022. 18 p. <https://constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=2491&t=/Media/Noutati/Opinia-Comisiei-de-la-Venetia-i-a-OSCEODIHR-despre-infracțiunea-de-imbogățire-ilicita> (accesat la 13.03.2023).
46. OSCE, Cele mai bune practici de combatere a corupției (2004), pagina 166, <https://www.osce.org/eea/13738> (accesat la 24.03.2023). Citat de TILMAN Hoppe. Op.cit. p.56.
47. Proiectul de lege privind accesul la informațiile de interes public. <https://particip.gov.md/ro/document/stages/proiectul-de-lege-privind-accesul-la-informatiile-de-interes-public/9967> (accesat la 01.02.2023).
48. RICKARDS J. Currency Wars: The Making of the Next Global Crisis. New York: Portfolio Trade; Reprint edition, 2012. 320 p.
49. Riscurile de corupție în domeniul controalelor de stat și reglementării activității de întreprinzător. Sub redacția lui Grigore Vieru. Centrul Analitic Independent Expert-Grup. Chișinău, 2022. 30 p.
50. Sectorul companiilor de stat: curenți legislative și instituționale care determină o performanță redusă a companiilor de stat și expunere sporită pentru bugetul de stat. Sub redacția lui Vitalie Rapcea. Centrul Analitic Independent Expert-Grup. Chișinău, 2022. 36 p.
51. TALMACI Francisco. Activitatea analitică ca instrument de prevenire și combatere a infracțiunilor de corupție. Teză de doctor în drept. USPEE „C.Stere”. Chișinău, 2022. 199 p.
52. The Global Competitiveness Report 2014-2015. Ed. World Economic Freedom. Switzerland. 2015. 565 p.
53. TILMAN Hoppe. Sancțiuni disuasive pentru acte de corupție. Instanțe specializate/complete de judecată anticorupție. Practici internaționale și propuneri pentru Moldova. Ed. Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD). Berlin, 2021. 97 p.
54. World Justice Project. Rule of Law Index – 2019. Ed. World Justice Project. Washington. 2019. 201p.
55. World Happiness Report – 2023. <https://worldhappiness.report/ed/2023/world-happiness-trust-and-social-connections-in-times-of-crisis/#ranking-of-happiness-2020-2022> (accesat la 26.03.2023).

EFICIENTIZAREA ACTIVITĂȚII ADMINISTRAȚIEI PUBLICE ÎN CONTEXTUL IMPLEMENTĂRII STRATEGIEI DE REFORMĂ A ADMINISTRAȚIEI PUBLICE DIN REPUBLICA MOLDOVA PENTRU ANII 2023-2030

Oleg GRAUR, drd.
Universitatea de Stat din Moldova
E-mail: oleg.graur@mai.gov.md

Abstract

Introduction. The Government of the Republic of Moldova approved on March 15, 2022, the Public Administration Reform Strategy for the years 2023 – 2030. The authorities state that such a strategy was necessary to remove "the numerous structural problems, which may have negative consequences in the coming period" and is important in the context of Moldova's integration aspirations in the European Union.

The purpose of the research is to study whether the Republic of Moldova has the chance to have an efficient, transparent and responsible central and local public administration, which will provide quality services to citizens and the business environment, ensuring the sustainable development of the country.

Research methods are diverse: analytical, comparative, historical, deduction.

The main results: The analysis of the content of the Strategy allowed the identification of the objectives and priority directions of the Strategy, the existence or lack of a concern regarding the efficiency of the activity of the public administration.

The conclusions: the approval of the new public administration reform strategy is important in the context of the aspirations of the Republic of Moldova for integration into the European Union. The strategy enshrines and fixes certain problematic aspects in the field of public administration activity efficiency. By achieving the objectives set in the Strategy, we believe that the effort of the Republic of Moldova to integrate into the European Union space will be strengthened.

Proposals: it is necessary to complete the Strategy with a clearer definition, in the sense of delimiting the principles of efficiency and effectiveness. The current concept and its definition are ambiguous and leave space for misinterpretations.

Key words: Efficiency, reform, public administration, influencing factors, European Union

Introducere

Multitudinea de crize din ultimii ani (pandemie, războiul Rusiei din Ucraina și securitatea regională, criza gazelor, inflația, secetă etc.), necesare a fi gestionate concomitent, au impus intervenții prompte pentru a capacita entitățile publice să răspundă situațiilor critice.

Guvernul Republicii Moldova a aprobat la data de 15 martie 2023, Strategia de reformă a administrației publice pentru anii 2023 – 2030 [5].

Autoritățile precizează că o astfel de strategie a fost necesară pentru a înlătura „numeroasele probleme structurale, care pot avea consecințe negative în perioada următoare” și este importantă în contextul aspirațiilor de integrare a R. Moldova în Uniunea Europeană.

Aprobarea a fost precedată de consultările publice lansate pe marginea respectivului proiect [14].

Scopul cercetării este de a studia dacă Republica Moldova are șansa de a avea o administrație publică centrală și locală eficientă, transparentă și responsabilă, care va oferi servicii de calitate cetățenilor și mediului de afaceri, asigurând dezvoltarea sustenabilă a țării.

Metodele de cercetare sunt diverse: metoda analitică, comparativă, istorică, deducția.

Principalele rezultate înregistrate: Analiza conținutului Strategiei a permis identificarea obiectivelor și direcțiilor prioritare ale Strategiei, existența sau lipsa unei preocupări privind eficientizarea activității administrației publice.

Demersul științific va demara cu o incursiune în chintesența Strategiei, fiind expuse elementele cheie ale reformei administrativ-teritoriale. Ulterior, vom analiza situația în domeniul eficientizării activității administrației publice și acțiunile ce urmează a fi întreprinse. Cercetarea se va realiza pe 5 direcții fundamentale de eficientizare: 1. Managementul Funcției Publice și al Funcționarilor Publici; 2. Cadrul Instituțional al Administrației Publice Centrale; 3. Sistemul de Planificare Strategică și Elaborare a Politicilor Publice; 4. Debirocratizare și Dezvoltarea Serviciilor Electronice; 5. Administrația Publică Locală.

Rezultate obținute și discuții

Prima etapă a reformei prevede ca localitățile R. Moldova să treacă printr-un proces de amalgamare, adică satele, comunele, orașele și municipiile mai puțin dezvoltate din punct de vedere economic să fie absorbite de localitățile din apropiere cu capacități administrative mai puternice.

Pentru a fi creată, o unitate administrativ-teritorială ar trebui: să aibă cel puțin 3.000 de locuitori; să existe legături rutiere între toate unitățile administrative vechi; distanța din centrul noii UAT până la cel mai îndepărtat sat să fie nu mai mică de 25-30 km; primăria să poată acoperi cheltuielile pentru cel puțin 12 angajați.

Acest proces urmează să aibă loc voluntar până în anul 2027, iar, ulterior, va fi reglementat în legislație. În funcție de rezultatele obținute în urma amalgamării, raioanele ar putea dispărea și ar putea să fi formate **5+1 regiuni**: Regiunea Administrativă **Nord** – municipiul Bălți și raioanele Briceni, Dondușeni, Drochia, Edineț, Fălești, Florești, Glodeni, Ocnîța, Râșcani, Sângerei, Soroca; Regiunea Administrativă **Centru** – raioanele Anenii Noi, Călărași, Criuleni, Dubăsari, Hâncești, Ialoveni, Nisporeni, Orhei, Rezina, Strășeni, Șoldănești, Telenești, Ungheni; Regiunea Administrativă **Sud** – raioanele Basarabeasca, Cahul, Cantemir, Căușeni, Cimișlia, Leova, Ștefan Vodă, Taraclia; Autonomia **Găgăuzia**; Municipiul **Chișinău**; Unitatea Teritorială **Nistru**, statutul căreia va fi stabilit în cadrul procesului de negocieri în problema transnistreană, dintre cele două maluri ale Nistrului.

O variantă de optimizare a raioanelor o reprezintă reorganizarea pe baza actualelor regiuni de dezvoltare: Regiunea Nord, Regiunea Centru, Regiunea Sud, Unitatea Teritorială Autonomă Găgăuzia, Municipiul Chișinău (și Transnistria).

După consultările publice a proiectului strategiei, în varianta finală a documentului a fost inclusă o modalitate alternativă de reorganizare a raioanelor - în **zece districte**: Districtul Bălți - municipiul Bălți, raioanele Fălești, Glodeni, Râșcani, Sângerei; Districtul Căușeni – raioanele Anenii Noi, Căușeni, Ștefan Vodă; Districtul Cahul – raioanele Cahul, Cantemir, Taraclia; Districtul Edineț – raioanele Briceni, Dondușeni, Edineț, Ocnîța; Districtul Hâncești – raioanele: Basarabeasca, Cimișlia, Hâncești, Leova; Districtul Orhei – raioanele Orhei, Rezina, Șoldănești, Telenești; Districtul Soroca – raioanele Drochia, Florești, Soroca; Districtul Ungheni – raioanele Călărași, Nisporeni, Ungheni; UTA Găgăuzia; Municipiul Chișinău.

Harta districtelor coincide aproape în totalitate cu cea a județelor R. Moldova, care a existat din 1998 până în 2003, când s-a trecut la raioane. Lipsește doar fostul județ Taraclia, creat suplimentar în 1999 [15].

De fapt, se poate observa că sunt urmărite teritoriile gestionate actualmente de oficiile Cancelariei de Stat. În acest scenariu, distribuția funcțiilor este aproape neschimbată. Agenția pentru Dezvoltare Regională și Consiliile pentru Dezvoltare Regională ar continua să funcționeze.

De menționat că, pe parcursul a celor 30 de ani de independență a Republicii Moldova, a fost organizată, sub aspect administrativ, în unități administrativ-teritoriale: Raioane (prezent) și 11 Județe (1998-2003).

Iar actualmente, Republica Moldova este organizată din punct de vedere administrativ în 896 unități administrative teritoriale (UAT) de nivelul I (sate, comune, orașe și municipii) și 35 unități administrativ-teritoriale (UAT) de nivelul II (32 raioane, mun. Chișinău și Bălți, unitatea teritorială autonomă Găgăuzia), pentru o populație mai mică de 3 milioane de locuitori (2,9 milioane conform recensământului din 2014).

O altă problemă a fi luată în considerație, reprezintă situația demografică - populația Republicii Moldova este în continuă scădere. Rezultatele recensământului din 2014 arată că populația a atins 2,9 milioane locuitori, comparativ cu 3,5 milioane în urmă cu zece ani. Dintre aceștia, 329.108 locuiesc în străinătate, rămânând doar 2,58 milioane de utilizatori efectivi de servicii și contribuabili la bugetele locale.

Considerăm că, cifra de 2,58 milioane este una exagerat de optimistă. Conform unui studiu recent, în deceniile viitoare declinul demografic va continua cu ritmuri rapide, numărul populației Republicii Moldova micșorându-se până la 1755,6 mii (cu 34,5%) către anul 2040 [1, p.4]. Este și firesc că în atare condiții, regândirea procesului de eficientizare a administrației publice este unul imperativ.

Ceea ce caracterizează administrația publică locală de nivelul I este fragmentarea și numărul foarte mare (aproape 90%) de UAT cu o populație redusă, sub 5000 locuitori, dimensiuni care nu permit nici furnizarea eficientă a serviciilor, nici o capacitate fiscală și administrativă corespunzătoare. Numărul mediu de locuitori într-o unitate administrativ-teritorială este de 275342. Pentru fiecare 100.000 locuitori revin 36.3 UAT – o valoare mai mare decât în cele mai fragmentate țări europene [9].

În perioada următoare, autoritățile centrale și locale vor colabora pentru elaborarea documentelor necesare implementării Strategiei, inclusiv a Legii privind amalgamarea voluntară [6].

Drept rezultat, se declară optimist că, „Republica Moldova va avea o administrație publică centrală și locală eficientă, transparentă și responsabilă, care va oferi servicii de calitate cetățenilor și mediului de afaceri, asigurând dezvoltarea sustenabilă a țării” [5].

Este ca și cum clar de la sine că, aprobarea noii strategii de reformă a administrației publice este importantă în contextul aspirațiilor Republicii Moldova de integrare în Uniunea Europeană. Or, perpetuarea unui sistem ineficient al administrației publice poate amplifica problemele și vulnerabilitățile structurale ale țării și eroda încrederea oamenilor în instituțiile statului. Prin urmare, este prioritară trasarea în continuare a unor obiective strategice care să

permite edificarea unei administrații publice moderne, eficiente, profesioniste, orientate spre furnizarea de servicii publice de înaltă calitate, conform nevoilor și așteptărilor cetățenilor și mediului de afaceri din Republica Moldova.

Principiile pe care se sprijină Strategia sunt principiile spațiului administrativ european (*statul de drept, fiabilitatea/încrederea și predictibilitatea, deschiderea și transparența, responsabilitatea, eficiența și eficacitatea; descentralizare, subsidiaritate și autonomie locală*).

Analiza Notei informative a proiectului Strategiei a permis identificarea obiectivelor și direcțiilor prioritare ale Strategiei, așa cum sunt ele formulate de autorii respectivei Strategii: [14]

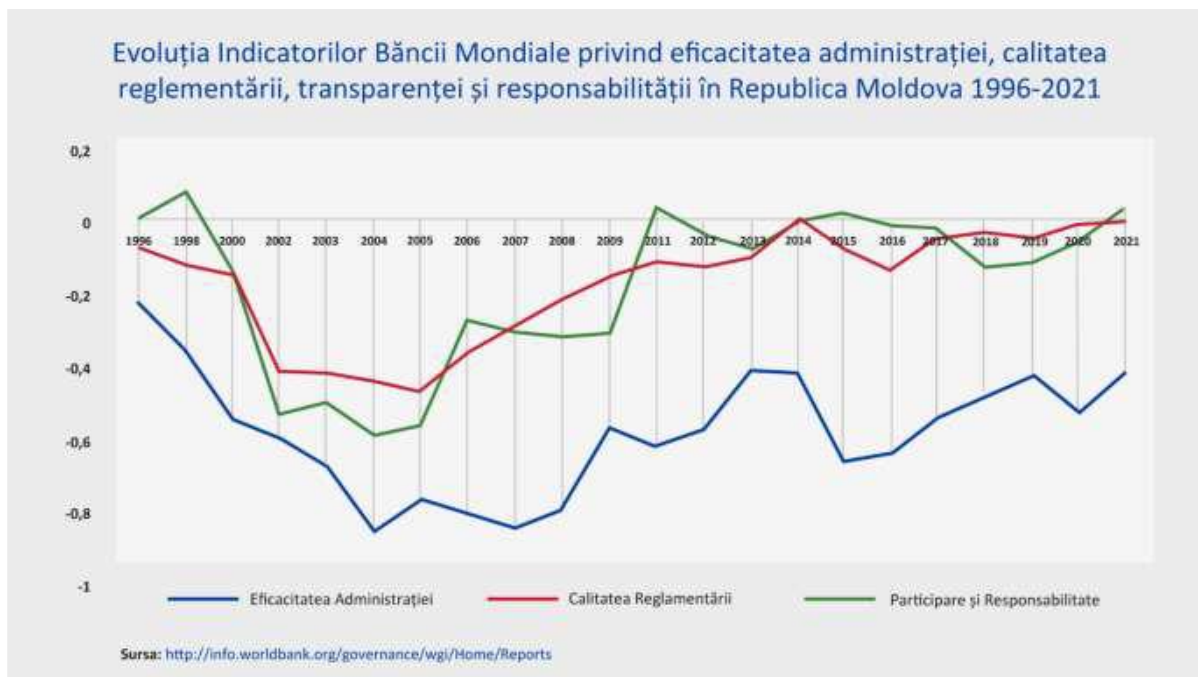
(1) Managementul Funcției Publice și al Funcționarilor Publici: - Republica Moldova va avea un sistem al funcției publice integrat și competent, care reușește să gestioneze cu eficiență și echitabil servicii publice de calitate și accesibile, prin profesionalizare și stabilitate, susținute de un sistem profesionist/meritocratic și transparent de management al resurselor umane.

(2) Cadrul instituțional al Administrației Publice Centrale: - Un sistem instituțional suplă și eficient al administrației publice centrale prin consolidarea rezultatelor obținute până acum, cu definirea clară a mandatelor instituțiilor publice centrale, eliminarea suprapunerilor, delimitarea clară a rolurilor între instituții de fundamentare a politicilor publice, instituții de implementare (agenții publice).

(3) Sistemul de Planificare Strategică și Elaborare a Politicilor Publice: - Sistemul de fundamentare și implementare al politicilor publice pe bază de dovezi va fi generalizat, consolidat și va funcționa eficient, prin: coordonarea cu procesul de transpunere și implementare a acquis-ului UE, integrarea intereselor grupurilor celor mai defavorizate, îmbunătățirea coordonării și planificării strategice a politicilor în raport de toate resursele financiare disponibile (interne și internaționale) și creșterea semnificativă a capacității de monitorizare și evaluare.

(4) Debirocratizare și Dezvoltarea Serviciilor Electronice: - Până la finalul anului 2030, Republica Moldova va avea o administrație publică eficientă, care dispune de practici democratice și oferă servicii de înaltă calitate cetățenilor și mediului de afaceri într-un mod transparent și eficient prin utilizarea tehnologiilor moderne și a serviciilor inovatoare care să respecte cerințele integrării europene printr-un proces administrativ imparțial, profesionist și responsabil.

În mai multe rapoarte privind Republica Moldova, calitatea guvernării/guvernantei publice este măsurată prin indicatori globali ai guvernantei calculați de Banca Mondială (WGI-Worldwide Governance Indicators). Aceasta utilizează o multitudine de surse pentru a estima calitatea guvernării pe 3 dimensiuni relevante: 1) eficacitatea administrației; 2) calitatea reglementărilor; 3) participare și responsabilitate. Evoluția valorilor absolute ale celor 3 indicatori pentru Republica Moldova pe perioada 1996-2021 poate fi observată în graficul nr.1. În general se poate observa o stagnare pe întreaga perioadă, dar un început de progres în 2020 și mai ales în 2021 [5].

Graficul 1. Evoluția indicatorilor Băncii Mondiale privind eficacitatea administrației, calitatea reglementării, transparenței și responsabilității în Republica Moldova, anii 1996-2021. Sursa: Strategia de reformă a administrației publice din Republica Moldova pentru anii 2023-2030

Sursa: Banca Mondială. A se vedea: <http://info.worldbank.org/governance/wgt/Home/Reports>

Analiza situației în domeniul eficientizării a permis identificarea unui șir de probleme enunțate de către autorii Strategiei. Aceste probleme, pot fi convențional divizate pe următoarele dimensiuni:

1. Managementul Funcției Publice și al Funcționarilor Publici;
2. Cadrul Instituțional al Administrației Publice Centrale
3. Sistemul de Planificare Strategică și Elaborare a Politicilor Publice
4. Debirocratizare și Dezvoltarea Serviciilor Electronice
5. Administrația Publică Locală.

Le vom examina consecutiv pe toate și vom identifica problemele cu referire la domeniul eficientizării și eficacității activității administrației publice.

1. Managementul Funcției Publice și al Funcționarilor Publici

Problema nr.1: Sistemul de elaborare, promovare și monitorizare a politicilor publice în domeniul managementului funcției publice și al funcționarilor publici se realizează de către Cancelaria de Stat în mod insuficient. Prin urmare, Reorganizările Cancelariei de Stat din anul 2016 și 2019 au avut repercusiuni sistematice asupra capacității Cancelariei de Stat de a gestiona eficient și proactiv domeniul funcției publice, care este unul de nivel strategic pentru asigurarea unei administrații publice moderne cu corp de funcționari publici profesioniști și integri, capabili să lucreze în favoarea cetățenilor [5, pct.10].

Problema nr.3: Cariera în funcția publică, în mod special pentru tinerii profesioniști, nu este atractivă. Capacitatea statului de a acoperi cantitativ și calitativ necesarul de personal în administrația publică este insuficientă. Prin urmare, promovarea în funcția publică în

majoritatea autorităților publice constituie o provocare pentru managementul eficient al resurselor umane [5, pct.24 alin.3)].

2. Cadrul Instituțional al Administrației Publice Centrale

Perpetuarea unui sistem ineficient al administrației publice centrale poate amplifica problemele și vulnerabilitățile structurale ale țării și eroda încrederea oamenilor în instituțiile statului.

Strategia privind reforma administrației publice pentru anii 2016-2020 și Planul de acțiuni pentru anii 2016-2018 pentru implementarea Strategiei privind reforma administrației publice pentru anii 2016-2020, au fost principalele documente de politici, care erau îndreptățite să stabilească obiective de eficientizare a activității administrației publice.

Conform Strategiei citate, Guvernul Republicii Moldova la acel moment s-a angajat în implementarea reformei administrației publice, cu scopul de a consolida administrația publică atât la nivel național, cât și la nivel local. Obiectivul general a fost de a constitui o administrație publică modernă, eficientă, profesionistă, orientată spre furnizarea de servicii publice de înaltă calitate, conform nevoilor și așteptărilor cetățenilor, entităților sociale și economice. Pentru atingerea acestui obiectiv general au fost planificate acțiuni și activități specifice în două faze ale procesului de reformă: din 2016 până în 2018 și din 2019 până în 2020. Aceste două faze trebuiau implementate în conformitate cu acțiunile etapizate. Însă, doar primul Plan a fost aprobat oficial de Guvern – pentru 2016-2018 [5, pct.46].

Potrivit Raportului de evaluare intermediară și ex-post a Strategiei, efectuat conform *Metodologiei de evaluare a documentelor de politică publică*, cu asistența partenerilor de dezvoltare în cadrul Programului ENPI al Uniunii Europene pentru Republica Moldova „Sprijin pentru procesul de reformă a administrației publice în Republica Moldova” se constată că rezultatele preconizate au fost obținute numai parțial, existând numeroase domenii unde sunt necesare progrese mult mai vizibile [5, pct.47].

48. În contextul acordării Republicii Moldova la 23 iunie 2022 de către Consiliul European a statutului de țară candidat pentru aderarea la Uniunea Europeană, existența unor instituții ale statului eficiente și moderne este o premisă obligatorie pentru integrarea în spațiul comunitar [5, pct.48].

În scopul consolidării capacităților administrației publice centrale de a răspunde exigențelor statutului de țară candidat pentru aderarea la UE, la solicitarea Guvernului și cu asistența OECD/SIGMA, a Delegației Uniunii Europene, în martie-iulie 2022 a fost lansat procesul de evaluare parțială a administrației publice centrale din Republica Moldova, prin intermediul unor analize funcționale axate pe evaluarea capacității administrației publice centrale de a elabora politici publice – procesul va fi generalizat printr-o evaluare completă în 2023, la fel cu asistența tehnică a OECD/SIGMA. Implementarea setului menționat de analize funcționale este coordonată de Cancelaria de Stat, în cooperare cu Ministerul Finanțelor și cu implicarea ministerelor. Metodologia de evaluare a fost aprobată de Cancelaria de Stat și Ministerul Finanțelor și a fost discutată cu toate ministerele de resort în luna mai 2022. În cadrul evaluării, ministerele de resort au efectuat o analiză detaliată a structurii de personal care acoperă direcțiile ministeriale și instituțiile subordonate. De asemenea, ministerele au analizat necesitățile personalului în ceea ce privește dezvoltarea de politici, având în vedere

necesitatea de a îndeplini prioritățile Guvernului. În final, ministerelor li s-a cerut să identifice creșteri de eficiență atât în ministere, cât și în organismele subordonate [5, pct.49].

3. Sistemul de Planificare Strategică și Elaborare a Politicilor Publice

„Elaborarea politicilor publice este procesul prin care Guvernul transpune viziunea sa politică în strategii, acțiuni și acte normative pentru a livra „rezultate” cetățenilor. Prin acest proces se stabilește ce trebuie făcut – examinând raționamentul de bază și eficacitatea politicilor – elaborând apoi modalitatea de implementare și revizuire permanent cât de bine rezultatele dorite sunt livrate” [8].

Un rol major în asigurarea unui proces eficient de planificare strategică și în sistemul de elaborare a politicilor publice îl are configurarea și consolidarea corespunzătoare a Centrului de Guvernare, funcțiile caracteristice acestuia urmând a fi realizate în comun de către Cancelaria de Stat, Ministerul Finanțelor (planificarea resurselor pentru sectorul public) și Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene (coordonarea afacerilor de integrare europeană).

Cancelaria de Stat asigură organizarea activității Guvernului în vederea realizării de către acesta a politicii interne și externe a statului, crearea cadrului general pentru definirea priorităților de activitate a Guvernului, oferirea suportului metodologic și organizatoric pentru sistemul de planificare, elaborare și implementare a politicilor publice de către autoritățile guvernamentale, monitorizarea implementării Programului de guvernare, prezentarea materialelor analitice și informaționale, pregătirea proiectelor de acte ale Guvernului, inclusiv realizarea dreptului de inițiativă legislativă și verificarea executării acestora, precum și exercitarea de către Guvern a prerogativelor ce țin de relațiile sale cu autoritățile administrației publice locale. Totodată, Cancelaria de Stat este responsabilă de asigurarea sustenabilității administrației publice prin definirea și coordonarea realizării reformei administrației publice și consolidarea acesteia, sporirea calității și accesibilității serviciilor publice prestate pentru cetățeni și operatorii economici și eficientizarea managementului funcționarilor publici [5, pct.66].

Pe lângă competențele enumerate supra, *Legea nr.98/2012 privind administrația publică centrală de specialitate* atribuie Cancelariei de Stat și sarcina de a informa opinia publică despre activitatea Guvernului, precum și de a asigura, prin aparatul propriu, continuitatea derulării procedurilor aferente actelor de guvernare, constituind elementul de legătură și stabilitate a guvernării. În mod detaliat și exhaustiv, sarcinile și funcțiile Cancelariei de Stat sunt stabilite în legislația secundară specială [7]. Alte funcții/sarcini (necaracteristice Centrului Guvernului) au fost atribuite entității de-a lungul anilor, datorită importanței și/sau caracterului intersectorial al acestora.

Planificarea eficientă și integrată la nivel de Guvern a constituit elementul esențial al noului sistem de planificare strategică, aprobat prin *Hotărârea Guvernului nr.386 /2020 cu privire la planificarea, elaborarea, aprobarea, implementarea, monitorizarea și evaluarea documentelor de politici publice* (în vigoare din 26.07.2020). Scopul principal urmărit de noul sistem este eficientizarea efortului autorităților administrative centrale în implementarea politicilor publice. Noul sistem de planificare strategică stabilește ierarhia clară a documentelor de planificare și definește legătura acestora cu documentele de politici publice. Nivelul cel mai înalt este reprezentat de Programul de activitate al Guvernului, Strategia

Națională de Dezvoltare și angajamentele internaționale, implicit Acordul de Asociere RM-UE și Agenda de Dezvoltare Durabilă 2030. Totodată, Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova Europeană 2030” [11] a reconfirmat importanța dezvoltării noului sistem integrat de planificare strategică, de cooperare la diferite niveluri și de includere a tuturor părților interesate în procesul de planificare, implementare și monitorizare a politicilor publice [5, pct.67].

4. Debirocratizare și Dezvoltarea Serviciilor Electronice

Din punct de vedere normativ, una dintre schimbările majore din ultimii ani în ceea ce privește reformele administrației publice și transformarea acesteia într-un serviciu adecvat pentru cetățeni și comunitatea de afaceri, a fost adoptarea *Legii nr. 234/2021 cu privire la serviciile publice*. Legea reglementează toate institutele moderne specifice serviciilor publice care sunt caracteristice spațiului administrativ european, precum și principiile pentru prestarea serviciilor publice. Astfel, la înființarea și modernizarea unui serviciu public se stabilește obligația creșterii numărului canalelor de prestare a acestuia atât la ghișeu, cât și în mod electronic, reducerea poverii administrative prin simplificarea proceselor de prestare a serviciilor publice, excluderea activităților administrative care nu aduc valoare publică, consolidarea mecanismului de schimb electronic de date și prestarea în mod prioritar, în format electronic, inclusiv obținerea rezultatului prestării serviciului sub forma unui document electronic etc. [5, pct.100].

De asemenea, *Legea nr. 234/2021 cu privire la serviciile publice* prescrie obligația transunerii în modul de prestare a serviciilor publice a principiul „doar o singură dată”, din care rezultă că beneficiarii de servicii publice furnizează date diverse o singură dată în contact cu autoritățile/instituțiile publice, iar acestea sunt obligate să se asigure că datele sunt reutilizabile și că pot fi accesate de oricare prestator de servicii publice. Principalele finalități urmărite prin implementarea *Legii nr. 234/2021* sunt: crearea condițiilor pentru implementarea serviciilor publice pro-active care vor fi prestate din oficiu, fără necesitatea depunerii unor cereri sau demersuri din partea beneficiarilor acestora; instituirea obligației prestatorilor de servicii de a asigura crearea serviciilor publice electronice complet automatizate ce permit autoservirea electronică a beneficiarilor de servicii publice, fără interacțiunea cu reprezentanții prestatorilor de servicii; asigurarea condițiilor juridice pentru cooperarea între prestatorii de servicii publice de la nivel central și cel local, pentru organizarea și prestarea eficientă a serviciilor publice cetățenilor și mediului de afaceri în mediul rural.

5. Administrația Publică Locală

Republica Moldova este organizată din punct de vedere administrativ³⁶ în 896 unități administrativ teritoriale (UAT) de nivelul I (sate, comune, orașe și municipii) și 35 unități administrativ teritoriale (UAT) de nivelul II (32 raioane, mun. Chișinău și Bălți, unitatea teritorială autonomă Găgăuzia), pentru o populație mai mică de 3 milioane de locuitori (2,9 milioane conform recensământului din 2014) [5, pct.121].

Ceea ce caracterizează administrația publică locală de nivelul I este fragmentarea și numărul foarte mare (aproape 90%) de UAT cu o populație redusă, sub 5000 de locuitori, dimensiuni care nu permit nici furnizarea eficientă a serviciilor, nici o capacitate fiscală și

administrativă corespunzătoare. Numărul mediu de locuitori într-o unitate administrativ-teritorială este de 2753 [2]. Pentru fiecare 100.000 locuitori revin 36.3 UAT - o valoare mai mare decât în cele mai fragmentate țări europene. Acest lucru este subliniat și în recentul document de evaluare, publicat pe 1 februarie 2023, al Comisiei Europene privind cererea de aderarea la Uniunea Europeană a Republicii Moldova: „Sunt disparități semnificative între urban și rural în furnizarea serviciilor de bază, a educației și a pieței forței de muncă, deoarece resursele sunt concentrate în capitală și în câteva orașe de mărime medie...Dezvoltarea și coeziunea regională sunt împiedicate de nevoia pentru reforma administrativ teritorială: 844 autorități publice locale rurale (86%) au mai puțin de 5000 de locuitori” [4, p.46].

Dimensiunea optimă a unei UAT pentru a asigura eficiența democratică, furnizarea de servicii de calitate precum și pentru a facilita dezvoltarea economică locală este de circa 30,000 locuitori [19, p.17].

Deși cadrul legal are prevederi clare privind numărul minim de locuitori (Art. 17 prevede ca UAT-urile trebuie să aibă un număr minim de 1500 locuitori și mijloace financiare suficiente pentru întreținerea aparatului primăriei și instituțiilor sferei sociale) [13, art.17], capacitatea administrativă adecvată necesară, precum și privind viabilitatea UAT-urilor, și însărcinează Guvernul [12, art.11 alin.5)], la propunerea Cancelariei de Stat, să examineze și să identifice soluții de eficientizare administrativă sau de **consolidare teritorială, niciun Guvern nu a întreprins măsuri** de îmbunătățire și optimizare a structurii administrativ teritoriale [5, pct.124].

După o expunere a principalelor probleme în ce privește eficientizarea administrației publice, Strategia formulează elemente de viziune, principii și scop.

Astfel, **viziunea** este concepută în sensul că, o administrație publică centrală și locală eficientă, transparentă și responsabilă, capabilă de perfecționare permanentă, care oferă servicii accesibile și de calitate cetățenilor și mediului de afaceri din Republica Moldova, contribuind astfel la bunăstarea societății și la consolidarea coeziunii sociale [5, pct.153].

Cu referire la **principii**, se declară că, principiile pe care se sprijină strategia sunt cele ale spațiului administrativ european alături de care au fost adăugate principiile specifice procesului de consolidare a autonomiei locale [5, pct.153]: 1) Statul de Drept; 2) Fiabilitate/Încredere și Predictibilitate; 3) Deschidere și Transparență; 4) Descentralizare; 5) Autonomie Locală.

Un loc aparte ocupă alte două principii relevante studiului nostru. Ne referim la:

Eficiență și Eficacitate - aceste 2 principii se referă la obținerea de rezultate maxime cu un volum dat de resurse, iar aceste rezultate sunt corespunzătoare scopurilor stabilite și contribuie direct și nemijlocit la îndeplinirea acestora.

În fine, ultimul principiu - subsidiaritate, în ceea ce privește procesul de descentralizare, conform căreia un serviciu public trebuie încredințat nivelului administrativ cel mai apropiat de cetățean, care are capacitatea de a-l furniza în condiții de eficiență și eficacitate.

Totodată, la secțiunea de Administrație Publică Locală au mai fost adăugate criteriile și regulile specifice unui proces eficient și eficace de descentralizare și consolidare a autonomiei locale, care reies din bunele practici și din literatura academică în domeniu la nivel internațional [5, pct.154].

În ceea ce privește **scopul**, este declarat faptul că, la sfârșitul anului **2030** Republica Moldova va dispune de o administrație publică centrală și locală capabilă să asigure condițiile pentru dezvoltarea sustenabilă a țării, cu un nivel ridicat de integritate și competență astfel încât: (a) să gestioneze cu eficiență și să livreze servicii publice de calitate prin: profesionalizare și stabilitate, simplificare și raționalizare, predictibilitate și coordonare; (b) să câștige respectul și încrederea cetățenilor prin: onestitate, transparență și responsabilitate, accesibilitate și deschidere; (c) să-și consolideze capacitatea de fundamentare și implementare a politicilor publice, astfel încât să fie capabilă să răspundă provocărilor ridicate de procesul de aderare la UE [5, pct.154].

După o trecere în revistă a tuturor probleme și obstacole ce stau în calea atingerii unei eficiențe a activității administrației publice, în textul Strategiei 2023-2030 sunt înserate mai multe obiective și direcții de îmbunătățire a situației respective.

Identificând matricei de expunere a problemelor, soluțiile și direcțiile prioritare de acțiune pot fi convențional divizate pe dimensiunile:

1. Managementul Funcției Publice și al Funcționarilor Publici;
2. Cadrul Instituțional al Administrației Publice Centrale
3. Sistemul de Planificare Strategică și Elaborare a Politicilor Publice
4. Debirocratizare și Dezvoltarea Serviciilor Electronice
5. Administrația Publică Locală.

Le vom examina consecutiv pe toate și vom evidenția acțiunile ce urmează a fi întreprinse în ceea ce privește eficientizarea și eficacitatea activității administrației publice.

1. Managementul Funcției Publice și al Funcționarilor Publici. Drept urmare al reformelor, Republica Moldova va avea un sistem al funcției publice și al funcționarilor publici integru și competent, care să gestioneze cu eficiență și echitabil servicii publice de calitate și accesibile, prin profesionalizare și stabilitate, susținute de un sistem profesionist/meritocratic, transparent și motivațional de management al resurselor umane în serviciul public.

2. Cadrul instituțional al Administrației Publice Centrale. Obiectivul general declarat: Un sistem instituțional flexibil și eficient al administrației publice centrale prin consolidarea rezultatelor obținute până acum, cu definirea clară a mandatelor instituțiilor publice centrale, eliminarea suprapunerilor, delimitarea clară a rolurilor între instituții de fundamentare a politicilor publice, instituții de implementare (agenții publice).

Un interes sporit o prezintă Direcția Prioritară 1: Sistemul administrației publice centrale va fi raționalizat și eficientizat printr-un cadru de reglementare unitar, coerent și transparent, care folosește o terminologie adecvată și care definește clar diferențele dintre autoritate publică și instituție publică de implementare, raporturile ierarhice, structuri organizaționale interne omogene și cât mai simple.

Totodată, se declară drept activitate prioritară - evaluare periodică calitativă pe baza următoarelor criterii: Crearea de noi instituții publice se face numai pe baza unor evaluări ex-ante care să demonstreze raționalitatea, eficiența și eficacitatea (value for money) [5, Pct.I.1.3 alin.(2)].

3. Sistemul de Planificare Strategică și Elaborare a Politicilor Publice. În calitate de obiectiv general se prezintă: Sistemul de fundamentare și implementare a politicilor publice pe bază de dovezi va fi generalizat, consolidat și va funcționa eficient, prin:

coordonarea cu procesul de transpunere și implementare a acquis-ului UE, integrarea intereselor grupurilor celor mai defavorizate, îmbunătățirea coordonării și planificării strategice a politicilor în raport de toate resursele financiare disponibile (interne și internaționale) și creșterea semnificativă a capacității de monitorizare și evaluare [5, pct.203]. Totodată, procesul decizional va fi bazat pe dovezi, transparentizat și va fi organizat mai aproape de oameni, asigurându-se coerența, eficiența și predictibilitatea acestuia.

În mod special, prezintă interes șirul activităților preconizate a fi realizate, într-o sporire a eficientizării activității administrației publice. Printre cele mai relevante evidențiem: [5, pct.204]

Activitatea 1.2. Eficientizarea procesului de comunicare dintre Guvern și Parlament pentru susținerea implementării politicilor.

Activitatea 1.7. Dezvoltarea și implementarea unui sistem informatic în domeniul planificării strategice și operaționale, conectat cu cadrul bugetar de planificare, pentru monitorizarea calitativă a implementării documentelor de planificare strategică, a transunerii actelor UE în legislația națională, creșterea eficienței implementării politicilor publice și simplificarea proceselor de lucru în administrația publică.

Activitatea 1.8. Evaluarea periodică a cadrului normativ de evaluare a politicilor publice în vederea identificării măsurilor de eficientizare și optimizare a acestuia și aliniere la bunele practici europene de planificare și implementare a politicilor publice.

Activitatea 2.3. Consolidarea sistemului de planificare financiară și bugetare multi-anuală a politicilor, în vederea sporirii predictibilității și eficienței cheltuielilor publice și racordării cadrului de planificare bugetară la prioritățile de dezvoltare pe termen mediu, stabilite în Planurile Naționale de Dezvoltare.

Activitatea 3.1. Evaluarea eficienței cadrului normativ privind transparența în procesul decizional și ajustarea acestuia pentru asigurarea unui proces participativ și incluziv în tot ciclul de politici publice.

Activitatea 3.2. Dezvoltarea capacităților de leadership la nivel central și local, de comunicare strategică și consultare activă a părților interesate, inclusiv consolidarea dialogului instituționalizat cu sectorul asociativ și privat, în scopul sporirii eficienței, sustenabilității și relevanței procesului decizional/politicilor publice.

Activitatea 3.3. Evaluarea soluțiilor digitale, instrumentelor și platformelor de consultare publică și eficientizarea acestora.

Activitatea 3.4. Asigurarea sistematică a unei comunicări eficiente și accesibile cetățenilor despre politicile publice promovate, desfășurarea campaniilor de informare și educare a societății privind procesul decizional și politicile publice.

4. Debirocratizare și Dezvoltarea Serviciilor Electronice. Obiectivul general vizează problematica eficienței, declarându-se că, până la finalul anului 2030, Republica Moldova va avea o administrație publică eficientă, care dispune de practici democratice și oferă servicii de înaltă calitate cetățenilor și mediului de afaceri într-un mod transparent și eficient prin utilizarea tehnologiilor moderne și a serviciilor inovatoare care să respecte cerințele integrării europene printr-un proces administrativ imparțial, profesionist și responsabil.

Întru realizarea dezideratelor enunțate, este specificată Direcția Prioritară 2: Până la sfârșitul anului 2030, ecosistemul de e-Guvernare a Republicii Moldova va fi consolidat prin menținerea sistemelor existente și dezvoltarea de noi soluții guvernamentale partajate, întru

asigurarea condițiilor necesare pentru eficientizarea proceselor administrative și de prestare a serviciilor publice.

5.Administrația Publică Locală. Cu referire la eficientizarea activității administrației publice locale, Strategia prevede procesul de alocare a responsabilităților - cu alte cuvinte ce feluri de servicii/bunuri publice oferă fiecare nivel de administrație: centrală, regională (raională) sau locală – are un rol foarte important în creșterea eficienței și eficacității administrației publice în general.

În mod deosebit, prezintă interes șirul activităților preconizate a fi realizate, întru sporirea eficientizării activității administrației publice locale. Printre cele mai relevante evidențiem activitatea 1.1: [5, pct.215] elaborarea, adoptarea și implementarea pe perioada 2023 – 2026 a unui proces coerent și bine organizat de amalgamare voluntară la nivelul I al administrației publice locale. La finalul anului **2026** se vor evalua rezultatele procesului de amalgamare voluntară și vor fi definite politicile cele mai eficiente de continuare a consolidării teritoriale la nivelul I al administrației publice locale, inclusiv trecerea la amalgamare normativă. În acest sens, Cancelaria de Stat va organiza evaluarea periodică a performanțelor administrației publice locale conform metodologiei elaborate. În baza rezultatelor evaluării, și luând în considerare alte studii conexe, Cancelaria de Stat va identifica și propune soluții de eficientizare administrativă și consolidare teritorială, care vor fi examinate în ședința de Guvern. Conform deciziilor aprobate, vor fi aplicate soluțiile identificate, inclusiv prin eficientizarea administrativă și consolidarea teritorială - amalgamarea UAT-urilor care nu îndeplinesc condițiile minime de populație și capacitate (instituțională și financiară) [5, pct.230].

Alte două activități relevante eficientizării activității administrației publice locale sunt: activitatea 1.4.: creșterea eficienței în furnizarea serviciilor publice din domeniul sănătății, asistenței sociale și educației prin crearea de servicii desconcentrate ale Ministerului Educației și Cercetării, Ministerului Sănătății și Ministerului Muncii și Protecției Sociale pe structura actualelor regiuni de dezvoltare și transferul către aceste noi structuri a funcțiilor actuale îndeplinite în aceste domenii de către consiliile raionale și activitatea 1.5.: constituirea unor structuri administrative regionale eficiente și eficace care să preia funcțiile consiliilor raionale și eventual ale structurilor actuale de dezvoltare regională. Cu această ocazie se va definitiva și alocarea funcțiilor/responsabilităților între nivelul I al administrației publice locale, nivelul II al administrației publice locale și administrația publică centrală/deconcentrată [5, pct.230].

Concluzii

În urma celor analizate, venim cu următoarele **concluzii**:

În anul 2022, după transmiterea chestionarului de către Comisia Europeană, autoritățile guvernamentale au prezentat în scurt timp răspunsurile la peste 2100 de întrebări, ce au vizat practic toate aspectele cheie ale sistemului politic și instituțional, dar și ale cadrului de politici din Republica Moldova. Acest prim-pas oficial pe drumul către aderarea la UE înseamnă că Republica Moldova îndeplinește deja un număr semnificativ de criterii propuse pentru candidați, dar urmează o muncă enormă la anumite capitole, inclusiv eficientizarea activității administrației publice pentru oferirea serviciilor publice de calitate cetățenilor.

Cu toate acestea, Strategia de reformă a administrației publice din Republica Moldova, pentru anii 2023-2030 vine să consacre și să remedieze anumite aspecte lacunare în domeniul eficientizării activității administrației publice. Prin realizarea obiectivelor setate în Strategie, considerăm că, efortul Republicii Moldova de integrare în spațiul Uniunii Europene va fi fortificat.

În calitate de **propunere**, pare a fi necesară completarea Strategiei cu o definiție mai clară, în sensul delimitării principiilor eficienței și eficacității. Redactarea actuală este una ambiguă și lasă spații de interpretare.

Referințe

1. BUZU, A., GAGAUZ, O., LUPUȘOR, A., PROHNIȚCHI, V. Teoria schimbării pentru reziliența demografică – adaptare, atenuare, ajustare. – Ch.: UNFPA și „Expert-Grup”, 2022. 43 p.
2. Date recensământ 2014, excluzând Mun. Chișinău. „Raport privind Opțiunile pentru reorganizarea structurii administrativ-teritoriale în Republica Moldova”, Ionescu A., Drezgic S., Rusu I. Ch.: PNUD, 2017.
3. Evaluarea finală (ex-post) a Strategiei Naționale de Descentralizare 2012-2018.
4. European Commission ”Analytical Report following the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council Commission Opinion on the Republic of Moldova’s application for membership of the European Union” pagina 46, Brussels, 1.2.2023, SWD(2023) 32 final.
5. Guvernul Republicii Moldova. Strategia de reformă a administrației publice din Republica Moldova, pentru anii 2023-2030, aprobată de executiv. <https://gov.md/ro/content/strategia-de-reforma-administratiei-publice-din-republica-moldova-pentru-anii-2023-2030> (accesat la 15.03.2023).
6. Guvernul Republicii Moldova. Strategia de reformă a administrației publice pentru anii 2023-2030, discutată la ședința comisiei paritare pentru descentralizare. <https://gov.md/ro/content/strategia-de-reforma-administratiei-publice-pentru-anii-2023-2030-discutata-la-sedinta> (accesat la 21.03.2023).
7. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.657 din 06.11.2009 pentru aprobarea Regulamentului privind organizarea și funcționarea structurii și efectivului-limită ale Cancelariei de Stat. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.162 din 10.11.2009. art.Nr.724.
8. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova Nr.911 din 25.07.2016 pentru aprobarea Strategiei privind reformă administrației publice pentru anii 2016-2020. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.256-264 din 12.08.2016. art.Nr.1033.
9. Încep dezbaterile strategiei de reformare a administrației publice 2023-2030. Ce va alege Moldova, să fie organizată în raioane sau județe? <https://conde.md/incep-dezbaterile-strategie-de-reformare-a-administratiei-publice-2023-2030-ce-va-alege-moldova-sa-fie-impartita-in-raioane-sau-judete/> (accesat la 21.03.2023).
10. Legea Republicii Moldova Nr.68 din 05.04.2012 privind aprobarea Strategiei naționale de descentralizare și a Planului de acțiuni privind implementarea Strategiei Naționale de descentralizare pentru anii 2012-2018. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.143-148 din 13.07.2012. art.Nr.465.
11. Legea Republicii Moldova Nr.315 din 17.11.2022 pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova Europeană 2030”.
12. Legea Republicii Moldova Nr.435 din 28.12.2006 privind descentralizarea administrativă. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.29-31 din 02.03.2007. art.Nr.91. Art.11, alin.5 prevede că activitatea UAT care nu corespund criteriilor stabilite va fi examinată în ședință de Guvern, la propunerea Cancelariei de Stat, în vederea identificării unor soluții de eficientizare administrativă sau de consolidare teritorială.
13. Legea Republicii Moldova Nr.764 din 27.12.2001 privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.16 din 29.01.2002. art.Nr.53. Art. 17 prevede ca UAT-urile trebuie să aibă un număr minim de 1500 locuitori și mijloace financiare suficiente pentru întreținerea aparatului primăriei și instituțiilor sferei sociale.
14. Proiectul Strategiei de reformă a Administrației Publice din Republica Moldova pentru anii 2023-2030. <https://particip.gov.md/ro/document/stages/proiectul-strategie-de-reforma-a-administratiei-publice-din-republica-moldova-pentru-anii-2023-2030/9685> (accesat la 15.03.2023).
15. Radio Europa Liberă Moldova. Sate comasate, regiuni sau districte. Guvernul a dat undă verde reformei administrative. În: <https://moldova.europalibera.org/a/sate-comasate-regiuni-sau-districte-guvernul-a-dat-und%C4%83-verde-reformei-administrative-/32319450.html> (accesat la 20.03.2023)
16. Raportul de evaluare ex-post al Strategiei de reformă a administrației publice pentru anii 2016-2020.
17. Raportul delegației Congresului Autorităților Locale și Regionale al Consiliului Europei cu privire la implementarea Foii de parcurs revizuite privind democrația locală și regională în Republica Moldova,

întocmit ca urmare a celor două mese rotunde, din februarie 2022 și iunie 2022, organizate în cadrul procedurii de postmonitorizare a Republicii Moldova privind implementarea Cartei europene a autonomiei locale.

18. Recomandarea 436/2019 privind democrația locală și regională în Republica Moldova a Congresului Autorităților Locale și Regionale al Consiliului Europei precum și Foaia de parcurs privind democrația locală și regională din 15 aprilie 2021, parte a procesului de postmonitorizare.
19. SWIANIEWICH, P. *Between Active Appreciation, Passive Approval and Distrustful Withdrawal; Citizens' Perception of Local Governments Reforms and Local Democracy in Central and Eastern Europe*. In: Paweł Swianiewicz (ed.) *Public Perception of Local Governments*. Budapest: OSI/LGI, 2001.

CONCEPTUL ȘI TRĂSĂTURILE SPECIFICE ALE MECANISMELOR JURIDICE DE PROTECȚIE A DREPTURILOR OMULUI ÎN CADRUL ORGANIZAȚIEI NAȚIUNILOR UNITE

Virginia ZAHARIA, Assoc. Prof., PhD
Trade Co-operative University of Moldova
Moldova State University
E-mail: virginica.zaharia@yahoo.com

Ala LUCA, Assoc. Prof., PhD
Trade Co-operative University of Moldova
E-mail: lucaala@mail.ru

Abstract

The issue of human rights seems to be a specific issue of our century, but it is nevertheless not absolutely new in the history of humanity, due to the special attention paid to human rights after the Second World War, when the United Nations was established, which is the main international intergovernmental organization, with universal character within which the foundation of international human rights law was established.

The problem of non-observance of human rights is not only a national, internal problem of states, but an international, world one, in the observance of which the entire international community and primarily the United Nations are interested.

Keywords: *human rights, role, mechanism, Protection, United Nations.*

Introducere

Problema drepturilor omului a fost și se menține în centrul preocupărilor statelor, devenind în prezent un subiect întâlnit frecvent, una din ideile centrale ale timpului, acceptată de toate statele și societățile, dincolo de diferențele istorice, culturale, ideologice economice sau altele. Situația problemei drepturilor și libertăților fundamentale ale omului pe prim-plan este o dovadă a marilor transformări spirituale, culturale și morale, dar și a celor politico-juridice, pe care le traversează societatea internațională, care actualmente, este preocupată de promovarea drepturilor omului prin crearea unui cadru legal eficient și diversificat în vederea colaborării internaționale în acest domeniu, de realizarea unui sistem cât mai complex de apărare a drepturilor omului în variate domenii și, totodată, de asigurare cât mai deplină a transpunerii în practică a acestora, inclusiv prin sancționarea încălcărilor aduse normelor de drept existente, indiferent ce forme ar lua ele.

Organizația Națiunilor Unite (ONU) este cea mai importantă organizație internațională, atât prin caracterul său universal – cuprinzând aproape toate statele lumii, cât și prin scopurile ce i-au fost conferite, prin vastitatea și multitudinea activităților sale [2, p.104].

Rezultate obținute și discuții

ONU are un rol deosebit de important în ceea ce privește promovarea internațională a drepturilor omului [5, p.5, pct.3]. Pentru a-și îndeplini acest rol, organizația a pus la punct un sistem de organe principale și subsidiare care, într-un fel sau altul, participă activ la eforturile pentru promovarea și protejarea drepturilor și libertăților fundamentale, în toate țările lumii [16, p.111].

În cadrul ONU se pot distinge două mari categorii de mecanisme internaționale de protecție a drepturilor omului, și anume: pe de o parte, este mecanismul general sau statutar al organizației, iar pe de altă parte mecanismele create pe baza unor texte convenționale: pacte și convenții care acționează numai la nivelul statelor semnatare, aceste mecanisme sunt numite convenționale.

Din prima categorie fac parte Adunarea Generală (AG) a ONU, Consiliul de Securitate, Consiliul Economic și Social (ECOSOC), Curtea Internațională de Justiție (CIJ).

Din cea de-a doua categorie fac parte mecanismele stabilite de cele două Pacte internaționale cu privire la drepturile civile și politice și, respectiv, la drepturile economice, sociale și culturale, precum și alte convenții, printre aceste mecanisme se numără: Comitetul pentru drepturile omului, Comitetul drepturilor economice, sociale și culturale, Comitetul pentru eliminarea discriminărilor rasiale, Comitetul pentru eliminarea discriminării cu privire la femei etc.

În cadrul ONU organele și organismele de promovare, protecție și garantare a drepturilor omului sunt mecanisme nejurisdicționale caracterizate prin aceea că nu dispun de forța de constrângere necesară asigurării îndeplinirii lor atunci, când nu sunt transpuse în practică de bună voie. Mecanismele jurisdicționale de protecție a drepturilor omului au la bază instrumentele juridice prin care se creează organe cu atribuții jurisdicționale, care au competența să examineze plângerile ce le sunt adresate și să pronunțe o hotărâre cu autoritate de lucru judecat [4, p.235].

Adunarea Generală (AG) este organul principal al ONU, care are cele mai importante atribuții în domeniul drepturilor omului. AG dispune de o competență generală, care printre altele include și pe aceea de a iniția studii și a face recomandări în scopul respectării drepturilor omului și libertăților fundamentale pentru toți. În acest sens AG poate examina orice chestiune care afectează exercitarea drepturilor omului în plan mondial și are dreptul să sensibilizeze conștiința internațională prin rezoluțiile pe care le emite în materie [3, p.243]. AG este formată din toți membrii Națiunilor Unite care se întrunește în sesiuni ordinare sau extraordinare pentru a discuta cele mai importante probleme mondiale [17], constituind principalul organ reprezentativ al Națiunilor Unite care reflectă universalitatea ONU fiind forumul în care se armonizează eforturile spre realizarea scopurilor și principiilor acesteia [1], formată din toate statele membre (art. 9 alin. 1 din Cartă), fiecare dintre aceste state dispunând doar de un singur vot (art. 18, alin.1).

Principalele atribuții ale AG sunt: dreptul de a dezbate orice problemă care este prevăzută în cadrul Cartei; să formuleze în această privință recomandările necesare; dreptul de a dezbate orice problemă care se referă la menținerea păcii și securității internaționale și să facă recomandările necesare în materie; dreptul de a atrage atenția Consiliului de Securitate asupra situațiilor susceptibile de a periclita pacea și securitatea internațională.

Sunt atribuții pe care le exercită exclusiv și altele în comun cu Consiliul de Securitate. Din prima categorie de atribuții fac parte: aprobarea acordurilor de tutelă, votarea bugetului ONU, alegerea membrilor nepermanenți ai Consiliului de Securitate, coordonarea instituțiilor specializate, alegerea membrilor Consiliului Economic și Social ș.a. Printre atribuțiile exercitate în comun cu Consiliul de Securitate sunt admiterea de noi membri, excluderea unui stat membru, suspendarea unor drepturi și privilegii unui anumit stat, alegerea Secretarului General ș.a.

Competența AG în materia drepturilor omului decurge nu numai din mandatul foarte general pe care îl are ci și din dispozițiile art. 13 din Cartă [11, p.303]. În acest fel, protecția drepturilor omului își face intrarea oficială în preocupările comunității internaționale. Potrivit art. 13 par. 1 (a) și (b) din Carta ONU, AG îi revine ca o funcție principală să inițieze studii și să facă recomandări în scopul ”de a promova cooperarea internațională în domeniul politic și de a încuraja dezvoltarea progresivă a dreptului internațional și codificarea lui și, de a promova cooperarea internațională în domeniile economic, social, cultural, al învățământului și a sănătății și de a sprijini înfăptuirea drepturilor și libertăților fundamentale pentru toți, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie” [9]. Sesiunea anuală a AG începe în luna septembrie și durează până în luna decembrie a fiecărui an, îndeplinind mandatul și prin intermediul a șase Comitete Principale, organisme subsidiare și prin Secretariatul ONU [4, p.236]. AG, pe baza recomandărilor Consiliului Economic și Social și altor organe ale Națiunilor Unite, sau chiar din propria inițiativă, pe parcursul anilor, a adoptat și a deschis spre semnare și ratificare un mare număr de convenții referitoare la drepturile omului, după cum tot ea a proclamat solemn, prin intermediul unor rezoluții importante, declarații precum Declarația Universală a Drepturilor Omului (DUDO), Declarația asupra eliminării tuturor formelor de discriminare rasială, sau Declarația asupra azilului teritorial, Declarația privind progresul și dezvoltarea în domeniul social ș.a. [4, p.39].

Consiliul de Securitate deși nu are atribuții directe în ceea ce privește garantarea drepturilor omului, este abilitat să se ocupe de situațiile în care au loc încălcări grave ale drepturilor omului și care pot constitui un pericol pentru pacea și securitatea internațională, dispunând de intervenția în statul respectiv în scopul remedierii situației [4, p.243]. Articolul 33 din Carta Națiunilor Unite conferă Consiliului de Securitate prima responsabilitate în menținerea păcii și securității internaționale. Pentru menținerea păcii Consiliul are două posibilități: ori să acționeze în conformitate cu art. 33 (1), Părțile la orice diferend a cărui prelungire ar putea pune în pericol menținerea păcii și securității internaționale trebuie să caute să-l rezolve, înainte de toate, prin tratative, anchetă, mediație, conciliere, arbitraj, pe cale judiciară, recurgerea la organizații sau acorduri regionale. (2) Consiliul de Securitate, când consideră necesar, invită părțile să-și rezolve diferendul prin asemenea mijloace [14, art.33] – prima posibilitate deci este reglarea pașnică a diferendului sau va acționa în conformitate cu art. 42 al Cartei care prevede expres că ”în cazul în care Consiliul de Securitate va considera că măsurile prevăzute în art. 41 nu vor fi adecvate (art.41 prevede măsurile care nu implică folosirea forței armate – se referă deci la blocaje economice, feroviare, maritime etc) ori că s-au dovedit a fi nu adecvate, el poate întreprinde, cu forțe aeriene, navale sau terestre, orice acțiune pe care o consideră necesară pentru menținerea sau restabilirea păcii și securității internaționale” [13, p.22-26] – deci a doua posibilitate implică

aplicare măsurilor cu caracter coercitiv. Consiliului de Securitate îi revine principalul rol în reglementarea pașnică a diferendelor și în acțiunea în caz de amenințare contra păcii, de ruptură a păcii sau de act de agresiune. În exercitarea acestui rol, în ultimii ani Consiliul de Securitate a decis că violările grave, masive și repetate ale drepturilor omului pot constitui o amenințare contra păcii, care să reclame intervenția sa [13, art.24, pct.1]. Când Consiliul consideră că există o amenințare la adresa păcii mondiale, acesta discută mai întâi modalitățile de rezolvare pașnică a unei dispute, poate sugera principiile unui acord de pace sau poate media conflictul. În cazul unor conflicte armate, Consiliul încearcă să asigure încetarea focului, prin trimiterea unei misiuni pentru menținerea păcii cu scopul de a ajuta părțile aflate în conflict să mențină armistițiul și să împiedice reluarea violențelor. Consiliul poate lua măsuri de implementare a deciziilor sale, de asemenea, poate impune sancțiuni economice sau poate impune un embargo asupra armelor. Rareori Consiliul a autorizat statele membre să adopte orice mijloace necesare, inclusiv acțiunea militară colectivă, pentru a asigura ducerea la bun sfârșit a deciziilor sale. Consiliul face, de asemenea, recomandări AG pentru numirea unui nou Secretar General și pentru admiterea a noi membri.

Consiliul Economic și Social (ECOSOC), aflat în subordinea Adunării Generale, coordonează activitatea economică și socială a Națiunilor Unite și a organizațiilor din sistemul ONU. Potrivit Cartei, ECOSOC este cel de al treilea organ principal al ONU, care, sub autoritatea Adunării Generale, coordonează activitățile economice și sociale desfășurate în sistemul Națiunilor Unite. În calitate de forum central de discuție a subiectelor economice și sociale internaționale și formulare a recomandărilor de politici, Consiliul joacă un rol cheie în cooperarea internațională pentru dezvoltare. Se poate consulta cu organizațiile neguvernamentale, dezvoltând astfel o verigă vitală între Națiunile Unite și societatea civilă [4, p.237].

Cât privește competențele, ECOSOC reprezintă, în primul rând, un forum central de dezbateri a problemelor economice și sociale globale și de formulare a unor politici și recomandări în aceste domenii, adresate statelor membre și organelor ONU sau instituțiilor specializate din sistemul Națiunilor Unite. În acest scop, inițiază studii, pregătește rapoarte și prezintă recomandări, convoacă conferințe internaționale și pregătește proiecte de convenții în numeroase domenii aflate în competența sa. O dimensiune importantă a activității ECOSOC o reprezintă promovarea respectării drepturilor omului și libertăților fundamentale [8].

Pentru îndeplinirea acestor funcții, ECOSOC are dreptul de a înființa organe subsidiare, temporare sau permanente. Structura instituțională subordonată ECOSOC cuprinde:

- patru organe permanente (Comitetul pentru programe și coordonare, Comitetul pentru organizații neguvernamentale; Comisia pentru așezările umane și Grupul interguvernamental de experți privind standardele de gestiune contabilă și raportare);
- nouă comisii funcționale: Comisia de statistică, Comisia privind populația și dezvoltarea, Comisia pentru dezvoltare socială, Comisia drepturilor omului, Comisia privind statutul femeie, Comisia pentru stupefiante, Comisia pentru prevenirea criminalității, Comisia pentru știință și tehnologie în scopul dezvoltării, Comisia pentru dezvoltare durabilă);

- cinci Comisii economice regionale: pentru Europa (cu sediul la Geneva), pentru Africa (cu sediul la Addis – Abeba, Etiopia), pentru Asia și Pacific (cu sediul la Santiago, Chile), pentru Asia de Vest (cu sediul la Aman, Iordania).

Din structura instituțională subordonată ECOSOC mai fac parte comitetele executive sau birourile unor organe ONU cum sunt: Fondul Națiunilor Unite pentru Copii (UNICEF), Oficiul înaltului Comisariat al ONU pentru Refugiați, Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD), Programul Alimentar Mondial, Fondul Națiunilor Unite pentru Populație ș.a. În funcție de prioritățile impuse în coordonarea activităților de cooperare, ECOSOC constituie grupe de experți, în domenii cum sunt: resurse naturale și noi surse de energie, planificarea dezvoltării, drepturi economice, sociale și culturale.

În al doilea rând, ECOSOC funcționează ca centrul de coordonare al activităților desfășurate de instituțiile specializate din sistemul Națiunilor Unite. În acest scop, el negociază acordurile care definesc relațiile acestor organizații internaționale cu ONU și le coordonează activitatea prin intermediul unor consultări și recomandări adresate direct acestor instituții, ori prin intermediul recomandărilor formulate către AG sau către statele membre ONU, în legătură cu activitatea aceluiași instituții. De asemenea, ECOSOC primește rapoartele anuale de activitate ale tuturor instituțiilor specializate și avizează bugetele acestora cu excepția bugetelor organizațiilor financiar-valutare [6, p.223].

Pentru îndeplinirea atribuțiilor sale, ECOSOC este abilitat, prin Carta ONU, să consulte organizații internaționale neguvernamentale (ONG), care activează în domenii ce intră în competența sa și posedă experiență și cunoștințe tehnice ce îi pot fi utile. În acest context, pentru a implica ONG-urile în activitatea ECOSOC, acestora li s-a acordat un statut consultativ, care ține seama și diferențiază gradul lor de participare la activitățile ECOSOC, în funcție de nivelul specializării [6, p.224].

Secretariatul se ocupă de partea administrativă a Națiunilor Unite. În fruntea secretariatului se află Secretarul General, care are drept sarcină asigurarea managementului general, și care este numit de AG la recomandarea Consiliului de Securitate.

Curtea Internațională de Justiție (CIJ) este principalul organ jurisdicțional al Națiunilor Unite și joacă un rol fundamental în domeniul dreptului internațional. Structura și funcționarea acestui organ, trebuie să subliniem o presupunere fundamentală: funcția judiciară internațională și, prin urmare, procesul de arbitraj internațional are încă un caracter, sau un mijloc de soluționare a litigiilor, care se bazează pe voința părților să sesizeze litigiul care apare între ele la decizia de arbitraj. Prin urmare, statele au libertatea de a supune examinarea unui litigiu în fața unei instanțe internaționale, și odată adoptată decizia de către Curte, ea devine obligatorie pentru părți [15, p.73]. Din punct de vedere structural, Curtea este constituită în conformitate cu art. 3 din Statut din 15 judecători aleși de AG și de Consiliul de Securitate, care rămân în funcție timp de nouă ani și pot fi realeși. Judecătorii sunt aleși indiferent de naționalitatea lor în rândul persoanelor cu înaltă calitate morală și care posedă cerințele pentru alegerea funcțiilor judiciare în țara lor de origine totuși Statutul la același art. stabilește expres că ”nu pot fi doi cetățeni ai aceluiași stat”. În conformitate cu art. 20 ”înainte de intrarea în funcție, fiecare membru al Curții va face în ședință publică o declarație solemnă că își va exercita atribuțiile în mod imparțial și independent”, vedem aici deci că judecătorii sunt obligați la imparțialitate și nu pot fi influențați de AG, Consiliul de Securitate sau statele membre ONU. Mai mult, ex art. 19: ”Membrii Curții se bucură de

privilegii și imunități diplomatice în exercitarea funcțiilor lor”. Curtea alege președintele și vicepreședintele care rămân în funcție timp de trei ani și pot fi realeși.

Organele specializate în materia drepturilor omului din cadrul ONU sunt: Consiliul pentru Drepturile Omului, Înalțul Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului, Înalțul Comisar al Națiunilor Unite pentru Refugiați, Comisia pentru Condiția Femeii.

Consiliul pentru Drepturile Omului este un organ inter-guvernamental permanent, subsidiar Adunării Generale ONU, creat în 2006, în cadrul dezbaterilor derulate în contextul reformei generale a ONU, cu scopul de a promova și a respecta drepturile și libertățile fundamentale ale omului la nivel global.

Înalțul Comisariat al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului este o structură internă a Secretariatului ONU. El a apărut din fuziunea în anul 1997, a Biroului Înalțului Comisar al Drepturilor Omului și a Centrului pentru Drepturile Omului. În 1993, AG a întărit sistemul promovării și implementării drepturilor omului prin crearea postului de Înalț Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului. Mandat să coordoneze toate programele Națiunilor Unite în materia drepturilor omului și să le îmbunătățească eficiența, Înalțul Comisar a devenit principalul responsabil al promovării și implementării drepturilor omului în sistemul Națiunilor Unite.

Înalțul Comisar al Națiunilor Unite pentru Refugiați acționează sub autoritatea Adunării Generale și își asumă funcțiile de protecție internațională a refugiaților, de căutare a soluțiilor permanente pentru problema refugiaților, ajutând guvernele și, sub rezerva aprobării guvernelor interesate, organizațiile private, să faciliteze repatrierea liber consimțită a acestor refugiați sau asimilarea lor în noile comunități naționale. Activitatea Înalțului Comisar nu are nici un caracter politic, ea este umanitară și socială și privește în principiu grupuri și categorii de refugiați. Înalțul Comisar se conformează directivelor de ordin general pe care le va primi din partea Adunării Generale sau a Consiliului Economic și Social. Înalțul Comisar este ales de AG la propunerea Secretarului General, pe o perioadă de trei ani. Înalțul Comisar desemnează pentru aceeași perioadă, un Înalț Comisar adjunct care are o naționalitate diferită de a sa. Sediul Înalțului Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați este la Geneva.

Comisia pentru Condiția Femeii este un organ subsidiar al Consiliului Economic și Social, înființat de acesta în temeiul Cartei ONU și a fost creată la 21 iunie 1946 de către Consiliul Economic și Social, prin Rezoluția 11/11, dispunând de competența de a elabora recomandări și rapoarte asupra dezvoltării drepturilor femeii în domeniile politic, economic, social și educativ și de a face recomandări Consiliului Economic și Social asupra problemelor care prezintă un caracter de urgență în acest domeniu. În primii ani de existență, Comisia s-a preocupat în principal de asigurarea egalității juridice a bărbatului și femeii, însă ulterior mandatul său a fost lărgit cu o serie de noi probleme care au o influență asupra drepturilor femeii. Astfel, fiind examinate efectele apartheid-ului asupra condiției femeii, protecția femeilor și copiilor în perioada de urgență și de conflict armat în lupta pentru pace, autodeterminare, eliberare națională și independență, influența mijloacelor de informare în masă asupra atitudinilor față de rolul care revine femeii și bărbatului în societatea actuală, influența activităților de interese străine, economice și altele asupra condițiilor de viață ale femeii în teritoriile dependente, problemele femeilor care lucrează având în același timp și responsabilități familiale, și problemele speciale ale drepturilor femeilor deținute sau

întemnițate. Comisia are un rol deosebit de important în pregătirea instrumentelor internaționale pentru promovarea condiției femeii și în pregătirea de rezoluții și recomandări adresate guvernelor pentru ca acestea să amelioreze condiția femeii. Ea a aplicat un program permanent de educație civică și politică a femeii și a încurajat guvernele și organizațiile neguvernamentale să procedeze la fel.

În cadrul ONU există *mecanisme convenționale și extraconvenționale de monitorizare a implementării drepturilor omului*. Prin tratate au fost create șase comitete specializate pentru monitorizarea acțiunilor statelor părți în direcția implementării prevederilor documentelor internaționale în materia drepturilor omului și anume mecanismele convenționale:

- *Comitetul pentru Drepturile Omului*, monitorizează implementarea Pactului Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice. Activitatea sa este asigurată de 18 experți independenți a căror competență în domeniul drepturilor omului beneficiază de recunoaștere internațională. Comitetul a început să funcționeze din momentul intrării în vigoare a Pactului (1976). Primul Protocol Facultativ, intrat în vigoare o dată cu Pactul, autorizează Comitetul să primească și să examineze plângeri ale persoanelor fizice cu privire la încălcarea drepturilor lor civile și politice. Comitetul este de asemenea însărcinat să monitorizeze aplicarea celui de al doilea Protocol Facultativ cu privire la abolirea Pedepsei cu Moartea. În raportul său anual, care este transmis statelor părți și AG a ONU, comitetul include și concluziile sale despre rapoartele înaintate de fiecare stat în parte, împreună cu opiniile suplimentare ale oricărui dintre membrii Comitetului. De asemenea, comitetul solicită statelor includerea în rapoarte a acțiunilor întreprinse pentru îndeplinirea recomandărilor făcute de comitet într-o cauză individuală, examinate în virtutea protocolului facultativ. Plângerile individuale sunt examinate de comitet în două etape: în primul rând, trebuie să se pronunțe asupra admisibilității comunicării respective și numai apoi este examinate temeiul plângerii. Dacă plângere este admisă, comitetul supune atenției statului vizat, care în termen de șase luni trebuie să formuleze răspunsul privind învinuirile ce i se aduc. Comunicările scrise ale statului parte și plângerea individuală sunt apoi examinate de comitet, iar concluziile sunt aduse la cunoștința părților [4, p.273].
- *Comitetul pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale* monitorizează implementarea Pactului Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale. Constituit din 18 experți independenți a căror competență în materia drepturilor omului beneficiază de recunoaștere internațională, Comitetul a fost creat de Consiliul Economic și Social în 1985, iar membrii Comitetului asupra Drepturilor Economice Sociale și Culturale sunt aleși de Consiliul Economic și Social, căruia îi și raportează. Mandatul Comitetului este: să sprijine Consiliul Economic și Social în activitatea acestuia; să examineze rapoartele pe care i le supun statele părți asupra măsurilor pe care acestea le-au adoptat și asupra progreselor înregistrate pe calea asigurării respectării drepturilor recunoscute în Pact; să întocmească recomandări, și să facă observații și sugestii de ordin general bazate pe examinarea rapoartelor primite de la statele părți și de la instituțiile specializate interesate [12, p.66-67].
- *Comitetul pentru Eliminarea Discriminării Rasiale* monitorizează implementarea Convenției Internaționale asupra Eliminării Tuturor Formelor de Discriminare

Rasială. Activitatea sa este asigurată de 18 experți și a început să funcționeze în 1969, după intrarea în vigoare a Convenției. Este cel mai vechi organism de monitorizare creat în cadrul unei convenții.

- *Comitetul pentru Eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei* este compus din 23 de experți independenți și monitorizează implementarea Convenției asupra Eliminării Tuturor Formelor de Discriminare Împotriva Femeii, din 1981. Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei a fost adoptată de către AG a ONU în 1979. În anul 1981, după ce a atins cele 20 de ratificări necesare, Convenția a intrat în vigoare și comitetul pentru eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei a fost formal instituit, compus din 23 de experți aleși de statele părți, din rândul cetățenilor lor. Comitetul privind eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei (CEDAW) are ca atribuții principale examinarea Rapoartelor periodice naționale asupra măsurilor întreprinse de statele - părți în aplicarea Convenției și elaborarea anuală a propriului Raport către AG a ONU. În baza rapoartelor periodice Comitetul poate să formuleze sugestii și recomandări generale. Protocolul opțional la Convenția cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei prevede că, în cazul în care o comunicare este considerată admisibilă, statul - parte implicat este solicitat să coopereze la desfășurarea unei anchete cu caracter confidențial, prin furnizarea de informații suplimentare inclusiv, dacă este cazul, să consimtă la vizite pe teritoriul său. Urmare unei astfel de anchete, Comitetul transmite respectivului stat - parte comentarii sau recomandări și poate solicita introducerea în Raportul periodic al acestui stat a măsurilor luate ca răspuns la recomandările primite.
- *Comitetul împotriva torturii* monitorizează Convenția împotriva torturii și a altor tratamente sau pedepse crude, inumane sau degradante. Convenția împotriva torturii, adoptate de ONU la 10 februarie 1984, stabilește un mecanism de prevenire a acesteia. Astfel, partea a doua a Convenției prevede un sistem de control internațional care are în centru un comitet împotriva torturii. Statele părți la Convenție înaintează acestui Comitet rapoarte asupra cărora el poate face ”comentarii de ordin general”. Conform art.20, Comitetul poate proceda la o anchetă confidențială care poate comporta și o vizită pe teritoriul statului, însă numai cu acordul acestuia. Conform art. 28, statele pot face rezerve în ce privește competențele acordate de art. 20. Art. 21 și art. 22 din Convenție prevăd că dacă statele au recunoscut competența acordată Comitetului, acesta poate fi sesizat prin comunicări colective sau emanând de la particulari care indică o violare a Convenției. Comitetul împotriva torturii este compus din 10 experți de înaltă moralitate, posedând o competență recunoscută în domeniul drepturilor omului; aceștia vor funcționa cu titlu personal. Experții sunt aleși de către statele părți ținându-se seama de repartizare geografică, echitabilă și interesul pe care îl prezintă participarea la lucrările Comitetului a unor persoane cu experiență juridică.
- *Comitetul pentru Drepturile Copilului*. Convenția cu privire la drepturile copilului înființează un Comitet pentru drepturile copilului a cărui sarcină este de a ”examina progresul înregistrat de Statele părți în îndeplinirea obligațiilor asumate prin Convenție”. Comitetul este compus din 10 membri care își îndeplinesc funcțiile cu

titlu individual, se întrunește la Geneva de obicei în trei sesiuni pe an care constau din trei săptămâni plenar și o sesiune o dată de o săptămână într-un grup de lucru. Atribuția principală este de a examina rapoartele pe care Statele părți sunt obligate să le prezinte referitor la măsurile adoptate pentru punerea în aplicare a Convenției, neavând competența de a primi plângeri și interstatale, cu toate că drepturile copilului pot fi ridicate în fața altor comitete cu competența de a lua în considerație plângerile individuale [7]. Comitetul pentru drepturile copilului a pus accentul, în directivele date statelor cu privire la întocmirea rapoartelor, pe măsurile de ordin general, inclusiv cele cu caracter politic, pentru punerea în aplicarea principiilor și prevederilor Convenției. În acest sens, convenția se referă la măsurile legislative, administrative și altele, iar în ceea ce privește drepturile economice, sociale și culturale, la adoptarea măsurilor, la nivelul maxima al resurselor disponibile, iar la nevoie, în cadrul cooperării internaționale [10, p.224].

Un loc central în sistemul drepturilor omului îl ocupă, așadar, ONU care, de la înființarea sa și până în prezent, a pregătit, împreună cu alte instituții din sistemul său (OIM, UNESCO, OMS, FAO, ICNUR) peste 100 de instrumente internaționale: convenții, pacte, protocoale, declarații ș.a., enunțând peste 60 de drepturi și libertăți ale omului, îndatoririle individului față de colectivitate.

Concluzii

Problema drepturilor omului nu este numai o problemă internă a statelor, dar și una dintre problemele majore ale contemporaneității, a cărei respectare și aplicare demonstrează capacitatea de înțelegere și cooperare a tuturor statelor și popoarelor ca să practice acele măsuri și acțiuni care favorizează democrația, libertatea, înțelegerea, cooperarea multiformă, toleranța și prietenia între toate națiunile și statele, grupurile etnice și religioase în scopul salvării păcii și securității în lume.

Statele și organizațiile internaționale create de ele, precum și organizațiile non guvernamentale au instituit norme juridice, tehnici și metode adecvate pentru respectarea drepturilor și garantarea aplicării efective a acestora, datorită faptului, că nu este doar o problemă națională, internă a statelor, ci una internațională, mondială, în a cărei respectare este interesată întreaga societate internațională și în primul rând ONU.

În urma celor expuse pe parcursul prezentului articolul menționăm necesitatea realizării reformei mijloacelor de acțiune în sfera economică și socială prin consolidarea mijloacelor ONU de stimulare a unei cooperări constructive globale, astfel încât să fie eficiente necesitățile elementare, economice și sociale în spiritul valorilor solidarității și a conștiinței destinului comun.

În această ordine de idei, considerăm oportună constituirea instrumentalizării ONU în vederea promovării valorilor democratice occidentale, desigur ținând cont de specificul istoric, etnic și religios al comunităților, care au condus la o evoluție pozitivă a acestor societăți, până la nivelul unei bunăstări extinse la nivelul tuturor categoriilor populației, la stabilitatea politică și socială, la integrare și capacitate de proiecție a propriilor valori.

Referințe

1. Asambléa Generalé delle Nazioni Unite [On-line]: <https://www.unhcr.it/chi-siamo/governance/assemblea-generale-delle-nazioni-unite> (vizitat 01.03.2023).
2. BOLINTINEANU A., NĂSTASE A, AURESCU B. Drept internațional contemporan. Ed. a 5-a, rev. București: Editura C.H. Beck, 2009. ISBN 978-973-115-525-8.
3. BURIAN A., BALAN O., SUCEVEANU N., SÂRCU D., OSMOCHESCU N., DORUL O., ARHILIUC V., GAMURARI V. Drept internațional public, Ediția a V-a (revăzută și adăugită), Chișinău, Tipografia CEP USM, 2021. – 756 p.
4. CÂRNAȚ T. ȘI CÂRNAȚ M. Protecția juridică a drepturilor omului, Chișinău, Ed. Reclama, 2006.
5. Carta Organizației Națiunilor Unite, Trataté internaționale la care Republica Moldova este parte. Volumul XXVI, Chișinău 2001.
6. CEBAN C. Dreptul Organizațiilor Internaționale. Chișinău, Ed. Vizual design, 2012. - 305 p. ISBN 978-9975-4164-6-7.
7. Comitato ONU sui diritti dell'Infanzia [On-line]: <http://www.unicef.it/doc/610/comitato-onu-diritti-infanzia.htm>
8. Consiglio economico e sociale [On-line]: <http://www.treccani.it/enciclopedia/consiglio-economico-e-sociale-delle-nazioni-unite/> (vizitat 04.02.2023)
9. Declarația Universală a Drepturilor Omului [On-line]: http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/rum.pdf (vizitat 12.02.2023)
10. DIACONU I. Drepturile Omului în dreptul internațional contemporan. București, Ed. Lumina Lex, 2001. ISBN: 973-588-327-9.
11. MALCOLM N. SHAW. International LAW. Cambridge University Press; 6th edition (November 24, 2008). ISBN-10: 0521728142; ISBN-13: 978-0521728140
12. MOROIANU-ZLĂTESCU I. Drepturile Omului – un sistem în evoluție, București, 2008, Ed. I.R.D.O. ISBN 978-973-9316-64-4
13. Națiunile Unite, Carta Națiunilor Unite și Statutul Curții Internaționale de Justiție, art. 55, New York, 2007.
14. Organizația Națiunilor Unite, Carta Națiunilor Unite, 26 iunie 1945. [On-line]: http://www.anr.gov.ro/docs/legislatie/internationala/Carta_Organizatiei_Natiunilor_Unite_ONU_.pdf (vizitat 07.02.2023)
15. Orientările Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind justiția în interesul copilului. adoptate de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei la 17 noiembrie 2010 și expunerea de motive Programul Consiliului Europei „Construirea unei Europe cu și pentru copii” www.coe.int/children. ISBN 978-92-871-7274-7. <https://rm.coe.int/16806b7ecb> (vizitat 23.01.2023)
16. PURDĂ N., DIACONU N, Protecția juridică a drepturilor omului. Ediția a III-a, Revăzută și adăugită, București, Editura Universul Juridic, 2016. ISBN 978-606-673-416-5.
17. Trataté internaționale la care Republica Moldova este parte. <https://mfa.gov.md/ro/content/tratate-internationale> (vizitat 27.02.2023).
18. World Health Organization. <http://www.un.org/fr/mainbodies/trusteeship/> (vizitat 17.02.2023).

STUDIU PRACTIC PRIVIND ACORDAREA CREDITELOR LA PERSOANE JURIDICE (Partea I-a)

Mariana Rodica ȚIRLEA, dr., conf. univ.
Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București, România
E-mail: rodicatirlea10@yahoo.ro

Abstract

Granting credits to legal entities involves the application of the procedure for analyzing their creditworthiness, based on the results obtained and reflected in the financial statements. The main indicators to be considered for the performance of the creditworthiness analysis can be: equity, self-financing capacity, financial result of the year, financial profitability, return on capitaland, economic profitability, net operating profitability, gross operating profitability, turnover, value added rate, calculated by reference to the volume of turnover obtained, net treasury, current liquidity, immediate liquidity, solvency, revolving fund requirements, rotation speed of current assets, rotation of stocks of raw materials, average duration of collection of customers, financial indebtedness g rad, average payment period of suppliers, general indebtedness, total financial liabilities, interest coverage, bankruptcy risks. The purpose of determining these indicators is achieved in order to establish the economic and financial eligibility of companies by establishing the scoring for contracting loans.

Keywords: credit analysis, credit, bank credit, bank fees, bank interest, eligibility, economic and financial indicators, scoring.

INTRODUCERE

Creditele oferite de bănci pentru clienții persoane juridice presupune întocmirea unei documentații specifice raportată la normele interne ale băncii și coroborată cu normele băncii centrale. După completarea cererii de creditare, potențialului client al băncii persoană juridică i se solicită documentele de identificare ale companiei și documente financiar contabile pentru anul în curs și pentru o perioadă istorică aferentă unui orizont de timp de 3 până la 5 ani. Aceste documente constituie sursa de analiză economico-financiară a potențialului client sau al clientului, în ipoteza în care discutăm deja de un client existent al băncii, în baza cărora banca procedează la analiza de bonitate a clientului.

Analiza de bonitate a clientului are în vedere aspecte legate de capacitatea, eficiența și eficacitatea economico-financiară a companiei. Rezultatele obținute pe baza determinării acestor indicatori în sume absolute și procentual vor sta la baza luării deciziei băncii de creditare a potențialului client sau a unui client existent.

REZULTATE ȘI CONCLUZII

Partea I-a a lucrării este structurată pe trei componente:

1. Componenta A. Tipologia indicatorilor aplicați în analiza de bonitate a clientului Academica S.A.
2. Componenta B. Coordonate tehnice exemplificative privind stabilirea pragurilor pentru analiza riscului de faliment pe baza indicatorilor de bonitate.
3. Componenta C. Modelul Conan – Holder și Modelul Altman.

A. Tipologia indicatorilor utilizați în analiza de bonitate a clientului

Indicatorii utilizați în analiza de bonitate a clientului Academica S.A. vizează:

1. indicatori ai activității companiei;
2. indicatori de profitabilitate ai companiei;
3. indicatori de lichiditate ai companiei;
4. indicatori de solvabilitate ai companiei;
5. indicatori de risc.

Prezentăm o detaliere a tipologiei indicatorilor, astfel:

Tabelul 1. Indicatori ai activității companiei

Nr.crt.	Tipul indicatorului	Prescurtări
1	Viteza de rotație a activelor totale	Vrat
2	Viteza de rotație a activelor imobilizate	Vrai
3	Viteza de rotație a stocurilor	Vrs
4	Numarul de zile de stocare	Nzs
5	Viteza de rotație a a creditelor furnizori	Vrcf
1	Viteza de rotație a activelor imobilizate	Vrai

Tabelul 2. Indicatori de profitabilitate

Nr.crt.	Tipul indicatorului	Prescurtări
1	Rentabilitatea capitalului angajat	Rca
2	Capitalul angajat	Ca
3	Marja bruta din vânzări	Mbv

Tabelul 3. Indicatori de lichiditate

Nr.crt.	Tipul indicatorului	Prescurtări
1	Rata lichidității generale	Rlg
2	Rata lichidității reduse	Rlr
3	Rata lichidității imediate	Rli
4	Fondul de rulment financiar	Frf

Tabelul 4. Indicatori de solvabilitate

Nr.crt.	Tipul indicatorului	Prescurtări
1	Rata solvabilității generale	Rsb
2	Rata îndatorării totale	Rît
3	Rata solvabilității patrimoniale	Rit
4	Rata îndatorării pe termen lung	Rîtl
5	Capacitatea de îndatorare	Cî
6	Capacitatea de rambursare	Cr
7	Rata cheltuielilor financiare	Rcf
8	Capital permanent	Kp
9	Capacitatea de autofinanțare	Kaf
10	Activul net contabil	Anc

Tabelul 5. Indicatori de risc

Nr. crt.	Tipul indicatorului	Prescurtări
1	Capital împrumutat	Kî
2	Capital angajat	Ka

3	Gradul de îndatorare	Gî
4	Acoperirea dobânzilor	Ad
5	Viteza de rotație a creditelor furnizori	Vrcf
6	Viteza de rotație a activelor imobilizate	Vrai

B. specte tehnice privind stabilirea pragurilor pentru analiza indicatorilor de solvabilitate financiară, solvabilitate generală și lichiditate

Relativ la riscurile din activitatea de exploatare a companiei, limitele pragurilor sunt prevăzute prin Normele interne bancare de creditare ale fiecărei bănci.

Pentru exemplificare în ceea ce privește încadrarea unor indicatori între anumite limite ale pragurilor am avut în vedere rata solvabilității financiare, rata solvabilității generale, rata lichidității:

Tabelul 6. Rata solvabilității financiare

Nr. crt.	Starea companiei	Valorile indicatorilor pentru încadrarea în categoriile de stări stabilite de bancă
1	Foarte bună	Mai mare decât 200%
2	Bună	Egală cu 200%
3	Satisfăcătoare	Mai mică decât 200%
4	Neatistăcătoare: care are ca rezultat incapacitate de plată	Mult mai mică decât 200%

Tabelul 7. Rata solvabilității generale

Nr. crt.	Starea companiei	Valorile indicatorilor pentru încadrarea în categoriile de stări stabilite de bancă
1	Foarte bună	Mai mare decât 200%
2	Bună	Egală cu 100%
3	Satisfăcătoare	Mai mică decât 100%
4	Neatistăcătoare	Mult mai mică decât 100%

Tabelul 8. Ratele lichidității

Nr. crt.	Starea companiei	Lichiditate imediată	Lichiditate curentă
1	Foarte bună	Mai mare decât 100%	Mai mare decât 150%
2	Bună	Mai mare decât 65%,	Cuprinsă în intervalul 120%-150%
3	Satisfăcătoare	Cuprinsă între 35%-65%	Cuprinsă în intervalul 100%-120%
4	Neatistăcătoare	Sub 35%	Mai mica decât 100%

C. Modelul Conan – Holder și Modelul Altman

Pentru riscul de faliment prezentăm valorile conținute de Modelul Conan – Holder și Modelul Altman:

Tabelul 9. Valorile conținute de Modelul Conan – Holder, pentru riscul de faliment

Nr. crt.	Starea companiei	Scorul Z	Probabilitatea de faliment
1	Excelentă	>16	sub 15%

2	Favorabilă	9,0-10,0	30%
		10,0-13,0	25%
		13,0-16,0	15%
3	Incertă	4,0-8,5	50-70%
		8,5-9,0	35%
4	Nefavorabilă	Valori negative	>80%
		0- 1,5	75-80%
		1,5-4	70-75%

Pentru riscul de faliment se poate utiliza și metoda scorurilor potrivit Modelului Altman, astfel:

Nr. crt.	Starea companiei	Scorul Z	Obs.
1	Solvabilă	Valoarea indicatorului Z este mai mare decât: 3	
2	Dificilă	Valoarea indicatorului cuprinsă între 1,8 și 3	
3	Insolvabilă	Valoarea indicatorului este mai mică decât: 1,8	

Relativ la analiza de bonitate a companiilor pentru acordarea creditelor observăm faptul că:

- documentația fiecărei companii diferă de la caz la caz;
- documentația specifică a fiecărei companii este diferită, ca urmare a tranzacțiilor patrimoniale diferite;
- practic, specificul diferit al informațiilor și al dateleor fiecărei companii prin aplicarea tehnicilor de analiză, de clasament, vor conduce la rezultate diferite și implicit la încararea diferită a companiilor raportat la modalitățile de creditare și la tipurile de produse bancare;
- pe baza analizei indicatorilor de bonitate băncile pot lua după caz:
 1. o decizie favorabilă de acordare a creditului;
 2. o decizie nefavorabilă, decizie care reprezintă refuzul băncii de a acorda credit companiei solicitante;
- decizia favorabilă este luată de către bancă în ipoteza în care compania respectă cumulativ toate cerințele și condițiile de crediere ale băncii finanțatoare, în condițiile în care acesta are capacitate de a restitui creditul, accesoriile la credit și realizează și profit.

BIBLIOGRAFIE

1. Modelul Conan – Holder
2. Modelul Altman
3. Norme interne de creditare bancară
4. Țirlea, M.R. (2023), „Contabilitatea instituțiilor de credit - Suport de curs”.

S5

**EDUCAȚIA ȘI CERCETAREA – CATALIZATORI AI CREȘTERII
ECONOMICE ȘI A BUNĂSTĂRII**

**EDUCATION AND RESEARCH – CATALYSTS OF ECONOMIC
GROWTH AND WELL-BEING**

"TO STAND NEXT TO THE MOST ECONOMICALLY DEVELOPED NATIONS", OR HOW MAGAZINE "TRADE AND ECONOMIC GUIDE" HAS SPREAD THE ECONOMIC KNOWLEDGE AMONG UKRAINIAN DIASPORA IN CANADA

Mariana KONYK, Assoc. Prof., PhD

Lviv University of Trade and Economics, Ukraine

E-mail: mariana.konyk.mk@gmail.com

Abstract

The paper provides an overview of the origin, development, and role of Ukrainian printed media in Canada. It offers the analysis of economic press, devoted to the topics of cooperation, trade, entrepreneurial and agricultural activities. The paper reviews the works of scholars in the area, in particular those researching the origins and development of media in Canada. The following economic magazines of Ukrainians in Canada have been highlighted "Nash postup", "Torhovelno-promyslovyi providnyk" (since 1935 – "Narodne hospodarstvo"), "Ukrainskyi Kooperator", "Fermerskyi Holos", etc. These particular printed media contributed greatly to further research about the economic activity of Ukrainians. Particularly, the magazine "Torhovelno-promyslovyi providnyk" has popularized greatly the importance of economic independence of Ukrainians in the diaspora, despite operating only for a few years. The paper introduces the content of the magazine, and communication between the editors and readers; it analyses the importance of the magazine in popularizing economic knowledge among the audience. An analysis of specific articles was carried out, which, in turn, will help today's readers to familiarize themselves with the main issues of the economic life of the diaspora at that time: economy-state, private entrepreneur-state, and economic independence-diaspora.

Key words: *Ukrainian printed media (press), periodical, economic topics of publications, "Torhovelno-promyslovyi providnyk" ("Trade and Industry Guide"), diaspora, Canada.*

Introduction

At the end of XIX – beginning of XX century, difficult economic and social circumstances caused a wave of mass migration of Ukrainians into Canada. The migration was further fueled by the political circumstances of 1922-1939. According to Canadian historians "Ukrainians have done more in a quarter of a century than the French in Quebec have done in 200 years" [2, P. 305]. It is important that upon arrival to Canada, Ukrainians understood the importance of establishing a Ukrainian national foundation in the country, in particular, the creation of Ukrainian societies, schools, publishing houses, and newspaper editorial offices. The formation of public opinion and spreading knowledge were the main tasks of the Ukrainian press; its popularity among Ukrainians was significant, as evidenced by the number of editions and titles of newspapers and magazines.

The beginnings of the 20th century gave an impetus to the creation of the Ukrainian press in Canada, which became the main channel of communication and connection of readers with the editorial office and the outside world (in 1903, the first Ukrainian newspaper "Kanadiisky Farmer" was published, which gave rise to a colossal number of press publications in Canada). Despite the significant number of Ukrainian magazines in the country, highly specialized newspapers and magazines, such as religious, educational, and economic topics were quite popular among the readership. Among such magazines was "Torhovelno-promyslovyi providnyk", renamed in 1935 into "Narodne hospodarstvo". The magazine was devoted to the topics of trade and entrepreneurship, or as the editors noted in

the column "Dopysy": "We contain posts only on economic topics, about trade, industry and various professional and economic fields. We do not post about politics and religion" [4].

Results obtained and discussions

It should be noted that the Ukrainian press in Canada was studied by M. Borovyk [2], V. Knysh [6], M. Marunchak [7, 8], etc; numerous research results have been published. In "Ukrainsko-kanadska presa ta yii znachennia dlia ukrainskoi menshyny v Kanadi", M. Borovyk has carried out one of the most thorough investigations into the creation and functioning of the printed media of the diaspora from 1903 to 1967; main tasks of magazines and newspapers and their importance for the formation of public opinion among Ukrainian readers in Canada have been analyzed by the scholar [1]. "We see the press as a manifestation of political and economic life, artistic and commercial, literary and scientific", this is what the famous Ukrainian journalist O. Bochkovskyi wrote on the pages of his work "Osnovy zhurnalizmu" [3]. Undoubtedly, the press is a reflection of the state of affairs, actions, and moods in society, and the Ukrainian press in Canada is a sound example of that. Thus, the magazine "Torhovelno-promyslovyi providnyk", despite existing for only two years, managed to get a considerable number of readers.

In November 1934, the world saw the first edition of "Torhovelno-promyslovyi providnyk". According to the author, those readers who "Otsiniuiut vahu i znachinnia Torhovelno-Promyslovoho Providnyka", are people related to economic life and are "rational Ukrainian citizens". Thus, one of the founders of the magazine said at the discussion about the magazine creation: "I will allocate several hundred dollars and publish two issues of this magazine at my own expense. I believe that I will make our citizens think about our neglected economic area, and encourage them to recover and develop our trade and industry" [10]. As proof of the growing popularity of the magazine among Canadian Ukrainians, many letters and requests from readers to subscribe to the next issues have begun to arrive at the editorial office. Among those, there were also concerns that the magazine will not be able to function in the media market due to, in particular, financial instability.

According to the author of the article "Pershe Ukrainske Ekonomichne Viche u Vynnypegu": "Trade and Industry Guide", "was spread in Canada in 5000 copies, our nation reads it. These are our eyes, this is our guide. Articles in it will be exclusively on economic topics. We will not introduce any political or religious flavor" [11]. It should be noted that the editors of the magazine (the editor was "Koliiegiia") were located in Winnipeg and used the services of a printing house "Narodna Drukarnya".

In the Ukrainian press in Canada, topics about the state were common even in those magazines and newspapers that had specialized characters. "Trade and Industry Guide" is a vivid example of it: in many publications, the authors emphasized the formation of the Ukrainian idea through the economic factor, in particular, in "Narod – se Gospodar". Despite the often unfavorable conditions regarding the creation of Ukrainian statehood in the middle of the 20th century, those factors, on the contrary, added an impetus for further Ukrainian-centric activities, the Ukrainian people were and remained masters of their land. And as an epilogue to these words, the opinion of the author of the publication: "And seeing such good

sides in that people, is it possible to take their struggle for existence not seriously, or is it possible to be indifferent to their work for their national economy?" [9]. The material of the article shows that the economic performance of the Ukrainian diaspora in Canada was not considered too high, but the general interest in trade and industry, as well as hundreds of young Ukrainians with economic education, improved this. As we can see, the Ukrainian press in Canada had an inherent nationalist component, which was carefully destroyed in mainland Ukraine by the authorities of the Soviet Union, as an occupation system from 1919 to 1991 (today, its successor, the Russian Federation, continues a large-scale military offensive not only in terms of annexation but also in the destruction of the Ukrainian people and the Ukrainian language).

According to the author of the article "Svidomist Naroda", dated 1935, while leading a cultural and educational life in Canada, Ukrainians at the same time worked on the formation of the economic environment in the country but did not achieve significant success [12]. It didn't help that there were several successful cooperatives in Canada. According to the author, over the past forty years, among Ukrainians, in particular, [...] national consciousness began to awaken more and more actively in Canada. Certainly, in order for such a model to gain more and more popularity among Ukrainians and have the opportunity to spread to the formation of the national consciousness of future generations, it is worth using a call that will only contribute to the national economic development of Ukrainians: "Our people must be the owners of their national wealth" [12].

In the previously mentioned article "Pershe Ukrainske Ekonomichne Viche u Vynnypegu" the author wrote that "it is true that in the past we had a widely developed trade and industry, perhaps the most developed of all Slavic people, but it was stolen from us, torn from our hands" [11]. As shown by the events of 1917-1921 – when Ukrainian independence was lost, Ukrainians understood that despite the political, cultural, and military spheres, a significant role should be played in the formation of the country's economic life. "Therefore, it is our duty to support all our trade and industrial enterprises that already exist, to buy only from our own, so that our money circulates between us. It is necessary to ensure that our young people attend trade and industrial schools more because other professions are not very well paid at the present time". As the author notes, for 600 years Ukrainians were considered successful entrepreneurs, as such cities as Lviv, Kyiv, Halych, Odesa were the main cities that conducted trade and industry. Similarly in the article "De divaiutsia hroshi?" the author reflects on the expenses of Ukrainians in Canada, which, in his opinion, are almost half a million. And as the author successfully noticed: "It's not about how much a worker and farmer earns, but how much he can buy with the money he earns [...]". The author also answers questions that interest many and are often discussed: was the financial crisis caused by the First World War? He also discusses the fact that this crisis is already normalizing [4]. Here the author points out that the factors that caused the crisis are linked to subsequent military disasters.

If we characterize the content of the magazine, we note that many publications were of an educational and enlightening nature, in particular: "Ukrainski torhovtsi i profesionaly" (1934, №1, P. 11) stated the main idea – trade and industry are the foundations for the development of the nation, the main indicators of its development and better functioning. The

magazine covered topics from the economic life of Ukrainians in the world, in particular, in Poland. In the publication "Shcho kazhe statystyka Polshchi?" statistical data on trade and the involvement of Ukrainians of various faiths in the economic sector are indicated [13]. According to the author's research, in 1929 there were about 21.8% of Ukrainians (Greek Catholics and Orthodox) in Poland, among whom 5.4% were engaged in trade and 33.6% in agriculture. In addition, data is provided that a significant share of American funds was involved in the Polish agricultural sector, where Ukrainians predominated among the employees.

In addition, the editors included information with photos of famous Ukrainians in Canada who, thanks to their perseverance, knowledge, and trade skills, managed to reach the top in the economic life of the region. In particular, Pavlo Pavlyukevich (1934, №1, P. 8), Dmytro Gerych (1934, №1, P. 8), Ivan Vahnyak (1934, №1, P. 8), the Pikush couple (1934, №1, P. 9) became an example of how "our emigrants reach their own, independent enterprise". So, in particular, Dmytro Gerych founded a notary office in Winnipeg. Arriving in Canada after the First World War, he took an active part in the activities of the World Exhibition Committee in Chicago, the Ukrainian Election Committee of Winnipeg, the Committee for the Defense of Ukrainian Political Prisoners, the Committee for Aid to Starving Ukraine, etc.

It should be noted that one of the popular sections in the magazine was "Vid nashykh chytachiv", in which the editors placed letters from readers. Traditionally, the end pages of the magazine were devoted to advertisements.

Conclusions

Ukrainian economic magazines and newspapers in Canada have addressed the representative of the trade and business environment. The content of the articles, in particular, the "Torhovelno-promyslovyi providnyk", was devoted to the topic of improving the economic life of Ukrainians, familiarization with all the principles of conducting and functioning of economic policy in the region, presenting the main ideas in the introduction of cooperative activities, encouraging Ukrainians to form an independent economic system in Canada thanks to joint cooperation, investing capital in the creation of private enterprises and the introduction of family businesses. In addition, on the pages of this magazine, the authors presented readers with a number of valuable and useful tips on leading an entrepreneurial, cooperative, agricultural life.

"Cum animo revertendi" was the slogan for many immigrants, in particular, from Western Ukraine to North American countries [1]. Despite daily work and life in a foreign country, many Ukrainians needed a channel of communication with daily information realities that were happening in the world and in their native lands; and magazines and newspapers became such a channel. The beginning of the 20th century gave impetus to the creation of the Ukrainian press in Canada, which became the main channel of communication for readers and editorship of the journal. And one of these magazines was "Torhovelno-promyslovyi providnyk".

References

1. Baran S. In the world for eyes // Almanac of the Ukrainian Union Association for the year 1952. P. 51. [Baran S. V svit za ochi // Kalendar almanakhu Ukrainskoho Soiuzu za rik 1952. S. 51].
2. Borovyk M. The Ukrainian Canadian press and its significant role in the Ukrainian minority in Canada. Munchen, 1977. 341 p. [Borovyk M. Ukrainsko-kanadska presa ta yii znachennia dlia ukrainskoi menshyny v Kanadi. Miunkhen, 1977. 341 s].
3. Bochkovsky O. Fundamentals of Journalism. Regensburg-Frankfurt, 1946. P. 4. [Bochkovskiy O. Osnovy zhurnalizmu. Regensburg-Frankfurt, 1946. S. 4].
4. "Where does the money go?" // Trade and Industry Guide. 1934. №1. P. 3. ["De divaiutsia hroshi? " // Torhovelno-Promyslovyi Providnyk. 1934. №1. S. 3].
5. Posts // Trade and Industry Guide. 1934, №2, P. 13. [Dopysy // Torhovelno-Promyslovyi Providnyk. 1934, №2, S. 13].
6. For honor, glory, and the nation!: a collection of articles for Golden Jubilee of the Ukrainian Rifle Association in Canada 1928-1978 / editor. Z. Knysh. Toronto, 1978. 639 p. [Za chest, za slavu, za narod!: zbirnyk na zoloty yuvilei Ukrainskoi strilets'koi hromady v Kanadi 1928-1978 / red. Z. Knysh. Toronto, 1978. 639 s].
7. Marunchak M. The Ukrainian Canadians a History. Winnipeg, 1991. T. 1. 464 p. [Marunchak M. Istoriia ukrainsiv Kanady. Vinnipeg, 1991. T. 1. 464 s].
8. Marunchak M. The Ukrainian Canadians a History. Winnipeg, 1991. T. 2. 512 p. [Marunchak M. Istoriia ukrainsiv Kanady. Vinnipeg, 1991. T. 2. 512 s].
9. "The people are the masteri" // Trade and Industry Guide. 1935. №4. P. 1-2. ["Narod – se Hospodar" // Torhovelno-Promyslovyi Providnyk. 1935. Ch. 4. S. 1-2].
10. Assess the weight and importance of the Trade and Industry Guide // Trade and Industry Guide. 1935. № 4. P. 11-12. [Otsiniuiut vahu i znachinnia Torhovelno-Promyslovoho Providnyka // Torhovelno-Promyslovyi Providnyk. 1935. №4. S. 11-12].
11. First Ukrainian Economic Week in Winnipeg // Trade and Industry Guide. 1935. №4. P. 5-7. [Pershe Ukrainske Ekonomichne Viche u Vynnypegu // Torhovelno-Promyslovyi Providnyk. 1935. №4. S. 5-7].
12. Consciousness of people // Trade and Industry Guide. 1935. №4. P. 2-3. [Svidomist Naroda // Torhovelno-Promyslovyi Providnyk. 1935. №4. S. 2-3].
13. "What do Polish statistics say?" // Commercial and industrial directory. 1934. №1. P. 5-6. [Shcho kazhe statystyka Polshchi? // Torhovelno-Promyslovyi Providnyk. 1934. №1, S. 5-6].

TIME-DRIVEN ACTIVITY-BASED COSTING AS COST MANAGEMENT STRATEGY: A BIBLIOMETRIC LITERATURE REVIEW

Fernanda YAGUACHE, PhD Student
Universidad Técnica Popular de Loja
E-mail: mfyaguache@utpl.edu.ec

M. Victòria SÁNCHEZ-REBULL, Assoc. Prof., PhD
Rovira i Virgili University
E-mail: mariavictoria.sanchez@urv.cat

Angels NIÑEROLA, Assoc. Prof., PhD
Rovira i Virgili University
E-mail: angels.ninerola@urv.cat

Abstract

Companies' cost information is crucial for improving efficiency and competitiveness. The versatility of Time-driven Activity-based Costing (TDABC) with other business management tools has facilitated cost management and control. This article carries out a bibliometric literature review of the TDABC system to analyze its evolution and scientific contribution. In this sense, 258 articles were identified from 2004 to 2020 in the Scopus, Web of Sciences, and PubMed databases using five search keywords.

Descriptive and relational analysis techniques were applied to broaden the vision of the field and identify future research lines.

The results show a growing trend in the publication of TDABC since 2010, mainly applying case studies in sectors such as health and manufacturing. A total of 947 authors, primarily academic, have published in collaboration with affiliated professionals in public and private institutions from countries such as the United States and the United Kingdom. In addition, the articles have been published in 169 scientific journals focusing on health and business management and accounting. Finally, the works developed by Kaplan and Anderson (2004) and Kaplan and Porter (2011) have been the most cited because they propose theoretical bases.

Keywords: *Time-driven activity-based costing; Bibliometric literature review; Case studies.*

JEL code: *M Business Administration and Business Economics. Marketing. Accounting. Personnel Economics. M4 Accounting and Auditing. M41 Accounting.*

Introduction

Cost accounting and management control have evolved significantly since the 18th century due to the demands of a productive environment, companies' organizational structure, mass production, companies size, competition, growing complexity of operations, or simply as a result of the need to obtain accurate information about the cost of their products or services. Several researchers emphasize the importance of managing and controlling the production cost allocation and the distribution of indirect manufacturing costs in different economic fields. For example, in the textile industry [13], logistics [35], or the metallurgical industry [23].

Among the most frequently used cost systems, the "*full costing*" and the "*direct costing*" models were highly extended until the 70s to support decision-making processes on production [23]. The difference between the two models lies in whether fixed indirect production costs are considered product costs. In this sense, the full costing model includes indirect costs.

In the mid-80s, the Activity-based costing (ABC) system emerged. It presents advantages in cost management compared to previous approaches. Using ABC, the company disaggregates the activities for producing a product or giving a service. The activities carried out are the ones that really generate costs by consuming the company's resources. In this sense, *cost drivers* or cost inducers are the indicators that allow the indirect cost distribution among the activities. This system represented an innovation in cost management compared to traditional cost methods, especially regarding indirect cost allocation [25].

However, at the end of the 90s, some authors criticized this system mainly because of its costly implementation and the time-consuming process of interviewing employees to collect the necessary information on their activities [15]; [24].

In response to the criticisms of the ABC system, [24] reconverted it into a "time-based approach" by designing a system called Time-driven activity-based costing (TDABC). They added the key concept of "time" to simplify the cost system. It consists of estimating the practical capacity, i.e., the maximum time the company or department can operate efficiently and the cost of resources, and, secondly, estimating the time required to implement each activity.

In this sense, the practical capacity that generally oscillates between 80% and 85% of the real capacity determines the unit times consumed in each activity. This methodology is considered less costly than ABC and is faster to implement [26]. Moreover, it also allows an immediate update of the cost information for allocating resources to activities before transferring them to cost objects [25]; [33]. TDABC does not require interviews with the organization's employees when assigning activity costs to cost objects but sets them directly through time equations. As a result, it provides more efficiency in estimating the cost of products or services [2]; [3]; [42].

TDABC system has been applied to different industries or companies with different degrees of complexity since it is comprehensive and versatile. However, it is remarkable the development of the TDABC in the healthcare sector. In this regard, [24] present a pilot project for the United States and Europe hospital systems. They showed that lacking insights to improve resource utilization, reduce lead times and eliminate activities that do not improve outcomes, especially in health care, requires a costing system that accurately calculates costs per patient in a complete cycle of medical care. These authors propose the implementation of the TDABC under a model structured in seven steps. After that, research on TDABC has been conducted through different methodologies, such as case studies [12]; [20]; [22], literature reviews [18] or articles based on mathematical simulation models [15].

On the other hand, implementing the TDABC methodology has yielded interesting results in different economic sectors. [19] applied a case study in a four-star hotel in Turkey. They aimed to demonstrate the implication of Customer Profitability Analysis (CPA) using TDABC. [37] designed a simulator using TDABC in an automobile factory, which reflected a significant decrease in production costs by eliminating unnecessary processes. [34] analyzed the effectiveness of TDABC in using Information Technology (IT) at an Ecuadorian university. They observed the performance of its services in terms of investment and cost optimization. Finally, [36] focused their study on two university libraries in Belgium. They found that TDABC is an agile tool for benchmarking library processes.

Likewise, and maybe because the method started in this sector, many companies in the health sector implemented this cost system and reported the results. So, there is a lot of academic literature in this regard. For example, [5] conducted their study in a health insurance company, concluding that, when designing process maps, processes that did not add value to the results should be avoided. [4] evaluated the management and control of costs in a nursing area, observing that the establishment process in each area is the key. [17] also applied the seven steps proposed by [24]. However, after constructing mathematical formulas, they presented the eighth step. It served to overview the results, analyze the effectiveness of the implementation process, and facilitate decision-making. Along the same line, Crott et al. (2016) implemented the TDABC in Oncology. They designed process maps and obtained more precise estimates than traditional accounting systems. Akhavan et al. (2015) claim that when conducting case studies, the contribution of TDABC is directly observed. For example, the cost savings were 54% over the total cost of arthroplasty surgery with the implementation of TDABC. Alves et al. (2018) used a period of 25 years in which they identified 27 articles, published from 1990 to 2016, in which they applied the ABC and TDABC in the area of oncology and which were collected from four databases.

A few reviews have analyzed the published literature on TDABC as it is a relatively new cost system. On the one hand, some focus on comparing the TDABC with other cost systems. For example, Da Silva Medeiros et al. (2017), from 1994 to 2014, analyzed a total of 20 articles using ABC, TDABC, and Value Stream Costing (VSC) cost systems in industries that adopted the Lean Manufacturing concept. Besides, other reviews focus on the TDABC itself, like Keel et al. (2017), which selected 25 articles, identified in seven databases that addressed cost issues in healthcare using this cost system. In this sense, they highlight the implication of the variations in practical capacity and efficient calculation of process costs when using TDABC.

This article aims to conduct a comprehensive bibliometric literature review on TDABC to generate an updated overview of the field of study. Aspects such as methodologies used for analysis, application areas, publication trend, authorship, authors' affiliation country, and journals in which articles were published were analyzed.

To do so, the paper is structured as follows: in the second section, the methodology describes the selection process of the articles studied. The third section describes and discusses the results obtained and, finally, the last section is devoted to the conclusions.

Methodology

This review uses a bibliometric approach to get an overview of a field of study. It consists on synthesizing research evidence based on the principles of transparency and replicability (Kitchenham & Charters, 2007). We will focus on the design proposed by Tranfield et al. (2003) based on three stages. The first corresponds to planning the review, the second its implementation, and finally, the third stage is presenting the results.

Three sub-stages of the first stage are presented below: the selection of databases, key search terms to identify papers related to the topic, and the definition of inclusion or exclusion criteria for reaching the final sample of documents to analyze.

Three scientific databases were chosen. Scopus and Web of Science (WOS) are two of the most significant scientific databases, with great impact worldwide and widely applied in studies of this type (da Silva Etges et al., 2019; Keel et al., 2017).

Moreover, as we observed a remarkable number of papers from the health field in the preliminary searches, it was considered appropriate to use a third database to complement Scopus and WOS. So then, we included MEDLINE-PubMed to be sure to include the most relevant papers in the review. However, most of them were already included in the two previous bases.

The systematic search was implemented using five words: TDABC, Time-driven activity-based costing; Time-driven activity-base cost; Td activity based costing and Td activity-based cost. For Scopus, these keywords had to appear in the abstract, the keywords, or the title. And in WOS and MEDLINE – PubMed, they should be in Topic.

The search was limited to published articles in English and not in the process of publication, books, editorials etc. No limits were set about the year of publication since the aim was to include all the articles that address cost issues using TDABC. Finally, the study period covered 2004 to 2020 (17 years).

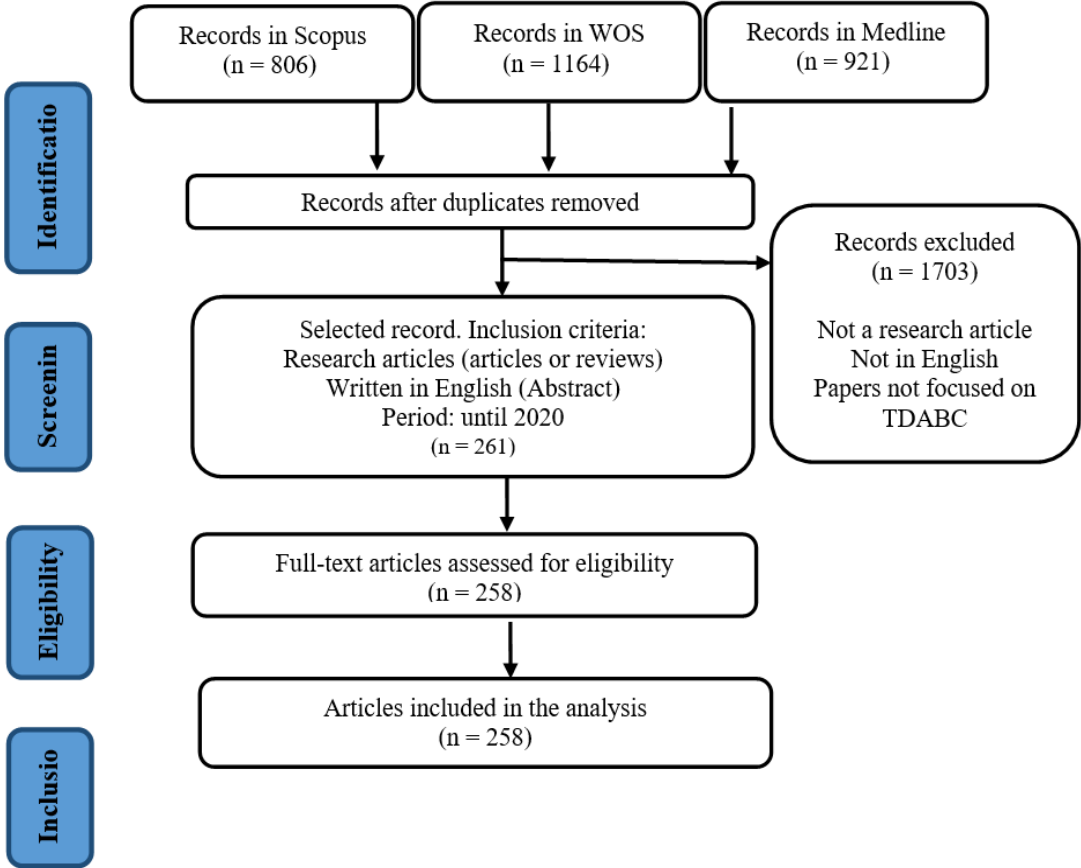

Chart 1. Bibliometric articles review

Source: Author's elaboration

A total of 2,891 articles were identified. 930 articles were excluded because they were duplicated in two or more scientific databases or because they were in the process of publication.

Likewise, 1,703 articles were eliminated for different reasons. Some of them do not fulfill the inclusion criteria of language, or they were books or conference proceedings. Others were excluded after manual checks because after reading the abstracts, the content differed from the study subject. They only mentioned the word time or cost, but they were not related to TDABC. Of the 2,891 articles identified in the three databases, only 9% (258 articles) were eligible for the study.

Chart 1 gathers the selection process using the flow diagram included in the PRISMA guide (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-analyses) (Liberati et al., 2009).

The list with the selected articles was generated from the Scopus database, then exported in CSV Excel format with the information included (*citation information, bibliographical information, abstract, and keywords*). Next, the information on the variables (title, author, source, and abstract) was obtained in plain text from the WOS scientific database. Finally, a CSV file was generated from the PubMed database with the same information (title, author, citation, journal of publication, year, and DOI).

After merging the three files in the same document and organizing the information, some standardization steps should be done. For example, databases have different abbreviations and names for countries, journals, etc. And citations were recalculated to avoid duplicities.

Two analyses were carried out in the review using different software and methodologies. For the descriptive analysis, we used excel statistical functions and graphics.

On the other hand, the relational analysis of keywords and authors was performed using VOSviewer (van Eck and Waltman, 2017).

Results obtained and discussions

The results from the bibliometric literature review carried out in this paper are detailed in the following subsections.

Trend and publication authorship

258 articles were analyzed during the period 2004 – 2020, observing an increasing trend in the number of publications about the cost system TDABC, especially from 2010 to 2016 (Table 1). However, in 2018 and 2019 the number of publications has stagnated. Moreover, a significant decrease was observed in 2020, possibly due to the strong health crisis derived from Sars-COVID 2019 that paralyzed regular activity.

On the other hand, we disaggregated the authorship of the papers in order to see if the authors were academics or professionals. In some fields, advances in research are more prone to come from academia. In others, instead, professionals in the field published its results. In the cost management field, and concretely regarding TDABC, the authorship of the articles began to be solely academic during the first years. On the other hand, since 2008 and, with greater intensity, since 2006, professional authors have been identified (Table 1).

In addition, it is worth noting the number of publications carried out jointly between academics and professionals. A total of 88 publications were identified between 2016 and 2020. This fact may be explained because most publications were developed as case studies

applied to the health sector. 75.43% of the documents analyzed belong to this sector. In this sense, previous research has already found a high level of collaboration between hospitals, whether public or private, and universities (Niñerola et al., 2020).

Table 1. Authorship trend on articles on TDABC

Year	Fx	Accumulated Fx	Professional Authorship	Academic Authorship	Mixed Authorship
2 004	1	1	0	1	0
2 006	1	2	0	1	0
2 007	1	3	0	1	0
2 008	3	6	0	1	2
2 009	1	7	0	0	1
2 010	5	12	0	5	0
2 011	4	16	0	4	0
2 012	6	22	1	4	1
2 013	10	32	1	9	0
2 014	14	46	1	11	2
2 015	20	66	3	11	6
2 016	44	110	9	18	17
2 017	34	144	6	17	11
2 018	42	186	5	21	16
2 019	43	229	4	11	28
2 020	29	258	2	11	16
total	258	100	32	126	100
%			12	49	39

Source: Author's elaboration

Analysis of the publications by authors, the institution of affiliation, and countries.

A total of 947 authors from 18 countries published articles on TDABC during the period analyzed in our study as principal authors or co-authorship with other authors (Table 2). However, the number of authors who have published four more articles is 36. It means that 96% of the authors have published less than three articles, indicating a low degree of specialization on the topic and a great dispersion of the research. Thus, it seems an interesting topic for many authors, but only a few focus its research on cost issues applying TDABC. The majority of the authors only tangentially address the topic.

Table 2. Number of articles by authors

#Articles	fx	%	Accumulated Fx	Authors
1	736	77.72	736	
2	134	14.15	870	Various authors
3	41	4.33	911	
4	14	1.48	925	Bouami,D., Bruggeman,W., Cunningham,B., Hu,J., Incalcaterra,J., Kaplan,A., Labro,E.,

				Meara,J., Polanczyk,C., Sabharwal,S., Showalter,T., Tan,H., Van Den,A., Tollenaar,R.
5	11	1.16	936	Balakrishnan,R., Bozic,K., Burke,M., Fiocco,M., Hoozée,S., Kont,K., Niedzwiecki,D., Roodhooft,F., Shah,A., Siguenza,L., Steinberg,M.
6	5	0.53	941	Frank,S., Govaert,J., Mistry,B., Van Dijk,W., Wouters,M.
7	4	0.42	945	Guzman,A., Haas,D.,Laviana,A.,Thaker,N.
9	1	0.11	946	Feeley,T.
25	1	0.11	947	Kaplan,R.
Total	947	100		

Source: Author's elaboration

Another interesting analysis is the relationship between authors to see if it is identifiable a group of authors working together or if the literature is fragmented regarding research groups. In this sense, Chart 2 shows the relationship between the authors who have published five or more articles. The size of the nodes represents the number of articles published by each author (van Eck and Waltman, 2017). Kaplan R stands out for his level of collaboration with other authors. He has published 25 articles that have been cited 1,365 times. He is the reference author in the literature on TDABC. For this reason, he is in the middle of the Chart. The nodes' color indicates each author's average year of publication. Then, more yellow suggests that the author's publications are more recent.

Regarding collaborations, it can be said that there is not a large number of research groups in this literature. Mainly we can identify four groups led by (1) Kaplan, (2) Burke, (3) Feeley, and (4) Balakrishnan.

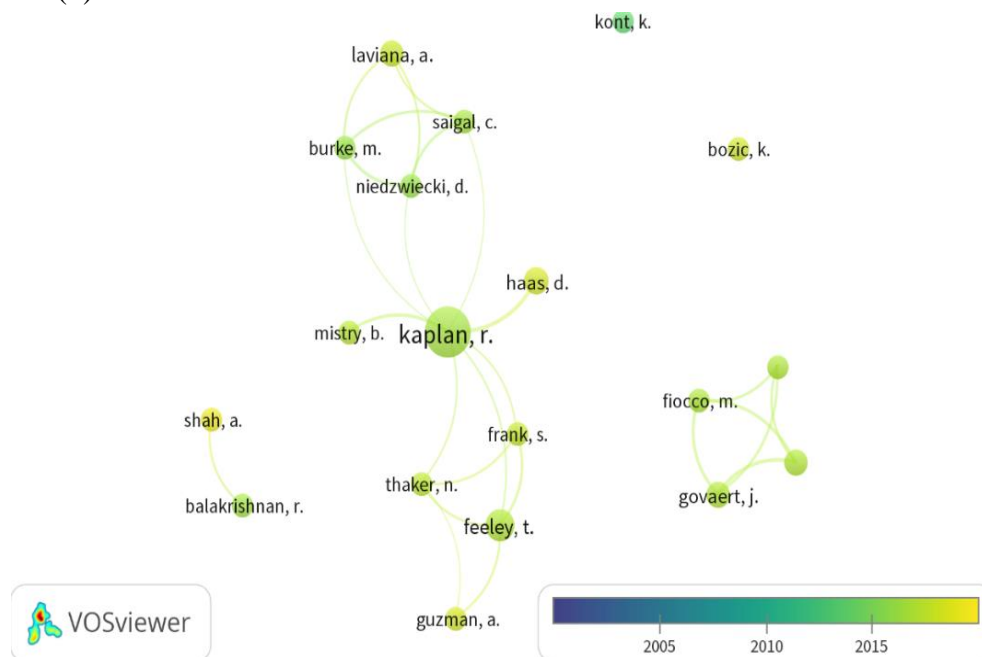

Chart 2. Relationship between authors who have published 5 or more articles about TDABC

Source: Author's elaboration

In order to complete the overview of the research in terms of authors, in Table 3, the affiliation is gathered. In this sense, it only included the works of the 36 authors who have published four or more articles. Nevertheless, they add up to 203 of the 258 documents analyzed. These authors are academics from prestigious universities worldwide or authors who collaborate in health institutions.

In turn, it is observed that the TDABC cost system is being studied and implemented mainly by American academics, followed by those from the United Kingdom and Belgium. This result could be expected due to the US health system being private to a greater extent and highly controlled in terms of processes and costs (Niñerola et al., 2020).

Table 3. Main authors by institution and country of affiliation

Articles	Authors	Accumulated Fx	Membership	Country
25	1	25	Harvard Business School	USA
9	1	3. 4	Harvard Business School	USA
7	4	62	Harvard Business School, University of California, University of Texas,	USA
6	5	92	University of Texas, Performance Healthcare Intelligence, Harvard Business School, Leiden University	USA, United Kingdom
5	eleven	147	The University of Iowa, University of Texas, University of California, Leiden University, Ghent University, Tallinn University, David Geffen School of Medicine at UCLA, Katholieke Universiteit Leuven, Children's Hospital of Philadelphia, University of Cuenca,	USA, Belgium, Estonia, Ecuador
4	14	203	University Mohamed, Ghent University, University of Minnesota, University of Texas, David Geffen School of Medicine at UCLA, University of North Carolina, Boston Children's Hospital, Federal University of Rio Grande do Sul, Imperial College NHS Trust, University of Virginia, Leiden University, KU Leuven.	USA, Belgium, Brazil, United Kingdom, Morocco
Total	36			

Source: Author's elaboration

Journals analysis

In this section, the journals where the research is published are analyzed. The most influential journals in terms of citations, quartile, h-index, and country are detailed in Table 4.

22 journals have published 3 or more articles on TDABC (with a maximum of 7 articles published by two journals). These numbers represent 13% of the total publications of the database. Therefore, there is not a specialized group of journals that publish TDABC research; on the contrary, it is published in different journals in different fields of specialization, not only accounting and management.

On the other hand, of this small portion of journals included in Table 4, the majority (16) are from the first quartile (73%), meaning they are top journals in their categories. The rest 27% are from quartile 2 (5), and only one is from quartile 3. So, they are high-quality journals in terms of impact.

Another important aspect to consider is the h-Index of those journals. The h-Index is the indicator that relates scientific works' visibility, production, and impact (Miró and Burbano, 2013). This indicator can also be assigned to journals, institutions, or countries. In this sense, the group of journals analyzed has a high h-index. Quartiles and h-index have been taken from the SCImago web portal Journal Rank (SJR) for 2020.

Table 4. Quartile and h-index of journals that published at least 3 articles about TDABC

Country	Journal	Articles	Citations	Quartile	h-index
USA	Clinical orthopedics and related research	7	301	Q1	204
USA	Journal of oncology practice	7	76	Q1	60
USA	Brachytherapy	6	85	Q2	49
UK	Bmj open	6	26	Q1	103
USA	Journal of healthcare management	5	12	Q3	48
UK	Journal of the American college of radiology	5	45	Q1	59
UK	Healthcare	4	89	Q2	36
UK	Int . journal of productivity and quality management	4	40	Q2	26
USA	Journal of arthroplasty	4	77	Q1	135
USA	Journal of bone and joint surgery - series a	4	79	Q1	260
USA	Journal of management accounting research	4	74	Q1	23
UK	Bone and joint journal	3	11	Q1	181
USA	Accounting horizons	3	49	Q1	74
Ireland	Health policy	3	258	Q1	92
USA	International journal of radiation oncology biology physics	3	35	Q1	248
UK	Journal of academic librarianship	3	46	Q1	58
UK	Journal of oral and maxillofacial surgery	3	41	Q2	121
USA	Journal of pediatric orthopedics	3	26	Q1	96
UK	Journal of pediatric surgery	3	33	Q1	126
USA	Laryngoscope	3	14	Q1	148
USA	Plos one	3	48	Q1	332
UK	Qualitative research in accounting and management	3	38	Q2	26
Others	Less than 3 articles	169	2 816		
Total		258	4 319		

Source: Author's elaboration. (SCImago Journal Ranking-2020)

The following table (Table 5) shows the overview of all journals in the database concerning citations received and quartile. It is observed that most of the citations (93,49%) are received by journals that have published less than four papers.

Likewise, it can be seen that, in general, 82% of the journals are from the first or second quartile in its category, 90 and 49, respectively, while only 30 journals are from quartiles 3 and 4. From this information can be deduced that the articles about TDABC are published in good journals.

Table 5. Citations and quartiles of journals that published on TDABC

<i>Fx Documents</i>	<i># Journals</i>	<i>%</i>	<i>Articles</i>	<i>Citations</i>	<i>Q1</i>	<i>Q2</i>	<i>Q3</i>	<i>Q4</i>
1	125	73.96	125	1 416	60	38	17	10
2	22	13.02	44	1 400	14	6	0	2
3	11	6.51	33	599	9	2	0	0
4	5	2.96	20	359	3	2	0	0
5	2	1.18	10	57	1	0	1	0
6	2	1.18	12	111	1	1	0	0
7	2	1.18	14	377	2	0	0	0
Total	169	100	258	4 319	90	49	18	12
%	100				53	29	11	7

Source: Author's elaboration

In terms of the origin of the journals, journals from the United States are the most interested in cost issues. This fact was also found when authors were analyzed. The USA is in first place in the number of journals (75) and citations received (2,830) (Table 6). The citation data is double compared to the country in the second position. Although 60 journals belong to the United Kingdom, they received 1,059 citations. Overall, these two countries received 90% of the total citations highlighting the importance of the American and British journals in cost research.

The remaining 34 journals belong to 16 countries and received 10% of the citations. Moreover, it is important to highlight that almost 7% of these citations correspond only to Irish journals.

Table 6. Country of origin of the scientific journals and citations received

Country	# Journals	# Citations	%
USA	75	2 830	65.52
United Kingdom	60	1 059	24.52
Brazil	5	19	0.44
Germany	4	13	0.30
Australia	3	17	0.39
Canada	3	41	0.95
Spain	3	18	0.42
Ireland	3	298	6.90
Swiss	3	14	0.32
India	2	6	0.14
Croatia	1	0	0.00

Ghana	1	0	0.00
Lithuania	1	3	0.07
Portugal	1	1	0.02
Romania	1	0	0.00
South Africa	1	0	0.00
Turkey	1	0	0.00
Ukraine	1	0	0.00
Total	169	4 319	100

Source: Author's elaboration

Study method and application area

For the analysis of the method used in each article, the articles were classified into five study methods adapting the classification proposed by Niñerola et al. (2019).

Table 7. Articles according to the methodology used

Year of Publication	Method					Total	%
	Theoretical basis	Case study	Literature review	Simulation model	Qualitative study		
2 004	1	0	0	0	0	1	0.39
2 006	0	1	0	0	0	1	0.39
2 007	0	1	0	0	0	1	0.39
2 008	0	2	0	1	0	3	1.16
2 009	0	1	0	0	0	1	0.39
2 010	0	5	0	0	0	5	1.94
2 011	1	3	0	0	0	4	1.55
2 012	0	3	0	3	0	6	2.33
2 013	0	8	2	0	0	10	3.88
2 014	0	13	1	0	0	14	5.43
2 015	0	19	1	0	0	20	7.75
2 016	0	43	0	0	1	44	17.05
2 017	0	29	2	2	1	34	13.18
2 018	0	38	2	2	0	42	16.28
2 019	0	39	2	2	0	43	16.67
2 020	0	27	2	0	0	29	11.24
Total	2	232	12	10	2	258	100.00
%	0.78	89.92	4.65	3.88	0.78	100.00	

Source: Author's elaboration

The 89.92% of the articles analyzed are case studies (Table 7). The articles that contain the theoretical basis for implementing the cost system represent only 0.78%. Finally, the 24 remaining articles use literature review (4.65%), simulation models (3.88%), or surveys as a data collection technique (0.78%). Likewise, information is split into the different application areas to highlight where the TDABC has had more impact during the period studied (Chart 3).

The health sector is the economic area that has led the research and implementation of TDABC during the 17 years this study covers (72.09%) (Chart 3). A progressive interest can be observed from 2008 to 2016 when 37 articles were published. In 2017 there was a slight decrease in the number of papers, but from that year, the interest in this cost system has been maintained.

After the health area, the implementations in the manufacturing industry represent the second major sector of application, accounting for 13.57% of the publications. Moreover, since 2012 the average of publication in this area is four papers per year. They focus on the analysis of company costs using TDABC as a cost system, and some of them present a comparison between different cost systems and other business management tools for cost control. For example, combined with Activity Based Management (ABM) (Araújo et al., 2016); Full-Time Equivalent (Al Amiri and El Khmidi, 2018); value streaming mapping (Au and Rudmik, 2013); extracorporeal photopheresis (Azar et al., 2017), among others.

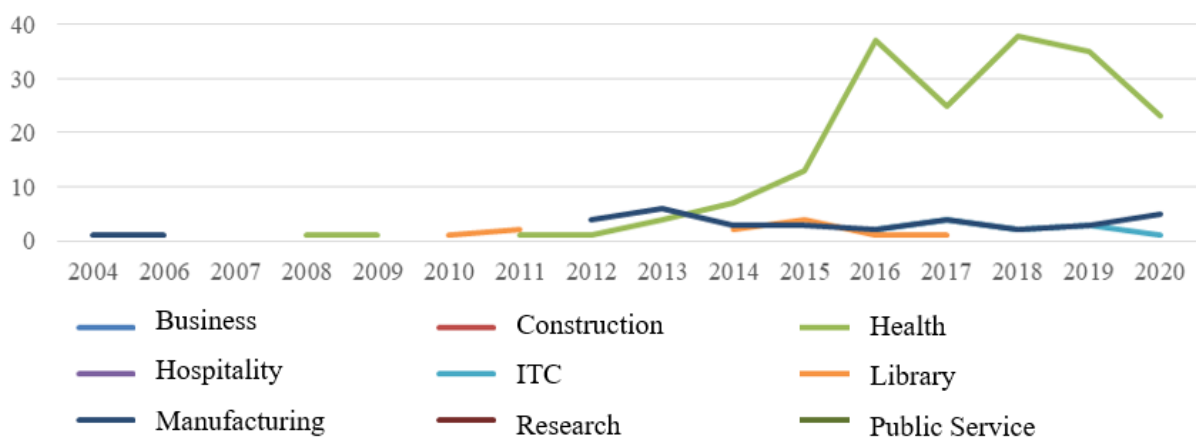

Chart 3. TDABC application area over time.

Source: Author's elaboration

ICT (Information and Communication Technology) and Library Services occupy the third and fourth positions (equivalent to 10% of the total publications), with 13 articles each. Finally, the remaining 10 articles were published in other areas, such as Business, Construction, Hospitality, Research, and Public Services. It should be noted that the increased interest in TDABC in different fields, especially healthcare, coincides with the publication of Kaplan and Porter's article that contains the theoretical basis for implementing TDABC in the health field (Kaplan and Porter, 2011). So, 95.36% of the articles were published since 2011.

Trend of the co-occurrence of keywords

The keywords that appeared together in a paper, i.e. co-occurrence, are analyzed in this subsection (Chart 4). In this sense, the papers in the database include 431 keywords. These keywords used by the authors for characterizing their work serve to identify subthemes and trends in a topic. A threshold of three repetitions was set to find relevant information. Then, 43 keywords fulfilled this requirement and were analyzed using VOSviewer.

Dalci et al., 2010). In this sense, the TDABC provides transparent cost information and is easy to implement and update compared to ABC, enabling decision-making about future investments (Campanale et al., 2014; Everaert et al., 2008).

This work's main contribution is providing an overview of the state of the art of the TDABC system, one of the most recent cost determination and management systems. Therefore, it can be a starting point for researchers that want to introduce this literature to know the authors that they have to read, where is most popular the research or in which sectors have been applied. Also, for experienced authors, some journals have been identified that can be possible outlets for their papers. The use of three different and relevant databases Scopus, WOS, and MEDLINE-PubMed constitutes a significant contribution as the main works are included in those databases. In addition, this study represents an extension of previous reviews since it covers the period 2004 to 2020, that is, 17 years of TDABC literature.

The versatility of TDABC has allowed this cost methodology to be widely implemented in different economic activities, a situation reflected in the relationship between the keywords. Previously TDABC, ABC, and costs were very frequently interrelated, highlighting the comparison between methods and the need to control costs. After other frequent keywords appeared, such as patients, health care, or hospital costs. This fact reflects that the health sector has taken the TDABC as a suitable system to adequately manage the value demanded by a patient's health care during the complete cycle of care. Moreover, the results show that the main field of application of TDABC has been case studies in the field of health. This can be explained since in countries like the United States, health services exceed 13% of the Gross Domestic Product, and the advancement of science and technology has extended the probability of life for users of health services (Kaplan and Porter, 2011).

Furthermore, according to the study results, this cost methodology acquires greater importance in articles related to health. Specifically, in the last ten years of study, 246 articles were published, of which 184 were dedicated to health care and written mostly for American academics or in collaboration with health professionals of different departments: oncology, radiology,...

It is estimated that the TDABC, focusing on each patient's medical care cost, creates value in the service provided by avoiding unnecessary processes; it gives a more accurate measure of the real use of resources and supports the continuous improvement of processes and their quality (Al Amiri and El Khmidi, 2018; Allin et al., 2020; Andreasen et al., 2017; Au and Rudmik, 2013). This scientific contribution should be considered as a great opportunity for future research through the development of case studies in developing countries.

Another relevant finding is the quality of the scientific journals that are interested in publishing TDABC papers. In addition, it is worth saying that 82.84% are related to the health area, which generally has higher levels of impact than accounting journals, where these papers could also be published.

In this sense, from the health category, Clinical orthopedics and related research, Journal of oncology practice, Bmj open and Brachytherapy are the journals that published most articles. In the field of business management and accounting the main journals are: Accounting Horizons, International Journal of Productivity and Quality Management, Journal

of management accounting research, and Qualitative research in accounting and management. They are journals that publish articles in English and mostly belong to countries such as the United States, the United Kingdom, and others considered developed countries.

Finally, increasing the visibility of this cost methodology should be considered in journals that publish articles in other languages for a better understanding of different economic environments.

References

1. ABDELBAR, K. M., BOUAMI, D., ELFEZAZI, S. New approach towards formulation of the overall equipment effectiveness. *Journal of Quality in Maintenance Engineering*. 2019, 25 (1), pp. 90–127. <https://doi.org/10.1108/JQME-07-2017-0046>
2. ADIGÜZEL, H., FLOROS, M. Capacity utilization analysis through time-driven ABC in a small-sized manufacturing company. *International Journal of Productivity and Performance Management*. 2020, 69 (1), pp. 192–216. <https://doi.org/10.1108/IJPPM-11-2018-0397>
3. AFONSO, P., SANTANA, A. Application of the TDABC model in the logistics process using different capacity cost rates. *Journal of Industrial Engineering and Management*. 2016, 9(5), pp. 1003-1019. <https://doi.org/10.3926/jiem.2086>
4. AL AMIRI, N., EL KHMIDI, S. Implementing Time-Driven Activity-Based Costing (TDABC) in out-patient nursing department: A case from UAE. *Management Science Letters*. 2018, 9, pp. 365–380. <https://doi.org/10.5267/j.msl.2018.12.012>
5. AILIN, O., URMAN, R. D., EDWARDS, A. F., BLITZ, J. D., PFEIFER, K. J., FEELEY, T. W., BADER, A. M. (2020). Using Time-Driven Activity-Based Costing to Demonstrate Value in Perioperative Care: Recommendations and Review from the Society for Perioperative Assessment and Quality Improvement (SPAQI). *Journal of Medical Systems*, 44 (1), pp. 1–8. <https://doi.org/10.1007/s10916-019-1503-2>
6. ANDERSON, S. W., SEDATOLE, K. L. Evidence on the cost hierarchy: The association between resource consumption and production activities. *Journal of Management Accounting Research*. 2013, 25 (1), pp. 119–141. <https://doi.org/10.2308/jmar-50293>
7. ANDREASEN, S. E., HOLM, H. B., JØRGENSEN, M., GROMOV, K., KJÆRSGAARD-ANDERSEN, P., HUSTED, H. Time-driven Activity-based Cost of Fast-Track Total Hip and Knee Arthroplasty. *Journal of Arthroplasty*, 32 (6), pp. 1747–1755. <https://doi.org/10.1016/j.arth.2016.12.040>
8. ARAÚJO, M. B., RODRIGUES FILHO, B. A., GONÇALVES, R. F. Business Process Management Notation for a Costing Model Conception. *Brazilian Journal of Operations & Production Management*. 2016, 13 (3), pp. 244-251. <https://doi.org/10.14488/bjopm.2016.v13.n3.a2>
9. AU, J., RUDMIK, L. Cost of outpatient endoscopic sinus surgery from the perspective of the Canadian government: A time-driven activity-based costing approach. *International Forum of Allergy and Rhinology*. 2013, 3 (9), pp. 748–754. <https://doi.org/10.1002/alr.21181>
10. AzAR, N., LEBLOND, V., OUZEGDOUH, M., BUTTON, P. A transition from using multi-step procedures to a fully integrated system for performing extracorporeal photopheresis: A comparison of costs and efficiencies. *Journal of Clinical Apheresis*. 2017, 32 (6), pp. 474–478. <https://doi.org/10.1002/jca.21542>
11. B. KITCHENHAM, S., CHARTERS, S. Guidelines for performing systematic literature reviews in software engineering. *Technical Report, Ver. 2.3 EBSE Technical Report*. EBSE. 2007, 1, 1–54.
12. BLUMENTHAL, K. G., LI, Y., BANERJI, A., YUN, B. J., LONG, A. A., WALENSKY, R. P. The Cost of Penicillin Allergy Evaluation. *Journal of Allergy and Clinical Immunology: In Practice*. 2018, 6 (3), pp. 1019-1027.e2. <https://doi.org/10.1016/j.jaip.2017.08.006>
13. BOYNS, T., EDWARDS, J. R., NIKITIN, M. The development of industrial accounting in Britain and France before 1880: a comparative study of accounting literature and practice1. *European Accounting Review*. pp. <https://doi.org/10.1080/713764730>
14. CAMPANALE, C., CINQUINI, L., TENUCCI, A. Time-driven activity-based costing to improve transparency and decision making in healthcare A case study. *Qualitative Research in Accounting and Management*. 2014, 11 (2), pp. 165–186. <https://doi.org/10.1108/QRAM-04-2014-0036>
15. CARDINAELS, E., LABRO, E. (2008). On the determinants of measurement error in time-driven costing. *Accounting Review*, 83 (3), pp. 735–756. <https://doi.org/10.2308/accr.2008.83.3.735>
16. CROTT, R., LAWSON, G., NOLLEVAUX, M. C., CASTIAUX, A., KRUG, B. (2016). Comprehensive cost analysis of sentinel node biopsy in solid head and neck tumors using a time-driven activity-based costing approach. *European Archives of Oto-Rhino-Laryngology*, 273 (9), pp. 2621–2628. <https://doi.org/10.1007/s00405-016-4089-z>
17. DA SILVA ETGES, A. P. B., CRUZ, L. N., NOTTI, R. K., NEYELOFF, J. L., SCHLATTER, R. P.,

- ASTIGARRAGA, C. C., FALAVIGNA, M., POLANCZYK, C. A. An 8-step framework for implementing time-driven activity-based costing in healthcare studies. *European Journal of Health Economics*. 2019, 20 (8), pp. 1133–1145. <https://doi.org/10.1007/s10198-019-01085-8>
18. DA SILVA MEDEIROS, H., SANTANA, A. F. B., DA SILVA GUIMARÃES, L. The use of costing methods in Lean Manufacturing industries: A literature review. *Gestao e Producao*. 2017, 24 (2), pp. 395–406. <https://doi.org/10.1590/0104-530X2183-16>
19. DALCI, I., TANIS, V., KOSAN, L. Customer profitability analysis with time-driven activity-based costing: A case study in a hotel. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 2010, 22 (5), pp. 609–637. <https://doi.org/10.1108/09596111011053774>
20. DUTTA, S. W., BAUER-NILSEN, K., SANDERS, J. C., TRIFILETTI, D. M., LIBBY, B., LASH, D. H., LAIN, M., CHRISTODOULOU, D., HODGE, C., SHOWALTER, T. N. Time-driven activity-based cost comparison of prostate cancer brachytherapy and intensity-modulated radiation therapy. *Brachytherapy*. 2018, 17 (3), pp. 556–563. <https://doi.org/10.1016/j.brachy.2018.01.013>
21. EVERAERT, P., BRUGGEMAN, W., DE CREUS, G. Sanac Inc.: From ABC to time-driven ABC (TDABC) - An instructional case. *Journal of Accounting Education*. 2008, 26 (3), pp. 118–154. <https://doi.org/10.1016/j.jaccedu.2008.03.001>
22. GANORKAR, A. B., LAKHE, R. R., AGRAWAL, K. N. Implementation of TDABC in SME: A Case Study. *Journal of Corporate Accounting & Finance*. 2018, 29 (2), pp. 87–113. <https://doi.org/10.1002/jcaf.22327>
23. GUTIÉRREZ HIDALGO, F. Evolución histórica de la contabilidad de costes y de gestión (1885-2005). *De Computis - Revista Española de Historia de La Contabilidad*. 2006, 2 (2), pp. 101-122. <https://doi.org/10.26784/issn.1886-1881.v2i2.229>
24. KAPLAN, R., PORTER, M. How to solve the cost crisis in health care. *Harvard Business Review*. 2011, 89 (9), pp. 46–52.
25. KAPLAN, R. S., ANDERSON, S. R. Time-Driven Activity-Based Costing. *Harvard Business Review*. 2004, 82 (11), pp. 131–138.
26. KAPLAN, R., ANDERSON, S.R. *Time-driven activity-based costing: a simpler and more powerful path to higher profits*. Harvard Business Press, 2007. 288 p. ISSN 978-1422101711.
27. KEEL, G., SAVAGE, C., RAFIQ, M., MAZZOCATO, P. Time-driven activity-based costing in health care: A systematic review of the literature. *Health Policy*. 2017, 121 (7), pp. 755–763. <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2017.04.013>
28. LIBERATI, A., ALTMAN, D. G., TETZLAFF, J., MULROW, C., GÖTZSCHE, P. C., IOANNIDIS, J. P. A., CLARKE, M., DEVEREAUX, P. J., KLEIJNEN, J., MOHER, D. The PRISMA statement for reporting systematic reviews and meta-analyses of studies that evaluate health care interventions: explanation and elaboration. *Annals of Internal Medicine*. 2009, 151 (4), pp. W-65.
29. MACHADO, M., ALVES, P. Repositório ISCTE-IUL. *Quality in Management Accounting: Approach by Activities in Large Companies*. *International Journal of Productivity and Quality Management*. 2019, 21 (3), pp. 392–409.
30. MIRÓ, Ò., BURBANO, P. El factor de impacto, el índice h y otros indicadores bibliométricos. *Anales Del Sistema Sanitario de Navarra*. 2013, 36(3), pp. 371–377. <https://doi.org/10.4321/S1137-66272013000300001>
31. NIÑEROLA, A., SÁNCHEZ-REBULL, M.V., Hernández-Lara, A.-B. Quality improvement in healthcare: Six Sigma systematic review. *Health Policy*. 2020, 124 (4), pp. 438–445.
32. NIÑEROLA, A., SÁNCHEZ-REBULL, M. V., HERNÁNDEZ-LARA, A. B. Tourism research on sustainability: A bibliometric analysis. *Sustainability*. 2019, 11 (5), pp. 2-17. <https://doi.org/10.3390/su11051377>
33. PARK, Y., JUNG, S., JAHMANI, Y. Time-Driven Activity-Based Costing Systems for Marketing Decisions. *Studies in Business and Economics*. 2019, 14 (1), pp. 191–207. <https://doi.org/10.2478/sbe-2019-0015>
34. RIBADENEIRA, C., TUAPANTE, L., SIGUENZA-GUZMAN, L., AYABACA, F., TELLO, A., VANEGAS, P. (). A process collection methodology towards TDABC costing optimization of IT services: A case study in an ecuadorian university. *RISTI - Revista Iberica de Sistemas e Tecnologias de Informacao*. 2019, E20, pp. 541–552.
35. RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, R., MACARRO HEREDIA, M. El sistema de costes basados en las actividades (ABC). Un planteamiento analítico. *El Sistema de Costes Basados En Las Actividades (ABC). Un Planteamiento Analítico*. 1996, 11, pp. 187–206.
36. SIGUENZA-GUZMAN, L., AUQUILLA, A., VAN DEN ABEELE, A., CATTRYSSSE, D. Using Time-Driven Activity-Based Costing to Identify Best Practices in Academic Libraries. *Journal of Academic Librarianship*. 2016, 42 (3), pp. 232–246. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2016.01.005>
37. SOUFWHEE, A. R., MOHAMAD, E., ABDUL RAHMAN, A. A. Enhancement of time-driven activity-based costing (TDABC) by using simulation in manufacturing process towards industry 4.0. *International*

- Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*. 2019, 8 (10), pp. 1895–1900. <https://doi.org/10.35940/ijitee.J9243.0881019>
38. TAWFIK, O., AL -SHEIKH, E. The bases of application the system of time-driven activities-based costing: A field study in the Iraqi Industrial Companies. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*. 2016, 13 (3), pp. 955–974.
39. TRANFIELD, D., DENYER, D., SMART, P. Towards a Methodology for Developing Evidence-Informed Management Knowledge by Means of Systematic Review. *British Journal of Management*. 2003, 14 (3), pp. 207–222. <https://doi.org/10.1111/1467-8551.00375>
40. VAN ECK, N. J., WALTMAN, L. *VOSviewer Manual*. 2017.
41. VARGAS ALVES, R. J., ETGES, A. P. B. DA S., NETO, G. B., POLANCZYK, C. A. Activity-Based Costing and Time-Driven Activity-Based Costing for Assessing the Costs of Cancer Prevention, Diagnosis, and Treatment: A Systematic Review of the Literature. *Value in Health Regional Issues*. 2018, 17, pp. 142–147. <https://doi.org/10.1016/j.vhri.2018.06.001>
42. YANG, H. X., HAO, J. Q. Evaluation and improvement of the supervision cost-efficiency to project based on learning curve—Angle of time driven activity-based costing. *Journal of Interdisciplinary Mathematics*. 2017, 20 (1), pp. 173–185. <https://doi.org/10.1080/09720502.2016.1259771>

ELEMENTE DE CERCETARE ÎN CONTABILITATE

Sofia CAPATINA, Assoc. Prof., PhD
Trade Co-operative University of Moldova
E-mail: capasofia@yahoo.com

Abstract

In this article, the author relies on a study conducted in relation to the general role of research in economic activity, based on the fact that news does not come naturally. Innovations, innovative ideas are the result of the creative work of researchers.

Scientific research is a particularly important element in the development of accounting, auditing and economic analysis, as well as all areas of activity within a company.

Keywords: *research, principle, research method, accounting.*

Introducere

Conceptual, *cercetarea științifică, implicit în economie*, se dezvoltă de la hypothesis (ipoteză), trecând prin apodeixis (demonstrație), pentru a deveni treptat o theorie sau theoretică (teorie). Încă din perioada aristotelică știința (episteme), ca rezultat final al unei cercetări putea fi una de tip aplicat (techne) sau teoretică (theoria) ceea ce reflectă o dualitate a cercetării științifice în ansamblu [3].

Conform definiției dată în enciclopedie [1], *cercetarea* este un proces activ și sistematic pentru a descoperi, interpreta sau revizui fapte, evenimente, comportamente sau teorii, sau să facă aplicațiile practice cu ajutorul unor astfel de fapte, legi sau teorii.

Metodologia, ca sistem de cercetare, ne învață să folosim metode, după rigorile unei metodici adecvate subiectului cercetat. Într-o încercare de a găsi o definiție cât mai aproape de ceea ce trebuie înțeles prin metodologie, însușim punctul de vedere al unor autori [6, p.127], care propun a înțelege prin metodologie „*acel know-how*” prin care se poate ajunge la atingerea unui scop, în general, a unui scop în cercetare, în particular și în special. Ea furnizează reguli, norme, metode, tehnici sau practici prin care putem ajunge să știm cum să facem și cum să aplicăm ceva ce știm sau am învățat, cum să parcurgem drumul de la o idee vagă, de la o ipoteză la o soluție, o generalizare sau o teorie științifică.

În procesul cercetării s-a aplicat metoda dialecticii și procedeele acesteia: inducția și deducția, analiza și sinteza, clasificarea științifică, corelarea, precum și metodele analizei economice de prelucrare a informației prin comparare și grupare etc.

Rezultate obținute și discuții

Activitatea de cercetare este o activitate de prestigiu profesional, care implică un stil de gândire sau un model de conduită și include următoarele aspecte:

- seriozitate în alegerea și tratarea temei de cercetare;
- responsabilitate profesională, morală și socială;
- respect față de muncă, față de tema cercetată, față de cercetător;
- sinceritate și modestie;
- o cooperare sinceră, corectă în cadrul colectivului de cercetare;

- respectarea ierarhiilor, respectiv a statutelor și rolurilor, în colectivul de cercetare;
- comunicarea rezultatelor cercetării după o prealabilă și serioasă verificare a acestora, comunicare ce trebuie să aibă caracter de corectitudine și valoare științifică [2].

Cercetarea științifică, având un caracter riguros științific este guvernată de anumite „principii” sau „legi”. Aceste principii reprezintă nu numai niște reguli de urmat de către cercetătorul științific în activitatea sa de cercetare, ci și niște „repere morale” ce obligă și impun la o atitudine etică a celui care cercetează față de obiectul cercetării sale, dar mai ales de rezultatele obținute de acesta în urma analizei metodice a obiectului cercetat [4].

În continuare, prezentăm *principiile cercetării științifice, utilizate în contabilitate* și caracteristicile fiecăruia [5, p.8-10]:

Principiul competenței. Acest principiu stabilește cine este capabil și poate desfășura o activitate de cercetare științifică. Prin aceasta se pune întrebarea dacă „poate oricine, oricând și oricum desfășura o activitate de cercetare științifică”. Se impun anumite reguli în sensul acesta, cum sunt:

- o în activitatea de cercetare științifică trebuie admiși numai *specialiști formați* în domeniul contabilității;
- o se cer anumite *aptitudini speciale* pentru ca persoana care dorește să desfășoare o activitate de cercetare să o poată efectua (dorința de cunoaștere, curiozitate, spirit critic, spirit de observație dezvoltare, capacitate intelectuală de analiză și sinteză, pasiune și răbdare, devotament, onestitate, seriozitate);
- o o anumită *experiență profesională de specialitate*, dublată de un „stagiu” de pregătire în activitatea de cercetare științifică;
- o o *etapă preliminară* prin care trebuie să treacă orice tânăr cercetător, lucrând, sub conducerea unor cercetători specialiști consacrați, cu experiență, pentru a deprinde modul de gândire, metodele și tehnicile de lucru, formularea ipotezelor, pregătirea etapelor de cercetare, evaluarea rezultatelor și valorificarea acestora etc.;
- o *educația profesional-științifică* a viitorului cercetător trebuie să cultive seriozitatea, spiritul critic, desprinderea de atitudinile subiective de factură emoțională, reținerea entuziasmului în fața descoperirii, prudență și bun-simț.

Principiul obiectivării. Acest principiu se referă la obiectul cercetării științifice și la modul în care acesta trebuie studiat, dar și la atitudinea cercetătorului față de obiectul cercetării sale. În sensul acesta trebuie în mod obligatoriu să se aibă în vedere următoarele aspecte:

- o plecând de la obiectul ce urmează să fie supus cercetării științifice, să se fixeze atenția și să se pună în evidență un anumit obiectiv care să reprezinte scopul precis al cercetării respective;
- o pe parcursul cercetării științifice cercetătorul nu trebuie să se abată de la realitatea obiectului cercetat și să nu-și schimbe obiectivul urmărit;
- o să adapteze metodele și tehnicile de cercetare la specificul naturii obiectului cercetat și nu invers;
- o să nu se „altereze” sau să se „schimbe” natura obiectului cercetat, pentru a nu apărea erori, căutându-se menținerea obiectului cercetării, pe cât posibil, cu calitățile sale proprii.

Principiul adevărului. În virtutea acestui principiu, orice cercetare științifică are ca

scop descoperirea adevărului cuprins în concluziile care se desprind de cercetarea unui anumit obiect propus. Acest adevăr trebuie să reflecte natura reală a obiectului cercetat și să poată fi exprimat și înțeles. În sensul acesta trebuie respectate anumite reguli:

- cercetarea trebuie să urmărească descoperirea adevărului despre obiectul cercetat;
- orice activitate de cercetare științifică trebuie să fie coerentă, logică, să aibă continuitate și să fie conformă cu realitatea obiectului supus cercetării sale;
- exprimarea rezultatelor cercetării trebuie să se facă utilizându-se un limbaj economic clar, precis, inteligibil și care să poată fi în mod universal acceptat și utilizat;
- în activitatea de cercetare științifică, trebuie să se evite subiectivismul sau speculația sterilă, care duc la deformări metodice și, astfel, la rezultate eronate;
- orice activitate de cercetare științifică trebuie să fie consecventă și conformă cu rațiunea logică.

Principiul metodic. Acest principiu se raportează la metodologia cercetării științifice. Prin aceasta se realizează corelația dintre necesitățile obiectivării datelor urmărite la obiectul supus cercetării științifice, precum și necesitatea de a descoperi adevărul legat de obiectul respectiv. În sensul acesta, pentru conformarea obiectului cercetat cu principiul metodic, trebuie să avem în vedere următoarele reguli:

- orice activitate de cercetare științifică trebuie condusă metodic, în conformitate cu un „plan” riguros pregătit anterior de cercetătorul științific respectiv;
- în activitatea de cercetare științifică trebuie respectate „pas cu pas” etapele și metodele de lucru, pentru a avea coerență și desfășurare logică în procesul de descoperire a adevărului;
- în cercetarea propusă trebuie să fie utilizate tehnici și metode de lucru adecvate naturii obiectului cercetat, precum și intențiile legate de obiectivele cercetării respective;
- din punct de vedere metodologic, orice activitate de cercetare științifică trebuie să înceapă cu studiul lucrurilor simple, clare, evidente, trecându-se ulterior, treptat, la cele care implică un grad ridicat de dificultate și complexitate.

Principiul demonstrației. Acest principiu susține că orice afirmație (sau rezultat) ce decurge din activitatea de cercetare științifică a unui obiect trebuie demonstrată, dovedită dacă este adevărată și că ea aparține ca o calitate obiectului studiat. În această privință trebuie să avem în vedere următoarele reguli care se referă la acest principiu:

- orice cercetare științifică trebuie să fie demonstrată, verificată și reprodusă, eventual de către alt cercetător sau grup de cercetare, diferit de cel care a descoperit primul datele la care se face referință;
- orice cercetare științifică trebuie, în măsura posibilului, să fie reprodusă sub forma unui *model teoretic* care să reprezinte cât mai fidel posibil obiectul cercetat și calitățile acestuia;
- rezultatele obținute din cercetarea științifică efectuată și considerate ca valabile, veridice trebuie să se integreze în sistemul de date ale domeniului științific în care i s-a desfășurat cercetarea.

Principiul corelației. Ca și principiul precedent, acesta este tot în relație cu metoda. El statuează faptul că rezultatele științifice care decurg din cercetarea unui obiect trebuie să fie corelate cu datele deja existente în domeniul științific respectiv sau cu cele de factură interdisciplinară, din domeniile științifice înrudite, în sensul acesta se va ține seama de

următoarele reguli:

- să se aibă în vedere raporturile obiectului cercetat cu altele din aceeași clasă de obiecte sau cu obiecte înrudite cu acesta;
- să se aibă în vedere cunoștințele deja existente despre *obiectele* apropiate sau înrudite cu *obiectul* cercetării respective;
- rezultatele obținute din cercetarea științifică efectuată trebuie să se integreze într-un domeniu de cunoaștere științifică bine stabilit și căruia îi va aparține din acest moment;
- în urma sistematizării rezultatelor obținute dintr-o cercetare științifică, trebuie ca acestea să realizeze o sinteză cu datele similare deja existente într-un domeniu științific dat.

Principiul evaluării rezultatelor. Acesta este tot un principiu care se raportează la metodologie și privește modul de evaluare și de utilizare a rezultatelor obținute din activitatea de cercetare științifică în conformitate cu acest principiu, trebuie avute în vedere următoarele reguli:

- să se evalueze corect, într-o manieră strict rațională, toate rezultatele obținute din cercetarea științifică a obiectului studiat;
- evaluarea rezultatelor să fie corectă, fără nici un fel de subiectivitate din partea cercetătorului care a efectuat studiul;
- rezultatele obținute să fie comparate cu datele existente în literatura științifică de specialitate a problemei cercetate;
- să se verifice dacă rezultatele obținute sunt corecte, operație ce este preferabil să fie realizată de o altă echipă de cercetători.

Principiul utilității. În conformitate cu acest principiu trebuie ca activitatea de cercetare științifică, ce urmează a fi întreprinsă, să aibă în vedere o utilizare atât teoretică, cât și practică a datelor rezultate din cercetare. Aceasta va trebui să justifice cercetarea, ca o contribuție efectivă la domeniul de cunoaștere științifică respectiv, precum și în ceea ce privește punerea în practică a acestor rezultate. În conformitate cu realizarea acestui principiu, trebuie respectate următoarele reguli:

- cercetarea efectuată trebuie să fie utilă atât din punct de vedere teoretic, cât și din punct de vedere practic;
- este preferabil ca orice cercetare științifică întreprinsă să aibă un caracter de originalitate și de noutate, reprezentând astfel o contribuție eficientă în domeniul științific respectiv;
- datele rezultate din cercetare să poată fi utilizate și aplicate cât mai curând, în mod curent, de către specialiștii-contabili.

Principiul psihomoral. Acest principiu privește atât cercetătorul, cât și modul în care se desfășoară activitatea de cercetare științifică a acestuia. Se pune problema seriozității și a onestității activității de cercetare sau, altfel spus, atât responsabilitatea științifică, cât și cea morală a celui care cercetează față de cercetare, de rezultatele cercetării, dar în același timp și față de consecințele ce decurg din aplicarea teoretică sau practică a rezultatelor cercetării. Din acest motiv, trebuie să se aibă în vedere următoarele reguli:

- orice activitate de cercetare științifică trebuie să fie sinceră și dezinteresată în obținerea unor avantaje materiale sau de altă natură de către cercetătorul care o

efectuează;

- cercetarea, fiind pusă sub semnul responsabilității, trebuie să se conducă după principiile etice ale unei activități corecte, respectând raporturile etic-profesionale dintre cercetătorii din același domeniu de cercetare și chiar comunicând cu aceștia pe parcursul desfășurării cercetării respective;
- cercetarea întreprinsă să fie conformă cu natura personalității cercetătorului, cu pregătirea și preocupările personale ale acestuia, cu gradul și specificul de specializare și cu competența sa profesională în domeniul în care își desfășoară activitatea de cercetare științifică;
- să accepte colaborarea cu specialiști din același domeniu sau cu specialiști din domeniile științifice înrudite, în mod sincer și deschis, dezinteresat, pentru a evita suprapunerile de studii sau erorile care pot surveni în obținerea și interpretarea rezultatelor;
- cercetătorul are datoria de a-și susține, demonstra și apăra rezultatele cercetării științifice față de controversele sau criticile care îi pot fi aduse în legătură cu cercetarea întreprinsă;
- persoana care a efectuat cercetarea științifică trebuie să aibă credibilitate, să fie convingătoare ca să impună, prin argumente și demonstrații, rezultatele teoretice și practice ale cercetării, astfel încât acestea să fie recunoscute, acceptate și implementate de către specialiștii din domeniul științific respectiv [1].

Concluzii

Principiile prezentate, trebuie să reprezinte, o direcție strictă de urmat de către orice persoană care se angajează într-o activitate de cercetare, de colectivul de cercetători și de activitatea de cercetare propriu-zisă, în caz contrar pot apărea situații neplăcute, dificile sau, ceea ce este cel mai grav, să se obțină rezultate eronate sau chiar să fie compromisă orice activitate de cercetare.

Standardele de performanță utilizate de către universitari trebuie să ajute la determinarea, în ce măsură, cercetarea științifică îndeplinește cerințele specifice la nivel național și internațional. Dintre aceste cerințe, utilizate în majoritatea sistemelor de evaluare a performanțelor, se pot preciza:

a) publicațiile considerate de interes sunt cele care au referenți externi (articole, publicații la conferințe, cărți sau capitole din cărți etc.);

b) numărul aplicațiilor pentru finanțare transmise către agențiile naționale și internaționale;

c) premii prestigioase obținute de personal la nivel național și internațional;

d) reprezentare în structuri de consacrare la nivel național și internațional (academii etc.).

În contextul rolului complex pe care universitățile cu profil economic îl joacă prin prisma misiunii lor, ele au obligații față de: studenții pe care îi formează, autoritățile publice care asigură finanțarea universităților, piața forței de muncă ce utilizează calificările și deprinderile dezvoltate pe parcursul procesului didactic și de cercetare, precum și față de societate în ansamblu.

Referințe

1. Enăchescu C. *Tratat de teoria cercetării științifice*. Iași: Polirom, 2005. 424 p.
2. Gadamer, H-G. *Wahrheit und Methode (Adevăr și metodă)*, J.C.B.Mohr (Paul Siebeck). Tübingen, 1960, p.15.
3. Peters, F.E. *Greek philosophical terms*. N.: New York University Press, 1967.
4. Popper, K.R. *Logik der Forshung (Logica cercetării)*, C.B.Mohr (Paul Siebeck). Tübingen, 1973.
5. Silistraru N. *Metodologia experimentului pedagogic* (ghid metodologic). Chișinău: US Tiraspol, 2022, 139 p.
6. Zaiț, D., Spalanzani, A. *Cercetarea în economie și management. Repere epistemologice și metodologice*. București: Editura Economică, 2006.

O NOUĂ ABORDARE A EVALUĂRII ȘTIINȚEI: UTILIZAREA INDICELUI TIMMY

Vladimir MOCAN, drd.

Universitatea de Stat din Moldova

E-mail: mocanvladimit@yahoo.com

Abstract

Evaluation has become an essential part of the research process, critical to measuring policy objectives, making decisions about program budgets, project selection, funding awards and career development. The article analyzes the issue of evaluating scientific research. Evaluation should recognize both quantitative and qualitative contributions, taking into account the objectives, discipline and institutional context. There is no single perfect system of evaluation and respect for diversity is crucial. Capitalizing on international experience, primarily European, should be part of the evolution of the system in the Republic of Moldova. The aim should be to introduce new indicators (or adapt old ones) that help to better disclose quality and that are transparent and fit the purpose of the assessment, while maintaining a concrete system based on the principle of objectivity. All knowledgeable stakeholders should be involved in the transition to new research evaluation systems. In this sense, the use of an indicator for the evaluation of national scientific organizations is proposed.

Keywords: Evaluation, research, metrics, Open science

Introducere

Evaluarea a devenit o parte esențială a procesului de cercetare, esențială pentru măsurarea obiectivelor politicii, luarea deciziilor privind bugetele programelor, selecția proiectelor, premiile de finanțare și dezvoltarea carierei. De la criza financiară din 2008, constrângerile economice asupra finanțării publice s-au intensificat, ceea ce a dus la creșterea cererilor politice pentru comunitatea științifică de a măsura impactul mai larg pe care îl are pentru a-și demonstra valoarea pentru societate.

În același timp, există un consens din ce în ce mai mare că sistemul actual de evaluare trebuie regândit pentru o era a Științei deschise, a datelor mari, a digitalizării și a cererii de metode și competențe interdisciplinare. Există solicitări de îmbunătățire a utilizării indicatorilor de evaluare, de a echilibra mai bine factorii cantitativi și calitativi și de a lărgi sfera evaluării pentru a reflecta întreaga diversitate de intrări, rezultate și practici în știința secolului XXI [6; 10; 13; 15; 17].

Scopul urmărit în lume este de a stabili un set mai adecvat de indicatori și abordări pentru a conduce la apariția unui sistem mai echitabil și mai nuanțat. În acest context, Comisia Europeană a desfășurat un exercițiu de consultare și „co-creare” cu părțile interesate din cercetare și inovare pentru a defini principiile și condițiile limită pentru sisteme de evaluare noi, îmbunătățite. În iunie 2022, procesul a fost aprobat de miniștrii științei din UE, ceea ce a condus la un plan de acțiune care stabilește liniile principale pe care ar trebui să aibă loc evoluția sistemelor de evaluare [7; 8].

Acordul rezultat privind reformarea evaluării cercetării oferă o cale de schimbare, care va fi susținută de o „coalțiție a celor dispuși” care se angajează să desfășoare un ciclu complet de reformă și revizuire a evaluării până la sfârșitul anului 2027. Cu toate acestea, este important ca evaluarea să acopere toate organizațiile care finanțează cercetarea și

performanțele, autoritățile de evaluare și organismele de acordare a premiilor, nu doar lumea universităților.

Obiectivul principal al reformei este să se îndepărteze de la utilizarea inadecvată a metricilor bazate pe reviste și publicații în evaluarea cercetării, către o combinație de metrici și narațiuni care reflectă valoarea rezultatelor cercetării și (activitățile cercetătorilor) într-un mod mai nuanțat. În același timp, provocarea este de a beneficia de obiectivitatea măsurătorilor responsabile, îmbrățișând în același timp varietatea rezultatelor cercetării și adaptarea evaluării cercetării la obiectivele respectivei evaluări.

Inevitabil, întrebarea cheie devine acum: ce urmează în ceea ce privește implementarea? Poate trecerea de la retorică la acțiune să fie condusă de inovație și experimentare autentică, către un set convenit de rezultate definite și pragmatice? Cum să ajungem mai bine dincolo de mediul academic pentru a implica întreaga comunitate din domeniile cercetării și inovării? Și în timp ce Europa se angajează în propria sa transformare, există cu adevărat în Republica Moldova un apetit pentru schimbare și dorința de a alinia abordările?

Rezultate obținute și discuții

Care este cel mai bun mod de a evalua știința?

În Republica Moldova ca și în toată Europa, știința trebuie să treacă decisiv într-un punct în care evaluarea se bazează pe o viziune mai amplă a realizărilor cercetătorilor, una care să privească dincolo de numărul de publicații și prestigiul revistelor. Aceasta este subiectul studiilor mai multor cercetători și preocuparea factorilor de decizie [15].

Mattias Björnmalm, secretar general la Conferința Școlilor Europene pentru Cercetare și Educație Avansată în Inginerie, susține că, în sistemul actual, cercetătorii trebuie să-și împartă timpul între „a juca jocul” publicând în reviste potrivite și lucrând la realizări reale. cercetare. Stephen Curry, președintele Declarației privind evaluarea cercetării (DORA), cere mai puțin accent pe numărul de publicații în reviste prestigioase.

Argumentând că comunitatea academică nu reprezintă societatea pe care pretinde că o servește, prof. Curry subliniază interconexiunea dintre necesitatea reformei evaluării și abordarea inegalităților de gen și rasiale. „Un alt factor, cred, pe care îl văd atât în Marea Britanie, cât și în Europa și în alte părți, este legăturile dintre evaluarea cercetării și eforturile de abordare a inechităților din mediul academic, căruia i sa acordat o atenție din ce în ce mai mare” [1; 9; 14].

De asemenea, inegalitățile regionale persistă, deoarece accesul la finanțarea cercetării variază de la o țară la alta. Oleksandr Berezko, președintele Consiliului European al Doctoranzilor și Tinerilor Cercetători, a remarcat că implementarea științei deschise necesită resurse și fonduri, iar acest lucru creează decalaje între țările europene. De exemplu, în timp ce Franța își implementează al doilea plan pentru știința deschisă, în Ucraina, primul plan tocmai a fost adoptat. „Dacă reforma nu este implementată corect, va crește inegalitățile care există deja”, avertizează el, adăugând că co-crearea ar trebui să fie în centrul reformei [2].

Satisfacerea nevoilor multiplelor părți interesate

O problemă cheie apărută în evaluarea științei este importanța implicării companiilor care angajează cercetători, în procesul de evaluare și identificarea criteriilor care sunt critice pentru acestea. Totodată, trebuie să avem în vedere și rolul revistelor, al editorilor și al altor furnizori de servicii comerciale în contribuția la îmbunătățirea evaluării cercetării.

Editorii ar putea sprijini punerea în aplicare a principiilor de bază ale reformei și ar putea experimenta cu comunitățile academice idei inovatoare. Drept exemplu poate servi colaborarea lui Elsevier cu vice-rectorul Universității de Tehnologie din Queensland, care a căutat să extindă criteriile de evaluare pentru contribuția cercetătorilor pentru a include aspecte precum mentorat și circumstanțe personale și timp liber pentru a avea grijă de familie. membrii.

Experții cer încetarea utilizării inadecvate a Journal Impact Factor. „Editorii pot ajuta cu adevărat cu lucruri precum adoptarea sistemului de creditare, care analizează modurile în care cercetătorii contribuie, de exemplu, prin revizuirea articolelor sau prin preluarea diferitelor roluri de autor. Ghidul TOP este un alt mecanism pe care revistele îl adoptă pentru a încuraja transparența și practicile de știință deschisă” [11].

Mai mulți autori subliniază că deservirea societății este printre principalele obiective ale științei, iar contribuția cercetării ar trebui să aibă implicații practice. Thomas Palstra de la Universitatea de Cercetare din Twente menționează importanța interacțiunii cu cetățenii pentru a oferi soluții în domenii care îi deservesc, cum ar fi asistența medicală sau gestionarea ajutorului în caz de dezastre [3].

Referindu-se la ideile practice despre cum să susțină interacțiunea dintre mai multe părți interesate, Michael Arentoft, șeful unității de Științe Deschise din cadrul direcției de cercetare a Comisiei Europene, cere sectorului privat să participe la ateliere și seminarii privind evaluarea cercetării. El este de acord cu că CoARA este „o platformă de învățare” pentru a dota cercetătorii și organizațiile de cercetare cu instrumentele potrivite [4].

Andrew Plume, vicepreședinte pentru evaluarea cercetării la Elsevier, salută, de asemenea, contribuțiile finanțatorilor de cercetare, sugerând că aceștia ar putea finanța în mod direct cercetarea cu privire la întrebările legate de reformă. Centrul Internațional pentru Studiul Cercetării al Elsevier derulează însuși numeroase proiecte de cercetare în colaborare cu cercetători și lideri de universități pentru a oferi o bază solidă de dovezi pe care să se bazeze politici viitoare, de exemplu, cu privire la traseele de carieră ale absolvenților doctoranzi, mobilitatea internațională a cercetătorilor academicieni. și sisteme mai corecte de recunoaștere și recompensă [11; 12].

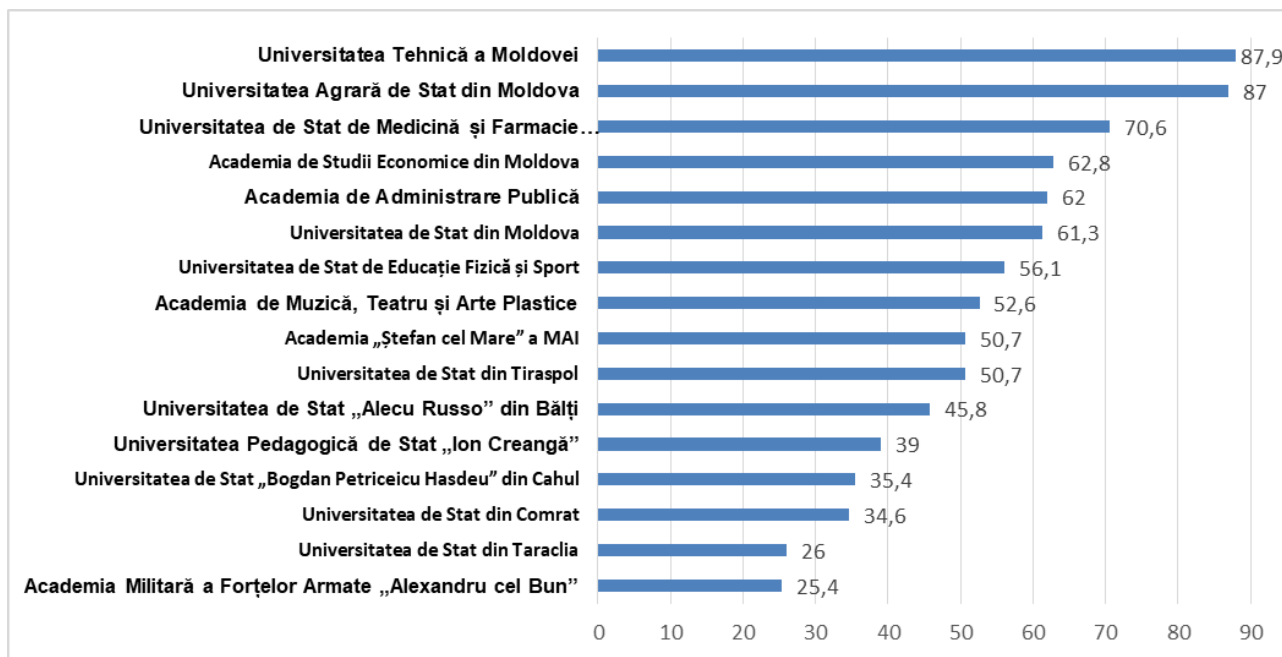
Semnatarii Acordului de reformă se angajează să se asigure că evaluările lor de cercetare vor recunoaște pluralitatea contribuțiilor cercetătorilor, vor respecta diferențele. între domeniile de cercetare și să recompenseze noi dimensiuni de calitate, cum ar fi știința deschisă, integritatea cercetării și relevanța societală.

În plus, noul sistem ar trebui să îmbrățișeze diversitatea și să abordeze inegalitățile legate de gen și rasă, precum și inegalitățile regionale, folosind în același timp excelența științifică ca stea călăuzitoare. Asistarea cercetătorilor aflați la începutul carierei în adaptarea la noul sistem este crucială, dar îmbunătățirea calității cercetării nu ar trebui să fie constrânsă de teama de schimbare.

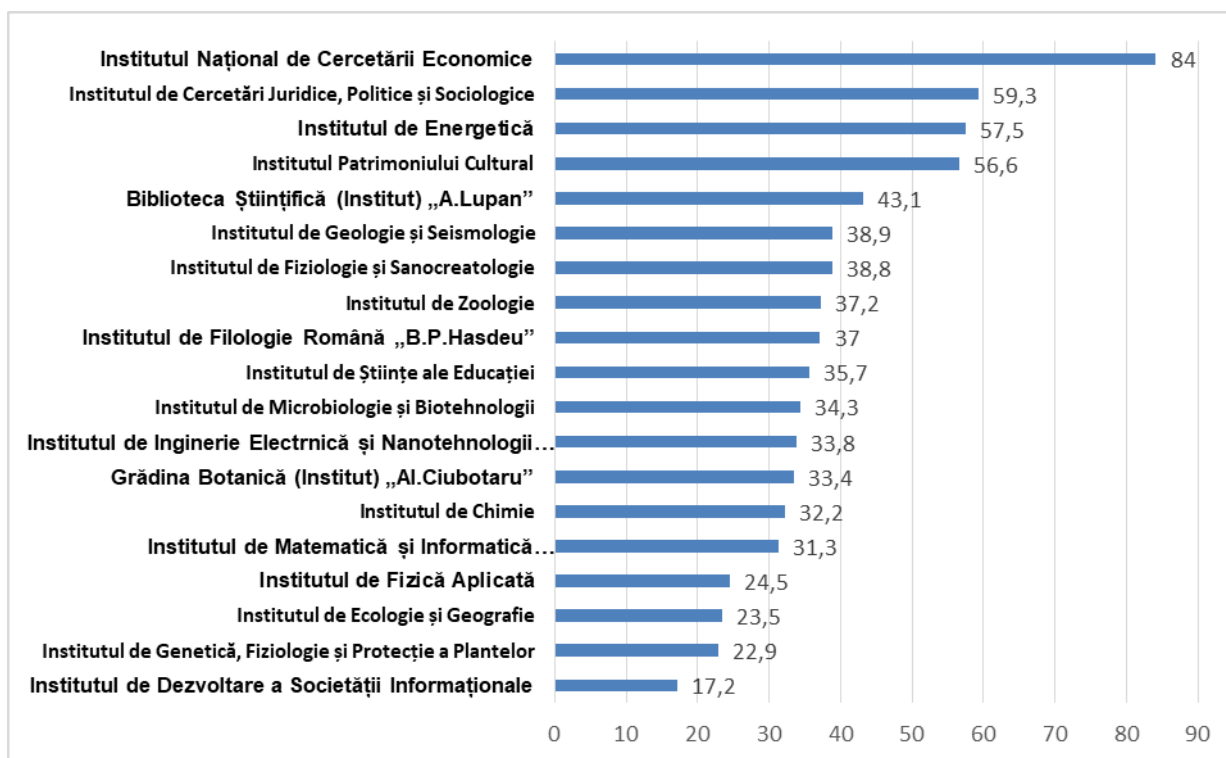
În cele din urmă, mai multe părți interesate trebuie să fie implicate în evoluția măsurătorilor de evaluare și ar trebui să fie echipate cu instrumentele adecvate pentru a experimenta diverse soluții și pentru a evalua atât beneficiile, cât și costurile modificărilor criteriilor. În cele din urmă, pentru a fi eficace și a se alinia la natura globală a cercetării, activitatea inițiată în Europa ar trebui să beneficieze de contribuții din alte regiuni și va trebui să o extindem și în Republica Moldova.

Indicele Timmy – o abordare relevantă și provocatoare

Axarea în Republica Moldova doar pe utilizarea unor indicatori cantitativi (mai ales atunci când punctajul acordat nu ține seama de efortul depus pentru obținerea diferitor tipuri de publicații), fără o evaluare calitativă conduce la goana după publicații, ceea ce se reflectă în așa fenomene ca publicații de calitate joasă, segmentarea unor rezultate obținute în mai multe publicații, evitarea unor cercetări fundamentale, profunde, publicații în ediții pseudoștiințifice (de tip prădător), cu reducerea nivelului general al calității cercetării științifice. Având în vedere aceste constatări, sunt necesare abordări noi, care să surprindă performanța științifică în totalitatea ei. În acest sens, am elaborat un indice nou – indicele Timmy. El poartă numele câinelui meu, care este tânăr, viguros și tare fometos, care măsoară totul în oase. Indicele Timmy arată câte mii de kg de oase pot fi cumpărate din venitul (remunerarea) obținut într-un an de o persoană care lucrează în cercetare. L-am aplicat pe conducătorii organizațiilor din domeniile cercetării și inovării, dat fiind că pentru aceștia datele sunt publice (fig.1). În opinia noastră, el arată foarte bine performanța științifică a conducătorilor instituțiilor și a instituțiilor în sine. Într-o societate a cunoașterii este evident că cu cât mai multă cunoaștere produce o organizație, cu atât mai mare este remunerarea conducătorilor acesteia de către stat.

a) Universitățile

b) Institutele de cercetare

Figura 1. Organizațiile din domeniile cercetării și inovării conform indicelui Timmy

Sursa: elaborat de autor utilizând datele ANI

În așa mod, nu este necesar de a utiliza indicatori complecși și mulți la număr, care au multe neajunsuri. Este cunoscut, de exemplu, că evaluarea bibliometrică are multe neajunsuri: nu poate capta impactul cercetării în afara comunității academice, în economie sau în educație; nu toate publicațiile valoroase sunt prezente în bazele de date (de exemplu, monografiile și numeroase articole în alte limbi decât engleza, în științele umaniste); este dificilă utilizarea indicatorilor bibliometrici pentru compararea cercetătorilor între diferite domenii, deoarece există variații importante între frecvența și volumul citărilor după discipline etc. În așa mod, utilizând doar indicii Timmy, putem dintr-un „singur foc” să rezolvăm multiplele probleme – ne convingem încă o dată că tot ce e simplu este genial.

Concluzii

Studiul nostru a arătat că reforma evaluării ar trebui să reechilibreze utilizarea metricilor, deoarece sistemul actual se bazează prea mult pe publicațiile din reviste prestigioase. Totuși, procesul ar trebui să fie o evoluție, mai degrabă decât o înlocuire completă a sistemului existent cu unul nou.

Nu există un sistem perfect unic, iar respectul pentru diversitate este crucial. Evaluarea ar trebui să recunoască atât contribuțiile cantitative, cât și calitative, ținând cont de obiective, disciplina și contextul instituțional.

Scopul urmărit ar trebui să fie introducerea de indicatori noi (sau adaptarea vechilor) care să ajute la o mai bună dezvoltare a calității și care să fie transparente și să se potrivească

scopului evaluării, menținând în același timp un sistem concret bazat pe principiul obiectivității. Întrucât evaluarea nu se poate baza doar pe statistici, evaluarea inter pares bazată pe judecata calitativă va continua să joace un rol important. Dar este important să se asigure standarde profesionale înalte pentru această metodă de evaluare.

Valorificarea experienței internaționale, în primul rând europene, ar trebui să facă parte din evoluția sistemului din Republica Moldova. Tranziția către o utilizare echilibrată în mod corespunzător a inputurilor calitative și cantitative este globală, iar multe țări fac deja pași importanți în acest sens.

Implementarea oricărui cadru nou trebuie să fie măsurată și transparentă, oferind atât cercetătorilor de la începutul carierei, cât și colegilor lor seniori suficient timp pentru a se adapta. Evaluarea ar trebui să încurajeze atingerea obiectivelor de cercetare, mai degrabă decât să creeze provocări.

Abordarea inegalităților este, de asemenea, esențială. Sistemul ar trebui conceput pentru a aborda genul, rasa și etnia, precum și inegalitățile regionale prin știință incluzivă. Experții avertizează că, dacă aceste aspecte nu sunt luate în considerare în noul sistem de evaluare, decalajele existente s-ar putea extinde în viitor.

Toate părțile interesate cu cunoștințe ar trebui să fie implicate în tranziția la noile sisteme de evaluare a cercetării. Trebuie luate în considerare interesele finanțatorilor guvernamentali. De asemenea, ar trebui luate în considerare informațiile companiilor private care angajează cercetători, reviste, editori, precum și experți în analiză. În general, părțile interesate ar trebui să respecte diversitatea contribuțiilor și a rezultatelor fără a compromite calitatea.

În acest sens, utilizarea indicelui Timmy respectă toate cerințele stipulate mai sus și îl recomandăm cu căldură și încredere pentru a fi utilizat în Republica Moldova.

Referințe

1. ASCB - American Society for Cell Biology. San Francisco Declaration on Research Assessment. 2013. <https://sfdora.org/read/>.
2. BONN, N. and PINXTEN, W. Rethinking success, integrity, and culture in research (part 1) — a multi-actor qualitative study on success in science. *Research Integrity and Peer Review*, 2021. <https://doi.org/10.1186/s41073-020-00104-0>.
3. BAZLEY, P. Conceptualizing research performance. *Studies in Higher Education Journal*. 2010, 35, Issue 8: 889-903. <https://doi.org/10.1080/03075070903348404>.
4. CAMPBELL, D., MICHELLE, P., GRÉGOIRE, C. et al. Bibliometrics as a Performance Measurement Tool for Research Evaluation: The Case of Research Funded by the National Cancer Institute of Canada. *American Journal of Evaluation*. 2010, 31, Issue 1: 66-83.
5. ELSEVIER. *Factsheet: Salami Slicing*, 2019 - https://www.elsevier.com/_data/assets/pdf_file/0011/653888/SalamiSlicing-factsheet-March-2019.pdf.
6. EUROPEAN COMMISSION. *Open Innovation, Open Science, Open to the World*. A Vision for Europe, 2016. doi:10.2777/061652
7. EUROPEAN COMMISSION. *Next-generation metrics: Responsible metrics and evaluation for open science*. Report of the European Commission Expert Group on Altmetrics, 2017. DOI 10.2777/337729,
8. FOSTER. What is Open Science? Introduction. Disponibil: <https://www.fosteropenscience.eu/content/what-open-scienceintroduction> (accesat 06.02.2023).
9. HICKS, D., WOUTERS, P. WALTERMAN, L. Bibliometrics: The Leiden Manifesto for research metrics. *Nature*. 2015, April 23, 520 (429-431). <https://doi.org/10.1038/520429a>
10. HUMAN GENOME Project Information Archive. Policies on Release of Human Genomic Sequence Data Bermuda-Quality Sequence, 1990-2003. Disponibil: https://web.ornl.gov/sci/techresources/Human_Genome/research/bermuda.shtml (accesat 06.02.2023).
11. JONKERS, K., ZACHAREWICZ, T. *Research Performance Based Funding Systems: a Comparative Assessment*. Publications Office of the European Union: Luxembourg, 2018. doi:10.2791/70120.

12. MOHER, D., BOUTER, M., KLEINERT, S. et al. The Hong Kong Principles for assessing researchers: Fostering research integrity. *Plos Biology*, 2020 <https://doi.org/10.1371/journal.pbio.3000737>.
13. OECD. Making Open Science a Reality. *OECD Science, Technology and Industry Policy Papers*. 2015, No. 25. OECD Publishing: Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/5jrs2f963zs1-en>.
14. PRIEM, J., HEMMINGER, B. Scientometrics 2.0: Toward new metrics of scholarly impact on the social Web. *First Monday*, 2010, 15(7). Disponibil: <http://firstmonday.org/article/view/2874/2570> (accesat 09.02.2023).
15. SCIENCE EUROPE. *Position Statement and Recommendations on Research Assessment Processes*, 2020. DOI: 10.5281/zenodo.4916155

MODERN METHODS OF SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF WELL-BEING OF THE CHILDREN IN DIFFICULTY

Mihail CIOBANU, PhD student, scientific researcher

National Institute for Economic Research of the Academy of Economic Studies of Moldova

E-mail: ciobanu.mihail.s@gmail.com

Abstract

Children are a very highly vulnerable group of population, especially if they are in difficulty. The difficulty may be being: subjected to violence, neglected, in vagrancy, beggars, practicing prostitution, living on the street, being abandoned, being deprived of the care and supervision from their parents or other situations that affects negatively the children's well-being. This paper has the aim to identify modern methods of scientific research that are used and propose those that can be also used in the field of well-being of the children in difficulty. The main used method is the review of modern scientific literature. An important emphasis is placed on one of the main methods used in other domains of human activity that can be applied in researching the social and economic problems of children in difficulty - Adaptive Case Management. Besides this method are proposed some specific models of genogram, sociogram, psychogram and econogram – useful graphical and analytical tools in the research of well-being of children in difficulty. Methods used in other fields can also be used successfully in researching the well-being of children in difficulty.

Keywords: *children in difficulty, Advanced Case Management, genogram, sociogram, psychogram, econogram*

Introduction

Children in difficulty are one of the most vulnerable population segment. They can be divided in many groups, like: children subjected to violence; neglected; that practice vagrancy, begging, prostitution; deprived of care and supervision from their parents because of their absence from home for unknown reasons; parents of which have died; that live on the street, ran away or were kicked out from home; parents of which refuse to exercise their parental obligations regarding raising and caring for the child; abandoned by their parents; parents of which were declared incapable by a judicial decision, refugee children and other groups. Due to high vulnerability the issues of their well-being are an important research field the results of which are used to apply policies that will increase their well-being. The aim of this work is to identify and highlight the current scientific research methods used in the area of well-being of children in difficulty and to propose tools in this regard. The main focus is the use of Adaptive Case Management, a technique used in other spheres of research that can be used in studying the social and economic issues faced by children in difficulty. In addition to this approach, certain specific models of graphical instruments are used (genogram) or proposed: sociogram, psychogram, and econogram. These tools are helpful in the study of the well-being of children in difficulty.

Results obtained and discussions

Applying a methodology is important in order to assess the economic-social position of children in need. The methodology is a set of guidelines and techniques for conducting research.

The quantitative longitudinal research, with examples such as: the Birth Cohort Studies (used in UK), Birth to Twenty (Republic of South Africa), Gansu Survey of Children and Families (China), the study with two cohorts on childhood poverty, Young Lives (Ethiopia, India, Peru, Vietnam), has been used for a long time in the study of children [1]. Although it is still in its infancy, qualitative longitudinal research is primarily used in high-income countries like the UK and less commonly in US and in low- and middle-income countries. Examples of the latter are the ethnographic study conducted by sociologist Samantha Punch on a group of Bolivian children, *Inventing Adulthoods*, a planned prospective study of transitions to adulthood in Great Britain, *Young Lives*, a mixed-methods investigation of childhood poverty in four developing country contexts.

Mobile interviews are data collection techniques by which researchers move alongside research participants and can be motivated by the mobile character of children's daily existence [13]. The dynamism that enables "on-the-spot" exploration of the participants' narratives while directly observing how the participant captures and interprets the multisensory and multi-layered experiences of the place, as well as its sensitivity to the research site, are its advantages over traditional interviews. The lessening of the power of adults and the more natural contact of children are other benefits of this approach. When it comes to "recently migrated" children, observational approaches can be used to study their issues [3]. These approaches presuppose that the researcher spends a lot of time with the subject children in order to develop relationships with them, gain their trust, and eventually become sensitive to the complexities of their day-to-day experiences. With this particular group of children, interviews in both groups and one-on-one settings are frequently employed. To have more control over the information provided, self-reporting through surveys, remarks from recently immigrated youngsters, their diaries, vignettes, etc. might be used. The drawback of this approach is that the youngster may provide socially acceptable responses if they are aware that they are the "target audience" for the researcher. The use of visual aids, such as maps, graphic approaches, life story diagrams, dolls, toys, Legos, images, or movies as signals, might make it easier for children of migrants to connect with you. Creative techniques, such as sketching, painting, photos, movies, films, theatre, and role playing, can be employed with traumatized children (asylum seekers, abused children). Instead than discussing about actual events or recounting historical facts, these techniques encourage kids to use their imaginations to create imaginative oral and written stories. To learn about the perspectives of refugee and immigrant children, child-centered research techniques like self-directed photography projects can be used. For accessing in-depth accounts of children's migration and life experiences, photographs, albums, and artifacts from a self-directed photography project are helpful [7]. Dealing with the issues of street children can be done using participatory research, which is conducting study with people rather than collecting data from them and treating them not as objects, but as active participants in their own life. In reality, participation levels vary greatly and are infrequently attained on a deeper level. Archival investigation and engagement with historical material serve as a longitudinal approach to the offspring of a specific geographic area. However, employing this methodological approach presents difficulties due to the accessibility of information sources, the incomplete nature of historical data, and the potential absence of the child's voice. In order to address children with disabilities, a variety of methodologies (participant observation, life

story interviews, focus groups, solicited diaries, participant-directed photography, and participatory video) can be used, as the combination of several methodologies has the potential to transcend relationships of unequal power that constitute the relationship between adults and children and aid in unravelling the complexity of daily lives of children living in situations of disadvantage. Studies on children have undergone a paradigm shift in terms of methodology, moving from viewing them as study objects to actively influencing the research process. Semi-structured interviews, focus group talks, and observations are typical research methodologies used to learn about young people's daily life and to comprehend their behaviour and practices. These techniques address concerns of quantitative procedures, which have historically been utilized in adolescent transition research and are characterized by a lack of participant-researcher interaction and an emphasis on "objectivity". By utilizing participatory methodologies, it is possible to address unequal power dynamics and gain a thorough understanding of the intricate social dynamics that affect children's lives along a range of difference-based axes, such as disability, gender, age, ethnicity, religion, and socioeconomic position. The autoethnographic method is another way to study children's economic-social circumstances. The researcher explores anecdotes and personal experience through it and links this autobiographical story to broader cultural, political, and societal meanings and understandings through self-reflection and writing. However, there are many who doubt its dependability, verifiability, and reproducibility. Since children's involvement in research might vary, efforts have been made to classify their level of involvement. A measure for measuring children's involvement in research was developed by sociologist Roger A. Hart [9]. The scale has eight steps, with the first three presenting instances of non-participation (manipulation, decoration, and tokenism, or symbolic effort), and the remaining five gradations of children's involvement in the research: attribution, but also information; consultation and information; decisions initiated by adults along with children; child-initiated and child-led decisions; and decisions initiated by children and shared with adults [8]. A change in study methodology is also necessary to shift children from being objects, subjects and research participants to valued members of society. Children who participate in research have the right to ask for or anticipate particular types of care within a rights-based perspective. For rights-based research, methods that are age-appropriate, attentive to the cultural, linguistic, and social context, as well as robust and rigorous, are crucial. Although such an approach does not offer solutions to all the complex real-world problems that researchers encounter, it does offer general principles that researchers can use to address these problems. The Convention on the Rights of the Child [5] establishes such principles that serve as the foundation for rights-based research as the use of the highest scientific standards, recruitment, and close supervision of researchers, the inclusion of children's opinions and perspectives in full, the use of suitable methods for their free expression, and the prohibition of exploitation and harming of research participants who are children. Matrix, ranking, scoring, and mapping can be used to rank, compare, and score the issues and social phenomena that are relevant to children's life. Compared to interviews performed in a more traditional interview context, in situ (on-site) research with children can bring them closer to the events being explored. Mobile interviews conducted by a child or a group of youngsters are referred to as "child-led tours". A youngster leads a researcher through a room to describe the activities that take place there or to note features of the space that have personal

significance for the child. These on-the-go interviews or kid-led tours are helpful for figuring out where kids are geographically and how they interact with and occupy their surroundings. To comprehend how children and young people participate in domestic tasks or labour that benefits the household economy, mobile interviews are also used. These techniques typically involve taking kids out of situations where other known adults are present, which calls for certain agreements, planning, and safety precautions. As a result, there is a wide range of methodological techniques that can be employed to address different facets of the socioeconomic circumstances of numerous groups of troubled children.

Another tool for research of social and economic issues of children can be ACM. Adaptive case management (ACM) is defined as "information technology that exposes business intelligence structured and unstructured (data and business content) and enables structured (business) and unstructured (social) organizations to perform work (routine and emergent processes) in a safe but transparent manner" by the Workflow Management Coalition in its original definition [14]. The idea of ACM (Adaptive Case Management) was to increase the flexibility of business operations that rely heavily on data [12]. The evolution of ACM occurs in the context of fluid competition, variable workflows, and the growing reliance of businesses on capabilities. Since 2009, ACM has been utilized in social entrepreneurship as well as the fields of finance, healthcare, law, and human resources [11]. As may have been expected, the majority of ACM applications are in the business sector, where they originated (financial services, energy and utilities, customer service, human resources, insurance, and legal), with a lesser, but nonetheless significant number of applications in the health and public sectors. ACM is used to handle a variety of financial services, including loan origination (where the lender can control the home loan process from application to loan disbursement), reporting suspicious behaviour, monitoring numerous accounts, trading, and wealth management. ACM is used in the insurance industry for a variety of purposes, including policy management and offering customer-focused solutions. ACM is used in the healthcare industry in a variety of ways, including patient record management, policies, procedures, services, sales, and operational and clinical procedures. ACM is utilized in the energy and utilities industries for process safety, e-tariffs, and transmission process management [2]. This tool is used in HR for administering employee benefits, evaluating employee performance, and hiring and firing of employees. It is utilized in the public sector to administer grant programs, citizen benefit enrolment, grant eligibility, legal and tax matters, and public safety. This tool can be used to manage legal, contract, audit, and compliance issues in legal services. ACM can be used to manage constituent services, client communication, and call centers in customer service. ACM is only recently being used in social work, and specifically in child support [10]. In Figure 1 can be seen a specific case model for ACM for children with disabilities in difficulty, which has been adapted by the author for children in difficulty, in other words, an application of this tool (ACM) in child support is shown.

The case manager, who will have a variety of responsibilities within the case, should be identified as the person who will be in charge of it as soon as possible [6]. He will be in charge of establishing and making necessary adjustments to the guiding principles that will serve as the case's guidelines for behaviour in both the analogic environment between individuals and/or the digital environment within the ACM software program. ISIS Papyrus

Adaptive Case Management, ORACLE Business Process Management Suite, Bonitasoft Adaptive Case Management, and IBM Case Manager are examples of software products that are frequently used for Adaptive Case Management applications in the digital environment [8].

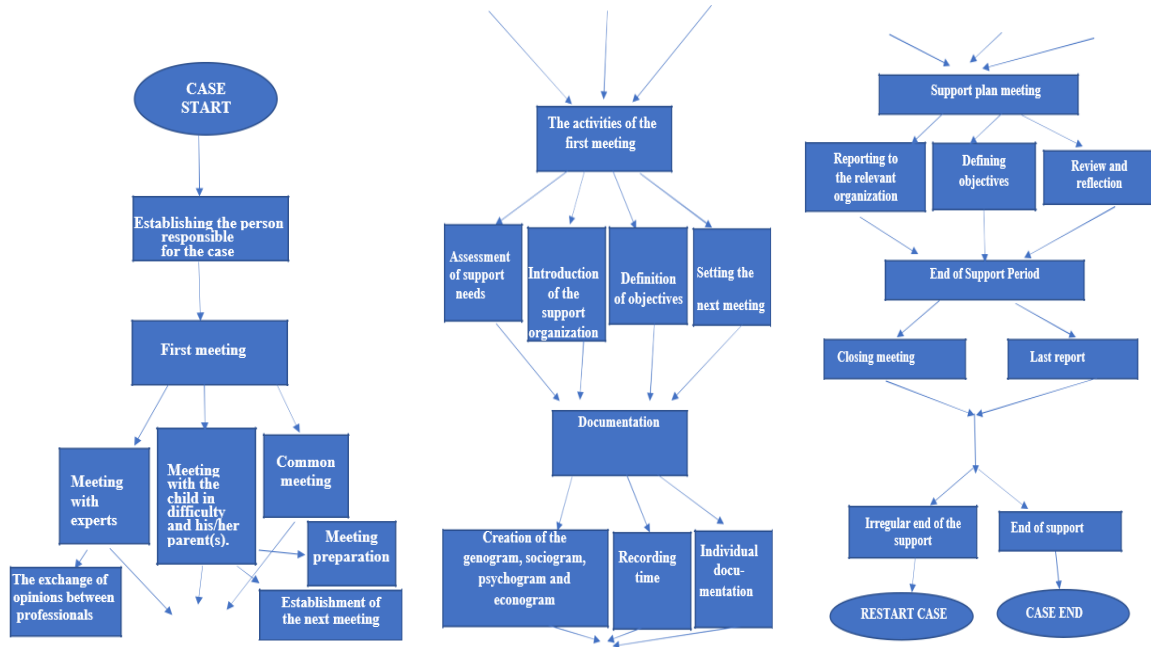

Figure 1. A schematic case model for the assessment and assistance of a child in difficulty within the ACM

Source: Elaborated by the author [4]

The responsibilities can concern the process for evaluating the circumstances of the child in difficulty, the list of acceptable assistance methods, the guidelines for using time in the case, and other things. The case manager must also organize the activities related to the case, the cooperation of the professionals who will take part in it, and the involvement of the family or kid who is the subject of the case. The case manager also oversees the analysis of the materials gathered in the case, as well as the content, data, and documents of the case (such as the outcomes of some questionnaires, interviews with the child and family, documents attesting to some legal, social, and economic relationships useful in the assessment of the child and family), which will be expertized by experts (psychologists, economists, social workers, lawyers, etc.), sets the events (such as family/child meetings with experts), and manages the case's overall. We can proceed to the actual case management after this stage, or after the case manager has been appointed. The initial meeting is divided into three separate meetings: one with subject-matter experts (psychologists, economists, social workers, lawyers, etc.); a second with the troubled youngster and his parent or guardian; and a third with everyone present. Assessment of support needs, creating targets, introducing the support organization, and scheduling the following meeting are the four sorts of tasks that need to be completed during these meetings. The ACM's initial phase is now complete. There are two phases to the meeting with the struggling child and his parents: preparation for the

meeting and scheduling the subsequent meeting. Exchanges of knowledge and expertise with professionals take place concurrently with this.

Additionally, a phase of case documentation is underway concurrently, and it is divided into four subphases: registration time and individual documentation. The genogram phase involves creating a graphic representation of the person's family tree that includes information about the relationships between its members and him/her. The sociogram phase entails creating a similar graphic representation of their social ties. Two additional subphases can be added to the documentation phase: the development of the econogram (a graphic representation of the person's economic ties, including economic dependence, economic violence, and economic neglect) and the psychogram (a graphic representation of the person's psychological characteristics, including emotional state, intellectual challenges, and psychological issues). A genogram, sociogram, econogram, and psychogram model are offered in Figures 2, 3, 4 and 5, respectively. There is specialized software (GenoPro) that offers an easy-to-use and comprehensive tool for constructing genograms and family trees, despite the fact that there is no one acknowledged method of presenting a genogram. A family tree with additional details about persons and relationships is known as a genogram. Doctors, family therapists, genealogists, sociologists, social workers, researchers, and anybody else interested in learning about patterns and issues in a family can use genograms. How to interpret de genogram in the Figure 2? A male is symbolized by the square, and a female by the circle.

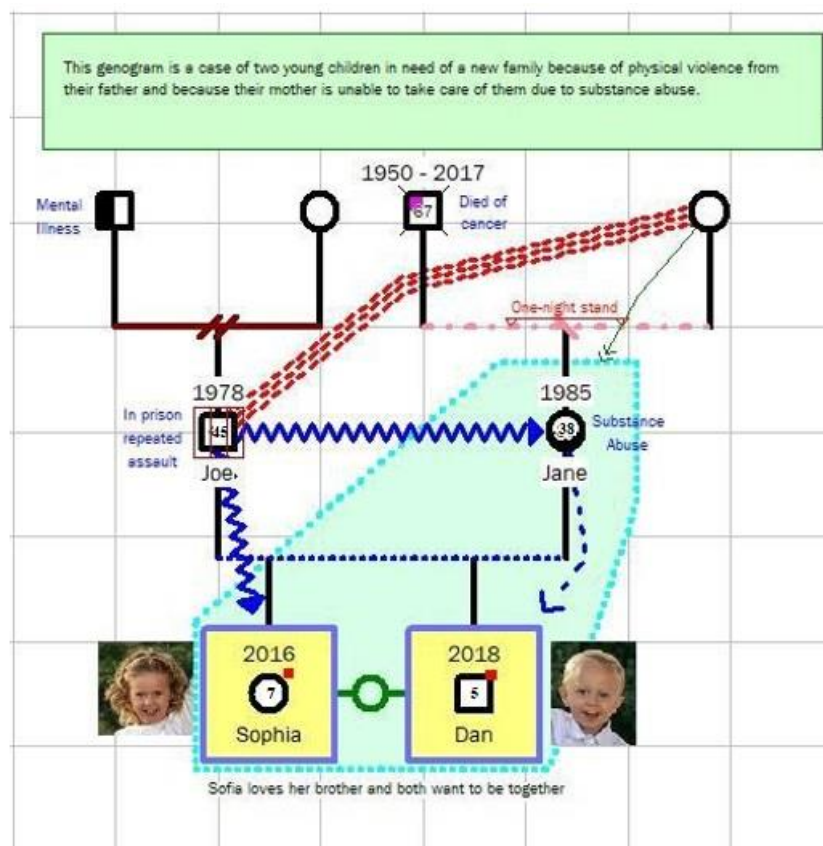

Figure 2. A model of genogram

Source: GenoPro software template [4]

The line below the square reveals that the person has a mental disease and that he is a parent. The half-colored square denotes this. The two parallel lines that are slanted to the right and intersect the lines flowing down from each of them indicate that the mentally ill mother and father are divorcing each other. They have a son named Joe, who was born in 1978 and is now 45 years old. Joe has been arrested several times for assault. The dashed line indicates that Joe and Jane (both 38 years old and born in 1985) are just dating temporarily or casually. Dan, who was born in 2018, and Sophia, who was born in 2016, are their two biological children. Joe's physical abuse of Jane and Sophia is depicted by the zigzag arrows as an emotive relationship. Jane has a problem with substance misuse. The circle, which is joined by a line on one side and a second line on the other, depicts the romantic bond between Sophia and Dan. It also makes reference of the fact that Sophia adores her brother and that they both desire a relationship. Jane, Sophia, and Dan all reside in the same home, which is represented by a colored polygon with a dotted line boundary. The arrow with a dash indicates that Jane, the mother of the children, has a neglectful (abusive) relationship with her son Dan. Jane's father, who lived from 1950 to 2017, passed away at age 67 from cancer. The double-headed arrow between Jane's mother and daughter indicates that the mother loves her, and the three broken lines between Jane's mother and Joe depict their enmity. The mixed dashed line (dotted line) depicts a relationship between Jane's father and her mother that included a breakup and a "one-night stand" that led to the conception of Jane. The two young children in the supplied genogram are victims of physical abuse by their father and are in need of a new family because their mother can no longer care for them owing to substance usage. Although this is a very simple genogram, there are more complex variations. The sociogram, which depicts a person's social connections, is another type of graphical representation that is valuable in ACM. The illustration in Figure 3 demonstrates the interpersonal dynamics within a family.

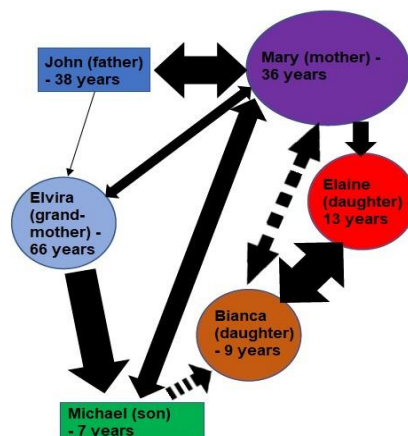

Figure 3. A model of sociogram

Source: Elaborated by author [4]

Given the size of her circle and her strong relationships with all of the family members, Mother Mary (36 years old) is clearly the family's leader. Father John, who is 38 years old, feels isolated and is only in contact with his wife; his connection with his

grandmother Elvira is strained, which may have an impact on the family, as shown by the thinness of the arrow. When one person offers, but does not or is unable to obtain a response from the other, the relationship is non-reciprocal and is represented by a single-headed arrow. The strength of the link is symbolically represented by the thickness of the arrow. There are strong mutual bonds between mother and father, between sisters Elena (13 years old) and Bianca (9 years old), and between mother and her son Michael (7 years old). Mother and grandmother have a good, mutually beneficial relationship that isn't as strong. Arrows with dashed lines indicate a brittle, failing relationship (regardless of whether it is reciprocal or not). In this way, the bond between mother and daughter Bianca is reciprocal, but frail, and the bond between brother Michael and sister Bianca is non-reciprocal and deteriorating. The sociogram can, of course, be enlarged to include more symbols and extra members of the immediate family, extended family, family friends, community, etc.

The econogram, a type of graphic representation of the financial connections of a family with struggling children, is displayed in Figure 4. Father Alexander, the family's sole breadwinner, is 40 years old. He took out a loan, is exempt for child support, and transfers the maintenance costs to his daughter Mirela, 13, who is a dependent person, as well as to the child's mother Elaine, who is 38 and receives a disability pension. All three provide assistance in the home. Where possible, the quantity for each of these factors can be expressed in monetary terms, and the diagram can be filled with additional symbols (for example, those for economic dependence, economic aggression, economic neglect, etc.).

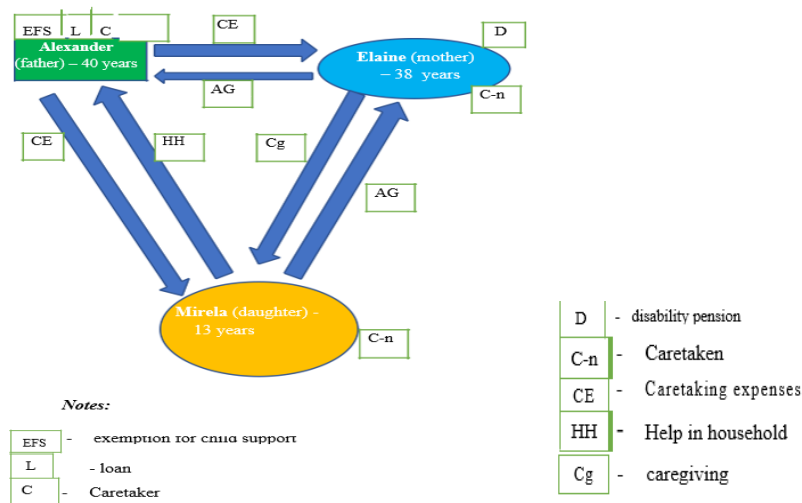

Figure 4. A model of econogram

Source: Elaborated by author [4]

Figure 5 represents a model of the psychogram, a pictorial representation of the psychological elements of the child in difficulty. The child in difficulty (in this case, 11-year-old Michael) might be described by a variety of psychological traits, such as those listed in the figure: depression, irritability, loneliness, distractibility, impulsivity, distrust, apathy, and anxiety. An index is created for each of them with a value ranging from 0 to 10 (or 100, depending on the need to emphasize different features). After answering a series of questions, the value of the index is calculated using questionnaires results. Michael received a score of 3

points (out of 10) for depression, 6 points for irritability, 3 points for loneliness, 4 points for distractibility, 6 points for impulsivity, 7 points for distrust, 4 points for apathy, 6 points for anxiety.

Returning to ACM, the meeting to design the support plan, which may be repeated at certain intervals, if necessary, kicks off the second phase of the ACM after the first phase. This phase is divided into three subphases: case review and case reflection; creation of support plan objectives; and reporting to any relevant state organization for the socioeconomic support of children, which may necessitate prior preparation.

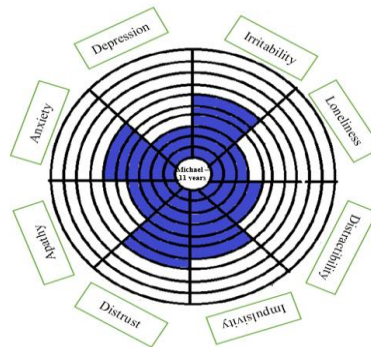

Figure 5. A model of psychogram

Source: Elaborated by author [4]

The closing of the assessment and support phase, which includes the closing meeting and the final report prepared in advance, comes after the support plan meeting(s). The case is closed with this. There may be an irregular end to the support since support plan meetings might be held more frequently and because optional monthly activities could include paying for time spent (as needed) with parents of children in difficulty and/or other actors who are participating. The time ranges that can be utilized in the case of the template can be specified and updated, if necessary, and it should be noted.

All this being said, the empowerment of knowledge workers, mobile support and social collaboration, the creation of an environment that has agility and is oriented towards innovation, the possibility of implementing a guide and monitoring mechanisms that are transparent, the knowledge base of the process that are in growth and which are actionable, advanced decision support, the possibility of using tools to link processes to the overall support strategy, in-process management of the content of activities are the main advantages of ACM that can be useful in assessing the problems of children in difficulty and their families and is helpful in further sustaining their socioeconomic support.

Conclusions

In conclusion, research methods that were previously used in such fields as finance, healthcare, legal activities, human resources as well as social entrepreneurship, can be adapted and applied in the social sciences, including in the research of social and economic problems of children in difficulty. One such method is Adaptive Case Management. The original definition of adaptive case management is information technology that exposes business

intelligence structured and unstructured and enables structured and unstructured organizations to perform work in a safe manner but transparent. In this article, a schematic case model for the assessment and assistance of a child in difficulty within the ACM elaborated by the author was presented. A genogram, sociogram, econogram and psychogram models were presented as the methods used for social, psychological, economic research, in the complex set of the problems of children in difficulty, and they were described and interpreted. The genogram represents a graphic representation of the person's family tree that includes information about the relationships between its members and him/her. The sociogram is a similar graphic representation of their social ties, the econogram is a graphic representation of the person's economic ties, including economic dependence, economic violence, and economic neglect and the psychogram is a graphic representation of the person's psychological characteristics, including emotional state, intellectual challenges, and psychological issues. Together, all these methods can be used in the research of social and economic problems, and not only, of children in difficulty.

References

1. ARORA, S. K., SHAH, D., CHATURVEDI, S. & GUPTA, P. (2015). Defining and measuring vulnerability in young people. *Indian journal of community medicine: official publication of Indian Association of Preventive & Social Medicine*, 40(3), 193.
2. BURNS, E. V. (2011). Case management 101: 10 things you must know about case management. *Taming the Unpredictable, Real-world Adaptive Case Management: Case Studies and Practical Guidance*, pp. 17-26.
3. CIOBANU, M. Abordări metodologice privind evaluarea situației economico-sociale a copiilor aflați în dificultate = Methodological approaches regarding the evaluation of the economic and social situation of children in difficulty. *Metodologii contemporane de cercetare și evaluare. Științe biologice și chimice. Științe fizice și matematice. Științe economice: conferința științifică națională a doctoranzilor, dedicată aniversării a 75-a a USM*, 22-23 aprilie 2021, Chișinău, 2022, pp. 150-155. ISBN 978-9975-159-16-6
4. CIOBANU, M. Aplicarea managementului adaptiv de caz în abordarea problemelor socioeconomice ale copiilor aflați în dificultate. Studiu teoretic. Redactor științific: Angela Timuș; Institutul Național de Cercetări Economice, Ministerul Educației și Cercetării. – Chișinău: INCE, 2022. – 90 p., ISBN 978-9975-3529-2-5
5. COLESNICOVA, T., GUTIU, T., CIOBANU, M., GUTIU, M. Nivelul de trai al populației Republicii Moldova. Monografie. Chișinău, 2021. 264 p., ISBN 978-9975-3463-8-2
6. Commission for Case Manager Certification, Definition and Philosophy of Case Management. <https://ccmcertification.org/about-ccmc/about-case-management/definition-and-philosophy-case-management> (visited 15.05.2023)
7. CRIVELLO, G. Qualitative Longitudinal Research with Children and Young People / Skelton T., Evans R., Holt L. (eds) Methodological Approaches. Geographies of Children and Young People, vol 2. Springer, Singapore, Development Centre, Florence, 2017.
8. FISCHER, L. (Ed.) (2012). How knowledge workers get things done: real-world adaptive case management. Future Strategies.
9. HART, R. A. Children's Participation: From tokenism to citizenship, Innocenti Essay no. 4, International Child
10. HERZOG, P., LANTOW, B. & WICHMANN, J. Adaptive Case Management - Creating a Case Template for Social Care Organizations. *Joint Proceedings of the BIR*, 2019, pp. 83-71.
11. HUBER, S., HAUPTMANN, A., LEDERER, M. & KURZ, M. Managing complexity in adaptive case management. *International Conference on Subject-Oriented Business Process Management*, Springer, Berlin, Heidelberg, 2013, pp. 209-226
12. LUKERSMITH, S., MILLINGTON, M. & SALVADOR-CARULLA, L. What is Case Management? A Scoping and Mapping Review. *International Journal of Integrated Care*, 2016, 16(4):2.
13. PONTO, H. Ethical Complexities of Mobile Interviews with Young People / Skelton T., Evans R., Holt L. (eds) Methodological Approaches. Geographies of Children and Young People, vol 2. Springer, Singapore, 2017.
14. Workflow Management Coalition (2017). What is Case Management? <http://www.adaptivecasemanagement.org/AboutACM.html> (visited 15.05.2023)

СОВРЕМЕННЫЕ ФОРМЫ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАНИЯ

Anna CÎȘLARI, drd.

Universitatea de Stat din Moldova

E-mail: cep1usm@mail.ru

Dragoș MACARI, drd.

Universitatea de Stat din Moldova

Tatiana BALAN, drd.

Universitatea de Stat din Moldova

E-mail: tatiana.penu@gmail.com

Abstract

A public-private partnership is a contractual agreement through which a private party performs part of the functions of the state to achieve social and economic goals, assuming the associated risks. The interest of the private party is to receive remuneration from the public partner in accordance with predetermined performance criteria through user fees and/or from the public budget system. In many countries, the public-private partnership has become a tool to improve the efficiency of ensuring the access of members of society to high-performance education services. The contribution to the continuous training of the country's cadre potential and the innovative development of the national economy have become important strategic tasks in this field. Public-private partnerships in the sphere of education can take a wide variety of forms that are adaptable to public policies in the fields of economy and education, as well as the confluence of the training services market. The investigation carried out comes to present the international experience in this field.

Keywords: *public private partnership, efficiency, education system*

JEL Classification: *G18, G38, H82*

Введение

Некоторые эксперты утверждают: «Государственно-частное партнерство (ГЧП) — это подход, используемый правительством для предоставления качественных услуг населению с использованием опыта частного сектора. Это договорное соглашение, посредством которого частная сторона выполняет часть функций правительства по предоставлению услуг, принимая на себя связанные с этим риски. В свою очередь, частная сторона получает вознаграждение от правительства в соответствии с заранее установленными критериями эффективности. Такой платеж может осуществляться за счет сборов с пользователей или из государственного бюджета, или из комбинации того и другого» [1].

Всемирный Экономический Форум определяет ГЧП как «добровольный союз между различными субъектами из разных секторов, где оба соглашаются работать вместе для достижения общей цели или удовлетворения конкретной потребности, которая включает в себя совместную ответственность, средства, компетенции и риски» [1].

Необходимость внедрения проектов ГЧП в области образования в определенна потребностью во многих странах создания нового типа экономики знаний, в которой важнейшими факторами производства выступают человеческий капитал и знания.

Одним из столпов данного типа экономики является создание развитой системы образования, как основного поставщика профессиональных кадров и формирования научно-исследовательского потенциала.

Основной задачей данной статьи является анализ основных форм ГЧП в сфере образования.

Сущность государственно-частного партнерства в системе образования

В трактовке Википедии, система образования — это «модель, объединяющая институциональные структуры (школа, университет, дошкольные образовательные учреждения, дополнительное образование, колледжи, другое), основной целью которых является образование обучающихся в них» [4].

Как утверждают некоторые источники, назначение системы образования «состоит в создании условий для непрерывного образования посредством реализации основных образовательных программ и различных дополнительных образовательных программ, предоставления возможности одновременного освоения нескольких образовательных программ, а также учета имеющихся образования, квалификации, опыта практической деятельности при получении образования»[6].

Главной задачей внедрения ГЧП является обеспечения доступа граждан страны к качественным образовательным услугам, учитывая тип учебного учреждения (дошкольные, общеобразовательные, учреждения профессионального и послевузовского профессионального образования, учреждения дополнительного образования, специальные (коррекционные) для обучающихся, воспитанников с ограниченными возможностями здоровья) [2].

В это связи, Мантуленко А.В. отмечает: «В системе высшего образования целью государственно-частного партнерства является создание ресурсных и финансовых условий для повышения его эффективности и конкурентоспособности, роста инвестиционной привлекательности и обеспечения высокого качества обучения» [3].

При этом важным условием является согласования деятельности уполномоченных государственных органов по заключению соглашений с представителями частного бизнеса в рамках ГЧП с государственными политиками в области образования, управление государственной собственностью, совершенствования кадрового потенциала, так же и инновационного и технологического развития страны.

Государственными партнерами могут стать государственные и муниципальные органы, государственные и муниципальные образовательные учреждения.

Частными партнерами в ГЧП могут быть коммерческие и некоторые некоммерческие организации различной организационно-правовой формы собственности, в том числе негосударственные образовательные учреждения, а также физические лица [3].

Автор Мантуленко А.В. [3] отмечает, что ГЧП является альтернативой другим направлениям взаимодействия образования и бизнеса:

- *Благотворительности*, в которой представители частного бизнеса безвозмездно передают образовательному учреждению определенные ресурсы, не имея юридических обязательств получить что-либо взамен;
- *Социальному партнерству*, которое направлено на создание определенных регулятивных механизмов, выходящих за пределы интересов конкретного предприятия определенного работодателя.

Формы государственно-частного партнерства в системе образования

В специализированной литературе представлено множество форм ГЧП в сфере образования.

Например, исходя из обязательства по ГЧП, исследователь Ефремов Д.Н. выделяет [2]:

- *Выполняемые работы по строительству объекта партнерства* (строительство нового объекта, реконструкция / модернизация, расширение);
- *Деятельность (кроме строительных работ) с использованием объекта партнерства* (обслуживание, управление, эксплуатация, предоставление услуг).

Также, исследователи Пахомов М. А. и Пахомова Е. С. в своей работе [5] описали основные формы организации ГЧП в системе образования:

1. *Попечительских или управляющих советов, в которых участвуют представители субъектов частного сектора* – данная форма ГЧП дает возможность включить в управление дошкольным образовательным учреждением представителей разных заинтересованных групп – органов государственной власти, муниципалитетов, благотворителей, бизнеса, общественности (родительского сообщества). Ресурсное обеспечение деятельности попечительских или управляющих советов образовательной организации может осуществляться как за счет средств самого образовательные учреждения, так и за счет средств заинтересованных сторон, вошедших в совет.

2. *Института общественного взаимодействия на основании решений органов государственного управления в форме экспертных советов, рабочих групп и др.* – деятельность в данной форме ГЧП обычно состоит в экспертизе законодательных инициатив, обсуждении и оценке важных вопросов социально-экономической и общественно-политической жизни региона, консультированием администрации региона. Ресурсное обеспечение работы экспертного совета полностью лежит на органе государственной власти, по инициативе которого он был создан.

3. *Соглашения о сотрудничестве или протокола о намерениях по осуществлению совместных действий (без наступления гражданско-правовых обязательств)* – реализация совместной деятельности сторонами соглашения в этой форме ГЧП зависит от намерений и инициатив сторон. Ресурсы обеспечиваются сторонами в соответствии с возможностями и согласованными полномочиями.

4. *Простого товарищества или договора о совместной деятельности*, по которому двое или несколько лиц (товарищей) обязуются соединить свои вклады и совместно действовать без образования юридического лица для извлечения прибыли

или достижения иной, не противоречащей закону цели. В области образования участниками простого товарищества могут быть любые образовательные учреждения либо одного типа, либо образовательные учреждения разных типов.

5. *Коммерческой организации.* Данная форма ГЧП основана на участия в капитале хозяйственного общества или товарищества и осуществления контроля представителями партнеров над этими образовательными учреждениями в их органах управления.

Данную форму ГЧП можно использовать в сфере образования для:

- Содержания и модернизации инфраструктуры.
- Разработки и внедрения различных образовательных проектов.
- Внедрения инновационных технологий.
- Создания управляющих компаний в целях обеспечения эффективного управления движимым и недвижимым имуществом.

6. *Некоммерческой организации.* Речь идет о ГЧП в форме автономной некоммерческой организации, некоммерческого партнерства (фонда), деятельность которых финансируется за счет доходов от собственной деятельности, а также за счет частных финансовых вложений.

В сфере образования такие ГЧП создаваться для образовательной деятельности для:

- повышения эффективности управления;
- осуществление бюджетных расходов с большей эффективностью;
- развитие имущественной и финансовой базы образовательных учреждений за счет привлечения внебюджетных источников финансирования;
- повышение конкурентоспособности и качества образовательных программ;
- развитие инновационной составляющей образования.

7. *Использования целевого капитала,* которым является та часть имущества некоммерческой организации, которая создается за счет передаваемых ей пожертвований в виде денежных средств, а затем передает в доверительное управление управляющей компании в целях получения дохода, используемого для финансирование уставной деятельности данной некоммерческой организации. Образовательные учреждения не могут быть собственниками целевого капитала, но могут быть получателями дохода от целевого капитала.

Доходы от целевого капитала могут использоваться для следующих целей:

- создание стимулирующих фондов по оплате труда преподавателей;
- развитие материально-технической базы и информационной среды;
- разработку и внедрение образовательных инноваций;
- финансирования социального пакета работников;
- другие цели в интересах образования.

8. *Использования аутсорсинга* – деятельности внешних исполнителей (подрядчиков, поставщиков), осуществляющих на основании гражданско-правовых договоров функции обеспечения и управления ресурсами образовательных учреждений.

Источниками финансирования расходов при реализации аутсорсинга могут выступать бюджетные ассигнования, средства целевых программ, а также собственные средства образовательных учреждений.

9. *Концессионного соглашения.* Речь идет о соглашении, по которому концессионер обязуется за свой счет создать и (или) реконструировать определенное недвижимое имущество и осуществлять с использованием этого недвижимого имущества деятельность, определенную концессионным соглашением, в течение времени, установленного данным соглашением. Другая сторона соглашения – концедент – является и будет являться собственником создаваемого и (или) реконструируемого имущества и предоставляет это имущество или объект концессионного соглашения концессионеру.

10. *Привлечения управляющих компаний.* В данной форме ГЧП уполномоченный государственный орган представляет образовательному учреждению и управляющей компании сформулированное и обеспеченное ресурсами государственное задание на выполнение основной функции образовательного учреждения и контролирует качество, сроки и объемы его выполнения.

В данной форме ГЧП управляющая компания:

- Организует логистику управления образовательным учреждением;
- Обеспечивает полное финансирование государственного заказа;
- Отвечает за эффективное использование имущественных комплексов образовательных учреждений;
- Обеспечивает образовательное учреждение квалифицированными кадрами;
- Внедряет современные технологии, использует различные финансовые и интеллектуальные ресурсы.

Выводы

Создание развитой системы образования стало насущным условием развития современной экономики на основе знаний. Государственно-частное партнерство является особой формой взаимовыгодного сотрудничества между государством и бизнесом, которая способна содействовать решению данной задачи. В мировой практике разработано большое разнообразие форм ГЧП, применимых в системе образования. При этом, необходима их адаптации с государственными политиками в области образования, управление государственной собственностью, совершенствования кадрового потенциала, так же и инновационного и технологического развития страны.

Список литературы

1. Public private partnership in school education, https://itforchange.net/sites/default/files/ITfC/Concept_note_on_possible_models_of_Public_Private_Partnership_in_schooleducation-2.pdf
2. ЕФРЕМОВ Д.Н., Типология форм государственно-частного партнерства в сфере образования, <https://cyberleninka.ru/article/n/tipologiya-form-gosudarstvenno-chastnogo-partnerstva-v-sfere-obrazovaniya>
3. МАНТУЛЕНКО А.В., Государственно-частное партнерство в образовании, <https://cyberleninka.ru>

4. Система образования,
https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0_%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F
5. ПАХОМОВ М. А., ПАХОМОВА Е. С., Государственно-частное партнерство в сфере дошкольного образования, <https://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvenno-chastnoe-partnerstvo-v-sfere-doshkolnogo-obrazovaniya/viewer>
6. Уровни образования,
https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8_%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F

THE WELFARE LEVEL OF ROMANIA IMPACTED BY EUROPEAN FUNDS

Silvia MAZĂRE, PhD student
USPEE "Constantin Stere",
Chisinau, Republic of Moldova
Email: sylviamazare@gmail.com

Abstract

The topicality of the research derives from the fact that the efficient management of European funds in rural areas is essential for the sustainable and balanced development of these regions. In order to effectively manage investment projects and programs, it is important to take into account all aspects and conditions related to the process of attracting and implementing European funds in rural areas. The purpose of the study is to identify the most effective strategies for managing European funds destined for rural areas, considering the specifics of these regions and the objectives set by the European Union. To achieve this goal, the study focuses on identifying clear and efficient procedures for the allocation of funds, thereby ensuring fair distribution and equal access to funding for eligible rural areas. The rational management of European funds in rural areas is essential for promoting sustainable development and reducing the gap between rural and urban environments. As a result of the research, it was determined that by simplifying procedures, promoting collaboration between different actors, ensuring transparency and accountability and developing the capacity of rural communities, their full potential can be exploited and contribute significantly to the global growth and prosperity of a country.

Keywords: european funds, management, projects, program, rural development

Introduction

European funds represent a very important source of financing for regional and sectoral development in the European Union, especially Romania. Rural areas hold significant potential in terms of economic, social and environmental development. However, there are some challenges in managing European funds in these regions, such as limited access to information and resources, poor infrastructure or low administrative capacity. The main objective of this study is to identify effective strategies for rationalizing the management of European funds in rural areas, with the aim of increasing the absorption of funds and maximizing their impact in the sustainable and balanced development of rural communities. In order to achieve the proposed objective, we carried out a detailed analysis of the current management practices of European funds in rural areas, based on the case study Neamț County, Romania.

Through this study, it is intended to provide a comprehensive picture of the main challenges and solutions in the management of European funds in rural areas, as well as to propose recommendations and strategies for improving this process. At the same time, it is intended that the results and conclusions obtained provide support and practical guidance for public authorities, non-governmental organizations and rural areas involved in the management of European funds. By rationalizing the management of European funds in rural areas, it will contribute to the creation of an environment favorable to economic development, job creation, stimulating innovation and increasing the quality of life in these regions. Thus, an optimal use of European financial resources will be ensured and the sustainable and balanced development of rural areas will be supported, with positive effects both on local communities and on the whole society.

Results obtained and discussion

In order to attract European funds to the rural environment, clear and realistic objectives should be established for projects or programs:

- obvious difference between the objectives and the methods of their realization;
- precise regulation and in accordance with the reality of the purpose of the project;
- assumptions and pre-conditions: external actors important to the project that could seriously impact its success.

The future of agriculture in Europe is governed by the Common Agricultural Policy 2023-2027 (CAP) which entered into force on 1 January 2023. This new set of rules offers more transparency and freedom, more decision-making power in the way of granting Community payments for the member countries of the European Union. For the period 2021-2027, the EU will allocate EUR 387 billion to the common agricultural policy. The money comes from two different funds: the European Agricultural Guarantee Fund (EAGF), which has been set at €291.1 billion (in current prices) and the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD), which will amount to €95.5 billions of euros [1].

For the period 2014-2020, the European Union allocated a budget of 52 billion euros to Romania, and it absorbed a percentage of 60% until 31.12.2022 [3]. One of the major challenges faced by Romania in the period 2014-2020 was the reduced capacity to absorb European funds. Even though the EU allocated 52 billion euros, Romania managed to use only about 60% of this amount. There are several reasons that have contributed to this relatively low uptake rate:

- excessive bureaucracy and complex procedures made the process of accessing and using European funds difficult. This has led to delays in project implementation and waste of financial and human resources.
- corruption and lack of transparency were important obstacles to the effective absorption of funds. These problems have raised suspicions about how European money is spent and damaged confidence in the authorities' ability to manage these resources fairly and efficiently.
- administrative capacity and experience in managing EU-funded projects. Improving administrative capacity and developing solid expertise in the field of implementing European projects are essential to maximize the uptake of funds in the future.

Despite all the challenges encountered, the European funds absorbed by Romania in the 2014-2020 period had a significant impact on the country's development. These financial resources have contributed to infrastructure improvements, public sector modernization, economic development and job creation.

Infrastructure investments, such as road modernization and highway construction, have improved Romania's internal and external connectivity, thus facilitating the mobility of people and goods, as well as attracting foreign investment.

European funds also supported the development of the agricultural and rural sector, through investments in the modernization of farms, the creation of added value and the improvement of the competitiveness of Romanian agricultural products on the international market.

Regional development and the stimulation of entrepreneurship were other important aspects in which European funds had a positive impact. Investments in local and regional development projects have contributed to the creation of new businesses, generating jobs and stimulating economic growth in various regions of the country.

In the context of the above, as well as in order to make the management of European funds more efficient in rural areas, we will carry out a case study - Neamț County, Romania. Neamț County is located in the north-eastern part of Romania and is one of the important rural regions in the country. This case study focuses on the management of European funds allocated in Neamț County, analyzing the existing practices, the challenges encountered and the results achieved. The management of European funds in rural areas, with a focus on Neamț County, requires a strategic and coherent approach. Establishing clear objectives, precise and adapted regulation, adequate management of assumptions and preconditions, as well as adaptation to agricultural policy changes are key aspects for the attraction and effective use of European funds in the sustainable and balanced development of rural areas . Next, the total number of contracts for each separate financing program, as well as their value, signed for Neamț County in the period 2019-2022 will be examined.

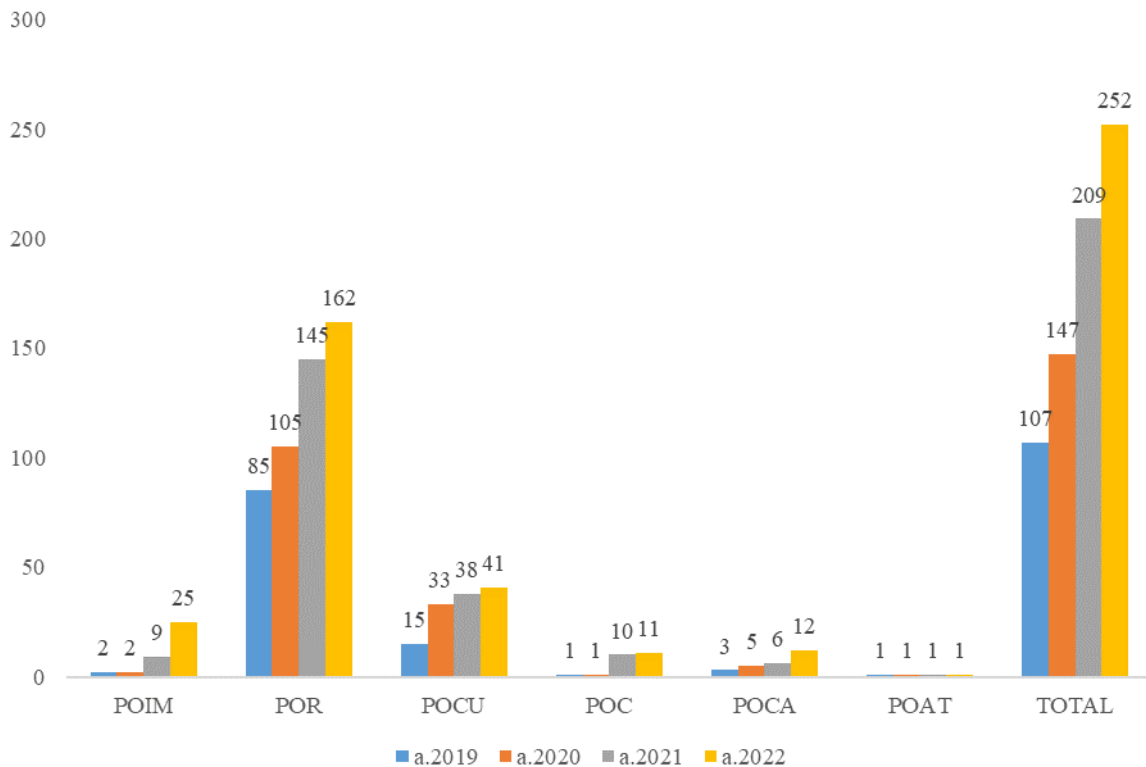

Figure 1. Analysis of the number of financing contracts signed by Neamț County in the period 2019-2022

Source: compiled based on [2, 4, 5, 6]

The increase in the number of contracts from year to year means that Neamț County has registered a greater development and involvement in projects financed through the analyzed financing programs. This increase in the analyzed period indicates the County's interest and ability to access available funds for regional development projects. From the data presented, it can be seen that Neamț County concluded the largest number of contracts within

the Regional Operational Program (POR), with a total of 497 contracts over the entire analyzed period. This suggests that the County has had significant involvement in infrastructure projects, urban development, environmental protection and other areas eligible for funding under this program. On the other hand, there are other funding programs mentioned, such as the Administrative Capacity Operational Program (POCA), the Human Capital Operational Program (POCU), the Large Infrastructure Operational Program (POIM) and the Technical Assistance Operational Program (POAT), with a lower number of contracts compared to the ROP. However, these programs can also be significant in the development of Neamț County, as they address other areas of interest, such as improving administrative capacity, developing human resources and technical assistance for project implementation. Thus, the increase in the number of contracts signed by Neamț County in the period 2019-2022 indicates an increased development and involvement in development projects financed through the analyzed programs, suggesting an increased interest in regional development and the use of available European funds.

Table 1. The value of the contracts signed by the EU for Neamț County, (Lei)

Time schedule	on 31.12.2022	on 31.12.2021	on 31.12.2020	on 31.12.2019
POIM	73 569 704	36 936 785	25 073 430	25 073 430
POR	794 488 782	734 168 350	572 121 713	410 700 983
POCU	124 200 014	120 478 846	91 996 972	42 712 751
POC	27 769 736	25 698 999	11 511 362	11 511 362
POCA	16 959 108	9 517 479	9 166 549	3 150 688
POAT	2 097 178	2 097 178	2 097 178	2 097 178
TOTAL	1 039 084 522	928 897 637	711 967 203	495 246 392

Source: compiled based on [2, 4, 5, 6]

According to the values presented in table 1, we can draw the following conclusions regarding the contracts signed for the programs financed by the European Union for Neamț County. The program with the highest total value of signed contracts is POR, with a value of 794,488,782 lei on December 31, 2022. This program registered a significant increase in the value of signed contracts from year to year. POIM ranks second in total value of signed contracts, with a value of 73,569,704 lei as of December 31, 2022. This program has also seen a significant increase in the value of signed contracts in recent years. POCA and POAT have the lowest total values of signed contracts compared to the other programs analyzed. However, it is important to note that these programs can provide assistance and technical support necessary for the implementation of projects financed by other programs. The total value of the contracts signed for all programs as a whole registered a constant increase from year to year, during the period analyzed. This indicates that Neamț County has been successful in accessing and using European funds available for regional development projects. Neamț County registered a significant increase in the value of contracts signed for EU-funded programs, especially for the Regional Operational Program, reflecting the interest and efforts of regional development on the part of local authorities and funding beneficiaries. These signed contracts show an increased commitment in the implementation of infrastructure development and improvement projects, administrative capacity and other priority areas for Neamț County.

**Table 2. Total value of contracts (including beneficiary contribution)
in Neamț County (Lei), in the period 2019-2022**

Time schedule	on 31.12.2022	on 31.12.2021	on 31.12.2020	on 31.12.2019
POIM	96 021 397	44 904 702	32 740 871	32 740 871
POR	1 131 549 203	1 021 334 753	771 301 909	557 151 386
POCU	144 928 764	140 424 650	107 846 504	50 517 803
POC	38 876 365	34 918 839	17 961 424	17 961 424
POCA	20 041 439	11 258 110	10 845 250	3 767 767
POAT	2 476 153	2 476 153	2 631 216	2 631 216
TOTAL	1 433 893 321	1 255 317 207	943 327 174	664 770 468

Source: compiled based on [2, 4, 5, 6]

During the analyzed period, Neamț County registered a significant increase in the total value of contracts, including the beneficiary's contribution. The total value of contracts increased from 664,770,468 lei in 2019 to 1,433,893,321 lei in 2022 (approx. 46%). POR represents the program with the highest total value of contracts, including the beneficiary's contribution, showing steady growth year on year. In 2022, the total value of contracts within this program reached 1,131,549,203 lei, reflecting a significant level of involvement and investment in regional development. POCU also saw a significant increase in the total value of contracts, including beneficiary contribution. This indicates the efforts made in developing human resources and improving the capacity for employment and professional training in Neamț County. The other analyzed programs, POIM, POCA and POAT, have lower total values compared to POR and POCU, but they still represent significant efforts and investments in infrastructure development, administrative capacity and technical support. Thus, the total value of the contracts, including the beneficiary's contribution, in Neamț County registered a significant increase in the period 2019-2022. This reflects the commitment and efforts made in regional development, improvement of infrastructure, human resources and administrative capacity. By accessing the available European funds and the contribution of the beneficiaries, Neamț County has demonstrated its interest and involvement in implementing development projects and increasing the quality of life of the rural community. Within the Regional Operational Program, several projects were approved in Neamț County, some of which received significant amounts are presented in table 3.

Table 3. The most relevant projects approved in Neamț County, years 2014-2020

No.	Project title	Project summary	Project completion date	Total project value, lei	Payments to beneficiaries (lei)		Beneficiary contribution
					EU funds	The national budget	
1	The purchase of new and high-performance equipment to diversify the activity of SC TERRA MACHINES SRL	Consolidation of the market position of SC TERRA MACHINES SRL in the field of manufacturing other elements of carpentry and carpentry for construction, by modernizing and	7/31/2018	1 329 530	757 843	133 737	223 450

		developing the company, increasing its profit and creating opportunities for the local community by creating new jobs					
2	Increasing the economic competitiveness of SC TOTAL INVEST PLUS SRL through the purchase of specific equipment	Increasing and strengthening the position of SC TOTAL INVEST PLUS SRL on the road construction market through the purchase of a high-performance machine for road clothing	9/30/2019	1 418 338	749 432	132 253	247 134
3	Diversification of the activity of GEAMURI SERV SRL by launching new products	Increasing the economic competitiveness of the GEAMURI SERV SRL microenterprise by diversifying the range of products	7/31/2018	1 329 306	758 309	133 819	223 413
4	The purchase of new and high-performance equipment to diversify the activity of SC PATI CRIDVAL SRL	Modernization and development of the commercial company SC PATI CRIDVAL SRL in the field of road and highway construction	12/31/2018	1 317 404	750 389	132 422	221 412
5	Building a hall and purchasing equipment for the maintenance and repair of motor vehicles	Building a hall and equipping the company SC ABC LENA-CRIS SRL for carrying out the activity of motor vehicle repairs	3/31/2020	1 275 102	14 882	2 626	223 307
6	Construction of a cold store	Diversification of ADISSEO SRL's activity by building a cold store	12/30/2020	1 059 669	103 618	18 285	174 371
7	Purchase of innovative equipment within SC HELGRA DECORA SRL	Purchase of machinery within SC HELGRA DECORA SRL for its consolidation, in a competitive field under CAEN Code 4211: Road and highway construction works	12/31/2018	851 185	472 052	83 303	138 839
8	Consolidation of the market position of SC T & E COM SERV SRL By establishing a clothing workshop - TG NEAMT	Increasing the performance of SC T&E COM SERV SRL on the market of clothing products by equipping it with modern equipment and software	12/31/2018	679 300	486 492	85 852	94 570

Source: developed by the author based on [7]

It is important that authorities and applicants continue to pursue sustainable and efficient growth in accessing and managing European funds. This can be achieved by

strengthening the administrative capacity and by improving the regulatory framework and mechanisms for managing European funds. It would also be important to specifically identify and support economic sectors with high potential for growth and innovation in Neamț County, so as to optimize the use of these funds for the benefit of the entire community. Regarding the rural area of Neamț County, during the period 2014-2020, various projects financed by the European Union were implemented. Table 4 shows some examples of projects approved and implemented in rural areas.

Table 4. Projects financed from non-reimbursable European funds, Neamț County, rural area, years 2014-2020

No.	Project title	Beneficiary	Project value, lei
1	Construction and equipment of kindergarten in place. Agapia, Agapia commune	Agapia City Hall	1 779 910
2	Modernization and equipment of the cultural center in Văratec, Agapia commune	Agapia City Hall	937 435
3	Renovation, modernization and furnishing of the cultural center in the commune of Bahna	Bahna town hall	2 220 553
4	Modernization of the street of eternity in Bozieni commune	Bozieni City Hall	419 749
5	The equipment of the multifunctional center (cultural hostel and day center for socializing and spending free time) in Bozieni village, Bozieni commune	Bozieni City Hall	87,897 lei
6	Establishment of public recreation space - sports field in Băra village, Băra commune	Băra City Hall	208 389
7	Modernization of streets in Simionesti village, Cordun commune	Cordun City Hall	493 801
8	Establishment of a water supply system and establishment of a household sewage network in the village of Gădinti, Gădinti commune	Gădinti Town Hall	11 627 462
9	Renovating, modernizing, expanding and equipping the cultural home in the village of Gherăestii Noi and equipping the local cultural home. Gherăesti, Gherăesti commune	Gherăesti City Hall	1 808 118
10	Establishment of a video surveillance system in Văleni commune	Văleni City Hall	115 688

Source: developed by the author based on [8]

Neamț County has demonstrated a strong commitment to maximizing the financial resources available through European funds. Through efficient project management and the application of rigorous monitoring practices, it was ensured that every euro allocated was

used optimally and for the direct benefit of the community. This responsible approach allowed the County to achieve notable results, even with limited financial resources.

Thus, in the case of Neamț County, the European funds:

- played an essential role in the development of road and transport infrastructure in Neamț County. Through these investments, roads were modernized and expanded, facilitating access to rural areas and promoting their economic development. Infrastructure projects were also financed that helped to increase the efficiency of transport and mobility in the region;
- had a significant impact on the agricultural sector and rural development in Neamț County. These investments stimulated the modernization of agricultural holdings, the introduction of advanced technologies and the improvement of production capacity. Also, projects were financed to diversify agricultural activities and promote rural tourism, generating new economic opportunities and creating jobs in rural areas;
- they supported the development of the industrial sector and entrepreneurship in Neamț County. Through these investments, projects for the modernization and expansion of existing production units, as well as the establishment of new enterprises, were financed. These investments have helped to create jobs, diversify the economy and stimulate innovation in the private sector;
- had a significant impact on the development of the education system and research in Neamț County. These investments facilitated the modernization of school infrastructure, the development of educational programs and the improvement of access to quality education. Research and innovation projects were also funded, promoting the transfer of knowledge between academia and the private sector;
- had a significant impact on economic development in Neamț County. Investments made through these funds have stimulated economic growth, contributed to job creation and improved the quality of life in the region. Infrastructure development, supporting the agricultural sector, supporting industry and entrepreneurship, as well as promoting education and research were key areas that benefited from European funds.

As a result of the case study, I found the following:

Access to finance. Neamț County has benefited from a series of European funds, especially through the National Rural Development Program (PNDR) and the Regional Operational Program (POR). These funds supported projects in various fields such as agriculture, tourism, infrastructure and sustainable development. However, access to finance has been a real challenge in some cases. For example, many applicants faced bureaucratic requirements and procedures, which led to implementation delays and even rejection of projects. In addition, the lack of adequate information and assistance has affected the ability of some rural communities to access these funds.

Administrative capacity. One of the lessons learned from the analysis of Neamț County is the importance of strengthening administrative capacity. Local authorities have understood the need to have well-trained and specialized staff in the management of European funds. Thus, training programs were organized and specialized departments or offices were established to support the implementation of projects financed by European funds. However, there is still a need to strengthen this administrative capacity and to ensure continuous professional development of the staff involved in the management of European funds.

Successful projects. Neamț County also had successful projects financed by European funds, in various fields. For example, modern and ecological farms have been developed in agriculture, tourism infrastructure has been improved, and recreation and sports centers have been developed in rural areas. These projects have brought significant benefits to local communities, such as job creation, infrastructure development and tourism stimulation. Investments were also made in the preservation and promotion of the cultural and natural heritage of Neamț County, contributing to the sustainable development of the region.

Collaborations and partnerships. Another important aspect in the management of European funds in Neamț County was the collaboration and partnerships between various entities. Local authorities, non-governmental organizations, the private sector and local communities worked together to identify common needs and develop projects for the benefit of the region. These partnerships have brought diversified expertise, additional resources and better coordination between the different parties involved. They facilitated the implementation of projects and ensured a greater impact on rural development in Neamț County.

The case study on the management of European funds in Neamț County highlights both positive aspects and challenges in the process of accessing and implementing these funds in rural areas. *Strengths* include access to finance and development support, as well as a focus on sustainable development. Strengthened administrative capacity and strong partnerships have played an important role in the success of some projects. In terms of *challenges*, these include bureaucracy and process complexity, reduced administrative capacity and limited access to information and support. Also, political changes and unstable legislation can affect the management of European funds in Neamț County.

SWOT analysis of the European funds management process in rural areas.

Strengths:

- Secure funding - European funds represent an important source of funding for rural development, providing stable and predictable financial resources for project implementation.
- Support for development - European funds can contribute to the economic, social and infrastructural development of rural areas, bringing tangible advantages to local communities.
- Focus on sustainable development - projects financed by European funds often have a strong focus on sustainable development, promoting the efficient use of resources, environmental protection and sustainable growth.

Weaknesses:

- Bureaucracy and complexity - the process of accessing and managing European funds can often be bureaucratic and complex, involving a series of complicated requirements and procedures that can deter potential beneficiaries.
- Reduced administrative capacity - some rural areas face a reduced administrative capacity to effectively manage European funds. This can lead to delays in implementation and underutilization of available resources.
- Limited access to information and assistance - rural communities may have limited access to information about available European funds and to specialized assistance in the process of application and implementation of projects financed by these funds.

Opportunities:

- Integrated rural development - European funds offer the opportunity to implement integrated rural development projects that address multiple aspects, such as agriculture, tourism, infrastructure and public services.
- Partnerships and collaborations - the process of managing European funds can promote collaboration and partnerships between various stakeholders, including local authorities, non-governmental organizations and the private sector.
- Innovation and knowledge transfer - European funds can stimulate innovation and knowledge transfer in rural areas, supporting the implementation of innovative projects and the exchange of good practices between communities.

Threats:

- Political changes and legislative instability can affect the process of managing European funds, generating uncertainty and delays in implementation.
- Dependence on external resources - rural areas can be dependent on external resources, such as consultants and experts in attracting and managing European funds. An excessive dependence can lead to high costs and a reduction of local autonomy in the process of managing European funds.
- Eligibility conditions and restrictive criteria - so-called eligibility conditions and restrictive criteria imposed by European funds may limit the access and participation of certain communities or sectors in the financing process.
- Competition and limited resources - European funds are limited and competition for these resources can be intense. There is a risk that some communities are excluded or receive insufficient funding compared to their needs and development potential.

Analyzing SWOT reveals both strengths, which can be exploited and strengthened, as well as weaknesses and threats that require attention and appropriate approaches. The identification of these aspects allows a clearer assessment of the management process of European funds in rural areas and can direct efforts towards maximizing the benefits and minimizing the associated risks.

Conclusions

Following the case study, I identified four key components of the rationalization of the management of European funds, namely:

1. Improving access to information and support. Providing clear and accessible information on available European funds and ways to access them is a key aspect. It is necessary to develop online platforms and specialized assistance services to support rural communities in the process of applying and implementing projects financed by European funds.

2. Strengthening administrative capacity. In order to manage European funds, it is necessary and essential to increase the administrative capacity at the local level. This involves training staff, creating partnerships between local entities and promoting the exchange of good practice.

3. Adapting strategies to the specifics of rural areas. Rural areas have distinct characteristics and needs from urban areas. Therefore, the management strategies of European funds must be adapted to the specifics of these regions. It is important to identify and prioritize key areas in rural development such as agriculture, rural tourism, infrastructure, health services and education. Investments must be directed to projects that bring sustainable benefits and economic growth to these regions.

4. Constant monitoring and evaluation of funded projects. In order to ensure an efficient use of European funds, a constant monitoring and evaluation of the financed projects is necessary. Performance indicators must be clearly defined and the results obtained must be reported and analyzed periodically. This approach will allow the identification of success factors and lessons learned, which will contribute to the continuous improvement of the process of managing European funds in rural areas.

Practical recommendations for improving the management of European funds in rural areas, including Neamț County, could include:

- simplifying and reducing bureaucracy,
- strengthening administrative capacity,
- increasing access to information and assistance,
- strengthening partnerships and collaborations between the various stakeholders.

References

1. The EU's Common Agricultural Policy: 2023-2027
Available: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/cap-2023-27_ro#
(visited 14.06.2023)
2. Ministry of European Investments and Projects
Available: <https://mfe.gov.ro/> (visited 18.06.2023)
3. Botea Răzvan, 09.01.2023,
Available:<https://www.zf.ro/banci-si-asigurari/2023-inchide-bugetul-european-2014-2020-52-mld-euro-romania-21481439>
4. Ministry of European Investments and Projects. Map of funding from European funds until December 31, 2021
Available:<https://mfe.gov.ro/harta-finantarilor-din-fonduri-europene-pana-la-data-de-31-decembrie-2021/>
(visited 18.06.2023)
5. Ministry of European Investments and Projects. Map of funding from European funds until December 31, 2020
Available: <https://mfe.gov.ro/informatii-valabile-la-data-de-31-decembrie-2020/> (visited 18.06.2023)
6. Ministry of European Investments and Projects. Map of funding from European funds until December 31, 2020
Available: <https://mfe.gov.ro/informatii-valabile-la-data-de-31-decembrie-2019/> (visited 18.06.2023)
7. Ministry of Investments and European Projects, POR Neamț Investments
Available: <https://mfe.gov.ro/investitii-por-neamt/> (visited 18.06.2023)
8. Recorder. List of investment projects, Romania, counties
Available: <https://recorder.ro/investitii/neamt/> (visited 19.05.2023)

Bun de tipar: 16.07.2023
Formatul PDF Reader. Coli editoriale 34,13.
Com. 2/2023

MD-2001, Republica Moldova, mun. Chişinău, bd. Iu. Gagarin, 8

tel. (+ 373 22) 815-600, 815-609
E-mail: conference.uccm@gmail.com
www.uccm.md

8, Gagarin Avenue, MD 2001, Chisinau, Republic of Moldova

